

G. Komoróczy Emőke

„Bízom dolgom az Időre”

(Határ Győző életműve)

G. Komoróczy Emőke

Bp. 2002.

Könyvem kísérlet a Határ-életmű szintetizáló megközelítésére. Természetesen, ez az értelmezési mód csak egyike a számtalan lehetségesnek. Elsősorban a szélesebb olvasóközönség érdeklődését szeretném felkelteni vele e rendkívüli - jórészt az emigrációban fogant - oeuvre iránt.

Azokhoz fordulok tehát, akik szeretnének tisztán látni korunk nagy „hazugság-összjátékában”, és nem az illúzió-hintést, hanem a szellem teremtő szabadságát tartják a művészet magasabb hivatásának.

G. Komoróczy Emőke

TARTALOMJEGYZÉK

EGY RENDHAGYÓ ALKOTÓI PÁLYA HOZADÉKA

I. AZ INDULÁS

1. LÁZADÁS A HAZAI - „EURÁZIAI” - VISZONYOK ELLEN

Darályok és deregélyek

Csodák országa - Hátsó-Eurázia avagy A Hajnali Novellák

Heliáne

Az Őrző könyve

Eumolposz - avagy A hazudozás zsoltára

Bábel tornya

2. A BÖRTÖNKÖZTÁRSASÁG ÚJABB KÖREI

Anibel

Pepito és Pepita

(Réztenger)

II. AZ EMIGRÁCIÓ

„Így éltünk London-országban” - Az éjszaka műszaka

„Koponyák Völgye, avagy az emberiség sötét éjszakája” - Éjszaka minden megnő

„Ő mindig volt, mindig itt volt...” - A fontos ember

„Mindig szem előtt vagyok...” - Köpönyeg sors (Julianosz ifjúsága)

Határ Győző irodalomszemlélete

III. A MŰNEMEK VEGYÍTÉSE - A MŰFAJ-HATÁROK FELLAZÍTÁSA

1. A LÍRAI OEUVRE

Medaillon Madonna

„Határ Győző levelesládája”

A karkasszban

Határ Győző öregkori lírája (Medvedorombolás - Halálfej - Üvegkoporsó)

2. A DRÁMAI OEUVRE

Hangjátékok, mesetragédiák

Ezoterikus drámák

(Gargilianus, Pásztoróra, A kötélvilág)

Az ezredvégi „világrobbanás” Határ Győző drámáiban

(Szalamandrák, A ravatal, Libegő, Bunkócska, Hamu a mammumondó)

A lélektani deformációk, avagy a szenvedély drámái

(Mangún, Patkánykirály, Némbarköztársaság, Elefántcsorda)

Forradalom és restauráció - avagy a történelem hullámmozgása

(Hernyóprém)

A XX. század apokaliptikus víziója

Golghelóghi

IV. A „HATAROLÓGIA” MINT LÉTÉRTÉLMELMEZÉSI KÍSÉRLET
(*Határ Győző bölcséleti munkái*)

Antibarbarorum libri I-II.

Pantarbesz

Intra muros

Özön közöny

Szélhárfa I-III.

Az ég csarnokai

Filozófiai zárlatok

Léptékváltás

(*Székfoglaló a Széchenyi Akadémián*)

(*Teiresziász hét élete*)

A fény megistenülése

A fülem mögött

Szentföld a Föld

IRODALOMJEGYZÉK

*„A pogányok világosságává
teszlek, hogy eljusson szaba-
dításom a föld határáig”*

(Ézsaiás 49:6)

Egy rendhagyó alkotói pálya hozadéka

*„Írásaimban van valami okkult kvalitás,
ami nem engedi, hogy elszenttehenüljek.”*

Határ Győző *Életút*-trilógiája, amelyet 1988-ban mondott magnóra Kabdebó Lóránt irodalomtörténész professzor kérdéseire válaszolva, mindannyiúnkról szól szimbolikus értelemben. Hiszen Határ az a közép-európai értelmiségi, aki tiszta fejjel, lázadva a totalitárius államberendezkedés(ek) ellen, végigélte-végigküzdötte az évszázadot, nem illeszkedett be semmiféle hatalmi struktúra keretei közé, így ítélőképességét és szellemi szuverenitását megőrizve meg tudta örökíteni - értünk, helyettünk - mindazokat a borzalmakat, amelyeken a közemberi világ is keresztülment, csak éppen hangját nem volt képes hallatni (vagy ha igen, akkor a diktatúrák öntömjenező fanfar-harsogása elnyelte azt).

Az élénk táruló páratlanul érdekes életanyag háttérében kirajzolódik a század egész történelmét átható-irányító „ördögi mechanizmus”, amely mindenfajta személyiség-erő megfullasztására, likvidálására törekedett, mert csak így tudta „agytalanítani”, magasabb emberi lehetőségeitől megfosztani a közemberi világot is. A lázadó szellemnek még az írmagját is szerették volna kiirtani, s „eretnek”-nek nyilvánították mindazokat, akik nem hunyászkodtak meg sem a jobb- sem a baloldali „parancsuralmi rendszerek” előtt. Az író sorsa tehát mindazokét reprezentálja, akik nem viselték el a szellemi-emberi „gleichschachtolást” sem Hitler, sem Sztálin rémuralmának idején. „Egy olyan országban, ahol a lakosság 10%-át (kerek milliót) sajtoltak át a fegyintézetek és börtöntáborok húsdarálóján - írja - nem a kivétel vagyok, hanem a szabály.” (*Életút I. k. 7. p.*)

Az élmény-feldolgozás módja racionális - sem önsajnálát, sem nosztalgia, sem önmaga iránti elfogultság, de még csak „megkínzó” iránti gyűlölet sem homályosítja el az író látásmódját; objektíven analizálja azt a társadalmi folyamatot, amelyet a személyes heroizmus egyre kevésbé tudott befolyásolni, hiszen az egyén mozgásterét mindjobban behatárolták a külső erők által megszabott kényszerpályák. A magyar memoár-irodalom egyik legkiemelkedőbb, legizgalmasabb darabja ez az erősen stilizált, mégis alapvetően őszinte mű.

A teremtő szellem nem viselte el e korlátokat - ezért vált lázadóvá („szent lázadások” voltak ezek - ahogy Ady megénekelte); vagy ha nem akart felmorzsolódní, az irónia védőpajzsát vonta maga elé. Határ Győző egyszerre lázadó és ironikus: műveiben kezdettől fogva távolságtartó iróniával, sőt szatirikusan örökítette meg a kort, amelyben élnie adatott, amelyet minden porcikájával elutasított; később pedig filozófiailag fölébe kerekedve, értelmezte, feltárta feloldhatatlan ellentmondásait. „Gondolkozni annyi, mint elvonatkoztatni az élettől” - vallotta, vallja; s életútja egy fokozatos elvonatkoztatási folyamat: az empíria felszíne alatt egyre mélyebbre ásva tárta fel a törvényszerűt, végül is esszenciális képet adott a század alapvető történelmi-társadalmi-emberi folyamatairól. Így vált filozófus-művésszé, avagy művész-filozófussá, aki kettős aspektusból szemléli a valóságot (ez a titka „ezoteriái”-nak!).

Korai alkotásai még bizonyos értelemben cselekményesek, regénybeli alteregói maguk is az életforgatag részei; egyszerre több szálát futtat egymással párhuzamosan (szimfonikus kompozíciók). Ő maga „dudolatúrának” nevezi ezt a szerkezet-típust: külön-külön megírt részletek, amelyeket végül az összhangzat kívánalmainak megfelelően „összedolgoz”, így a regényvilág gazdag és izgalmas mozaik-hálóból szövődik össze (*Eumolposz, Anibel, Pepito és*

Pepita). Ugyanakkor kezdettől fogva jelen van nála az életesemények értelmezésére irányuló törekvés - ezért adja több művének is a „filozófus-regény” alcímet mint műfaj-megjelölést (*Csodák országa, Zsuzsika fényképalbum, Heliáne, Babel tornya*). Ezekben a cselekmény mint hógolyó duzzad-terebélyesedik, az író mintegy „legombolyítja” a történet fonalát, mesélősen, jókat mulatva s mulattatva. Műveinek harmadik csoportja viszont a „növekvő ház” metódusa szerint készült (*Taurobolium, Az őrző könyve, Julianosz ifjúsága*): egy hosszabb-rövidebb elbeszélése új s újabb ismeretanyaggal bővül, előbb kisregénnyé, majd nagyregénnyé duzzad, amelyben a szereplők belvilága és a korrajz egyaránt fontos. Az író mindinkább szemlélődő attitűdöt ölt magára, magasból - „toronycellájából” - veszi szemügyre a Sors (az Emberisten) játékszerévé degradálódott emberi világot, s racionális szellemerővel átvilágítja a velejéig hazug, hatalmi manipulációra épülő társadalmi struktúrát.

Így a művek - az életkor előrehaladtával - mind mélyebb bölcséleti többlettel telítődnek; a szerző végül eljut az emberparányok iránt teljességgel közönyös Kozmosz titkainak faggatásáig. Úgy véli: a lét rácsai között vergődő s a különféle hatalmi tébolyoknak kiszolgáltatott emberiség nem várhat segítséget sorsproblémáinak megoldásához semmiféle külső transzcendens erőttől. „Magunkra utaltak vagyunk a Mindenségben”, s „levethetetlen gyarlóságunk, hogy jóságossá személyesítsük az Özön Közönyt” (*III. k. 345. p.*). Így a kései opusok anyaga már szintiszta absztrakció: a szellem életműködését, szellem és anyag egylényegűségét, egymást átható, egymásba átcsapó természetét kutatja az író. „Mindig a léten való elgondolkozás volt a kiindulópontom: ontológusnak születtem, a lételmélet, a lehetséges lételméletek kristálytani alakzatai: ez gondolkodásom korund-magva, a legkeményebb, a legreménytelenebb és legkilátástalanabb disciplina” (*I. k. 17. p.*).

Mindebből következően a Határ-életmű belső íve nem lineárisan rajzolódik ki, hanem koncentrikus körökben bővülve-tágulva spirálisan felfelé tör: mindvégig ugyanazon mester-gondolatok köré szövődven, az egésznek mintegy „koronárium” a kései bölcséleti remekek. Az egész építmény a Világmindenséget szimbolizáló pókháló szerves belső felépítéséhez, elrendezettségéhez fogható (így monumentális mandalának is tekinthetjük).

Határ Győző valójában kora-ifjúságától fogva a teljes lét-problematikát tartja szem előtt, s ez a látásmód növeszti ki magából az egyes műveket. Ezért tartozik ő a „készen születettek” közé, amint azt Szöllősy Klára már 1957-es kritikájában felismerte (*Nekrológ - i.m. Függelék III. k. 425-430. p.*). Ebből fakad a világhoz való racionális viszonyulása, ami ironikus anyagkezelési módjában, stílusának humoros (s nem tragikus!) hangoltságában is megnyilvánul. Ő maga büszkén vállalja „megrögzött racionalizmusát”: „ha odacsapnak a ‘levitézlett’ felvilágosodás legeslegutolsó, elkésett hullámához, hát nem sértődöm meg érte” (*III. k. 394. p.*). Bölcselői objektivitásával az olvasónak is lehetőséget és módot kínál arra, hogy saját életproblémáin kívül- és felülkerekedve, tisztábban lásson, s értelmezni tudja helyzetét a világban. Ugyanakkor érkézfeszítően szellemes és izgalmas művilágot teremt, opusait így nem annyira bölcséleti, mint inkább művészi alkotásként éljük át. Ez ad neki különös rangot a magyar irodalmon belül: olyan művész ő, aki művei tárgyává, anyagává az élet szellemi tartalmait teszi, az empirikus síkot „magasabb szempontból”, ontológiai összefüggéseiben láttatja. A kortárs világirodalomban nem ismeretlen az effajta alkotásmód: T.S. Eliot, E. Pound, J.L. Borges s mások hasonlóképpen filozófiailag értelmezik korukat, korunkat - a XX. századi emberiség-történetet. A magyar irodalomban talán Madách, Komjáthy Jenő, Füst Milán jártak ezen az úton, a jelenkori költészetben Weöres Sándornál láthatjuk ezt a fajta valóság-értelmezést; de prózaíróink merőben másként viszonyultak, viszonyulnak a tapasztalati világhoz, sokkal inkább az empiriából építkeznek. Ha későbbi korok olvasója kíváncsi lesz a XX. század emberi „altalajára”, a társadalmi szerveződés belső mechanizmusaira, nem kerülheti meg Határ Győző műveit.

A filozofikus hangoltsággal nyilván összefügg, hogy a műfajokban páratlanul gazdag Határ-életmű legmélyebb s legrejtettebb rétege az erős *zeneiség*, amelynek áradó lebegése az ontológiai léletsík hangsúlyosságát emeli ki (a zene a műnemek „királynője” Kant, Schopenhauer, Nietzsche szerint!). *Lírájára* ugyanaz a szellemi attitűd jellemző, mint epikájára: nem merül alá az esetlegességekben, nem olvad fel az érzelmeiben. Ellenkezőleg: szinte tárgyiasítja az élet alapvető ellentmondásai között vergődő ember benső világát, az ÉN-szindróma élettani összetevőig hatolva élveboncolja (és felszínre hozza) a mély-tudatban rejlő „közös emberi” élményeket - mozgásba hozza a legősibb arche-rétegeket. *Drámái* ezoterikus fogantatásúak: túl a társadalom abszurd szituációin, az élet általános abszurditásának bizarr és meghökkentő kivetülései. Mind tematikájukban, mind reflexivitásukban a kortárs angol, francia dráma elsőrangú vonulatához mérhetők - a Végzet szeszélyes játékának kiszolgáltatott emberi élet feloldhatatlan ellentmondásait világítják át, sejtetvén, hogy a véletlenekben realizálódó sors-szerűség mégis valamifajta rejtett logika alapján érvényesül. Természetesen az „élettitkok” valamiképp racionálisan is értelmezhetők - ezért ezoteriái egyben az ezoteria paródiái is.

Az érett Határ Győzőnél egyre inkább a bölcsesetre tevődik a hangsúly. Ő nem abban az értelemben „beavatott”, mint a gnózis nagyjai, s nem is úgy, mint az antropozófusok (tehát nem a *hitre* építi tudását; kalauza mindvégig a ráció). Sokkal inkább „clairvoyance” - azaz „tisztánlátó”: a tudatalatti megsejtéseket racionálisan a tudatba emeli, értelmezi és átvilágítja az irracionális szférák feldolgozhatatlannak tűnő ellentmondásait. Míg Hamvas Béla a „titkos tanok” mélyére tekintve kutatja az emberiség eredetét, szellemi meghatározottságát, s hozza felszínre a „Scientia sacra”-t, addig Határ Győző lerántja a leplet az ősi titkokról, s a világ / az emberi élet működésének törvényszerűségeit tárja fel.

Ismeretanyaga, tájékozódása főként a kereszténység előtti-alatti szellemi régiókból, ősi forrásokból táplálkozik; úgy tűnik, érvényesnek tartja a karma-törvényt magára nézve (is): minden sorsfordulónak, pozitívnak-negatívnak egyaránt bennünk rejlő oka, s későbbi fejlődésünkre nézve jelentősége van (ennek sugalmazása az az „okkult kvalitás” íásaiban, amiről tudatosan is szól). Abban hisz, hogy a legbensőnkben szunnyadó potenciális erőforrásokból bomlik ki valójában egész életünk; mélytudatunk leküzdi a nehézségeket, megpróbáltatásokat, s így azok életerőnket felfokozzák, szellemileg előrevisznek. „Égetnivalóan agnosztikus”-nak nevezi magát, „valláson kívül élő sevallású”-nak; mert nem vallási alapról, hanem az értelem erejében bízva gondolja el az emberiség további útját. Úgy véli, hogy az egyiptomi, a kaldeus és a görög pogányság „szellemtudásának” megújításával győzhetné csak le az ember(iség) a XX. század primitív, egysíkú materializmusát, anyagba-zuhant, anyag-imádó „embervallását” - csakhogy az ember(iség) korántsem ezen az úton jár!

Szellemi tapasztalatszerzésének forrása önnön fizikai-biológiai valósága is. 1987 májusában életveszélyes állapotban viszi kórházba a mentő. A halálközeli létállapot intenzív élményének *Medvedorombolás* c. kötete őrzi emlékét (London, 1988.). „Aki a kőkerítésig elmerészkedett és közeljárt ahhoz, az tudja: a meghalás egyszeri, legnagyobb iskolai vizsgapenzumával szembenézni nem könnyű” (*III. k. 399. p.*). Számára mégis elégtétellel vegyes örömet jelent, hogy még ebben az állapotban is tudatosan figyel(het)i önmagát - s mini-diktafonján rögzítheti is, mi történik vele („az eszmélő én-tudat utolsó percenetéig figyelem a gondolkozó figyelni-valóit, akkor is, amikor a közlés lehetetlen - azon is túl” (*u.o. 404. p.*)). Végül azonban mégsem kapott választ a halál rejtélyére - hiszen túlélte, az irodalom és a nemzet nagy szerencséjére, s azóta is folyamatosan születnek új s újabb bölcséleti munkái.

Az ÉLETÚT triptichon-szerű felépítésében világosan elkülönül az író három életkorszaka a szellemi tapasztalatszerzés szintjeit, fokozatait illetően. Az I. kötetben (*Oly jó követni emberélet!*) a gyermek- és ifjúkor, a világgal való ismerkedés és a benső kibontakozás

folyamata tárul fel, amely a felnőtté érlelődés utolsó stációjával, az 1943-as lefogatással zárul. A II. kötet (*Minden hajó hazám*) jóval rövidebb időszakot ölel fel (1943-56.); mégis - a történelem fordulatainak köszönhetően - az emberi tapasztalatszerzés kinkeserves „golgota-útjának” eseményeiben bővelkedik; a Hatalom újra lecsap rá, s megfosztják szabadságától, életlehetőségeitől is. A III. kötet (*Partra vetett bálna*) már az emigrációban játszódik, ahol az író - túl 42. életévén - végre otthonra talál, kedvére kibontakoztathatja szellemi kvalitásait: sorra megjelennek korábbi s újabb művei, amelyekből a magyar irodalom egyik legérdekesebb, legjelentősebb szellemi katedrálisa épült fel az évtizedek során.

Hogy hazája egykor „kivetette” magából? - ez már sem keserűséget, sem haragot nem vált ki belőle. „Kiegyezett” vele, „kölsönös törlesztéssel, adósságtörlesztéssel”. Arról pedig, hogy s mint érezte magát negyven éven át „a Hazától távol s vele zsörtölődőben” - szó se essék többé. „Egy poéma szól erről, nálam ékebben, egy angol poéma (*Szirtes György: A partra vetett bálna*, fordította: *Ferencz Győző*), valakitől, aki kívülről is jobban látta a gyötrelmemet, valámig a messze idegenség tájain az anyanyelv selyemgubójában gurultam, s a selymet, amit termeltem, kivájt botokban csempészték haza, mint valaha Ázsián át a hajdanvaló Selyem útján, sokat kockáztató, vándorjáró szerzetes barátok.” (*III. k. 406. p.*).

Az ÉLETÚT tanulsága - immáron a 88. életév távlatából -, hogy a Sors kiszámíthatatlan fordulatai ma is úgy vezérlik-alakítják-irányítják az emberéletet, mint évezredek óta, s a racionálisan megtervezett jövőt mindig felborítják a Véletlenek - amelyek mélyén valódi törvényszerűség munkálkodik. Soha semmiről nem állíthatjuk, hogy végérvényesen lezárult; mert még a halál utáni lét is fordulatot hozhat - átértékelődhet a Múlt. Az ezredfordulón elementáris felismerésként hat: mindaz hazugság, amit a XX. század mint megvalósítandó eszmét emelt zászlajára („a múltat végképp eltörölni”); s e „hazugságösszjáték” leplezetlen képe legtisztábban a Határ-életműben tárul fel előttünk.

Életút I-III.
(*Életünk Könyvek - Szombathely, 1993-94-95.*)

I. fejezet

Az indulás

„morális lénynek lenni manapság vagy nevetséges balekség, vagy felháborító arcátlanság (...) Arra törekszem, hogy úgy, mint eddig, olyan 'felháborító nyíltsággal' mondjam-írjam magyarul azt, amit mindenki gondol, de mondani nem mer, oly közvetlenséggel, mintha franciául-angolul írnám-mondanám.”

(Az Ige igézete, 212/13. p.)

I.

Lázadás a hazai - „euráziai” - viszonyok ellen

A 30/40-ES ÉVEK ÁLLAPOTRAJZA A KORAI REGÉNYEKBEN

H atár Győző (eredeti nevén Hack Győző) az első világháború kitörésének évében (a Tigris jegyében) született Gyomán, a Skorpió havában (1914. november 13-án pénteken - szerencsenapon tehát, avagy éppen baljós csillagzat alatt?). Önéletírásában (*Életút* I-III.) élvezetesen meséli el a családtörténetet: soknemzetiségű, sokgyökerű család utolsó sarja. Anyai nagyapja kijevi orosz legény volt, aki a katonáskodás elől menekülve vetődött erre a tájra, s itt egy tősgyökeres magyar lányt vett feleségül; ebből a házasságból született az író édesanyja, Turi Mária Margit 1880-ban. Apai nagyapja háromnyelvű erdélyi szász kalaposmester Temesvárott, székely feleségével a magyar és a német kultúrában otthonosan neveli gyermekeit. Egyik fiuk, Hack Vilmos, az író édesapja (sz. 1881.), mesterlegényi vándorútján Poprádfelkáról - ahol papírszakértői képesítést szerzett - Gyomára került, s itt 1910-ben meg is települt: megnősült, a Kner nyomdában lett papírraktáros. Gazdag kétnyelvű könyvtárát (magyar-német) igényesen, értékes bibliofiliákból állította össze, ezzel megalapozván jövődöbéli fiának első tájékozódását, későbbi széleskörű műveltségét mind az irodalom, mind a filozófia körében. Első - és egyetlen - gyermeke születésekor már a fronton volt, ahonnan 1918-ban idegileg rokkantan, súlyos depresszióval tért haza (*Életút* I. 11-25. p.).

A család 1920-ban Pestre költözött, ahol az édesanya fűszerüzletet nyitott (VII. Akácfa u. 38), s ő lett a családfenntartó. Iskoláit tehát Hack Győző már Pesten járta; a négy elemi követően a Markó utcai Főreálban, ahol kitűnő tanárai nemcsak az irodalom szeretetére, hanem átfogó világlátásra, természettudományos szemléletre is nevelték. Már 10-12 éves korában voltak írói próbálkozásai, s mohó nyitottsággal figyelte-leste az élet dolgait; „mozdonyvágytól” fűtve sóváran nézegette s mappájában megörökítette a Keleti pályaudvaron jövő-menő vonatokat, távoli mesés tájakról álmodozott, sőt, titkon elbeszélésekbe, mesékbe, versekbe öntötte álmait. Univerzális tehetség lévén, 16 éves korában felveszik a Zeneakadémiára (Kodályt hallgatja, Wagnerért rajong, Kemény Rezső a tanára hegedű szakon), ugyanakkor egy középiskolai tanulmányi versenyen rajzból II. díjat nyer, így automatikusan bekerül a Műegyetem Építész-mérnöki Karára (1932). Évfolyamelső, tandíjmentes az első három évben. Berrajzolásból, vizsgamunkák készítéséből s a tanítványok felkészítéséből magas nívón eltartja magát, sőt ekkor már szüleit is ő segíti anyagilag.

„Szellemi világrajövetele” első fázisának az 1933 nyarán tett három hónapos nagy európai körútját tartja (*i.m. I. k. 79-88. p.*). Vonattal-autóstoppal-gyalog bejárja Ausztriát, Svájcot, Észak-Olaszországot, Németországot. A kölni dóm építészeti csodáján álmélkodva döbben rá: őt valójában nem az építészet, hanem az ember érdekli s az embert körülvevő jelenségvilág, a legparányibb mozzanataitól a Mindenség káprázatos csodájáig. Ez a szellemi rádöbbenés aztán egész más irányba indítja, mint amelyen elindult. A Műegyetem könyvtárában, ahol Bóka László a könyvtáros ezidőtájt, ráveti magát a bölcselőtre. Görögül, németül, franciául eredetiben olvassa a filozófusokat Diogenész Laertiosztól Hegelig, Bergsonig, majd nekivág az angol szkeptikusoknak, végül Nietzsche műveit falja szenvedélyesen. Tanulmányaiból egy szemesztert veszni hagy, s barátjával, Molnár Józseffel nietzscheánus habitust öltve, a Gellérthegyre járnak naphosszat olvasni-vitatkozni, a heroikus élet („es lebe gefährlich!”)

eszményét tűzve maguk elé. Később aztán túljut Nietzschén, de a „veszélyes élet” mindent kockáztató bátorsága bizonyos értelemben mindvégig jellemző marad rá. Nem is kereste soha az irodalmi kapcsolatokat, nem próbált beilleszkedni semmiféle csoportosulásba, viszolygott a kávéházi törzsszталoktól, a „szesztestvérek” világától, az egyre élesedő urbánus-népi vitában nem akart állást foglalni egyik oldalon sem. Nem is elsősorban a magyar, hanem inkább a világirodalom felé tájékozódott. A prózában J. Romain, Giraudoux, du Gard, A. Gide, Celine, a lírában pedig Nezvaltól Saint-John Perse-ig, Rimbaudtól Michauxig a franciák voltak „irányjelzői”. Alkotói metódusát kezdettől fogva ezek a minták alakítják: jobban kedveli az ironikus, elidegenítő eljárásokat, mint a hazai irodalom tragikus hangoltságát. Nem véletlenül Rabelais-t tartja egyik kedvencének - akitől később majd fordít is!

1938. június 22-én kézhez kapja építészmérnöki diplomáját. (Hütl Dezső professzornál készíti diplomamunkáját: egy hatalmas kórház-komplexum tervezése.) Majd két évig dolgozik a híres - egykori úszó-olimpikon - Hajós Alfréd kormányfőtanácsos irodáján; rengeteg néger-munkát vállal, s igen jól keres. Lopott idejében saját kedvtelésére írogat, de az úgynevezett irodalmi életben nem is próbál elvegyülni. Nem az irodalom felől közelít az élethez, hanem az élet felől az irodalomhoz.

Már egyetemi évei alatt írt egy filozófiai regényt (*Taurobolium*), majd egy többszázoldalas esszét, ún. „tractatus politico-philosophicus”-t (*Veszélyes fordulatszám*). Egyikben a kiszámíthatatlan Végzet sorsfordító erejét mutatja be (hogyan lesz a Mithrász-hívő kis tisztecskéből, Diocleszből személyes bátorsága és a véletlenek összejátszása folytán Diocletianus császár); *másikban* a történelemben folyó hatalmi erőjáték törvényszerűségeit érzékelteti: ha a társadalomban a különböző irányú elégedetlenségek a rezonancia-elv alapján felerősítik egymást, robbanás történik. Az első *magyar* futurologiai kísérletnek tekinthetjük: „üzenetek a jövőnek a jövőből”; mint „juvenilia” első ízben most jelent meg (in: *Antibarbarorum libri*, II. k. 35-138. p.). Karinthy negatív utópiái (*Capillária*, *Farecido*), valamint Babits *Elza pilóta és a tökéletes társadalom* c. regénye mellett és után olyan mű ez, amelynek „rémvilágát” a megvalósult jövő már-már valóra váltotta. Parodisztikusan mutatja be az „aranykort” ígérő német mázoló-regényt, s az általa gerjesztett-támogatott „házmester-mentalitást”. Ebben látja a XX. század szellemi züllésének főforrását, s annak okát, hogy a lakájok-portások-altisztek-irodaszolgák, vagyis „az idomított emberállomány” (amit Nietzsche „nyájként”, Ortega „tömegként” aposztrofált) uralja az élet minden területét és akarja a szellemi elit fölött gyakorolni hatalmát. E két regény már jelzi az író ábrázolásmódjának jellegzetességeit is: nem megjeleníteni, nem elbeszélni akar, hanem analizálni, kutató elmével a dolgok mélyére hatolni, és a lényeg-struktúrát feltárni az események hátterében. Az itt felvetett problematikát a szerző majd továbbgondolja, s azok a későbbi művekben - kiteljesültebb formában - visszaköszönnek.

Ezek után két vitriolos Horthy-ellenes satírárt ír (*Darályvilág Buzdugániában*, *Torlon Péter*), amelyekben a kormányzó „dinasztia-alapító” törekvéseit, valamint az egész korabeli társadalmat átszövő, az uralkodó érdekeket védelmező mindenkori „hazugság-összjátékot” leplezi le. A *Torlon Péter*-t később az ügyészség „a Főméltóságú Úr gyalázatos beállítású torzképének” minősítette, „közéletünk, közintézményeink, közállapotunk, egyszóval a Haza gyűlöletes gúnyrajzának” (*Életút* I. k. 238. p.), amelyben az író arra uszítja katonáinkat, hogy tagadják meg az engedelmisséget, lőjék le hátulról tisztjeiket, és álljanak át az ellenséghez - ez önmagában halálbüntetést érdemlő „főbenjáró bűn”! A kézirat elveszett a katonai ügyészség útvesztőjében, az író nem is tudta később rekonstruálni. A *Darályvilág*-ot is elnyelte a Hadik-laktanya Bűnügyi Levéltára, ahonnan azonban idővel előkerült, s ma már mint korunkról szóló remek satírárt olvashatjuk.

A *Darályvilág* belső utalásrendszere egyértelműen a német megszállás történelmi szituációját állítja elénk. Már-már az abszurd határait súrolja, ahogy „darályok és a deregélyek” dögletes bűzt árasztva egész Buzdugániát uralmuk alá vonják. Mindezért persze - a tisztánlátó ifjú szerző szerint - a szofta-kormány felelős, különösképpen az élén álló dr. Bugyi, aki „kormányelnöki díszpáholyában főtábornagyi sapkában díszleg”, s mit sem tesz a madárinvázió ellen (egyértelmű a Horthy-kormány kifigurázása).

Határ Győző csakhamar elérkezettnek látta az időt, hogy Buzdugánia minden zegét-zugát megismerje, bejárja. Az Ady-megénekelte magyar ugaron - Krúdy Gyula döcögő *Vörös postakocsija* nyomában - ő is útnak ered, hogy megismerje a magyar valóság egyszerre szívbemarkolóan és nevetségesen elmaradott, ázsiai jellegét. Elhatározza, hogy áttöri a nálunk hagyományos illuzórikus önszemlélet burkát, és hiteles képet rajzol arról a világról, amely még mindig a „régí dicsőségünk” álmát őrizgeti. Ugyanakkor - bármennyire lehangolónak érezte is a magyar Ugar állapotát - nem volt hajlandó beletörödni abba, hogy ez a gyönyörű természeti táj a maga egészséges „tényérzékelésű” embereivel Németország leigázott tartománya legyen. 1938-ban kezdi el írni nagyszabású ironikus körpanorámáját a hazai elmaradott, szellemileg fullasztó viszonyokról, a vidék nyomoráról és végtelen kiszolgáltatottságáról (*Csodák országa Hátsó-Eurázia*), de csak 1942-ben fejezi be, mert időközben bejárja a bécsi döntés által visszacsatolt régiókat, elsősorban Erdélyt.

Ekkortájt kerül kezébe Hitler első kiadású *Mein Kampf*-ja (1923-ból!), amelyben a magyarság mint meghódítandó, elnémetesítendő „segédnép” (*Sklavenvolk*) szerepel. Létében, magyarságában, emberségében megalázottnak érzi magát, természetes tehát, hogy a „heroikus élet” jegyében cselekvésbe kezd: néhány barátjával (Agoston Gábor, Kelen Tibor, Kenéz György, a Gombich-fivérek stb.) afféle értelmiségi szervezkedésbe bonyolódik. Sokszorosító gépeket szereznek be, röplapokat, propagandaanyagot készítenek, terjesztenek, az újságokból összegyűjtik a kormányt kompromittáló megnyilatkozásokat, sőt fegyvert is rejtegetnek. Bár Szalai András (Ländler Ervin) megkísérli beszervezni őket a szociáldemokrata ifjak csoportjába, ők nem csatlakoznak az illegális mozgalomhoz: Közép-Európa-Nagyföderációban gondolkodnak, Kossuth, Jászi Oszkár nyomdokában haladva.

„Az egyetemleges madárgárgyítást az országos főügye vezeti”

Darályok és deregélyek

*„Úgy forog a világ, ahogy forog, és azok, akik
vele-forognak, ország-világ dolgába bele nem
árthatják magukat”*

Határ Győző 1939-ben írott remekművű korrajza (alcíme szerint: egy államfőnök története) máig sem veszített aktualitásából, sőt! - új felhangokkal gyarapodott értelmezési tartománya. Valójában történelmünk legneuralgikusabb problémájáról van itt szó parabolisztikus köntösben: a ránk települő idegenek mindenkor a mi saját segédletünkkel szervezik meg s gyakorolják hatalmukat fölöttünk; azaz: szinte önként hajtunk fejet az otthonosan berendezkedő mindenkori „darályok és deregélyek” előtt!

Az írás idején huszonötesztendő író a második világháború felé rohanó ország német orientációjú kormányát teszi nevetségessé, kétségtelenül tendenciózusan, mégis olyan művészi erővel, amely már előlegzi a szerző későbbi alkotói habitusát. Kettős elidegenítéssel jeleníti meg az ábrázolt életanyagot: alteregó-álarcot ölt („nem én írtam, úgy találtam”), s a leveleket író „Öcsi” parodisztikus metódussal felfokozza az eltávolító gesztust. A minden-lében-kanál vásott diák harmincegy levélben tudósítja kedves családját („Babát, Nyunyit, Babszit, Nyuszikát, Luitpold bácsit és a többi nyuszit”) iskolai élményeiről, átszínezve azokat az ország-világ dolgairól alkotott, illetve részint tanáraitól hallott vélekedésekkel. De leveleit fiókba zárja, ő maga eltűnik a színről („talán világgá eredt? esetleg az idegenlégióban hétágú korbáccsal embert faragtak belőle?”). A mítoszi burok, a társadalmi-emberi szituáció mitikus toposzként való kezelése is arra utal: az író tágasabb hatósugárba akarja vonni mondandóját (azaz a valóság „működési” törvényeit kutatja, nem egyszeri esetet jelenít meg). Nem véletlen tehát a művön belüli többszörös utalás Arisztofanesz *Madarak*jára! Bőséges ornitológiai apparátust mozgósítva (mintegy 200 madárfajtát sorol fel!) idézi meg Buzdugánváros társadalmi életét, politikai viszonyait, a parlamenti csatározásokat. „Amikor a földkerekség teljes madárvilága az Olümposz ostromára rohant Arisztofanesznél, az nem volt olyan rettenetes, mint az a pokoli nyüzsgés, dögletes bűz, repkedés-csapkodás, gágogás-csiripelés, huhogás-vijjogás, kelepelés és károgás, országos csivít, csörömpölés és zsvajgó letisztelés, amit ezek véghezvittek!” - amint Buzdugániát megszállták. Öcsi levelei félreérthetetlenül utalnak a Német-Római Birodalom és Ausztria címer-szimbólumára (a Kétfejű SASra - a Nagy Kétfejű Inámbinám vezérségére!); csak hogy utólag többletjelentéssel is gyarapszik a szimbólum, hiszen Bizánc, sőt Oroszország címerében is ugyanez a Madár szerepel! A „buta tollasemlősök” vesznek kézbe mindent („nemcsak a postát, hanem a mértékrendszert és a közoktatást is”). „Költöző madarak ugyan, de nem az Oda-Visza-Költöző, hanem az Egyszer Valahova Beköltöző és Onnan Többé Soha Ki nem Költöző Madarak közül valók”, tehát nem remélhetünk tőlük szabadulást! Ellepték az iskolákat, „a tanárok fejére ülnek, csivognak-picsognak-gagyarásznak az órákon” - sőt! - olyik tanár helyett a „kifejlett taláros deregélyek”

tartják az órákat, madárnyelven oktatnak a madaraknak való engedelmességre. „Az Egyetemleges Madárgárgyítást az Országos Főügye vezeti”.

Öcsi úgy véli: mindezért elsősorban a buzdugán kormány a felelős, amely csak múltjával, 1600 éves államformájával, a szoftasággal büszkélkedik, s legfőbb erénynek „a fajgyűgögest-fajgyűvésítést” tekinti. A darályok-deregélyek („nagysagólya, méltóságólya, főméltóságólya” stb. az író Rabelais-i ízes humorral jellemzi őket!) irányítják-szervezik az életet; de veszélyhelyzetben - pl. háborúban - elszállnak. Itt egyértelműek az utalások az arisztokráciára, amely meghódol a Kétfejű Inámbinám előtt („Sokuknak a feje taréjos, rendesen ötágú, néha hét vagy kilenc”).

A nép persze háborog, s a szofta-kormány egymás után bocsátja ki „a Megnyugtató Nyilatkozatokat és Nyughatalmi Napiparancsokat”, de ezek hatása csak akkor érezhető, mikor már az őrjáratí hátyágyúkra „feltűzeti a nissznyasszt”. A parlamentben ugyan éles madár-ellenes vita folyik, de csakhamar nyilvánvalóvá válik: nem lehet őket visszaszorítani! Kisvártatva az is kiderül: a madarak már ellepték a Parlament kupoláját, s guanóval telepíszkolták az üléstermet. Dühödő csőrélesítés után a madárhimnusz is felhangzik, s az Óriás Inámbinám - két fejével kétfelé bólogatva - jelt ad a talpak összedörzsölésére, amitől vastag szaruréteg hull alá (viszketőpor képében), s a tunyákok felbolydultan egymásnak esnek, a padsorokban „nyerítettek-miákoltak-bégettek-huhogtak-sivalkodtak-cuppogtak és hápogtak”. Dr. Bugyi rémülten szemlélte a felfordulást magasles-aranykasából, de beavatkozni nem tudott, nem is mert. Hát így működött - működik! - a buzdugán parlament... Mikszáth (*Két választás Magyarországon*), Szabó Dezső (*Feltámadás Makucskán*) után és mellett Határ Győző szatirikus tablóképe figyelmeztet: a mindenkori „tunyákok” országdolga intézése helyett egymást marják-hergelik-csipkedik, ezért fullad tragikomédiába minden „nekibuzdulásunk”. Végül dr. Bugyi meg-egyezik az Óriás Inámbinámmal: polgárjogot ad a madaraknak - mintha ettől szobatiszták és kormányhűek lennének! Megkísérelte „röghöz kötni” őket (hasuk alá propellert szereltetett, fordítva, hogy ne tudjanak fölrepülni, csak hogy a madarak túljártak az eszén: titokban visszaforgatták a légsavarokat, s ismét szabadon szárnyaltak). Az ország ügyeinek intézése lassan-fokozatosan „elmadarasodott”. A parlamentet elárasztotta az iszonyatos madárbűz, mire rendeletet hoztak a Darálybűzők Jóillatának Feldicsérésére, s hogy a madarak ne érezzék „idegen”-nek magukat, minden jóval elárasztották őket (hiába, a buzdugánok jólelkűek és vendégszeretők!).

A remek szatirikus kép történelmünk bármely korszakára illik. A madarak elszállhatnak persze az adózás elől is, miközben - dr. Bugyi minden tiltakozása ellenére - szegény buzdugánokat elviselhetetlen terhekkal sújtják. A „jómadarakat” a törvény keze sem érheti utol - hiszen szárnyuk csupáncsak nekik van! A buzdugánokat pedig „kordon-rendelettel” tartják féken (minden épkézláb férfiembert vascsuklóval egymáshoz láncolnak s a lázongókat ez az élő kordon fogja körül). Az őrzők és őrizettek persze bármikor felcserélhetők! A madárországslás első esztendejében „példátlan arányú légvonat és széltolás kezdődött s nagyhangú ígéretek hangzottak el: ‘nem lesz többé áporodott levegőjű Buzdugánia!’”

Kacagtató, ugyanakkor megdöbbenő hűséggel parodizálja az író a buzdugánok választási szokásait s a törvényhozás menetét. A darályok természetesen elrendelik, hogy az országot a madárijesztőktől meg kell tisztítani. S hogy saját népszerűségüket fokozzák, törvénybe iktatják, hogy a darályszabászok mindenkinek nemzeti öltözéket készítsenek, még a háziállatoknak is, főként a lovaknak - lévén a buzdugán lovasnemzet. Lám, milyen jól megismerték a megszállt nép gyengéit! A szofta közös választási listát állít a darályokkal, s minden eszközt felhasználnak az ellenzék ellehetetlenítésére. Csak hogy a madarak ravaszak, s a népet Bugyi ellen is fellázítják (mondván: Buzdugánia ősi államformája valójában a muftiság, s csak a

Bugyi-dinasztia érdeke, hogy az ország a szoftaság járma alatt nyögjön!). A tunyákok a parlamentben önfeledten kiáltozták: „Le Bugyival! Éljen a muftiság! Népi szárnyat a nemzetnek! Nemzeti szárnyat a népnek!” Csakhamar azonban üzenet érkezett egy postagalamb által: az Óriás Inámbinám még nem tartja elérkezettnek az időt dr. Bugyi menesztésére. Így hát Buzdugánia továbbra is szoftaság maradt.

Aki ismeri a harmincas évek végének történelmi eseményeit, annak nagyon könnyű azonosítani dr. Bugyit Horthyval, a levélregény belső mozzanatait pedig a korabeli eseményekkel, közéleti jelenségekkel. A darályok fokozatosan győzelemre vitték a darályszellemet, a választások után az új parlamentben már a „buzdurályok” lettek a hangadók (a tunyákok és darályok vegyülése). Dr. Bugyi egyelőre hivatalában maradhatott - addig, míg „eltűnése feltűnés nélküli lesz - Buzdugánia elkövetkezendő második 1600 esztendejének nagyra tárt, szimfonikus süllyesztőjében”.

Öcsi zárólevelében arról számol be szeretteinek, hogy - irodalom óra lévén - tanára épp a buzdurályok áldozatos munkáját dicséri, amellyel évszázadokon át segítették Buzdugániát. „Helyzetjelentése” elszomorító: „Buzdugániában az emberek rettentően fásultak és a nép valamiképp beletörődött a madarak uralmába - belátván, hogy csak úgy tud szabadulni tőlük, ha uralkodni hagyja őket, bármilyen buták legyenek is!” Ígéri szeretteinek, hogy a nyári vakációban hazakészül, de aztán mégis „kámfort játszik”: családja többé nem is hall róla. Az író viszont - egy asztalfiókban rátalálván leveleire - közzéteszi őket. Ezért persze a valóságban alaposan megbűnhődik: több más művével együtt ez is bizonyítékként szerepel az ellene indított bűnvádi eljárásban, amikor államellenes összeesküvés miatt 1943-ban letartóztatják.

Úgy tűnik: Határ Győzőnek sikerült „nemzeti” jellemzőinket megragadnia ifjúkori satírájában. Mintha ma is így működne a buzdugán parlament, s ma sem tudnánk „jómadaraink” nélkül megenni: ha elviseljük uralmukat, talán élni hagynak bennünket.

*Határ Győző: Darályvilág Buzdugániában
levélregény - Buzdugán-város, 1939-96.
(Felsőmagyarországi Kiadó 2001.)*

„Írni annyi, mint nem visszarettenni attól,
ami nyugtalanító”

**CSODÁK ORSZÁGA -
HÁTSÓ-EURÁZIA AVAGY A HAJNALI NOVELLÁK**

*„Szörnyeteg könyv! A lehetetlenségek ötvöze, amelyben
költészet és orvosélettan, fantasztikum és politikum körül
széles pánt módjára, abroncsként feszül a sehol el nem
mondott filozófia.”*

(A szerző „ajánlása”, 1942. október)

H atár Győző 1939 tavaszán kezdte írni első „filozófusregényét”, de csak 1942 őszén fejezte be. Közben bejárta és alaposan megismerte „Hátsó-Euráziát”, azaz a Kárpát-medencét, főként Erdélyt. Döbbenet tapasztalta, milyen áthidalhatatlan ellentétek vannak a „vízfej-főváros, a mi kis Párizsunk, a Duna királynője” s az elmaradott-elhanyagolt országrészek között. „Ha a vidéket jártam, a por- vagy sártengert - emlékezik az *Életútban* (I. k. 181-189. p.) - akkoriban nemegyszer éreztem úgy, hogy „Kínában” járok, egy körörmnyi Kínában, ahol megtalálható a földrésnyi ország minden csodája, szerencsétlensége, istenhátamögöttiségeivel, kultikus csodabogaraival, szörnyetegeivel egyetemben.” Tapasztalatait összegezve, egy-egy „hajnali nekifutással” született meg eközben az a 19 kerek kis novella (innen az alcím: „*Hajnali Novellák*”), amelyben Nagy-Szent Huligánia - azaz Hungária - minden keservét-baját, mélyben szunnyadó gyönyörű lehetőségeit feltérképezi. A kötetzáró 20. részt, a verses *Epilógust* már a sátorlajújhelyi fegyházban költötte hozzá, 1944-ben, bőrén tapasztalván Hátsó-Eurázia kínzó-eszközeinek valódi ázsiai kegyetlenségét. Ugyanis 1943-ban egy Hitler-ellenes szervezkedésben tucatmagával „lebukott”, rajtaütésszerűen lefoglalták s a Defenzív Osztály intellektuális részlegére szállították. Az egyik fontos bűnjel éppen „a nemzet-, erkölcs- és vallásgyalázó” Hátsó-Eurázia volt, amelyről a lefoglaló detektívek így nyilatkoztak: „érződik rajta a pokol kénköves szaga”, szerzője „államellenes gazember”. Ennyire komoly súlya volt az irodalomnak nálunk már a két világháború között is, s van mindmáig politikusaink szemében!

Az *Első Hajnal*on a szerző tiszta, hűvös tárgyilagossággal közli olvasóival: „Ez a néhány oldal, amit most le fogok írni - nem igaz. Úgy tervezem, hogy loppal kanyarodom el másfelé; csöndesen, tervszerűen becsaplak benneteket - tehát az egész, mindenestül, hazugság lesz és csak az utóján, mint valami kalapácsütést mérem hátulról fejetekre a valóságot (...). És ha most ezt így jó előre megmondom, csak azért, hogy ezzel is megnehezítsem a dolgomat; hogy állandóan résen, ugrásra készen lehessetek, és - világcsaló! - ragadhassatok torkon - hazug! delejező! - teperhessetek le: nem a jóakarotokat, hanem a rosszakaratotokat kérem ehhez az olvasáshoz.”

Csakhogya legkiélezettebb olvasói rosszakarattal is csak annyit mondhatunk: ez a mű a valóság ironikus transzformációja; parodisztikusan kiélezi-felnagyítja mindazokat a jellegzetességeket, amelyek Közép-Kelet-Európát (Hátsó Euráziát) elválasztják Európától.

A regény szerkezete körkörös, azaz keretes, ugyanakkor spirálisan előrehaladó. Az 1., 2., valamint a zárófejezet szintézisbe fogja a főhős tudatában kettős síkon alápergetett emlékezés-füzért: magánéletének fonalát (házassága Surával, a „hajnalvágó” csatangolásra csábító varázsa, kettejük kapcsolatának felbomlása), s hátsóeurázsiai barangolása során szerzett társadalmi tapasztalatait. A történetek egyes szám első személyben peregnek, a szabad asszociáció törvényszerűségei szerint, a joyce-i metódussal (már a harmincas években!), a két síkon vibráló reflexió-láncolatot montázsszerűen egymásra vetítve. Az író egyszemélyes világfeldolgozást végez, amelyben feltárulnak Nagy-Szent Huligánia belső ellentmondásai, s Huligánváros (székesfővárosunk) közönye a „gyarmatbirodalom” iránt. A regény I. része (*HULIGÁNIA avagy a vágó*) az 1. - 10. Hajnal „nekifutásaiban” szembesít minket sajátos alkatunkkal: szeretünk alámerülni a megvalósít(hat)atlan vágó Birodalmába; a II. kötet (*Csodák Országá HÁTSÓ-EURÁZIA avagy a szabadságvágó*) pedig azt aényt tárja elénk, hogy a „bennszülött” lakosság egészen másképp gondolkodik, más törvények szerint él, mint az „européer huligánok”, azaz hungárok. A regény anyaga valójában azok a reflexiók, idegéletani és társadalomlélektani, társadalomelméleti fejtegetések, amelyekben a szerző önismeretet, diagnózist, sőt orvoslatozt kínál. Hisz abban, hogy a „hajnali tisztánlátás”, a tények érzékelése vezethet csupán a problémák megoldásához. Illúziófosztató, elidegenítő objektivitással szemléli tehát a hazai valóságviszonyokat, s megpróbál belenyúlni a „gennyes” gócbba. Alteregója, akit Pufinak, esetleg Ducinak szólítanak („kicsire sikeredett haska dugóember”) idegkutató szakorvos, genetikus, a biopszichikai és társadalomlélektani problémák szakértője, akit visszafoghatatlan „mozdonyvágó” fűt, hogy megismerje tágabb hazáját. „Az idegrendszer a szervezet mozdonya”, hangoztatja, s büszke rá, hogy beleszületett a „vasútkorba”, amelyben „többmillió fehér acéltengelyen dolgozik az emberi értelmesedés”, s hisz abban, hogy immár „semmiféle inkvizíció, sem a politikai obskurantizmus újabb manőverei nem képesek feltartóztatni azt az ontogenetikai folyamatot, amely az idegrendszer továbbbízulése a tényérzés felé”. Csakhogy valóságfeltáró körútja ezt nem látszik igazolni; mire hazaérkezik, már maga is tudja: ez is hiú ábránd volt csupán. A „vágó birodalmából” visszazökken a „tények birodalmába”: a 24 évesen útrakelő ifjú a 19. Hajnalon 42 éves kori önmagával - idősebb alteregójával - találja magát szemben, egy hórihorgas sovány aszkétával, az órabéres műszaki gépészrajzolóval, aki szigorúan felelősségre vonja őt: „Tudod-e, hogy keresett a Veszélyes Gondolatok Minisztériuma? (...) Mire volt ez jó? Betegre hazudoztad magad!” S Pufi - saját statáriuma előtt reszketve - szemét lesütve ismeri be: „Igen, hazudtam. De így is ígértem.” A barangolás mégsem volt hiábavaló: az író felismerte, hogy „e szálnalmas, rémületes, kisszerű körömmnyi országon” csak a cselekvés segíthetne (egy évtized múltán persze kiderült: a cselekvés, változtatni-akarás is merő illúzió!).

Milyennek ismerjük meg a regényből Nagy-Szent Huligániát, s különösképpen Hátsó-Euráziát, amelynek „mumifikálódott intézményrendszerére” települt rá a századelőn Huligánváros, ez a modernül összetákolt kolosszus „civilizációnk hovatovább emberellenes szellemi és hatalmi rendjével”?

Az Eurázsia Kongresszusról frissen érkező Pufit már a rendező pályaudvaron szemügyre veszi egy arra járó rendőr, aki az „idegorvos-csavargó” kézrekerítésén fáradozik: „a Veszélyes Gondolatokat Felügyelő minisztérium”-ba kellene őt szállítania. Pufink azonban ügyesen elhárítja magáról a „közeg” gyanakvását, s kifaggatja őt a minisztérium munkájáról. Határ Győző - Orwellt és Koestlert megelőzve! - orwelli és koestleri leírásokkal ecseteli az itt folyó válogatott kínzásokat, amellyel az „intellektuális bűnözőket” önfeladásra kényszerítik. A Kafka Fegyencgyarmatán folyó „büntetésvégrehajítás” simogatás ahhoz képest, amit itt kell elszenvedniök az áldozatoknak, akiket gondolatinventátor tangens cerebroszkóp vizsgálatnak

vetnek alá. Persze a regényben ez még csak képzeleti; de a szerző csakhamar saját bőrén tapasztalja, hogy képzelete nem járt messze a valóságtól.

A civilizációs technika ilyen jellegű magas fejlettsége mellett nem lehet csodálni, hogy a XX. század embere (nem csak Huligánia-Hungáriában) permanens tudathasadásban élt, a kízó-kamrák és a Gyógyulás Háza - az elmeegógyintézet - között ingázva! Az emberi világot neurotizáló (manipuláló, hipnotizáló) politika minden réteg életét áthatja, szétroncsolva szerves formáit, s így a kohézióját veszített társadalom folyamatosan atomizálódik - ahogy azt már Ibsen *Peer Gynt*-jében láthattuk, a kairói elmeegógyintézetben: ki-ki önmaga „császára”. Pufi - maga elé idézve a Szürke Ház életét, ahol idegéletteni kutatásait folytatta - úgy vélekedik: az egész háborús ámokfutás elmeorvosi jelenség; nem véletlen, hogy maguk a politikusok is rövid ideig tartó tündöklés után elme- vagy büntetőintézetekben tűnnek el. Ő az önértékelés, „a tényérzékelés meghibásodásában” látja a civilizációs neurózis fő forrását. Csakhogy az államilag jóváhagyott pszichológiai irányzat köztisztelőnek örvendő professzorai „gyanúsak” sőt „veszélyes”-nek minősítették nézeteit - ezért kellett külföldi kapcsolatokat kiépítenie. Az idős bölcs spanyol idegkutató, Hyacinto y Saavedra (akit a szerző Ramón y Cajal neurológusról mintázott) „visszaigazolta” az ő kutatási eredményeit. Az író Pufi viszontagságos küzdelmeiben a hazai tudósok kálváriáját érzékelteti: ha érvényt akarnak szerezni felfedezéseiknek, külföldre kell elismertetésért folyamodniuk. A hazai belterjes szellemi élet, a megcsontosodott, tekintélytisztelő intézményrendszer nem szívesen integrálja az új gondolatokat.

A filozofikus hajlamú Határ Győző - Pufi álarcában - olyan idegéletteni megfigyelésekkel járul hozzá a neurobiológiai elméletekhez, amelyek az angolszász világban az ötvenes években valószínű teóriának bizonyultak s mindmáig elevenen hatnak (az ún. „talamusz-elmélet”). Ennek lényege: a talamusztelep - mint esszenciális szerv - a „létinger” avagy „életinger” székhelye, a védekezés/támadás vészreakcióinak központja. Az egész szervezetet a készenlét/résenlét állapotában tartja, ezért meghibásodása megbillenti az ember belső egyensúlyi állapotát, eltorzítja a világhoz való viszonyát. A XX. században a tényérzékelés megbomlása általános betegséggé vált, ami fokozatosan a többévezredes kultúra felszámolásához vezet: a beteg egyének leépülnek az emberszabású majmok primitívizmusára (mint a Szürke Ház lakói, akik már régen elvesztették belső autonómiájukat, felelősségüket önmagukkal és a társadalommal szemben).

Pufit a *vándor*-, az *ismeret*-, a *természet*- és a *tettvágy* fűti; s bár a *család*- és a *játékvágy* is erős benne, mégis odahagyja „kispajtását”, Surát, akit szigorú apjától, Milosád bácsitól egy sakkipartin nyert el. Egy tiszta Hajnalon útrakel, hogy bejárja Hátsó Euráziát; a tényekre kíváncsi, szembe akar nézni Nagy Huligánia igazi arcával. „Az eltöltött, számon nem tartott vagy éppen takargatott dolgok, bebörtönzött dzsinnek és démoni, áziatikus furcsaságok felfedezése, az én légyottjaim vadidegen városokban az Ismeretlennel - ez számomra a szerelem, és légyottra nem indul az ember többedmagával.”

A II. részben a főhős szemével látjuk-fedezzük fel Hátsó Eurázia varázsvilágát. Meglepetten tapasztaljuk: a dzsungel-jelleg, a szellemi áporodottság itt a legcsodálatosabb tisztasággal, a dolgok őseredeti látásmódjának naivitásával vegyül, s valami hihetetlen belső erő rejlik az itt élő emberekben. Persze a legjobb törekvések is belefutnak a por- és sártengerbe, s a „vadak” egymást ütik-verik, ahelyett hogy közös ellenségük, a „gyarmaturalom” ellen fordítanák erejüket. Pufi kóborlásainak színhelyei, a helységnevek maguk is kifejezik szimbolikusan ezt a kettősséget. Az író olyan fantasztikus nyelvi találékonysággal vegyíti a valóságot az útirajzok távoli varázslatos földrajzi neveivel, hogy az a települések belső képét, atmoszféráját is felidézi. Átkelven a Nagy vagy Csendes Ingóványon, a keskenyvágányú expresszen

zötykölődve Pufi szeme előtt apróbb-nagyobb falvacskák tűnnek fel sorra: Sároshirtelend, Sátoraljabestehely, Kispispis, Sasad, Vasad, Csittcsak, Veszköd, Jászkarajenő, Tótkomlós, Hajdudúvás, Csárdakisbitangos, Hortobágy-kisszentpestises, Pusztakese, Abaujnyomoródi Rétek, Almásszelistye, Apostag, Jakut-Kalebisztán, Rétlapos és így tovább, a végtelenségig.

Nemcsak egzotikus tájakat, helységneveket, hanem egzotikus embereket is megismer Pufi vándorlásai közben, akik - épp egzotikusságuk révén - a hazai valóság jellegzetes figurái. Útitársa „valamiféle Hulafland vagy Hufeland”, aki agyonszíjazott fűzős Bilgeri-csizmában és ködmönben szintén az Eurázia-Kongresszusra igyekszik, mégpedig azért, hogy ott „lelki missziót” szervezzon „Csudén-Kalebisztán számára kicsiny, de nemzeti útépítésük támogatására”. Mindeközben a technika átkairól szaval. Megérkezvén Zubriánvárosba, Pufi átsétál a Gyarmaturalom Terén, majd a Hősök, aztán az Ősök útján elindul az Állami Elmeegógyintézet megtekintésére - szakmai tapasztalatcserére. Itt aztán még furcsább alakokkal találkozunk: dr. Kachexi Akromegalofopulosz endokrinológussal, aki jól felszerelt laboratóriumában a szexuálpatólógia körébe tartozó kísérleteket végez állatokon; azzal a céllal, hogy a magasabb társadalmi kasztokat a méltatlan bennszülöttekkel való elegyedéstől megóvjá. Nem számol azzal, hogy páciensei esetleg mindannyian Csáth Géza „elmebeteg nő”-jének, G. kisasszonynak a sorsára jutnak. Pufi elszörnyed ennyi természetellenesség láttán-hallatán; de még ennél is jobban megdöbben a Laiosz Labdakosz konzul palotájában tett esti látogatás. A Kék Plüss Szalonban a huligán értelmiség színe-java beszélget, vitázik, ki-ki saját „társadalomjobbító” receptjét kínálgatja; de még két-két ember között sem alakul ki egyetértés. Az Európát járt világfi, Tündérke Apollofopulosz, az „intelligens kretenizmus” megtestesítője, „Őfelsége ellenzéke” szerepében tetszelegve hevesen sorolja az uralkodóosztály bűneit (önzés, egocentrizmus stb.). Eközben lajosszentmizsei zubrián bennszülöttek és csengődi hosszúgatyás rabszolgák szolgálják fel a finomnál finomabb falatokat; a függönyök-terítők-asztaldíszek pedig a dzsungelbéli Kalotaszeg pompás tarkaságát dicsérik.

Vitriolos kép a „huligániai-hungáriai” értelmiség meddő és körben forgó „világmegváltó” igyekezetéről! Pufi „egy apró európai hájgömböc elveszettségével” szemlélődik ebben a nagy és „mesterien összetanult szofisztófolizmatikus társaságban”, s már sejti: a Szalon figuráin csakhamar beteljesül a labdakidák örök végzete (a Fiúk megölik az Atyákat - mint Odipusz Laioszt, ahogy egykoron Laiosz Labdakoszt). A társasággal tett bányakiránduláson aztán végérvényesen nyilvánvalóvá lesz számára: a kaszturalom fenntartói csak önmagukkal vannak elfoglalva, miközben szalonforradalmárként az „új világ”-ról, az „új ember”-ről szónokolnak. A zubriánok meg vakon éldegélnek mint a bányalovak, amelyek az éhbér fejében áhítatos buzgalommal húzzák az igát, s utódaik eleve vakon születnek - úgy látszik, ez már így megy az Idők végezetéig.

Pufi ezután nekivág a dzsungelnek, most már gyalogosan. A Dunssza, majd a Tyeszna mentén haladva, egyszer csak lármás-zsibongó sokasággal találja magát szemközt a *darzsilingi vásár* kellős közepén. A regény legvidámabb - és legszatirikusabb! - fejezete ennek a népi bohózatba illő kavalkádnak a megjelenítése: itt a legkülönbözőbb nemzetiségek, ősi törzsek és családok (szaracénok, kamcsalájok, pulájok, négerék, kasgárok, hevrinek stb.) adják-veszik portékájukat vidám keleties forgatagban. Az író páratlan nyelvi fantáziával és a néprétegek életformájának, érintkezési stílusának olyan mély ismeretével idézi fel a vásár hangulatát, amilyenhez fogható még az ún. népi irodalomban sem találunk. Az alkudozások, kisebb-nagyobb csalások, a zsoltármalmok zsolozmája, az Égi Jegyeshez, Sam-Yo-Hoonhoz felszárnyaló, elnyúló ima, a mézesbálványosok, ópiumcsempészek, asszony- és rabszolga-kereskedők lármás tülekedése végül verekezésbe torkoll; s az örök csandalák, a vásár kitagadottjai most is a hevrinek - a többiek szemében minden szerencsétlenség felidézői ők.

Pufi aztán továbbvándorolva különleges természeti csodákat fedez fel („mindenféle tornyokat láttam, gémeskutak, gőzöst, fejbúbján táncoló Európát”), s ámulva látja: Hátsó-Eurázia „a szélsőségek és a szakadékok világa”, „a Föld és az ember nyitott őstörténete”. Nem győz betelni a legendák-mítoszok világának elevenességével: csodák és meglepetések várnak rá mindenütt. Egyes törzsek Umalua csikóhalat imádják Istenként, mert az neveltette meg Lupaki Békát, aki kiitta a Föld minden vizét, de nevében kipukkant, s visszaköpte, így megmenekültek mindnyájan az aszálytól. Aztán szembesül a Gyilkos tó legendájával, ahol a sámán a „rakoncátlanokat” megfegyelmezi: teljes tolldíszében méltósággal áll a két tó hídján, s a tűzforró és a jéghideg vízbe mártogatván őket, gyönyörködik a „kihültek” és a „megsültek” tetemében. A Redemptorista Anyaszentegyház Kolostorába elvetődve, Westergaard Atya Paradicsomkertjében - a Gólyakertben - unásig hallgatja az imamalmot és az angymuzsikát. Innen megszökve, végigvándorol az Esztendő Sápadt Folyója, a Shi-Ti (azaz siti, vagyis a sittre kerültek folyója) partján a Nagy Barlangig, a Pokol kapujáig, ahol még mindig elevenen él a királygyilkosság intézményesített hagyománya. Megismeri a tápiósüllyi Dzsakáta-mondát, amelyben a Hajadon, aki a Jólevegőtől fogant, fiúgyermeket: Megváltót szült. Majd a Kyriacus-láncon (a Kárpátokon) végighaladva eljut a Csend Tornyaihoz. Az Epigráfiumok Völgyében a Berber Diadaloszlopon (akárcsak Rómában a Traianus-oszlopon) csavarvonalban felfelé haladó fura feljegyzéseket lát: az ó-imajida historiogramm ez, a Nagyberber Birodalom megalakulásának és megdicsőülésének történetével (mintegy 600 nemzetiség, mindegyik saját ázsiaiására büszkén, jegyezte fel itt saját rémtetteit). A „régisítség” azonban már rég elenyészett; az itt élő népek heroizmusát azóta felváltotta a „tettsejv” („itt semmit sem lehet tenni” - jobb, ha beérjük a vágyak realizálhatatlanságának tudatával).

Eme „csodákon” való elmélődés közben Pufi egyszer csak valami furcsa zajra figyel fel: a távolból a Donga-Donga-gong harci tamtája hallatszik figyelmeztetésképpen: „*Fehér ember, ne közelíts!*” - kezdődik a hovák és sakalavák rettentő áldozat-ünnepe. A vadak híres-hírhedt Békafejbálványuk, a Sacrosaurus körül gyülekeznek, amelynek derekán megnyúzva-megszárítva lógnak „szent” állataik: a *Jó Viperák*. Pufi döbbenet pillantja meg körükben Rochard ezredest, aki az Eurázia Kongresszuson szerette volna bemutatni a bennszülöttektől kölcsönzött Sacrosaurust, s akit most a nekivadult bennszülöttek pillanatok alatt megragadnak, karóba húznak. Aztán sziszegve előbújnak a cölöpök alól a *Jó Viperák*, marják-eszik áldozatukat, mígnem annak végső kiáltása is elhal... Pufi e borzalmas jelenetből a bennszülöttek hihetetlen realitás-érzékére következtet: lám-lám, tisztelik és imádják a *Jó Viperát*, mert félnek tőle, s ezért önkéntes áldozattal adóznak neki; csak hogy az áldozat a körükben nem kívánatos személy! Tehát a bennszülöttek „bűnbakul” vetik oda azt, aki az ő szokásaikat-tradícióikat háborgatni merészezi! Ez hát az „euráziaiág” lélektana! „A primitívek miszticizmusa alatt olyan mélyen gyökerező valóságérzék tekergőzik, amilyen realizmus Európában nem terem!”

Pufi most már szapora igyekezettel halad át a Halálmezőn, a tundrákon, csalimezőkön, pusztaságokon és fennsíkokon, mígnem Iszkerand ember-nem-látta, hófödte tájaira ér, ahol a „Tuban-”, azaz föld-imádó szelíd, főkavérú, igénytelen havasi iszkerek élnek. Iszkerland félhivatalos uralkodó rétege a hunucsukcs (hun-ivadék) arisztokrácia, amelynek ezeregyéves honfoglalását legenda őrzi. Ugyanígy legenda kering a „vörös hó”-ról, amely egyszer-valamikor végigsöpört az országon, felolvasztván az örök fagyot; de aztán új jégkorszak kezdődött, s a hunucsukcsok megkezdték az új, még tartósabb vendégbarátság szervezését. Pufi szemében a „gyarmaturalom” mindenképpen elítélendő: akkor is, ha Huligániát fenyegeti, de akkor is, ha Huligánia fenyeget másokat. Hiszen euráziai elmaradottságunk felszámolása csakis az itt élő népek közös erőfeszítésével valósulhat meg.

Átkelven a Fegora nevű folyón, most már csillagsugár-vasút röpíti Pufit és a Kongresszusra igyekvőket Maphlakórum felé, ahol fényes európaisággal, káprázatos kényelemmel fogadják őket. Hyacinto y Saavedra a Télikertben várja, s egyenrangúként üdvözli ifjú „huligán” barátját. Kaphat-e Pufi ennél nagyobb elismerést?

A Kongresszus megnyitóján mindannyian főhajtással tisztelegnek Rochard ezredes emléke előtt. Pufi beszámol halálának körülményeiről, s egyúttal hatalmas verses szónoklatban dicséri Hátsó-Euráziát, ahol még - talán egyedül a világon! - a természetes tényérzés uralja a gondolkodást. „Feltáratlan lelőhelyek, embernembolygatta kincsek” rejtőznek itt - csak hogy a gyarmaturalom vesztegzárja alatt. „Rajta hát! - fordul hirtelen a Kongresszushoz - fiatal mérnökök, orvosok / és te legelő, Hyacinto y Saavedra, / halhatatlan öreg, / roppantsátok derékon a lerázhatatlant / ne legyen többé vesztegzár / a sasbércek vidékén...”

E lelkes szónoklat után éjjel Pufink verítékben úszik s rémálmot lát - egy légörvény felkapja, felröpíti a vörös hógomolyok fölé, aztán alázuhan. Hirtelen felriad s szedelőzködik; a portán megtudja, hogy a csillagsugárvasút hajnalban indul a Hiú Reménység felé (ez is „beszélő” elnevezés), s csatlakozása is van Hátsó-Kalikut-Huligániába. Pufi - senkitől sem búcsúzva - futva-menekül haza, Huligán-városba.

Az *Epilógus*ban, amely a 20. Hajnalnak is tekinthető, fegyházbüntetését töltve töpreng a szerző Nagy-Szent-Huligániáról, a regény minden fontos motívumát mintegy „vers-hálóba” fogva: „a burjánzó dzsungel: / Ázsia-ország / táj, hol nem túrnek utat, csatornát, / s ahol a tervek - mivel itt nem élnek / vagy beleöszülnek, vagy elvetélnek (...) Hol sámanok sarjadoznak a vetésből (...) a fény a pusztába hiába sugárzik / csak bámészan tűzimádnak a párszik”.

Van-e, lehet-e jövője ennek a földrésznek? A harmincéves Határ Győző a börtönben még reménykedik: talán-talán, ha egyszer „magától megundorodva” fölkelne, „hatszáz nyelve is egy-nyelvvé nyelvülne”, s pokolra küldené végre a nyakán élősködőket, lerázná magáról a Gyarmaturalom rabigáját.

Határ Győző ifjúkori regényének többféle olvasata is lehetséges az ezredforduló távlatából. Tekinethetnénk akár szociográfiai hitelességű - bár szatirikus - korrajznak, illetve társadalomrajznak, amelyben a magyar társadalom alapvető problémája tárul fel: a főváros és a vidék ellentéte, az életfelfogások mélyen gyökerező különbsége. A „bennszülöttek” nyelvét nem értik azok, akik a hatalmi struktúra megszervezésére vállalkoznak; ők viszont azon álmélkodnak, miért várnak a „bennszülöttek” valamiféle külső megváltásra - „Sem-yo-hoon!”-t kiáltva - ahelyett, hogy a „tettsenyv”-ből próbálnának kigyógyulni.

Ugyanakkor „nevelődési” regénynek is felfoghatjuk: a főhős végül - tapasztalatait összegezve - megbékélt szívvel gondol a hajdani nagy athéni bölcselőre, Krateszre, aki a filozófia „haszna” felől bizonyára így vélekedett volna: „az a képesség, hogy találkozzunk önmagunkkal”.

Ezen túlmenően egy izgalmas magánéleti szál is van a regényben, amely a párválasztás pszichológiai és élettani alapjaiba avat be bennünket. Az ember tudat alatt saját komplementer párját keresi, tehát boldog csak akkor lehet, ha nem külső tényezőkre (vagyon, karrier, pozíció stb.) alapozza választását, hanem a saját hajlamaiban alapuló biopszichikai vonzalomra. Egészséges társadalom csak egészséges, természetes emberi kapcsolatokra épülhet. Ugyanakkor az egymást önként választó társaknak lelki, szellemi értelemben egymás „szövetségeseivé” kell válniuk; hiszen csak a „boldog” emberek körében felnőtt utódoknak van esélyük a „boldog”, azaz teljes életre.

A regényt olvashatjuk persze XX. századi nagy létösszegző, avagy történelemfilozófiai opusként is, amely képet ad korunk általános értékválságáról, a hit és a ráció világának feloldhatatlan ellentmondásairól (az előbbi „Istenre bízta” sorsát, az utóbbi szeretné saját maga alakítani). Így találkozott és ütközött össze Nagy-Szent-Huligániában a felvilágosodás örökségét hordozó racionális Európa és az ázsiai lélek mély vallásosságára és alázatára épülő despotikus „bizánci” struktúra. E kettősség miatt nevezte már Ady „kompország”-nak hazánkat; s a kettősség mindmáig érvényes: Európához szeretnénk tartozni - de valójában ázsiai tudattal, lelkülettel élünk. Ebből a kettősségből fakadnak nagy történelmi kudarcaink. Ugyanakkor ez reményeink záloga is: valaha talán mégis „felzárkózunk” Európához, megőrizve sajátos arculatunkat, egyediségünket, belső autonómiánkat.

Határ Győző ifjúkori regénye ehhez kínál segítséget azzal, hogy önismeretet ad nekünk, hozzájárulván „tényérzésünk” egészségesebb kialakulásához.

Bp. 1938-42 (kiadatlan)
(Aurora Regénytár, London, 1988.)

Horthy-ellenes szervezkedésük miatt 1943-ban buknak le Ágoston Gáborral, Kelen Tiborral és még sokadmagukkal. Hack Győző ugyanis gyűjteni kezdi a korabeli sajtó-megnyilatkozásokat, nagy rajzalbumokba beragasztva a kormánytagokról készült karikatúrákat s a „kormány-agyalágyulmányok” hígvelejű nyilatkozatait. Mindezt egy kisebbfajta bőröndben helyezi el, amit aztán a váratlanul rajtaütő nyomozóhatóság bűnjelként lefoglal, regénykézirtaival egyetemben. Horthynak magának is fülébe jutott, hogy egy „kötélre való fiatal Főgarabonciás Jurátus” kifigurázta vélt vagy valós dinasztia-alapító törekvéseit, fel is kérte magánkönyvtárába a „corpus delicti”-t - talán el is olvasta. Mindenesetre csakhamar felgöngyölítették az egész összeesküvést, hozzácsapták az épp akkoriban leleplezett baloldali Egyetemi Csoportéhoz. Írónk huszadmagával ült a vádlottak padján. Hadbíróság elé állítják őket hűtlenség és hazaárulás vádjával. A katonai főügyész első fokon halált kér Hack Győző fejére, amit aztán - többszöri fellebbezés után, elsősorban Kelen Tibor édesapjának közbenjárására - tizenkét, végül hat évi fegyházbüntetésre mérsékelnek. Védőügyvédje bizonyítja: az inkriminált szövegek, röplapok s egyéb írások mind-mind regényeinek részletei, vagyis az irodalmi fantázia műve, amit jogilag körülhatárolni nem lehet, ergo: ilyen mérvű büntetést nem érdemel, hiszen nem lázító propagandaanyagról van szó (*Életút I. k. 230-247. p.*).

A fegyházban aztán Hack Győző és társai ízelítőt kaptak a rendőrállam módszereiből, s a Szellem megfegyvelmezésének eszközeiből. Megismerte a börtönköztársaság rejtett életét, a köztörvényeseknél, rablógyilkosoknál alábbvalónak számító politikai foglyokkal való bánásmódot. Örökre megtanulta, hogy az államvédelmi szervek számára (bárhol a világon és bármilyen államalakulatban) a Szellem felforgató ereje, az intellektuális lázadás veszélyesebb mindenfajta közbünténynél! Az éjszakánként felhangzó jajgatások (ha nem is őt verték éppen, annak minden iszonyatát átélte újra és újra!) elől álmvilágba menekül. Kilépvén teste „bőrzsákjából”, lelke „csillagsugárvasútra kap, és a jelenségvilág kódénél megülve, szemügyre veszi a létegesztet; a létegesztet, melyben nincs rangja Alulnak, Felülnek, és de se börtön, se trón” (i.m. I. k. 246. p.). Valóságos megkönnyebbülés volt számára, amikor a Defenzív Osztály gödöllői Intellektuális Részlegén folyó kínzások, gyötrelmes kihallgatások után végre átszállították a sátoraljaújhelyi fegyházba. A sors akaratából túlélve az 1944. március 22-i fegyházlázadást (amikor csak hajszálon múlt, hogy nem végezték ki társaival), már érezték a szabadulás előszelét: a foglyok egy részét Kárpátaljára irányítják, repülőteret építő büntetőszázadba, a többieket Nyugatra hurcolják. Hack Győző útját a szerencse kíséri: viszonylag szabadon, semmittevő veszteglésben élnek a repülőter-építés ürügyén, s Görömbölytapolcánál sikerül megszöknie. Viszontagságos hazaút után, álneven rejtőzve, Pesten a Wallenberg-házban (Jókai u. 1.) állást és menedéket kap. Itt éri meg a nyilasuralom végét (i.m. II. k. 7-47. p.).

Az általános fellélegzés és reménykedés rövid időszakában végre levegőhöz jut, s bízik benne, hogy szabadon élhet és alkothat, kiadják korábbi műveit. Csodálatos, kivételes esztendőkként éli át s őrzi meg emlékezetében „a zsenye magyar demokrácia” éveit, egészen „a fordulat gyalázatos győzelméig”. Egy nyüzsgő-forrongó szellemi élet közegébe bekerülve, egyes alkotói csoportokkal kifejezetten jó viszonyt tartva fenn (elsősorban az „újholdasokkal”, valamint az avantgárd másod-generációjával, az *Európai Iskola* tagjaival), most először életében elemében érezhette magát, s ontani kezdte a műveket. Élénk társasági életet élt, festők-irodalmárok-művészetteoretikusok-muzsikások barátságát élvezte, a Darling eszpresszó asztaltársaságának mindennapos látogatója volt. Ekkor még szabadon vitatkozhattak a művészet belső problémáiról, autonómiájáról, a forma-kérdésekről, s függetlenséget álmodhattak maguknak a szellemi életben. Sorra gyártották a „sírverseket”, amelyekben kifigurázták a korszellemnek behódolókat, a pártmaffiát kiszolgáló fűzfapoétákat, a „Pokolsárban” meg-

mártózott közéleti kitűnőségeket, a „financi-vigéci világ” bugaci ragyogását stb. (*i.m. II. k. 48-97. p.; De nobis fabula; in: Az Ige ígázatában, 113-114. p.*)

Csakhogya a „pártmaffia” igen hamar nyakát szegte a virágzó művészeti életnek. Hack Győző az új hatalom szemében is „fekete báránynak” bizonyult. Egy szabad pártnapon volt fegyenc társa, Gájer Imre felől érdeklődött Gerő Ernőnél, aki azonnal feljegyezte adatait (hiszen Gájer Rajk László ellenlábas volt, aki ekkor még nem volt kegyvesztett!). Ettől fogva „megjegyzett ember” lesz: bárhol próbálkozik is állásszerzéssel, könyvei megjelentetésével, elutasításra talál. Így hát továbbra is rajzasztalához szorul, valamint grafikus, festői megrendeléseket vállal, képeit jó áron adja el. Tágas műteremlakást bérel a Rákóczi úti Órapalotában (Rákóczi út 4. VII. emelet - övé a tetőterasz is), magához veszi szüleit, s a nyüzsgő társasági élet mellett hihetetlen munkabírással dolgozik. 1946-ban végre állást is kap az UNRRA-missziónál, ahol egészen 1947 végéig, az UNRRA felszámolásáig építésként alkalmazták. Anyagi gondjai még a legnehezebb időszakokban sincsenek.

Az egykori Hadik-laktanya Bűnügyi Levéltárának romjai közt rátalál néhány elnyűtt, félig elázott kéziratára (*Darályvilág, Hátsó-Eurázia*), ezeket átgépezi, háborús élményeit pedig a *Zsuzsika fényképalbum* című könyvében örökíti meg. A büntetőszázadban töltött időszakra emlékezve egy tisztfeleség élettörténetét idézi meg pillanatképszerű jelenetek sorában, felmutatván, hogyan jut el egy védett-agyondédelgetett kislány - álmai s illúziói szertefoszlásával - tiszt férje karján a front mögötti hamis édenkerti lovaglólóiskoláig, a teljes lelki romlottságig. Háromfelvonásos színpadi mesejátékában, a *Morzsatolvajban* pedig Tilinkócia és Bördudácia - az egymással hadban álló két mesebirodalom - küzdelmét mutatja be; a kor véres valósága át-átüt a képzeletjátékon. Színrevitelét természetesen megakadályozta a Major Tamás-féle „színházi maffia”.

1946-ban kérelmezi nevének magyarosítását: az irodalomba Határ Győző néven kíván belépni. Annak ellenére, hogy egyelőre semmit nem tud megjelentetni, egyre többen ismerik, tartanak igényt barátságára, s olvassák kéziratban munkáit az akkor még ismeretlen, később annál nevesebb pályatársak. A miniszterelnökség sajtóosztályán viszont Horváth Márton minden benyújtott művét saját kezű szignóval látja el („Nem engedélyezem”; „nem a mi értelmiségieink közül való”). Csakhamar irodalmi „non person” lett, nemlétező személy; még a papírkiutalást is megvonták tőle - mint Máraitól is (*i.m. II. k. 97-100. p., valamint: De nobis fabula*).

A sokféle szellemi csoportosulás között Határ Győző már ekkor megkísérel híd-szerepet betölteni. A „népi-urbánus” ellentétet a „provincializmus lidércnyomásának” tartja, Európához mérve „elkésett boszorkányperek téveszméinek”, „turáni átoknak”, amelyből ki kell szabadítani az irodalmi életet (*i.m. II. k. 121. p.*). Így „pártállástól függetlenül” mindazokkal kapcsolatot tart, akiket jelentős alkotóknak vél. Szorosabban elsősorban a Hamvas Béla, Szabó Lajos, Tábor Béla, Török Sándor nevével fémjelzett ezoterikus filozófiai iskolával; a festők és a művészetteoretikusok közül pedig Barcsay Jenő, Bálint Endre, Gegesi Kiss Pál, Kállai Ernő, Kornis Dezső, Losonczy Tamás, Martyn Ferenc, Mezei Árpád, Pán Imre, Rozsda Endre, Schubert Ernő állnak hozzá közel. Az irodalmi életben is rátalál szellemi rokonaira: Jékely Zoltán, Kálnoky László, Lakatos István, Lator László, Lengyel Balázs, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Szabó Ede, Végh György, Veöres Sándor, s tőlük kissé távolabb Szentkuthy Miklós - egy csodálatos sokszínűséggel kecsgető irodalmi élet volt itt születőben. Mellettük az író-fejedelemasszonyi triumvirátus: Gyarmathy Erzsébet, Nemes Nagy Ágnes, Szabó Magda, s a titokzatos, különös tehetségű Hann Erzsi, Mándy Stefánia. Egy rövid pillanatra úgy látszott: Magyarországon a szellemi élet addig soha nem látott kivirágzása következik, még több tehetség indul világhódító útjára, mint a Nyugat-korszakban (*i.m. II. k. 100-150. p.*).

Az úgynevezett „nemzeti” ágból Szabó Dezső, a fiatalabbak közül Szabó Lőrinc, Sarkadi Imre s a Válasz körének néhány tagja nyerte el rokonszenvét. 1946-ban írt morális parabolája (*Gazdátlan kiáltás*) némiképp Szabó Dezsős (*A kötél legendája* adhatta hozzá az ötletet). Sarkadi el is kérte tőle a Válasz számára, de aztán a kézirat nyomtalanul eltűnt. Már ekkor kozmikus háttérbe ágyazza a Jelennek címzett mondandóját - ez az áttételes ábrázolásmód későbbi műveire mindvégig jellemző marad. „A mi porszem-forma Földünket egy óriási Demiurgosz tartja az ujja begyén. Ahogy nézi-nézdegéli, nagyokat fűjtat, s ezek a nagy fűjtatások apróra szakadva kiáltások formájában szóródnak el és ereszkednek rá a Földre. Minden egyes épp abban a szempercen etben születő csecsemő nyelve gyökére egy-egy ilyen gazdátlan kiáltás rátelepszik.” Az ember aztán az életútja során a magáévá formálja a rábízott kiáltást („kiábrázolódik a gondolat, amelynek hordozója”). Természetesen, van aki rosszra és rosszul használja fel a rábízott kiáltást - az ilyen embert aztán óhatatlanul gyötri a bűntudat s elégedetlen sorsával. A gonosz kádi - lelkiismerete nyomására - egy szép napon nyilvános bűnvallást tesz, mire nyomában a csalók, orgazdák, korrupt hivatalnokok, hamis pénzváltók s más gonosztevők tömege hangos jajveszékeléssel szintén önmagára vall; a kiáltás-görgeteg végighullámoz az egész álladalmon, végül egy hegyi hágó barlangjában frissen született csecsemő torkába fészkel: a Kicsi felsír (talán épp ő fogja bűneitől megváltani a világot). Az, aki az Elgazdátlanodott Kiáltást legelőszörre útjára bocsátotta, kegyesen alátekint, s a Mennyei Ártatlan Mosolyát kölcsönzi a Kicsinek. Ő még az „üdv” ígétét hordozza magában - hátha különb lesz, mint az elődei!

1947-ben írja *Heliáne* című regényét, amelynek kiadását Hamvas Béla engedélyezteti a cenzorral. Barátai szerint ez a magyar irodalom „legeurópaibb” alkotása; Juhász Ferencről Weöres Sándoron át Márai Sándorig mindenki a legnagyobb elismeréssel szól róla, Vajda Endre százoldalas tanulmányban méltatja, s az Egyetemi Nyomda az 1948. évi zürichi könyvészet világszimpozicionon e könyvvel akarja képviselni Magyarországot, német és francia nyelvre lefordítva. 1947 karácsonyára meg is jelenik a regény ezer példányban, azonnal elfogy belőle kétszáz, de a pártsajtó lincshangulatot teremt körülötte: „nihilista, szürrealista” címkével bélyegzik meg. Mire, természetesen, a raktáron lévő köteteket azonnal bezúzzák, s ezzel Határ Győző előtt végleg bezárul az irodalmi életbe vezető kapu. *Liturgikon* c. verseskötetét a Válasz 1948 végén már azzal utasítja el, hogy nem vállalhatja a kockázatot miatta. Mind a két könyv „a rosszlelkű Könyvhivatal fekete listájának első kategóriájába került; írójuk szilenciumot kapott, ‘életfogytiglan’ ” (*Gömöri György interjúja H. Gy.-vel, in: Az Ige ígétében, 184. p.*)

„A trágyával töltött lány”

HELIÁNE

„Ő volt az én Júdásom, mert elárult a csókkal”

Heliáne - Heliosz Isten napragyogású testvérpárja - a Költészet és a Sophia-i Fény, sugárzó Szeretet megtestesítője, szemünk előtt változik át „trágyával töltött lány”-nyá: először a csábító érzékiség, aztán a durva erőszak, végül a kókler „világmegváltó” rabszolgája lesz. Kacér Évaként - úgy is, mint Asszony, úgy is, mint Múzsza - a Pokol erőivel szövetkezik, s szerelmese soha nem érheti el őt, bármennyire sóvárog is utána. Odo, a Cluny-i kolostor apátja ezért írta egykoron: „asszonyt ölelni annyi, mint egy tele zsák trágyát ölelgetni”. Eme epiteton ornansszal illeti hát Határ Győző a Múzsát, aki megcsalta-elárulta őt.

A regény biblikus párhuzamokra épül; apokaliptikus utalásai jelzik: az Örökkévalóság dimenziójától megfosztott véges és szomorúan romló világunkból továtűnt minden Nagyság... Három rétege, s így hármas „üzenete” van: egy *köznapi* - *empirikus* (a férfi-nő viszony megromlása), egy *allegorikus* (költészet és valóság viszonyának eltorzulása), és egy *szimbolikus* (a beszennyezett és megbecsztelenített Értékek önmaguk ellentétébe fordulása, démonikus pusztító erővé válása).

Az ezredvég valóságát örökíti meg írónk, mintegy elrettentő szörnyvilágként. Alteregója, Bikornutusz Barnabás - a sokoldalú művészegyeniség (ír, fest, énekel, zongorázik) - a XXI. században Európából Panpedelupe szigetére vetődik, a vad yunyurik közé, akik fölött Sors-Isten-Barom teljhatalommal uralkodik; ők pedig mint közvetlen felettesüket Gaogag-liba-Anyaiszent imádják. A szigetlakók fő ideológusa, szellemi manipulátora Gabrielusz Gábiel „arkangyal”, akit Barnabás is elfogad Mesterének, hiszen neki köszönheti az ősi titokba való beavattatását. A panpeszvalgoszi szigetvilág (melynek Panpedelupe a központja) az őskultúrák jellegzetes pán-anyaiságában változatlanul megőrizte az anyajogot; így hát annak, ki e tájon érvényesülni akar, a Királynő tojókája körül toporogva a megzárulhatatlan tojások dicséretét kell zengenie. Illik gyönyörködnie a skarlát(vörös) zászlók alatt parádésan vonuló esztétikai lomtárban, s ajánlatos hinnie „az Aggok Menhelyére beteretelt ifjúság és az Uraságoktól levetett Kultúra mint a tömeg művészete” mindenhatóságában.

Barnabás rögtön megérzi: itt nem lesz számára levegő, ha feltárja önmagát, igazi valóját. Ezért elhatározza: „most kezeim önként kötözöm össze, hogy esztétikámmal, szellemem határtalan szabadságigényével botránykővé ne legyek”. Sorsát nem hurkolja bele a többiekébe, csak Heliáne után epekedik égő vággyal. Új nyelvet akar teremteni, „Heliáne kedvességéhez, megfellebbezhetetlen szépségéhez méltót”, hogy úgy örökíthesse meg a Lányt, amilyenek csak ő látta és érezte, mielőtt megbizonyosodott róla: a Tisztaság álarcában mindent beszennyező gonosz démon rejtezik.

Milyen is az a világ, amelybe Barnabásunk becseppent?

Határ Győző vitriolba mártott tollal ecseteli az ámokfutó Hebaminte úr által tervezett „önszabályozó és önjavító” Tökéletes Államgépezetet. Az emberek hátába dugott hátgerinc-

konnektor segítségével hibamentesen lehet irányítani a felsővezeték rabszolgák engedelmes hadát, akik céltudatosan, az igyekezettől gutaütéses arccal loholnak ide-oda, s nem akarnak mást, mint amit akarniuk kell. A Tökéletes Államgépezet természetesen csak Eszmény, amelyben a szigetlakók maguk sem igazán hisznek, s a tervező Hebamintét, a valódi eszmehívót, fantasztának tartják. Nem véletlen, hogy ólombányában végzi, mint „nemkívánatos elem”: teoretikus lázadó. Mivel halálra ragaszkodik „eszményi” célkitűzéseihez, s nem veti alá magát a „realitásoknak”, könnyű szívvel búcsúzik a számára szűkös valóságtól, ahol „az elme határtalan kitaláló kedvétől félnek az elmés törpék”, s ahol „unalomra és szürkéségre kötelezték a szellemet”.

Gabrielusz a Szellem hatalmáról és szabadságáról prédikál, miközben a középszerűség kalodájába kényszerít mindenféle eredetiséget, s az „egykönyvűség” istrángjába fogja a „bölcseket”, akik végül lemondanak a független gondolkodásról. Ő maga is kiszolgáló intellektuel, az Isten-Barom szócsöve, aki az emberek tudatát „saját érdekükben” akarja átformálni, hogy megértsék és elfogadják a Sorstörvényt: az abszolút alávetettséget. „Mi, gabrielognosztikusok, elvisszük a Tanítást minden szigetnek” - hogy majd megteremthessék a földi Paradicsomot mindenütt. Látszólag karizmatikus, szuggesztív személyiség, valójában műveletlen, üresfejű szájhős; „okosan” alkalmazkodó, aki a Gonosszal szövetkezve, ravaszul mindent megkaparint magának. Nem véletlen, hogy a testben-lélekben megromlott Heliáne végül is őt választja társul: a prostituálódott Múza és az ideológiaközvetítő szellem a politika feltétel nélküli kiszolgálója lesz, egymással szövetségben.

A panpedelupei „közösségi” társadalomban a kultúra és erkölcsi tudat híján levő tömeg „ráburjánzott” az életre, s megfojtja a különvalóságát, különállását megőrizni kívánó személyiséget. Áthidalhatatlan a távolság a „horda” és az autonóm személyiség között. Barnabás elszörnyedve látja, amint ez a több száz évvel hátramaradott tömeg mohón birtokába vesz mindent („vasúti közpártot, rádiót, harci gépeket”); s „nyolcszáz évvel hátraszóródott óriás testű gyerekek szétloccsantják azt a morális fejlődéseredményt”, amit a jog tiszteletben tartása kialakított. A szigetlakók időnként nyársra húzzák politikusaikat is, s kannibáli vacsorákon megzabálják egymás agyvelejét, miközben részeg vigyorral örömtáncot lejtene. A Sors-Isten-Barom imáadására rendezett kegyeleti szertartásokon áhítattal mormolják a Szent Formulákat, s ünnepélyesen hallgatják az aznapi Szentleckét. Az infantilis alattvalókra elsöprő erővel hatnak a politikai vezérszólamok; a hajbókoló bizantinizmus szolgálalkúsága hatja át mindennapjaikat, s az elöregedett Szentkönyvek dogmáihoz mind merevebben ragaszkodnak. A forradalmár államfilozófia trónusra lépve önmaga ellentétébe fordult, s ellenségnek minősíti azokat, akik továbbra is ragaszkodnak a forradalmi szellemiséghez.

Bikornutusz úr nem kíván elegyedni ezzel a társadalommal; egy „eszményibb” és „magaslatibb” életet szeretne magának megteremteni: egy Heliánéval közös „külön világot”, amelyben az Égi és Tiszta Törvények uralkodnak.

Heliáne a Lunate-zárda papnője (Barnabás csak később döbben rá: a Szent Prostitúció felkent szolgálóleánya); feje körül arany napkorong, tengerszöke lebegés. Úszó-suhogó gyöngyszoknyájában már első pillantásra megbabonázza az idegent, csalfinta játékosággal rejtve el előle valódi énjét. A boszorkányünnepi buja bachanálián előbb a lincselő hangulatú tömegbe taszítja imádóját, majd mikor az véres sebeit nyalogatja, mellésuhan: „Szökjünk meg!” S aztán édes andalgással kéz a kézben, illatos vadréteken, völgyellő kanyarulatokban, málnabokrok, narancsvirágok közt bolyongnak együtt egész éjszaka. Hajnalban azonban figyelmezteti: „Amilyen ma vagyok, többé velem sohasem találkozol!... Meglátogatlak ma éjjel, mert halálra ítélek a szerelemmel.” Lunate papnőinek olthatatlan szerelmet kell gyújtaniuk minden zárándokban, de maguk nem lobbanhatnak tüzre: „hűség fogadalmukat” nem szeghetik meg.

Búcsúzáskor mégis szinte könyörgő mozdulatot tesz a lány: „kérlek, vigyél! vigyél el Fehér Társ, vigyél magaddal a Te országodba, a Te törzsed közé!...” Aztán a felkelő nap sugarai szétoldják alakját, s ő színekre bomolva szertefoszlik a fényben. Talán csak álom volt az egész? A későbbiekben mindig mint gonosz tündér, pusztító erő jelenik meg.

A gágogó Szent Libaanya védnöksége alatt kialakult panpeszvalgoszi szigetvilágon (nem véletlen az elnevezés!) a női érzékiség és eldurvultság uralkodik. A főboszorkány, özvegy Hebaminténé gondoskodik róla, hogy a finomabb érzelmek és szellemibb törekvések elfojtódjanak környezetében. A bestiális Heulaffenné s romlott unokahúga, Carenzia rágalmaival és irigységével halálba kergeti az ifjú és ártatlan Májusharmatot szerelmével, Nein Ferenc költővel együtt. A nő és férfiviszony itt nem emelkedhet „égi” szférákba: a hús börtönébe zárt némberek nem ismerik az odaadást és a tiszta érzelmeket.

Két más típusú női figura is szerepel a regényben: a félvér Violante s a bennszülött Nerusád Zora.

Violante eleinte pusztán az érzékiség síkján él, s szinte erőszakkal parancsolja rá Barnabásra a szerelmet; később azonban alázatos szívvel vezekel mohóságáért. Egy gyarmati orvos, Szinapszius Viktor hívására útrakel, hogy betegek gyógyításának szentelje életét. Mire azonban a Szület-szigetekre ér, Viktort elnyeli a Fekete Gobi szívében Dambin Láma börtöne és kínzókamrája; Violante pedig egy öregember megbecstelenített cselédje, mindenesszonya lesz. Majd innen elmenekülve, a leprások szigetén mint önfeláldozó ápolónő leli meg lelki békéjét; csendes napjain szüzi magányban a tengerparton akvarelleket fest. Megtisztul tehát, lélekben megneimesedik...

Nerusád Zora intellektuálisabb beállítódású - őt csak barátság fűzi Barnabáshoz: végtelen viták, beszélgetések művészetről, politikáról. Minden odaadása a családtalan „testvéreké”, az élet kisemmizettjeié; célja: „küzdeni az államfilozófiák türelmetlensége ellen, ami rosszabb, mint az államvallások inkvizíciós türelmetlensége volt”. A másokért való konkrét cselekvésben áldozza fel végül önmagát: a Nigragor-üstökös perzselő lángja által kiégetett Fogantatás-szigetek lakóiról való gondoskodás közben hal vértanúhalált. A „nagyiség”, a „szabad szív”, „irgalmas jellem” csillagmagaslatában tündököl, arca az égbolton örök fényességgel ragyog...

Miközben Violante és Zora megdicsőülnek, az égi varázsú Heliáne alámerül az ösztönök szomorú és üres „paradicsomába”. Alvilági, durva, gorillaszerű férjével, a „derék” alkoholcsempésszel özvegy Hebaminténé lakásába költözik; épp Bikornutusz úr műteremlakása alá. A festő még mindig a fényragyogású Múzsza meghódításáról álmodik („Ha megbontjuk a Sorstörvényt, többé el nem veszhetjük egymást”); képzeletben hazaviszi őt Európába. A valóságban azonban nap mint nap látnia kell, amint a lány a Lunate-zárdából részegen támolyog haza, s aztán férje alantas ölelésében felolvad. Néha még kacéran-kedvesen suttogja a Fehér Társ nevét, de valójában már nem is vágyik Európába: megszokta a prostituáltak életformáját. Az égi Múzsának nem volt más választása, mint aláhullani a Pokolba...

Mikor kis idő múltán Barnabás újraéledt reményekkel kopogtat be hozzá, már nem a barbár alkoholcsempészt, hanem a kifinomult és ravasz Gabrieluszt találja nála. Békés házasságban, derűs otthonosságban élnek; tudni sem akar többé a Fehér Társsal töltött fényragyogású percekéről, ígérgetéseiről, a lényében szunnyadó tündéri lehetőségekről. A festőből vad erővel tör fel minden elfojtott keserősége és megalázottsága: az Ideálkép most omlott össze benne véglegesen. „Trágyával töltött lány!” - kiáltja eszelősen, s fellázadt indulattal elrohan. Megpattant benne „évszázadok szerzett, civilizált reflexe”: végigszáguld a városon, vakon tör-zúz mindent, ami útjába kerül; majd kést ragad, szúr-vág, akit ér; nyomában a feldühödött tömeg: „irtsátok az európaiat!” Végül a tengerpartra ér, beveti magát a vízbe; s most Sors-Isten-Bika

tündöklő fényben jelenik meg neki, „agyarai végén csillaghalmazok”. Barnabás megérti: szenvedései nem voltak hiábavalók; általuk ismerte meg a panpedelupei társadalom cinikus romlottságát. Többé nem akar az Ördög Lányával egyesülni, hisz tudja: beszennyeződne általa. Az áttetsző bőrön átütő bűzös trágyszag megmérgezné őt is, művészetét is.

Így érett tehát Barnabás igazi férfivá és szuverén művésszé, aki mindent ismer és ért már a világból: „a lassan gyógyuló sebet, a kiraboltságot, a kimerültséget és azt, hogy mit jelent európaiak nélkül élni.”. Most döbben rá feladatára: „Felgyújtani a hazugságok máglyarakását és aztán feltalálni azt a tüzes nyelvet, amin már hazudni nem lehet”. Júdasra, Heliánéra nem gondol többé: „az ő árulása óta meghasonlott vagyok, mint a világ”; s tudja: ezzel a világgal nem békélhet meg, hiszen itt „az ostobaság és a gonoszság a legkomolyabb világfenntartó tényező”.

Ebből a felismerésből származik Határ Győző fölényes iróniája, amellyel a „csörgősipkások” örült bachanáliáját szemléli azóta is. Szinte hihetetlen, hogy már 1947-ben, épp csak túljutván a „krisztusi koron”, ennyire tisztán látta, milyen valóság van körülötte kibontakozóban! Akkor, amikor még legjelentősebb s legérettebb alkotóink is illúziókban ringatták magukat az „új világ” szellemi-erkölcsi arculatát illetően... A Heliáne - a szerző közlése szerint - bizonyos aspektusból az Európai Iskola karikatúrája is (*Az Ige igézetében, 138. p.*). Természetesen, annál sokkal szélesebb érvénnyel, a korszak szellemi életének paródiája. A boszorkány Heliáne-Múza időlegesen még reálisan gondolkodó s nagy történelmi tapasztalatokkal rendelkező művészeinket is elbűvölte varázsmosolyával.

Nyilván nem véletlenül került zúzdába ez a könyv rögtön megjelenése után. Hiszen bármilyen „sötét” is volt az a kor, azért akadtak olyanok, akik tudtak olvasni, s kihámozták a „bonyolult” szürrealista szöveg értelmét. S a nagyrealizmus apostolai nagyon is tisztában voltak az effajta „érthetetlen” mű szellemi veszélyességével, „fertőző” erejével... Az akkor még ifjú Király István - újdondász marxológusként - „iránykritikájában” értelem-ellenes, így ember- és kultúra-ellenes műnek minősítette a regényt, amely „a polgári társadalom túlérlett, rothadó szakaszának jellegzetes terméke”, s „a nihilizmust szóltatja meg magyar nyelven”. „Azok a tömegek, amelyek most teszik magukévá a kultúra nagy örökségét, az emberi történelem fősodrában élnek - írja folyóiratában, a Csillagban - s nem a halódó múltat megszólaltató regényeket várnak” (*idézi a szerző in: Életút, II. k. 200-201. p.*). A Könyvhivatal nevű „Szekuláris Szellemi Inkvizíció” (*a szerző kifejezése, u.o. 194. p.*) lefoglalta s bezúzatta a Magyar Téka teljes raktárát.

Határ Győző az írni-tudás Mestere volt már akkor. Nyelvének plasztikussága, intellektuális képzelőereje, a sorsok szövésének érzékletes játékossága a legígéretebb tehetségek közé emelte. De mert tisztán látott, képes volt áttekinteni a fondorlatos társadalmi szövevényeken, s az emberi aljasság felfedte előtte inkognitóját - beléfojtották a szót.

Bp. Magyar Téka, 1947. - bezúzva

Bp. Magvető K. 1991. - reprint

Határ Győző tehát ismét a megjelenés reménye nélkül dolgozik, de annál nagyobb ambícióval. Sorra írja „szürreális”, többszörösen áttételes regényeit a II. világháborúról, s a nyomában kialakult szörny-világról. A Heliáne párjának szánja soha be nem fejezett regényét az ember-bölcsőbe becsempészett gorilláról, akinek ösztöneiben a dzsungel szunnyadoz (*Fakupofa*). Az óriás fekete szörny, jóllehet emberként nevelték, dzsungel-ordításával veri fel hajnalonta a várost, és egy apró termetű, kecses lányba, Incsőbe szerelmes. Hogy mi lett volna a frigy vége? - szerencsére nem tudjuk meg; mindenesetre úgy is felfoghatjuk a történetet, mint a Költészet és Szépség megfőjtását, „megerőszakolását” az alacsonyrendű hitványság által. Az *Őrző* könyvében pedig a szellemi ember magaslati világát, értékörző bátorságát mutatja fel - egy olyan korban, amelyre visszahatni képtelen, hiszen a társadalmi folyamatokat az egymást mészárló érdekcsoportok határozzák meg. Majd kacagtató szatírárt ír a „dumidugdista” ideológia rémuralmáról (*Eumolposz*), az „építőseregek” majdani csúfos kudarcáról (*Bábel tornya*), s első filozófiai remekét a „világátalakítás” varázskövéreől (*Pantarbesz*). Egyik-másik könyvét 20-40 példányos „szamizdat”-ban terjesztik baráti körében, kézről kézre adva. S bár a „hivatalos” irodalom még a nevét is törölni szeretné, közeli ismerősei már sejtik: nem akármilyen tehetségről van itt szó!

Jóllehet az UNRRÁ-t 1947 végén kitiltják az országból, s így állása megszűnik, megélhetési problémái továbbra sincsenek. Rajzasztala biztos forrás a számára; emellett - barátai közbenjárására - folyamatosan fordít (elsősorban orosz nyelvű propaganda-anyagot, „szocreál” regényeket kap, de ezeket legalább jól fizetik). A magasan képzett humán értelmiség „közös sorsa” ez akkoriban! A Rákosi-korszak közéleti labirintusából a magánélet mentsvárába próbál menekülni: megnősül, Kemenes Mária gyógyszerésznőt veszi feleségül, akit aztán „a szép Határné”-ként emlegetnek szerte az ismerősi körökben. Gyönyörű versek sorát írja hozzá, köztük a *Hajszálhíd*-at és a *Gyümölcsök Kertjét*, később (a börtönből már) a *Manduladalt* - mindegyik antológia-darab (lehetne). Marikában „a babonázó női vonzerő gyermekded lélekkel párosult” - nem csoda hát, ha az élet megpróbáltatásai közepette kötésük erőtlennek bizonyult. A bájos asszonyt később új s újabb forgószelek kapták fel, s aztán tovasodorták...

Liturgikon c. szamizdatban terjedő verseskötetét már csak barátai ismerik, akik egymásnak adják kézről kézre, de szokatlan stílusa, formálásmódja miatt azok is kissé idegenkedve fogadják. Igaz, a kötet erősen elüt a hazai közízléstől; a Babbitson iskolázódó „újholdasok” formafegyelmét némileg sérti is. Holott maga a kötetkompozíció - és az egyes versprózák is - tiszta szerkezetűek, arányosak - de az egésznek furcsa-sejtelmes lebegése, az álom-valóság határait feloldó szürreális képzeletvilága a hazai írói-olvasói szokásoktól elüt. Az avantgárd első hulláma a 20-as, 30-as évek fordulójára már „lecsengett”; a Nyugat harmadik nemzedéke nagyrészt eltávolodott szürrealista gyökereitől, a korszak „forradalmi” szemlélete a Petőfi-féle stíluseszményt érezte adekvátnak - így hát Határ Győző szürreális szövegei visszhang nélkül haltak el. Utólag nézvést azonban - ismerve most már a kiteljesedett életművet - érdekes érzés- és tudat-állapot bontakozik ki e szövegekből. A lírai „én” létformája itt a várakozás. Mintha egy világon-kívüli állomáson ülne, ahol a kávébarna, szellőzetlen homályú váróteremben alvók nyújtóznak egymás mellett („utcai kivégzések után hevernek így, bocskorban a halottak”). „E különös, sárga pályaházat már évek óta elkerülik a vonatok” - „az állomás pedig évek óta nem indul” (*Távoli pályákon*). Kirekesztődésünk Európából itt és ekkor kezdődött - figyelmeztet a költő; s mikor mindenki még egy „új világ”-ban reménykedik, Határ Győző tisztában van vele: nincs mit várnunk... Saját magát is ugyanilyen „alvó”-ként érzékeli - sejtji-tudja, hogy valódi életet itt nem remélhet: „Egy álom árnyéka vagyok, se fölébrednem, se meghalnom, se megszületnem” (*Nagyítótükör*). Egyre inkább áldozatnak érzi magát (nem véletlenül - amint azt a *De nobis fabula*-ból tudjuk! -, hiszen Keszi Imre már 1946-ban támadást indít ellene

„pártmegbízás”-ból; a háttérben a Lukács Révai-féle erőszakos „realizmus”-konceptió irodalomestménye áll). „A szocialisták illetlennek tartottak ennyi ragyogást és a pápához fordultak, aki indexre tett” - írja *Rémlátás* c. szövegében (a pápa itt természetesen az állam-egyház főkorifeusa!). Ő azonban „hidegre téve” is álmodik tovább - mint egykoron János álmodta *Jelenéseit* Patmosz szigetén („két napig hültem. Kába voltam és világatlan, amikor kikeltem belőle, bántam, hogy megzavartam temetésemet”).

Élete értelmét most is a szembeszegülésben látja; mint egykor a fasizmus ellen, most a bolsevista veszély ellen tiltakozik minden idegszálával. „Fordított Sámson”-nak érzi magát („nem a vak”, hanem a „látnok”!), aki „a hivatalossá váló hazugságok, az elevenen kitömött szó és a kiherélt értelem századában” megpróbál szólni az egyre növekvő terror ellen. „A félelem nélküli élet korszakában csoda-e? félek, maholnap feltámasztom kínzóimat”. Szinte elképzei, amint ugyanazok, akik 1943-ban megkínozták, újra rátámadnak - csak most éppen vörös lepelben. „Jertek rám, százmillió számárállkapoccsal, verjete szét engem, filiszteusok! - Lesből, mint a verebet, puskások, szedjete le és én körülpenderülök egyszer és lehullok hírmondónak az élő seregekből - aki bátran félt. Ó!... Miért éppen én?! (...) Különös este: egerek villámlanak a vértócsák között” (*Az áldozat*).

Öttételes hatalmas kompozíciója, a *Lelencek zsoltára*, éles szarkazmussal szól a létből való kítaszitottságunkról, az Istentől elhagyott világról - árvák („lelencek”) vagyunk mind a létben, köröttünk sötétség, fogak csikorgatása - „a kösivatagban nincs könyörület”, nem Isten, hanem az „államosított enyészete” kezében vagyunk mindannyian. E felismerésből fakad, hogy nem tragikus pátosszal, hanem ironikus távolságtartással kezeli a világot, s benne önmagát. A költőléttel kapcsolatban sincsenek illúziói: „Szelleme örlő malma, az irónia, annyira szétrágta már, hogy vers többé lehetetlen” - a szó hagyományos értelmében. A „néppel” együtt haladó költő kor-illúzióját képtelenségnek tartja, hiszen a költőt épp a magány érleli azzá, aki, életét pedig nem lehet a szokványos erkölcsi fogalmakkal mérni - „noha nem született gonosz, művészete védelmében azzá kell lennie” (*Önzés*). Nyilvánvalóvá lesz számára: „Úgy látszik, természetem és elmém arra ítélnék, hogy úgy éljek, örök összeütközésben a Renddel” (*Tornyok, Tornyok*). De ezt felvállalja, hiszen a művésznek fontosabbak az álmái, mint a realitás: „Az álmaink a kerítők. A mérgeink!... Az álmaink csábosabbak az erotikánál. Felejtetik velünk, hogy pótanyagok vagyunk, életünk pedig halvány helyettesítés (...) álminkban élünk! - Ó, a lehetséges élet!” (*Határérték*). Nem tekinti magát szürrealistának, sőt, hangsúlyozza: a szürrealisták mozgalmától éppoly távol áll, mint a hazai „népi” tábortól. „Itt-ott kacérkodom a szürrealista eszközökkel, de még az álmat is máshogyan használom, mint az eredeti szürrealisták” (*Légy minaret! 69. p.*). Viszont a költészet teljes eszköztárával szabadon, szuverén módon él, és ebben nem engedi korlátozni magát.

Érthető hát, ha nem érzi magát otthon abban az országban, amelybe beleszületett, amelyben élnie rendeltetett! Nem véletlen, hogy már 1945-ben leírja - személyes hitvallásként!: „Minden hajó hazám / minden hajó a föld alattam (...) nekem mindenütt Szentföld a Föld / országtalan / az Ember Földje nékem” (*Állampolgárság*). Egész életműve valójában e korai hitvallásra épül. Mikor „az ösvények öre” faggatja: hol a hazád? - akkor is így válaszol: „Nem tudom. A szolgálónak se háza, se nemzetsége. Útközben születtem, máig sem álltam meg (...) Nem tudom hazámat” (*Árapály*).

A dicső „fordulat éve” aztán teljes sötétségbe taszítja a szellemi életet. A legnagyobbak sorra elhallgatnak - vagy elhallgattatják őket; a szabadabb szellemű folyóiratok megszűnnek. Publikációs fórum nélkül marad egy Németh László, egy Kassák, egy Weöres, egy Kodolányi, egy Hamvas, és az újholdasok is, kivétel nélkül. Hát akkor egy Határ Győző, aki ráadásul még „érthetetlen” is! A szürrealista címke ebben a korban felért akár a halálos ítélettel! 1948-ban a kiadókat is államosítják - s a szellemi életből kirekesztetteknek többé nem áll módjában egymáson segíteni (i.m. II. k. 172-203. p.; *Rólunk szól a történet* I-III. Aurora Könyvek, London, 1989/90.)

*„Östörténetünk visszatér hozzánk,
de egy sokszorta magasabb fokon”*

AZ ŐRZŐ KÖNYVE

„Ma, amikor államfilozófiák zsandáruralma berothasztotta és betokosította a szellemet (...) és a filozófia - két világ farkasszemét néző államfilozófiájának tűzvonalán - a senki földjére szorult - lehet-e másként, mint büntényként emlegetni a gondolkodást?”

Minden könyvnek megvan a maga sorsa. Határ Győző még itthon, 1947/48 telén vetette papírra „regényes elmékedéseit” a Szörnyállamról, de az csak 1974-ben látott napvilágot első ízben; a hazai olvasóhoz pedig csak a 90-es években, a megváltozott viszonyok közepette jutott el. Frissességéből mégsem veszített semmit: mintha napjainkról (is) szólna, miközben az I. világháború utáni állapotokat (is) hitelesen jeleníti meg, s egyúttal a Rákosi-korszak karikatúrája. „Üzenet a Jövőből” - a harmadik évezred küszöbéről - jelzi az alcím; s valóban: most, az ezredfordulón érzékelhetjük csak igazán, hogy a valóság még szörnyebb, mint azt az írók élettapasztalat-sugallta negatív utópiái jósolták (gondolhatunk Huxley *Szép új világára* vagy Orwell *1984-ére* is!). A szerző történetfilozófiai elmékedései a világtörténelemről - minden aktualitásuk („itt és most”-jellegük) ellenére - tágabb érvénnyel az *egész* emberi történelemre is vonatkoznak, milyen volt / milyen lesz a barbárság kora. A népvándorláskori hordák egymást pusztítják-irtják; „a Permanens Háborúban megölelkezve, fogolykonzervek formájában intézményesítve az emberevést ‘egy magasabb fokon’ - atavisztikus primitív-ségükben is megőrizve és továbbfejlesztve minden szuperteknikát”; nem tudván kiszállni a háborús érdekszövetségekből, végül felfalják egymást (in: *Az Ige ígézetében* - Kabdebó Tamás interjúja Határ Győzővel). Egy szemtanú, a történelmi folyamaton kívül álló s a Szent Titkokat tudó Őrző szenttelen, kissé ironikusan objektív elemzésében tárul fel előttünk a XXII. (de valójában a XX.) század apokaliptikus víziója. Az énoki Egregorok (az őrálló, éber virrasztók, kiválasztottak, a Teremtés titkának és a földi életre vonatkozó Szent Tudásnak őrzői) közül, „akik eloszoltanak a csillagok között”, a Föld Óriása, uralkodója az Ördög. A Jók minden erőfeszítése hiábavaló, az Értékek újra és újra lerombolódnak, az ősbárbság állapota egyre rafináltabb és technikailag „civilizáltabb” fokon tér vissza.

Az író egy újkori népkavarodást varázsol a szemünk elé: gótok, gepidák, vizigótok, longogótok, avarok, vandálok, trákok, vérengző amazonhordák özönlik el az új Rómát, az európai (keresztény) kultúra jelképét. Ennyi népfajt, ennyi nevet előhívni az Időből és a földrajzilag meghatározatlan Térről, s mint bábfigurákat mozgatni a Történelem színpadán! - nem pusztán írói, hanem bűvárkodó tudósi munkára is vall. A „40 éves háború” egyszerre utalás a régmúlt 30 éves háború soha-véget-nem-érő korszakára, valamint a két világháború egymásba érő, szinte egybemosódó, a század első évtizede óta tartó agresszív időszakára. „Regényesített fiktív történelemnek” is felfogható tehát a mű: az őskori hordák színvonalára visszasüllyedt emberi faj a legbarbárabb eszközöket igénybe véve, alakítja a maga „életterét”; a személyiséget maga alá gyűrte, csírájában megfojtotta a hordaszellem. A világméretűvé tágult „háborús

összeesküvésben” egyaránt bűnös a „békéért mészárlók” tábora s a velük ellenséges Ördögfejedelem és hadinépe: a Mammonsztinápolyban nyüzsgő-forgolódó hangya emberek tömegözone.

Katonavonaton indult ez a század a Jövő felé; katonavonaton született maga az elbeszélő - az író fiktív alakmása - is. A 2000. év előestéjén azon töpreng, hogy a XIX. század nagy illúziójának (a haladás-gondolatnak és a „szabadság-egyenlőség-testvériség” álmának) végleg bealkonyult. A kormányok évről évre ígéretik a „szaturnuszi korszak” eljövételét, miközben az adott jelenért a felelősséget a katonák a politikusokra, a politikusok a tudósokra, a tudósok a katonákra oda-vissza hárítják.

A fiktív regény két szorosan összetartozó, egymásra ráfelelő részből áll (*A csata, A békéért mészárlók*). A zárófejezetben (*Toronycella*) az Őrző pártatlanul és szinte közönyösen elmélkedik a lenti világ örökös nyüzsgéséről, a Jó-Rossz kilátástalan párviadaláról.

Az Őrző mindvégig megtartja „kívülálló” pozícióját, ugyanakkor mégis belül is van a történeten (hiszen egy 70. emeleti fegyházablak fülkéjéből - toronycellájából - szemléli az alanti világot): egyszerre fogoly és ítélkező. Szinte mulatságát találja abban, ahogyan az apró, nyüzsgő porférgek - a Rőt- és az Arany-Bizánc alattvalói - egymással versengve hódolnak Ördögfejedelem előtt, mennyei Királya koronázva egy fikciót: az örökre-legyőzöttek keserű-édes álmát a Győzelemről, Hatalomról és Dicsőségről. A XX. század karneváli forgatagában minden Érték meggyalázódott; a testté vált Ige földies arcot öltött, s pogány csatakukorékolással és fogvicsorító horkantgatásokkal zengedezett szentségtörő dalt a megváltásról. A fehér izzású Fény (a Szellem Napvilága!) fekete lánggá és gúnyosan hahotázó külső sötétséggé változott; mint Teljhatalmú Világnézet berendezkedett a Földön, s zárlatot rendelt el minden-fajta kételkedéssel szemben. Majd janicsár-rendszerrel kinevelte fenntartóit és örököseit, akik aztán az Egykönyvű Atyák Szent Könyvéből terjesztették a Szent Tant, s karikatúra-arcokkal, az engedelmesség maszkját felöltve szolgálták a Szent és Sérthetetlen Teória gyakorlati Uralmának ügyét.

Az Őrző filozófiai mélységű reflexióival kíséri mindazt, ami a földi síkon történik, ezzel távlatot kínál jelenkori történelmünk értelmezéséhez. Ő úgy látja: a csata mindenkor az emberiség két nagy tábora között zajlik, s örök párviadaluk nyomán uralmuk ciklikusan változik a történelemben. Brecht is hasonlóképpen vázolta fel már a 30-as években a „tojás-fejük” és „gömbfejük” hatalmi harcát. Egyik véglet sem kerülhet soha totálisan és végérvényesen uralomra. A *sovány kakasfejük* halott-tisztelők, hagyományörzők, Nekropoliszokban laknak, s a Halottak Házát Templommá szentelik. Mikor ők jutnak többségre, követelik a javak köztulajdonba vételét, s eluralkodnak a metafizikus-kommunistikus tendenciák. Szemben velük a kövér *lepényhalszájúak*, a tigrishal és a tengeri ördög kereszteződéséből született elhízott mélytengeri farkas-fajták, akik viszont szakadékba dobálják, kráterbe gurítják, felfalják Nagyapáikat, s legszebb meséik a Csodálatos Vadásatról, az Ügyes Kövérről s a hozzá hasonló szerencsefiakról szólnak. Ha ők vannak hatalmon, a tőkés tendenciák érvényesülnek, biztosítva a magánszákmány és az uzsora, a korhelyek, kultikus sónyalogatók terrorját.

A XX. században felborult a ciklikus hatalomváltási metódus. Egyik térfélen az egyik, másikon a másik tábor jutott (átmenetileg) győzelemre; itt a Pénz, amott a Hatalom Bálványát emelve trónra. Az egyházi szervezet mintájára kiépített hierarchikus államstruktúrák erős önvédelmi katonai diktatúrával erősítették meg hadállásaikat, s a struktúra működésében bekövetkező minden hibát az „alkalmi sátánokra” (diverzánsok, szabotőrök, kémek, fejükkel bűnözők, lábukkal vétkezők stb.) kentek.

Határ Győző leplezetlen iróniával mutatja meg, hogy a „soványak” és a „kövérek” térfelén a hatalmi gyakorlat mennyire *azonos*, még csak taktikai különbségek sincsenek. A csata az élet minden színterére kiterjed. Két amazon (Zimeóna és Zopyra) - „szórakoztató, mindnyájunkat megkacagtató maskarák” - katonaelles konspirációs szervezeteket hoz ugyan létre, de szétrobbantani hatalmi struktúrákat egyik oldalon sem sikerül nekik. A XX. század nagy személyiség-öröklésében az élet örök veszteseit, a mindenkori alulra-szorítottakat, az „ítéletre méltatlan” gyanúsítottakat (a szopconkokat, bulimmiket, quacankokat, a jogaiktól megfosztott idegeneket) a 7 labirintodromban (a Pokol hét bugyrában) a legválogatottabb kínzásoknak vetik alá. Mint birkákat, megalázzák, megadásra készítetik őket; végül mozsárba rekesztvén, megtörik, szétmorzsolják maradék önérzetüket. Ettől kezdve aztán már nincs rájuk gond: maguktól is elfelügyelgetnek egymásra. A mozsár-falakon, penészvirágokkal, rozsdával kivert csúszdákon lecsúsztatják őket, s ők a fenékre leérkezve, megkönnyebbülten vihognak: „végre, szenvedő ördögök, szabadok vagyunk!” - az „ülepvilág alatt”, „rabszolgák alatt” holdmezőn képzeleghetnek egy jobb világról; a havonta egyszer nyolc percre rájuk bocsátott Fényben töltkezve lesik-várják a szemafor: hányas akolba, melyik hizlaldába mehetnek? Az állam így szervezi meg egymás felfalatását, így védekezik az éhségoffenzíva ellen, így tartja meg hatalmát a kisemmizettek fölött.

A háborúra berendezkedett Hatalom modern kannibalizmusáról gyilkos iróniával elmélkedik az Őrző, s végül felteszi a kérdést: „Mi volt a XX. század summája?” A válasz megdöbbenő: nem a valódi felfedezések, nem a technikai haladás, nem is a sugárenergia felfedezése, hanem „az ujjas harisnya” (kesztyű, borkantyú, térdentyű, combantyú stb. - azaz a kínzóeszközök) feltalálása, és a besúgóhálózat mesterei kiépítése. Az „Igazabb Jog” és a „Szabadabb Szabadság Gárdája” ott koncolta fel, ahol érte a kutyát, aki a Hatalom Mindenhatóságában kételkedett. Mindezt ki a felelős? - erre választ senki sem ad, legfeljebb elhárító jellegűt (a Vízöntő, a világkorszak felfordulása, a Plutó, a „gonosz bolygó”, netán Adam Kadmon, a tejút-testű Kozmikus Ember stb.). Az Őrző ez iszonyú kor krónikásként jegyzi fel: „Olyan zűrzavarról kell számot adnom, amelyenhez foghatót a történelem legnagyobb interregnumaiban sem tudok”: buddhisták, tűzimádók, sárgakeresztények, halott-tettetők, máriavárók, imatáncolók, kedden-péntekesek, virágszedők, angyalrajok stb. mind a Vallások Világparlamentjében imádkoznak *önmagukért*, mindenki csak *önmaga* érdekét hajszolja, s a „Gyalázat Bélyegével Megbélyegzett Igazakra” az akasztófa alatt a hóhér teszi a koronát.

A *rezervációk* életéről festett kép, különös tekintettel a szellem és a művészet helyzetére hitelességében csak Szolzenyicin *Gulagjához* vagy Tarkovszkij *Zonájához* hasonlítható. Ha nem tudnánk, hogy a mű már 1948-ban készen volt, méltán gondolhatnánk, hogy a hazai - 50-es évekbeli - valóságtapasztalatok és börtönelmények belejátszottak megörökítésébe.

A rezerváció veszélyes mocsár: mindenkit elnyel, s előbb-utóbb magához hasonít. Itt többé már senki sem lázad, inkább igyekszik beilleszkedni a hatalmi hierarchiába, mégpedig úgy, hogy lehetőleg „fölülre” kerüljön! A „Logosz” „grafosszá” minősült át; a „papírzárvány” (tárvány) egyre vaskosabb, hiszen minden címétől megfosztott s ideutalt doktor toloncolási disszertációt tartozik mellékelni saját internálásához, ezzel gyarapítván az Emberi Jogok Alapokmányát. A „legveszélyesebb” rabok a művészek: piktorok, versíró humanisták s egyéb írástudók. Még önkéntes öncenzúrázásuk, önérvénytelenítésük sem elegendő garancia ahhoz, hogy a hemofiliában szenvedő vastagbőrű Óriáshüllő - az Állam - ne féljen túlábuktól és szűrő tüskéiktől. Pedig a zenerendőrök, gondolatrendőrök (a kardelita rend hithű tagjai) védőpajzsot vontak a nagy unikornisz-dinoszaurusz köré, „bájjalmodorral” szorítván be mindazokat a Pánik völgyébe, akik vétettek az „illemtan” ellen; mély hajlongások közepette íratják alá velük saját vádiratukat. A művészek itt kénytelenek az absztrahálásig redukálni mondandójukat: a *festők* szürkét szürkével keverve, eljutnak az ábrátlanságig; a *szobrászok* csak torzókat mintáznak,

leginkább nyeldeklió ádamcsutkákat; a *zenészek* janicsárzenét, fegyverzenét és államegyházi dalokat szereznek; s még az *építészek* túlábától is retteg a Hüllő! A félbemaradt filozófusok, akiket a hagyomány szerint *irodalmárnak* neveztek valamikor, a muzeális célból fenntartott területen tanyáznak; több mellékfejük is van (politika, esztétika), s a mit?-ről a hogyan?-ra igyekeznek a hangsúlyt helyezni. Leginkább már csak „készülődnek” az írásra, de valójában a művek sohasem készülnek el. Az odakünn megtaposott írók itt engedelmesen meglapulnak, kivárnak, öncenzúráznak; a regényírógépek nyírnak, a zúzdák zúznak, a kritikusok a zúzott-rágott példányok alapján őrlőbe adják a bírálatokat, melyek nyomán az írók mellüket verve meakulpáznak majd. Egyesek megrendelésre írják a lép-regények (termelési regények) sorát; mások műnyelvekbe, szótalálmányokba rejtik mondandójukat (anartikulanisták, öntoloncolók), vagy egyenest törlik a nyelvet, s csak mutogatás-zene-tánc-taps-beszéd mögé bújnak gondolataikkal (mutisták). Mindeközben a mocsárkedvelők s a mocsár törvényeit tisztelők maguk közösitik ki a merészebbeket - az eretnekeket, akik nem hajlandók alávetni magukat az előírásoknak. A kivégzett történettudós, Norwood, aki PARAideológiájában megírta a politikai vallások történetét (de ezt egyetlen ideológia sem viselte el), szederindákba temetkezve, hátát mutatva énekelget az eretneksorsról. Szemben a 'hívóval' aki a mindenkori ideológiához mindenkor igazodik, az 'eretnek' szuverén személyiség, mindig a saját feje után megy, s miközben kiküzdött meggyőződéséhez ragaszkodik, mindig szembekerül a mindenkori ideológiával. Ezért csakis áldozat lehet. A rezervátumot maguk a „hívók” tartják fenn, s azért nem tűrik el maguk között a „másként gondolkodókat”, mert azok megzavarnák a fogolylétbe való békés beletörődésüket. A „ragadozó mezőről” - útlelél híján - senki sem távozhatsz. De az ide kerültek már nem is tudnának talán más viszonyok közepette élni: hozzátorzultak a körülményekhez. Így aztán senki nem örül, amikor a Békéért Mészárlók megérkeznek az „örömhírrrel”: rabságukból felszabadultak! Már csak azért sem, mert a szabadítók kardja éppoly élesen és fenyegetően villog, mint a rezerváció fegyvereseié.

A Békéért Mészárlók csoportjainak s a rezervációk szétszaladásának rajza nyilván a második világháború utáni állapotokat parodizálja; ugyanakkor bámulatos aktualitással az 1989/90-es gyorsan pergő eseményeket is előre jelzi. Úgy tűnik tehát, történelmünk minden sorsfordulatra ez jellemző. Bábeli nyelvzavarban tanácskozik az Alkotmányelőkészítő Konferencia, míg végül elfogadják: bábzsarnokot kell állítani, olyat, aki alatt szabadon virágozhatnak a filozófiai és művészeti irányzatok. „Az embernek országát” kellene megteremteni - fejtegeti az Őrző, csakhogy - mint a Biblia mondja - „az Embernek Országa bennetek vagyon”. De mi, emberek, nem vagyunk, nem lehetünk tökéletesek, így természetesen maga az általunk kialakított állam sem az („magunkban hordozzuk a tökéletlen államot”). Tehát hiába lázadtak, lázadnak a Békéért Mészárlók a tökéletlen állam ellen, tökéletes államot ők sem fognak tudni teremteni. A mészárló csőcselék lengésbe hozta a történelmet, de nem biztos, hogy meg tudja állítani kellő időben a lavina módra zúduló folyamatot! A hősiesség diszkreditálódott, hiszen ennyi vérontás közepette, és a megkérdőjelezett, viszonylagossá vált értékrend ismeretében van-e értelme annak, hogy csak úgy odadobja az életét bárki egy eszmény kedvéért? A közember egyébként sem hősiess, gyűlöl minden államrendet, amelyben ő „hőssé aljasulni” kényszerül!

Az Őrző maga sem hisz a hősiesség értelmében egy ilyen iszonyatosan kegyetlen, bosszúálló korban, ahol az ember és ember közötti viszonyban a „rossz” az érvényes szabály. Egy ilyen korban „lemezteleníteni hátadat-melledet (...) van-e még veszteni való véred-vérem?” Úgy látja: a Szellem emberei - egy eszmei lomraktár kortársai; hullatakarítók; kissé maguk is dögbogarak. Az ancien regime-ek, a „leggaladóbb” filozófémák lomtára, és a politikailag mozgó-sított bölcsélet egész matuzsálemi inventárja azzal a generációval, amelyikhez kötődött, sírba száll. „Jaj a bölcséletnek, amelyet az állam intézményesít”.

Az Őrző szerint a hegeli tant igazolta a történelem: „őstörténetünk visszatér hozzánk, de egy sokszorta magasabb fokon”, „a rabszolgaság és az emberevés magasabb fokán”, azaz rafináltabb, még barbárabb s kifinomultabb eszközökkel. A harcok elülte után kialakul a „népuralom” intézményes hatalomgyakorlási módszere: a Mandarinátus Hordái minden évben Országos Mákvirágot választanak, akit közösen felakasztanak ünnepélyesen - ő lesz ugyanis a „bűnbak”, aki magára veszi a többiek bűneit. A „Panem et circenses!” szertartása után a Mandarinok gyülekezete annak rendje s módja szerint elsíratja a bálványt, s másnap kényelmes bőrfotelekbe ereszkedve diadalmamortól ragyogva nyugtázzák: a nép kitombolta magát, s az ő hatalmuk megszilárdult. Ezután a császári biztosokkal megkerestetik a „Császárságok Egyesült Köztársaságában” azt a csecsemőt, akit a Nagycsászár halála percében fejre ejtettek, őt aztán Császárrá koronázva, dadogó és gügye állapotban tartják; így személyében az egész fejre ejtett nép uralkodik, miközben a Mandarinátus korlátlanul és ellenőrzés nélkül harácsol, visszahozván a világba a civil-kannibalizációt.

„A mi haladásunk!... szétpukkan ez a szívárványolás fölöttünk, és még a név is, gyaláztatón vagy ihletlen, ott kallódik majd korszakunkban, özön emlék-törmelék alatt... és újra törmeléktenger méltóságos dőlése lesz a történelem.” S mi, a harmadik évezred küszöbének emberisége „vajon hol kötünk ki - a romok alatt vagy a romok fölött?” S a Jövő?: jönnek az öntudatos analfabéták, a filozofáló csizmadiák, a köpönyegforgatók, a pontuszi lócsiszárok, a mammonsztinápoli ügyvédek; a világ benépesül kóklerekkel, a legkülönbélebb mítoszok hamisítóival.

A *korfordulón* (ami az 1945 körüli időszakra éppúgy vonatkoztatható, mint napjainkra), „egetrekesztő ricsaj világszerte a szabadságról!” S közben a valóság?: „a gondolatszabadság egyre agresszívebb felfüggesztése” s „olyan embertermészet kitenyésztése, amely a jószág derűjét mutatja a robotban, és a szabadság ósdi igényét nem érzi”. A XX. században valójában „a jogok kiterjesztéséből a berrabszolgaság további kiterjesztése lett”, s „ma már, hála a szabadságjogok államosításának, az intézmények utazhatnak, gondolkozhatnak” - de maga az egyes ember nem!

Az Őrző - magára hagyatva töprengéseivel - „az elégetett Szent Öregre” gondol, kinek égetésénél maga is jelen volt, s kivel most, annyi bujkálás és menekülés után, közösséget vállal: „a rezervációkon és az országúton is minden harmadik fáklyában felismertem szövétnek-szakállát; ő égett, és én néztem, pecsenyéjében hogy mint változik Igévé a test”.

Eme tudósi munkával készült remekmű a XX. századi társadalmi folyamatok mélyáramát tárja fel előttünk. Mindegy, hogy milyen ideológiai nevet adunk, adtunk a gyerekek, a Jövő illúzióit dédelgetve magunkban - a lényeg mindig ugyanaz. A „földi Paradicsomról” s az „igazságos társadalomról” szőtt utópia önnön ellentétébe fordult, mihelyt a tömeg nekiveselkedett a megvalósításának, s tűzzel-vassal próbált eszméinek érvényt szerezni. Ebben rejlik a világ „sátáni” természete: a legszentebb eszmények is meggyalázódnak, ha a metafizikai sírról átemelődnek a gyakorlatba, s a világ megváltoztatásának igényével lépnek fel. Határ Győző nem kecségtet bennünket azzal, hogy egy új világ bármikor is felépíthető lenne, inkább arra ösztönöz, hogy nézzünk szembe helyzetünkkel reálisan, tűrjük el egymás különbözőségét, a másságot, s ne akarjuk eszmeileg-ideológiailag homogenizálni a társadalmat. Minden élőnek joga van arra, hogy saját törvényei szerint élje le az életét. Az Őrző üzenete tehát (cellatornyából): őrizzük meg személyi (nemzeti) szuverenitásunkat, de ne feledkezzünk el a toleranciáról, a másik személyi (nemzeti) szuverenitásának tiszteletben tartásáról. Őt - aki az élet mindhárom „börtönét” (börtön, betegség, vénség) megtapasztalta, „kire rádörrentették már mindhárom pántos ajtót”, és ismeri a gonoszság minden változatát - a szeretet és az értünk való aggódás

vezérli. Azért szorít bennünket reális életszemléletre, mert neki „az egész ember igen fáj”. Nem hisz abban, hogy az egyes ember bármit is tehet az ember(iség)ért: „Nem tanítottam senkit semmire, amit magától is ne tudott volna. (...) Én is belelöttem a magam csóváját a tűzvészbe; nem égett jobban - nem lángol kevésbé, mint ahogy égett volna nélkülem”.

*Bp., 1948. - szamizdat, 40 példányban;
(München, Aurora Ezoteria, 1974,
Szombathely, Életünk II., 1992.)*

„Ábrándozás az élet megmentője”

EUMOLPOSZ - AVAGY A HAZUDOZÁS ZSOLTÁRA

„Egyik dumidugdizmus csak annyira különbözik a másiktól, amennyire sárkánytojások különböznek. Sárkányok kelnek ki belőlük: sárkányhit, sárkánybölcselet, sárkányszenvedély... - hamisítványok-hamisítványa.”

(A szerző Utószavából: Ajánlás, 1948.)

Határ Győző 1948 őszén írta *Eumolposz* című regényét, amikor már nyilvánvalóvá vált számára, hogy a demokrácia reménysége ismét szertefoszlott. Művét „a sztálini politikai sóder”, a kommunista ideológia paródiájának szánta - amint arról az *Életút*-ban emlékezik: „még a szalámpolitika teljes diadala és az irodalom gleichschaltolása elején, de már amikor a dögszürkeség ráült a lelkekre, az országos hajótörés közhangulatában” írta; megjelentetésére természetesen nem is gondolhatott. (*Életút* II. k. 242. p.)

Az író a kor atmoszféráját, lelkületét idézi meg - a valóság szatirikus rajza egyfajta szürreális lebegés közegében tárul elénk. Az álmokba - „hazugságokba” - menekvés belső védekezés a kor uniformizáltságával, demagógiájával szemben. Így lett a könyv „a hazugság zsoltára”: a dumidugdista ideológia elől képzelete színes-eleven illúzióvilágába zárkózik a szerző, s a dionüszoszi életmámort, valamint a művészi Teremtést szegezi szembe a mindennapok „dögunalmával”.

Hogy miért kapta az *Eumolposz* címet ez a humorban, játékosságban bővelkedő regény? Talán mert ugyanaz az őspogány érzéki és szellemelő árad belőle, amelyet az eleüsziszi Déméter-minisztériumok egyik beavatottja (Keleos, Dioklész, Triptolemosz mellett): Eumolposz, az élet - halál - újjászületés - termékenység legmélyebb titkainak tudója sugárzott, akinek az Alvilágba - a tudatalatti mélyrétegeibe - kellett alászállnia, hogy rálásson az Élet *igazi* valóságára. A létező dolgokról lerántva a leplet (a „maya-fátyolt”), feltetszik a Valóság - a hazugság-összjáték hátterében rejlő kor-igazság. A mitológia példa és erőforrás: az elviselhetetlen és elfogadhatatlan realitással szemben az Igazság- és Értékdimenzió metafizikai vigasza. A főhős - Fagulya Dániel, az író alakmása - képzeletbeli szerelmesével, Danielával kiszökve a mindennapiság fogságából, újraélik-újáteremtik Eumolposz mítoszát, amelynek eredeti értelmét az évszázadok fakó színtelensége már rég elhomályosította: „Ma csak az ezeremlőjű Démétért említik s elhallgatják, hogy a Földanyának nemcsak ezer emlője volt, hanem ezernyi-ezer szeméremdombja is.” A pásztorok - köztük Eumolposz - így sóhajtoztak: „miért is vagy oly megmarkolhatatlan, oh Istenő!” Eleüsziszi Déméter, meghallgatván panaszukat, megígérte nekik a lehetetlent: elterülve fölöttük, ők alábújhattak, behatolhattak az ezeremlőjűbe, s belehaltak ebbe az ölelésbe; és a Földanyával való misztikus egyesülésből újjászületett az Élet, diadalmaskodván a halál fölött.

Határ Győző tehát úgy védekezett a „tetszhalál” állapot ellen, amely a fordulat évében az országra és magára is ráköszöntött, hogy egy képzeletbeli valóságot teremtett a maga számára (mint Peer Gynt, „a nagy hazudós”, aki anyjával, Aase Anyóval álmaiba menekült). Megélte a

„csodát”: otthonosan, sőt boldogan alámerült a fantáziavilágba, így nem kellett a nyomasztó rémálmokkal szembenéznie, amelyek naponta fenyegetően tornyosultak fölötte: érezte, hogy ismét kelepcebe kerül(t), mint 1943-as letartóztatása idején. Tudta már: „roncsjelöltek vagyunk valamennyien, egy borzalmas zúzda jegyesei, a községi hóhér kötőfékjén rángatva - ki tudja, még meddig szabadon?!” Játszott tehát, amíg lehetett: „Az alkotás eufóriájában éltem és a lázboldogság egyúttal paizsom is volt, hogy világomba ne hatolhasson be az a fertő, amely lápvilágával az országot benyelte - emlékezik (*i.m.* 239-40. p., *ill.* 253. p.). - Diktatúrában az ember mákonyt keres, valami olcsó, elérhető narkotikumot, s ha az nincs, bemenekül az erotikába. (...) Várakozó álláspont volt az életünk”, hiszen „az emberjóság a remény szikraparazsával megvert állat. Szelleme olyan, hogy mennél nagyobb ütések kap, taplójából annál nagyobb reménysikrákat csíhol”.

Fagulya Dániel - az író korabeli alteregóinak egyike - „igazolt állástalan ál-diák” vidáman elégedél a Gülben (a Gülbaba nevű szálláson) több más hasonszőrű társával - Finiással, Szecső Dudival stb. - Bálika asszonyosság fennhatósága alatt, kinek „az anyai pirongatás-dorgálás külön jövedelemmel nem járó előjogai közé tartozott”, s aki az ifjak titkos szerelmeinek soros látogatását is szívélyes-kedveskedően elnézte, sőt számon tartotta. A Gül egy kis „Éden-sziget”, lakói a képzelet varázskertjében angyalokkal cimborálnak, Múzsákkal társalognak, a zene és az irodalom „mandulazöld birodalmában” a Jövő reményeit dédelgetik. Sok-sok édes napjukat szentelik Orgé Istenség szolgálatának, hiszen a külvilág egyre zordabb, s ők mind idegenebbül kóvályognak benne.

A cselekmény kettős szálon fut: az álmok és a valóság síkján. Az el-elrugaszkodó képzeletfutamokat tökéletes kristálykonstrukció fogja szilárd rendbe. A reális-irreális rétegek mint mozaik-kövek épülnek egymásba: az író minden eseménymozzanatot „lebegtet”, nyitottan hagy, megkérdőjelez. S a látszólagos játékosság háttérében a legkeményebb szatirikus kép tárul fel a korról, a kortárs irodalomban teljesen szokatlan leleplező humorral. Amikor mások Sztálin-ódákat zengenek vagy „Rákosi pajtást” dicsőítik - Határ Győző lerántja a leplet az élethazugságokról.

„Odakünn”, szerte az országban, mindenki a dumidugdizmus egyedül üdvözítő szent dallamát fújja. A „Bábel tornya-paktumban” aláírt országok közös neve: Dumidugdinarilla, s közös történelmük célja az öndumidugda, azaz a dumidugdista Aranykor üdvömbüdvöm rendeleteinek a dumidugócskák által való önkéntes betartatása. A dumidugdizmus lényege: átváltoztatni az emberi gondolkodásmódot, alattvaló lelkületűvé tenni a többmilliónyi „roncsjelöltet” - ez lenne az „új ember”, a szovjet-bolsevizmus emberideálja. Aki - beleszokván „leszázálekolt” szerepébe - már lázadni sem próbál az össznépi hazugságösszjáték ellen, sőt, hátatelt szívvel fogadja az engedelmissége fejében kijáró apróbb-nagyobb juttatásokat.

Az *Eszmeterjesztők* című rész az „üdvörtörténet”-konceptió bravúros kifigurázása - a nyelvi játékok, az etimologica figura ezernyi variációs lehetőségének felhasználásával. A Gül-beli társaság szellemidéző szeánszot tart, s Piroska Pista, a Titánia éjjeles portása, valamint Piroskáné Bálika és a vadóc utcalány, Hampel Vica s mások kérdéseire ihletetten, „az Isteni Megvilágosodás Erejével” válaszolgat Szecső Dudi, a médium, előrevetítvén az „üdvörtörténeti” Jövendő meglepetéseit és csodáit. „Mi jobb, a Szent Inkvizíció, avagy a társadalom elrendőri-esítése?” - hangzik a kérdés, mire a válasz tömör és megfellebbezhetetlen: „az Üdv”. „Nincs más alternatíva!” - hirdette már akkor is a dumidugdizmus önmagáról; hiszen „ez a dumidugdizmus lesz a végső” (ironikus utalás az Internacionálé jövőképeére!). A dumidugdákolás elterjed majd a Marson, az Uránuszon, a Jupiteren, a Neptunuson is; a Holdugdon máris dívik. Egyedül ez üdvözít, ezért megunhatatlan; hatályát az önhatály oikuménikus elvétől nyerte. A

hitterjesztő dumidugdionáriusok meggyőznek igazukról minden ellenszegülőt, s akit mégsem: az holtában üdvözl. Így a világ két részre oszlik: a megvilágosult - és a még meg nem világosult dumidugdánokra. A megvilágosodni nem akarók (a nemakaródzók, nemakaroncok, makaroncok, mokroncok stb.) az égetni való eretnekek; örvendetes, ha számuk apad, de az még örvendetesebb, ha gyarapodik - hiszen akkor több példát lehet statuálni a kétkedők felé, meggyőzván őket az egyetlen („elegyfajtasított, felfejhagymásított, előnszántsajtolódott, tötömjankósított és sajátfejűsített”) eszem Pontja - a Szempont - elévülhetetlen Igazságáról. „Minden ellenpróba hamis; az egy Igaz Próféta az ő ennen-prófétája, de többesszámban” (azaz a kollektív messianizmus - „mi” - képviselőjében). A 20. dumi: 40 év bolyongás a Pusztában; a 21. a Bírak Kora; a 22. az Utolsó Császárok Időszaka lesz, amikor is a dumidugda már tökéletesen kiteljesedik. Lényege szerint azonban a 22. sem fog különbözni a 20.-tól (mármint a XX. századi Kezdetből a XXII. századi Kiteljesedés). Jövünk tehát hosszú időre megpecsételtetett az „üdv” jegyében!

Fagulya Dániel számára nincs más megoldás, mint kimenekülni e ragyogó Jövőből. Teremt magának egy képzeletbeli Társat, Danielát, önnön kiegészítő párját, a fényes koromszurok-fekete hajú, perzselő délővi szépséget. A Hölgylány egész lényé mayakáprázat, többféle tündéri változatban bukkan fel, többféle helyszínen, s aztán tovaillan: maga a Költészet ő, a megfoghatatlan Múza. (E tekintetben némiképp emlékeztet a két évvel korábban keletkezett Heliánéra, illetve a majdan - már az 50-es évek derekán születendő Pepitára, Pepito komplementer párjára). Úgy tűnik, az író több élő női alakból gyúrta össze, talán mint elérhetetlen Ideálképet, ekkori szerelmeiből. Az *Életút* tanúsága szerint valóságos élményhátteréből lépnek ki ezek a női imágók, akiknek lényé legmélyén egy közös vonás van: hazugak, vagyis inkább színjátékosok, csalárdak. (A minták talán: Bokor Zsuzsa, kivel egy füledt nyári délután „megestek” a Farkasréti temetőben; Zimándy Zelma színésznő, kivel az író csupán erotikus fantáziájában játszadozott; valamint „a szép Határné”, első felesége - Kemenes Mária gyógyszerésznő -, akivel ez idő tájt megbabonázott egymásba-felejtkezésben élt.) Daniela hol úgy sejlik fel, mint az Édenfa úti attasévilla varázslatos káprázattüneteménye, hol mint szirén a Vihorlát-lépcső Nagy Zuhogójánál; máskor mint a Vízafogó-harisnyamozi tulajdonosának tündéri csábmosolyú fogadott leánya; majd mint a Liliomkorona utcán sétálgató paradicsomi ösaszony. Minden alakváltozatában ígésző-ígérő; de a Sors akaratából semmit-soha-nem adó. (Némiképp Krúdy randevúra tipegő, tovaillanó, vétkező-bűnbánó, sellő-járású női figuráira emlékeztet - a Szindbád mosolyalbumából). Tobzódó egymásba-felejtkezéseiket mindig megzavarja valami véletlen; így csak „Angyalt látnak”, de a Mennybe nem juthatnak fel. Az „üdv” tehát ily módon is a távoli Jövőbe tolódik, a soha-nem-lesz világába, hiszen Daniela is csak „eszme”, nem élő valóság.

Az empirikus sík kacagtató jeleneit mintegy ellenpontozzák a szerelmi álom édenkerti leírásai: a Liliomkorona Mező „betemetett kertje dúsan virágzik, puszpángja örökké, a narancstőke mandulazöld, holdvörös maniőka meg olajbab virul” rajta. A temetőben egy monumentális kriptá márványpadlatán borulnak össze a szerelmesek; maga a temetőkert - „Az Élet kertje!” - az Édenkert „utolsó maradványa és emlékeztetője annak”, hogy valaha „a szeretet megtűrtjei voltunk, és sem hűbérül, sem tulajdonul magunknak vissza nem tarthattuk azt”. A Vihorlát-lépcső alatt a Nagy Zuhogó vize zuhogása pedig kozmikus mennydörgéssé erősödve betölti az egész határt, mikor a Babjagóra-köz magasán „az ametszt kerti gömbök és a kivilágított lombfátyol mögött” áttetszik a Hölgylány felkontyolt haja. Minden azt sugallja: ők ketten az Örökkévalóság részei.

Fagulya végül a tatárhegyi Bujjubuj Szanatóriumában, egy kutyaólszerű bodzavityillóban („az én váram az én szanatóriumom”) rejtezik el Múzsájával „a zsarnok láncára fűzött katonahímek, az uniformisba gyömöszölt nemzetek” látványa előtt: „szeretném, ha elfelejtené velem ezt a

meghiúsult emberiséget”; csakhogy világszép arája még itt is óvatoskodik: „Csak soha ne az igazságot, Dániel!” A falnak is füle van. Így hát hősünk csupán magában morfondírozik: lám, az épp Hatalmon Lévo Kormány Pártja (amely Párt következetesen füttyöl a tulajdon programjára) ismét kimutatta üdvös engedékenységet (hogy ti. eltűri azt, hogy valaki ideiglenesen kivonuljon a felügyelete alól); no persze azzal a megszorítással, hogy „ha netántán igen, akkor az ő nyársán üdvözlés”. Nincs „védett” hely: a dumidugdisták bárhol, bármikor utoléri, körbekerítik a menekült. Hiszen az utcák máris tele vannak az „új korszak kezdetét” hirdető örömplakátokkal: „ÜTÖTT A DUMIDUGDIZMUS UTOLSÓ ÓRÁJA / ÜTÖTT AZ ÚJ DUMIDUGDIZMUS ÓRÁJA / LE A DUMIDUGDIZMUSSAL! / ÉLJEN A DUMIDUGDIZMUS!” - ti. a „fordulat éve” merőben új demagógiát követel. A Hatalmon Lévo Párt egyre erőteljesebben ütlegeti korábbi szövetségeseit: „Világ Dumidugdái! Ne tőrjétek másmilyen dumidugdák dumidugdászkodását!” „Az elhajlár nem lajhár!” - tehát résen kell lenni az „elhajlókkal” szemben. „A korparancs nem a máshogyaniség dumidugdácsolása!”

A korabeli pártzsargon minden jellegzetességét felfedezhetjük e szédületes halandzaszövegben, s azt a metódust is, ahogy az államszörny (Párt-Szörny, állampárt) az élet minden mozzanatára fokozatosan kiterjesztette felügyeletét. Határ Győző egyre inkább érezte: fogy körül a levegő... Finiász és Szecső Dudi, a korideológiának magukat - legalábbis látszatra - aláveto típusok, mihamar gyanút fognak: talán nem is igaz, amit barátjuk Danieláról regél nekik, túlságosan messzire kalandozva az álmok birodalmába. Azaz: Fagulya hazudik; legalábbis: költ. Márpedig itt nincs helye a költészetnek! - a realitások korát éljük, az író-dumidugdistáknak az egyre szépülő élet s a még szebb jövő álmait kell elhinteniük. Daniela, a „boszorkánytündér” nem fér bele a valóság(irodalom) kategóriájába, Dániel tehát ne is álmodozzon!

Nosza, előkapják a Gül-béliek az illuzórikus világba menekülő Fagulyát: mutassa be nekik mihamarabb álommenyasszonyát, vagy hagyjon fel füllentgetéseivel, s ne „szédítse” őket a tündérrel! „Azt hiszed, Fagulya, elég szájalni - támad Finiász -, mint odafent a kutya-kulipintyódban a Hatóság ellen, ahol böcsméreled a dumidugdizmust és szennyesen csapkodó hullámokhoz hasonlítottad a dumidugdisták áldásos uralmát”, szidalmazván „a Mindenkor Hatalmon Lévo Pártok hóhéri azonosságát?”

Fagulya magába roskad: most minden út bezárult előtte. Vége az „életmentő” ábrándozásnak! „Eddig a hazugság éltető pezsgőjében” fürdőzött, most a Károlyfürdő mandulazöld török medencéiben üldögél, azon töprengve, hogy nincs más útja: meg kell valósítania hazugságait, életre kell varázsolnia Danielát, ha azt akarja, hogy a Gül-béliek szóba álljanak vele. A „babszerda” fenyegetően közel; márpedig barátai ezt az időpontot tüzték ki... Halálsápadtan, egész testében remegve kóválygott-szédelgett hősünk, s egyre lázasabban kereste a megoldást. „Valami elemi katasztrófa, holmi monstre karambol kell ide - morfondírozott -, még minek-előtte a dumidugdizmus áldásos uralkodása alatt, holnaptól, karamboltalanítják a világot.” Akkor gyászkeppel beállítana a Gülbe, királynőjét siratva, aki a katasztrófában ottveszett... Elképzel minden lehetséges-lehetetlen megoldást: „Daniela magánrepülőgépe alázuhant, luxusjachtján kazánrobbanás történt, leszakadt vele a széklift síelés közben a Szent Bernát-sáncon” stb. stb. Csakhogy mi lesz, ha barátai ki akarnak jönni a temetésére? Nem, itt nem lehet hazudni többé, még csak álmodozni sem! „Dumidugdizmusban nincs Daniela!” - kár is keresni őt az életben. Döbbenet vette észre: fokozatosan elszürkült körülte minden. Eltűntek az Édenfa út lombsátrai, kopárrá változott a Vihorlát-lépcső környéke, s „terepszínűvé változott a terep”, amerre járt. Az atassévilla rácsán kis deklicédula: „Hadüzenet miatt zárva”; s egy szürke egyenruhás tiszt gúnyos-lesajnálóan kiált rá: „eltakarodsz a kapuról, te kakadu, vagy úgy imádkozz, hogy a vesztőhelyed az a hely, amelyen állasz!”

Dániel végül is elszánja magát: „jövátessed iszonyú nagy eladósodásod a valóság nagy zálogházában, hol elzálogoltad egész valótlan életed”. Ha nincs más megoldás: „teremtő meditációval fogod testté váltani” álmaid, mint ahogy a sírépületekben elvermelt indiai szerzetesek teremtik tulpáikat. Daniela fantomalakját előhívja a Nemlétből, még akkor is, ha Teremtménye netán életére törne, „mint azok a tulpák, akiket nem tudnak többé visszavenni a testükbe, s vámpírvalósággá válnak”. Természetesen a regénynek ezt a mozzanatát is szatirikusan-parabolisztikusan kell értelmeznünk: az író még élete árán is ragaszkodik (ragaszkodna) álmaihoz, a valóság feletti régiókban való otthonos mozgáshoz, és semmi áron nem akarja alávetni magát a „dögszürkességnek”, az egyengondolkodás fantáziátlanságának. Dániel, a valós lény, s Daniela, a képzelet szülte csoda: örökre egyek, egymás kiegészítő párjai, egymás nélkül egyik sem létezhet.

Csakhogy a „teremtés” nem sikerült... Dániel hiába várt-ácsorgott a Vihorlát-sarki lámpásnál, Daniela helyett Finiász és nagyon is hétköznapias, „életrevaló” Julikája tűnt fel, nagy vihorászással: ők persze nem az álmaikban keresik-keresték boldogságukat. Kikacagták Fagulyát „árvasága” miatt, aztán tovalebentek a maguk primitív kis Édenébe, ahol nincs helye az álmodozásnak...

A regény zárófejezete (*A Gülben*) Fagulya teljes felsülésének és benső megaláztatásának története. Mottója - nem véletlenül! - Dante Poklából vett idézet. Dániel szorongva keresi párját az álomszínhelyeken, de hiába; még a Dumidugdista Győzelmet ünneplő nagy forgatagban is elvegyül, hátha a Véletlen elébe hozza, akit keres; csakhogy a nyizsgó-nyüzsgő sokaságban csupán részegen hömpölygő, mámorban úszó diadalmas dumidugdistákat lát. Szorongva tér vissza a Gülbe, hogy - kihasználva a magányos órákat, míg társai a hajógyári sörminisztériumban ünnepelnek - felkészüljön a „szellemi szülés”-re, ahogy azt a párizsi Parapszichológiai Közlönyből tanulta. Érezte: Déméter rajta tartja a szemét. „Anyai bizalom áradt el” tagjaiban; „végelemzésben fájdalomérzés volt, a testen kívüli terhességé, amely talán a méhen kívülinél is kihordhatatlanabb; az ezerméhű Déméter idekölcsonozte egyik méhét”; csakhogy cserében fájdalmában is osztoznia kell. Hideg vérverítékben úszva, a szülő- és tolófájdalmak gyötrelmében, hátát a széktámlának vetve kibocsátja keresőit - „itt! - itt! - itt kapaszkodik beléd a delej!” -, s máris érezni véli „a legtávolabbi szivornyák szívását, tentákulumok tapogatását”. Néven szólítja Kedvesét, előparancsolván egyik darabját az Édenfa úti követi rezidenciából, másikat a Teke-rétről, lábszárcsontját a Vihorlát-lépcsőről, végül „húspólyát formálva hozzá az Ászok-lépcsőn” és így tovább... S mindeközben a Teremtőt átkozza, „akinek csak ez a dumidugdista Mindenség hiányzott”, s aki „lelkéből-lelkedzett kuglifejű teremtményei iránt a kislelkűség és a nagylelkűség rohamai közt hányódva, kiadta alvállalatba a poklot...”

Természetesen ez az egész „szellemi szülés”-jelenet is csak játék, a vaskos és egysíkú materializmussal szemben a szellemi „hatóerő” kipróbálása. De az igazi felsülés most következik: a Megszólított helyett a maga élő valóságában Hampel Vica lép elő a bódult Dániel háta mögül, „angyali-bukott elveteműtségében”, s Szecső Dudit keresi. S bár ő a hajógyári kurvencák első hegedűse, akinek nemcsak a szája, de „a teste is mocskosat beszél”, most az egyszer nem hajlandó beérni Fagulyával, így dulakodni kezdenek. Mire a Gül lakói hazaérkeznek, már csak széttört tükröt, vérzőkezű barátot találnak; de most már elhiszik: valóban itt járt Daniela, hogy „mandulazöld tűzben elégjen”. Csakhogy ez nem elégtételt jelent Dánielnek, hanem újabb megszégyenülést: itt és most veszítette el valójában álmait („hazugságait”). Most tudatosult benne igazán: a dumidugda-világban az éteri lebegésű Hölgylányból a valóság nyelvére lefordítva csakis romlott örömlány lehet - de neki még ez se jár. S lám, a hazudozást mégsem tudja abbahagyni: mint Peer Gynt, ragaszkodik képzelet-teremtette „égi” világhoz.

„A forgósélben hemperesz majd, a forgósélben, ahol a mandulazöld tűz megemelkedik veletek, a bujással” - gondolja elgyötörtén, maga elé idézve a dantei pokol ötödik bugyrát, ahol a szerelem üzőtjei forognak-perzselődnek. S mikor a többiek faggatják „kalandja” felől, ő halottápadtan, lelkifurdalástól és szégyentől megalázottan dadogja: „felmondok, Bálka. Füstöljenek utánam; én, az én elpiszkolt lelkemmel, az én iderondított szívemmel... nem maradhatok ezen a szent, ezen a hétszerszent helyen, a mandulazöldben, a Gülben, ahol nekem a Hölgylány, a Holdlány, a Zöldlány a mandulazöldben megjelent.”

Fagulya élni sem kíván többé. „Bornyúnyúzó péntek”-re tüzi ki halála napját; addig pedig keres-válogat „mindenféle ravatalt, megrendült dumidugdistákat és azt, hogy milyen legyen gyászában a Gül”. A siratók közé természetesen odaképzeli Daniela „mélyen lefátyolozott fekete figurináját”, s ettől megkönnyebbül. Most végre önmaga lehet majd, nem kell többé hazudnia - olyan lesz, „mint amilyen az embergyermek, ha felharmatozó tiszta lelke megragyog - mint amilyen az embergyermek akkor, amikor nem hazudik”. S aztán a hídról alázuhant a Nagy Mandulazöldbe, és itta-itta szomjasan vizét, és őt is mind szomjasabban ittanylete a Mandulazöld...

*

Dánielünk tehát nem élhetett tovább a dumidugdista viszonyok között álmai s Múzsája nélkül. Jeleképes öngyilkossága azt sugallja: írónk a „krisztusi kor”-ban (alig 34 évesen!!) úgy érezte: nincs számára hely hazájában. Hiszen ekkorra már Lukács György és tollnokai meghozták ítéletüket a *Heliánéval* és *Az Őrző Könyvével* kapcsolatban. Így az író könnyűszerrel felmérhette „nullára zsugorodó jövőbeli esélyeit háborítatlan alkotásra (írásra, megélhetésre, megjelenésre) irodalmunkban”. Fokozatosan beszorították a „megbecsült műfordító” pozíciójába, a Hasznos Megtűrték Élcspatába sorolva őt - azaz politikai-szellemi karanténba zárták. Akkortájt egy ideig még - amint erre emlékezik - „a Párton kívüliek Sztálini Tömbjéhez tartozni”, ha védelmet nem is, de „szélnyélköt” biztosított azoknak, akiknek „kézügyességét a rendszer a maga céljaira” hasznosíthatta. Így mindig tömérdek fordítanivalója akadt, főként oroszról (lapos propagandaanyag, szocreál regények stb.), s jól is keresett. Csakhogy emiatt inkább szégyenkezett, hogysem örült volna: miért nem osztozik a „kiközösítettek” nyomorában? Restellte azt is, hogy minden utálata-megvetése ellenére egyre inkább beépül „a nyomorúsággyár gépezetébe”, s lassanként el is fogadja a rá osztott szerepet, beletörődvén abba, hogy (ismét) csak az íróasztalfiókjának írhatja saját műveit. Ekkor tudatosodott benne, hogy a fasizmusnak/kommunizmusnak egyaránt az a célja, hogy „hozzáértőn, fokként adagolva a félelmet, mint a rajtunk való uralkodás eszközét”, mintegy „hozzászokjunk a rettegéshez, mint létállapothoz mi, megfélemlítettek” (*i.m. II. 242-43., ill. 250-59. p.*).

Ne áltassuk magunkat azzal, hogy a dumidugdizmus kora végérvényesen lejárt: a „nagy politika” újra és újra megkísérli manipulálni az emberi világot, hogy egy szűkebb-tágabb érdekcsoport fenntarthassa a maga uralmi rendjét. Az író tiszta - és tisztázó! - racionalitása, ironikus távolságtartása talán megóv bennünket attól, hogy a „fényes Jövőre” függesztvén tekintetünket, újabb dumidugdizmus áldozatai legyünk...

Budapest, 1948. (kiadatlan)

Aurora Regénytár, London, 1986.

Jelenkor 1987/88. (kilenc folytatásban)

Örökségünk sorozat Határ Győző kötetében

(Bábel tornya, Bp. 1996., Triolor K.)

„Ez a torony lerontatik...”

BÁBEL TORNYA

„És mondá az úr: Ímé e nép egy, s az egésznek egy a nyelve, és munkájának ez a kezdete: és bizony semmi sem gátolja, hogy véghez ne vigyenek mindent, amit elgondolnak magukban.

Nosza szálljunk alá, és zavarjuk ott össze nyelvöket, hogy meg ne értsék egymás beszédét. És elszéleszté őket onnan az Úr az egész földnek színére, és megszűnének építeni a várost.”

(Károli Biblia, Mózses I/11.)

H atár Győző olyan történelmi pillanatban írja ószövegségi tárgyú regényét, amikor az ország népe a „fordulat évét” ünnepli/gyászolja. Semmiképp sem lehet véletlen tehát a témaválasztás. Bábel tornya a köztudatban az egyet-nem-értés szimbóluma. A torony felépítésének illúziója minden nemzedéket rabul ejt, hogy aztán annál keservesebb legyen a csalódás: a magát „isteni” rangra emelő, az isteni értékeket ostromló nép porig aláztatik, szétszóratik.

Az eredeti héber mítoszt az író átkölti kissé, mintha annak asszír misztériumjáték-változatát használná forrásul. Még a fordítók nevét is megadja. Kvázi-feljegyzései tanúsága szerint az anyag a kujundzsiki ásatások során 1947-ben került elő (ezért nevezi „kujundzsiki töredékek”). A szereplők sokasága eredeti - mítoszi - nevén szerepel; felvonulnak itt az eriduiak, aksakiak, dilbadiak, nippuriak, szippariak, borzippaiak és bábeliek; káriai harcosok, kasszita katonák s a méd toronyőrség - egy közös célt akarván szolgálni, csak hogy e cél soha meg nem valósulhat. Hiszen Bábel tornyának építői a „megátkozott” Khám ivadéakai: Noé legkisebb fia atyját - kit lerészegülve meztelenül talált - nevetség és gúny tárgyává tette, ezért Isten örök szolgásgára ítélte őt és utódait. A kananeusok aztán szerteszéledvén, hosszú bolyongás után Bábel - Bábili-ben („zavarodottságban”), majd Ninivében, Erekh, Akkád városában telepedtek meg, később Szodoma és Gomora is az ő lakhelyük volt: az átok alól soha nem szabadulhattak.

Pedig a Tornyt is azért akarták építeni: „hírt-nevet szerzünk ezzel, és megakadályozzuk, hogy elszéledjünk az egész földön”. A Szent Úttól keletre épült a soha be nem fejezett Hétlépcsős világtorony: a nagy Etemenanki. Három szint a föld alá süllyesztve, három szint a föld fölött; a spirálisan felfelé haladó lépcsősor a 6.-7. szint fordulóján félbemaradt. Minden lépcsőfordulónál hat palota, tizenkét templom, hatvan kápolna, az Ember - és nem az Isten! - dicsőségére. A száztornyú Adannu valóságos földi Paradicsom lett (lehetett) volna (Tej és Méz országa, Éden-ország, Mennyei Örömök Bábele, szép széles mezőkkel, legelő gulyákkal), ha a toronyban működő Erő, a delej („isteni”, avagy „démoni”) szét nem roncolja az egészet, összezavarítván, „elhajlítván” az Építő Seregek nyelvét.

Az építész-író fantáziájában tökéletes műremekként, valóságos építészeti csodaként jelenik meg az épülő Torony; dús, gazdag nyelvi pompával ecseteli szépségét. Minden lépcsőt más-más asztrológiai törvényszerűség befolyásolt; ennek megfelelően más-más színben tündökölt. A fekete Ninib lépcsőt Szaturnusz uralta, a fehér Istár-lépcsőt Vénusz; a harmadik lépcső - a

valódi földszint, a bíborzománcú Marduk-lépcső Jupiter, a sápadtkék Nabu-lépcső pedig a Merkúr uralma alatt állt; a skarlátszín Nergal-lépcső ura Mars volt, a fehérezüst fénymázzal bevont Nannar-lépcsőé a Hold; a tőzarány fénymázú Samas pedig a Nap fénykörébe tartozott (volna, ha elkészül). Ornamentikája az emberi képzelet határtalan gazdagságát tükrözi: finoman rejtőző fafaragások, játékoszlopok csipkéi, dús erezetű ólomablakok, réztárcsák, bronzrózsák nagy-nagy tündöklése, a peremeken körülszaladó ikerpillérek, rajtuk csillagjelek, az állatöv szörnyeteg képei; emeletenként fáklyatartó kőabszolgák, kőkarok, amelyek esténként a fenéken feketéllő olajmedencéket bevilágítják - a sok-sok földi szépség és pompa mind-mind a Mennybéli Tökéletesség Tornyának illúzióját hivatott ébrentartani. A mindenfelől özönlő Építő Seregek előtt Bábili, az Istenek Kapuja, az „egek békéjét” sugározva tárul ki, s a Magasban - halandók szeme által meg nem pillanthatóan, mégis állandóan jelenlévő Hatalomként - vezényli az építkezést MESDAGALDARAMAS-DINGIRADDAMU főpallér. A Világtorony építésére egybegyűlt Építő Mesterek sokasága esetleg rejtett utalás lehet a szabadkőművesekre is; s a mindig távollévő Inimabakes munkafelügyelő pedig a közvetítő hatalom az „égi” erők és az illúzióktól elkábulva lépemenő népek között.

Magában a szövegben is találunk konkrét utalásokat a mítosz aktualizálására vonatkozóan. A Pokol-körök mélységéből felszínre bukkanva, tehát a harmadik szinttől (a *vörös*, azaz a bíborzománcú Marduk-lépcsőtől) felfelé „minél feljebb hágdalunk az égkörökben, annál beljebb keveredünk az ártatlan álmok édes sűrűjébe”: azaz elkábulnak a fölfelé törekvők, s mindinkább a Rossz Erők uralkodnak el fölöttük. A hosszú menet a képzeletbeli Menny felé tart; node milyen szándék vezérli? Ki-kik csak a maga számára akar harácsolni, kiváltságokat biztosítani. S ha már feljutottak?: „Menten lerontjuk” (mármint a felvezető lépcsőt). „Csak nem nézzük tétlenül, hogy mindenféle jöttment törzsek majd előzőnlík a Mennyet! (...) Kitéskézni a Mennyekek padlásajtáját, hogy aki fel akar csapni, elmenjen a kedve tőle”.

Cselekménye alig van a műnek - mint ahogy az ekkortájt divatba jövő francia „nouveau roman” legjobb darabjainak sincs. Érdekességét inkább a leíró részek rendkívüli színessége, plaszticitása, játékosága adja. Az elbeszélő - ki a szemtanú pozíciójában bizonyos mértékig maga is részese, de inkább kívülálló szemlélője az eseményeknek - tudósítani kíván „mindazon csudadolgokról, amelyek a toronybaindulókkal történnek, és a sokféle delejéről, amilyenekben a torony bővelkedik”. Hadd tudják meg a (mindenkori) Toronyba indulók, „mily tündérségekkel és mily mestervarázslatokkal” kell szembenézniök. Ironikus távolságtartással szemléli a felvonuló karavánokat, de magát a csuda-tornyot is („micsoda gorombán gyémántoló torony!”). Baljós előjelet lát: egy fehértorkú felhő úsztat neki a Toronynak, legtetejét mintegy leszeli; a vonulókat is felnyársalja szelíden, s mint égi árnyék, elúszik mellettük, tovasuhan. A torony újra teljes pompájában ragyog, de aki látta ezt a jelenséget, nehéz végzetszerűség szorítja el a torkát.

A torony valójában már „emberemlékezet óta” épül: hübriszből, gőgös lázadásból, az istenek titkát meglesni óhajtó emberi kíváncsiságból. Tubál, a karavánok Felvezetője, maga is negyven éven át építette, s tíz év óta van mostani tisztségében. Nemzedékek nemzedékek nyomában indulnak, „a népek unokái és az unokák népei”, bábéliek és idegenek, suhancok, iparosok, kőművesek, katonák, feleségek és Istár-papnők. Hatalmas, jól megrakott szekéralkotmányokon, sorba fogott ökrökkel döcögve haladnak a karavánok, végeérhetetlen láncolatban, vidáman nyüzsgöve, csodavárón. A teraszok között csiga-tornyok, kőlajtorják futkároznak; a toronyoszlopokat hatvan jól megtermett harcos sem éri körül, bensejükben szalmavékony rejteklépcső; fülkék fenségében istenszobrok, trónusaikon gyöngyfüzerek. Beszéli-suttogják, hogy az építők minden emeletbe széplány vérét keverték (a legkövérebbet kiválasztják, mint Torony Szépét aranyketrecben felhizlalják, majd gyengéden feldarabolják, széthordják az állványokon, daráját a cementbe kavarva, szeleteit a téglák közé).

Tehát a Kőműves Kelemenné bábeli változata!... Lehet-e tartós az, ami véráldozatra épül? S ha a suttogás nem is lenne igaz, épp elég az is, hogy a papok minden emeletfordulónál levágnak egy bárányt, fejét imák duruzsolása-mormolása közben a szent tálba belógatják, lábait szétfeszítik, s egy öreg eridui „alámetszéssel szívig lékeli”. A világmítoszt átszínezi-átvérti tehát a közép-európai (pogány) és a keresztény mitológia („Isten báránya, ki elveszed a világ bűneit” - Jézus, a Megváltó).

Számtalan jelzés, jóslat utal a fenyegető veszedelemre, de a felfelé igyekvők tudomást se vesznek róla. Az épp elvonuló karaván marcona hadfiai a háború szépségét, élvezeteit ecsetelik, az asszonyok körüli hadjárataikról tréfálkoznak; míg a nyomukban haladó Istár-batáron vígan hancúrozó örömlányok huncutul évődnek selábú kocsisukkal, az Urukából való Nidduduval, aki tülökre húzott citeráját rázza-veri, s parázna dalokat énekel. Niddudu félig-meddig „alkalmazott” költő, aki valamiféle magaslati levegőt áraszt, ért az álmefejtéshez, és víg dalával („zengeráj, zengeráj, zeng a kupleráj”) kedvet ébreszt az építkezéshez. „Mi, önkéntes kőművesek, egy kicsit mi is hasonlatosak leszünk hozzá, és azok leszünk: az ember, aki hangszerből él” - ezért hozták magukkal „mihasznasága” ellenére az építők. Egy Szent Látnok és vásárjós is van velük: a gutium-beli Yarlagenda, aki sámáni révületben rikoltozza: „Ez a torony lerontatik. Le! le! le! lerontatik”. Hiába csitítják a többiek, nem tudják elhallgattatni. Azt is hirdeti: Bábel tornya örökkévaló; azaz mindig újra megkísérlik felépíteni. Majdan, tizenkét szár, azaz tizenkétszer háromszázhatvan esztendő (vagyis mintegy két napév) múltán „Új Tornyt kezd az erős”, s a későbbi népek (újra) kopognak Niszabának, a Termékenységistennek, aki majd átereszti őket a Kapun, s akkor az akkori építők végre „meglátják a Napisten lakását”. A tömeg azonban nem szívesen hallgatja a Szent Látnok próféciait, hiszen most rögtön szeretne a Toronyba feljutni, így aztán többen nekirontanak s megkövezik. A jobb érzésű Vezető Istár papnőinek gondjaira bízva, akik vigasztalják, sebeit bekötözik.

A nép soha nem szereti szent látnokait, az igazmondókat. Inkább kedveli azokat, akik illúzióiban, önáltatásában erősítik. Valójában azért épül mindig Bábel tornya, s azért omlik össze, mert az emberek reménye újra és újra előhívja az Időből, de felépültének nincs realitása. Az ember(iség) szeret arról ábrándozni, hogy isteni Erő lakozik benne, netán ő maga is az isten(ek)hez hasonlatos. Újra és újra be akarja bizonyítani (magának? Istennek?), hogy itt e földön képes megteremteni „a háborítatlanság tornyát”, ahol a háborúk kivesznek, „és a toronykapu előtt megölelkeznek a népek”, a Boldogság Tervéről beszélgetnek, és „szólítják a királyok egymást”. Ez persze mindig csak vágykép marad...

Miközben a tömeg vak reményeivel s szent látnokaival van elfoglalva, Gugu, a lúd suhanc és fullajtár, aki a menetoszlop két vége között hordja-viszi az utasításokat, kólikától gyötörtén félreáll, illetve félreguggol. „Karanténba vele!” - kiáltják a várkatonák, s el is hurcolják. De hiába! Nyomában mind több harcosra-építőre jön rá a hascsikarás, már vagy harmincan guggolnak, kenegetik a hasukat, s „véres, vércsomós és alvadtt fekete kupacok mindenfelé”. Ez természetesen szó szerint és minden lehetséges - átvitt - értelemben értendő. Vérhas, „toronykólíka”! - borzad el En-Dudu, egykori suruppaki, valamint Nunnadanna, egykori uruki helytartó, s kétségbeesetten tanácskoznak: most mi a teendő népükkel? Ku-Bu mama, a Hadak anyja, az Istár-szentély tiszteletreméltó Fő-fő kadistuja (papnője) rémülten felüvölt: „Feneketlen mélység, tetétlen magosság, nem embernek való utálatosság!... Ez a torony lerontatik! Nem megmondta a Gutium-beli Szent Ember?!”

Most már kitör a tömeghisztéria. A reményeiben csalódott vak sokaságnál nincs fenyegetőbb erő. Hiába próbál En-Dudu rendet teremteni, senki nem hallgat rá. Yarlagab, a görvélykóros, csípőficamos koldus - kihasználva a helyzetet - sapkázni kezd: „oltárpénzt” vagy „megváltáspénzt” szed, s aki teheti, bőven adakozik, így remélvén biztosítani saját megváltását. Mert már mindenki érzi: a Szent Látnok igazat szólt! - s látni vélik a „vérrel falazott”, „emberzabáló torony” haragos fénylését. Az asszonyok zúgolódnak-siránkoznak („idejöttünk tönkremenni”), s hangosan követelik: forduljanak vissza, amíg nem késő. „A setétség vára, a kevélység vára” ez. A szellemi (és testi) ragály már-már átragad a marcona hadviseltekre is, de ekkor váratlanul, mosolygósan visszatér Gugu, s ez megint bizalmat önt a tömegbe. Hiába, a tömeghangulat percek alatt oda- s visszafordítható!

Az eső szelíd-csendesen permetezni kezd. A karaván már-már megnyugodva indulna tovább, amikor hirtelen-váratlan égis dörömbölő robajjal, rázással-rengéssel a behemót gránitkő alázuhan. A tébai obeliszk - dőbbenek meg -, amelyet Asszurbanipal zsákmányolt és szállíttatott Ninivébe az egyiptomi lázadások leverése után... Szörnyű előjel!... Khám fiainak most sincs szabadulás...

Az események most már viharos gyorsasággal felperegnek... A megzavarodott-meglódult tömeg viselkedésformáit tökéletes pontossággal festi az író. Nyilván volt alkalma tapasztalni, s azóta mi is több sorsfordító történelmi helyzetben tapasztalhattuk: soha nem valóságos - távlati - érdekei irányítják a tömeget, hanem mindig arra hallgat, aki a pillanatnyi helyzetben többet, „jobbat” ígér, „kiutat” mutat, legyen az bár mégoly csaliút is. Tubál, a Felvezető, bátorságot és reményt sugárzóan lép fel: holnap a karaván elszakad a földtől, Bábeltől, a falutól, s rálép a Nabu-lépcsőre, amely már „az ég felé” vezet. Erre mindenki megnyugszik, az „építő sereg” folytatja útját a Szent Cél felé. Nem gyanítván, hogy csupán egy képzeletbeli, illuzórikus „cél”-ről van szó.

Határ Győző remek kis pillanatképek sorozatában, gazdag nyelvi humorral, az élőbeszéd ágbogas tréfáival és elevenségével jeleníti meg az elnyugvó karavánt. Esteledik. Kigyúlnak a fáklyák, bevilágítják a teraszokat, rejtek-folyosókat, a mélyben lángolnak a fekete olajtálak, s kísérteties fényben tündöklük a Torony. Most mindenki újra átadja magát illúzióinak, s tervezgetik-szövegetik a Jövő maya-fátylát. A harcosok azon tanakodnak, vajh' van-e elegendő árpa-kása-köles-búza-tönköly-olaj-zsír-sózott hús etc. felhalmozva a Toronyban, s az istenek vajon szívesen fogadnak-e ennyi betolakodót. Egyetlen aggodalmuk: mi lesz, ha a tárgyalások elhúzódnak, a Boldogság Tervének jóváhagyása késik, és ők ott hullanak el a Torony tövében? Esetleg csak „déden-déd, sőt ükön-ük” unokáik kapják meg a mennyei útlevelet, s valóban csak két-három szár után teljesedik be a most kiszínezett álmokkép? A most élők (a mindenkor jelenben élők) áldozatul esnek így a Jövőnek! (A korabeli - 40/50-es évek! - szóhasználata szerint „az aranytojást tojó tyúk” ez a festett egü Jövő!) Eközben a férfiak jókat kortyolgatnak a finom datolyaborból, mandulapálínkából; hátul a szekereken mézelnek a szerelmesek, a férjes asszonyok meg a petrezselymet áruló lányok divatos bábeli dalokat énekelnek. Valaki mesélni kezd Gilgames, Uruk királya szomorú történetét, amint az Alsó Világba elhajózni készült. Tubál pedig előadja Eanna-Atum uralkodó és papi fejdelem esetét a bölcsesség Minden Tábláival, amit - szó szerint - megrágni és megemészteni kívánt. De látta ám, hogy az ő bármily hosszú élete (1110 esztendő) sem elegendő erre; idővel beérte volna hát a Minden Bölcsesség néhány táblájával is. Végül, halálos ágyán a bölcsesség Egyetlen tábláját kérte, az ábrát az Angyal jegyével. Anélkül kellett a szemét lehunynia, hogy a világ bölcsességét megemészthette volna.

A példázat általános érvényű és mindannyiúnknak szól: emberi élethosszunk sohasem elegendő arra, hogy a végső tudás és tapasztalatok birtokába jussunk. Valójában mindig meghaladjuk korábbi tudatállapotunkat - mind egyéni, mind emberiség-szinten -, de a dolgok esszenciális értelmezéséig soha el nem juthatunk. Ez túlnő „halandó” voltunk paraméterein, ezért az emberi önbizalomnak mindig határai vannak, kell hogy legyenek.

A Kőlahtorjás Toronyhoz közelítvén, ahol a karaván az égi pihenőt szándékozott tartani, Ku-Bu mama inti őket: az éj tele van veszedelmes „ártó lelkekkel”, imádkozzanak. A Felvezető a katonákat figyelmezteti: ma van az Ártó delelése, felhőzik a delej, ez a csillag okoz mindig minden galibát. „Mi, csillagprédák, észre sem vesszük, hogy féktelen fintorainkat, szívünknek vérkortyolását, májunk-lépünk, árnyékunk bolygását: mindent beleszó ártó terveibe az Algol”. Tehát a kozmikus viszonyok (is) kedvezőtlen eseményt jeleznek!...

A karaván útját hirtelen-váratlan elvágja a toronybeli méd várórség, s a Felvezető hiába kéri kapitányukat, hogy engedje őket tovább, az szárazon közli: a főpallér, a Bíborszakállú rendeletére kell őket feltartóztatnia, mert Erő van a Toronyban. Hogy jótékony-e, avagy gonosz-e az Erő, azt senki nem tudja; mindenesetre egy falka pap próbálja megtisztítani tőle a Tornyt. Az egyik szerelmespár, a halulei Musézeb és a bábeli ifjú szűz, Nakia közelebb merészkedik, de szinte érzik a sátáni fuvallatot; Nakia beleborzong. Eközben Istár szentelt papnői kikezdenek a szemközt álló méd harcosokkal; Ku-Bu anyó, a tiszteletre méltó templomi főcikru s lánya, Subadlili, Akinek Minden Tagja Szép, önfeledten kínálgatják magukat - így a falanx, érthetően, felbomlik, s hatalmas kavarodás támad. A méd kapitány sípjába fűj, nagy ügyel-bajjal rendet teremt, s aztán bosszúsan fordul a Felvezetőhöz: „eredj, bolond, ha mindenáron vesztedet akarod - a magadét meg az enyémet”; „az Erő majd elhajlít benneteket, szerencsétlenek”. Az Erőről csak annyit tud ő is, hogy időnként befészkel magát a Toronyba, aztán eltűnik; s hogy az emberekben nem tesz kárt, csak a nyelvüket hajlítja el, beszédüket zavarja össze. Nunnadanna úgy vélekedik: ha arra fordítja a nyelveket, hogy az istenek dicséretét zengjék, akkor inkább jó, mint rossz!

A gutiumbeli Yarlaganda azonban nyűszítve rákezd: „Ez az az Erő, amelyről GUDEA szól vala... Amely lerontja ezt a tornyt, és még az alapját is: a földhányást, ami marad belőle, felpiszkálja...” Tubál hiába próbálja elhallgattatni („míg áll a Torony, lehányatlak róla, s a beled taposom, országkóborló bitangja!”). A többiek azonban nem ijednek meg a fekete jóslattól. En-Dudu optimista, s azt javasolja, induljanak csak bátran tovább: „Nem kell törődni az Erővel, ismerem én az ilyesmit suruppaki helytartó koromból”. A nép pedig hogyan is ijedne meg egy ilyen semmiségtől, amikor oly elszánt-boldogan készül feladatára?! „Megütköznének ezek akár magának Nergalnak tüzes-fekete seregével!” S valóban, a tábort már el is kapta az indulás láza; a kapitány, hogy visszatartsa őket, elmeséli a főpallér riasztó történetét: „A mai gyásnapon esett meg először, hogy elhajlította a mi Nagyon Dicsőséges Első Mesterünk, Mesdagaldaramas-Dingiraddamu, a Minden Toronybéli Építőseregek Ura szájában az ő nyelvét”, amikor a csigások seregéhez szólt; amit mondott, „annak az értelmét senki soha többé nem fogja megfejtetni”. A Felvezető könnyfutotta szemmel siratja a Legfőbb Urat, akit szem nem láthatott soha, s akire talán ráesett az imént alázuhant obeliszk, s szörnyethalt. A gutiumbeli Szent vészjósló hangon egyre csak kántálja: „ez a torony lerontatik”, „a hétszékű világ külső székére” vettetik. Most már mindenki rosszat sejt: valóban itt a vég...

A mítoszi elemek felhasználásával Határ Győző úgy építi fel a cselekményt, hogy eme drámai csomóponton minden szál összefusson, s így világos legyen: maga az ember(iség) teremti mindenkor saját végzetét. Az építő Seregek naiv hite egy földi Paradicsomban: nevetséges ábránd, s épp ez az ábránd okozza vesztüket, hiszen nem képesek egyetértésre jutni még a vágykép körvonalazásában sem, nemhogy a megvalósításában. A csali-kép így mindig kitolódik

a Jövőbe, s minden nemzedéket csapdába ejt. Ez a különféle utópiák hatás-mechanizmusának lényege.

A Kőlajtorják Házából hirtelen kassu katonák tódulnak elő gyors csattogással, kétszer annyian, mint a médek, s fegyvereiket eldobálva, ész nélkül futnak lefelé. Mögöttük egy várnagyféle ezüsfegyverzetű fényes úr korbácsát rázva szidalmazza a szökevény pórnépet, amely megfutamodott a nehézségek előtt; de közben nyelve összezavarodik, és senki nem érti, mit hadar, nem is figyelnek rá. Ekkorra már teljes a kavarodás... Köröskörül hatalmas zsibajgás, fazekak verdesése, vasdongák gurulása, kancák nyerítése, tégladőlés, zuhanó szobortestek robaja vegyül az iszonyodó segélykiáltással: „az Erőöö! az Erőöö!” A hangzavart Yarláganda üvöltése teszi még félelmetesebbé: „Lerontatik, le, le, lerontatik...” A várnagy idegesen megfenyegeti: „az ilyen gyanús alakokat össze kellene fogdosni”; de mielőtt a szitkozódásba belelendült volna, nyelve összegabalyodott.

Már idő sem lett volna a gyanús alakok megbilincselésére, sem a rendteremtésre. A Kőlajtorják Tornyánál kilapultak a pártázat kövei, hullottak alá a tárgyak, szétrugdalt istentetemek, ujjatlan csontöklők, üleptelen törzsek, féltorzók, oltárvesztett olajtálak, hegyikristály és malachit vázák, agyagbödönök, szétesikolt tűcseppek stb., és sebesültek tűsikoltása vegyült a Hang-özönbe. Vinnyogás, bugyogva szakadó siratópatakok, farkasszorongás, tébolyos tekintetek, valamiféle ósálati aggodalom amiatt, ami itt örökre odaveszett... „Valami, ami - úgy rémlik - a Boldogság Terve volt, ami az égi vándorlás vége és a régi fészek, az égi édes fészek terve lett volna, de elpusztult...” Odalett örökre... „uuú! uuú! uááá! uuú!” - vonyítottak-víjjogtak vigasztalanul a kárvallottak, az üzöttek. „Valami, az álom-almos, egy anyánál anyább, egy életnél édesebb Édes Életfészek, a Fészek nyelve, az Anyák nyelve” - végérvényesen elveszett. A kezek néha a torokhoz kapnak, ahol a nyelv gyökében megtelepedett az Erő... „Aki torkukba nézett, maga is torkához kapott, gégeje minden gyűrűjén érezte a delejt”... Előbb a nyelv torzult el, aztán a gondolkodás: kicserélődött maga az ember. Többé senki nem értett senkit, nem tudták, ki miért van ott, ahol van, s mi a teendő... Akár csak a dumidugdista ideológiának és nyelvezetnek - a bábeli nyelvnek sem volt többé semmi köze a valósághoz! - sőt!... Megszűnt maga a *közös* valóság is, ki-ki bezárult saját burkába.

A kapitány - maga is megzavarodva - megpróbálja összerendezni a szétszóródott falanxot, de a katonák úgy sorakoznak fel, mint akik a Toronyból lefelé készülnek. Hátuk mögött lábdobaj, már szöknek-takarodnak lefele a mesterlegények, ácsok-lakatosok. Akiket megcsap futásuk szele, sodródik velük - eszeveszetten Menekül(né)nek az Építő Seregek...

Az elbeszélő - aki nem egészen azonos a szerzővel! - maga is zavarodottan áll a forgatagban: „Éreztem, elhagy a nyugalom, és ha most nem vinnyogok-nyívelek-szűkölök, a következő pillanatban kiabálni fogok, összekiabálom Bábelt és eleresztem vizeletemet...” Körötte mindenki jajveszékel, rohan, ki-ki a maga irháját féltve-mentve. A Toronnyal már senki nem törődik. A várnagy, a kapitány is eszeveszetten inal. A fejvesztetten rohangáló emberek valamiféle kézre fabrikált mutogató nyelven mutogatnak egymásnak, közben torkaszakadtából ordítja ki-ki a magáét, valamiféle furcsa madárnyelven civakodnak. A felborult bordélybatárról Niddudu halálugrással egy óriás csigasor vaskójába kapaszkodik, még itt is énekel, de egyre érthetlenebb a dala („zebredáj! zebredáj! zebra ubredáj”), majd tagolatlan üvöltéssel egy menekülő dromedár nyakába veti magát, s az toványargal vele. Az elbeszélő - a szemtanú - most rémül meg igazán: „Itt álltam a Menekülés Csatája kellős közepén, árván, mint az ujjam a nagy sokadalomban”. Egy szörnyű gyszgondolat villan fel benne: „lehetséges volna, hogy énvelem is az történjék, ami a várnaggyal, a méd kapitánnyal, ami altakui Tubállal meg a többivel, és szememben a szem, szájamban a száj - a tulajdon szavam nem ismer meg engem?!”

S akkor a tömeg őt is magával sodorja... Esmélete utolsó foszlányában maga elé próbálja idézni a szent fészket, ahogy volt:

ahogy volt, amikor még egészen volt ez a fészek, az Élet-
fészek, ez a dédelgetve-homályosuló Anya-fészek: a
n y e l v ... Baldanus, Theobaldus, egyenesen a to-
ronyba jöttem, lásd, kőművesnek... még nem lát-
tam Bábelt... Bab-Ilit, ahogyan ti nevezitek,
de én csak Baobileonikének nevehu 'hssz
ch-halima akaleti! Mezra elni-fat-ra-
hati bad tabira! va'alejkum aji-
rana biszmilluhu rabat aji!
jepa dzsale nyeuzseli mo
hunka jesztyila da ka-
puznyiku eng' sza'
u' ti po küi shi
ha ming' pau
ko tu

A „kujundzsiki töredéknek” itt vége szakad. A törés mentén haladó szöveg nagyjából érthetetlen, s már nem is ugyanazzal az ékírással íródott. Határ Győző a jövő nemzedékekre bízta a képzeletbeli hátramaradt részek valamikori megfejtését.

Bábel tornya azóta is egyre épül, újraépül, de valóságosan soha nem épülhet fel. A tömeg mindig Kánaánba készül, de Kánaán minden nemzedék előtt tovaillan. Határ Győző már ekkor (1948-ban!) tisztában volt vele: Bábel tornya éppúgy, mint Kánaán: csalimese, tömegkábitó(szer). Akkor, amikor a politika a „Lobogónk: Petőfi!” jelszót hirdeti meg, s Mózes népvezéri ideálképét kötelező modellként állítja az írók elé - ő ezzel a rendkívül áttételes, szimbolikus művel válaszol. Ironikus korrajzot is ad egyúttal - ez a korrajz ma is érvényes, sajnos, az ezredfordulón.

Budapest, 1949. (kiadatlan)

Stockholm, 1966.

Budapest, 1996. (az Örökségünk sorozatban, Tricolor Kiadó)

2.

A börtönköztársaság újabb körei (1949-56)

„Nemcsak hogy magamévá tettem a flauberti elvet - 'semmi az ember, minden a mű' - hanem aszerint is éltem, olykor a kétvégű gyertya égésével; életrendemmé tettem a nietzschei fegyelmet, s nem boldogságra: művemre törekedtem”.

(Életút III. k. 409. p.)

Költőnk az Idő előrehaladtával egyre fullasztóbbnak érzi helyzetét. 1948/49-ben már ugyanazzal a fojtott lázadással szemléli a terjeszkedő bolsevizmus szellem-ellenes diktatúráját, mint a 40-es évek elején a nácizmus fenyegetését. Akkori tapasztalataiból okulván azonban tartózkodik a nyílt konfrontációtól; így a menekvés egyedül lehetséges módjának a határátlépést tartja. 1949 karácsonyán - gondos előkészítés után - egyedül kel útra, hogy ne veszélyeztesse övéi életét, ha netán kudarcot vall. Egy embercsempész jó pénzért vállalkozik rá, hogy átjuttatja a jugoszláv határon, s elviszi Trieszt szabad övezetébe, az UNRRA kirendeltséghez. Csakhogy az épp esedékes hadgyakorlat miatt Kiskunhalason - egy ócska hotelben - hetekig kell várakoznia, míg végre 1950. jan. 13-án (pénteken, „szerencsenapján!”) egy gépkocsi jön érte. Éjféltajt a határ mentén rostokolnak egy ideig, mikor kutyacsaholás, s a szomszéd kukoricásból hirtelen egy szakasz határvadász ront elő; a sofőr eltűnik, s helyette már egy ávós-egyenruha háta feszít a vezetőülésen (*Életút II. k. 260-63. p.*). Mint később kiderül: nagy körütekintéssel megválasztott kalauza az ÁVÓ hivatalos lebukatója volt (Kucsera Mihály, aki aztán később maga is a Gyűjtőfogházba került - Titónak „kémkedett” állítólag).

A szegedi ÁVÓ pincéjében - mint egykor a Defenzív Osztály Intellektuális Részlegén - Határ Győző ismét végigéli az emberméltóság teljes lerombolását, a „gondolat-rendőrség” rafinált vallatómódszereit. „Rengeteget álmodtam - írja -, ezek a megváltó álmok voltak az átsegítőim az ÁVÓ-pince majd' hónapos poklán”. Ítélethirdetés után (két és félév börtönt kapott) rabomobilon átszállítják a híres-hírhedt Csillagba, ahol negyven közbünténnyel összezárván élvezi a „börtönköztársaság” lakóinak szólásszabadsággal megízesített életét. A síttesek között csakhamar tekintélyt vív ki magának; kajla bajszával ő lesz mindenki „nagyapó”-ja - még az idősebbeké is. Később néhány „öreg vagány” pártfogója révén a fegyház nyomdájába kerül munkára, ahol végre papírhoz-ceruzához is hozzájut, s alkalma nyílik saját versei leírására, amelyeket aztán a Beszélőn átad feleségének (aki ugyan formálisan már el is vált tőle, de azért kitartóan látogatja).

Börtönversei inkább tréfás-bizakodónak, mint tragikusnak mondhatók; egyik-másikában „jósálmok” képében a szabadulás biztos tudata is fel-felvillan. Veleszületett humora, ironikus életlátása segíti abban, hogy elviselje helyzetét. „Csapdába esett” ismét, lám; még hozzá saját „hybrisze” csapdájába; elfogatásáért önmagát okolja, de korántsem önmarcangoló pátosszal: „jól megérdemelten” vezekel gögjéért és gyanútlanágáért. „Elesni jó - anyám / gyógyító fájdalom / mindent elejteni / földre hullakodom // aki hamvába hull / hamuval hintek / a

megalázkodás / üdvöz fürdője ez /.../ ó én szegény pára / hadd töredezzem el / ahogy átkodott / vágyolgas érdemel” (*Elesni jó*). Máskor kis groteszk epigrammában siratja el magát: „Mert / 1950-ig a sültgalambra várt: / egész határ határvadász / vadászta a Határt”. Úgy látszik, a Végzet (Ananké Istenasszony, akiben mindig is hitt!) rendelte számára ezt a sorsot, hogy az Alvilág rondabugyraiba alászállva megismerje az élet alsó régióit („Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni”!). *Derűre - ború*; de majd jön még a borúra derű is - ebben a népi igazságban mindvégig hitt: „aj haj - hajahaj / péntek tizenharmadikán / ilyen bajnak szült az anyám / ejj huj / hajahaj”. Barátaihoz kijuttatott levelében írja: „jön idő, hogy mint játékvárat, úgy lépem át ezt a börtönt”. De nemcsak a maga sorsában volt biztos; bízott a nemzet jövőjében is. Egy spiritiszta szeánszon - amelyet gyakorta tartottak, már csak időtöltésképp, szórakozásul is a rabok - francia nyelven történelmi jóslatot kaptak: „zászlóinkra s az Országház / száz tornyára Szűz Mária / szállj alá hogy szolgálnia / szenvednie még hét évet / ne kelljen e hódolt népnek / jövel Úristen Szentlélek” (*Életút II. 263-85. p.*). A maga szabadulását is így álmodta meg: „ablakom - a kulcslyuk / pinceboltra szolgál / talpig hasad a fal / feltámadásomnál” (*Csapdaverem*).

A börtönversek egy része intellektualizált létértelmezési kísérlet; a bibliai és mitológiai párhuzamok, a filozófiai utalások egy sajátos gondolatrendszerbe épülnek be, s szinte az egész későbbi *Hajszálhíd* (München, 1970) c. kötet ciklusrendje kirajzolódik belőlük. Kinti barátai a kiküldött verseket kötetté gépelik; költőnk egyetlen fájdalma, hogy a Füst Milán-i műgond a börtönviszonyok között nem lehetséges; egyébként pedig szinte minden versét átemeli későbbi köteteibe. A nehézségek csak még jobban megedzik akarátát; hiszi, hogy „rendeltetése” van ezen a Földön. „A földöntúli mennyben, hol naptártalan / múzeum van, örök vasárnap / és forgadatlan múzeumi rendben / párnán parádéznak a tárgyak // angyal idéz, hogy a Szellem könyvét / történtessem és lapozzam / de vértől irtózatomban a hóhér / házában azért ne lakozzam” (*Naplóm* - Gyergyai Albertnek ajánlva).

1950 decemberében Határ Győzőt - többedmagával - átszállítják a gyűjtőbe, amelynek első emeletén a műszaki értelmiség számára „műszaki Paradicsomot” rendeztek be, ahol szabadon dolgozhattak a Magyar Népköztársaság javára (típusterveket készíttetnek velük, szótárak, lexikonok, szakfolyóiratok állnak rendelkezésükre, a hatalmas közös rajzteremben együtt lehetnek, beszélgethetnek stb.). Egy ízben az angol Architecture-t lapozgatva megpillant egy fantasztikus monumentális épületet - a mesterségbeli tudás és a lángelmére valló lelemény fura ötvözetét, s mint jósvillám suhan át rajta: ezt az épületet valamikor látni fogja, ha tövig lejárja érte a lábát, akkor is. (S valóban, középangliai utazásai során később találkozott az építészeti remekművel - s a leeds-i Városháza ámulattal töltötte el.) (*Életút, III. 141-42. p.*)

A Műszaki Paradicsom egyetlen „szépséghibája”, hogy péntek hajnalonként az alagsorban kivégzések folynak; ilyenkor a Kisfogházat betölti a bitó alá hurcoltak halálsikolya. 1951 derekán aztán ennek a felemás „gyöngyéletnek” is végeszakad: fegyveres ÁVÓ-különítmény szállja meg a Halálos Házat; a műszakiakat pedig a Miskolc melletti Dudujkára szállítják, a Nehézgépipari Műszaki Egyetem építésére. Nyár végén „munkaerő-mozgatás” címén fűzér-láncban, gyalogosan hajtják át a foglyokat a sátoraljaújhelyi fegyházba (ahol a régi rabok emlékét - köztük írónkét is! - őrző kőtábla díszleg a bejárat fölött); aztán csakhamar tovább Hejőcsabára, ahonnan - egy éhséglázadás okán - késő-őszi sűrű hóesésben, éhomra, elindítják őket, fel a hegyekbe - szédelegve találgtatják: csak nem a „Nagy Hazába”, a Gulágra? A szörnyű menetelés végén azonban egy kolostor fehérsötét tömege sejlik fel előttük; megkönnyeb-bülnek: Márianosztra... Az itt töltött félév a „kesztyűbe dudálás egyeteme” volt (szadista őrszemélyzet, kegyetlen kínzások, örök éhezés); költőnk már-már azt hitte: innen élve nem jut ki többé!

Aztán egyszer mégiscsak végeszakadt ennek is. Határ Győző 1952 nyarán szabadult. Régi szakmai kapcsolatai révén azonnal elhelyezkedett egy tervezőirodában, majd csakhamar - az Írószövetség Műfordítói Szakosztálya, közelebbről Szöllősy Klára segítségével - műfordítóként függetleníti magát. Sterne *Tristram Shandy*-jének remekművé magyarrá ültetése általános megbecsülést és tekintélyt szerez neki. Ettől kezdve folyamatosan kap megbízásokat angol, német, olasz, francia, spanyol művek fordítására. 1955 végén őt választják ki - több próbafordítást készítő közül - a teljes Rabelais-életmű tolmácsolására, ami öt évre biztosítaná kenyerét. Ugyanakkor regényeit nem vállalja egyetlen kiadó sem, még az ezidőtájt írt olvasmányos, könnyed, lektúrszerű *Anibelt* sem! A pártmaffia továbbra is a „megbecsült műfordító” szerepkörére akarja kárhozdatni - így talán majd alázatot tanul!

Csakhogy ő nem éri be ezzel a ranggal. Feleleveníti korábbi irodalmi barátságait; a szerkesztőségekkel, kiadói lektorátusokkal telezsúfolt New York palotában gyakran összefut a hajdani „újholdasokkal”, régi barátaival: Gyergyai Alberttel, Kormos Istvánnal, Jékely Zoltánnal s a fiatal, még neve-nincs Bakucz Józseffel. Solymos Ida költőnő otthonában rendszeres irodalmi esteket tartanak, 1954 végén egy összevont Kassák-Határ estet is, persze nem a szellemrokonság, hanem inkább mindkettejük kirekesztettsége okán.

Mindeközben magánélete is több síkon zajlik. Elvált feleségétől nehezen tud elszakadni; közben azonban már a „szeretők szentháromsága” (Klára-Susan-Adrienne) veszi körül, s emellett „a felmelegített, hol édes illatú, hol savanyú szagú szerelmek”. Olykor-olykor szinte fárasztónak érzi a „szerelmi robotot”, holott egyébként szíve hölgyeinek boldog mámorral áldozza önmagát s verseit is (Klárának: *Szép órák szonettje*, *Diana mozdulatlan*; Susannak: *Szonett a költő kedvesének*; Adriennek: *Éva* stb.). De nem a *saját* életét éli, s ezzel egyre inkább tisztában van. *Szegény Yorick* című 1954-es önarcképében így jellemzi önmagát: „a Teremtésből kellett kirekednem / hogy lefordítsam Tristram Shandymet / a szorongattatás se szegte kedvem / se fel nem hánytorgattam senkinek // ha szem-Határja nincs e pár magyarnak / legyen százannyit érő Shandyje / hogy VESSZŐPARIPÁIN - méla gyermek / mint élt loholt mit volt mit tennie”.

Egyre világosabban érzékeli: e kedves hazában nincs számára hely. „Vert ügyek szentelt oltári szimbólumának” érzi önmagát - „érvénytelenítve - eltörölve a név a test / úgy lézengek itt / ahogy a marslakó bámít a földre / s a földlakó bámulhat marsbelit” (*Munkák és napok* - Nemes Nagy Ágnesnek, 1954). Egyetlen vágya: „átaludni ezt a kommunizmust / eszme nélkül eszméletlenül! / Langy szabadgondolkozó komisz, most / győzd: a szellem térdre kényszerül.” Mint fa-lomb: „sugárból épülj / törzsed víznek éje élteti / sód a naphoz tetszhalált vegyít / s szemmel ébren: álmán teng a gyík” (*Lenni lomb*, 1954). Lassan-lassan a küzdelemhez sincs ereje, kedve: „életajzó dzsungeléből kirekesztve / úgy alázom tigris-voltomat / s addig-addig szelidültem: szégyenszemre / macska lettem - faluszéli vad” (*Panasz*, 1954).

1955 végén aztán - egy szegedi útjáról visszajövet - megismeri jövődöbéli feleségét, Prágai Piroskát, akit - pár hónapi heves udvarlás után - huszonkilencedik születésnapján, 1956. április 28-án a *Versek rózsában* című fantasztikus sodrású verseiklussal köszönt: „kit s mióta? dehogy mondom én el! / borzongásnak kell elárulnia / kit s mióta - dehogy mondom én el! / hanem tarkódon Isten szemével: / tudd meg Piroška Rózsa Mária”. Később több vers is utal kettejük végzetes-karmikus összetartozására.

„Orgiasztikus” életformájának (v. ö. *Orgé Öregisten* című verse) a Piroskával való megismerkedése véget vetett. Szinte rögtön tudatosult benne: „ez az az arc, és rajta ez a mindig-mosoly,

amit a teljes életem át szívesen elnéznék és sohase tudnék ráunni”. Az „örök élet” titka ez az egymásra-találás, az élet-láncolatokon át újra-felbukkanó, mindig-beteljesülő összetartozás, Ízisz-Ozirisz elválaszthatatlansága, az androgün-teljesség az Ósidőkben: „minden ötszázézer évben minden / szent eónban ötszázézerediglen / egyszer - ameddig fajtánk visszamegy // s emlékezetünk ingerlánca / pár-a-párjára ismerő s lelő / emlékezetünk ingerlánca / tart s a sorsoló gének románca: / mind közül te te te te vagy a nő // a nő ki voltál legendás időkben / egy-test, egy-törzs s homlok egy velem /.../ ki ha kell ő kell s nem más / hogy fél-test újra boldog-egy legyen” (*Ozirisz*). A Piroskával való mesebeli egymásra-találás varázslatos élménye ihlette a huszonnégy fejezetből álló, a copfos kislányt áhítattal követő kisfiúról szóló mese-regényt, a *Tururu és Türürü*-t, amelyet a Szépirodalmi Kiadó be is iktat az 1957. évi tervébe. Persze, Ananké úgy akarta, hogy ez se jelenjen meg (majd csak 2002-ben, a Littera Nova kiadásában, Gyulai Líviusz illusztrációival).

1956 nyárutóján az Írószövetség visegrádi üdülőjében - ahol a „megbecsült műfordítónak” is biztosítottak üdülési és munkálkodási lehetőséget, mint a szintén megbélyegzett Faludy Györgynek, Kerényi Gráciának, Pálóczy Horváth Györgynek stb. - Határ Győző hajnalonként titkon *Pepito és Pepita* című kisregényén dolgozik. Úgy tűnik, élete végre egyensúlyba kerül álmaival, benső törekvéseivel. Álomszövögetései közben éri utol édesanyja telefonja: Pesten ledöntötték a Sztálin-szobrot, kitört a forradalom.

AZ ANIBEL CÍMŰ REGÉNYBEN

*„A valóság ha koldusböjtre fog
Jobb holdálmokban élni mint sehogy”*

(Hilarion)

H atár Győző 1953/54-ben írja ANIBEL c. regényét - az „olvadás” időszakában, a „napsütötte zápor” reményt fakasztó szivárványlásában, abban bízva, hogy annyi böjtös szűkesztendő után végre kiadóra is talál. Ezért a tőle megszokottnál kicsit „olvasmányosabbá” teszi művét, s némiképp visszafogja bölcselői hajlamát, nemkülönben stílfantáziáját - nehogy újra a „szürrealizmus” megbélyegző címkéjét ragasszák rá, mint 1947-ben, a HELIÁNÉ kapcsán - s csipetnyi politikával fűszerezett lektúrt tesz a kiadó asztalára. Persze így is visszautasításra talál.

A regénynek több szintje van, amelyeket az elbeszélő személye kapcsol össze. Dr. Sömjén Simon rajztanár - egyike az író korabeli alteregóinak, Bikornutusz Barnabás, az Őrző, Fagulya Dániel, Fakupofa, Pepito, a Hárfás stb. mellett - egyes szám első személyben adja elő kalandjait a Rákosi-korszak szellem- és személyiséggyilkos útvesztőiben, valamint rendkívüli találkozásait a „megvagyott”, de elérhetetlen női ideállal, Anibellel. A szerzőt - saját bevallása szerint - az érdekelte elsősorban, mint próbáltak az asszonyok ösztönösen „modus vivendit” találni az „özönszegénység” időszakában, az életörömet elfojtó, a mindent „szürkév” nivelláló korban. E tekintetben bőségesen voltak személyes tapasztalatai, hiszen az építész-tervezőirodán, ahol börtönéből szabadulva munkát kapott, szinte minden női típussal találkozhatott - majd a „Szeretők Szentháromsága” (Klára, Susan, Adrienne) körül forgolódva megtanulta: nincs olyan élethelyzet, amelyben A NŐ - kicsit animális, elemi erejű ártatlansága és rafináltsága révén - fel ne találná magát. A férfi-nő viszony, meg egyáltalán a női létezés titkát kutatta tehát - épp ezért némileg mégiscsak eltávolodva az empirikus síktól, egyúttal bölcselői „rálátással” szemlélte-mozgatta hőseit. Így sikerült megragadnia azt a furcsa ambivalenciát, amely a férfiban élő női eszmény és annak életbeni megvalósulása(i) között feszül (*bővebben lásd: Életút II. k. 340-380. p.*).

Személyes ösztöntapasztalatait szublimálva és szintetizálva, az író valójában A NŐ archetípusát próbálja megteremteni, méghozzá kettős alakban. Anibel, az Ősasszony és lánya, a trapézorrú, szexepiles Ernike szétválaszthatatlanul egyek: az anima kettős aspektusát jelenítik meg - a démon és a szűz; ugyanakkor mindketten egyszerre romlottak és éteriek. Szövetségesek, de egyszersmind egymás vetélytársai. Anibel 44, Ernike 29 éves (anyja 15 éves korában szülte őt!); de az Anya mindössze 26-nak látszik, mintha saját lányának a húga lenne. Ernike a tudatosan választott, a tudat által helyeselt, Anibel viszont a tudattalan által választott, s a tudat által elutasított, épp ezért elementáris erejű női imágó.

Az *anima* (Jung szerint) a férfi tudattalanjának - azaz a férfi-psziché összes pszichológiai tendenciájának - a megszemélyesítője. Segít felszínre hozni és a tudatba beemelni a tudattalan rejtett tartalmait, így válik „benső vezető”-vé (Dante *Beatrice*-je!). Jung azt is hangsúlyozza - és a regényben épp e folyamat kibomlását látjuk -, hogy ha az anima tulajdonságai kivetülnek egy bizonyos nőre (azaz „testet ölt” a psziché vágyálma!), a férfi úgy érzi, mintha mindöröktől fogva ismerné azt a nőt, s szenvedélyes rabjává válik (v. ö.: Jung: *Az ember és szimbólumai*, Bp. 1993. 179-182. p.)

A krétai kultúrában megformált hármasság - ASSZONY-FÉRFI-SZÜZ - az egymástól elválaszthatatlan hármasság szimbiózisa: a férfi a démoniség boszorkányos varázsereje és a tisztaság démoniséga között vergődik. A regényt át- meg átszövik a mitológiai utalások; belső szimbólumrendszere egyértelművé teszi: az írói szándék nem a „valóság-sík” érdekfeszítő megjelenítésére irányul, hanem az archaikus rétegek felszínre hozására.

Anibel (Felső és Alsó Kerkápolynyereki Kerkápolny Sándorné, sz. Magoldy Magdolna Mikolka Anna Mária Izabella) az érzéki világban élő, démonikus varázserejű nő, aki minden férfit megbabonáz, bűbájosságával rabságába ejt, kihasznál - Élet-Halál ura, a férfi elveszejtője és újjászülője. Termetre is olyan, mint az óriás Anyaistennő - karcsú derékka, dúsan duzzadó asszonyi terebélyel; archaikus Termékenységistennő, Földanya, MAGNA MATER. Megjelenítésében a görög Gaia - Déméter - Perszephóné - mítosz vegyül a frigiai Kybele mítoszával, kinek oltárkövét a II. pun háború után Rómában a Viktória-templomban helyezték el. A regényben szövegszerű, nyílt utalások vannak erre vonatkozóan: „Kybelének hívták a szerelemittas istennőt a frigiai hegyekben, kinek meteorkövét Rómába vitték; Kybelének a diadalmast, de én inkább csak római módra Magna Maternek nevezem - a nagy, a fenséges Istenanyának: mert szerető és anya legyen, ez a lelencek szíve vágya”. A harmadik rész mottója pedig felidézi a teljes mítoszt: Kybele és ifjú szerelmese, Attisz beteljesületlen szerelmét (a főhős a regényben több ízben is Attisznak nevezi önmagát). S mikor már véglegesen elérhetetlen távolságra kerül tőle a Megvagyott: „Mikolka mama, úgy is mint Anibel, de kivált mint Magna Mater - Attisznak, a pásztornak, a messzeség megszépítő fényeiben egyre hatalmasabb volt és egyre szebb”. Másutt a Dionüszosz-vallás és a Mithrász-kultusz elemei vetülnek rá a főhős képzeletében az Elérhetetlenre: a Magna Mater párdúc- és oroszlán-vontatta szekéren vonul trónszékén ülve - hódolói bikák és kosok vérében fürdekeznek és megszentelődnek a Taurobólum által.

Ernike viszont a női létezés „szűz” aspektusát képviseli (jóllehet már volt s lesz is férje, s a kalandoktól sem riad vissza): „artemiszi combja” meg-megperzseli a férfiakat, s lebegő alakját „mintha csavarvonalú fényfüggöny venné körül”. Ugyanakkor kevésbé tudja megkötni őket - ezért vádolja anyját azzal, hogy „elmarja” az udvarlóit, sőt „elhalássza” őket előle. Mitológiai ösképe Niké (*Er - Niké!*), a Győzelem görög istennője, ki Zeusz harci szekérét irányította a titánokkal való harcában. A rómaiak Viktória néven tisztelték s templomot emeltek neki (itt az érintkezési pont a Kybele-mítosszal - Viktória őrzi Kybele oltárkövét!). Ugyanakkor a fűriákra is emlékeztet; ő „a háborús szelek vihartépte verebe”, szeme körül apró szarkalábak, nyakán a strúmaműtét finoman fehérülő varrata. Köznapi énje a Babszámláló Hivatal - ahol dolgozik -, és a férjfogás dimenzióiban mozog; ő (is) birtokolni szeretné a férfit, ami természetesen nem sikerül (ezért „válótársak” Sömmel, mielőtt összeházasodtak volna). Így hát az Égi Szűz benne is önnön ellentétébe fordul - így lesz ő a „boszorkány”, annak bűbajos varázsa nélkül. Mikor anyja és reménybeli vőlegénye légyottjáról tudomást szerez (egy véletlenül a kezébe került levélből), mint eszeveszett fűria tör rájuk, s alaposan megtépázza riválisát: „Szilvakék ballonja kétfele csapva lobog, mint az erinnisz fekete szárnya, ahogy száguldva érkezik az Alvilágból. Kurta haja ide-oda tekergőzik és csapzottan sziszeg. Markában csapásra emelt korbács, lecsattanó végén a méregfogak horgával; másik kezében szurokfáklya, a vétkező szemek-

szájak-fülek kiégetésére”. Hősünk Ernikében is a jövődöbeli Anibelt látja - voltaképpen ezért kötődik hozzá, bármily ambivalens is viszonyuk: „Körülaraszoltam dereka csiklándóját, és ha arra gondoltam, hogy az első baba után a lányának is úgy kivirul a csípője majd, mint Anibel mamáé, kinek pattanva ringó combsólyáit Ernikében magamnak megígérttem - hát bizvást hihettem, hogy tíz év múlva még szerelmesebb leszek a feleségembe, és bibliai hajlékomban tizszerte gazdagabb”.

A regény központi alakja természetesen mégis Anibel, aki az örök nőiség magasztos megtestesítője minden „züllöttsége” ellenére. Egyszerre Gretchen és szép Heléne, aki „Faust”-ját mind az intim szférában, mind nagyvilági bolyongásaiban kalauzolni tudja. Sömjén Simon iránta való vágyolgo szerelme valójában szintén archetipikus vonzalom: a Férfi újraéli az Ősanyával való kapcsolatot, aki újjászüli őt. Mindvégig fiúi vágyakkal vegyes szerelemmel tekint rá: „szeretnék olyan parányi lenni, hogy ártatlan játszadozótársa lehessen csupán az Istenanyának, hogy öledbe végy”; s olykor azt reméli: Anibel anyaszerellemmel magzatot fogad méhébe tőle, a lelencről, akinek ha párja nem lehetett, legalább születni szeretett volna tőle.

Simon nem véletlenül „lelenc” - azaz apátlan-anyátlan árva - a regényben; „lelenci szíve” „anyaölbe kívánczik”. Az anya-fiú kapcsolat erotikával színezett utalásos jelrendszere éppúgy átszövi az egész művet, mint a női alakok mitikus párhuzamai. Már az első találkozáskor - mikor hősünk a hadifogságból hazakerülve felkeresi diákkori ideál-szerelmét, Ernikét a „konyhahárban”, Anibel áradó nyíltsággal és némi kacérsággal fiává fogadja: „Szólítson csak Mikolka mamának, vagy ha tetszik, Anibel néninek, fiam”. Az ősi termékenység-szobrocskákra emlékeztető alakja (többször történik utalás a Willendorfi Vénuszra is vele kapcsolatban!), s kariatidákat idéző, erős ikrájú lába, fekete sörénye, melybe homlokánál középpüth félujjnyi albínó-csík vegyül, lenyűgözik és zavarba hozzák a fiatalembert. Később mindjobban eluralkodik fölötté ez a furcsa kettős érzelm: „Anibelnek hívtam a meteorfekete haj éjszakáját, akiben temetkezni szerettem volna, redőibe bújni magzati rügynek, újrarügyezni patakzón, eleven húsból felébredni elevennek, látni és hitetlenkedni! - ez volt minden boldogságom és szerencsétlenségem”. S mikor később a Hartgucken Kastély ős-bozótos, elhanyagolt parkjában mint a visszavont Édenben sétálnak, üdvöz ártatlanságukban folyvást a Tudás Fáját kerülgetve, a burjánzó vegetáció ölelkezésre csábítja őket. Anibel bő bundája betakarja mindkettejüket, s Simonka mint az anyaméhben, szédülten alámerül a csókörvényben. Mint a páros-csillag, fonódnak össze; s Simon-Attisz boldogan ismer rá önnön duál-párjára. „Anibel őseleme a csók” - „termékenyül és szunnyadoz”, szinte mozdulatlanul lebeg benne - mint otthonos ős-birodalmában.

Ez tehát a Teljességet magában hordozó nő. A NŐ archetípusa. Mindezen túlmenően azonban Anibel a Költészet szárnyas csikájára, Pegazusra is emlékeztet. Poszeidón tengeristen és a szörnyé lett leány, Medúza gyermeke, ki békésen lefelé a Parnasszuson, s gyémántpatkója rúgása nyomán szentelt forrás fakad, melynek varázshatására a költő ihletérlelő álomra hajtja fejét. Járása, tartása a különlegesen szép, harmonikus mozgású paripáéra emlékezteti Simont. Ugyanakkor nyers asszony-kentaur is egyben, ami ösztönlény-mivoltára utal, így megjelenésében (is) egyszerre édeni s állatias (emberfejű-lótestű szörny). A regény gyakorta vissza-visszatérő képe: „felső testének bátor tornázása külön életet élő, kényesen faroló paripáin”. Simon Walpurgis-éji álmában is így jelenik meg: „Bátor, szép felsőteste, mint a cirkuszi műlovarnó, lábait megvetve pompás terebélyének külön életet élő, lomhán faroló paripáin”. Eltűnve a Zsibliba kavargó örvényében, még visszaint a tömegből; „ott táncoltatja kényesen a Kettőt - cukronkint a spanyol iskolát”.

Anibel hétköznapi énje azonban korántsem ilyen „édeni”! Mindennapos pénzszerzésének színtere a Zsibliba, a Libatop telep piaca - ahol adja-veszi a hajdani jólét megkopott kincseit, árusítja magát, hiszen a családnak valamiből élnie kell, s az ő hűdéses, nagybeteg Sándorkája nem hozza már, csak viszi a pénzt (gyógyszerekre). Ernike pedig a Babszemszámláló Hivatalban alig-alig keres, így hát mindketten elnézik (sőt! elvárják), hogy Mikolka mama még mindig kelendő szépségét áruba bocsássa. A Zsibliba az élet központja, a dögszürke korban színpompás forgatag, ahol a cserebere-kereskedelem, kábítószerelés, csempészet, prostitúció virágzik. A rendőrség persze rendszeresen razziázik itt; s egy szép napon Anibel mama is horogra kerül „lödöri cigánylányok, fülkarikás némberek” társaságában - akiket rabomobilon szállítanak aztán a Buzidandár utcába, a tolonházba. Ernike és Simon megpróbálják ugyan szabadlábra könyörögni, de lehetetlen: egy úriforma, a jobb körök szolgálatában kiérdemesült detektív felvilágosítja őket Mamumi valódi énjéről (rendszeresen kifosztotta a férfiakat, még „a dörzsölteket is mind megkopasztotta”). Így hát bőven rászolgált az ítéletre: tizenennyolc havi dologház, amit Fatragorszkán, a női börtönben, majd Kanyarónyéréken tölt le. Ez tehát az álom és a valóság! - idea és élet viszonya.

Simon dr. természetesen tudja az eszével, hogy mindez igaz, szívével mégsem hiszi. Anibel *valós* személyisége nem is érdekli igazán - ő saját misztikus kiegészülését, duál-párját látja benne. Szerelmeséhez írt levelében (amit természetesen soha el nem küld neki) megfogalmazza azt a hármasságot, ami szerinte a női Lényeket alkotja, s amit egyedül őbenne talált meg: „nevezhetnék *lánynomnak* a mondhatatlan gyengédség jogán” - *szeretőmnek* („mint az egyetlen és mindent elnyelő Veszedelem, amit Istár emésztő húskatlana Engidunak jelentett” - aki „a Boldogság halottja, az ölelkezés elgázoltja” volt); s *anyámnak* is, hiszen a Magna Mater „vonzalmasan félelmetes fénycsókban” jelensz meg előttem, kinek „feketén ragyogó Ákusz-köve körül lefelé száll az áldozatok füstje”.

Vagyis a férfiban élő női imágó - most és mindörökké - e hármasságra épül (amint azt már Petőfi megfogalmazta a *Szeretlek, kedvesem* c. versében: „lánynom, anyám, húgom, szeretőm, hitvesem” - egy kicsit „tágasabb” keretet szabva, de lényegében ugyanazon elemekből össze-szöve, hiszen a lány-húg, valamint a szerető-hitves egymásra rímelő fogalmak). Tehát minden kapcsolat, amelyben nem e hármasság szintetizálódik, csakis töredékes lehet. Ezt fejezte ki Ady a XX. sz. hajnalán: „minden Egész eltörött...”. S lám, a század derekán már csak vágy-álom maradt az Egész helyreállítása.

Sömjén Simon tehát kiválasztottnak érzi magát: Anibelt megismerve tanúja lett „a bennünk munkáló isteni mértéknek: a Tökéletességnek”. Az emberek milliói a szerelem lelencei; s lám ő, az apátlan-anyátlan árva a Magna Mater fénylő szeretet-sugárzásában részesült. Ezzel lepergett róla a becstelen, lealacsonyító átok: a szeretet-szerelem nélküli üzekedés szégyene. Mert az Istenanya nem pusztán a biológiai körforgás - az Élet továbbadásának - irányítója, szervezője, hanem a Lét legmélyebb titkának őrzője: az üzekedés hajszája fölött örök-diadalmas mosolya tündököl. „A Magna Mater meteorfekete hajkoronáján a metafizikus éjszaka hollófekete tüze” fénylik, s e fénynél kirajzolódik a Nagy Hajsza körforgása a Földet háromszor körülkanyargó Pyriphlegetónban: a testek örvénylő seprése -, miközben az Istenanya papjai „vad kavargásban táncnyelven beszélnek el a mindeneket szülemelő Éjszaka-Öl robbanásszerű sarjadását”.

A Magna Mater démonikus aspektusa is alakot ölt Simon álmában: A KÖVÉR NŐK városában járva, az Anibel-negyed elátkozott holdkráterében hollók-varjak szárnysurrogása, vályog-bordélyok, veremlakó prostituáltak, pipázó vén banyák között bolyong, s rettegetve érzi: „ha nem találom meg a kiutat, elvesztem...” Hirtelen felbukkan előtte egy ismerős-ismeretlen, „selyemtasz-cifra rongyokban” bujkáló nőalak, „bátor, szép felsőtestének lépte röpte, megtelepedve kényes tomporú paripáin”, s ő nyomába ered. Csakhogy nincs egyedül: vőlegények

sakálfalkája követi az asszony-kentaurt, s mikor az egy detektív-formájú melákkal eltűnik egy kapualjban, a „báránybőrbe bújt farkasok hada” méltatlankodva felzúg: miért nem ő a kiválasztott? S mikor Simon kérdi: „Mi a neved?” - ördögi hahota csap fel: „Légioooooó!” (utalás az ördögűző Jézusra); majd lassan elül a walgurgisi ricsaj. „Bőregérszárnyakon viharzott, szóródó férgek módjára elviharzott a báránybőrbe bújt farkasok csűrhéje, arany-szarvait mutogatva a kék éter örvényében”. Tehát a Boszorkány diabolikus jellege a Pokol szövetségese, míg égi-éteri, édeni esszenciája a Tisztaságé. Simon emlékezetében eme rossz álm ellenére az Istenanya „vállra omló, rendetlen haja koronájában”, zöld atlasz hálóköntöse virágözönében rögzül: „Örökifjú, fejedelmi terebélyeiden - a Dindymion hegyén, ahonnan szemléled a misztériumaidra sereglő szerelem részegei közt a lelcet, aki vagyok...”.

A regényidő éppen egy esztendő - amit a rendkívüli időjárás-változások kísérnek. „Mi Urunk a Megváltó Jézus Krisztus Születésének 19.ik évében” bandukol „megváltatlanul és kizsákmányoltan” hősünk a regény kezdetén a Gyalogpap utca 67. sz. felé tartva, mikor a napsütötte zápor a nyakába zúdul - 1953 tavasza ez, „az Újjászülető Remény első esztendejének első pillanata”. A bonyodalom - mind a személyi, mind a társadalmi lét síkján - ugyanezen év késő őszen tetőzik, ami az időjárást illetően éppoly rendhagyó, mint a tavasz volt: „novemberben leesett az első hó és süttött a nap”. Igazi nyári melegben - „májusi tél”-ben - bomlik ki elementáris erejű szerelmük, s „mesebeli lágy januárban” tetőzik; mintha ökörnnyál szálldosna a levegőben, „télben a nyár forradalma”, „próbanyár a játéktél közepén”. Az új tavasz pedig Anibel asszonyiségének másodvirágzását teljes pompájában felragyogtatja, a Pillanat-időt az Örökkévalóság dimenzióiba tágítva. A regény szerkezete is az évszakok váltakozását követi (I. *Napsütötte zápor*, II. *Anibel a Zsiblibán*, III. *Magna Mater* - tavasz - későnyár / koraősz - tavaszba hajló tél).

A regény másodvonulata - ugyanolyan ragyogó iróniával és könnyed játékossággal, mint az előbbiek - a férfi-hős csetlés-botlásait jeleníti meg a „dögszürke” korban. Természetesen, az alteregó-figura nem azonos magával a szerzővel; de egyik *lehetséges* alakváltozata (ha ő is elfogadta volna az „egyetlen realitást” s a karrier-alternatívát, amit ez a korszak kínált a beilleszkedőknek). Tipikusnak mondható az a benső változás, ami lezajlik benne, míg végül feladja identitását és az érvényesülést választja. Az ő sorsában sikerül az írónak felmutatnia, mint törték meg a gerincét számtalan jobbra érdemes embernek, s tették engedelmes alattvalóvá, amibe bele is törődött, csakhogy életlehetőségeit megtarthassa.

Sömjén Simon „útlevele” a felemelkedéshez épp lelenci származása lesz. Barátjával, Keve Borcival (Ti-Bor/ci) „se vége-se hossza Netovább-ország”-ból szökött meg, ahova elfogott partizánvadászként hurcolták (ezért „flekkes”!). Boldogok, hogy ép bőrrel szabadultak az orosz Innocentiák (utalás Valentinianus császár szörny-medvéjére) karmaiból, s mint össze-omlott lelenci lelkek, nem akartak „eszmék ámokfutói, keretlegényei, mártírbolondjai” lenni, ezért „az eszményi Párton-küliek SZTÁLINI TÖMBJÉBEN” meghúzódva, az Upregurán Színház festőműtermében helyezkednek el. Itt aztán remek vagányok és melósok társaságában (Ludány Dudi, Csiger Csibi, Piznecsák bácsi, Berszerker Benőke, Verderber bácsi stb.) -, hogy megfélemezzenek az uniformizált valóságról -, bökö- és sírverseket, trágár rigmusokat, asszonycsúfolókat farigcsálnak, s Aranyos Reske, a párttitkár és Humayer Ildikó, a „parázna bábeli szörnyeteg” érdekszövetségre épülő szoros kapcsolatán, sznob allűrjein szórakoznak, jókat isznak a szomszéd kocsmában, a BARBÁRban. A derűs csapat természetesen alig várja, hogy elmúljon fejük fölül a „szörny-korszak” s ők túléljék valahogy; ezért is csatlakoznak a zsinórpadláson működő spiritiszta körhöz, s lesik-sürgetik a „szellem-sugallatot” a jövőre vonatkozóan.

Határ Győző élvezetesen és ironikusan mutatja be a spiritisza kört is, amely Knezsőy-Kinézer Ademár / Edömér, azaz a léleklátó, amúgy tüdőbeteg s gyenge fizikumú Ede vezetésével működik, s dr. Zibbermantius Wundermund lélekgyógyász főorvos a patrónusuk. Penágel Imre, a színház főkelléke, Karcsica Tódor, Vanyó Vendel - megannyi „beszélő”, kacagtató név! -, valamint Hammelhurup Aszkenázi Pinkász, a Krisztust-hívő Zsidók Liliomkoronai imaházából, a Szent Akolból járnak ide rendszeresen; no meg a kasírozó műhely tündérei: a Lobremopszky avagy Mobrelopszky-lányok (Irén, Mara), Cincár Joli, sőt olykor Humayer Ildikó is, a tipikus női karrierista. E hölgyek egész lénye hamisságot sugall, ezért nevezi őket az író „menyéttasszonyok”-nak: „álarcosak”, kalandkeresők - hasonlóan az Anibel-Ernike pároshoz, csak kisszerűbb kiadásban. A főhős szerint minden nő „menyéttasszony” a zsigerei mélyén: „alaptermészetük a megátalkodott ledérség, a legvásottabb paráznság”.

A viharedezett kopogó-médium, Engyel-Bengyel bácsi Kolindával, a bérmediummal minden alkalommal erőt adó üzenetet közvetít: a rendszer napjai meg vannak számlálva, tavaszra kisöprik a vörösöket. Persze évről évre, tavaszról tavaszra ugyanezt a „jóhírt” közlik, hiszen a Holtak Országáa ugyanonnan szerzi értesüléseit, ahonnan a gyalogmájtéri kofák meg a csicsergő madarak. Irénke, a látszatra feddhetetlen „*Medaillon Madonna*”, a szeánszok végén csengő hangon elmuzsikálja a börtönben pusztult országos papköltő Halála utáni *Ádventi Könyörgését*: „Szenvednie még hét évet / ne kelljen e hódolt népnek / Jövel Úristen Szentlélek”.

Határ Győző játékos-kacagtató iróniával jeleníti meg a spiritisza kör naiv-gyermeteg hitét s Apokalipszist váró-sürgető óhaját. Érzékelteti, hogy mindez nem „kitaláció”, nem az ő fantáziája terméke. Valóságosan is baráti kapcsolatban állt a Szellemtudományi Iskola néhány tagjával, ismerte tevékenységüket, sőt, amikor többüket letartóztatták, fekete kötésű jegyzőkönyvüket Vajda Endre átadta neki „betekintésre”; s ő átnézte, sőt fel is dolgozta a „hajónaplót”. A korszak lapos materializmusa - érthetően - veszedelmesnek tartotta a teozófia bármilyen változatát, így a Kör tagjaira a koncepciós perekben tíz-tizenöt évnyi kemény börtönbüntetés várt, amiről persze a korabeli Szabad Nép nem tudósított! Az író rokonszenve természetesen nem az üldözőké, hanem az üldözötteké - hiszen a valóságban sorstársak voltak, s a szellem-ellenes korszakban csakis egy platformra kerülhettek. Nem így Sömjén Simon, aki szerencsésen kisiklik az üldözők markából, s Ede gyönyörű lakásában berendezkedve haszonélvezőjévé züllik lelenci helyzetének (őt „megnyerhetőnek”, „beilleszthetőnek” tekintik a Hatalom emberei).

Egy szép reggelen, az Upregurán színházba menet, rendőrök állják útját - az épületből dől a füst, s „tetőtűz!”, „szabotázs!” - hangzik mindenfelől. Sorra letartóztatják az ott dolgozókat, majd a Tanosztályon drasztikus módszerekkel kihallgatják őket, ugyanakkor parancsba adják: „erről egy szót se! senkinek!” Sömjén dr. csak magában gondolja gúnyosan: „nem is! - amilyen állandó vágóhídi mámorban élünk - mi, engedelmes emberállomány!” Ami ez után következik, az Határ Győző személyes élménye a „börtönköztársaság” pincemélyi világáról - hiszen ő is megtapasztalta, s így mindent tudott az iszonyú kényszer-vallatásokról.

Sömjén Simon viszont a kínzások hatására beadja derekát, hiszen ő „túlélni” akar, nem elpusztulni. A kihallgató tiszt egy ponton mentőkötelet dob neki: „Nézze, elvtárs, maga voltaképpen a mi emberünk. Apját - anyját nem ismerte, annak a társadalomnak csak a kitaszítottja volt. (...) Néphadseregünknek szüksége van a nép fiai közül való kiképzőtisztekre...” S ezzel el is kezdődik Sömi regénybeli karrierje, bár ő még nem sejtí. „Hogy mit írok alá? - bánja az ördög!” - gondolja, csakhogy meneküljön a szorítóból. Mikor szabadul, megpillantja a csonttá aszalódott Edét, akit épp a Katpolra szállítanak át - tizenkét esztendő kapott. Őt viszont „odakünn” ragyogó napsütés várja, nyüzsg a kora tavaszi utca, az ablakokból a rácsokon át

kellemes harmonikaszó szűrődik ki: „...Nincs a földön gazdagabb szebb ország / minden ember érzi, hogy szabad...”

Ez tehát a Rákosi-korszakban egy „népi származék”, az apátlan-anyátlan lelenc (származása ebben az értelemben is szimbolikus: gyökértelen) „sikertörténete”! Itt le is zárulhatna a regény: az Élet szanaszét szórta az Upregurán-színházbeli vidám „flekkes” csapatot; Ernike közben férjhez ment Keve Borcihoz, Anibel börtönben - Simon dr. egyedül maradt. Az író azonban az *Epilógus*nak tekinthető zárófejezetekben (*Az Egyetlen Történet, Attisz*) továbbfűzi s elvarrja a korábbi szálakat. Sömi sorsa olajozottan halad a „felfuttatott” káderek útján. Csakhamar behívót kap: „hathónapos átképzés. Mezőcsánk.” A hadgyakorlat után századosi rangban egy hatalmas fegyenctelep térparancsnokává nevezik ki (a „fiúk” zöme közbüntényes, de vannak politikaiak is - köztük egy hóbortos költő-féle, valami „Hámor? Hevér? Határ?” - az író tehát itt szembesíti egymással a kétféle sors-lehetőséget!). Ő természetesen „megértő” a politikaiakkal, s mindenben kedvez nekik. Sokszor gondol szegény Edére, aki a hóhatáron, a csillagsátor alatt, az örök engesztelhetetlen télben kínlódva éli a póruljártak keserves életét. Miközben ő - szolgálatideje letelvén - visszatér civil foglalkozásához, boldogan, hogy végre megszabadult „örizők és örizettek” gondjától... Nem sokáig marad az Upregurán színháznál: csakhamar a Múterem-Központ élére, majd onnan a Minisztériumi Főosztályhoz kerül (ami a Hatalom kényelmét - robotját és borítékolt reprezentációs pénzecskéit jelenti).

Most már ő van fölényben: Aranyos Reske, Humayer Ildikó s a többiek hódolva - hízelegve lesik kedvét. Ő pedig - hogy szabaduljon a törtető Ildi hangoskodó elvtársozásától - vidékre helyezteti őt színidirektornak. Hiába, elvtársi körökben így zajlik az élet, ez is a „nagy hajsza” körforgása, csak más szinten: ez a pozíciók körüli üzekedés. Itt is adható és kapható minden és mindenki - csak rejtettebb dimenziókban zajlik a prostitúció. A Zsibliba szelleme eluralta a politikai fórumot is. Sömjén dr. szegyenkezés nélkül gondolja: „Egyetlen életünk van, és senkire nem tudok haragudni, ha a maga módján utat tör az özönszegénységen keresztül (...) Még mindig jobb, ha mi eszünk, mintha bennünket esznek”. Ez az életfilozófia persze szabad utat enged a ditkatúrának!

Így hát természetes, hogy álmait félretéve megházasodik s konszolidált életvitelre rendezkedik be. Hangyálgát veszi el, Verderber bácsi unokáját - kiből időközben sudár és hódító színésznő lett; köznapi boldogságban, jólétben és kiegyensúlyozottan élnek. Csakhamar „ennivaló szöszke gyermekük” születik, ki anyja „csupaszem kékségét, kunkori szökeségét” örökölte - s „apja napszíttá kreol bőrét, elszánt verekedhetnékét, hogy bármi áron átgázol ezen a megzavarodott életen”. Sömi büszke rá: „Ő már nem lelenc, van apja, anyja, mindenféle cédulácskája, iratocskája és egyéb papírrongyai, amelyek engedélyezik létét a Földön. Van két védelmezője és boldog robotosa...” Ez tehát minden földi karrier célja és értelme; ezért érdemes (kell) az Ideál(oka)t félretenni. A szenvedélyek, a Múlt álmai lassan feledésbe merülnek - a tudatalattiba alásüllyed és megfakul az Őskép: Anibel.

Ám egyszer váratlanul mégis mintha őt pillantaná meg hősünk, aki éppen a Hartgucken Kastély vadregényes parkjában sétál feleségével, babakocsit tolva. „Hegyeken lakozó fénye fejedelmi volt és tiszteletet parancsoló” - alakja meggörnyedt, el is hízott ugyan, s mégis: „A létezés szerénysége volt. Hajának szurokfekete tömege öszülőben utánaindult albinó csíkjának homlokközépnél, és már szürkéllett a füle körül. Lépése a tudatosan távozóé, aki az isteni mérték beavatottja és tudja, mikor kell kilépnie a képből”. Ez már nem az ő valós énje volt, hanem az Istennőé, aki „erkölcsainknak, vakondok éjszakáinknak felette áll” - aki számára nincs „nem szabad”. „Ő túlteheti magát mindenen”; rangrejtve jár idelent, hódolói körében, s magához emeli a tisztelgőket, a szépen táncolókat, s lesújt azokra, akik adományait nem becsülik.

Sömi, a „fenevadak közé taszított Első lelenc”, Kybele Attisza, most újra fellángolva vágyik rá, hogy „ötezer esztendőös öreg hatalmát s babonázásait” megismerje. Eszével azonban tudja: ez már lehetetlen. Sem Niké, sem az Anyaistennő nem lehet övé, hiszen felcserélte ő(ke)t a mindennapok szürke boldogságával. Az Örök NŐ (és „nőiség”) nem válthatja meg őt (mint Faustot a halott Gretchen, az Égbe vonva hűtlen szerelmesét), mert teste-lelke immáron végleg az „ördögé”: a pénz, a hatalom, az evilági „mérésékelt csodák” - az „olcsó boldogság” - foglya lett. Így tehát élőhalott. Anibel pedig visszalép az Örökkévalóságba, ahonnan jött: „Míg a lépcsőn alábocsátkozott és irgalmas hatalmával ráereszkedett a városra, valójában már mennydörgő felhőkön, napsütötte záporban - ott robogott szent hegyei felé (...) Oroszlánja, párduca szökellve már a szentelt promontóriumon s ő - meteorfekete hajtömegén a Falkoronával, kezében csörgődobja, s lábánál szerelmese, Attisza, a Pásztor - a teremtés szépségében a nagy istenanya, Magna Mater!” Hűtlen Attisza, ki meghalt érte, miatta - lám, győzelmet vesz a halálon: „kisujjából az élet el nem száll, kisujja eleven” s „a Titoknak mámorában” újra és újra felmered.

Anibel tehát fényből-álomból-légből-illatból és életteli valóságból szőtt képzeleti lény; maga a Költészet. Kacér és csábító, mint Heliáne, s ugyanolyan elérhetetlen. De míg Heliáne „rabszolgaságra” adta magát a Kor brutális erőszakának engedve, addig Anibel „glóriával átallépte” a pokolmélységet (mint Madách Évája a Londoni színben!). A Múzsát nem lehet foglyul ejteni: a Szellem és Szépség - kiszabadulva börtönrácsai közül - diadalmasan átível a sötét korszakokon s mosolyával bevilágítja a Jövendő tereit. Ezért „halhatatlan”, hiába szeretnék „betiltani”-megfojtani-elpusztítani.

Bp. 1953 (kiadatlan)

London, Aurora Könyvek 1984.

Bp. Szépirod. K. 1988.

„A minotaurusz nővér-szörnyetege
voltál, magad is szörny...”

PEPITO ÉS PEPITA

„Amiben ember vétett, abban nagyobb kínja lészen,
a rest tunyák égő ösztönökkel döföltetnek,
a torkosok szörnyű éhséggel és szomjúsággal,
a buják és testi gyönyörűség-űzők lángzó
szurokkal és bűdös kénkövel öntöztetnek,
az irigyek mint valami dühös ebek, fájdalom miá' ordétanak”

(Kempis Tamás)

Az öt részre tagolódó kisregény minden fejezete élén egy-egy idézet utal - a XV. századi német misztikus Kempis Tamástól - a „földi pokol” természetére: ki-ki már éltében abban bűnhődik, amiben legtöbbet vétett (akárcsak Danténál!). A Poklot tehát valójában mi magunk teremtyük a magunk számára, azaz szenvedéseink legfőbb oka a saját természetünk. Határ Győző látszólagos kegyetlenséggel tárja mindezt elénk, tiszta racionalitással világítva át életviszonyainkat. Ez a mű mégsem oly élesen szatirikus, mint a korábbi regények; inkább kedves-játékosan ironikus. Több benne a mesei-képzeti elem, s a történetek az emlékezet kútjából merülnek fel. („Emlékszel, Pepita, emlékszel?” - hangzik gyakorta a dallamos kérdés). Az író „az emlék zengő idegét” szólaltatja meg „felidéző hárfa-akkordokra bontva”, poétikusan, vallomásosan. Épp ezért a kisregény az életművön belül kivételes helyet foglal el: lektúrszerű könnyedségével, meleg líraiságával egyszerre légies-tündéri és érzéki-érzékletes, a babonázó varázsmesékhez hasonlóan. A nyelvezet, a stílus csillogó hímpora ragyog az amúgy tragikomikus történet felett.

Pepito és Pepita (mint nevük is jelzi: egymást kiegészítő, komplementer pár) kicsit bohócszerű: férfi- és asszonypojáca; mégis, magasan környezetük fölé emelkedő, az egymás iránti figyelemességben, emberiségben a többiek felülmúló, a benső tűz parázsát őrző harlekin-figurák. Közösén, de egymást soha el nem érve vergődnek a beteljesületlen szerelem gyehenna-tüzén (ki-ki előzetesen elkövetett vétkeiért bűnhődve); de a többi szereplő is mind saját benső poklában ég, feloldozást senki sem remélhet. Az író távolságtartóan kezeli hőseit - saját alteregó-figuráját, a Hárfast is - ő a „mindentudó” szerző, aki az összes érzelmi húron rajta tartja kezét, s kacagtató könnyedséggel csalja elő a különböző dallamokat a többiekből. A regény minden mozzanata zenei fogantatású - maguknak a hősöknek is sajátos „dudolatúrája” van, hiszen a zene az érzelmek legmagasabb fokú koncentrátuma. Az *Utószó*ban a szerző szól is erről a „muzikalitásról”: „Pepitát arra a tenyérbe kívánczó gömbölyded női altóra képzeltem, amely akarva-akaratlan galamb-burukkolásra hasonlít” (folyvást „duruzsolt” - ebben volt varázssereje). Marioláne pedig szintén nem véletlenül fuvoláslány: magasabb hangfekvésben ugyan, de édeskés dallamvezetéssel ő is csábít-bűvöl (ha kevesebb sikerrel is, mint vetélytársnője) - az ő elegáns fuvolaszólama inkább birtoklásra törő. Iglódy Atala hegedűművésznő volt a fuvoláslány modellje, aki életük „kettős koncertjének kiteljesedésén fárado-

zott” - csakhogy az író ekkoriban pillantja meg a világszép színésznőt, Zimándy Zelmát, s az ő bűvkörének fogságába esik.

Pepita egyszerre kötöz és old, vonz és eltávolít - ezért boszorkányos, démonikus. Az Éj Királynője ő, kinek alakjába a legendák veszedelmes „férfi-csalogató” mitikus figurái (a görög szirének, a német Lorelei, az orosz Ruszalka stb.) szövődnek. Ugyanakkor földi valójában a szó szoros értelmében mételyt árasztó - buja-gangrénával fertőzött - gyönyörű Óriáspillangó, a Végzet Asszonya (a XX. század jellegzetes, halált hozó nő-típusa), aki egyszerre csábít és megront, jó is és gonosz is; mindenképpen izgató és titokzatos a művész számára. Némiképp Thomas Mann *hetaera Esmeraldájának* rokona (a *Doktor Faustus*ból), aki a zseniális zeneszerzőt „beoltja” a halálkórral; ugyanakkor élő víz, a művészetét tápláló „tisztá forrás” is a számára. Pepita azonban távol tartja magától a Hárfast, türelemre intve őt: „Egyszer még térden állva fog kezét csókolni, hogy megkíméltem attól a mételygyűjteménytől, aki vagyok”. Pepito igazában nem is öutána, hanem saját sóvárgó álmai után fut: a lelkében élő ezerarcú nőt - az animát - kergeti, de képtelen elérni-megszerezni-megtartani őt. Harlekin-ruhás bohóc-figurája éppoly megrendítő és komikus egyszerre, mint „az asszonypojáca”, akit bálványozva-rajongva imád, akinek légköréből képtelen kiszakítani magát, ugyanakkor nem születhet újjá mellette-általa, hiszen egyesülésük lehetetlen. Mitikus síkon ez úgy értelmezendő: a Teljességet az ember, a művész soha nem hódíthatja meg. Mindketten „hegyen”, azaz hegynyi magasan élnek a világ fölött: a Hárfas a húsz-emeletnyi Óratorony csúcsán, szerelmese egy óriás bérpalota hetedik emeleti - rokonoktól kölcsönzött - szobájában. Zarathustra tiszta és éles levegőjű „remete”-laka ez a magaslat voltaképpen „szent hely”, a meditáció és mitikus transzformáció színtere, persze parodisztikusan, városi viszonyok között. Pepito csillagközelben érzi magát, feje fölött a korlátlan Mindenség, s ábrándosan merengve pengeti hárfáját; Pepita pedig „újhajadoni, szüzi magányban” heverészik naphosszat hatalmas pamlagán, szerepet tanulva, a Múltan elmélkedve-töprengve, avagy vég nélkül mesélve Hárfasának zilált életviszonyairól. „Fényárban úszó föld alatti barlang, mely kilométereken keresztül fel nem hagy a kápráztatással, és bámulója a csodákba bele nem fárad: ez voltál, Pepita, életed cseppkő-barlangjának turistavezetője, és a Hárfas a véletlen turista, aki kies vidékeidre elvetődött”. (A barlang köztudottan anima-szimbólum, az anima pedig lélek-vezető!)

Ezen túlmenően azonban Határ Győző a kisregényt paródiának szánja, méghozzá az egész korszak (a '45 utáni évek) paródiájának. „Azoknak, akik benne voltak és átvészelték az időket, egy-egy szó, egy-egy célzás oly elemien idéző erejű, hogy magyarázat nélkül is tudják, mit takar” - írja az Utószóban. Az ifjabbak pedig - reméli - tanulnak a történetből: „bízom ráérző képességükben, hogy antennáikat hullámhosszomra majdcsak ráhangolják”. Hiszen az élet alapszituációi újra és újra megismétlődnek; a megjelenített embertípusok pedig bármely korban megtalálhatók.

Az egyes szálakat a Hárfas személye és a *három nyúl legendája* fogja egybe. Pepito három kisnyulat vesz (feltehetően 1945 húsvétján) „egy rongyhacukás anyókatól” a zsibvásáron, ahol a bili-, trili- és quadrilliók csakúgy röpködnek (az infláció kellős közepén vagyunk). A nyuszikat három hölgynek viszi: az elsőt a Toronyba, Bábikának, aki gondoskodó szeretetével „anyapótlót” játszik életében (és Hajacska Hóféherre, az író édesanyjára emlékeztet); a másodikat Mariolánénak, a Nagy Hangversenyrendező lányának, akivel közös fellépésre készül, a Papától függően jövőbeni karrierje; a harmadikat pedig Pepitának, aki „a kis talizmánt” örömeiben Pepitolinónak nevezi el. A Hölgyek tudnak egymásról, s mindhárman féltékenyen őrzik Pepito melletti pozíciójukat: Bábika az „anyait”, Mariuola jövődöbeli „együtt-zenélésük” ígéretét, Pepita pedig királynői fölényt és kiváltságos uralmi helyzetét. Az első kettő - érthetően - egymást erősíti-támogatja az Óriáspillangóval szemben, aki felforgató vonzerejével mindkettejük biztonságát és társadalmi helyzetét veszélyezteti. Bábika így

korholja-okítgatja fiacskáját: „ahelyett hogy a fuvoláslánnyal töltened időd s megcsinálnád a szerencsédet (hiszen az apja a kenyéradó gazdád!), a színművésznő után futkosol, aki az anyád lehetne!” Marióla-Babácska pedig villámló szemmel fogadja, mikor végre elvetődik a Hangversenyvilla tájékára: „nem vagyok kíváncsi az olyan széltolókra, akik az utcán szednek fel mindenféle komédiásnőket!” - de azért kihívóan hozzáteszi: „ne is lássam, amíg meg nem írt azt a fuvolakoncertet, amit ígért - nekem ajánlva!” A társadalmi érvényesülés csakis a „kijelölt”, a szabályos úton volna lehetséges; a Hárfás azonban nem ezt az utat választja. Öszintesége, „maflasága” nem engedi, hogy saját érdekeit tartsa szem előtt. Valójában itt az író - és minden ember - legszemélyesebb benső dilemmájáról van szó: az érvényesülés és az önmegetartás-önkiteljesítés útjai mindig élesen elágaznak. A „szabályos” út, a beilleszkedés elfojtja az egyéniség legerőteljesebb benső késztetéseit, tehát az un. „karriernek” áldozatul esne a személyi szabadság. Magának Határ Győzőnek is ez volt a leglényegibb dilemmája, ezért választotta mindenkor a „kívülálló” szerepkörét.

Pepito persze mitsem törődik a nők szemrehányásaival; önfeledten pengeti hárfáját, arról álmodozva, hogy „hosszútúrésszel” kivárja, míg Pepita meggyógyul, s ő - fűtyülve karrierjére s a Hangversenyvillára - boldog lesz vele. Egyszersak meglepetten észleli, hogy a figyelmesen mellette üldögélő Tapsifülpöke tovább pengeti a dallamot. Hát lám - talán zenész lesz belőle! - méghozzá nem is zenekari hárfás, hanem „koncertáló művész”! S máris kész a mentőötlet: Nyúliusz uram felléphetne helyette Mariola oldalán - szükség esetén akár külföldön is.

A kisregény egyik forrponjtja a hangverseny, ahol Pepito szerzeményét (kettős koncert fuvolára, hárfára és nagyzenekarra) végre előadják: Marion féltékenységtől szikrázva, habléányi tündöklésben remekel a maga fuvolaszólamával, a Hárfás viszont hanyagul, remegő kézzel, botrányosan játszik, mert figyelmét az udvartartásával körülvelt színművésznő, Papgalla (Pepita) köti le. Ezzel Pepito diadalútjának vége: a feldühödött Jankóviusz úr megvonja tőle a szereplési lehetőséget - s vele a jövedelmező állást -, sőt, vőjelöltségét is kérdésessé teszi.

A romantikus eseménysor háttérében persze érzékeljük a „romváros” éledő hangulatát s „a szemétrakás kellős közepén” megpezsdülő társasági élet keringő-szédületét. A Néperdő közelében, az Iloncabérci út végén levő Gunimund-téri koncertvillában újdonsült államtitkárok, újságíró-fejedelmek, úgazdag művészet-rajongók s „almaszerző” szép Helének - Szibillák - verekedő Atalanták zsivajos gyülekezetében versengenek - tülekednek a társasági ismertségért, előnyökért, netán zsírosabb állásokért a neofiták, önmagukat dicsérve, egymást ócsárolva. Papgalla fejedelemnői bevonulásával, kirívó öltözkéssel, viselkedésével e körben is nagy feltűnést kelt - a hölgyek sansculotte dühvel meregetik felé tekintet-dárdáikat, a férfiszemek pedig - mint rövid vívótőrök - össze-összevillannak mögötte. A Hárfás titkon azt reméli, hátha Jankóviusz úr szerződést kínál szíve hölgyének egy szerény szavalóest, esetleg egy pénzesebb, három-estés szavalóciklusra. Persze ehhez a komédiásnő túlságosan kihívó jelenség, s így mindenütt inkább elutasításra, mint megértésre talál.

A meseszöveg könnyed huncutságával jeleníti meg az író a csapdahelyzetet, amelybe hőse szorult, s azt is, hogyan próbál kikecmeregni sorsa gabalyulatából s imádottja közelébe férközni bármi áron. Csakhogy, Pepita becsületére legyen mondva: sikertelenül. Hiszen az „asszonypojáca” is kedveli őt, s nem akarja ifjú imádóját egy életre megfertőzni, holott több más férfival megteszi, lelkifurdalás nélkül, mintegy bosszút állva a férfi-nemen saját nyomorúságáért. Határ Győző nem bonyolódik lélektani problémázgatásba, viszont - izzó nyelvezettel és kecsesen finom stílussal - mégis érzékelteti: itt valódi és mély vonzalomról van szó!

A Toronyban, csillagderengésben önfeledt álmodozással hárfázik egyik este a „kisemmizett” bohóc Tapsifülesével, mikor hatalmas szélvihar támad, mozgásba hozza a harang-kolosszust, Fülöpke pedig megvadul a zajtól, böszülten gazdájára támad. „Az ősvilági küzdelem roppant rövid ideig tart”: a Hárfás alátaszítja vérszomjas kedvencét a romtemplom ásongó kráterébe. Csak hosszas keresés után találják rá „egy falkötő vason felnyársalva”. Ezzel Jules Tapchy reménybeli karrierjének örökre vége. Pepito beleöszül, míg harminc kilogrammos halottját felcipeli a haranglétrán a Toronyba; Bábika viszont azzal vigasztalja: „holnap nyúlgerinc lesz ebédre”. S mikor másnap Jankóviusz úr beállít, hogy Fülöpöt próbára keresse, döbbenet tapasztalja: érzéketlen ex-vőjelöltje jóízűen falatozza Nyúliuszát.

Így hát mégis a Hárfásnak kellett pódiumra állnia. Csakhogy a csalódott közönség, amely nyúlzenészre volt kíváncsi, már előadás közben elszállingózott, s a pénztárnál visszakövetelte a belépőjegy árát („nyulat ígérték!” - kiáltozták). Pepitót a sötétség leple alatt kellett barátainak kicsempésznük a sátorból, nehogy a hangverseny-rendező széttépje haragjában. Ezzel tehát az ő karrierje is lezárult. Csak Mariolane szeme ragyogott: „föltő gyűlöletébe visszafogadta az ölelhetlent”.

A „beilleszkedés” lehetősége most már végérvényesen elillant a „fehérbohóc” Hárfás elől. Bábika próbálja menteni a helyzetet: a nyüzsgő cserepiacon (a Zsiblibán) ad-vesz-szerez, amit lehet; aztán koldus-automatát állítanak a kapu elé, az gyűjti sapkázva a könyöradományokat, rajta a tábla: „Isten fizesse meg”. Hiába, a függetlenségnek nagy ára van: aki nem hajt fejet a hatalmi pozícióban levő emberek előtt, azt éhhalál fenyegeti! Pepito semmiképpen nem akarja elfogadni a „dögszürke” hétköznapiaság uralmát, másfajta életvitelre viszont nincs pénze, lehetősége; így aztán „hazardírozik”. Felismervén, hogy a hiszékeny emberek orruknál fogva vezethetők, a Torony kapualjába másik táblát is akaszt: „Bérfárfázás - Gyógyciterázás - Lantjósda”. Engedélyt váltott ki ugyanis házi „nyenyereszésre”. Valóságos búcsújárás indul hozzá. Érthető, hiszen a „dögunalmas” valóságban élő emberek vágnak a rendkívüli, a „természetfölötti” után - ez is pszichikai törvényszerűség, amivel az író-Hárfás ifjúkorától tisztában volt. A vaskos realitásba bele-nem-törődés maga után vonja a transzcendencia kultuszát. Csakhogy a „közeg” ekkor már fenyegetően meg-megjelenik, mintegy előre jelezve a fordulat éve fegyelmező szigorát: Pepito értesítést kap, hogy ha nem hagy fel „gyógyrendeléseivel”, kényszermunkatáborba internálják mint zughárfást és zugharangozót. Érti most már: élete zsákutcájának legvégére ért. Bűvészekre, mutatványosokra, tréfamesterekre nincs szüksége a születőben lévő „szép új világnak!”

Mégis ad magának egy utolsó esélyt: Balatontündérdiből meghívás érkezik, hogy harlekinruhában, holdköves zöld turbánban siessen az ott nyaraló Pepita és barátai látogatására. De mintha a Sors bohóctréfája lenne, Mariuola is üzen Bécsből: várja. Hárfásunk persze most sem tétozódik: Tündérdit választja. Útja éppoly viszontagságos, mint egykor „Hátsó-Euráziába” menet - az elmaradott, civilizálatlan települési és közlekedési viszonyok mitsem változtak a 30-as - 40-es évek fordulójához képest! Hősünk „báránnyelű-bégetés” közepette gyalogol, majd egy teherautóra, aztán a hetente egyszer indított, lépésben haladó vicinálisra felkapaszkodva, a batyuzókkal elegyedve eljut Balatonvilágosdig, s onnan a szőlőhegyen át az Édenkert sóvárgott kapujába érve, a parti fák alatt, a víz ezüst csikja szélénél egy bibliai futamatnyira megpillantja üdvét: az Óriáspillangót. Találkozásuk mégsem lett édenkerti - ahhoz túlságosan „világias” volt a társaság. A barátok - Pálmuska és Kálmuska - a szűkös vacsora közben a modern művészetet ostromolták. Az államtitkár-forma tüzköpő fiatalember a frissen felrobbentett kultúrpolitikai jelszavakat harsogta: „Máglyára az impresszionizmussal, az outreizmussal, az obskurantoleristákkal, elfajzókkal és elfajzottakkal! A túlságos individualistáknak külön akasztófa! A Határ Győző-féléknek és irodalmi haramiáknak! Külön akasztófa a szájtátiknak, lajhároknak, az elhajlóroknak, a másféle-pislogóknak (...) s a hárfásoknak!”

Hiába, ekkor már ez volt a korhangulat!... A Hárfas megértette: ő éppúgy „outsider” itt, mint a Hangversenyvillában. A sznobok és féltehetségek, szellemi könyöklők és politikai szélkakasok világában nincs mit keresnie! Pepita most is - mint mindig - kacéran elutasító; Pálmuska pedig - miután felsült a vendége körüli csábító manőverezésével - hiszteroid rikácsolással adja ki útját: „Lefogatom! Kitoloncoltatom a fővárosból! Ki én! Az Országból!”

Hazaérkezvén Pepitót újabb rossz hír várja: a Tornyot műemlékké nyilvánították, a lakóknak ki kell költözniök. De hova? A Hangversenyvillába nincs visszaútja (Marion majdnem öngyilkos lett, amiért ő „elment azzal a nővel, henteregni a homokban, fürödni a fényben!”). A kör tehát bezárult. Pepita is végleg elbúcsúzik: új pártfogóra talált, s holmiját mint két testvérbohóc, kis kézikocsin együtt húzzák a néptelen Sóraktár utcán át a Kikaker körút fényei felé. A színeművésznő szeme könnyes: „azt a húsvéti nyulat annak a kitesztöttnak, annak a leprás Kiscicelli utcai lepszokolt nőszemélynek ebben a belpokolban - aki voltam, amit akkor hozott, amíg élek, nem felejttem el...”

A boldogtalan exhárfas majd hosszú idő múltán viszontlátta imádottját, de csak futólag, amint egy diplomáciai futárból elősiklott, karcsún-fürgén, lenge-vörheny-szőke hajjal, és sebtiben odavetette egykori hódolójának. „... hordja el magát, ha kedves a testi épsége, barátaim nem ismerik a tréfát!...” - s már el is tűnt a Bendegúzeum oszlopos kapujában, rádiófelvételtre sietve.

Hja! - forgandó a világ, s még inkább az a szerencse! „A hárászó nyulat túlhaladta az idő, a hárászó embert elnyelte a kor”. Pepito Bábikával együtt egy balambérleti alagsorban húzta meg magát; ő hangvilla-hangolásból tengődött, Bábika üzemtakarított. Ahogy teltek-múltak az évek, a Hárfas minden volt barátja-ismerőse jól elhelyezkedett; csak ő maradt ki mindenből. Jankóviusz úr a Hangversenytermelő Vállalat Első titkáráként szervezte a művészeti életet, felesége autón száguldott még vásárolni is. Mariuóla az Akadémiai Állami Hárfas hitvese lett; már második gyermekét várta. Az exhárfas viszont - mint boldogtalan Dudás - pokolra szállt: „Bejárta a mélyek rondabugyrait, és látta a társadalom tornyait olyan csatornák, olyan kazamaták felől, amelyek meglétéről semmit nem tudnak a toronygomb-aranyozók”.

Olykor-olykor nosztalgikusan felidézte régi álmait - emlékeit; egyszer Balatontündérre is jegyet váltott, hogy viszontláss a tovaillant Édent. De az már maga is eltűnt az Időben: a régi lakon, „az aranybuzogányos villámhárító körül megvonalzózott álomparcellák sorakoztak cukorbaba-rendszerben, a frissen lakkozott ajtókon név- és számtáblák”. Lám, az Óriás-pillangónak még az emléke is elporzott! Az uniformizált dögszürkesség elnyelt mindent! Egykori Szerelmese tovasiklott az Élet hullámain: „Már az idegen planktonban lubickolsz, s úszton-úszik nyughatatlan árnyad új, kalandos elvetéltetések, vízi kisiklások felé!...”

A Hárfas azzal zárja múlt-idézését: „Könyvet szeretnék írni rólad, melynek vezérszava: *‘emlékszel’?*”

A könyv meg is született, jó fél-évtized múltán (1956. szept. 20. - okt. 22.) a visegrádi alkotóházban, ahova az író - ekkor már mint „megbecsült műfordító” - alkotószabadságra vonulhatott.

Csak hogy a Sors ismét közbeszólt: ez a könyv sem jelenhetett meg itthon. Pár hónap múltán, már „szabad földön”, 1957. február első napjainak egyikén a Kahlenbergen (ahol költőnk ideiglenesen menedékre talált Piroskájával egyetemben) egy nyolc év körüli nyalka kis legény állított be hozzájuk: szüleivel most érkeztek Pestről, s Margit mama (*Hajacskám Hófehér*) kiküldte velük a *Pepito* gépiratát. Majd négy év múltán - most már Határék londoni címére - Párizsból szerződést hozott a posta aláírásra: a híres Julliard Kiadó vállalkozott a kisregény

kiadására, a fordítással a fiatal Pierre Grozet bízta meg, aki - másodgenerációs magyar lévén - már csak törve beszélt nyelvünket (de később a Keleti Nyelvek Akadémiáján alaposan elsajátította). Ottani tanára, Gara László adta kezébe a művet. A *Les Lettres Nouvelles* sorozatban (szerk. Maurice Nadeau) jelent meg 1963 tavaszán, és elég jó sajtója volt Párizsban. 1983-ban Londonban, majd ezt követően, 1986-ban, végül 2002-ben itthon is kiadták. Többek szerint ez a regény „a szerző egyik legvonzóbb, emberarányúan kedves munkája; talán azért, mert az egész korszakról atmoszférikusan hiteles képet ad.

Pepito könnyesen kacagtató szerelme, egyéniségének tisztasága - s ezért mindenfajta „bennfentes” körön kívülmaradása - fájdalmas szépségével szívünkig hatol. Hiszen nem csupán a (XX.) századközép „felülről szervezett” szellemi életének groteszk anomáliáit ismerjük meg belőle, hanem a valódi művész harlekin-sorsra-ítéltségének bohóctréfáját is. Tudatosítja bennünk az író, hogy minden nagy művészet a „kívülállás” pozíciójában születik, mert csak az értheti - és mutathatja fel - az Élet működésének legbenső törvényeit, aki nem „adja el” tollát, s független marad még saját jól felfogott életérdekeitől is. Akiben van bátorság félreállni és szemlélődni, miközben mások - a kitüntetettek és a Hatalom kegyeit keresők - a húsosfazék körül tolongnak.

Budapest, 1956. (kiadatlan)
München, 1983. - Aurora Könyvek,
Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1986.
epl. (editio plurilingua), Budapest, 2002.

Az utolsó visegrádi busszal október 24-én Határ Győző hazaérkezik, s ámulva és boldogan vesz részt - igaz, jobbra csak szemlélőként - '56 lázas napjainak forgatagában. A szabadság mámorában gombamód szerveződő új kiadók egyike nevében a műtörténész Kampis Antal azonnal leköti hat könyvét, több versét hangszalagra veszi a Szabad Rádió, s a Pálóczy-Horváth György szerkesztette *Irodalmi Újságnak* is ad egy áradó prózaverset (*A mi forradalmunk*), ami persze már nem jelenhet meg - az események ismert gyors pergése következtében. November 4-én megkezdődik Budapest ostroma.

Piroska ekkor már náluk lakik - Oroszlánmama védelmében. Hetekig tartó „pinceélet” következik; míg költőnk fáradhatatlanul járja az utcákat - szemtanúként éli át a New York-palota összeomlását, látja a Rákóczi úton feltorlódott villamosokat, a Nagykörúton hídtól hídig kajlán felmeredező feltépett vágányokat, a Kilián laktanya körül összeomlott sarokpalotákat; az utcákon a holttesteket, az üzletek körül őgyelgő, sorban álló éhező embereket. „Nyughatatlan jártam a várost - emlékezik utólag - és folyvást a méreteket figyeltem. A sok-sok óriás-sallang, kacat-jelvény, ötágú csillag addig elérhetetlen magasságban rikított tornyok, háztetők magasán; most ott hevert a földön és kifordult a béle. Egyik-másik csillag akkora volt, mint egy szoba; rondán kondult a bádoggja, ha az arramenők belerúgtak, égett a furnírlemez, a dekorációs papír, égett istenesen, égett, mint a zsír” (*Ezüstcipőcske*, 1966., in: *Az Ige ígézetében*, 12-13. p.). Azután egy vasárnapi hajnalon, a budai hegyek felől megszólaltak a hitszegő 'Éljen-Hadsereg' ütegei. „Ez volt az igazi ostrom, a lerombolás nekidühödött igaz szándékával. Ehhez képest az a 44-es, a gyűrűbe zárt Budapesten, mihelyt a nyugati liberátorok szőnyegbombázása abbamaradt és már csak a lövontatású szovjet tarackok lödözték vaktában a Várat és a budai hegyoldal célpontjait - az ehhez képest semmi se volt. (...) Halálfej-vigyorgással néztünk a tükörbe. Üres koponya hátsó üregében gyújtottunk mécesest halottaink emlékezetére, hogy az is eleven-holt édes-mindnyájunkra emlékeztessen és mindig magunk előtt lássuk az országos depressziót” (*Életút, II. k. 450-459. p.*).

Majd évtizedek múltán *Réztenger* c. kétfelvonásos emlékjátékában idézi meg 1956-ot, értékelve s történelmi távlatba állítva az immár megváltoztathatatlant (1996, megjelent: in: *Drámák, Argumentum K. Bp. 2001.*). „A réztenger kidöngő gongdala a gyermekármádia kereszteshadjárataról” siratóénekként hat, ugyanakkor feloldja a mély tragikumot - gyászkeretbe emeli a történeteket (a réztenger óriás-gong, rámaratva két szám: 56).

Gyászselégiáját az író háromszintes színpadra képzei. Az alsó mezőben: sírkeresztek (sírlapok, kopjafák) turbános fejfák; a középsőben: szószék, amelyről a Földmérő - a Históriás - és az Angyal felváltva, ugyanazon hangon mondja-mondja a szöveget az örök-Lázárokról, a feltámaszthatatlanokról; a felső szinten pedig vetítövásznon, amelyen a forradalom jelenei peregnének akusztikus háttérfüggöny kíséretében (tömeglárma - ágyúzás - lövöldözés - házomlás stb.). Ahogy a Térben, ugyanúgy az Időben is ide-oda ugrálva montírozza egymásra a Múlt és a Jövő képeit. A darabba a forradalom minden lényegi mozzanata beépül, anélkül, hogy az eseményeket lineárisan követné.

Az Angyal a szószékről monoton mormolással: „Beveszem magam a temetőkertek alsó horpaszába, és a nagy csendességben betűzőm az évszámokat, olvasom az aranycirádás felírásokat”. Aki ott lent van - az már mind a „többség” része s nyugodtan viseli sorsát. A Históriás és a Földmérő a magyarságot egészében olyan népnek látja, amely „a kihálásra ítélték és a ki-nem-hálásra megkegyelmezettek határmezsgyéjén billeg”; sorsát-jövőjét nem tudhatja. No de hát „hány nyelv volt, mióta világ a világ? hány haza? hány próféta? hány isten? hány megváltó? hány csata? hány világégés? hány holocaustum?” S mind továtűnt az Idő árján... A 14-18-asok és a 39-45-ösök is (a két világháború áldozatai); csak a fejfák őrzik emléküket és a

családi hagyomány... Tudják-e a mai fiatalok, ki volt Gérecz Attila, Gimes Miklós, Maléter Pál - vagy akár Nagy Imre? Okospeti mitsem sejt abból, hogy „az a bizonyos hét nap a Hétéves Háborúval felért - vagy a Százévevel is”; hiszen fenyrobbanás volt, „amely megteremti a mi éltetőnk és tűztengerünk, a Nap legközepének az izzását”.

A szószékről hangzó szavakat a vászonra vetített diadalmas képek és ujjongó kiáltások kísérik. „Megnyertük a forradalmat!” - „Katonai díszpompával temetjük halottainkat!” - „Éljen a fel-támadott tenger!” - „Éljen a jött éve csodáknak!” - „Függetlenség! Irodalmi újság!” A város örömmámorban úszik, családok „a boldogság sugárzó melegében összeölelkeznek”...

A *második jelenet* - az első ellenpontjaként - a vereség utáni letargiát, letaglózottságot örökíti meg. Mindenki egymást okolja a pusztulásért, elhárítván önmagáról a felelősséget. „Ki hívta be a szovjet csapatokat?” - hangzik fel a kérdés itt is, ott is. A Históriás mentegetőzik: „Én csak a krónikása vagyok annak, ami...” Okospeti most is gyermeketeg naivkodik: „bácsi kérem, mi az, hogy szovjet csapatok?” Majd érces férfihangok hallatszanak innen is, onnan is: „Helyre-állítjuk a rendet! a közbiztonságot! Tárgyalunk a szovjet kormány megbízottaival a szovjet katonai erők kivonásáról”.

Aztán a Történelem nagy útvesztőjében eldőlnek a dolgok. Hruscsov, a Köpcöske, kiegyezik John Fosterrel, a Hórihorgassal (aki nem kívánja magát beleártani a „magyar ügy”-be!). Imre bácsi és Király Béla nem jutnak egyezsége az ellenállás ügyében; Andropov mentegetőzik: „Kénytelenek voltunk enkvádés osztagokat ide küldeni, hogy biztosítsák a kivonulást”. A tömegből mind erőteljesebb hangok hallatszanak: „Majd segít az ÁVÓ!”

Lám, tehát néhány szereplővel és néhány jól megválasztott mondattal fel lehet idézni a történelem esszenciális mozzanatait! A magyar forradalom utolsó, reménytelen kísérlete önmaga megvédésére: távirat az ENSZ-hez. Hátha az amerikai Elnök segít! De az csak golfozott... Eközben itthon: elfogatóparancsok - házkutatások - csengőfrász - írók elhurcolása - magánzárka, sőt már akasztások, rágalomhadjárat. S mindezek ellenében a dacos-keserű, bátor új jelszavak: „a munkástanácsok kitartanak!” - „márciusban újrakezdjük!” Háttérben a zokogó, széthullott családok: a Lány és a Fiú a határ felé tart; a szülők magukba roskadva beletemetkeznek-belefeledkeznek köznap teendőikbe.

A *záróképben* Fehér és Fekete Leányalak lép elő a színpad két oldalán, siratva a „gyermek-keresztshadjáratot” - siralmukat a kórus felerősíti-felfokozza. Majd két Gladiátor-forma bronztestű férfi, rá-rásújtva a Gongra, énekli: „réztengerre rámaratva emlékezzél 56-ra”. Aztán mint távoli harangszó, lassan elhal a gongütés...

Végül a *Históriás* és a *Földmérő* negyven év távlatából értékeli, ami akkor és azóta történt: Ötvenhat óta a negyven év alatt annyi minden volt, felkelések, határvillongások, meg- és visszatörölés, mézszárlásban tobzódó vérfürdő, népiirtás, örök-harag-háború, élethalálharc, hogy a világ - mintha száz Bosznia, egyéb se volna. „Negyvenmillió halott - annyi, mint a második világháborúban, annyi, mintha a harmadik világháborút is lejátszottuk volna” - „lassított felvételen”. Ezen már nem változtathatunk. Az egyetlen, amit tehetünk: fogadjuk meg, hogy „az új ezredévben csínján ésde csak keveset: ne akarjuk *mindenáron* szaporítani a népek bűn-lajstromát”. Aztán távoznak a színről - egyikük jobbra, másikuk balra, közösen dudorászva: „Réztengerre rámaratva / emlékezzél ötvenhatra / visszhangozza közel s távol / áradó sokadmagával - legyen fuga körbe-kánon / fiamtóli unokámon / legyen ő ki erre eszmél / ötvenhatról emlékezzél”.

Végül az egész társulat egy-hangon énekli az *Elbocsátót*, égő fáklyát tartva a magasba: „mártírokhoz szóljon / búcsú-istenhózzád / kelj fel állj fel szállj fel / fáklyánk Magyarországra!”

*

Határ Győző egész további életművének élményvilágát 1956 tapasztalata alakítja - persze sokszoros áttétellel. „Mert 56 nekem is, mint sokak számára, tudat-meghatározó, kiheverhetetlen trauma volt: a napfogyatkozás, amely tényérjával még a II. világháborút is eltakarta” (*Légy minaret!* - 143. p.). S valóban, a ezredforduló tájékáról visszatekintve egyre inkább úgy tűnik: ekkor roppant meg a bolsevizmus vérrel-velővel összetartott szörny-birodalma. Persze, még évtizedeken át húzta-vonta-nyújtotta életét, felmérhetetlen roncsolást végezve a lelkekben a „puha diktatúra” *látszólagos* engedékenységevel. Ennek levét isszuk még ma is, az ezredfordulón!...

II. fejezet

Az emigráció

„Szkeptikus csak a filozófiában vagyok (...) Ami az életküzdelmet illeti, talpraugró macskatermészet vagyok, szellemalkatomban, kedélyembe mélyen elhorgonyozva mindig ott van a verhetetlen optimizmusom (...) Bízom szerencsecsillagomban.”

(Életút II. 225. p.)

Átjutva a zöldhatáron, az '56-os menekültek egy kis osztrák városkában, Deutschkreutzban kaptak átmeneti szállást és ellátást. Határ Győző Piroskájával csakhamar tovább is megy innen: felkapaszkodnak egy Bécsbe induló autóbuszra, amely a Ringen, épp a Caritas Szolgálat közelében teszi le őket. Ott aztán megkapják a szükséges igazoló papírokat, szállás-, ruha- és étkezőjegyeket, s kisvártatva már boldogan sétálhatnak a karácsonyi pompában tündöklő Belvárosban. A szentestét egy gazdag bécsi család elegáns luxuspalotájában töltik: a menekült-házaspárt Ausztria egyik legnagyobb rádiógyárának elnöke hívja meg, aki aztán hat héten át vendéglátói figyelmességgel kalauzolja őket végig Bécs nevezetességein (kezdve az Operától a remek éttermekig). Az író édesanyja, Margit mama néhány vaskos kéziratcsomagot küld ki utánuk újabb menekülőkkel (amit sikerült elrejtene-megmentenie a többszöri házkutatás ellenére). 1957. február 3-án aztán elindulnak a mintegy ezernyi magyar emigránst szállító különvonattal úticéljuk, London felé (*Életút* III. 9-20.p.).

Végigszáguldva Európán, ahol a nagyobb állomásokon mindenütt rezesbanda ünnepli őket, majd Calais-nál átkelve a Csatornán, egy Birmingham melletti festői szépségű kisváros, Cannock kitűnően felszerelt menekülttáborába szállítják őket, ahol „édes semmittevésben” élvezik a Szigetország barátságos vendégszeretetét. Ők azonban mihamarabb Londonba akarnak jutni, így a Piroska kontyában őrzött 30 fontnyi vagyonkájukkal nekivágnak az Ismeretlennek. Eleinte persze elveszett gombostűnek érzik magukat a hatalmas, nyüzsgő város „szénakazlában”, hiszen sem állás, sem lakás nem várja őket. 1957 márciusában Határ Győző mégis boldog-lelkesülten nyilatkozik az Amerika Hangjának: „Megnyílt előttem a világ kapuja (...) Bartók nyomdokain járva, a parányi haza helyett majd én is beérem öt földrésszel, három óceánnal” (in: *Légy minaret!* 13-15.p.). Kiszabadulván „a Barátságos Pokolból”, végre fellélegezhetnek. Majd' féléves hányódás következik, hol albérletben, hol vendégségben segítőkész ismeretlen ismerősöknél, mikor végre a Nemzetközi PEN révén egy időre lehorgonyozhatnak a Máltai Szeretetszolgálat Menekültotthonában, London legelőkelőbb negyedében, a Knightsbridge-en (*Életút* III. 30-42. p.).

Határ Győző - most már végre nyugodtabb körülmények között - nekilát új életük megalapozásának. Orwellt fordít, cikkeket küld a különböző, rövidebb-hosszabb életű emigráns periodikáknak. Átmenetileg a Tábori Pál / Mikes György indította londoni *Magyar Szó* „sajtófirkásza” lesz; ír Tollas Tibor lapjába is, a müncheni *Nemzetőr*-be, s az 1957 márciusában Bécsben indított, de májustól már Londonban szerkesztett *Irodalmi Újság*-ba (amely az '56-os forradalom alatti budapesti *Irodalmi Újság* jogutódjának tekintette magát); külső munkatársa lesz a müncheni *Látóhatár*-nak (majd 1958-tól az *Új Látóhatár*-nak), és az ugyancsak Münchenben működő Szabad Európa Rádiónak. Piroska pedig egyelőre egy közeli palotában főzőasszonyként tesz szert keresetre, így szépen tudnak spórolni egy majdani stabilabb berendezkedésre. Csakhogy a „luxusállapot” nem tart sokáig: a tulaj pár hónap múlva a piacon áruba bocsátja a szeretetszolgálati házat, s őket az utcára teszi. Ismét nehéz hónapok következnek: írónk eladja magát rajzolókulinak egy óriás-vállalat mérnökrészlegénél, csakhogy valamiféle lakást bérelhessenek. A magyar menekültek zöme ekkorra már letelepült Hampsteadben (Észak-London egyik elegáns negyedében); Határék is itt vesznek ki egy viszonylag drága bútorozott appartement-t. Piroska ösztöndíjat szerez magának a St. Martin's Festőakadémián (ahova több fiatal emigráns is jár - köztük Sárközi Mátyás). Jól érzi ott magát, de pénzt nemigen hoz a házhoz, ami átmeneti feszültséghez vezet kettejük viszonyában, s egy időre külön is költöznek (*Életút* III. 52-59. p.).

Úgy tűnik tehát, odakünn is nehezen rendeződik Határ Győző élete. Elárvultságában újabb gond szakad a nyakába: Margit mama - miután kijuttatta fiához kézirat-maradványait vékony

hártyapapírra körmölve - 1958 februárjában kiküldi időközben meghalt férje urnáját. A fiú megrendült és megrendítő gyászverssel búcsúztatja apját, kinek élete értelme most teljesült be: „megérkezett, lám, s hogy megjelentse - győzelem fiában! / Röptét hamvában fejezte be / harcolt a Doberdón Dalmáciában / - Londonban gyógyul minden sebe” (*Hamvvederre*). Kisvártatva aztán Hajacskám Hófehér maga is megérkezik. 1958 nyarán írónk végre - kilencszáz jelentkező közül harmadmagával - szerződéses állást kap a BBC Magyar Osztályán, elsősorban kitűnő orgánusának köszönhetően. Így felállhat rajzasztala mellől, anyagi helyzete is némiképp stabilizálódik. Oroszlánmama kibékíti Piroskájával; 1958. szeptember 20-án házasságot kötnek, s megveszik első lakásukat, a „csöppnyi” ötszobás babaházat (*Glenhurst Avenue 6*). Siklós Istvánékkal s az 1957 őszén szintén Észak-Londonban megtelepülő Szász Béláékkal összejárnak; otthonukban sűrűn megfordulnak az ifjabb emigránsok (a más országokban letelepülteket is gyakran látják vendégül). Társasági kapcsolatokat építenek ki az angol középosztály tagjaival, tudósokkal-orvosokkal-színészekkel-színházrendezőkkal stb.; eljárnak a Phoenix klubba, ahol a viktoriánus szalonok szokása szerint magas szintű kulturális élet zajlik (muzsikálás-éneklés-jelenetek előadása - irodalmi, képzőművészeti témák megvitatása stb.). Piroska is elhelyezkedik, egyelőre egy közeli étteremben, majd - miután magas szinten elsajátítja az angol nyelvet - csakhamar hivatalos tud vállalni a könyvvitelben, ahol jó keresettel, magas beosztásban egészen 65 éves koráig (1991-ig) dolgozik (*Életút* III. 63-118. p.).

Aki nem ismeri a nyugati emigráció belső életét, könnyen azt hiheti, hogy anti-bolsevista szemléletükben, a diktatúra iránti gyűlöletükben, az '56-os forradalom értékelésében egyek voltak (hiszen ezért menekültek Nyugatra). Azonban erről szó sincs! A történelem bizarr paródiája, hogy - nagyot szippantva a Szabadság levegőjéből - a különböző politikai / ideológiai beállítódású csoportok csakhamar éles vitába bonyolódtak egymással, és egymást hibáztatták a forradalom veresége miatt, azon civődván, hogy ki állt (szélső)bal- / jobboldalon, ki miért felelős, ki volt a hős, ki az áruló stb. Természetesen a kibontakozás, a nemzet Jövőjének útját is mindannyian másként képzeltek el. Ki-ki a maga álláspontját tartotta „egyedül üdvöztetőnek”, és azt lehetőleg rá akarta erőszakolni a többiekre - a szellemi terror eszközeivel (Vö.: *Irodalmi Újság* 1957-1989, 9-113. p., valamint Borbándi Gyula *Nem éltünk hiába* 107-142. p., *Magyarok az Angol Kertben*, 258-316. p.).

Határ Győző igyekszik távoltartani magát a politikai vitáktól, hatalmi villongásoktól. Leszögezi, hogy a magyar forradalom nem egyik vagy másik csoport (írók-diákság-munkástanácsok-antisztálinisták-reformszocialisták-népiek stb.) forradalma, hanem a magyar nép spontán megmozdulása volt. „Az októberi nép a fölkelő nép volt (...) az utcákat előntő ‘szent lángfolyó’, amelyről a Költő szólt egykoron. Máglyára került a sok ‘haladó’, ‘tudományos’, ‘élenjáró’ - azaz tűzrevaló! - szovjet szemét, az ÁVÓ csakúgy, mint az álszakszervezetek, az álproletárok diktatúrája csakúgy, mint a proletárok áldiktatúrája” (*Rendezvényen kívüli hozzászólás*, 1958, in: *Az Ige ígézetében*, 17-24. p.).

Ő itt is - csakúgy mint otthon - a szellem emberének függetlenségéért, a szabad gondolkodás és véleménynyilvánítás jogáért küzd. Azt természetesnek tartja, hogy a diktatúra traumáját öregje-fiatalja magával hozta - ki a belső emigráció, ki a börtön, ki a kényszermunka sérüléseit, amiből kigyógyulni - érthetően - nagyon nehéz. Így hát a szabad földön ki-ki azt folytatja, amit abbahagyott, a honi tabuk feltornyosulnak minden kérdésben, s folyik tovább a bizantinikus mellébeszélés. „A gondolkodás illetanárjai” itt éppúgy meg akarják fegyelmezni a szabadgondolkodót, mint tették otthon. Így persze nagyon nehéz tisztázni a „történelmi igazságot” - a különféle részgazságokkal, csoportérdekekkel szemben (*A gondolkodás illetana*, in: *A költészet kiskatéja*, 21. p.).

Eleinte természetesen megpróbál bekapcsolódni a különböző irodalmi-kulturális szervezetek tevékenységébe. Az 1957 márciusában Londonban alakult Magyar Írók Szövetsége Külföldön (MÍSZK) kongresszusain is részt vesz, küzd azért, hogy annak kéthetente megjelenő hivatalos lapja, az *Irodalmi Újság* valóban irodalmi orgánus legyen, s ne az egyes csoportoskák politikai marakodásának fóruma (vö. *Irodalmi Újság* 1957-1989, 13-15. p.).

A MÍSZK kezdetben fontos szerepet töltött be abban, hogy az '56-os menekültek bekapcsolódhassanak a diaszpóra addigra már jól kiépített és eredményesen működő szellemi fórumainak - amelyeket zömmel az 1947/49 között politikai okokból emigráltak hívtak életre - munkájába. 1957 ősztől egészen az év végéig folytak a tárgyalások Ignotus Pál írószövetségi elnök és a Szabad Európa Bizottság (SzEB) vezetői között Borbándi Gyula közvetítésével, míg végül megállapodtak abban, hogy az Írószövetség időszerű irodalmi eseményeket ismertető beszámolókat, irodalmi kérdéseket érintő kommentárokat stb. tartalmazó - mindenfajta politikumtól mentes - műsorblokkot küld a SzER-nek, amit részben Londonban, részben Münchenben szerkesztenek (mind az Írószövetséget, mind a SzER-t Washingtonból finanszírozta a Congress for Cultural Freedom nevű fedőszervezet, amelynek háttérében a CIA állt). 1958. január 22-től folyamatosan sugározza is a SzER - rövidítve bár - az anyagot, amelynek az összeállításában András Sándor, Aczél Tamás, Faludy György, Határ Győző, Gömöri György, Márton László, Pálóczi-Horváth György, Thinsz Géza, Vitéz György stb. működtek közre (vö. Borbándi Gyula *Magyarok az Angol Kertben* 307-308. p.). Határ Győző ettől kezdve a SzER müncheni központjának megszűnéséig (1992. június 30.) a rádió külső - még hozzá igen aktív! - munkatársa, miközben a BBC-nél is folyamatosan dolgozik (egészen 1976-os nyugdíjaztatásáig).

Hasonlóképpen nyitott volt az 1950 novemberében Zürichben indított, majd 1951 ősztől Münchenben szerkesztett *Látóhatár* az '56-os menekültek felé. Az 1957. máj.-jún.-i összevont számban Molnár József szeretettel köszönti és bemutatja az újonnan érkezetteket. Ettől fogva Faludy György, Határ Győző, valamint a fiatalok (András Sándor, Bakucz József, Ferdinandy György, Gömöri György, Horváth Elemér, Karátson Endre, Kemenes Géfin László, Major-Zala Lajos, Makkai Ádám, Márton László, Siklós István, Sipos Gyula - alias Albert Pál, Thinsz Géza, Vitéz György stb.) rendszeresen szerepelnek írásaikkal a régi, nagymúltú emigránsok (Cs. Szabó László, Fejtő Ferenc, Gombos Gyula, Hatvany Bertalan, Ignotus Pál, Kovács Imre, Kibédi Varga Áron, Szabó Zoltán stb.) mellett.

Időközben azonban - az anyagi és a politikai viták kiéleződésével - a *Látóhatár* munkatársi gárdája két táborra szakad (a belső vitákról lásd: Borbándi: *Nem éltünk hiába* 107-152. p.). Lezárva egy korszakot, és pontot téve a hatalmi viszályra, Bikich Gábor - Borbándi Gyula - Molnár József 1958 októberében - a jogfolytonosságra hivatkozva - *Új Látóhatár* címen indít lapot. Az ifjabb gárda egészében melléjük áll, miközben a (rég) *Látóhatár* is vegetál még egy ideig (1959 végéig); majd szerkesztőivel együtt hazatelepszik. Határ Győző nem foglal állást a régi-új vitában, hanem mindkét folyóiratnak ad írást. 1958. aug. 10-én kelt levele szerint fájjalja a történeteket, de az a véleménye, hogy „a müncheni szerkesztőknek maguknak kell a problémát megoldaniok” (közli Borbándi: i.m. 141. p.). Ez is azt mutatja, hogy ő egyfajta kiegyenlítő szerepre törekedett, s nem akarta, hogy irodalmon kívüli szempontok közrejátszsanak a munkatársi gárda alakulásában.

Az *Új Látóhatár* 1958 ősztől - először Herceg János vajdasági író közvetítésével, később Monoszló Dezső, illetve Bori Imre révén - jó kapcsolatot alakít ki az Újvidéken, Szabadkán és más magyarok lakta városokban élő írókkal (ami elé a jugoszláv kormányzat nem gördít akadályt, ellentétben a vasfüggöny mögötti többi ország politikai vezetésével! - vö. Borbándi i.m. 153. p.) Az Újvidéken 1945-ben újraindult *Híd*, majd az 1961-ben szerveződő *Symposion*

többször vendégül látja a későbbiekben a nyugati diaszpóra jeleseit - köztük Határ Győzöt is; 1972-ben a *Híd* közli Gömöri György Határ Győzővel készített interjúját.

A BBC-nél végzett rendszeres munka az emigráció első éveiben rendkívüli mértékben leköti Határ Győzöt, így korábbi, nagylélegzetű művei átfésülésére, kiadására még sokáig nem gondolhat. Feladatait élvezettel végzi („az anyanyelv falain belül biztonságban érzi magát az ember”). Eleinte a Kádár-sajtó napihíreit kell glosszáznia (a Rádióhoz természetesen minden hazai periodika járt!). Első sikerét éppen egyik kis glosszájával aratja: „A Gellért-hegyen újra felmerednek a szovjet ágyúk Budapest fölé. Csepel ismét szovjet rohamlővegek torkával néz farkasszemet, és az országba megint ‘baráti szovjet egységek’ érkeztek - ezért hasadt meg a Kossuth-szobor, nemcsak a talapzata, hanem a szíve is” (Miért hasadt meg? - 1957. júl. 16. in: Az Ige igézetében, 7-10. p.).

Főnökének, a *Magyar Osztály* élén álló Rentoul Ferencnek, valamint fő-főnökének, Tarján Györgynek, aki a hat középeurópai osztály admirálisa volt (mindketten 1938-as emigránsok) nagyon tetszett a kis írás. Utóbbi rögtön behívatta egy kávéra: „ez a te kis fullánkos polémiád másoknak is tetszett (...) ezentúl minden héten kétszer-háromszor jelentkezzél hasonló polémiákkal” (*Életút* III. 74. p.). Így aztán évekig írogatta a Kádár-sajtót kifigurázó humoros-szúrós kis glosszáit („kötetekre menő anyag lehetne belőle, ha megvolna”). 1958/59 folyamán azonban a műsorpolitikában megindul az alkalmazkodás a kelet-európai liberalizálódást támogató új irányvonalhoz (amit természetesen az amerikai *Congress for Cultural Freedom* szorgalmaz az általa anyagilag finanszírozott szerveknél - az *Amerika Hangjánál* és a *SzER*-nél is). Tarján György tehát ismét hivatja: „Új szakasz következik. (...) Ezentúl kulturális vonalon olyan teret adunk neked, ahol sokkal inkább érvényesítheted tehetségedet. Bemutatók, felújítások, színházak, mozik, hangversenyek... Arról írsz, amiről kedved tartja”. *Írók a korfordulón* címen két hetente 20-25 perces rovatot kap, világ- és magyar irodalmi könyvszemlére; eleinte főként angol könyveket ismertet, később egyre nagyobb teret kapnak a kortárs magyar szerzők, részben az emigránsok, részben azok, akik - nem kis kockázattal - kijuttatják hozzá itthon megjelent köteteiket (*Életút* III. 79-83. p., valamint *Irodalomtörténet*, Utószó).

A hatvanas évek elején egyébképpen is érzékelhető fordulat áll be az emigránsok életérzésében: többé nem reményked(het)nek a „magyar ügy” igazságos elrendezésében, nyilvánvalóvá válik, hogy az országnak az orosz csizma talpa alól - egyelőre! - nincs szabadulás. Kinek-kinek a túlélésre, a további életút értelmessé-tartalmassá tételére kell tehát berendezkednie. Úgy sejtjük: Határ Győző az őt (is) foglalkoztató egyik legmélyebb dilemmát fogalmazza meg Camus-nekrológiájában, amelyben a francia író 1942-es esszéjére, a Sziszifosz-mítoszra utal (*Sziszifosz halála*, Irodalmi Újság 1960. jan. 15.). „A labirintusból nincs kiút!” - hangsúlyozza; egyetlen probléma van: eldönteni, hogy az életet érdemes-e leélni, ha nincs metafizikai távlata?! Sziszifosz boldog a maga módján, s nem érzi meddőnek, hiábavalónak tevékenységét e gazdátlan Univerzumban, hiszen maga a csúcsok meghódításáért folytatott küzdelem elegendő, hogy az emberszívet betöltse. „Ennyi és nem több a boldogság, voltaképpen ez az Élet értelme”. Ez a felismerés egybecseng Madách Űr-jelenetének konklúziójával („A cél halál, az élet: küzdelem / az ember célja: e küzdés maga”), s végeredményben a magyar irodalom legnagyobbjai sem tudtak ennél többet mondani. E tekintetben tehát Határ Győző mégiscsak „beleillik” literatúránk legrangosabb vonulatába, bármennyire tagadta-tagadja is a rokonságot!

Az emigráció egyre éleződő erkölcsi-politikai vitáiban is megőrzi „outsider”-voltát. A *Magyar Írók Szövetsége Külföldön* képtelen már leplezni és áthidalni a növekvő ellentéteket, és a személyi belvillongások következtében lassan megindul belső bomlása. Határ Győző 1961-ben

el is határolja magát tőle: „Az ember csak addig hallgathat - hangsúlyozza, amíg némasága két-értelművé nem válik. Nem akarok a ‘placcon maradni’, ha ennek ára beleegyező hallgatásom. A magyar forradalom pártközi békéjével a közös ellenség ellen - a forradalom erkölcsi aranyfedezetével érkezni, s mindent ily dicstelenül elkótyavetyélni alig négy év alatt - ez több, mint bűn, ez hiba”. Ilyen körülmények között nem tehet mást: „kitűzöm az egytagú írószövetség jelvényét, s valahára - álszövetség, álszövetségesek nélkül - lemorzsolódom” („*Mi lesz, ha megtudják Kádárék?*” Nyílt levél a MÍSZK vezetőségéhez, in: *Légy minaret!* 126-130. p.). A szervezet sorsát persze nem ez a levél (vagy több más emigráns hasonló levele) határozta meg, hanem az, hogy megszűnt a *Congress for Cultural Freedom* részéről az anyagi támogatás. Az Irodalmi Újság természetesen továbbélt, sőt megújult bizonyos értelemben - 1962. februárjától már Párizsban szerkesztette Méray Tibor, Enczi Endre; szellemi háttérét erősen meghatározta Fejtő Ferenc is (vö. *Irodalmi Újság* 1957-1989, 115-130. p.). Határ Győző a lapnak megszűntéig munkatársa marad.

A hatvanas évek derekán már vidám, pezsgő társadalmi élet zajlik a „Babaházban”. Határék izgalmas irodalmi esteket szerveznek, amelyeken Piroska a művek tolmácsolásában előadó-művészként közreműködik. Egy ízben Jean Rousselot látogatja meg őket, aki - meglátván a „magyaros” környezetet, amelyet maguk körül kialakítottak, felkiált: *Hongriuscule!* Ez a név jelöli mindmáig otthonukat, bár később lakást váltottak. 1960-ban az angol kormányservek felkérésére (Oroszlánmama és Piroska aktív közreműködésével) Határ Győző elvállalja a Magyarországra küldendő angol diplomaták, külügyi, hadügyi, gazdasági tisztviselők magyar nyelvi felkészítését, a magyar kultúrába való bevezetését. Gyakran koszt-kvartélyra is odafojadják őket, hogy megismerjék-megszokják a magyar családok életformáját. Huszonöt éven át végzik ezt a munkát, mintegy 300 diplomatát „nevelvén” magyarságismeretre (*Életút* III. 106-110. p.).

Írónk sűrűn átjár Párizsba ezidőtájt kapcsolatépítésre. Az 1962 májusában induló *Magyar Műhely* (amelyet ekkor még Czudar D. József, Márton László, Nagy Pál, Papp Tibor, Parancs János, Szakál Imre szerkeszt közösen, és az ifjú avantgardistákat tömöríti maga köré) kezdettől fogva szerzői között tartja számon és tisztelettel övezi. Az emigránsok önzetlen patrónusa, Gara László - aki már a húszas évek óta Párizsban élt, és a magyar irodalom közvetítésében, terjesztésében felbecsülhetetlen szerepet játszott, költészeti antológiákat szerkesztett, Kassák és Illyés műveinek átültetésében is közreműködött - francia kiadóknál jár közben művei kiadásáért. Az ‘56-osok közül elsőként Határ Győző regényei jelennek meg francia nyelven: 1963-ban a *Pepito és Pepita* (Julliard K.), majd 1970-ben az *Anibel* I. könyve önálló műként (*Napsütötte zápor*, Denoël K.), 1977-ben pedig ugyanott az *Archie Dumbarton* (*Éjszaka minden megnő*). Magyarul csak jóval később látnak napvilágot ezek a könyvek.

Arra is kísérletet tesz Határ Győző, hogy az angol szellemi életben angol íróként vegyen részt. Angol nyelven írott, közel félezer oldalnyi bölcséleti tanulmányában szeretné elmondani a világnak, hogyan alakul ki a diktatúrában a „fanarióta” embertípus (*Beyond the secret teaching / Túl a titkos tanításon*). Miután művével Nyugaton nem talál érdeklődésre, felismeréseit az *Intra muros* című dialogikus tractátusába építi be. Ez után angol nyelvű regénytrilógiába kezd (*Adam unparadised* - Ádám kiűzése a Paradicsomból). Már 1959-ben részletes szinopszist küld a magyar származású André Deutschnak, amit Szász Béla felesége fordít angolra, de a válasz nemleges. Ekkor tesz le arról véglegesen, hogy angol íróként ismertesse el magát - belátja, hogy nyelvet cserélni lehetetlen (*Életút* III. 121-130. p.).

BBC-beli munkájához kapcsolódóan élénken részt vesz az angol színházi életben is: végigüli a legizgalmasabb kortárs-bemutatókat H. Pintertől Osborne-ig, Beckettig, Benettől N. F.

Simpsonig, Barnes-ig. Mindez óriási hatással van alkotói szemléletmódjára. A 60-70-es évek fordulóján az abszurd inspirációjára kialakul saját drámaírói eszköztára - ezoterikus mini-drámák sorát írja (v. ö.: *A drámai oeuvre* című fejezet). Emellett 1962-től éveken át folyamatosan fordít karácsonyra-húsvétra egy-egy középkori angol misztériumjátékot a Rádió számára (összesen nyolcat - lásd: *Görgőszínpad*, Bp. 1988). Maga rendezi az előadásokat, amelyekbe a BBC minden magyar munkatársa bekapcsolódik, s Piroskának is fontos szerep jut bennük. Így az ünnepeket minden esztendőben meghitt közösségben élik át.

A hatvanas években - a BBC jóvoltából - Határ Győző bejárja az egész Szigetországot. Többhetes körútra küldik, hogy aztán majd beszámoló-sorozatot tartson az angolszász világ „furcsaságairól” az idegenek szemszögéből nézve. Végigbámulja Észak-Anglia, Skócia, Wales csodás tájait, majd végigutazza a déli tengerpartot, gyönyörködik a paloták-középületek-katedrálisok fenséges harmóniájában. Leedsben villámütésként éri, mikor megpillantja azt a monumentális épületcsodát, amelyet egykor a Halálos Házban, a mérnöki irodán, az *Architektura* című folyóirat fedőlapján látott - mikor is fogadalmat tett, hogy ha földig lejárja is a lábát, rátalál erre az épületre. Megdöbbsent, mikor látta, hogy az óratornyos városháza pompás díszítőelemei stukkóból, és nem carrarai márványból készültek; jellemző az angolszász józanságra és művészietlen ízlésre! - gondolta (*Életút* III. 136-139. p.).

Persze a rádiósmunkának is megvoltak a maga hátulütői. Éveken át engedélyt kellett kérnie a korporációtól minden egyéb publikáláshoz (később ezt elengedték). Viszont az „éjszakai műszak” nagyon fárasztó volt; a közös alagsori hálóteremben hajnalok hajnalán nekikeseredve bámult a sötétbe. Klapanciát is faragott hozzá: „Szkribler vagyok, szkribler lettem újra / ide mutatott az isten ujjá” (*Szkribler*, 1960). Nappal sem pihent, hisz számtalan egyéb munkája volt - így túlhajszolt szervezete 1964 tavaszán egy szép napon felmondja a szolgálatot. Kéthetes nemalvás után összeesik, s aztán hónapokon át súlyos depresszióval, magatehetetlenül fekszik otthon. Felgyógyulása után már természetesen jobban vigyáz magára. Ekkori gyötrelmeit, a kiüttlanság érzetét örökíti meg áttételesen *Az éjszaka műszaka* című kisregényében, amelynek hőse reménytelenül bolyong London-ország labirintusában, nem találván rá a „neki rendeltetett” hivatásra.

A BBC-nél foglalkoztatott londoni magyar emigránsok életformáját, közérzetét eleveníti meg kacagtató (ön)íroniával. „Vagy egy jó tucat közlegényből állt az Osztály - emlékezik az író (*Életút* III. 72. p.) - úgy hívták őket, hogy ‘műsorsegéd’; többségük az is maradt mindvégig. (...) A mindenki által tisztelt Cs. Szabó László, aki a Magyar Rádió Irodalmi Osztálya élén valaha jobb napokat látott, keserű humorral ‘evezőslegénynek’ titulálta státusunkat, magát az állást meg ‘gályapad’-nak”. Mindenkinek kötelező volt egyszer egy héten részt venni az éjszakai műszakban, végigcsinálni a hálótermi alvást, a szolgálatos néger nő felpiszkáló költögetését, az álmos két hajnali adást, a kora reggeli hazamenetelt. A St. George Street-i palotácskában „nagyon szép nők, művelt férfiak, az angol civilizáció színe-java” járt-kelt; írónk csak később tudta meg, hogy a BBC Külföldi Szolgálat valójában a „selejtés” újságíróit foglalkoztatta a Bush House-ban, s hogy a Broadcasting House-ban (az igazi Angol Rádió székházában) a Bush House intézményét „lepratelepnék” csúfolták. Itt minden osztály egy-egy gettó volt (az oroszok-japánok-kínaiak, sőt még a közép-európaiak is elkülönültek egymástól, külön „kasztot” alkottak a szlovák-lengyel-magyar-román stb. munkatársak!); dúlt a nacionalizmus-sovinizmus. Ki-ki csak az anyanyelv falain belül érezte magát biztonságban. Határ Győző egy idő után felfedezte, hogy titokban őt is - mint minden külföldit - „leprásnak” tekintették az angol gentlemanek (i.m. 95-96. p.).

„Így éltünk London-országban”

AZ ÉJSZAKA MŰSZAKA

„Mesélem magamnak a világot,
amint fölöttem elhalad”

(Mesemondó, 1960)

A hatvanas évek derekán írt kisregény a „megkapaszkodás” nehézségeit parodizálja. Mottója egy Kosztolányi-idézet („Nem lehet mindenki toronygomb-aranyozó”), amely egyúttal Füst Milán *Advent* című regényét is eszünkbe juttatja, ahol az üldözött eszmehívók (az anglikán egyház által eretneknek nyilvánított katolikusok) a templomtoronygomb-aranyozók. Ugyanakkor az idézet arra is utal, hogy nem lehet *bárki* toronygomb-aranyozó (csak a kiváltságosak), másrészt pedig az Ideák honában nem is kíván élni mindenki. Határ Győző egy szimbolikus figura csetlő-botló alakjába sűríti-transzponálja az emigráns közérzet közös jellemzőit. Gebefügi Gedeon - ahogy az ánglusok minden külföldi országot nevezték, nem tudván őket egymástól megkülönböztetni - meglehetősen periférikus helyzetbe szorult a Temze-parti Lumbágóban (éppúgy, mint egykoron „a tejjel-mézzel folyó Buzdugániában”). A Hajóhad utca végén található ezertornyú székesegyházban imádja - a többi toronygomb-aranyozóval - Egyistenét (pontos címük: Hajóhad Zsák 9). Persze különbség van a fenti és a lenti világ (Tükörország, azaz Ógábmul) toronygomb-aranyozói (az írói rövidítésben: t.g.a.-i) között, az utóbbiakat „leprásoknak” tartják az előbbieket, s a tündéri elegáns hölgyek - az „egyen”-Dearie-k - nemigen állnak szóba velük. Amit persze a „lentieket” a legsúlyosabb sérelemként-megaláztatásként élnek át.

Gedeonunkat kora hajnalban egy nőnemű néger hústorony riasztja édes álmából: adásba kell mennie. Az álmok megtévesztő szépségében tündöklő egykori hazájából, Buzdugániából, hirtelen visszapottyan a való világba, ahol a szigorú realitások keretei között kell folytatnia álombeli mesterségét. Ami igen nehezére esik, hiszen a messze Buzdugániában szép számmal voltak tornyok, azokon aranyozni való gombok, ám a t.g.a. mestersége korántsem volt veszélytelen (ott sem!). Az író szarkasztikusan idézi meg Buzdugánia közállapotait: az Álladalom és a Társaság folyamatosan céllovászatot rendezett aranyozóira, viszont, ha valamelyikük lepottyant tornyáról, azt később hősként, mártírként tisztelték, sőt a Haza Toronygomb-aranyozója lett. Gebefügi emlékeiben azonban mindez a nosztalgia rózsaszín szemüvegén át mint varázslatos mesevilág jelenik meg: aranyfüsttel futtatott szép kövér egykori toronygombját rendületlen hűséggel ápolta-tisztogatta, s bár garmadával füttyöltek-süvítettek körötte a golyók, egy sem találta el. Boldogan aranyozta volna gombját akár a világ végéig, ha nem jön a restauráció és a Monarchikus Kommunizmus, s az Isten Kegyelmeiből való Erzsébet parancsba nem adja, hogy minden tornyot le kell rombolni, kivéve azokat, akik hűségnyilatkozatot tesznek a Monarchikus Kommunizmus és az Újhasburg Ház (Pártház-megyház) mellett. Ilyen körülmények között Gedeonunk jobbnak látta, ha odébbáll, s hűségnyilatkozat helyett a Boldog Nyugatra költözik.

Határ Győző - választott új hazája irodalmi hagyományainak megfelelően - Swift és Shaw modorában, élesen karikírozva festi le Lumbágó / Ógábmul társadalmi berendezkedését, s még inkább az ott megtelepült emigráns intellektuelek helyzetét. A „lenti” világban (Tükörországbán) minden tótágast áll, s az üvegkoporsó alatt a kíváncsiskodók aláláthatnak ugyan az odafent gögös-büszkén suhanó leányszoknyáknak, de mint „üregi leprások” soha nem juthatnak hozzá a fenti toronygombokhoz, még kevésbé az azokhoz tartozó ladykhez! Gebefügi egy megszégyenítő udvarlási kudarcából örökre megtanulja, hogy aki Ógábmul tükörországán a torony gombja fonákját fényesíti az éjszakai műszakban, az odafent Lumbágóban ijedelmes rém - s orra-füle híja már messziről elárulja, hogy a lepratelepről szabadult.

A menekültek tehát némiképp csalódtak a befogadó országban: nem tárt karokkal várták őket, és szó sem volt pozitív diszkriminációról velük kapcsolatban. Keményen meg kellett küzdeniök azért, hogy megvethessék a lábukat idegenben. Nem csoda hát, ha egyikük-másikuk hátrafele kezdett pillantgatni! Gedeonunk - egy jellegzetes emigráns-típus karikatúrája, aki sehogy sem találta fel magát az új viszonyok között - egy szép napon elszánta magát, hogy töredelmes bűnbánattal felfolyamodványt intézzen a hazai Álbasztardhoz, hátha akadna neki otthon egy tornyocska, tornyon gombocska, amelyen elaranyozhatná azt a kiskeveset, ami neki még hátravan! Vesztére, persze, mert a Népi Monarchia Isten Kegyelméből Örökös és Első Koronázott Főtitkára nevében „Erzhercegi üdvözléssel” érkező válaszlevél egyértelműen leszögezi: „megüresedett állami toronygomb-aranyozói állás nincs és nem is lesz a sifonérban”, ellenben - ha Gebefughy úr nagy pénzeket fizet - visszajöhet cipőpaszta-vigécnek, persze csakis az állami szektorban, valahol vidéken. „Akkor már inkább itt, Lumbágóban” - gondolta Gedeonunk - ahol, ha leprás is, legalább gyöngyélete van. És maradt.

Határ Győző széles jókedvvel kerekít hőse köré egy - az angol életszokásokat is parodizáló - sztorit, amelyből fény derül arra, miért volt oly nehéz meghonosodniok London-országban, s mit kívánt tőlük „ez a simán, megolajozottan passziózó” társadalom, ahol a személyiségjogok biztosítva vannak ugyan, de senki nem várhat élet-segítséget másoktól.

Gida úr, hangulati mélypontján, már-már az öngyilkosságot forgatja fejében. Csakhogy ez Lumbágóban igen szigorúan tiltott dolog, hiszen nem illik saját halálunkkal terhelni - zavarni másokat! Így hát telefonon gyónási légyottot beszél meg a Hajóhad Egyházközség Miniszterével (azaz a lelkipásztorral), aki hevesen ellenzi önpusztító szándékát: „hova jutnánk, hogyha körorvosaink az Irgalmi Halált közkölségen, s az Ingyen Temetést boldog-boldogtalannak osztogatnák?” S az ánglusok józan praktikizmusára jellemzően Gebefügit jóindulatúan az Irgalmas Szamaritánusok Lebeszélő Szolgálatához küldi. Ott persze - Gyümölcslő Bank-szünnagynap lévén - csak egy helyettesítő lelkisegély-szolgálatost tud elérni telefonon, aki életmegoldásul misszionárius álláslehetőségeket kínál neki: Hátsó-Ugandában fehérpőkrémet áruló vigéc lehet, vagy Ruanda Urundiban utazó hittérítő sárga suvikszban, netán Yoruba Földön fekete suvikszot árulhatna a tűz körül táncoló törzsnek, miközben sok zsenge yoruba lelket terelhetne az Igaz Útra. Gedeonunk persze ebből sem kér, de azért megköszöni az irgalmat Mr. Szamarnak. Mire ő boldogan felvési a Megmentettek Listájára védence nevét.

Határ Győző kifogyhatatlan humorral ecseteli Gebefughy lelkiállapotát, aki számára a Sors, lám, nem tartogat más feladatot, mint a cipőkrémmel való házalást, akár Buzdugániában, akár valamelyik angol gyarmaton. Avagy a lepratelepen való szolgálattétellel kell beérnie. Kárvallottan veszi útját a Szótáríróhoz címzett spelunka felé, majd kocsmáról kocsmára jár, s a sörtócsák nedves félhomályában magasszintű társalgásokat hallgat az elaggva-születés és a végelgyengülés „divatjáról”, valamint az elektronikus hamvasztótragacsokról, amelyek segítségével otthonában elégethetik az elhunytat („elektronikusan felizzik a zsarát, s ő lehamvad a

gyorsrostélyok között”). Lám, micsoda magas színvonalat ért el Lumbágóban a technika! - „a szertartásmentesített emberiség úgy takarítja el hulláit, mint a szemetet!”

Gebefügink megalázottan, sérült lélekkel botorkál a székesegyház felé, gondolatai tétován bukdácsolnak Ógábmul fordított fáklyáinak világánál. Már csak a Nemlébbe vágyik. Megadóan alászáll a bányaliften vak-tornyának kútüregébe, s elbóbiskolván máris a Mennysorszámban érzi magát. Egy kupecforma pátriárka lép elé, s megint: a Mennyben dolgozni tilos! Gidánk könyörgésére Péter bátyó mégis ajánl valami nekivaló elfoglaltságot: „felcsaphatnál utazó vigécnek, fehér cipőkrémbe az Örök Jeruzsálem, Égi Borobudor, Új Mekka-Medina körzetben”. No, ez hiányzott még hősünknek! Mint akit darázs csípett, iszonyodva riad fel álmából (hát itt is? hát sehol nem szabadulhat a suviksztól?). Nem a néger nő-kolosszus, hanem Sir Mawk, a gombellenőr magasodik fölé ijesztően, szikrát hányó orrszörmőkjával, vízilókorbácsát suhogtatva, sztentori hangon üvöltve: „Ön alszik, ahelyett, hogy aranyozna! További intézkedésig rendelkezési állományban marad, és nem mutatkozik a templom környékén!”

Gidánk - elborzadva, hogy maradék toronygombjától is megfoszthatják - kettőzött odaadással lát munkához. Bármilyen méltatlannak is érzi jelen életét, mégiscsak fájna itthagynia ezt a siralomvölgyét, ahol oly jól elkínózzák egymást az emberek! Találnia kellene valamiféle olyan megoldást, hogy - ha nem is ingyenélőként, de nem is rabszolgaként - elboldogulhasson valahogy. A bűnözés szakirodalmát áttanulmányozva, botránykeltésre szánja el magát, hiszen „magasan kulturált társadalmunkban” csak a siker-koronázta gazembernek van rangja, és csak az él jól, aki nem becsületes munkával szerzi kenyerét. Beszerez hát egy marhakolompot és egy vízilókorbácsot, búcsúlevelet hagy asztalán. Másnap reggel elegánsan felöltözve végigosan Hajóhad Árkon - Berken és Közön, ki az utca sokadalmába, a munkába siető tisztes polgárok közé.

S aztán kezdődik a nemulass! Gedink éktelen zajt csapva kolompjával, korbácsával ráront a járókelőkre: „Ébresztő! Indul a Vésztő - Okány - Póklábverőcei vonat! Utazik! Suviksiban! Fehér suvikszot árulni a Feketéknek!” Mást pedig más vonalra irányít (Dörömbölytapolca - Bélapátfalva - Verseg; Arács - Visonta - Abasó; Tápé - Koroncó - Kenderes - Karakószörcsög és így tovább). A meghökkent járókelők sóbálvánnyá meredve, engedelmesen felsorakoznak, s fanyalogva, de udvariasan érdeklődnek egymás vonatindulása után.

Lumbágóban futótűzként terjedt a hír, mi történik a Hajóhad utcában. Mozgósítást rendelnek el, s a megbabonázott járókelőket rabomobilok sora szállítja a tornyuk tövébe, majd lélek-egyenészek gyorsmosó gépeikkel győzködik őket, hogy valójában nem vigécek, nem kell suvickban utazniok. A Bulgakov Wolandjához fogható „fekete mágust” pedig lefógták a mentők, lefegyverezték, s begyömöszölték a párnázott dühöngőszállító autóba.

Gedeonunk megdicsőült. Elérte, amit akart: fejedelmi környezetben ébredt fel, fenyvesek között, egy luxus-medencével, tenispályával felszerelt szanatóriumban, államköltségen. „Beérkezett” tehát - bízhatott benne, hogy azontúl a hálás társadalom tartja majd el. Bájos, fiatal kedvestündérek, Dearie-k lesték óhaját. Búcsúlevele felbontatlanul hevert éjjeliszekrényén, bizonyítva, hogy Lumbágóban még a bolondok végakarátát is tiszteletben tartják. Megnyugodott: „Nem vagyok elmeháborodott, tettemet értelmi képességeim teljes birtokában követtem el.” Kórlapját is megnézte, melyen az állt: „Gyógyíthatatlan. Gyógyterápiának toronygomb-aranyozás, nővér-sétáltatás, gyógytenisz.” Tekintete messze révedt - a fenyők mögé magasodva boldogan fedezte fel a szanatórium kápolnáját, s felsударasodó tornyának tetején a facér toronygombot, mely éppen őrá, a facér toronygomb-aranyozóra várt. Gedeon meglelte hát a Paradicsomot a világon-kívüli létben, s ott rendezte be fellegethonát.

Az író maga természetesen nem lett az elmeegógyintézet foglya: depressziójából kigyógyult félév múltán, Piroskája és Oroszlánmama gondos ápolásának köszönhetően. Gebefügi nem az ő alteregója, de Lumbágó-beli viszontagságaiban az általa (is) megélt tapasztalatok sűrűsödnek. Kiegyensúlyozott lélekalkatának köszönhetően ő „kiheverte” a megalázottság élményeit; de az emigránsok között sokan akadtak, akik évtizedeken át hordták magukban a súlyos lelki sebeket.

(A kisregény megjelent:

in: Angelika kertje, Aurora Ezoteria London 1987.

Bábel Tornya, „Örökségünk” sorozat Budapest 1996.)

A nyagi helyzetük stabilizálódása, a BBC-nél való folyamatos munkaviszony csakhamar lehetővé tette, hogy Határék egy rendezett polgári életformát alakítsanak ki, amely természetesen teret és keretet adott az alkotói létnek is. Az „éjszaka műszaka” után hazatérve, az író a reggeli-koradélelőtti órákat a saját-műveknek szentelte: verseit, novelláit szerteküldte a különféle emigráns folyóiratokba, s hozzálátott korábbi regényei átfésüléséhez, „kikokszolásához”. Már arra is tellett, hogy nyaranta Piroskával bejárják Nyugat-Európát (Francia-, Olasz-, Spanyol-, Görög- és Németországot, Portugáliát), majd Törökországot, Egyiptom, Tunézia, Andalúzia, a Kanári-szigetek, Baleárok stb. egzotikus tájai következtek. Piroška útikönyvekből előre felkészült ezekre az utakra, sőt, mint vizsgázott „turisztikai szakértő”, még a nyelveket is törte-törögte, s fáradhatatlanul szervezte-rendezte a mindennapokat. Lélekeszméltető, szellemtágító utazások voltak ezek: a világtörténelem hatalmas kulturális örökségével, ez örökség mindmáig ható szellemi hatalmával szembesítették őket. Az olümpiai Hermész-szentély romjain, a sírkertekben barangolva a görögség kétévezredes hitvilágán töprengve egy új belátás dereng fel írónkban: nincs „igaz” és „hamis” vallás; minden új vallásalapító, aki kétségbevonja a többévezredes hitrendszert, egyúttal saját vallásának - és minden más vallásnak - a hitelét lerombolja. Ekkor fogamzik meg benne a felismerés: a vallás a tömeg szüksége, csak arra való, hogy az átlagember kész sémákat, életvezetési fogódzókat kapjon - de a független szellemiségű ember, alámerülve az ezoteria mélységeibe, mindenkor a belső megismerés gyötrelmes útját járva, küzdi-alakítja a maga meggyőződéseit (*Életút* III. 208-210. p.). Határ Győzőben ekkor érlelődik meg véglegesen: ő nem „sztorikat” akar elmesélni, nem cselekményes-érdekfeszítő műveket akar írni, hanem egyfajta *látásmódot* kíván műveibe kódolni, amely mélyebb élet- és világismerethez, szellemi tudáshoz juttatja olvasóit. A legizgalmasabb „kalandra” csábít: alámerülésre a mélytudat világába.

A „Babaház” a hatvanas évek derekán már-már vendégotthonná vált az emigráns pályatársak - főként az ifjabbak! - számára; Oroszlánmama szívélyesen fogadta, látta el minden jóval a látogatókat. Határék előre egyeztetik a közelben lakó Siklós Istvánékkal a programot (kit mikor s hova visznek, kit melyikük mikor hív meg vacsorára stb.). Emlékezetes vendégek itthonról: Nemes Nagy Ágnes - Lengyel Balázs, a Weöres-házaspár, Párizsból Gara László - aki olykor hetekig náluk időz; Amerikából Fenyő Miksa, az ifjú Makkai Ádám (Ignác Rózsa fia, aki annakidején Török Sándor ezoterikus iskolájához tartozott), Stockholmból Thinsz Géza, akinek segítségével a Stockholmi Magyar Intézet kiadja a *Bábel tornyát* (1966) - ezzel egyidejűleg pedig Molnár József Münchenben a *Pantarbeszt*. Végre tehát megtörik a jég: immár „piacon vannak” az első Határ-művek, amelyeket nem zúznak be, nem foglalnak le „bűnjelként” semmilyen vádirathoz, s amelyeket az érdeklődők szabadon olvashatnak. S lassan-fokozatosan kezd is kialakulni a diaszpórában Határ Győző olvasótábora.

A mind mozgalmasabb élet most már tágasabb teret kíván. Hosszas keresgélés után Határék ráakadnak Dél-Londonban egy félig romos, patinás, százesztendő, négyszintes patrícius palotára, óriás-kerttel, úszómedencével. 1967. március 15-én költöznek új - immár végleges - otthonukba (*Wimbledon, Edge Hill* 12.; vö. *Életút* III. 118-230. p.). Az író-építész végre saját maga javára is hasznosíthatja szakmáját: az óriás-villa rendbehozatala-tatarozása, kedvük szerint való átalakítása az ő alkotó fantáziája szerint történik.

Mikor már végre „egyensúlyba” kerülne életük, kis híján - mint az lenni szokott - fel is borul.

1967 későnyarán írónk átruccan irodalmi kapcsolatait ápolni Párizsba, s a véletlen úgy hozza, hogy egy ifjú hölgy - a lánya lehetne - megperzseli szívét, s kis híján a rabjává válik. *Marianne* a nevében hordozza, jelképezi Franciaországot, aki a hozzá esdőkhöz csak ritkán kegyes:

„egyszer egy szökőévben ha megtörténik az a csoda, hogy észreveszi rajongóit”. Határ Győző ösztönösen megérzi: túlságosan sodró lenne ez a szerelem, mind a valódi, mind a szimbolikus Marianne iránt, s talán önnön szellemi integritását is fel kellene adnia érte (ezért nem Párizst választotta lakhelyül - inkább kitartott a józan-rationális London mellett!). Most tudatosul benne végérvényesen: annyi gonddal felépített-kialakított Hongriuscule-i Paradicsomát semmilyen csáb-varázsért nem cserélné el (Gömöri Györgynek adott interjú, Híd, 1972/1; in: *Az Ige igézetében* 191. p.). Monumentális verskompozícióban örökíti meg ezt a „kettős” szerelmet, egymásra vetítve benne a két Marianne - az ország és a lány - szobor-alakját (*Cukrászsütemény*). „Szeretlek, Franciaország!” - indítja és zárja hitvallását, miközben megeleveníti e ragyogó ország történelmi nagyságát, koronázásait, forradalmait s nyakázásait, fényes győzelmeit s vereségeit. Allegorikus szerelem-vallásába az Ómagyar Mária Siralom szavait is beépíti, s a szenvedély sodró őszinteségével tör fel belőle: „egy szavadba kerül, hogy (...) megfeledkezzem Apámról-Anyámról (...) vasvillával elhányjam tatár szeretőmet, oroszlánbőrös onogurjaimat (...) szemöldököd alig-egy rebbentéséért, szobor Marianne (...) mennél jobban halatkozom, éltetsz / mennél jobban oltakozom, égetsz...” És mégse... Mégse maradhat: képtelen lenne franciává válni, meghonosodni, hírnevet szerezni itt, szerelmes Franciaországában, és az ifjú szoborszépség sem pótolhatná a feleségével kialakított életközösséget.

Az érzelmi túlhevítettség, a munkában való hajszoltság, ráadásul Piroska első házasságából való lányának több hónapon át tartó náluk időzése villamos feszültséggel telíti a légkört, s már-már vihar kitörésével fenyegeti Hongriuscule lakóit. Mikor már minden lecsendesülne, s Piroskával is egyenesbe jutnának, 1969 koranyarán az érzelmek viharzónájában mégis léket kap a hajó: a fáradhatatlan, mindig segítőkész, önfeláldozó Oroszlánmamára lassanként „rátelepszik az életfáradtság halálmadara”. A szeretetlenség légkörében fuldokolva, 1969. május 30-án éjjel - miközben fia gyanútlanul szolgálati kötelezettségének tesz eleget „az éjszaka műszakában” - Hajacskám Hófehér megmérgezi magát. Szentháromság vasárnapjának reggelén, 9 óra körül nyit be szobácskájába fia, s megdöbbenve látja: „A falnak fordulva mélyen alszik, feje a párnáról szinte lelóg, öklöcskáját az arcán nyugtatja. Költögetném, hozzányúlok, a kezét tapintom. Hideg. Jéghideg...” Az üres pohár falán fehér lepedék árulkodik a halál okáról. „A pohárnak támasztva barna boríték. A búcsúlevél”. S bár fia közvetlenül nem volt vétkes a halálában, mégis örök büntudat gyötri azóta is: édesanyja ily módon üzent hadat a hajszás, közönyös világnak (*Életút* III. 253-256. p.).

Költőnk gyászversek sorában állít örök emléket „a hiábavalóság Niagaráján aláhullott életnek” (vö.: *A lírai oeuvre* című fejezet, *Örökperc* című ciklus). Úgy érzi: akkor az ő számára is megállt az Idő: „A Kis-Vérkörön vére amikor iszapos lett / a Nagy Vérkörön öreg árama megszállt elapadt / az ő ideje akkor indult: Időre vedlett / az én időm akkor állt meg - hátrált elakadt” (*Szívbillentyű*, 1969). A halál végérvényesen és jóvátehetetlenül lezár minden egető kérdést; a Csend és a Sötétség országából senkit nem lehet visszahozni: „minek a gyertya lángja / ezrével is neki / égése nagy magánya / meg nem teremtheti / erőszakos varázsa / hogy hozza-visszaváltsa / nincs-nincs tejsűrű árnya / ki lényét sejteti” (*Gyertyák*, 1969).

Mély belső válságán végül is az alkotásvágy segíti át az író: „Nem szabad sírnom, mert akkor opuszaim - a gyermekeim - odahalnak, éhenpusztulnak”. Fájdalmát tehát művekbe öli. Ekkor születnek sorra abszurd mini-drámái, amelyek a modern életnek a Halálhoz való bizarr viszonyát, az élet alaphelyzeteinek deszakralizálódását villanófénnyel világítják át (v. ö. *A drámai oeuvre* c. fejezet). Közben sajtó alá rendezi lírai életművét, s a müncheni *Aurora* Kiadónál (Molnár József nyomdájában) 1970-ben megjelenik gyűjteményes kötete, a *Hajszálhíd*, amellyel - Makkai Ádám meghívására - háromhónapos előadókörútra indul az amerikai diaszpóra magyarjaihoz. Összesen 12 városban, a „szittyá gócekban” közel negyven

irodalmi estet tart, óriási eszmei és anyagi sikerrel, amely a továbbiakban - olvasók, megrendelők százaira alapozva - bázist teremt saját könyvkiadásához.

Clevelandben a város díszpolgárává választják, s Aranykulcsot kap annak jeléül, hogy bármikor szívesen látott vendég. *New Yorkban* Kovács Imre a házigazda, *New Brunswickben* Hamza András protestáns lelkész, *Montreálban* Vitéz György, Kemenes-Géfin László, *Bostonban* a Harvard Társaság, *Los Angelesben* Trombitás Dezső szervezi estjét, *Torontóban* Tűz Tamás és Fáy Ferenc, a két papköltő, valamint a Helikon Kör második-harmadik generációjának ifjúsága. *Chicagóban* Makkai Ádám a vendéglátója, *Princetonban*, *New Havenben*, a Yale-egyetemen, majd *Philadelphiában* - szintén az ifjúság körében - hatalmas sikert arat; *Washingtonban* pedig - ahol a magyar diaszpóra „krémje” sűrűsödik (világhírű tudósok, atomfizikusok, egykori követek, diplomaták stb.), Nagy Ferenc volt kiskapás miniszterelnök kalauzolja. Jár a festői San Franciscóban, ahol már viszonylag kevesen beszélnek a magyar nyelvet, mégis örömmel fogadják s lelkesen ünneplik verseit.

Körútja végeztével elsősorban arra volt büszke, hogy az ifjúság körében osztatlan sikert aratott, pedig sokan közülük már alig-alig törték az anyanyelvet. Tetszett nekik az örök-ifjú Határ Győző, mert megéreztek, hogy világképe, józan racionalista valóságérzéke rokon a 60/70-es évek lázadó nyugati fiataljaival. *Los Angeles-i* előadójánál „amerikai nyíltsággal még csak palástolni sem próbálták, mekkora szellemi izgalmat okozott körükben, hogy találkoztak a tények tisztelete, a tényérzés és az önmagunkkal való kíméletlen szembesítés európai gondolatával” (*A megtalált nemzedék* in: *Légy minaret!* 138 -143. p.).

Annál inkább meghökkentette viszont az a „kirakat”-élet, amellyel az idősebbek körében találkozott: mintha „a *Jótársaság* c. exkluzív képeslap példányait lapozgatná”, melyben minden és mindenki benne van, aki „díszmagyarban, pruszlikos-rokolyás nagyestélyiben, nemzetiszínpántlikásan, netán ‘fregoli’ álöltözetben, de ‘magyarosan’ jelen van a közéletben”. Holott a hétköznapiakban csak a kocsi, a fényűző lakás, az érvényesülés érdekli mindegyiküket, s mimikrizáló életükben a valódi kultúra már rég eltemetődött (*Életút* III. 290. p.).

Hazatérte után Makkai Ádámmal írt levelében (1970. XII.24. - in: *Életút* 287-289. p.) így summázza tapasztalatait: „a magyar közösség mindenütt darázsfészek, azonnal be akarnak sorozni darázs-közlegénynek, fel akarják használni fullánkodat, és be akarnak vetni valamilyen képzelte vagy valóságos ellenséggel szemben. (...) Erkölcsileg, azt hiszem, sok embert nyertem meg annak a magyarul szólaló, mégis európai költészetnek (még tán régi cimborám, Kovács Imrét is), amelyet sokak begye nem vesz be”.

1971 első hónapjaiban súlyos betegség dönti le lábáról - édesanyja halála s az azt követő gyorsirami munkatempó nyilván nagyon megviselte szervezetét. Tüdőgyulladás-sorozata után fél tüdeje kollabál, hetekig féléber-féleszméletlen állapotban alszik, majd ezután hosszú heteken át tart lábadozása. Végül utókúra Minorkán, majd a Kanári-szigeteken, s aztán ismét nagyirami alkotó-periódus következik (*Életút* III. 306-309. p.).

Anyagi helyzete most már lehetővé teszi, hogy megvásárolja álmai masináját, egy IBM elektronikus Composer szedőgépet, amelyen aztán maga írja-nyomtatja műveit. Betegségének időszakában újraéledt benne ifjúkora meghurcoltatásainak nagyszabású, mitikus látomása Sétán Úr földi uralmának világdrámájáról, amit lázas nekifeszüléssel papírra is vet. Ez az első mű, amelyet maga szed és ad ki a gyönyörű Aurora Ezoteria sorozatban (*Golghelóghi*, 1976). A művel olyan sikert arat megrendelői körében, hogy a kiadást 1978-ban meg kell ismételnie. Ezzel párhuzamosan 1972-ben - részben az amerikai, részben a berlini, de nem utolsósorban a londoni valóságélmények ihletésére - abszurd kisregényben örökíti meg „a visszavont

megváltás” rémdrámáját (*Archie Dumbarton, avagy Éjszaka minden megnő*); majd az emigráció panoptikumának remekműű szatirikus képét rajzolja meg (*A fontos ember*, 1974). Kissé eltávolodván most már a közvetlen élményektől, az átélt viszontagságoktól, önmagán is, helyzetükön is kacagva fest Daumier-i látomást a diaszpóra életéről, éles karikatúra-figurákkal, minden egyes alak több íróársból összegyúrva. Ha „típusokról” egyáltalán beszélhetünk, akkor a magyar irodalmi élet minden tipikus karaktere felvonul itt: a diaszpóra szellemisége nagyjából-egészében a hazai viszonyokat, nézetkülönbségeket, a különféle csoportok versengését és a személyi küzdelmeket, rivalizálásokat is tükrözi.

„Koponyák Völgye,
avagy az emberiség sötét éjszakája”

**ÉJSZAKA MINDEN MEGNŐ
(ARCHIE DUMBARTON)**

„hullaszagot érzek!” -
ólomba kajátom
akkor veszem észbe:
ez már a sajátom
(Hullaszag, 1970)

Határ Győző 1972-ben írja „absztrakt regényét”, amely először franciául jelent meg, Párizsban, Maurice Nadeau *Les Lettres Nouvelles* című könyvsorozatában, krimiként reklámozva. Holott a szerző nem bűnügyi regénynek szánta művét, sokkal inkább fantasztikus metafizikai scifinek, amely - részben a pikareszk kalandregény hagyományaiból építkezve - az ezredvég technikailag magasan fejlett, de emberileg kiüresedett világát parodizálja. A szerző közlése szerint a kisregény „a hatvanas évek angolszáz világának absztrahált párlata”, amelyhez a közvetlen ötletet a Covent Garden óriás zöldségpiacának Dél-Londonba való áttelepítése adta („évekig folyt az építkezés, és a főépület alapárka akkora mély volt, hogy csak a feketeség tátongását” lehetett látni - „mintha feneketlen lett volna”). Az író a munkahelyére, a Rádióba menet nap mint nap látta a roppant üres telket, s egyszercsak váratlanul megfogamzott képzeletében Archie, az ezermester ön-keresztrefeszítő szerkentyűje, a mélység fölött lengedezve. Két hét alatt el is készült az elbeszélés Archie önkéntes „világ-megváltó” kereszthaláláról, amely természetesen csúfos kudarcba fullt (*Életút* III. k. 305-6. p.)

E közvetlen élmény-háttérnél azonban mélyebb gyökerei is vannak a műnek. Határ Győző ekkor már túlvan első amerikai körútján (1970), ahol - szerzői diadalmenete ellenére - kénytelen-kelletlen szembesült az elidegenedett létviszonyokkal. Nyugat-Európában barangolva pedig megdöbbenő tapasztalata volt, hogy „Düsseldorf-Hannover-Koppenhága-Osló-Stockholm ugyan még európai”, őrizve-védi az évezredes kultúra maradványait; az újjáépített Nyugat-Berlin viszont már „az elidegenedés kaszányavárosa”, „lélektelen üvegsivatag”, „megfagyott konkrét zene”, amely szorongással és menekülhetnéssel töltötte el. A második világháború rombolása után - a Marshall-tervnek köszönhetően - Nyugat-Berlin a modern építészet lázában égve megújult - de hogyan? „A modern építészet nevében visszajáról vetettünk keresztet, és nekiveselkedtünk, hogy betonba, üvegbe, kőbe, kertbe fogalmazva megmutassuk a csodát, /.../ amit megígértünk még fiatalon, s megvillogtattuk a bölcsek követ, amelynek még fiatalon a birtokába jutottunk. /.../ Utópizmusunkat földhözteremtette a szupermárket-stílus, Nyugat-Berlin üvegekőpenyes ‘csodálatos’ kirakatvilágában, a tornyok közt barátságtalan szél visít, kietlen parkolótereken tán jól érzik magukat az autók, de ödög a lélek. A Hansa-negyedben, a Gropius-Stadtban a kedélytelenségnek az a robbanása, az a lélektani holt-tér fenyeget, amely az angolszász világ ősi településformájának egyik leglehangolóbb fogyatéka: este hat óra után sehol teremtett lélek, a szupermárket-paradicsom csavargók, tolvajok és telefonromboló huligánok paradicsoma lesz” (*A költészet kiskatéja*, 75-

76. p.) Ionesco *A gyilkos* című abszurd játékában örökíti meg az anonim szorongásnak ezt a félelmetes légkörét (A Fényes Negyedben grasszáló gyilkos fenyegetése elől a csoda-paloták lakói rettegve menekülnek, míg végül az egész környék elnéptelenedik). Az ultramodern tárgyi kelléktár bősége tátongó ürességet takar. „Kísértet járja be Európát, a modern funkcionalista építészet hullájának kísértete. Találkoztam a szagával” (uo. 79. p.).

Hogyan is lehetne „megváltani” a világot ebből az állapotából? - újra *értelemmel* tölteni meg a kiürült formákat?! Hogyan tudja megőrizni *ember-voltát* a modern ember, a külsőségeket hajszolva, örök rohanásban a tárgyi világ, az életfeltételek megteremtéséért, miközben lelke „elsivatagosodik”?!

Archie Dumbarton, a magát pokolkeresztre feszítő ál-messiás, maga az egyszeri egyszerű ember: a barkácsolás bolondja, lexikonokkal házaló vigéc. Olyan, mint a farkasbőrbe bújt bárány: gypjas szőre alatt jámbor szív dobog, ugyanakkor ügyel rá, nehogy a báránylelkűség túlságosan elhatalmasodjon rajta (adósain keményen behajtja a kötetekért járó részleteket). Mikor pang a lexikon-piac, munkát vállal a gazdag-negyedben (mázol-tataroz- könyvtárat barkácsol stb.), hogy el tudja tartani családját (a zsémbes Mildredet, „méregduda” feleségét és a hároméves ikerpárt: Csimbókot-Bütyköt). Egy szép reggelen azonban arra ébred, hogy senki nem mozdul otthonában, sem a környéken: halott az egész város, mindenütt kísérteties csend honol. Valami abszurd csoda folytán „a Mindenség kimenőt adott magának”, „az univerzum felbillent és tótágast áll”. Archiet nem a halál-, hanem az *életfélelem* keríti hatalmába: mi lesz most vele? Ő a magyar irodalomban az első igazi abszurd hős: „dumbarton-sága” megszűnt, „archibaldságának” befellegzett - nincs többé, akivel szemben megkülönböztesse önmagát. Személyisége, belső identitása szertefoszlott, megszűnt a Jövő is - nincs kiért, kivel terveznie többé! A pokol-magányban egyre elveszettebbnek érzi magát, bár most minden akadály elhárult előle: mindent szabad! Bejárja a bevásárló-központokat, eszik-iszik kedve szerint, kitűnő márkájú Bentley-kocsiba vágja magát, keresztül-kasul száguldoz London utcáin, majd bebarangolja a fél országot, gyönyörködik a pompás kastélyokban - de minek? Egyre jobban szorong önmagától, hallucinációitól, káprázataitól - hullajelöltnek érzi magát: ha a tengernyi hulla oszlásnak indul, belefutad ő is a bűz-gázba.

Természetesen szimbolikusan értendő a hulla-tenger: élő-halottak világában járunk; Archie egyelőre még küzd saját belső személyisége megtartásáért, de egyre reménytelenebb ez a küzdelem; körötte süket csend és mozdulatlanság. Egyelőre - önmagának is hazudva - hidegvért komédiázik, hisz tudja: ha abbahagyja a küzdelmet, jön az összeomlás. A pánik. „Agyára ráereszkedik a hályog, és összeesik fölötte a világ-ostromállapot” - megőrül. Már így is mindenütt tükörképét sejti - hátha létezik egy ellen-Archie, aki szentül hiszi, hogy ő az egyetlen életben-maradt?! - és mi lesz, ha szembetalálkozik vele? Belső tudathasadása vetül ki a természet boszorkányos játékában is: ha bent van magánya falai között, odakünn ítéletidő, veszett szélvihar, zörömböl az ég vastargoncája, elvadultan kóborló sovány kutyák, rühes macskák vonítanak. Ha kilép a kísértetkastélyból az utcára, nyoma sincs felhőszakadásnak, friss, tiszta levegő, napfényragyogás, kellemes langyosság veszi körül. Nyolc hónapi veszett száguldozás, önmagától való menekülés során kialakul benne az „Archie-szindróma”: retteg minden zajtól, váratlan-ismeretlen fordulattól, furcsa makogó-nyivogó hangon beszélget önmagával, lelke egészen elsivatagosodik (elfeledi az érzelmeket: a gyászt, az örömet, a humort). Egyszer egy ócska bordélyházból kísérteties hangok szűrődnek ki, egy véletlenül ottfelejtett mátyásmadár rikácsolja: „Ez-az-én-szerelmes-fiam-akiben-nekem-kedvem-teliiik!...” A helyzet groteszk fonásága mellbevágja; ettől kezdve mintha „megjegyzettnek”, feladatra kijelöltnek érezné magát.

Ez tehát a modern ember „betegsége”: a gyógyíthatatlan, végzetes magány! Határ Győző a hyperbolizáció és a fantasztikum legváltozatosabb eszközeivel leplezi le az ember-nélküli világ félelmetes abszurditását. Boszorkányéji varázslat, reklám-ragyogás, fémhideg pompa, ál-örömk, „paradicsomi” élvezetek csábvilága, konzerv-bőség, szex-bábok automata vezérlésű rángatózása a kirakatokban, de a *való* életnek sehol semmi nyoma. Archie egyre inkább visszasóvárogja egyszerű (bár veszekedésektől, féltékenykedéstől nem mentes!) hétköznapi Édenét. Álmaiba menekül, sőt: megtanulja „kormányozni” álmait (a Múltból csak a neki tetsző, kedves emlékeket hívja elő), de hiába: felébredvén újra és újra szembesül világúri magányával. Végző menedékképp egy álmvilágot épít ki maga körül: a Dorchester Palotaszálló alagsorát bábokkal népesíti be (liftes fiú, főportás, bóbítás szobalány, küldöncök, telefonos kisasszony, bármixer stb.), maga szabja-varrja a kosztümöket, huzalhálókat szerel fel, hogy mozgathassa őket - s így az Élet csalóka *látzata* vegye körül! Hogy az illúzió teljesebb legyen, néhány zajutánczót is felszerel a gobelines paravánok, színpalak mögé (pohárcsörrenés, ajtócsapódás, robot-statiszták hajbókolása, stb.) - a technika rafinált eszközeivel az életpótlék, az életutánczat magas szintjét teremtmeg. Ha ivott egy keveset s panoptikumát mozgásba hozta - mindjárt „emberebbnek” érezte magát! „A *holt* korban élt, s mint egyszemélyes lakosság örült, hogy megértte korszakos felfedezésének diadalát - a maga bábu-korszakát”.

Igen ám, csak hogy a „mesterséges éden” csalóka világa egyetlen váratlan érintésre össze-omolhat! Ismét egy boszorkányéji varázslat: nyár derekán talajmenti fagyok, Archie pompás pézsmabundájában, nagy hófúvásban viszonylag józanon érkezik haza, de már a főbejárat billenőküszöbén átlépve iszonyatos látvány tárul elé. Pojácái köröskörül szanaszét hevernek, mint valaha-élt, eleven hús-vér emberek, hullá-állapotban, felfordult dögbogarakként. A megdöbbenés agyába hasít - „a tévedések vígjátéki nevetőgörcsétől a viasz-tehetetlen apátiáig, a tökrészeg elégiától a hullamészarló sorstragédiáig” minden érzem végighullámszik ideg-zetén. Zokogni szeretne, vinnyogni a kintől, eltűnni-megsemmisülni - de nem teheti! „Hiszen ha kísértésének enged, és ebbe az ő Utolsó Nagy Sírásába belepusztul, akkor, akkor - ki marad, aki őket elsirassa?”

Határ Győző a kívülálló ironikus távolságtartásával analizálja hőse lelkiállapotát (is): miféle abszurd hős az, akinek elsivatagosodott lelkében még megférnek az emberi érzelmek maradványai!? (Lám-lám, *Camus Közöny*-ének Mersaultját a saját kivégzésére való várakozás sem rendítette meg!) Abszurd komédia: részvétet-szánalmat mi sem érzünk Archie iránt, nincs katartikus feloldás a művön belül. Az író ábrázolásmódjában itt és most következik be egyfajta váltás: korábbi hősei nagyon is „emberszabásúak” voltak (némiképp alteregók: *Fagulya Dániel*, *Bikornutusz Barnabás*, *Sömjén Simon*, *Pepito stb.*); elnéző iróniával, sőt együtt-érzéssel kezelte őket. Archie számára azonban nincs kegyelem! - ő egy értékvesztett, kiürült világ hétköznapi figurája, „kisember”, aki már rég feladta belső orientációs pontjait, s igazában fel se fogja, mi történt, történik vele és körülötte! Az abszurd szituációban abszurd módon viselkedik. Katalepszíára vágyik, olyanra, amelyből nincs visszaút, életre-oldódás. „Éjszaka minden megnő”: a kín, az árnyak, a kísértetek, a félelem. Archie átlép az időtlenségbe: a jégkorszaki télikertben fél ember-fél állatként ödöng, dermedten makog magában, majd hirtelen-váratlan meleg illatáram borítja el, hársak, orgonabokrok szagkáprázata, az élet-álom illúziója - megcsillan benne a remény: talán végre felfakad benne a sírás, s akkor ember lesz újra!

De nem. A sírógörcs-roham is szinte nevetségbe fúl: Archie ráeszmél Abszolút Zsebken-dőtlenységére, s a vízililiomok hirtelen befagynak, újra gépiesen dudál a szél. Hirtelen kiter-jesztett szárnyú óriásdenevért lát, vagy inkább kondorkeselyűt, netán a kerregő-rikácsoló mátyásmadarat? „Ez-az-én-szerelmetes-fiam...” Most dereng fel benne először: mennyire üres

volt az élete, az életük: a többi hulláé is! „Fejeken taposó hajsza” - életért, élésért, érvényesülésért. Valójában mindannyian látszat-életet, báb-sorsot éltek, mielőtt a morbid katasztrófa bekövetkezett. Megérdemelten szenderült hát jobblétre az „emberjóság”, s most rajta a sor, az utolsó tetszhalotton!...

Zaklatott önkívületben járja az üres várost, tántorogva csapódik ide-oda. Egy templom sekrestyéjében óriás kőfeszületet talál (közelebből azonban kiderül: üres poliészter-hamisítvány). Rápillantva a Megfeszítettre, imafoszlányok keveregnek-kavarognak tudatalattijában („Isten Báránya, ki elveszed a világ bűneit...”), s zavarodottan töpreng: „Miért hogy az *Utolsó Ítélet* következetesen elmarad”, és az *Ítéltő Bíró* - nehogy maga is megítéltesse! - ítélni sem mer?! Bomlott agyába befészkezi magát a Megváltás-gondolat: „Most az istenség javított kiadása következik” - új Eón, vagy ember nélkül, vagy emberrel. Ő, Archie lesz az eszköz a Rejtőzködő kezében. Ha akarja. „Mert másként, mint önként, a megváltás művében közremunkálni nem lehet.” Igen. Keresztrefeszül, önként a világ bűneiért - hogy megújulhasson a világ!

Archieban tehát a hybrisz munkál, magát „Krisztus-helyettesi”, azaz anti-krisztusi szerepkörben gondolva el. Határ Győző felfogásában minden messianisztikus szereptudat abszurd: a „világmegváltó” illúziók valójában a földi poklo(ka)t készítik elő. Dumbarton kereszthalála tragikomikus „ellen-megváltási” kísérlet a „soha-többé-fel-nem-támadás” ígéretével. Azt akarja, hogy neve-kiléte soha ki ne tudódjék - így lesz teljes azonosulása a Rejtekezővel.

Az Archie név valamiképp az „arche”, azaz legősibb, legmélyebb pszichés rétegeinkre asszociál: a megváltás-gondolat így vagy úgy mindannyiunkban benne él. Az önáldozat gesztusa minden heroizmus/mártíromság alapja. Hősünk átkutatva-bejárva Dél-Londont, összehordja a szükséges szerkentyűket s iszonyatos kivégzőgépet barkácsol össze (mint *Kafka* hőse a *Fegyencgyarmaton*). Színhelyül az épülő új nagy vásárcsarnokot választja, ezzel is hangsúlyozván „anti”-jellegét (a Golgota Hegye helyett a *Koponyák Völgye*, a Magasság helyett a Mélység lesz életáldozatának színtere). Odavonszolja az óriás poliészter-keresztet, lefészegetve róla előképe, a Megváltó Krisztus korpuszát, majd rákötözve magát a kínhalálgépre, beindítja az „üdvösség-masínát”. Előre úgy időzíti, hogy harmadnapra a felismerhetetlenségig elszenesedjen, nehogy a „feltámadás” vágya megkísértse!

Hadd pusztuljon el az utolsó ember is, így váljon véglegessé a Halál uralma a Földön...

De úgy látszik, a Sors még a névtelen megdicsőülést is megtagadta Archietől. Épp az ellenkezője következett be, mint amit ő akart: „Abban a szempercenetben, hogy máglyakeresztje fellobbant és ő elszenesedett a robbanásban, megmozdult a világ”. Újraéledt: „tavaszi nagytakarítás kezdődött az égen”, a városban beindult a munka, mindenki lótot-futott, tette a dolgát, mintha az elmúlt esztendő tetszhalála meg se történt volna. „Minden ami korábban volt, újra volt, és a Nagy Ugyanaz újra ugyanúgy volt, ugyanúgy és ugyanaz”. A Földi Pokol - „mennyország”-nak képzelvén magát - zavartalanul üzemelt tovább. Üresjáratban kerregtek a gépek, ragyogtak a kirakatok, virítottak a szex-shopok, loholtak az emberek a pénzük (és élvezeteik) után...

Ehhez az alapvetően „modern” világélményhez csakis a groteszk megjelenítésmód, groteszk stíuselemek illenek. Az író korántsem a klasszikus magyar széppróza nyelvi eszközeivel dolgozik: blöfföl, kifacsart önkényes szókapcsolatokat alkot, olykor a blaszfémia határait súrolja, máskor szürrealisztikus álom-betétekkel lágyítja a szöveget. A „Nagy Üzlet” világszínpadán nincs helyük az érzelmeknek, nosztalgiáknak, a stílusparódia maga is az elidegenítés forrása. Határ Győző tudatosan emeli abszurd létsíkra a regényvilágot, nehogy olvasóiban felmerüljön az azonosulási vágy akár Archieval, akár az elpusztult báb-világgal, akár a látszat-

életben vidáman tülekedőkkel szemben. A Modern Élet morbid világszínpadán nyüzsgő-mozgó emberparány-sokaság haláltáncot járva bábkeringőzik Végzete felé, amiből / amitől senki nem tudja őt megmenteni. A keresztre-feszülés tehát hiábavaló életáldozat, nem visz közelebb az „üdvösséghez”!... - és nem segít a világ bajain.

*(Denoël K. Párizs, 1977.
Aurora Ezoteria London, 1984.
Magvető K. Bp. 1986.)*

„Ő mindig volt, mindig itt volt, s olyan eset
nem volt, hogy ő ne lett volna”

A FONTOS EMBER

„Bizonyos ponton túl az örültek
háza jobb, mint az emigráció”

(S. Beckett)

A nyugati emigráció életéről szóló hirtelen megsaporodó memoárok, komolykodó elemzések mellett az egyik legizgalmasabb és legkacagtatóbb olvasmány Határ Győző satirikus regénye. Bár a szerző nyomatékosan hangsúlyozza: „a történet cselekménye teljes egészében, annak minden mozzanata, színhelye, szereplője - a képzelet gyűjteménye”, mégis esszenciális képet kapunk magáról az emigrációs léthelyzetről, közérzetről, a hazátvesztettek kényszerű tülekedéséről, hogy „megkapaszkodhassanak” az idegen talajban. De ezen túlmenően, képet kapunk magáról az irodalmi életről is, hogyan „csinálódnak” a karrierek, hogyan bukdácsolnak-lökdösődnek-rivalizálnak, sokszor egymást is feltaszítva a különböző rendű és rangú művészpálánták, hogyan hajkurássza mindenki a maga *Fontos Emberét*, aki aztán egyengeti az útját a „siker” felé. Mert *Fontos Ember* nélkül senki nem juthat szóhoz - aki nem akad pártfogóra, az el is temetheti álmait.

A Fontos Ember Luxusbérpalotája Főemeletén Fejedelmi Dolgozószobájában aranybőrű Íróasztalánál aranybőrű karosszékében ülve a jelentéktelen kisemberek apró-cseprő ügyeinek intézésén fáradozik; csak a Hozzá Vezető Utat nehéz megtalálni. Aki megtalálta, az máris egyenesbe kerül, hiszen Ő minden követ megmozgat pártfogoltja érdekében, „megfordítja az események irányát, a kedvezőtlent Kedvezőre, a nincset Vanra változtatja”. Tehát Élet-Halál Ura. De hogy ki ő valójában, azt senki nem tudja: nincs neve, arca, csak funkciója - „Fontos”, és nélküle nem lehet érvényesülni. Ha valaki nem talált még rá a neki rendeltetett *Fontos Emberre*, baráti körének Jákob-létráján addig-addig forgolódik-mozgolódik, míg végül az ő szerencséje is ki nem forogja magát. Ha valaki mégis olyan merész és arcátlan lenne, hogy *Fontos Ember* nélkül, saját erejéből érvényesül, azt a többiek kiközösítik; hiszen az ilyen ember rosszabb „a családirító kannibál szerecsennél, aki nemcsak megöli: meg is eszi véreit”, mert már „hazát-sem-áruva” elfeledkezett keserveiről, nem tanult meg megalázkodni, s ráakaszkodva valakire, kívánni a „jobb időket”, míg a sültgalamb berepül tátott szájába.

A regény színhelye egy nagyváros; mondjuk: Párizs, amire az utcanevek franciás hangzása is utal. De ugyanígy lehet London is, hiszen a „lordok háza”, az alsó- és felsőház, valamint a Hajóhad utca is szerepel. Tehát a színtér is szimbolikus. Itt csupa „másnyelvű, másvallású Idevalósi” verődött össze - négerek, ausztrálok, japánok, portugálok, s Levantinéziából a diktatúra elől menekült levantínézerek; ki-ki „csak a maga gombócot-nyelt világnyelvét beszélte, s a lingua francának elnézett a feje fölött.” A cselekménykeret egy nagyszabású házibuli, a marcibál, amelyet Huflender Márton és szerető élete párja, született Pelsőczy Marion - kinek Marcink már az ötödik férje! - rendez, hogy a levantínézerek tömegét össze-

trombitálván, netán ráleljenek a maguk *Fontos Emberére*, ki éppen az ő felkarolásukra hivatott. „Eny vesszemű”, kapaszkodni vágyó Márton az *Eszmeiség* c. emigráns hetilap munkatársa, aki már odahaza felismerte, hogy az ország (mármint Levantínézia) rákfenéje a karrierhajhászás, s ez országos rákfene elleni küzdelemhez keresett és talált szövetségeseket a hasonszórú törölmetszett turáni karrierhajhászok között. Az író kifogyhatatlan nyelvi humorral és fantáziadús fordulatokkal mutatja be a Rákfene Ellen Küzdő Szövetség tagjait, kik „elftársnak” szólítván egymást, ösztönpénzeket osztogatnak maguknak, s egy-emberként mozdítják elő mindazok közszereplői pályafutását, akik idekint az *Eszmeiség* kötelékében startoltak. Marci „szerencsését” mindenki irigyli, mert úgy hiszik, tele van „jobb nál jobb kapcsolatokkal”, s „zsebében ül a város minden *Fontos Embere*”; ráadásul Marcsicáján kívül (aki ugyan hűtlenkedik néha s az exhibicionista öreg férfiak a kedvencei) az emigráció bukjelszoknyás és fényes bőrnacis hippi-lányai is mindnyájan „buknak rá”. Magának Marcinak azonban sejtelve sem volt arról, hogy ilyen jó helyzetben lenne, s Marcsicájával egyetemben sűrűn rendezte a házibulikat, hátha az Előkelő Nyüzsgésben odatéved az ő pártfogására kijelölt Ismeretlen is. Így aztán - hosszas töprengés és latolgatás után mindenkor gondosan összeválogatván a meghívandók listáját - előnyben részesítette az emigráció prominens képviselőit, akikkel, ha nem is volt egy nézet, tanácsosnak látta ápolni a jó kapcsolatot.

A házibuli kitűnő alkalom az írónak, hogy karikírozva lefesse a levantínézerek nekibúsult-nekividámult hadát, dionüszoszi orgiáikkal, s azok háttérében kétségbeesett igyekezetükkel, hogy megvessék lábukat az idegen, „csúszós” talajon. A házigazda Huflender mellett a két legfontosabb szereplő: Tömpe Barna, a törpe óriás és ravasz manipulátor, az *Eszmeiség* főszerkesztője, az Ácsingózók Baráti Társaságának Elnöke, valamint Dr. Pupucka P. Pafnuc, volt Keresztény Atya, főgazsulátor, Vastagbélben tanyázó Hasznos Parazita, aki most már csak a pupuckizmus leglényegét összefoglaló Pupuckiádák gondozásának szenteli életét. S bár ők ketten egymással szélsőségesen ellentétes álláspontot képviseltek mindenben, egyben mégis megegyeztek: Marci megdicsőülését, Mennybemenetelét meg kell akadályozniok, a marcibált tönkre kell tenniök. Hiába, az emigrációban az evangéliumi Szeretet-elv leple alatt és háttérében a „mindenki mindenki ellen” gyűlölet-elv érvényesült! - amit persze mindannyian otthonról hoztak magukkal (vom Haus aus). Tömpe Barna, a Rémület csinálta Forradalmár, aki úgy csöppent egykoron élcsapatról élcsapatra, mint más csöbörből vödörbe, s akinek káderlapját tucatnyi névváltozás tarkította (Toldalaghy Levente, Trautman Izidor, Kondratyevics Gyufacsenszkij Kanurin stb.) a Cimora Láncolat jóvoltából ért partot Párizsban. Ott mint Nagy Nőfaló, saját maga veszedelmes hírét keltette; de valójában magányosan éldegélt, szegényes kis albérlete egyetlen dísz és kényelmi alkalmatossága egy sámlí volt; s ő is a sültgalamb röptére várt. Pupucka Pafnuc viszont - nagy könyvtárával egyetemben - egy fényűző romos templomhodályban lakott egy kongregacionalista kápolnadombon, s lefegyverző őszinteséggel szorgalmasan hátba-támogatta mindazokat, akik nem értettek egyet a pupuckizmus szemforgató tanaival. Magabiztos alanyi költőként saját utánköltéseit dalolgatta: „Mindenki-Saját-Sírja-Kovácsa, Ki-ki a Saját Szerencsését ássa”. Ő, ki egykor a Barneválba élpulykásznak fürta be magát, most titkon arra készül, hogy a marcibálból pupuckista istentiszteletet csináljon. Jellegzetes jó levantínézer szokás szerint az igazi örömet nem az adja, ha közösen sikerül valami jót csinálni, hanem ha tönkretehetjük mások örömét.

A regény egyik legfényesebb pontja az a jelenet, amikor a fenti két bús levantínézer - sikertelenségük okán - fel akarja magát akasztani. Mindketten - természetesen egymástól függetlenül - feltárcsázzák az Irgalmas Szamaritánus Szívgyárdisták Öngyilkos-Lebeszélő Szolgálatát. Csakhogy az álmos ügyeletesnek nincs kedve velük foglalkozni, így a két telefont egymással összekapcsolva sorsukra bízva pácienseit. Azok pedig, miután rájönnek, hogy kölcsönösen mire szánták magukat, „utolsó órájukra” való tekintettel végre teljesen őszintén és

nyíltan megtanácskozzák kilátástalanul szomorú helyzetüket. Egy jól képzett pszichoanalitikusnak is becsületére válna az a zseniális metódus, amellyel az író felszínre bűvárolja a tudatalattijukból feltörő emlékrögöket, az óhazából hozott élményeiket széles Nagy Levantinézia katalaunumi küzdelmeiben való egykori részvételükről. A múlt „azóta a gyűlölet kódéba tűnt, de a csillagászati távolság kezdte bearanyozni már”. Addig-addig borongnak hősi múltjukon, míg végül rádöbbennek: nem önmagukat kell elpusztítaniok, hanem a közös ellenfelet, Marcit. S mire megjön a Szamaritánus Szolgálat váltóembere, aki a két 69-esző kagylót zordonul szétkapcsolja, ők már édes egyetértésben vannak: addig semmi szín alatt nem lehetnek öngyilkosok, „amíg ez a szar getra Huflender a talpával szennyezi a Földet”. A házibulira természetesen elfogadják a meghívást; itt a nagy alkalom, hogy tromfoljanak. Pupucka aztán, míg könyvespolcán Juveniliát és Seniliát rendezgeti, zsebkendőjébe nagyokat trombitálva s szaporán törölgetve könnyeit, ellágyulva gondol Őrzőangyalára, Tömpe Barnára az *Eszmeiség*nél, akivel ímé most már örök fegyverbarátságot kötött.

Bár ilyen és hasonló, rendkívül szemléletes és élvezetes jelenetek sorából áll össze a regény laza füzére, azért a lineáris szerkezet emléknymai is viszonylag tisztán követhetők. Határ Győző kifogyhatatlan nyelvi leleményességgel és a magyar irodalomban szokatlanul gazdag, széles-kedvű humorral idézi meg a báli előkészületeket, a Marci-Marcsi páros sürgés-forgását. Legnagyobb megdöbbenésükre mind a hatvan meghívott visszajelezte jövetelét; így aztán - a többi levantinézerhez hasonlóan örökös pénzsűkében lévén - tisztes vendéglátásra nem is gondolhattak. Sebbel-lobbal bevásároltak hát a Hajóhad utcában a Hal- és Bolhadal-piacon, s miután a beszerzendők ürügyén többször is összevesztek, majd kibékültek, hazatérve lázasan készülni kezdtek a *Fontos Bulira*, amelyet majd a rajta megjelenő *Fontos Emberek* olyannyira Fontossá avatnak, hogy végre ők is révbe érhetnek a révükön. Hanem amikor Pelsőczy Marion meglátta a mihamar sereglenni kezdő vendéghömpölyt, még hideg-büfé-tervével is felhagyni kényszerült! Hamarjában tüzet rakott a csupasz parkettán, s az összes fellelhető ételt kondérba hajigálta, a sertyegő-fortyogó masszát jól megfűszerezte, s halászlévét léptette elő. Vendég-hívogató bőléslavórjában pedig suttyomban hideg kútvízzel és kocsisborral szaporította a kínálnivalót.

A házibuli walpurgis-éji kavargásában - amelynek vitriolos rajza áll a regény középpontjában - hintajáték-szerűen fel-felbukkannak a korábban már megismert arcok, ki nagyobb („*Fontos*”) hangsúlyt kapva, ki csak mint mellékszereplő. Tömpe és Pupucka mellett a meghívottak leg-híresebbike Brutyó-Bende Béla, a „mindenológus” (ti. egyszemélyben s egyszerre kosziginbrezsnyev- és vietnamológus, emellett szexológus - zenológus - juvenológus - protesztológus és így tovább), az összes Áltudomány doktora, aki a galapagoszi egyetemen egykor az összehasonlító tiltakozástan kutató tanára, valamint a világjómadarak madártani Intézetének vezetője volt, idekint pedig a pagopagói egyetem reptiliográfus vezetőtanára és az egybevető szexológia docense lett, de akinek révén még soha senki számára sem pottyant *Fontos Ember*. Az est Ellenfénypontja pedig Daruváry-Sümege Eötmémér lenin-rendes nyugalmazott altábornagy, aki hetvenedik évén is túl híven s galambfahéren szundikált állandó őrhelyén - otthonról hozott hintaszékében - ahová a Schorsch állította. E két fénypont körül, amint az a pártoskodó levantinézerek között mindig szokás is volt, összeverődtek a különböző „szekértáborok” (hiába, az Óshazából kiszakadtak itt sem tagadhatják meg alaptermészetüket); Marci pedig, mint jó házigazda, a csoportok között ide-oda-futkosott, egyszerre lévén jelen mindenütt és sehol.

Az író magával a névadással s a számtalan szereplő miniportréjának karcolat-éles kirajzolásával érzékelteti: ő kívül és felül áll a történéseken, s messzire távolítóan megmosolyogja e fedd-

hetetlen erkölcsű karneváli figurák orgiasztikus tobzódását. Mint egykor a „*Csodák Országá*”-ban, vagy *Buzdugániában*, úgy most itt is lehetetlennél lehetetlenebb alakok kavalkádja örvénylik - a levantinézer buzdugánok mulatni, egymást szédíteni, intrikálni szerető anakronisztikus, már-már alvilági vendégserege a maga sültgalambjára várva ireg-forog, tüsténkedik. A körtáncban popénekes katonaszökevények, homokosok - lesbikusok - szabadkőművesek - lemezlovasok - a Fekete Párduc csapatának deli vitézei forgolódnak, a Világot Jelentő Komédiás Tábor színjeles képviselői, a Sajtó és a Mezei Hadak Nagy öregjei társaságában - akik valójában inkább pelyhedző állú koravének. Az író kifogyhatatlan a karakterisztikus gúnynevek kitalálásában. Geréb Gazsi, Csatorday Kazi, Fabók Gáspár, Zénagy Titán, Csehpál Osi, Helemba-Huber Huba, Csohány Csaba s egyéb más becsületes magyar férfiak mellett feltűnik az Idegenbe szakadt Női Poéták, a Pokol Angyalai vidám és ledér csapata: Feszler Babszi, Kontuly Böbe, Céluti Magduci, Züllich Medárda, Hölbig Ottilia, Fegh Toncsi, Koszuly Ancsurka, Schleuck Márti, Szpyrtyszky Defloreanda, Murovecz Csilla, Hermione Mafrodita Mc Innesz, no meg a koszorús költőnőcske, Hidegmayer Hédike, akinek kegyeiért minden férfi verseng, de csak Marci, valamint az elamerikaiasodott román újságíró, Lord Groghenda részesül belőlük. Illusztris társaság, közösen sírvavigadnak Levantinézia s a saját sorsukon. No és persze mindannyian keresik, egymás arcát lesve, a maguk *Fontos Emberét*. A kétkulacos Csahole Mihály és Bohula Illés - a volt agitpropos, Marcsica első férje - mint „követségi emberek” vannak jelen, főként azért, hogy minél több hírszolgáltatót beszervezzenek, lepénzeljenek, akik aztán majd Moszkva ügynökeiként szemmel tartják a randalírozókat. Itt aztán könnyen adható és kapható a becsület, hiszen mindenki pénzre és gyors érvényesülésre vágyik. Marci máris eladja Bohulának némi ezüstpénz fejében Lord Groghendát, hisz a munkáspártívá vedlett, felsőházi szüleit - szintén pénzért - kiáruló ifjú egykoron tán még a Lordok Házában is hasznára válhat moszkvai megbízóinak.

Marci, ki már régóta ábrándozik a Véletlen Meggazdagodásról, sóvárogva gondol egy minden utcasarkon felállítandó pénzesládára, amelyből bárki szabadon markolhatna, ha megszorul. S mintha ötlete már valóra is vált volna, Brutyó Bende és az eszes Lord kifőzi a maoista taktikát a pénzesládák megrohamozására: hogy fogja a Csahole-dandár és a Bohula-bandérium a kihalt köröndök s gyanútlan sétányok pénzesládáira rátenni a kezét, hogy a Forradalom Nevében elkobzott bankjegyhegyet társzekéren a Lord főhadiszállására fuvarozzák; majd a vörös-ördögök, a híres levantinézer kobzosok a vidéki székesfővárosokban felállított vásártéri pénzesládák tartalmát is kiürítik s lefoglalják „a köz” javára.

Ismerős a postarablás története? És a maoista puccsisták szelíd, „kommunistikus” taktikája? Nehogy illúziókba ringathassuk magunkat a baloldali demagógia felől, Határ Győző leplezetlen iróniával világítja át a nyugati és keleti baloldaliság közös gyökereit, célját. A ravasz világmegváltók jelszava: „döntsük csak azt a beste kapitalizmust, de ne döntsük le egészen!” - ugyanis ha ledőlne, akkor többé nem lenne mi ellen tiltakozni, s szegre kellene akasztani a tiltakozó ipart. S ha a Forradalom ott is győzne, s mint Új, Tovább Nem Dönthető Rend megmerevülne, nem tudna többé ösztöndíjat, ellátmányt folyósítani a világ rompalotája luxuskoldusainak, akik - ösztöndíjtól a sírig - luxusalamizsnához szoktak. Csak addig esik le számukra járadék-hulladék, ingyen világbarangolás s miegymás nélkülözhetetlen kegyajándék, amíg áll a kapitalizmus csökevénye.

A házibuli tehát jó alkalom a „háttér-összeesküvések” leleplező felvillantására is. Kitűnő regényírói fogás; egyszerre lehet bemutatni a szellemi (eszmei) és az ösztönszintű prostitúció cirkuszi mutatványait, érzékeltetvén, hogy itt valami nagyon mély romlottság és nekikeseredés munkál. Nem is csupán az emigráns közérzetről van már szó, hanem egy apokaliptikus világállapot minden-mindegy nekivadultságáról. A buli lassan „begerjed”. A Vadszamarak

Együttes lemeze köldökdobáló ritmusával magával sodorja még azokat is, akik kívülállásukat próbálták mindeddig hangsúlyozni. Mind többen perdülnek táncra, végül dobogó törzsi körtánc következik, elragadtatott együtténekléssel, s csakhamar „ringva-remegve, előhaspókolva és oldalriszálva a refrén ordibálásán kapták magukat a legmértékletesebbek is”.

Az egyik legszenzációsabb részlet a „*Pupuc Csodaországban*” c. kalandos történet, amely az ismert fantasztikus ifjúsági regényre (*Alice Csodaországban*) rimel rá, nyilván szándékosan. A saját gögjétől és nagyságtudatától elvarázsozott, robusztoid termetű, „népiesch” öltözékű fiatal-ember lakkpiros, hétmérföldes kacorkirály-lábbelijében öles léptekkel közeledik, elől-hátul ráaggatott kettőstábla-neoncsövekkel: „Dr. P. Pupucka Pafnuc”. Vidáman dudorássza „pogányság lerontására hadba hívó neopupuckiánus” harci dalát: „Marcinak beadok én ma: / jó a Pupuc Stratagéma!” Székelyudvarhelyen hitelesített hong-kongi csikószőrű oldaliszákjából (mely havasalföldi kulacsa mellett fityegett) egyre-másra húzogatva elő az enyves kutyanyelveket, saját megdicsőülésére végigragasztgatja vele a lépcsőház falait: „Én vagyok az Út, a Hatály és a Törvényerő”. Remélve, hogy a torzonborz, szakállas ifjú titánok majd a nyomába szegődnek, kétmarokra fogják a neopupuckianizmus kettőskeresztjét és „Jézus! Jézus! Üsd a pogányt!” kiáltással addig ütik-verik a pogányt, míg neopupuckista hitre nem tér, „örökre elkötelezvé magát Ama Kiadványok és Nyomtatványok átvételére, amelyek a Hozzájárulában árultatnak, s amelyek belbecse Pupucka tulajdon tintás Kezétől leszen származandó”. Reményeiben persze csalódnia kellett. Amint feljebb s feljebb kaptatott a lépcsőkön, hallotta, hogy a nála fél-fejjel magasabbak gúnyosan hahotáznak: „Nicsak, picinyke Pafnuc! akár a futrinka”; s ő mind kisebbre és kisebbre zsugorodott. A VI. emeletnél már valósággal kertitörpének érezte magát, de aztán minden erejét-dühét összeszedve fellihegett a VII.-re, majd a Lakás Kétszárnyú Óriáskapuja előtt elordította magát: „A házibulit semmisnek nyilvánítom!” A többiek most már harsányan kacagtak rajta. Mire Pupuc kimerülten félrehúzódott egy sarokba és álomba sírta magát.

Többé nem is törődött vele senki, mert új szórakoznivalója akadt a tisztelt társaságnak: Tömpe Barnán, kinek iszonyú férfiereje hat bölényével felért, kitört a Veszettség. Amúgy is nagy asszonyfaló hírében állt; most vad harapásokkal rontott neki a hölgyeknek, mígnem mindenkin a pszeudo-veszettség jelei mutatkoztak. A táncorgiában elvegyültek a tapsolva-bégető és hulahulát pörgető ál-bennszülöttek, a bűgőcsiga-csecsű hajadonok, majd négykézláb-kergetőzve elindult a kollektív törzsi szerelmi előjátékok vonatcskája, körtáncot járván Sátán Úr tiszteletére a Messze Idegenbe Szakadt Májusfa körül. Huflender Marci észre sem vette, mint alakult át „*Fontos Ember*”-fogó házibulija kultikus Sátán-bállá, melyben az ő Marcsicája is égő áldozatként lobbant el Daruváry Eöttemér hetvenéves karjaiban. Eközben a házigazda Tömpe Barna ideológiai Számonkérő Széke előtt állva, kisfiúként egyezett bele, hogy az *Eszmeiségbe* három vezércikket írjon ellenfele, Pupucka Pelbárt megdicsőítésére. Sejtette már, hogy a megfigyelő Bohula Illés majd pontról pontra tájékoztatni fogja Filku Demeter Öexcellenciáját házibulijának Kiegészéről és teljes Lebögeséről; Csahole Mihály pedig ugyanezt teszi a Titkos Felhánytorgatás felé. Lelki szemei előtt máris lángra lobbant az egész lakás s benneégtek mindannyian.

Marcink másnap késő délelőtt azzal ébredt: „a házibuli a leégéstől eltekintve fényesen sikerült.” Csak néhány - egy véletlenül elhajított csikktól valóságosan megperzselődött - függönyrojt, a középén felégetett parketta, no meg a háztulaj felmondólevele a küszöb alatt emlékeztette a tegnapi estre. És persze Marcsica eltűnt, aki - mint utóbb kiderült - Eöttemér Úrhoz véglegesen átpártolt. Huflender azt remélte: ha *Fontos Embert* nem is fogott, legalább az utcai pénzesládák álma valóra válik. Rögvest lerohant a bulvárra, s a ládákat ott is találta, rajtuk a felirat: LÓVÉ. Csakhogy nem a levantínézerek, hanem csupán a bennszülöttek számára. Marci úgy érezte, mintha szédítő forgószelel ragadná el; otthon aztán sorra kapta a telefonokat - a

meghívtak egymás után mentették ki magukat: ki ezért, ki azért maradt távol a buliról. Most Mártonunk került „Csodaország”-ba! Álom volt tehát az egész?

Hol volt, hol nem volt, talán igaz se volt...

A zárókép ráfelel a kezdőképre: ismét a *Fontos Embert* látjuk, amint fejedelmi dolgozószobájában, aranybőrkarosszékében gondterhelten üldögél, asztalán 12 telefon, s ő a *Hátatfordítás Metafizikája* c. alapművének megírásán töpreng. Tudatát teljesen eltölti saját fontosságának tudata, olyannyira, hogy ha ez a Fontosság nem volna, tudata sem volna...

Ilyen embertől ki várhatna segítséget? Unalmában a Tisztas Piszlicsáréságok lappadt dossziéját lapozgatja, amelyben holmi kisemberek inci-finci ügyei lapulnak - azoké, akik olyasmivel mernek előhozakodni, mint: „Fél-állás. Titkos Rokkantsági Kéregetőhely. Azért se postázott Nyugdíj. Életrögtönzési Segély. Érvényesülési Jancsibankó Könyörgő-gyógyszer elesettségi ütésre-horzsolásra” - és így tovább. Kérelmeik száma végtelen. Ezért soha nem is teljesíthető.

A *Fontos Ember* tekintete a kérvényözőnben most megakad egy bizonyos Oufflander / Hufflinder / Ghofflender / Krachplündler / Hupsspinder vagy ki tudja miféle - idegen csengésű - néven, aki hóna-alá-nyúlás ügyében tett formális előterjesztést. Egy szám, egy senki, furcsa keresztnévvel (Marcuin? Tarquin? Murcfin? Furcmin?). A Nagy Férfiúnak hirtelen szellenteni kellett, s hogy kényelmesebben tehesse, félretolta a Személyes Dossziét kérvényeivel egyetemben; majd körömráspolyozva fütyörészni kezdett.

Ennyit számítottak tehát ők mindannyian a *Fontos Ember(ek)*nek...

„Fuss el véle...” Ez volt tehát a mese, talán igaz, talán nem. Mindenesetre példázat-értékű. Határ Győző óva inti olvasóit attól, hogy komolyan vegyék e történetet. „Ha bárki a regényalakok valamelyikében magára ismer, úgy az pusztán csak a merő véletlen műve” - írja Ajánlásában. Ezért nem szükséges firtatnunk, kik rejtekeznek a nevek háttérében, milyen csoportok, nézetek ütköznek s versengenek egymással a lapokon. Nemcsak az emigrációban, hanem a világon mindenütt - itthon is - folyt, folyik a huszon- sőt negyvenéves (olykor hatvanon túli) *ifjú titánok* egymást víz alá szorító párviadala. Egymás törekvéseit metszik keresztbe, egymás világnézetét pocskondiázzák, egymást akarják lehetetlenné tenni, egymás szájából ütik ki a falatot - ahelyett, hogy közösen keresnék az előbbrejutás módozatait. Vajon mindig így volt ez - és így is marad örökre?

Áltassuk magunkat azzal: az író csak a „köpönyeg sors” keserveit akarta megörökíteni. Azt a már-már irracionális forgószelet, amely fölkapta - vitte - sodorta őket. S végül is: az emigránsok mindegyike előbb-utóbb megtalálta a maga Fontos Embert, akinek segítségével elboldogult. Ha másképp nem, hát saját maga lett *ön maga Fontos Embere*, menedzsere. Mint Határ Győző is.

Tágabb értelemben véve azonban mégis azért remekmű ez a regény, mert feltárja az „érvényesülés” filozófiáját, szerkezeti mechanizmusát. Szürreális, abszurd eszközökkel meztelenedik le előttünk az Élet rejtett titka: belevész a szürkeségbe és nyomtalanul, névtelenül alámerül az életóceánban az, akire nem figyel fel Egy Fontos Ember - csak hogy a *Fontos Ember(ek)* szemében jelentéktelen *Por és Hamu* vagyunk mindannyian.

(1974-ben írta, megjelenés:
Aurora Regénytár, London, 1987,
JATE K. Szeged, 1989)

Határ Győző a továbbiakban maga szedi s adja ki saját műveit. Olvasói, előfizetői teremtettek számára ehhez anyagi bázist. Alighanem ő az egyetlen olyan írónk, aki - rajongóira s tisztelőire építve - önerőből képes volt megjelentetni - nem akármilyen! - könyvsorozatát. Köteteinek emblémáját - Deák Ferenc kolozsvári grafikus művész remekelését - Molnár József müncheni nyomdájától, az *Aurora* Kiadótól kölcsönzi (ahol már több könyve megjelent). A veretes arany-fekete kötésű opuszok - mint könyvészeti remek - borítói többnyire Prágai Piroska tervei alapján készültek. Az *Aurora Ezoteria* sorozatcím arra utal, hogy az író az empirián túlmutató ismereteket kíván számunkra közvetíteni. Magát az „ember-egészt”, a szellem működésének egyszerre anyagi-szellemi törvényszerűségeit veszi szemügyre, az ösztönök mélyvilágától a legmagasabb mentális régiókig. A tudatalatti megsejtéseket kívánja a tudatba beemelni. Felfogásában a *miszticizmus* nem más, mint a mindenkor ismereteink fölötti szférára alkalmazott *racionalizmus* (ő tehát ezeket a szférákat kívánja átvilágítani, az értelem számára hozzáférhetővé tenni). Ne felejtjük el, az ún. „luciferi lények” - a ráció és a kritikai szellem megtestesítői - mitológiai aspektusukban eredendően *fényhozók!*: tisztánlátásunkat segítik-erjesztik-érlelik, ön- és valóságismeretünk, tényérzékelésünk biztonságát fejlesztik, épp azáltal, hogy megkérdőjelezzik - netán megtámadják - örökvényűnek vélt igazságainkat. Az író maga abban látja ezoteriáinak jelentőségét - ugyanakkor szokatlanságát, a magyar irodalomban való „idegenségének” okát is -, hogy azok sokkolják politikai-erkölcsvallási vagy egyéb meggyőződéseinket, „amelyek mágneses tere nem szívesen veszi, ha idegen mágnes erőtere hatol bele”. Azaz: senki nem szereti, ha gondolkodásmódját alapjaiban kérdőjelezzik meg. Márpedig Határ Győző ezt teszi. Művei azért különlegesek, mert bennük a „titok” nem egy konkrét helyen, részben van elrejtve, ahol rá kell találni, hanem egész korpuszukban hordozzák azt: aki a titkok tornyába a csigalépcsőn (spirálisan) felhatol - vagyis alaposan végigrágja az egész művet! - az előtt egy *másfajta* látásmód távlatai nyílnak meg: azontúl a Végso Dolgok felől közelít az Élet (élete!) alapkérdéseire (Önlerombolás, in: *Az Ige igézetében* 108-110.p.).

1975-ben, Kabdebó Tamásnak adott interjújában (*Nemzetőr*, in: *Az Ige igézetében* 218-223.p.) az ezredforduló valóságát mint félelmetes jövőt festi fel, elrettentő jóslatként: „Három évtized alatt mentalitásunk három évszázadot rohan előre. Mire elérjük a 2000. évet és körülnézünk, nagyjából ott találjuk magunkat a harmadik évezred elején. A múlt század (vagyis a XX. sz.!) ideológiai extázisa undorra változik, a tanok, extatikusan, mint lepréselt virág, sárgult levelek nyiladoznak az albumokban. (...) Az ideológiák mai szentírásai még csak bele sem kerülnek az Új Kánonba. Félő, hogy a demokrácia, a fejlődés gondolata - a szavazókomputerek árnyékában - devalválódik. (...) A balkanizált kontinensek az erőszak jegyében egyesülnek”.

S ma - a harmadik évezred első évtizedéből visszatekintve - dermedten látjuk: jóslata egyre inkább valósággá válik... Nem árt, ha tisztán látunk közös dolgainkban! Csak akkor léphetünk előre a megoldás felé...

Határ Győző bízik a „fehér civilizáció” jól-szervezettségében, műszaki tudásában; s az általános balkanizálódás és az iszlám mind fenyegetőbb terjeszkedésének kivédésére egyfajta „globális közigazgatási apparátus” kiépítését, a „világállam” létrehozását javasolja már a nyolcvanas években. „Ennek anyagi feltétele megvan - hangsúlyozza - jóllehet politikai feltételei még nem adóttak”. De „ha tétlenül várjuk az iszlám terjeszkedő rohamát - figyelmeztet - olyan ‘sötét középkor’, öt-hat évszázadnyi Saeculum Obscurum szakadhat ránk, amely egy ezredévvél vetné vissza elménk inherens racionalizmusát, és ami abból következik: az általános emberi életérdekek szolgálatát” (Rónay Lászlónak adott interjú, Vigília, 1983, in: *Az Ige igézetében* 224-240. p.). Akkor a Sötétség és Világosság mitológiai párharcában valóban a Sötétség, a Halál győzedelmeskedne!

1976-ban, a BBC-n belül lezajlott vezetőváltás következtében (Tarján Györgyöt szívroham vitte el, Rentoul Ferenc nyugállományba vonult) váratlanul megszüntetik Határ Győző munkaviszonyát. Amint felmondólevelét kézhez kapja, felhívja a SZER akkori vezérigazgatóját, Szabados Józsefet, aki „külsőként” szinte korlátlan munkalehetőséget kínál neki. Így - szerencséjére! - jóval több ideje marad az alkotómunkára, s mintegy kétszer annyit keres, mint a BBC-nél. Magnószalagra vett verseiből, hangjátékaiból, tréfás mondókáiból (hadarórigmusaiból) másfél órás válogatást készít, kazettáit forgalomba hozza, szerzői estjeire magával viszi - ezzel is jelentős jövedelemre tesz szert. Így végre zavartalanul, életgondoktól mentesen nekiülhet régóta érlelődő bölcséleti opusai feldolgozásának (*Életút* III. 316-325.p.).

1978 késő nyarán indul második amerikai körútjára a frissen megjelent *Intra Muros* aranylő köteteivel a *Torontóban* élő Fáy Ferenc meghívására, de az út állomásait most maga szervezi. *New Yorkban* Kovács Imre, *Bostonban* dr. Koncz Lajos, a Harvard Kör elnöke, *Los Angelesben* Zs. Lóránd látja vendégül. A mindig segítőkész Tollas Tibor a szabadságharcos hálózatot mozgósítja, a volt börtöntársak is hívják mindenfelől, így szinte városról városra bejárja *Kanadát* és az *Egyesült Államokat*, mindenütt fergeteges sikert aratva. Az *Amerika Hangja* 20 perces interjút készít vele (*Életút* III. 326-338. p.). Ekkor már írói hírneve az emigráció élvonalába emeli őt. Ugyanakkor most is döbbenet tapasztalja: „A magyar szórványokban általános a darázsfészek-szindróma. (...) A vendégnek minden leleményességét, minden tapintatát össze kell szednie, hogy a háziháborúkon kívül maradjon. (...) S ahhoz, hogy ép bőrrel megússza, szilárdan ki kell tartania semlegessége mellett, amely egyúttal immunitása is, vendégjogon”. Ugyanis ha a szekértáborok ádáz küzdelmében letenné voksát valamelyik mellett - többé nem állhatna meg a másik tábor előtt! (*Országjárás nosztalgiaországban*, in: *Az Ige ígézetében* 66-71.p.).

A nyolcvanas években hihetetlen tempóban dolgozik, pedig már közel jár a hetvenhez. Sorra jelennek meg bölcséleti opuszai, amelyek a létegezés működésére, s benne az emberi sorsra vonatkozóan egységes filozófiai rendszert alkotnak (*Özön Közöny*, 1980; *Szélhárfa* I-III., 1982-1983). Majd 1970 óta írott verseinek vaskos gyűjteményét adja ki (*Lélekharangjáték*, 1986), s ötven év novelláit rendezi két kötetbe (*Angelika kertje* és egyéb elbeszélések-meséknosztalgia; *A szép Palásthyné a más álmában közöszül* - és egyéb elbeszélések, 1987). Mindkét kötet meghökkentően szürreális, a magyar epikában félévszázada még szinte ismeretlen és szokatlan nyelvezettel, álomszerűen lebegtetett képvilággal idézi meg a lét-nemlét határhelyzeteit. A novellák zöme egy-egy életepizódot vízió-szerűen varázsol elénk a korai juveniliáktól kezdve (pl. *Fakupofa*, vagy a címadó *Angelika kertje*, *Papagájok anyanyelve*, *A harcsakirály stb.*), az emigrációs időszak abszurd szituációiig (*Tamás evangéliuma*, *Az istenség megmutatkozik*, *Kolompolnak a magasban*, *A kétezredik év küszöbén stb.*). A második kötetbe többnyire azok az elbeszélések kerülnek, amelyek Erosz Kozmokrátor világhatalmát, a Biosznak az Élet egészét átható-átszövő sugárzását idézik meg (*Boszorkányégetés*, *Nincs vége csodáknak*, *Csókos özvegység*, *Az emberszerető tigris*, *Kebelhullámlás*, *A perverz műkereskedő stb.*). Mindeközben megírja végre az őt régóta foglalkoztató, több éven át érlelt-kihordott pszichológiai regényét, a *Köpönysorsot*, amely szellemi önéletrajzának is tekinthető (*Julianosz ifjúsága*, 1986). Már régóta foglalkoztatta „a párhuzam a sztálini kor hazugságösszjátéka és a 4. század hazugságösszjátéka közt Konstantinápolyban, amikor a kereszténység, a hit és az uralom in statu nascendi volt”. A diktatórikus korok alapparadoxonaként ismerte fel azt a törvényszerűséget, hogy a „kicsik”, a középszerű és csendes megfigyelő-meghunyászkodó, esetleg kiszolgáló emberek mindig „megússzák”, „túlélnek” a korszakot, a nagyokat, a fejtel kimagaslókat viszont könyörtelenül lenyakazza a gépezet, avagy perifériára sodorja, „non person”-ná nyilvánítva őket. E problematika érzékletes feltárásához hatalmas szereplői

statisztériát vonultat fel. Maga az író ezt a művét tartja mind történelmi, mind lélektani szempontból legmélyebb, leghitelesebb regényének (*Életút* III. 363-370. p.)

*„Mindig szem előtt vagyok.
Kegyelemnek hosszúra engedett pórázán.”*

KÖPÖNYEG SORS (JULIANOSZ IFJÚSÁGA)

*„Lényem lényege egyfajta életrevalóság, amelyben
élet és valóság percenként veszélyben forognak”*

A Julianosz Aposztatáról szóló regény - a szerző megjelölése szerint - nem történelem, hanem fantáziajáték a történelemmel. Bár megírásához átbúvárkodta jeles történészek, vallástörténészek idevágó munkáit (erről tanúskodik *Epilegomenája*, valamint a szereplő személyek históriailag pontos számbavétele, a bőséges forrásmunkajegyzék és az alapos jegyzet-apparátus, amellyel a szöveget kíséri-kiegészíti), nemkülönben a hellén hitmegújító kétévi uralkodásának dicsőségét megörökítő irodalmi alkotásokat (L. Medici, Ibsen drámáit, Alfred de Vigny, Merezkovszkij, Gore Vidal regényeit), úgy érezte: bőven van személyes hozzátennivalója a témához. Hiszen a keresztény egyház által aposztatának, hitehagyónak bélyegzett Julianosz Határ Győző felfogásában a történelem egyik legrokonszenvesebb figurája, minden szuverén „szabadgondolkodó” prototípusa, aki az államegyház terrorisztikus közegében is képes volt megőrizni szellemi autonómiáját. Vonásaiba az író kissé saját önarcképét is beleálmodta, sorsában a XX. századi magyar értelmiség drámáját is érzékeltette. Nem véletlen, hogy már Kosztolányit is izgatta ez a téma, s bécsi éveit a háttérkutatásoknak szentelte; végül persze ő mégsem az eretnek-sorsról, hanem a véres kezű diktátorról, Néróról írt regényt. Határ Győzőt viszont - más történelmi korszak, társadalmi szituáció szülte lévén - az „eretnek” szellemi arculata izgatta elsősorban, hiszen a század második felében minden szuverén gondolkodású ember az eretnekség bélyegét viselte homlokán. Ő tehát főként arra volt kíváncsi, hogyan fejleszthette ki önmagában hőse a benső ellenállást a terrorisztikus társadalmi viszonyokkal szemben. Épp ezért szánta művét lélekrajzi (s nem történelmi!) regénynek. Önmagát szerényen csak epitomátornak nevezi („Julianosz volt a Sátán - én lejedző szemfülese” - írja *Ajánlásában*); afféle „médiumnak”, aki „a Nagyságos Elköltözöttek Lelkei” éteri beszélgetéséből szűrte ki bölcsességét.

Ennek ellenére - vagy éppen ezért - a regénynek többféle olvasata is lehetséges. Felfoghatjuk mint hiteles történelmi tablót a IV. század vallási villongásairól, Nagy Konstantin és utódai koráról, hátterében a roppant méretű roxolán rabszolgalázadással (amely végeredményében a „Pál-vallás” terjedését segítette elő). De még inkább tekinthetjük a pogány szellemiséget megdicsőítő bölcséleti műnek, amely a szellem szabadságát veszi védelmébe a mindenkori „államegyházzal”, valamint az erőszakos térítőparanccsal szemben. Hiszen Julianosz Aposztata egy olyan bonyolult történelmi helyzet hőse, amelynek legfőbb pikantériája az, hogy maga a korabeli uralkodó államvallás - az arianizmus - is eretnekséggé nyilvánítatik a későbbiekben. Tehát ő egy *eretnek* vallással szemben *eretnek*, ugyanakkor az ősi szent tradícióhoz, az olümposziak kultuszához hűséges, amelynek a III-IV. században még reális esélye volt a fennmaradásra. A korabeli egyházatyák közt dúló heves viták a szentháromságtan értelmezéséről visszataszítóan hatottak Julianoszra (e vitákat örökíti meg Madách félelmetes

erővel a Tragédia Konstantinápoly-jelenetében!), s még inkább elborzasztotta II. Konstantius császár erőszakossága, aki a ravaszul kiépített besúgóhálózatra támaszkodva próbálta az ariánus hitet az egész Kelet-római Birodalomban elterjeszteni.

Határ Győzött elsősorban az a probléma izgatja: hogyan hengerelte le az ősi hitet őrzőket az ariánus hatalmi politikát kiszolgáló értelmiség (értsd: a „marxióta” neofiták hogyan érvényesíthették uralmukat a szellemi tradícióban felnövekedett autonóm értelmiséggel szemben), s hogyan kellett a szuverenitásukhoz ragaszkodóknak szorongattatásaik közepette egyfajta modus vivendit kialakítaniuk, viselvén az eretnekség bélyegét mint rájuk nőtt köpönyeget. A háttérben természetesen a diktatúrák működési mechanizmusa is kirajzolódik: az államegyház könyörtelen hitbuzgósággal üzőbe vesz mindenkit, aki a térítőparancsnak ellenszegül. Az író, akinek bőven kijutott mind a fasiszta, mind a bolsevista diktatúra szellemcsonkító erőszakosságából, ellenszenvvel mutatja be az államérdekeket kiszolgáló értelmiséget, s minden rokonszenve azoké, akiknek szíve „nem eladó”! Számukra persze nincs más megoldás, mint a köpönyeg sors vállalása: mimikrit kell öltetniük, ha életben akarnak maradni. „A császári bölcső aranykelepéjén” ringatott Flavius-ivadék tisztában van vele: bárki más forgathatja a felvett köpönyegét aszerint, honnan-merről fú a szél; neki azonban ezt nem lehet: köpönyege, akár a teknőc hátán a szarupáncél, hozzánőtt örökre. „Sorsod köpönyegéből nem szabadulsz, hacsak nem bőrdőld-húsoddal, miként a jól nyúzó hóhér a gonoszmívelőt kiszabadítja belőle a perzsáknál.” Ugyanakkor tudja: a ráaggatott köpönyeggel mégsem szabad összeforrnia, mert az Nessus-ing rajta - „lángra lobban, s benneégek nyomorultul, mint a kentaur”.

A császárfi sorsában tehát azt érzékelteti az író, hogy mindannyian élethelyzetünk foglyai vagyunk. A császári Udvar légkörét megidézve a bizánci társadalmi struktúra lényegét mutatja fel: itt mindenki álarcot ölt, hiszen még az egymás közötti érintkezést is beárnyékolja a retorziók veszélye (besúgás, árulás bárholonnan fenyegethet!). Az államegyház gondosan elszigeteli az eretnekeket és hitehagyókat a hithű-rajongó-együgyű nyájtól, nehogy megmételyezék azt. Az udvaroncok etikettje az alázatosságnak és képmutatásnak olyan torz kevercse, amelybe még csak árnyalata sem vegyülhet a személyiség autonómiájának. A hajbókoló udvaroncok szemében az Uralkodásra Teremtett Autokrator maga a Szótér, „akire a megváltásra éhes és gabonaosztásra esengő világ vár”. Az Udvar Fogadó Csarnokaiban hódolók serege lesi minden szavát, parancsát, s a Személye előtti Felvonulásra Felkészülők csakis a Szent Összjáték Rendjében járulhatnak elé főhajtással, miközben pisszenniük sem szabad.

A regény 1984 novembere és 1985 márciusa között íródott; még ez évben meg is jelent Londonban az Aurora Ezoteria sorozatban. A hazai nyilvánosság elé azonban csak az 1997-es könyvhéten került, az Életünk Kiadó reprezentatív kiadványaként, Feszt László grafikusművész elegáns, a témához illően „absztrakt” borítójával. Aktualitásából mit sem veszített az eltelt idő alatt: az államegyház struktúrájának újraképződése ma ismét reális fenyegetés.

A regényidő Nagy Konstantin - a „holtában keresztelt” császár - halálától (337) mintegy másfél évtizedet ölel át, de az előzményekről s az ezután következőkről is értesülünk. A családirtó II. Konstantius ariánus hitben nevelteti a két árva hercegfít: az apjuk meggyilkolásakor még csupán hatéves Julianoszt s a kétannyi idős Gallust. Négy - nagyjából arányos - fejezetben tárulnak fel Julianosz szellemi érlelődésének szakaszai; az *Útrabocsátó* pedig kitekintést kínál további sorsát illetően.

Az I-II. rész (*Az ópalota csillagnézője, A Tizenharmadik Apostol*) az épp csak serdülni kezdő ifjú lelki fejlődését kíséri végig a férfikor küszöbéig, s pszichológiailag mélyen motiváltan mutatja be azt a folyamatot, ahogyan a vallásos lelkületű ifjúban megfogamzik az „eretnekség” csírája, s a pogány bölcselők munkáival megismerkedve, mindinkább a szellemi szabadság híve

lesz. Bátyjával - ki nagystílusú életformájával sokkal inkább ellenszegült a nevelői hatásoknak - egyszerre keresztelik meg; mindkettejüket monachoszi sorsra szánják: előbb szentlecke-felolvasóként, majd felszentelt papként kell(ene) az „egyedül üdvözítő” vallást hirdetniök. Csakhogy a patríciusi vér erősebb bennük: nem mutatnak kellő alázatot az Autokrator iránt. Julianoszban azonban valódi tudásszomj ég, a görög auktorokat tanulmányozza, a neoplatonista tanokkal ismerkedik - s ezeket egyre szebbnek, tökéletesebbnek tartja a zord és kisszerű galileus tanoknál. Felserdülve magatartása egyre inkább patríciushoz, s nem galileus paphoz illő. Egész lényét előnti bizonyos flaviusi méltóság, s mindinkább „görög szellemű”-nek érzi magát. Tudásszomját látván-tapasztalván, a nagy műveltségű Georgiosz püspök rábízta a macellumi királyi börtönpalotában lévő hatalmas könyvtárát, hogy szabadon böngészgessen-olvasgasson. A görög auktorok mellett kezébe kerülnek a gnózis szent kötetei is, s most már világosan látja: minden bölcsesség forrása itt keresendő. A „hitromboló” - az ősi hitet döntőgető - pogány galileusok egyre ellenszenvesebbé válnak számára. A bölcsélet szabad gondolkodásra nevel - a vallás viszont dogmákba kényszeríti a szellemet.

Egy ízben Constantius, Sacrosanctus et Sacratissimus, betoppant a császárfiakhoz, s mintegy mellékesen - vadászat ürügyén - szemrevételezte őket. A társaságban magabiztos eleganciával forgolódo Gallus kisvártatva fel is rendelte a fővárosba s társasági rangra emelte; bizonyára azt remélve, hogy a patrícius-szabadság foglyaként még inkább szemmel tudja tartani.

Tizenkilencedik tavaszát megérve, immáron Julianosz is méltóságteli nyugalommal viseli sorsát: „Úgy tért napirendre az állandó fenyegetettség érzése fölött, mint akinek csupán a máról holnapra való tengődésre van engedélye - mégis élvezi, ami fejedelmi személyének kijár: a főhajtást, a hódolatot.” Csakhamar azonban ő is idézőparancsot kap: az Autokrator Konsztantinopoliszba rendeli. Mire kíséret nélkül, lóhalálában nekivág az útnak, senkit nem értesítve, mikor érkezik.

Gondolatai út közben egyre csak a „holtában keresztelt” Constantinus Magnus körül forognak, akit a Szent Apostolok Templomában (a Flaviusok temetkezési helyén) Hresztosz tizenkét Apostolának kegyfülkéje fölött hatalmas kőkoporsóban mint Tizenharmadik Apostolt temettek el. Vajon nem akarja-e az Autokrator most őt is - mint egykoron apját - elveszejteni? Ha Őmindszentfelsége Euszébia Császárásszony netán fiúutódot szülne az Uralkodónak - akkor Gallus is, ő is „létszámfölöttivé” válik! Rossz gondolatait látszott igazolni a fogadtatás is: amint a khalkedoni gályáról leszedték, őrájárat kísérte Limeniosz erődjébe, majd harmadnapon tovább a Szent Palota tömlöc-útvesztőjébe, ahonnan aztán csak négyheti Boszporusz-bámuló fogság és evangélium-forgatás után engedték szabadon a Császárásszony közbenjárására.

Mindezek után azonban szabadon, kedve szerint bejárhatta a Héthalmon - az „Örök Város” mintájára - kialakított fővárost, megcsodálta a széles Fórumot, a Colosseum trónemelőnyes kőpáholyát, a gyönyörű görög szobrokat s az örökkévaló Apollón képébe bújtatott Tizenharmadik Apostol óriás bronzalakját, kinek jobbáiban az országalma van, baljában a földkerekség bronz-korongja, annak közepén az Igaz Kereszt egy szilánkjá, mintegy a Napisten-kultusz s a kereszténység egyesítésének jelképeként.

Legnagyobb élvezetét azonban itt is a császári Bibliotheca búvárlásában találja; jókora kézikönyvtárát állít össze magának a hellén auktorokból. Egyik alkalommal régi barátjával, Licinius Valerianus herceggel akad össze a piacon, akitől ajándékba kapja a Minden Bölcsesség Fejedelme: Hermész Termaximus - Háromnéven Háromszor Nagy Triszmegisztosz - gyönyörű bronzarany hermáját. Ezt mintegy szimbolikus figyelmeztetésnek érzi: az ősi szellemi tradíció követése fontosabb, mint az újhítt hebreus vallás elfogadása.

Eközben természetesen papi hivatásának eleget téve a Szent Apostolok Templomában fehér anagnosztész-köntösben, karíngesen a gyülekezetnek a Szent Szümbolont (a Hiszekegynek megfelelő imát) olvasta elő. Olykor émelygés fogta el, amint az ősi hellén szertartások „átkeresztelésének” tanúja volt. Egy alkalommal a körmenetről leválva külön úton indult, de rosszul lett, eszméletlenül összerogyott - s csak napok múlva tért magához palotájában; körötte már suttozták: „halálán van”. Valóban átélt egy „kishalált”: kettős ÉN-jének ariánus fele mintha szertefoszlott volna. Annál jobban kellett azonban ügyelnie arra, hogy nyíltan le ne vesse galileus köpönyegét. Most már be merte vallani magának, hogy Tarszoszi Pál természet- és ember-ellenes valláskreációja az ősi pogány kultuszok meghamisítására épül. Mennyivel ragyogóbbak, élőbbek a fényességes Olümposz lakói, a győzhetetlen Napisten, phoiboszi Apollón, mint a galileus pogányok egy-istene!

Öt hónapi kényszer-vendégeskedés után Julianoszt végre bemutatják az Udvarnál, s ő elragadtatottan tekint szét a bizáncias ragyogású pompás Fogadó Csarnok fénylő közönségén. Itt pillantja meg a Filozófusok Fejedelmét, Themisztiosz Euphrádész udvari rhétort, aki őt a főrangú hercegnek kijáró *Nobilissime!* megszólítással üdvözli, de aztán gyorsan elsiet a fényárban úszó trónterem felé. Kisvártatva feltűnik az Autokrator balján, akit hódoló panegürikossal köszönt („ez a kor krónikáinkban *Konsztantiosz Megász kora* lesz”). A hercegfő megesküszik, hogy mindazt betartja, amit kérnek tőle; titkon mégis reméli: a véletlen majd összehozza a Mesterrel, akit minden hebreusnál többre becsül.

Amennyiben nevelődési regénynek tekintjük a Julianosz ifjúságát, úgy a *Nikomedeiában* töltött esztendőt a nevelődési folyamat befejező szakaszaként értelmezhetjük. A regénynek mintegy fele erről a viszonylag rövid időszakról szól; itt tehát minden apró élménynek hangsúlyos szerep jut. Ekkor formálódik ki végérvényesen hősünk szellemi arculata, a hozzánőtt galileus köpönyeg alatt megérik az eretnekséget bensőleg vállalni kész férfi-erő: a jövődöbéli autokrator elkötelezettsége az ősi hellén szellemiség feltámasztására (III. rész: *Paulosz, a világelámitó*; IV. rész: *Szozipátra rabságában*).

Julianosz csakhamar megszereti a mintegy félezeresztendős kis világvárost (Diocletianus császár egykori fővárosát), amelyben még elevenen él az attikai szellem, s kiterjedésre Antiochiával, pompára Alexandriával vetekszik. Természetesen itt is megfigyelés alatt áll: az Udvar Nikagorasz segédrhétort rendelte mellé, csakhogy a kis hajlotthátú öreg - ismervén a hajdani „családfavisszámetszés” történetét - mindenben igyekezett csillagtűz-tekintetű védencke kedvében járni. Segédletével a hercegfő a gazdag könyvtárban mohón búvárkodott a gnózis titkos tekercei között, a Bölselet Élő Vízében lubickolt, olykor-olykor izgatottan felfelkiáltva: „Mi felmérhetetlen magasságban lebeg Tarszoszi Pál valláskoholmánya felett Plotinoszunk Igaz Theurgiája!” Mindeközben természetesen kötelességeinek is eleget tett: rendszeresen tartotta imafelolvasásait a Szent Agathoniké vértanúnőről elnevezett templomocskában s más bazilikákban; sőt maga is templomot készült emelni a Harminc Protomártír emlékére. Tehát már megszokta a kettős életet (amire voltaképpen az autonóm értelmiség - azóta is! - kárhoztatva van). Barátja, Licinius Valerianus herceg beavatja a Latin Villa titkába - ez az attikaiak titkos találkozó helye, ahol a bölcs és Istentől megáldott életű Szozipátra Úrnő védnöksége alatt a Mithrász-kultusz hívei tartják összejöveteleiket. Ide bejáratos Libaniosz is, az Udvarból száműzött nagy hellén filozófus, aki a Szent Ősi Tanokról tart előadásokat, amelyek hallgatásától Julianoszt Konstantinopolisban eltiltották. Csakhogy hercegünk most már elszánta magát saját belső útjának végigjárására. Boldog, amikor a Latin Villából végre meghívás érkezik, s eljut hozzá Libaniosz titkos üzenete: „A csillagok forgatják a kockákat. Bíznád Uranoszra”.

A regény legszívesebb, leglíraibb fejezetei éppen a Latin Villa titkaihoz kapcsolódnak. Szozipátra Úrnő a khaldeus tudományok, a számtudományok, a csillagigézés és jövőbelátás Mestere, maga is a Megváltó Istennel lényrokon, akit a Dicsőültek Seregéből való tanítómesterei: Helianosz, Kriszkosz ősz-öreg khaldeus vándorok oktattak a Szent Tudásra. Hősünk saját jövőjére kíváncsian lép be a Püthonissza Várocsarnokába, amely mindig tele van gyógyrendelésre várakozókkal, kik boldogok, ha az Úrnő köntöse szegélyét csókolhatják. Julianosznak csak a harmadik találkozáskor sikerül a közelébe férkőznie; de néhány látogatás után már mélyen meghitt viszony alakul ki közöttük. Az Úrnő erős szellemi sugárzása teljesen elbódítja, csak hogy az érzéki szerelem nem érhet föl a Püthonissza Szent Személyéhez, aki az Istenek elkötelezettje - így hát a rajongó ifjúnak be kell érnie azzal, hogy a varázslatos Hölgy meghatottan gyermekévé fogadja őt („hiszen valóságos édes gyermekem is lehetnél”). A csodákat tudó szent Asszony arra is képes, hogy fantom-alakját hódolói körében hagyja, valóságos ÉN-je pedig Julianossal külön terembe vonulva meghitten társalogjon. Rajongójának egy óhitű hellén varázskövet ajándékoz, hogy azt galileus mártíronjának alapkövébe beépíttesse: „Hátha egyszer fordul a világ szekere”, s a gonoszmívelő mártírok helyett „újra a filozófus-vértanúk édes maradványai kerülnek a kegysekre nyakba”.

Julianosz egy szép régi romos Artemis-szentély köveit is megveszi, hogy azokból emelje temploma falát, így őrizvén az ősi Szellemet a „galileus barbárok” ellenében, akik „az Egyetemes Rabszolgalázadás szellemét hozták be a Birodalomba”, s érték-pusztító rombolásuk nyomán feltartóztathatatlanul kialakul majd a csőcselék-uralom, megkezdődik „a világtalanság évezrede”.

Az autokrator - értesülvén a hercegi tévelygéseiről - megsokszorozza körülötte a figyelő szemek körét. Gallus pedig, akit az Uralkodó 354-ben társasázzá emelt (s ezzel még inkább fogollyá tett) egy gyönyörű, csábító érzékiségű, életrevaló thesszáliai írástudó rableányt küld öccsének ajándékba - Melinoét, a Mandulaszeműt. Látszatra azért, hogy segítségére legyen egyes-bajos dolgai számontartásában, valójában azonban vele figyelteti „gyanús” testvére titkos útjait. Melinoe boszorkányos varázshatalommal lopja be magát Julianosz kegyeibe, az lassan-fokozatosan lelke legtitkosabb régióit is feltárja a lány előtt. Bejárja vele a várost és környékét, gyönyörködve a hellén tájakban, természeti és építészeti kincsekben, miközben hosszú szónoklatokat dolgoz ki fejben az újhitű hebreusok ellen. A Mandulaszemű szorgosan feljegyz minden szavát, s titkon Gallushoz továbbítja. Így fonódik lassan-lassan a hurok az ifjú herceg nyaka köré, s valóban csak csodatévő isteneinek köszönheti, hogy végül is megmenekül a kelepcéből: jó öreg tutora, Mardoniosz, aki gyermekkorától aggódó szeretettel leste mozdulatait, figyelmezteti a rablány árulására. Mint kit ostorcsapás ért, feleszmél Julianosz; kedvencét aláveti az ergaszterionba, a nehéz munkájú rabszolgák közé, s mint verembe esett tigris, töpreng további lépéseiről, keresvén a „modus vivendi”-t: „Valahol meg kell találnom a helyem az Areioszi Anyaszentegyház hierarchiájában, meg a Szent Palota hatalmi nyüzsgésében, és dehogyis a csúcson: a kettő között. A csúcra majd, a csúcra...” - s nem is meri továbbgondolni nagyra törő terveit („talán ha tíz év múlva Konsztantiosz legyengül, akkor jön el az én időm...”).

Mindeközben a Zeus-hívő keresztény roxolán rabszolgák hatalmas méretű zendülést szerveznek Nikomedeiában: az utcák mindenütt eltorlaszolva; de a katonaság már felsorakozott ellenük. Licinius, aki az ergasztulumból megszöketi Melinoét, vele együtt a felkelők között leli halálát.

Az autokratori önkény véget vetett a Latin Villa szabad szellemű összejöveteleinek is, s szétszórta az attikai pártot. Szozipátra Úrnő szent ihletben, szeme körül lázrózsákkal jövendőli a világégést, tűzözönt, s teljes transzba esve közvetíti a Szent Elköltözöttek Lelkeinek

sugallatát Julianosz jövőjére vonatkozóan: „Oroszlán leszel. S légy is! Aminek születél, légy az! (...) Monakhosz vagy - a bölcselet szolgálatánál becsvágyad ne adja alább”. Majd megtántorodva felsikolt, s térden csúszik az ifjú lábaihoz: „Látom és nem mondhatom! Fantomod mutatja már... de nyelvem ólom. - Isten a tiltója! Fenség! Nem mondhatom tovább...” S hirtelen önkívületi állapotban megemelkedik, a talaj fölött lebeg... Körötte saru-szárnyú isteneinek tovalebbenése sejlik. Julianosz a *fenség* titulusra nem is figyel, a jóslatot úgy értelmezi: szerzetesi életre, hosszadalmas önsanyargatásra van ítélve - köpönyege ráégett, s ő bennefullad. „Egy mennyek-hátamögötti koinobita rendházban”, aggastyánkorkban autokrator gyorsparancsra egy kivégzőosztag fogja felkoncolni. S majd halála után őt is csodatevő Szentként fogják tisztelni egy távoli mártíronban...

Mint egy detektívregényben, úgy feslenek fel végül is a szálak, s válik nyilvánvalóvá: az élet minden mozzanatára kiterjedő „rendőri” felügyelet körbekerítette, s talán végérvényesen behatárolta a császárfi életét. Belülről azonban már erősnek érzi magát: a Püthonissza Ellenállhatatlan Istenének ereje, a Tőle kapott Szent Tudás minden bajtól megvédi őt. Hermész Triszmegisztoszhoz fohászkodik: „add, ó, add, hogy Te minden napoddal egy-egy rejtelkednek a mélyére lássak, s imígy, időnap forgadozásával megadassék énnékem a 365 ismeretlen Ismeret Mindje, a Mindentudás egésze, a Megismerés”.

Az V. (záró) rész már csak rövid kitekintés a húszéves ifjú lélekállapotára s közelebbi sorsára vonatkozóan (*Az anakhoréta*). Szökésen jártatja eszt - de kincses hermájának nyoma veszett: a roxolán csürhe kibelezte, csak egy ANKH füleskereszt maradt ott a földre hullva. Intő jelnek érzi: „kereszténykedned kell, míg élsz!... Uranosz csillagainak rendreutasítása. Hogy pályámról le nem térhetek. Elássa hát talizmángyűjteményét, külön elrejtve a Szozipátrától kapott Abraxasz-követ; s annak rendje-módja szerint előkészül mártírionja felszentelésére. A nevezetes napon szerzetesi szőrcsuhában, áhítatosan szemlesütve mondja szentelő imáját a Harminc Protomártír - Hresztosz félelmet nem ismerő atlétái - tiszteletére, kik „szívnek keménységével, száznak szent énekével, hóhérra áldásmondással meneteltek a boldogságos halál örömkapujába”. Mindeközben pedig *belül* szorongva állapítja meg: „az én játszám végetért”; „mauszoileiomom boltozata miként síri bolt, úgy borul fölém”. Minden jel arra mutat: elkezdődött Héliosz-Mithrász teljes napfogyatkozása...

A regény végén egy nyúlfarknyi *Útrabocsátó*, majd az *Epilegomena* felvillantja előttünk a közvetlen ezutáni idők váratlan sorsfordulóit. II. Konsztantiosz császár 355-ben - a kivégzett Gallus helyére Julianoszt nevezi ki társcsászárrá, aki 361-ben a galliai villámhadjárat győztesként megindul Konsztantinopolisz ellen (miután bálványozó légioi Lutetia Parisiorumban Augusztusnak kiáltották ki). De a császár hirtelen halála fölöslegessé teszi az ellenségeskedést, hiszen az - közvetlen utódja nem lévén - végakaratóban unokaöccsére hagyja a trónt. Az új császár már 362-ben türelmi rendeletet bocsát ki; s bár a II. niceai ökumenikus zsinat némiképp korlátozza az ariánusokat, lényegében minden vallásnak egyaránt jogot biztosít. Csakhogy a hatalmat szomjazó Egyháznak ez nem elég: a perzsák ellen hadjáratot vezető császárt 363-ban egy galileus dárda döfi oldalba - legalábbis Libaniosz feljegyzése szerint. S alighogy felravatolozzák, az ariánus Egyház máris aposztatának bélyegzi, így erősíti meg saját uralmát egy időre; mígnem Theodosziusz császár 379-ben hatalomra kerül, végleg szakít az ariánusokkal. Természetesen, már nem a mithraizmus, hanem a „pálvallás” védelmében. Az arianizmus utóhullámai még az V. századot is át-átszínezték, de Justinianus császár 523-ban betiltotta, s ezzel bűvópatak-létre kényszerítette. A Mithrász-kultusznak is sokáig éltek a maradványai - hiszen a II-III. században még Mithrász-Héliosz volt a Birodalom szoláris védőszentje, aki a Sötétség felett örökké diadalmaskodó Nap-ragyogást szimbolizálta. A későbbiekben a kereszténységgel való kiegyezés már valamiképpen a hanyatlás jele volt: a „rabszolga-vallást”

könnyebben elsajátította-elfogadta a nép, amelynek az ezoterikus tanokba való beavattatás gyötrelmei már nehezebbek estek. Több vallástörténész szerint a keleti kereszténység körében élő különféle szekták és vallási nézetek készítették elő a talajt az iszlám XV. századi diadala számára. Konstantinápoly 1453-ban Isztambullá változott, a mohamedánok a Megváltó Hresztoszt Mahomed prófétára cserélték.

Határ Győző azt sejteti: ha annakidején nem az „erőszakosan térítő” kereszténység győz, talán másként is alakulhatott volna az európai történelem. Lehet, hogy nem került volna sor a gyilkos vallásháborúkra, sem pedig a lázadó-lázító egyenlőség-eszmék térhódítására. Julianosz eszme-futtatásaiban már előre vetül - mint rémkép - a „sötét középkor” szelleme, sőt a XX. századi „rabszolgalázadások”, a mindent kifosztó, világrabló forradalmak következtében kialakuló „csöcselék-uralom” szörnyállama is. Az „egyenlőséget” követelő-hirdető „rabszolga-vallás” vedlett át a XX. században ateista államvallássá, amely az autonóm, teremtettség gúzsba kötésével egy „igazságosabb”-nak tettelezzett / hazudott, az elnyomott osztályok nevében uralkodó, valójában demagógiára épülő terrorisztikus hatalmi struktúrát szolgált ki. Határ Győző korábbi regényeiben feltárta már e szörnyállam működését, amelyben „a Hatalom ornamentikájának tartógerendáit” azokból a „hosszú pórázon” tartott szellemi emberekből ácsolták, akik a viszonylagos jólét és látszatszabadság érdekében hajlandók voltak hallgatni az Igazságról. Éppen ezért fordul most figyelme megkülönböztetetten az „eretnek”-sors felé, mert a kereszténység és az annak struktúráját utánzó állam-egyház égisze alatt a be-nem-illeszkedőket, a megalkuvásra képteleneket, az önálló gondolkodáshoz ragaszkodókat mindvégig kegyetlenül üldözték. A XX. századi diktatúrák működésének alapmodellje mégiscsak a Szent Hivatal (az Inkvizíció) volt. Julianosz rémálma bátyja, Gallus megkínzásáról csupán előre vetítése mindannak, ami az állam-egyház kazamatáiban a nem is olyan régmúltban történt: fejedelmi testvére „ordas kincstári rongyokban, félmeztelen” fekszik sötét földalatti verem-tömlőcében, amely „egyike azon titkos vesztőhelyeknek, hol a per és fellebbezés nélkül eltüntetett nem kívánatos elemek - kirángatva aranyos gönceikből s kisemmizve „személy”-volutukból, már kívül az emberi nemen és jogon - végóráikat töltik”.

S mégis - legyünk büszkéek?! - a Szellem ellenállt, áttörte az államegyház bilincseit; talán épp az eretnek-sorsot vállaló „kiközösítettek” tartották ébren a Szellem mindenhatóságába vetett hitet. Csakhogy Julianosz sorsa arra is figyelmeztet: a hatalom-féltők, az állam-egyházi struktúra fenntartásában érdekeltek bármire készek. Julianosznak mindössze két esztendő t engedélyezett az uralkodásra a Történelem (361-63), s utána az államvallás visszaszerezte megrendült tekintélyét és hatalmi pozícióit.

Határ Győző szerint a történelem esetlegességek sorozata; s ha Julianoszt nem gyilkolják meg oly fiatalon (32 évesen!), talán egész más irányba vezetett volna az európai jövő. Lehet, hogy még most is Napimádók lennénk, s az olümposzi Istenek kormányoznák életünket. És lehet, hogy nem került volna sor a gyilkos vallásháborúkra, sem pedig a radikális egyenlőség-eszmék XX. századi manipulatív térhódítására.

Persze a Sors útjai kiszámíthatatlanok... Visszaforgatni az Idők kerekét már nem lehet; talán így volt megírva mindez a Csillagokban...

*(Aurora Ezoteria, London, 1986.
Életünk Könyvek, Szombathely, 1997.)*

Nagylelegzetű szépirói munkássága ezzel részben le is zárul. A hajsztolt munkában vasszervezete ismét kimerül. 1987-ben *Az Ég csarnokai* című bölcséleti művén dolgozik, mikor rosszul lesz; május 2-án életveszélyes állapotban kórházba viszik (hasnyálmirigygyulladás). Egy hónapon át fekszik az intenzív osztályon, két hétig eszméletlen. Az iszonyatos fájdalmakat a rendszeresen kapott amfetamin-injekciók enyhítik, amelyek furcsa félkábulatban, az élet-halál mezsgyéjén lebegő állapotban tartják. Az éberebb szakaszokban mini-diktáfonjába suttogja gondolatait, látomásait, háromdimenziós „metaprotegóreus” vízióit (*Medvedorombolás*, 1988).

Felgyógyulása újabb diadalmenetet hoz számára. 1988-ban Kabdebó Lóránd irodalomtörténész a Petőfi Múzeum megbízásából többhetes magnó-interjút készít vele Londonban (ennek eredménye az *Életút* I-III.).

1989 januárjában Weöres Sándor temetésére „inkognitóban” - azaz nem-hivatalosan - hazaérkezik, Károlyi Amy kérésére ő mondja a sírnál a gyászbeszédet, s aztán sietve távozik. Ugyanis korábban megfogadta, hogy addig nem lép hazai földre, amíg főművét, a *Golghelóghit* ki nem adják. Pete György, a szombathelyi Életünk akkori főszerkesztője nyomban vállalkozott is a nagy feladatra, s bár a kilencrészes könyvdráma csak az 1990-es könyvhétre jelent meg, Határ Győző - Piroskával együtt - 1989. november 13-ra, 75. születésnapjának országos ünneplésére mégiscsak hazalátogatott. A Benczúr Hotelben szálltak meg, s azóta is minden hazajövetelükkor itt bérelnék lakrészt. Születésnapja alkalmából a frissen kikiáltott Magyar Köztársaság első - ideiglenes - elnöke Arany koszorúval ékesített Csillagrenddel tüntette ki a Parlamentben. Az irodalmi élet fórumai is megnyíltak előtte: sorra jelentek, jelennek meg művei, a róluk szóló kritikák (vö. *Irodalomjegyzék*), interjúkat készítenek vele, felolvasóesteket tart (a nagyobb városokban, határon innen és túl), s 1990 óta minden könyvhéten népes olvasótábor veszi körül. 1991. március 11-én megkapja a Kossuth-díjat. 1993-ban a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tiszteletbeli tagjává választja; székfoglalóját a MTA dísztermében tartja (*Léptékváltás*). 1994-ben a miskolci Bölcsész Egyetem reprezentatív ünnepség keretében díszdoktori címet adományoz neki, s ugyanez évben - 80. születésnapján - szülővárosa, Gyomaendrőd díszpolgárává avatja; a Parlamentben kitüntetik a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjével. 1994. június 16-án megkapja az Angol Királynő engedélyét az érdemrendek viseléséhez. 1996-ban elnyeri a Salvatore Quasimodo költői verseny nagydíját. 1998-ban a budapesti Műegyetem Rectorától átveszi arany - és gyémánt diplomáját.

1998 tavaszán a Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ keretén belül alakuló *Digitális Irodalmi Akadémia* elindítja a *Digitális Halhatatlanok* Programot a legjelentősebb kortárs-írók életművének számítógépes feldolgozására. A cél az, hogy a művek minél több érdeklődő számára hozzáférhetővé váljanak az interneten. Az Akadémia 39 taggal alakult meg - az elsők között volt a Határ-oeuvre is! - de minden évben bővül a létszám, az új tagokat maguk az írók választják be, évente egy-egy posztumusz tagot is. Sok-száz, sok-ezer interretező olvassa, tölti le a műveket, tanulmány-írók hivatkoznak rájuk; azokat a köteteket is megismerhetik, amelyek nyomtatásban meg se jelentek. Így hát Határ Győző teljes életműve végre hazaérkezett. Műveinek rangja, ismertsége egyre nő, olvasótábora bővül, s alkotásai nem ritkán „vendégszöveg”-ként is visszaköszönnek egy-egy ismert hazai író műveiben - többnyire persze hivatkozás nélkül!

Határ Győző irodalomszemlélete

„Van, amit leírni szabad, de nem tanácsos.
Van, amit csak gondolni szabad, leírni nem.
És van, amit még gondolni sem szabad.
Eretnek írások.”

Határ Győző - mint a nyugati magyar emigráció egyik meghatározó, markáns személyisége - kezdettől fogva aktívan bekapcsolódott a különböző országokban szerveződő művészeti, irodalmi körök munkájába. Az emigráció életműködését tették lehetővé ezek a társaságok (az alkotók úgy „ruccantak át” egyik országból a másikba egy-egy irodalmi estre, ahogy itthon egyik városból a másikba szoktak manapság). Ő ugyan odakünn is „outsider” maradt, egyik szervezet programjával sem azonosult maradéktalanul, de átfogó világlátásának, intellektuális igényességének, pártatlan ítélőképességének köszönhetően általános tisztelet és elismerés övezte - különösen a fiatal, az „élet és irodalom” kérdéseiben tájékozódni kívánó irodalmárok körében. Szemlélete erősen eltért mindazokétól, akik „funkcionálisan” értelmezték a művészetet, épp ezért az ifjabb generációk számára ő lett a Mérce és a példakép.

A diaszpóra szellemi életének szervezésében a legfontosabb szerepet az 1951-ben Utrechtben alapított *Hollandiai Mikes Kelemen Kör* töltötte be. Alapítói Tóth Miklós, Tüski István, Végh József; egy biztosítótársaság magán-mecenatúrája finanszírozta működésüket. Évente rendezett tanulmányi napjain, melyek legagilisebb szervezője az 1945 óta Amszterdamban élő Kibédi Varga Áron volt - rendszeresen részt vett a nyugati diaszpóra színe-java (a hetvenes évek derekától - nem kis kockázatvállalással! - néhány hazai, sőt erdélyi irodalmár is). Az összejöveteleknek többnyire előre meghatározott tematikája volt, általában egy-egy irodalmi, képzőművészeti vagy zenei problémáról folyt az eszmecsere, majd kiosztották az azévi Mikes-díjat egy kiváló műalkotás jutalmaként. Az előadások anyagát kötetben is megjelentették; az egymással polemizáló szövegek érdekes színpetet adnak az emigránsok - sokszor egymással merőben ellentétes - világlátásáról. Itt nem korlátozta a szólásszabadságot semmiféle (ön)cenzúra, nem lebegett a hozzászólók feje felett Damoklesz kardjaként a politikai kényszer nyomása! Határ Győző többnyire bölcséleti problémákat vetett fel; 1985-ben - mint a Mikes-díj azévi adjudikátora - a hazai fiatal Földényi F. László *Melankólia* című filozófiai opusát méltatja (*Négy és fél ágú síp* in: *Az Ige igézetében*, 83-98. p.) Egyébképpen távortartja magát a Kör mindennapjaitól, közéleti, politikai vitáitól, sőt a kifejezetten „hungarológiai” tevékenységtől is (vö. *Életút* III. 351-352. p.). Ennek ellenére nézetei erősen beivódtak az irodalmi köztudatba, s bizonyos értelemben meghatározták az egész nyugati emigráció szellemi horizontját (vö.: *Számadás* - Hollandiai Mikes Kelemen Kör 1951-2000).

Londonban 1956 decemberében alakult meg a *Szepsi Csombor Márton Kör* - a friss emigráns Czigány Lóránt, Siklós István szervezésében, de Sárközi Mátyás, sőt Cs. Szabó László is közreműködött létrejöttében. Rendszeresen tartottak irodalmi esteket, amelyekre átjártak a különböző országokba szétszóródott fiatalok is, így Thinsz Géza Stockholmból, Párizsból pedig Nagy Pál, Papp Tibor, Parancs János, Karátson Endre stb. (Nagy Pál *Hampstead-i semmittevők* című kisregényében örökíti majd meg az itt zajló igen eleven életet - Párizs, 1968). A Kör hatósugara azonban korántsem volt annyira tágas, mint a Mikes Köré.

A Bécsben már 1955-ben telepedett Szépfalusy István 1960-ban szervezte meg a *Bornemissza Péter Társaságot* (Bujdosó Alpár közreműködésével), majd ugyanő lett az 1969-ben Bernben megalakuló *Európai Protestáns Szabadegyetem* egyik vezetője (Cs. Szabó László és Kovács Andor mellett). Az intézmény csakhamar az emigráció hungarológiai centrumává vált, tanulmányi heteket rendeztek minden évben, s könyvkiadásuk kiválóan működött. Határ Győző náluk is tartott olykor előadást, de nem érezte magát összhangban a Szabadegyetem általános szellemiségével: „a vallás gyeplőjével hátrafogva mit is kezdhettek volna az elhírhedt agnosztikussal? (...) Irodalmi estjeiken féltek tőlem: sohasem lehetett tudni, mivel hozakodom elő”. Így hát inkább lemondott róla, hogy „e művelt / kedves / okos, jól öltözött és jól kereső úriemberek” társaságát élvezze - csak „messziről” figyelt munkájukra s kiadványaikra (*Életút* III 350-351. p.)

Mindezek mellett rendszeresen részt vett a müncheni *Új Látóhatár* irodalmi ankétjain, majd a párizsi *Magyar Műhely* 1972-től *Marly-de-Roi*-ban szervezett találkozóin is („közös értékrend, közös avantgárd életérzés, közös célok - jóleső érzés volt egy pleiade-ban lenni velük” - *Életút* III. 150. p.). Kapcsolatot tartott a vajdasági *Symposion* (1961-64), *Új Symposion* (1964-1990) körével, amelynek lázadó avantgárd attitűdjét - Bori Imre védnökségének köszönhetően - nem fojtotta úgy el a jugoszláv irodalompolitika, mint a vasfüggöny mögötti országok ifjúságát. Olykor részt vett a nemzetközi PEN világkongresszusain is. Az 1976-ban alakuló *Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör* (elnöke Saáry Éva) is gyakorta meghívta évente rendezett konferenciáira. Neve akkor már fogalom volt a vasfüggönyön innen és túl egyaránt.

Irodalomszemlélete az ezeken a konferenciákon elhangzott (a *Rólunk szól a történet* I-III. köteteiben részben meg is jelent) előadásaiból, valamint a BBC és a SZER sugározta könyvismertetéseiből, a londoni, majd párizsi *Irodalmi Újságban*, a müncheni *Látóhatár-Új Látóhatárban*, *Nemzetőr*-ben, a párizsi *Magyar Műhelyben*, később a Chicagóban 1976-tól kiadott *Szivárványban*, illetve a Washingtonban 1981-től induló *Arcanumban* publikált tanulmányaiból, kritikáiból bontható ki. Ezek egy része bekerült a Határ Győző *Irodalomtörténete* c. kiadványba (Bp. 1991.) A tanulmányok jórésze ma már itthon is olvasható - in: *Antibarbarorum libri I-II.: Argumentum* K. Bp. 2001.

A művészetről kialakított nézetei - mint egész életműve - tudatosan provokatívak; olykor az avantgárdra jellemző erős gesztusokkal polemizál tradicionális irodalomszemléletünkkel, megszokott értékrendünkkel. Ezzel magyarázható, hogy sokan mindmáig „idegen testnek” tartják őt az élő magyar irodalom szövetében, s ő nem is igen igyekszik palástolni „kivülálló” voltát, és a magyar irodalom egészéhez való kritikai viszonyulását. Az elme borotvaélével sorra-rendre lekaszabolja önmagunkkal kapcsolatos illúzióinkat, kifigurázza „narcisztikus” hajlaimainkat („önimádat-öncsodálat-önsajnálat”), s egy emelkedettebb, objektívebb önszemléletre próbál szoktatni bennünket (*Nemzeti hamistudat*, 1985 - in: *A költészet kiskatéja* 235. p. - in: *Antibarbarorum II.* k. 348-362. p.).

Úgy véli: a magyar irodalmat történelmi sorsa arra predesztinálta, hogy közélet-központú legyen; glorifikált műfaja a publicisztika, szociográfia, ezért belterjes, ezért nélkülözi a világhorizontot. Márpedig ha valakinek az oeuvre-je döntő súllyal közéleti jellegű, azt nem kell „irodalomnak” tekinteni, vagy legjobb esetben is csak „alkalmazott irodalomnak” (*Kalózlobogó alatt* 1964, *Az irodalom palmáriuma* 1968 - in: *Légy minaret!* 41-43. p.) Az író legyen világpolgár; mértéke a világirodalom. Már 1947-ben ezt a célt tűzte maga elé („Te nem élsz periférián: Európa szívét hordozod, becsvágyad Európa rezonanciája - légy méltó a nagy

franciák és angolok társaságára!” - *Légy minaret!* - 166-167. p. - in: *Antibarbarorum* II. k. 214-16; ill. 244-46. p.).

Gömöri Györgynek adott interjújában (*Híd*, 1972; in: *Az Ige igézetében*, 177-214. p. in: *Antibarbarorum* II. k. 467-494. p.) szól arról, hogy a „messiáskodás” rekvizitumai távol állnak tőle. A 17-18. századi erdélyi memoárirodalom, valamint Csokonai költészete áll hozzá legközelebb, illetve Weöres a 20. századból. - Vörösmartyt megrendítőnek találja, Aranyban a nyelvmestert csodálja, Petőfiben a természet-adta géniuszt, de már „lángoszlopi” szereptudatát idegennek érzi. Mikor Nyugatra került, kettős távlatot kapott: felismerte saját korábbi lehatároltságát, s egyidejűleg közelebb került a világirodalmi eszményhez (hiszen - szerinte - a költészet hazája a francia, a regényé az angol). A bölcséleti éleslátás segíti abban az író - hangsúlyozza -, hogy „az ideológiák rejtő-kendőző álarca mögött” felismerje kora való lényegét, s megsejtse azt, hogy a „manipulátorok, szekták, ál-megújhdások csörömpölő lármájával mit sem törődve, az emberiség hova-merre tart a történelmi időkben” (i.m. 210. p.).

A művészet funkciója Határ Győző szerint - ha egyáltalán lehet „funkcióról” beszélni vele kapcsolatban! - az emberiség tisztánlátásának elősegítése, az illúziók leleplezése. Ennek eszköze pedig az irónia, a valóság parodisztikus megjelenítése. Az az író, aki túl közel él a konkrét világhoz, a mindennapokhoz, s nem tud eloldódni az empirikus / tapasztalati síktól - vélekedik - képtelen valódi tisztánlátásra, hiteles tájékozódásra. A folyamatos meditáció s az „eleata életrend” teszi lehetővé, hogy a „szabadlengés” állapotában az elme előtt feltáruljanak a valóság rejtett tendenciái. - Annak, aki valóban segíteni akar az emberi világon, s hozzá akar járulni annak magasabb szintre emelkedéséhez, felvilágosultnak, független (azaz érdekeken felülálló, semmilyen csoporthoz nem tartozó), az értelem fényével a sötétség „rondabugyrait” átvilágítani képes személyiségnek kell lennie. Áttételesen, a műveivel gondolkodásra készíti az olvasót, s fogódzókat kínálhat neki ahhoz, hogy a sötét ösztönvilág erőit (elvakult gyűlölet, ellenségeskedés, belterjes önimádat stb.) legyőzze önmagában. Így talán megmenekülhet (az egyedi ember, s az emberiség) a tudat elhomályosulásától (a történelemből való „kibutulástól”). Az öneszméltetésnél többet az irodalom nem tehet; aki „tanítani-nevelni-szórakoztatni” akar, az nem író, hanem - legjobb esetben - segéd-irodalmár.

A Rónay Lászlónak adott interjújában (*Vigilia*, 1983, in: *Az Ige igézetében* 224-240. p. in: *Antibarbarorum* II. k. 495-504. p.) kulcsot kínál saját írói alkatához: „Első eszmélkedésemtől fogva a bölcsélet ontikus problémái foglalkoztattak - de mert más módja nem volt, gondolataimat beloptam minden más műfajba - versbe, drámába, prózába”. Számára kezdettől fogva elmosódtak a műfajhatárok (ez általánosan jellemző a 20. századi világirodalomra!), s filozófus-szemmel vette szemügyre a jelenségvilágot.

Szellemi tapasztalatait épp ezidőtájt kezdi számba venni - rendezni, s az *Aurora Ezoteria* sorozatban sorra kiadja korábbi s újkeletű bölcséleti munkáit. Egyúttal végleg leszámol cikkeiben a hazai „elvárás-” és „érték”-renddel, új csapást vág a magyar irodalomban szépirói művekként (is) olvasható filozófiai opusaival. Egyre határozottabban elhatárolódik a közép-európai - szovjet mintára és kényszerre programozott - „irányított irodalom” nemzetnevelő és / vagy szociologikus tendenciáitól: „Nincs hova tartoznom. Vesztemre és szerencsétlenségemre elmém integrált kapcsolása - magyar, de eddigi életművem visszhangján lemérve ahhoz az eszmevilághoz, amely Hongriuscule könyvtárfalai közt fogva tart - ország nem tartozik!” (*De nobis fabula*, 1980, in: *Az Ige igézetében*, 144. p.; in: *Antibarbarorum* II. k. 426-446. p.).

A *Mikes Kelemen Kör* 1976-os szimpozionján meglepő előadásban mond búcsút az egész újabb magyar irodalomnak, mert az a 20. század létproblémái elől a 19. század illúzióvilágába emigrált (*Istenhözad emigráció* in: *Az Ige igézetében* 35-57. p.; in: *Antibarbarorum* II. k. 383-396. p.). „Valamikor egyike voltam azoknak, akik a világot jelentő

‘szekértáboroknak’ hátat fordítva éltem, kétszeres emigrációban, egy kis eldugott ország magasra falazott szűk határai közt, és ha sután és bécsiesen is, megpróbáltam a világ-horizontokra tájolni a periszkópot, és európai szellemiséggel kitekinteni a toronyfalak mögül”. Londonországban otthonra talált, itt nem emigránsnak érzi magát, hanem őshonosnak. Magyarország (a *Nagy Emigráció*) az Időben emigrált, nosztalgikusan saját múltjában él; az onnan elmenekültek a Térben emigráltak (a *Kis Emigráció*), ők viszont a Hazába vágynak vissza nosztalgikusan. Határ Győző valójában egyikhez sem tartozik, ezért úgy érzi: ‘non person’ mindkettő számára; műveit nemcsak a honi ítések nem veszik figyelembe - panasolja -, hanem emigránstársai is alig-alig. A *Kis Emigráció* valójában a *Nagynak* a tartozéka: az a szerepe, hogy „szolgáljon” neki, népszerűsítse a hazai közepes műveket, dicséretesen gyenge fordításban. Mindennek az a következménye, hogy a kritika hamis értékrendet alakít ki, irodalmon kívüli szempontok alapján mérlegel. A hazai írók viszont „lopva”, kintről behozott csempészárúként mégiscsak olvassák az odakünn született valódi, jelentős műalkotásokat, s méritenek is belőlük, anélkül, hogy nyilvánvalóvá válna, ki(k)től tanulták el a mesterfogásokat. Határ Győző jogosan sérelmezi: „Egy teljes nemzedék kerülhet Nyugaton élő néhányunk hatása alá, de nem akad irodalomkritikus, aki műveink átszűrését, áthallását megállapítaná, akár csak név megjelölése nélkül is”. Ő mindenesetre megkönnyebbülten mond búcsút mind a *Nagy*, mind a *Kis Emigrációnak* - többé nem kíván részt venni a méltánytalan, belterjes, övön aluli marakodásokban.

E marakodások háttérében valójában a kiegyezés óta tartó - hol lappangó, hol fellángoló - „népi-urbánus”, „nemzeti-kozmozopolita” vita áll. Nem Határ Győző az első, aki elképed ezen a mesterkelt szembeállításon; a „korlátolt ítések” úgy tesznek - hangoztatja -, mintha a „magyar” az „általános emberinek” ellentéte volna! Az ő ízlésnevelő munkálkodásuknak és belterjes önszemléletünknek köszönhetően az olvasói elvárások is a „sajátosan magyarra” irányulnak. Írónk, érthetően, felháborodik azon, hogy nálunk mind az alkotók, mind az olvasók „egykönyvűek” (azaz egyirányú *ideológiai* beállítódás alapján tartoznak valahová), s „megengedik maguknak az elzárkózás lomhaságát”. Szépprózánk vidékies, líránk folklorisztikus, s - véleménye szerint - virágzik az önsajnálát kultusza. Ugyanakkor az irodalmi élet korifeusai azon vannak, hogy „a Köpe Bálintok - Hábetler Jánosok - Makra Ferencek, avagy Dózsa megigazított eposza ‘odakint’ (is) elismerést arassanak”. Miközben „a magyar elvárásokat elvető alkotásokat” tudatosan ignorálják. Ezért mondja ki Határ Győző a sommás ítéletet: „A magyar irodalom Európa beteg irodalma”; gyógyulására csak akkor lenne remény, ha a sokféleséget (mind látásmódban, mind stílusformákban) elfogadná, legnagyobbjait nem vetné ki magából, nem zárná el őket olvasóitól (*Zákány és macskajaj*, 1977, in: *Az Ige igézetében*, 72-82. p. in: *Antibarbarorum II.* 403-409. p.).

Nyíltságával, kemény szókimondásával persze még jobban magára haragítja mind a honi, mind odakinti ellenfeleit. A hetvenes évek derekán / végén itthon még a nevét kiejteni is bűnnek számít, könyveit pedig szigorú cenzúra tiltja ki az országból. Ez őt nem zavarja, sőt! - annál őszintébben és kíméletlenebbül tárja fel a valóságot. „Megtámadtam - írja, korántsem meaculpázva - a még mindig közöttünk lappangó triumfalizmust, a fideizmus ronsolásait az elmében, lenyomoztam a különféle diadalmas világnézetek forrásvidékét, s kimutattam, hogy kései laikus híveiknek halvány fogalmuk sincs meggyőződésük igaz eredetéről”. Így aztán nem csoda, hogy „a pártállam irodalmi mandarinjai” - marxisták, antimarxisták, zsidók és keresztények - egyaránt az „ördögöt” látták benne! (*Önlerombolás*, 1979, in: *Az Ige igézetében*, 99-112. p.; in: *Antibarbarorum II.* 418-426. p.).

Egyike azoknak, akik *már a hatvanas években* pontos képet adnak az irodalmi diktatúra természetrajzáról, és figyelmeztetnek annak következményeire: „Az irodalmat holmi ‘kiadói

főigazgatóságok' veszik pórázukra és a hatalmas könyvtermés pénzalapja s feleresztő zsilipje egyaránt az állam (...) Az öncenzúra követelményével olvasót-írókat egyaránt - úgy veszi birtokába a Pártállam az állampolgárt, mint a katolikus anyaszentegyház a csecsemőt". A pórázon tartott írók elismerik a Gondoskodó Állam hatalmát, ezért cserébe kiadják műveiket, s ők államköltségen, „az alkotóházak munkaneuraszténias, arisztokratikus légkörében iparkodnak megőrizni szabadság-illúzióikat”, s a fogság fényűzéséért cserébe elkerülik a tabu-témákat (*Elefántcsonttorony-irodalom*, 1964; *Malaise*, 1976, in: *Légy minaret!* 91., illetve 85-88. p.; in: *Antibarbarorum II.* 230-239. p.).

A svájci magyar irodalombarátok körében (SMIKK) 1978 végén előadást tart a magyar irodalmi élet három utolsó évtizedéről, majd ezt követően az *Új Látóhatár* 1979/3-4. számában közlésezi nagyszabású, a hazai irodalmi életben rendkívüli tájékozottságot mutató, ugyanakkor az itthon kialakult értékrenddel polemizáló tanulmányát, amely nyilvánvalóvá teszi, hogy nem ő zárkozott el a honi irodalomtól, hanem őt zárták ki belőle (*Három évtized, avagy a magyarországi szellemi élet harminc éve* in: *A költészet kiskatéja*, 182-218. p.). A *Literatúra* 1974. márciusi, 1976. márciusi-áprilisi, valamint a *Tiszatáj* 1978. márciusi számában megjelent, több neves hazai irodalomtörténész által jegyzett alapos, az irodalmi élet szinte teljes körképét felölelő tanulmánysorozat korrekcióját végzi el, tisztán esztétikai mércével mérve a műveket (az ideológiai-szociológiai szempontokat félresöpörve). Úgy véli: „a hazai irodalmi sikerek a *Rozsdatemetőtől* a *Hideg napokig*, a *Koportostól* a *Képzelt amerikai riportig*, az *Ókúttól* az *Oszlopos Simeonig*” a nemzeti (irodalompolitikai és olvasói) elvárások jegyében születtek, s ezen túllépni az idősebb nemzedék már nem is fog tudni. Szinte törvényszerű, hogy csak ilyen művek kerülnek felszínre, hiszen „kiadás nincs hűségnyilatkozat nélkül, legyen az bármi kibújós-kitérős, kedélyes-elkenős avagy drágán odavetett, vonakodva kikottyantott”. Csak-hogy Európában nem tudunk érvényt szerezni magunknak a szociografikus, beszűkült problematikájú, az „itt-és-most”-ban gondolkodó provinciális művekkel, legyenek azok társadalmi értelemben bármily fontosak pillanatnyilag számunkra, esztétikai értelemben túlhaladja őket az Idő: egy más beállítódású korban egyszerűen érdektelenné válnak.

Viszont örömmel figyel fel arra, hogy az állami mecenatúra által „támogatott” művek hátterében radikális változás érlelődik: a „tűrt” vagy „tiltott” kategóriába szorított fiatalok (a „mutáció nemzedéke”, amely már világirodalmi látókörrrel indul) megpróbálnak szakítani a korábbi belterjes irodalomszemlélettel, „a 'nemzeti csinosodás' gondjával az égő házban”, a terjengős érzélgősséggel, „az őskereséssel és az ősökre hivatkozással”. Itt elsősorban az 1971-ben indult *Mozgó Világ*, s az 1974-ben alakult *József Attila Kör* köré szerveződő alkotói csoportokra utal, valamint a prózában történt elementáris robbanásra (a „*Pétterek*”: Eszterházy - Dobai - Hajnóczy - Nádas, s mellettük *Bereményi* - *Czakó* - *Spiró* stb. gátszakítására). „Ösztönös elszakadásukban, a kölöncöktől való szabadulhatnékjukban” közelebb állnak hozzá, mint az idősebbek, ugyanakkor kedvetlenül jegyzi meg: ők is kénytelenek lesznek engedményt tenni valahol, különben elhallgattatják őket. (Az eltelt negyedszázad igazolta Határ Győző tehetség-felismerésének biztonságát; szerencsére, a köröttük zajló sok-sok vita és a retorziók ellenére is a fentiek mögött ma már jelentős életmű áll. Egyedül Hajnóczy halt bele az emberfeletti küzdelembe, de ő is maradandó érvénnyel írta be nevét a magyar prózába.)

A líra terén Határ Győző még lehangolóbbnak látja a helyzetet. A protokolláris rangsort - hangsúlyozza - szintén ideológiai szempontok alakítják, s csak a nagytekintélyű, emberi magatartásukért sokak által méltán tisztelettel övezett „patriarkák” (*Illyés Gyula*, *Juhász Ferenc*, *Nagy László*, *Benjámín László* stb.) mögött és után, háttérfényben lehet *Weöres*, *Pilinszky* világirodalmi rangú költészetéről beszélni. Holott „*Weöres Sándor* a magyar költészet szíve-közepe, az európai líra legérzékenyebb idegdúca”. Pilinszky „kincses oeuvre-je” pedig olyan, amilyennek „az etruszk drótszobrok óta a szenvedő embert látjuk”. S „a korona-

párkány magasán”, hivatalos felsegítés nélkül is megáll önmagában *Jékely Zoltán, Kálnoky László, Károlyi Amy, Nemes Nagy Ágnes* költészete; mellettük *Csorba Győző, Kormos István, Lator László, Lakatos István, Parancs János, Rába György, Rákos Sándor, Solymos Ida* és még több más, igen jelentékeny költő, akiket csak „tűr” - azaz: agyonhallgat - az irodalompolitika, s akik publikálási lehetőséghez is csak ritkán jutnak.

Az utóbbi két évtizedben persze e tekintetben is módosult a rangsor; a háttérbe szorítottak kivívták életművükkel az őket megillető helyet - többségük ugyan már csak „posztumusz”. Ez is mutatja, hogy a valódi értékrendet az Idő alakítja, s a korideológiák szertefoszlásával derül csak ki igazán, ki hozott létre az „itt és most”-on felülálló, netán örökérvényű oeuvre-öt.

A kordonokat szaggató, népes (akkor még) ifjú nemzedékről is van szava Határ Győzőnek. Tetszéssel említi az izgalmas ígéretekkel teli antológiákat (*Első ének*, 1968, *Elérhetetlen föld*, 1969, *Költők egymás közt*, 1969, *Együtt*, 1970, *A magunk kenyerén* 1971 stb.), az Universitas-füzeteket (1967-1970), ugyanakkor némi malíciával jegyzi meg: „lobogók alatt marsoló költészet” ez is - bár rossz közérzettel, lázadozva, de mégiscsak a diktatúras korszak gyermeke. Úgy látszik, a pártállamban csak két lehetőséget lát maga előtt az ifjúság: vagy megalkuszik, vagy ellenáll (az utóbbi magatartás költőileg gyümölcsözőbb, természetesen). A nagy költészethez azonban egészen másfajta attitűd szükségeltetik - hangoztatja - kívül és felül a közéleti problematikán, az emberi lét alapélményeit (ontológiai problémáit) kellene a személyiség-szűrőn átszűrve élményköltészetté transzponálnia. Az újabb nemzedékekből több százan pályáznak irodalmi babérokra, - de hogy közülük ki érkezik majd be? - arra csak az Idő ad(hat) választ.

A hetvenes-nyolcvanas évek fordulója mintha némi „fellazulást” hozott volna az „aczélos” kultúrpolitikában: szűrve bár, de itt-ott hallani lehetett a nyugati emigráns irodalomról is. Aztán lassanként kezdtek a művek is megjelenni tőlük / róluk.

Az *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem* 1980-ban adta ki a *Nyugati magyar költők* antológiáját (Bern, szerk. *Kemenes Géfin László*), s ezt követően itthon is megjelent a már nyolc éve vajdó *Nyugateurópai és tengerentúli magyar költők antológiája* (*Vándorének*, Szépirod. K. Bp. 1981, vál. és szerk. *Béládi Miklós*). Megtört tehát a jég! Bernben 1982-ben napvilágot lát a *Nyugati magyar széppróza* című válogatás (szerk. *Ferdinandy György*), de a hazai *Nyugateurópai és tengerentúli magyar prózairók antológiája* csak fél évtized múlva (*Két dióhéj*, Szépirod. K. Bp. 1987, vál. és szerk.: *Berkes Erzsébet - Rónay László*). Határ Győzőnek természetesen mind a négy válogatásban rangos hely jut.

A két költészeti antológiáról Határ Győző külön-külön is szól (az *Új Látóhatár* 1982/1. számában a bernit, a *Szivárvány* 1982/7. számában pedig a budapestit ismerteti), majd *Antológiák ha találkoznak* címen a kettő sajátosságait veti egybe (in: *A költészet kiskatéja*, 113-119. p.).

A berni kötet jelentőségét abban látja, hogy érvényteleníti azt a tévképzetet, mintha a Nyugaton élő magyar irodalmár „kultúránk utazó nagykövete” lenne, valamint cáfolja a magyar irodalom világirodalmi rangjáról-érvényéről és az emigránsok nosztalgizáló hazavágyolgásáról élő hamis tudatot. A *Vándoréneket* pedig azért tartja rendkívül fontosnak, mert benne az odakint élők végre leadhatták névjegyüket a hazának, s így mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy a *bárho*l születő magyar írás polgárjogot nyerhet otthon.

A berni válogatás 32 költőtől kb. félezernyi verset közöl, a budapesti 38 költőtől 410 verset; köztük az átfedés minimális. „Külön-külön is informatív és gazdag a két antológia anyaga, ám a legteljesebb, a legkiegyensúlyozottabb képet akkor kapná a hazai olvasó, ha mindkét

antológia rendelkezésére állhatna” - vélekedik a recenzens. Érdekességgént jegyzi meg csupán: *Kemenes-Géfin* eszménye a kísérletező-újító vers, a párizsi trojkát (*Bujdosó Alpár - Nagy Pál - Papp Tibor*) mégis kihagyta - „hogya miért, azt nem kutatom (...) amúgyis ezer broszúrával vagyok lemaradva a külhoni beltorzssalkodások nyugös krónikájáról”. A „trojkán” kívül *Békés Gellért, Földes Judit, Forrai Eszter, Gyarmathy Erzsébet, Kabdebó Tamás, Nyéki Lajos* is kimaradt; a *Vándorének*be ők viszont bekerültek, sőt „még a műhely-triász kilengő kísérletei is”; onnan viszont - a hazai politikai elvárásoknak megfelelően - a politikailag nem-kívánatosak hiányoznak (*Faludy György, Fáy András, Monoszló Dezső, Saáry Éva, Szélpál Árpád, Tollas Tibor, Zend Róbert* stb.). A viszonylag teljes spektrumon nem lehet esztétikai rangsorolást számon kérni - vélekedik Határ Győző; - éppen ezért, a vita és a sértődések elkerülése végett mindkét antológia születési sorrendben mutatja be a költőket. *Kemenes-Géfin* az *Előszó*ban hangsúlyozza is: nem a szerkesztő feladata válogatásával megjelölni, „száz év múlva ki pislákol majd az őt ma körülvevő fények közül”. A *Vándorének* esetében pedig a fő cél a „honvagy-bizonyítás” volt, így a szerkesztő mindenkítől igyekezett ilyen jellegű verset kérni.

A *Vándorének* persze éles vitákat váltott ki itthon - no nem az olvasók, hanem az ítések körében. Határ Győző keserűen állapítja meg: most vált nyilvánvalóvá, hogy a hazai testületek, tömörülések „hungarológiai szempontból kifogástalannak és a magyarságtudat dolgában igazán és de jogérvényesen magyarnak csak azt az irodalmat tekintik, amely az országhatárokon belül született”. Ez még nem volna baj - hangsúlyozza, csak hogy a magyar irodalom Nyugaton élő „nagykövetei” is csak *azt* az irodalmat tekintik a magyar irodalom korpuszához tartozónak, „a külföldön élő magyar irodalmár mellett pedig tisztelgő sajnálkozással, kalaplengetve mennek el”. Tehát maguk az emigrációban élő irodalmárok sem tartják fontosnak, hogy elfogadtassák emigráns társaik műveit a Hazával! Mindezzel szemben Határ Győző már ekkor félreérthetetlenül megfogalmazza azt, amiről csak a kilencvenes években kezdtünk itthon tudomást venni és beszélni: a *bárho* élő és alkotó magyar író „másmilyen, de magyar nyelvű írásaival - az egy és oszthatatlan magyar irodalom korpuszának integráns része” (*A Vándorének tanulságainak tanulsága*, in: *A költészet kiskatéja*, 126-130. p.).

A két lírai antológia különös kollázs egybeszerkesztésére ihlette Határ Győzőt (*Megváltás versben*). Az emigráns költők verseiből randomizálva kiemelt szövegrészeket profi módon montázs-szerűen összerakja, s így az egymásba vágott sorokból készült „fűzér-szöveg” a stíleklekticizmus bizarr egyvelegeként hat. A kompozíciónak orkánszerű belső ritmusa-pergése van, visszatérő tagoló eleme: „zene zene / zengő ég dobolása / szél zúgása / zene zene”, illetve: „duda zene zene duda / dob duda duda dob” (Máté Imre, illetve Papp Tibor sorai). A zeneiség dominanciája azonban nem azt jelenti, hogy a versnek ne lenne valamifajta sajátos belső logikája, s ne idézné meg a nosztalgikus és melankolikus emigráns-közérzetet - persze parodisztikusan. „Az elektronikus középkorban” torkukat „éneket fullasztó görcs” bénítja: „magyarok vagyunk (...) jut belőlünk szolgálni minden rendszert”; „nincs hova hazatérned / újraszülébrednék / holnapéletemre” - „a vers nem hoz már megváltást nekünk / amint a sűrű rozsdazöld latyakban / evickélünk hogy mentsük életünk”. A költemény irama lassanként megcsitul, a zárás crescendo-szerű, mintha minden alámerülne az örök éjbe: „eléletálmósodtam / a költő rendberakja vízióit / az olvasót elámitja a vers (...) teremtet illékony valóság / dob duda dob duda / halálaludni vágyom / dob”.

A szerző természetesen hosszú listán sorolja fel, ki mindenki verséből merített - ezzel is mintegy jelezve, kiket tart igazán *költőnek* emigráns-társai közül (András Sándor, Bakucz József, Baránszky László, Bebek János, Csiky Ágnes Mária, Dedinszky Erika, Fáy Ferenc, Gömöri György, Horváth Elemér, Kannás Alajos, Kemenes Géfin László, Keszei István, Kibédi Varga Áron, Kocsis Gábor, Lökkös Antal, Major-Zala Lajos, Makkai Ádám, Máté Imre, Papp Tibor, Sulyok Vince, Thinsz Géza, Tűz Tamás, Vitéz György, Zend Róbert). Őt a

mesterségbeli bravúr izgalma fűti - írja -, nem úgy, mint a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján fellépő „újdándi poszt-modern” nemzedéket, amely szabadon használja az összes előtte élt alkotó életművét, „vendégszövegből” építkezik, anélkül, hogy a forrást megjelölné. Az idős Mester itt is megrója ifjabb pályatársait: „az ifjonti nemzedéknél megromlott az írói morál - korholja a ‘szarkáskodókat’ - nem szeretik tisztázni, hogy szellemi tulajdonjogi szempontból mi az övék és mi nem. (...) Mintha atavisztikusan visszaütnének a középkor irodalmi közerkölcsére, a tudatos, büszke, a rátarti plagizátorok korára” (*Vendégszöveg*, in: *A költészet kiskatéja*, 58-60. p.).

Határ Győző ugyanis az üres és semmitmondó, mindent idézőjelbe tevő posztmoderntől éppúgy nincs elragadtatva, mint a „népnemzeti” ideologikumtól. Véleménye szerint mindkettőből hiányzik a metafizikai távlat. Míg az idősebbek „nemzeti balsorsunkról” panaszkodnak végeérhetetlenül, addig az ún. „békebeli nemzedék” - avagy a „konszolidáció nemzedéke”, ahogy Gáll István nevezte őket a *Valóság* 1980/5. számában - „a cinkosság sátormennyezete” alá bújva, „álgyermekesdit” játszik: „közös az ihletésük, közös a tematikájuk, közös az argot-szótárunk (...) játékszország felidézésével maguk körül, közös a traumátlanító igyekezetük, a cinizmusuk, közösek szövegalképzéseik, s a mód, ahogyan a púderfinom sódert meg-„antitipografizálják”. Így hát közös a szellemi tulajdon is, nem kell fáradni a „tulajdonjog” feltüntetésével, azzal, hogy mit s honnan emeltek el (*Nemzeti hamistudat*, 1985, előadás a brüsszeli Corvina Körben, in: *A költészet kiskatéja*, 224-248. p.; in: *Antibarbarorum II.* k. 348-362. p.; *Totalitás=lojalitás=tojalitás*, 1980; *Mindnyájunk cinkossága*, 1980, in: *Légy minaret!* 94-99, ill. 155-158 p.).

A nyolcvanas években aztán megnyílnak a zsilipek; ha nem is „szabadon”, de rejtett-titkos utakon ki- s beáramlanak a szellemi termékek. A hazai irodalmárok is egyre merészebben tájékozódnak a nyugati magyar irodalmat illetően; írók és irodalomtörténészek veszik a bátorságot, és kiküldik műveiket recenzálásra (ugyanis a SZER-ben elhangzott, vagy az *Új Látóhatárban* megjelent kritika ekkor már nagyobb rangot jelent a szellemi életben, mint bármely magas fokú honi kitüntetés). Határ Győző és a Párizsban élő Sipos Gyula egész kis könyvtárra való kötetet kapott; de Bécsből Hanák Tibor, Monoszló Dezső, Londonból Czigány Lóránt, Cs. Szabó László, a puertoricói egyetemen tanító Ferdinandy György és még sokan mások is rendszeresen vállalnak ismertetést a hazai (a „fél-ellenzéki”, sőt kifejezetten ellenzékiinek számító) írók alkotásairól. (Minderről bővebben: Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol Kertben*, 424-425. p., valamint *Nem éltünk hiába* 404-468. p.) Az évtized derekán végre itthon is megjelent az első - irodalomtörténeti igényű, rendszeres és alapos - áttekintés a nyugati magyar irodalomról, a Béládi Miklós - Pomogáts Béla - Rónay László által készített kötet: *A nyugati magyar irodalom 1945 után* Bp. 1986.

A diadalmas áttörést azonban csak az 1989/90-es rendszerváltás hozta meg. Most már cenzúrázatlanul napvilágot láthatott Határ Győző *Irodalomtörténete*, amelyet Lakatos István válogatott és szerkesztett nagy gonddal az írónak az éteren elhangzott, illetve folyóiratokban publikált mintegy ezernyi könyvszemléjéből; természetesen korántsem törekedve a teljes spektrum bemutatására. Ez az irodalomtörténet kissé másként hangzik, mint a pártállami nyomás alatt született hazai „Spenót”, és sok tekintetben átértékeli megcsontosodott, konzervatív értékrendünket. A 30-40 évet átölelő recenzio-válogatásból egyértelműen kiderül: szerzőnk soha nem az „aczélos” kultúrpolitika futtatottjaira figyelt, de nem is a politikai aspirációjú „őfelsége ellenzékiére”, hanem azokra, akik az ő „gyomaendrődi rugós mérlegén” megmérve megfeleltek „a tehetség - a tudás - az írásművészet - a tisztesség - a hűség és a teljesítmény” magas szintű követelményeinek. A spektrum érthetően nem teljes: „Csak arról a szerzőről írtam, aki könyvét megküldte” - írja az *Utószóban*, s közülük is csak arról, aki / ami

elnyerte tetszését (bár számtalan „gazsuláló” levelet is kapott). A kiválasztásnál szem előtt tartotta a következő szempontokat: „a megcsontosodott régmúlt kivetése”, ugyanakkor a nemzedékekben, hagyomány-szentelte ellentétekben való gondolkodás, az európai színvonal kiküzdése, irodalmunk infrastruktúrájában a világhorizontok kapcsolatrendszerének, látásmódjának bevezetése stb. Ennek megfelelően az *Irodalomtörténet* egyfajta nemzedéki rendezést is sugall, s fő érdeme, hogy nem tesz különbséget a hazai és a „határon túli” alkotók között: egyként *magyar* írókként kezeli őket.

A hazából távozván, az *Irodalmi Újságba* írt kritikáival az otthon addig elhallgattatott, vele nagyjából egyívású nemzedéken belül próbált időtálló értékrendet kialakítani: *Mándy Ivánt* (*Fabulya feleségei*), *Ottlik Gézát* (*Iskola a határon*), *Pilinszkyt* (kiben a katolikus ellenzék tartásosságát látta már akkoriban), *Vidor Miklóst* (*Idegenek*) sorolja az élvonalba. 1960-ban a nála fél-nemzedéknyivel idősebb *Tamási Áronról* is a legnagyobb tisztelettel és elismeréssel szól: „a Megtépett bundájú, hatvanas Ábel mind jobban birtokon belül van az irodalomban, s medvebundájának gubancairól úgy peregnek le az irodalompolitikusok, mint a vér éjszakájához szokott s kicseppent kullancsok a véradó gazdáról” (*Ábel a rengetegben*, in: *A költészet kiskátéja* 249-252. p.; in: *Antibarbarorum II.* 362-364. p.). Egyébként az előtte járó nemzedékkel nemigen foglalkozik, sem a hazaiakkal, sem az emigránsokkal. *Máráiról* is csak a nekrológban emlékezik meg - igaz, akkor főhajtással: „A ritka magyar írók közé tartozott, aki világirodalmi mértékkel mérte magát és társait” (in: *Irodalomtörténet* 231. p.). *Illyésről* - mint rendkívüli „személyiség-kolosszus”-ról - több helyt is szól (*Életút* III. k. 190-94. p., valamint *A költészet kiskátéja* c. kötetében - 108. p.), de írói munkásságáról nem mond véleményt; hiszen „Illyésnek a politika az életeleme volt”; Határ Győző viszont a politikát irodalmon kívüli jelenségnek tartja (mint ami csak igen áttételesen, erős esztétikai transzformáción át szűrődhet be az irodalmi művekbe).

A *hatvanas években* figyelme előterében elsősorban emigráns pályatársai álltak (hiszen a vasfüggöny hermetikusan elzárta előle a hazai irodalmi életet). A későbbiekben is sokat foglalkozik egyikükkel-másikkal, különösképpen ügyelve arra, hogy világirodalmi mércével mérje őket, s az egyetemes magyar irodalomban értékük szerint keresse méltó helyüket. Fontosnak tartja, hogy - megtartva nyelvi-nemzeti identitásukat - új problematikával, új és másfajta kifejezőmóddal tágitották a honi költészet határait. Léthelyzetüknél fogva tisztában voltak és vannak vele: „a magyar költészet egyáltalán nem az a történelemben egyedülálló üdvös és csodálatos ‘Kis Kivétel’, aminek a Honban tartják (...) s a magyar nyelv sincs közelebb a Jóisten meghallgató füléhez, és semmivel sem rangosabb, mint a lengyel, a szerb vagy a román” (*Szívettépő költészet* 1967, in: *Irodalomtörténet* 497. p.).

Mint eleven szeizmográf, érzékenyen figyelt a nála jóval fiatalabb, az emigrációban súlyos egzisztenciális / megélhetési gondokkal küzdő költőkre, akik mindannyian „civil” foglalkozást is kellett hogy válasszanak, de ez nem ártott költészetüknek, sőt! Remekbe szabott mini-portrékban mutatja be könyveikről írt kritikáiban a legígéretesebb tehetségeket, akik az évek során européer látásmódra és műveltségre tettek szert, ugyanakkor nem oldódtak fel szellemileg „az idegen kulturális környezetben”.

András Sándor „a sziszifuszi szellem neveltje” - a Camus-i értelemben; szürrealista világa „eleven sivatag” - Salvador Dalí ecsetjéhez illő, de mértéktartóan visszafogott. *Bakucz József* „csupa remegő tentákulum, szenzóriuma bonyolult, érzékeny analízátor” - született költő. *Gömöri György* a József Attila utáni nemzedék egyik legkiválóbb reprezentánsa, - politikus alkatú ugyan, de a tiszta eszmények világában él. *Horváth Elemér* önmaga forrásaiból táplálkozik; verseiben a nyelv zenei elemei fontosak, s „a nyelvnek a keresztény kultúra jelzőrendszerére felhangolt sípjai is ott remegnek a vox humana regiszterén”. *Kemenes Géfin László*

a szigorú formákkal kísérletezik, de „szóképeinek döbbenete, találatainak váratlansága és tematikájának bátorsága” az egyik legtöbbet ígérő költőt sejteti; „zengése oly öblös, mint Dylan Thomasé”. *Makkai Ádám* dionüszoszi lélekalkat, összetett szemcseszerkezetű szellemmel párosulva, aki a világ (s önmaga) adottságait elfogadja, - „metafizikai titokszerűségét csakúgy, mint morális siralomvölgyét”. *Máté Imre* „nem kisebb feladatot tűzött maga elé, mint hogy a Teremtő Igét rehabilitálja - visszaadja rangját, trónját, koronáját”. *Papp Tibor* Renè Charra emlékeztető, elúszó képfoszlányai, tömbbe szedett szövegei, a nyelv epidermiszének frissen felbizsergő érzékenysége bizonyítja, hogy „a magyar költészet feltáratlan tengerein (...) immár dús vegetáció burjánzik”. *Siklós István* „erdélyi bő kedvvel teli” hajtás az angolszász költészet talajába ültetve; lírája a modern képzőművészettel, de a modern élettel is egyívású - „barlang-színpad, amely mélyen a hegy gyomrában, folytatólagos előadásban éli át a maga öntörvényű drámáit”. A diaszpóra költői közül *Sulyok Vince* tette meg a legnagyobb utat: a hazai költészet motyójával indult, de odakint övé lett „a teljes látóhatár”; „érzékeny idegrendszerű kozmopolita és a kultúra minden komfortjával berendezett elme”. *Vitéz György* pedig „panteisztikus felérző iszákjában magával hurcolja az egész univerzumot”, ugyanakkor - nem hiába született Közép-Európában! - „szelíden gunyoros szkepszissel” szemléli a világot. A fentiekén kívül bemutatja még - egy-egy kötetük apropóján - *Keszei Istvánt* („az elidegenedés költője”, „kozmosz keserűségét a tárgyakba is kivetíti”); *Lökkös Antalt* (aki „mint a csalogány”, úgy énekel - fittyet hányva minden módszernek); *Major-Zala Lajost* (aki a líra „áttechnizált vidékén” járja a maga útját, félig-meddig lettrista kísérletezéssel keresztülvergődve „a modern költészet kösivatagán”); *Mócsi Ferencet* (aki kiküzdötte magának a felismerést: „a lét háza a szó, a nyugati ember lelkének felhőfészke: a nyugati szellem pátrimóniuma”), valamint *Thinsz Gézát* (akinek költészetében a Magnum Mysterium titka tárul fel - a víz, a szerelem és az álom különleges kontextusában). Az idősebbek közül *Tollas Tiborról* ír megrendítően, „aki tudta, megélte, milyen napfogyatkozás az, amikor bebádogoznak minden ablakot, s hogy mint-hogyan fest ez az elsötétedés belülről?”

Az emigráció legjelentősebb prózaíróinak a *Domahidy-testvérpárt* (*Andrást* és *Miklóst*), *Ferdinandy Györgyöt*, *Karátson Endrét*, *Kabdebó Tamást*, *Sárközy Mátyást* tartja. *Szász Béla* kötetét (*Minden kényszer nélkül*) viszont azért ismerteti, mert a Rákosi-korszak és a koncepciók perek „láthatatlan történetét” mindenkinél hitelesebben jelenítették meg. *Hanák Tibort* elsősorban mint filozófust (aki megkerülte a „marxizálás” csapdáját), *Kibédi Varga Áront* pedig mint kitűnő felkészültségű irodalomtörténészt becsüli.

Velük párhuzamosan a hazai műveket is folyamatosan mérlegre téve, az újabbkori magyar irodalom igen gazdag színképe bontakozik ki könyvismertetéseiből.

Értékrendjében - a lírikusok közül - *Weöres Sándor* áll az élen; már a párizsi *Magyar Műhely* 1964-es Weöres-emlékszámában egy poétikai remeklést tesz közzé (*Csokonaitól Weöresig*), s a későbbiekben is minden újabb kötetét bemutatja. Mellette rangos hely illeti meg természetesen *Károlyi Amyt* is, valamint az „újholdasokat”, akiknek visszatértét a szellemi életbe a nyolcvanas évek derekán örömmel üdvözlí. *Jékely Zoltán*, *Kálnoky László*, *Kormos István*, *Marsall László*, *Lakatos István*, *Lator László*, *Nemes Nagy Ágnes*, *Rába György*, *Végh György* stb. sorra megjelenő köteteit elismeréssel méltatja. Sokra becsüli még *Bárdosi Németh Jánost*, *Csorba Győzőt*, *Rákos Sándort*, *Takáts Gyulát*. Az esszéíró *Lengyel Balázst* pedig a korszak egyik leghitelesebb, tisztánlátó és józanul ítélő kritikusának tartja. *Somlyó György* költészetelméleti remekét, a *Philoktétész sebét* a legkiválóbb magyar esztétikai munkák között tartja számon. Az irodalomtörténészek közül *Béládi Miklós*, *Domokos Mátyás*, *Kabdebó Lóránt*, *Kenyeres Zoltán*, *Kispintér Imre*, *Németh G. Béla*, *Pomogáts Béla*, *Rónay György* és

fia, Rónay László munkásságát értékeli legtöbbször; „hiteles” embernek látja őket, olyannak, akik a marxióta sallangoktól, „népnemzeti” beszkatulyázásoktól távol tudták magukat tartani.

A prózaírók közül „a legeurópaibb magyar szellemnek” *Szentkuthy Miklóst* tekinti; ő „a legnagyobbyszerű jelenség a magyar írás utolsó félszázadának firmamentumán”. Köteteiről elismerő rokonszenvennyel szól, 1988-ban - halálhíréről értesülve - tisztelgő nekrológban búcsúztatja („valahogyan nagyon egyedül maradtam, valami leírhatatlan csillagközi magány üvegharangja zúdult rám”).

Mészöly Miklóst is jelentős írónak tartja, de úgy véli: „a magyar légkör ideges Duna-Tisza-villamossága kell ahhoz, hogy ezek az írások igazán mellbevágjanak”. A *Tágasság iskolája* című esszéketetét (1978) viszont - bölcséleti igényességének okán - nagyra értékeli.

A *hetvenes évek végén* a hazai irodalom ún. „derékhada” háttérében - jelzi - egy egészen más világlátású nemzedék „toporog” kitörésre várva - s nem téve engedményeket az irodalom-politikai elvárásoknak. A *Három évtized* című tanulmányban (1979) felsoroltakon kívül és mellett a nyolcvanas évek folyamán egyre jelentékenyebbnek érzi *Albert Gábor, Ács Margit, Jókai Anna, Pályi András, Vasadi Péter, Vathy Zsuzsa* prózáját. A költészet megújításában - más-más módon - *Ágh István, Bella István, Ferencz Győző, Mezey Katalin, Nagy Gáspár, Parancs János, Parti-Nagy Lajos* (akinek drámáit is nagyra értékeli), *Szepesi Attila, Szkárosi Endre, Tandori Dezső, Villányi László* stb. szerepét látja fontosnak. Az erdélyi Forrás-nemzedék(ek) líráját átütő erejűnek érzi, főként *Lászlóffy Aladár és Csaba, Szilágyi Domokos és Szőcs Géza* életművét sejtí kiemelkedő jelentőségűnek. Bemutatja a még ifjabb nemzedék egymás után sorjázó antológiáit (*Tengerlátó*, 1977; *Fiatal magyar költők*, 1980 - harmincegy hazai és határon túli költő közös jelentkezése; *A medveölő fia*, 1981; *Színkép*, 1984; *Lélegzet II.* 1987 stb.). Különös erényük - írja -, hogy „erős tehetségek rángatják a gyeplőt”, kitűnően tájékozódnak a világlírában. Elismerően szól az erősödő katolikus ellenzék kiadványairól (*A Vigilia költői antológiája*, 1984; *Virrasztók* - Vigilia Könyvek 1985). Örül, hogy egyre több könyv jelenhet meg az óhazában, s végre szóhoz juthat a „nem közélő irodalom” is.

Mindez azt mutatja, hogy Határ Győzőben a mások iránt is figyelmet mutató, a tehetséget támogatni kívánó nagylelkűség és a kiváló kritikai érzék tökéletes harmóniája munkál. Csak a féltehetségek és az olcsó babérokra törők irigylük az utánuk jövők dicsőségét - az igazán nagy szellemek (saját erejük tudatában) segítő kezet nyújtanak mindazoknak, akikben felismerik a szellemragyogást. Az irodalom nem lóversenypálya, hogy a „befutóra” különböző fogadásokat tegyenek; majd az Idő megrostálja az újabb nemzedékeket is. A jövőbeni értékrend semmiképp sem a csoportérdekek, személyi kapcsolatok mentén fog kialakulni. Hanem mindezekon fölül és kívül, aszerint, hogy kinek sikerül esztétikailag magas szinten a legtöbbet, a leghitelesebben elmondani az emberi élet ontológiai aspektusáról korunkban, amely minden alapvető Értéket megkérdőjelezett, de új Értékeket nem adott.

Határ Győző tisztában van vele, hogy irodalomszemlélete, értékvalogatása a hazában sok vitát (esetleg felháborodást) vált(hat) ki, mégis fontosnak tarja, hogy leadja voksát a „nem közélő”, nem szociológiai-politikai-ideológiai (akár marxista, akár nemzeti) ihletésű irodalom mellett. Úgy véli: a „szekértáborok” egymás ellen vívott ádáz küzdelme megrontja a szellemi életet, és lehetetlenné teszi, hogy irodalmunk - kiheverve a félszázados diktatúra magasnyomású ízlésterrorját - egészségesen fejlődjék tovább. Értékrendjén természetesen lehet vitatkozni; ellen-rangsort is fel lehet állítani - de a vélemény-nyilvánításhoz való jogát megkérdőjelezni semmiképp sem szabad.

A valódi rangsort úgyis az Idő alakítja majd ki - döntőbíró e kérdésekben csakis a Jövő lehet.

III. fejezet

A műnemek vegyítése - a műfaj-határok fellazítása

1. A lírai oeuvre

*„Túlontúl soknak, több-mint-elégnek
találtok - de zsákkal mit rámadott
a szellem: örülj most majd elégek
napláng oltáromon*

és feltámadok

*munkáimért elmarasztaltatok
a túlság bűnében a túltengésben
nektek úgy jó ha csipog ha dadog
a Szó s csak statisztál*

a Nagy Egészben

(Napláng)

„Magamról? annál szemérmesebb vagyok
vallomásnak elég a nyelv”

(Írótolvaj orgazdája)

A lírikus Határ Győzöt talán mindmáig kevésbé ismerik hazai berkekben, mint a prózaíró. Hiszen itthon első ízben csak 1990-ben jelent meg tőle egy viszonylag karcsú válogatás (*A léleknek rengése* - Vál. Versek 1933-1988, Orpheusz Könyvek, Bp. 1990. - szerk. Parancs János). A nyugati magyarság körében olvasói azonban sokáig elsősorban mint költőt tartották számon. Első amerikai előadó-körútjára 1970-ben *Hajszálhid* című vaskos kötetével indult (Aurora K. München, 1970. - Molnár József gondozásában), amely egész korábbi költészetét magába foglalta, még hozzá egyszerre kereszt- és hosszmeteszben (tematikus ciklusrendben, ugyanakkor a versek keletkezési idejét is megjelölve). Ez az út hatalmas szellemi és anyagi sikert hozott neki a diaszpórában: „azontúl, hogy megismertek-megszerettek Amerikaszerre, olvasótábort verbuváltam”. Hazaérkezte után alig győzte csomagolni-postázni a rendelek tömegét, s csakhamar új és újabb kartotékdobozokra lett szükség az igények kielégítésére. A későbbiekben, „ha újabb opus kiadására készültem, elegendő volt arra az ezer címre elküldeni a nyomtatott cirkulárist, és számíthattam a megrendelésekre” (*Életút* III. k. 296-297. p.). Későbbi, ugyancsak vaskos kötetét már saját szedésben, önerőből adta ki (*Lélekharangjáték*, Aurora Ezoteria, London, 1986), s a továbbiakban is maga alakította-tervezte-kivitelezte gyönyörű kiállítású könyveit, felesége, Prágai Piroska grafikus közreműködésével. Öregkori líráját három művesen megmunkált kötetbe foglalta (*Medvedorombolás*, 1988; *Halálfej*, 1991; *Üvegkoporsó*, 1992 - mindhárom az Aurora Ezoteria sorozatban). A hazai ismertséget illetően csak az ezredvég hozott áttörést: 1997-ben a Széphalom Könyvműhely gondozásában jelent meg a *Medaillon Madonna*; 1998-ban A Magyar Költészet Kincsestára sorozat 68. köteteként az Unikornis Kiadó adta ki válogatott verseit „H. Gy. levelesládája” címen, majd 2000-ben a Littera Nova egy még terjedelmesebb válogatásban (*A Karkasszban*) szinte a teljes költői életművet hozzáférhetővé tette a hazai nyilvánosság számára is. A kötetek között minimális az átfedés, így a lírai oeuvre minden „szelete” egyre tágabb hatósugárral bontakozik ki az olvasó előtt.

Köteteinek kristálytiszt, áttekinthető szerkezete lehetővé teszi, hogy a tudatmező különböző rétegeibe bepillantást nyerjünk. Ugyanis ő mindig szemmel tartja a saját maga által felállított vezérelvet: „köteted legyen homogén. Az egyes ciklusokon belül és a ciklusok egymáshoz képest. Egynemű és arányos - ami inkompatibilis, azt dobd ki (vagy tedd el máskorra, ha megérdemli)” (*A költészet kiskatéja* 143. p.). A ciklikus építkezésmód kezdettől fogva mindmáig jellemző költőnkre. „A ciklusok azonos hangulatelemek - azonos téma alapján markolják egybe a verseket (...) s nincsenek lezárva” - írja -, hiszen az új s újabb költeményeket - hangulatelemeiknél, témájuknál fogva - a korábbi ciklusokba sorolja be, így a ciklusrend több kötetben is átível (*Gömöri György* interjúja H. Gy.-vel; in: *Az Ige igézetében*, 203/204. p.; mindkettő in: *Antibarbarorum libri* II. 263-368; 369-526 p.)

A költészetet Határ Győző a legszemélyesebb bensőség feltárulkozásaként fogja fel, ugyanakkor sohasem „privatizáló”: élményeit mintegy racionális kontrollal a tudat szűrőjén is átpergeti. „Ne érezd fontosnak személyed. Ne traktáld az olvasót olyan személyes közlendőkkel, intim információkkal, amelyeknek számára is átváltható, általános érvénye nincs, s azokkal azonosulni nem tud” - inti magát és költőtársait (*A költészet kiskatéja*, 136. p.). Mindazt, amiről a többi műfajban hallgat, embertől emberig szóló üzenetként verseire bízta: „ma mindenhova / ahol csak élnek / feladom magam levélnek // mennem amíg úton lennem

lehet: / mindenkihez szóló zárt üzenet” (*Levél*). Álomlebegéssel-jósálmokkal s váratlan tudatvillanásokkal dúszított költészete már-már a szürrealistákéval határos, számtalan esetben él azok eszközeivel; ugyanakkor hangsúlyozza: „Meg kell tanulnod különböztetni az elgőrnivaló, selejtes, henye álmot, és az álműzenet között; ismerni kell a technikáját, hogy mint lehet késleltetett / lassított ébredéssel rögzíteni az álmot lepedékét szürke kérgeden” (u.o. 146. p.). Már 1947-ben így ír: „Az álmaink a kerítők. A mérgeink! /.../ Álmaink csábosabbak az erotikánál. Felejtetik velünk, hogy pótanyagok vagyunk, életünk pedig halovány helyettesítés. /.../ Álmainkban élünk... Ó, a lehetséges élet!” (*Határérték*). Személyes élményeit, a belső gondolkodás monologikus formáit egyfajta objektivitással kezeli (mint mindannyiunkban lappangó közös tudattartalmakat). Az értelem lámpásával hatol be a lélek homályos zugaiba, s szinte rákényszerít arra, hogy szembenézzünk önnön féltve-őrzött, netán rejtegetett-titkolt benső valóságunkkal, s a társadalmi-nemzeti-emberi létkérdéseket elfogulatlanul - távolságtartóan - vegyük szemügyre, adott esetben újraértékeljük korábbi patetikus-illuzórikus önszemléletünket.

Nem a szokásos értelemben véve filozofikus tehát az ő lírája, miként azt már megszoktuk: tapasztaltuk Kőlcsey, Vörösmarty, Vajda, a kései Kosztolányi, avagy József Attila társadalomfilozófiai, ontológiai vívódásaiban. Különválasztja önmagában a költőt és a bölcselőt: „hahogy ihletem szólít és verset írok, kívülhagyom a filozófus tudását (mindentudó szkepszisét, imposztor polihisztorkodását), /.../ ihletem markába omolva, teljes balgaságomban átadom magam a költészet megvilágosulásainak”, és fordítva: „ha elmerülök a bölcsélet szemlélődésében, elzavarom a barlangom elől a költőt, jó messzire. /.../ Vagy írj filozófiát, vagy maradj innen és tarts ki a líránál” - tanácsolja író társainak is (*A költészet kiskatéja*, 139. p.).

Ő *elsősorban* filozófusnak tekinti magát, de tisztában van vele: bizonyos élmények csak a lírában fejezhetők ki. Ezért voltak intenzív „versíró” korszakai: „ekkor bölcséleti mondani-valóimat dadogásra-duruzsolásra-hörgésre-sikolyra váltva, elsodródtam a költészet felé” (*Légy minaret!* 55. p.). Ennek ellenére egész líráját átjárja egyfajta racionális távolságtartás az átélt élményvalóságtól: mintegy *értelmezi* is számunkra az átélteket. Ez különös lebegést ad költeményeinek: az empirikus síkból kiszakadva, egy magasabb, éteri-szellemi síkra emeli a valóság tényeit, azaz mégiscsak a bölcsélet-költészet egyfajta szintézisét teremti meg, anélkül, hogy verseiben „bölcselkedne”. Ez költészetének újdonsága, *faculté maîtresse*-e, ami elválasztja őt korábbi költőinktől, s alkotásmódjában Weöres Sándor rokonává teszi. Az ontológia alapproblémáival való szembenézést pedig bölcséleti opusaira bízta.

Az érzékileg megtapasztalható jelenségvilág és a csak fogalmilag megközelíthető esszenciális létsík Határ Győzőnél - a szürrealistákhoz hasonlóan - a nyelvben alkot tökéletes szintézist: az absztrakció konkrét elevenességében, a konkrét viszont mindig absztrahálva jelenik meg nála, koncentrikus körökben haladva a mind elvontabb síkok felé. A lét (személyi-társadalmi-egyetemes emberi) természetét kutatja a költészet ihlet-erejével, kibontván s hatni hagyván a nyelvben, szimbólumokban, ösképekben rejtőző szellem-erőt. „Nem tudsz te semmit - írja -, mindent a nyelv tud, te csak busó-álarc vagy, de szájnilyásodon átal a szerelmes anyanyelv tudatja évezredes bölcsességét és beépített idiotizmusait” (*A költészet kiskatéja*, 146. p.). Csodálja az anyanyelv bámulatos kifejező és értelmező erejét, hajlékonyságát, azt, hogy „a Rig Védától Heideggerig mindent el lehet mondani magyarul is” némi leleményességgel. A költészet mágikus varázsnelvén pedig a legszemélyesebb, legmegrendítőbb élményeket lehet megidézni.

Határ Győző a költészetet tehát a racionalitás / irracionalitás határán lebegő nyelvi építménynek tekinti. Az anyanyelv kincsesbányájának legrejtettebb, leggazdagabb tárnáiból hozza felszínre azokat az ősi ragyogású - olykor archaizáló - kincseket, amelyek az utóbbi évtizedek

hazai költészetének „posztmodern” inflálódásában már-már örökre alámerülni látszottak. Az anyanyelvben őrizte meg népe szellemiségét, eredeti gondolkodásmódját, ezért nem cserélt nyelvet Angliában. Az ember egy adott nyelv struktúrájából építkezik, látásmódja abban gyökerezik, csak annak a nyelvnek a közegében képes adekvátan megnyilatkozni. Alámerül hát „a partjait csapkodó, óceános, roppant nyelv-rezervoár”-ban, nyelvi ösztönére bízva magát, hiszen érzi: „Mindnyájan az édes anyanyelv mindentudásából szarkáskodunk” (*Életút* III. k. 395. p.).

Mezőtúr-Gyoma (s általában: Békés megye) népnyelvének archaikus rétegei a századelő szecceszíós himporával díszítve-dúsítva új életre kelnek benne. „Anyanyelvemet a szó szoros értelmében édesanyámtól tanultam, s nem a könyvek, ő volt az, aki a legtöbbet adott. Félelmetes szókinccsével a szólásmondások valóságos tárháza volt - emlékezik -, nem tudott megszólalni úgy, hogy az ne lett volna nyomdakész irodalom” (*Életút* I. k. 63. p.). A legprimérbibb természetességgel játszik a nyelvvel, szinte maga is gyönyörködik annak bőségében, gazdagságában. A nyelv az ő szemében a világ létezésének csodáját őrzí; kozmosz-szerúségében a szent Logosz nyilvánítja önmagát. A szó-özön tűzijátékában viháncoló pegazusai a nyelv „karámjában” tanulnak szép fegyelmet: a nyelv organikus burjánzásának csak a logikai képzelet szab határt. Egyszerre természeti és gondolati ihletettségu képi fantáziája mintegy teremti, elénk varázsolja a legbonyolultabb intellektuális és spirituális mondandókat, azokat a „határszituációkat”, amelyek realitás-szürrealitás mezsgyéjén lebegve feltárják a létitkok természetét. Lelki otthona, igazi hazája tehát az anyanyelv; belőle szívja életerejét, az tartja meg a modern urbanizált viszonyok labirintusában is „természeti” embernek: „merre virágerdő terem / odahúz a komputerem / versvilág virágerdeje / nyelv-anyámnak kancateje / kulacs vize nyelv-apámnak / nyerítése nyelv-karámnak” (*Nyelvkarám*).

Nemcsak a nyelvi formálásban teremti meg az „ősi” és a „modern” szintézisét, hanem a versstruktúrában, a poétikai és ritmikai elemek, a vers- és prózaalakzatok variábilis váltogatásában is. Az ősi ritmikát, a hagyományos költői formákat modern gondolatisággal ötvözi, az elviselhetőség határaiig tágítja a strófászerkezetek teherbírását, de csak olykor-olykor törí össze a formákat. Nem restelli a virtuozitást ott, ahol az helyénvaló, ugyanakkor nem kívánja vizuális bravúrjaival elkápráztatni olvasóit. A kötött versformák szabad kombinációiból alkot új, egyéni struktúrákat, hiszen számára a művészet e tekintetben is teremtés. A racionális-irracionalis szférák összhangjának megteremtésére törekszik: a hangzás- és látványelemek megkönnyítik az olvasó számára a mentális szint megértését-feldolgozását. „Szeretem a barbár ékszer, sohasem üzentem hadat a rímek barbár ékszerének. /.../ Az igazi költő kezében - akár készen találta, akár megtanulta a mesterséget - a rím pompázatos barbár ékszer, és nem téríti el eredeti irányából a költemény surranó nyílveaszéjét” (*Légy minaret!* 50. p. in: *Antibarbarorum libri II.* 195-262. p.).

Határ Győző „provokatív” költő anélkül, hogy az avantgárd gesztusrendszerével, nyelvcsontkító módszeraival mértéken felül élne. Ő a látásmódjával provokál: leplezetlenül, olykor sokkolóan tárja elénk mindazt, amit az emberi világról, a társadalom működéséről, vagy akár az Abszolútum titkairól, az Ég üres csarnokairól, a „sárkányfog-vetemény” emberiségről gondol. A disszonancia élményét épp azáltal váltja ki, hogy mind a magyaros, mind a klasszikus és az európai verselési hagyományhoz ragaszkodva - legalábbis azt imitálva! - olyan életsíkokat emel be költészetébe, amelyek csak az avantgárd felfedező-kísérletező szellemisége nyomán váltak költői témává, s amelyek a „jóízlésű” (avagy inkább sznob?), tradicionális beállítódású közönség számára mindmáig idegenek. Ezért érzik sokan verseit „nehéznek”, „érthetetlennek”, holott csak kemény intellektuális feldolgozást kívánnak. És az egész európai költészet ismeretét. Hiszen a népköltészeti formaalakzatoktól, a játékos rigmusoktól a görögös strófászerkezetekig, a mitológiai ősképektől a szürrealisztikus álomlebegésig, a transzfigurá-

ciók ezernyi változatáig, a szonett-variánsoktól a legegényibb verskonstrukciókig minden lehetséges forma és alakzat felbukkan nála. A többezer vers, amit hosszú élete során megírt (és még mindig ír!) a szubjektíven áthangolt szabadvers-konstrukciók sokszáz változatát mutatja. „A vers-prózavers kegyelmi állapot dolga - hangoztatja -, a ritka ihletés ajándéka; olyan diktandó, amelynek vagy az álom vagy démonom a tollbamondója, elképesztő furcsáska szófüzésein magam is meglepődöm, ha elolvasom, revelatív erejű ‘mellékhallásain’, bizarr szóalkotásain míveskedéssel, csiszolással csak rontani lehet” (*Légy minaret!* 50. p.). Számára a forma éppúgy „cifra szolgál”, mint egykoron Ady számára volt! Minden egyes költemény: autonóm lét-teljesség, amelyben egész személyiségével jelen van. „A költészet zsarnoki, egész embert követel, és nem a százfelé szakadó intellektus egy századrészét” (*Életút* III. k. 204. p.). Verseinek szellemi háttere az az ontológiailag-filozófiailag megalapozott ezoterikus tudás, amely az élet előrehaladtával mind mélyebbé válik, s amely az élet minden vonatkozásában új, ismeretlen összefüggésekre villant rá. Ezért képes hazugság nélküli élményekhez juttatni bennünket, s az élet végső kérdéseivel szembesíteni. A közvetítendő életanyag nála formalkotó tényező: az hívja elő az adekvát struktúrákat. Az alkotóelemeket összefogó kohézió így gyakran szemantikai természetű, máskor az intellektualizált élmény szétsugárzásából fakad: mintegy sugallja-szuggestálja az átélteket a formaelemek rendje által is. „Nincs modern és ósdi költészet, csak egyetlen költészet van, s annak ezerarcúságán ne fintorogva-kényeskedve, hanem szemérmes és szerény odaadással nézelődjél” - inti a versszeretőket s a költőket egyaránt (*A költészet kiskatéja*, 136. p.).

Ifjúkori hangpróbálgatásai már egy szárnyaló képzeletű, csillagsugárvasúton a Végtelenbe repülni vágyó poétára vallanak, aki a való világot némiképp idegennek érzi. Távoli tájakra vágyik, szeretne „vizzé, tűzzé, levegővé válni”, akár gyalog is bejárni a Világmindenséget. S bár tudja: itthon gyanús az, aki „egyhelyben nem marad”, mégis a hívó Messzeségek szavára figyelmez. „Felleg vagyok ami nem moccan / egy hang vagyok - hallgatva hosszan / adós vagyok: ez itt a börtön / s földönfutónak vagyok a Földön” (*Modern Petrarca*). Első bebörtönzése érleli meg igazán benne a sorsvállalás kikerülhetetlen belső evidenciáját: konok hűségét önmagához. Bartókot tekinti az újabb idők legszabadabb Nagyságának, aki példájával új Szózatot fogalmazott: „légy híve rendületlen / te is magyar de nem hazádnak / törd széjjel, nőjél túl határain / miként a Szellem kit palackba zárnak” (*A csodálatos mandarin* - Pásztor Dittának). Csakhamar tapasztalnia kell azonban: nálunk „bűn”-nek számít, ha valaki kitekint kis hazánk szűk keretei közül, s mércéje a világ-kultúra. Fogolylétünk, belbörtönünkben való önfulladásunk-önfullasztásunk, az európai szellemiségtől való eltávolodásunk az orosz megszállással még inkább erősödött. A belterjes Horthy-korszakhoz képest is mélypontra jutott az ország, a „szabad sajtó” álma végképp továtűnt... „A moralizálókat megvetem, ezek bosszúállók, a politizáló esztétát a legveszedelmesebb gonosztevőnek tartom: most be kell látnom, mi minden múlik az emberen” - írja már 1946-ban (*Az államról*) Viszolygott attól a szereptől, amit ez a korszak elvárt poétáitól, az agyonpolitizált, „közélő”, ideológiai szócső-irodalomtól, az anekdotázó kedélyességtől, a provinciális szemlélettől, a „lelkésítő és lelkesedő” költészet-dömpingtől, a „baj-orvosló” író-sarlatánoktól, s a „megélhetést és érvényesülést” hajszólo versengőktől. Alapelve: „Alkotó szabadságodat őrizd meg tűzön-vízen keresztül, érte semmi nem nagy ár” (*A költészet kiskatéja*, 152. p.). Számára az önmagához való hűség lesz a legfontosabb érték, bár - okkal-joggal - öniróniával tekint erre is: „Hűséges vagyok a tisztességben, harcoltam a sokaságért és bepiszkolódtam: nyilvánosan megkövetek mindenkit, akivel netán jót tettem” (*Angyalvallomás*, 1947).

Rákosi börtönében eszmélt rá végérvényesen, hogy se kint- se bent - nincs életlehetősége; számára nincs hely széles e hazában, szabadulni belőle viszont lehetetlen. „Balkán sártengerén

elakadt a lábam. / De ha a Zengő Szigetre gondolok / ör és rab téglabörtönöm falában / azért a szívem - Londonig dobog” (*Életrajz*, 1951). A fegyházat maga mögött hagyva - két és fél év után, az „olvadás”, majd újra-keményedés éveiben (1953-1955) - sem áztatja magát azzal, hogy közállapotainkban a (Nagy Imre-féle) reformok bármilyen változást is hozhatnának. Tisztában van vele: kezdheti ismét „a mezítlás apostolok útlevételen futását”. Rabsorsba taszított nemzetének monumentális költemény-épületben állít emléket (*Lelencek zsoltára*, 1954): „a vasrácsokra ráírták a neved, Szabadság, és falvainkban a frissen meszelt, takaros, ablaktalan falak: belülről tapasztott koporsók”. Nem is az döbbeneti meg igazán, hogy mindenkit (ismét) rabszíjra fűztek, hanem az, hogy mindehhez az áldozatok önkéntes beleegyezését kívánják! Mondjon ki-ki igent saját megaláztatására. S lám, milyen az ember: nemcsak aláveti magát a parancsuralomnak, hanem még büszke is rá - „hasznosan” szolgál! - hiszen vele trágázzák a földet... „A Nagy Zabáló Gép, az új Rendet fenntartó Hatalom felfalja fiait, majd emésztőcsatornáin - a Nagy Tápkörön - átbocsátva, ‘a bárgyú halottakat’ a földbe üríti.” Nincs kegyelem, nincs részvét, nincs szeretet: akik szinte-szinte önként besétáltak a Nagy Labirintus csapdáiba, azok ott is pusztulnak mindahányan. Akik pedig kívülmaradtak, mert nem hajlandók ‘szolgálni’ - azokat megfosztják az életlehetőségtől, méltatlan, lefokozott tengődésre kényszerítik. Ám az Életet még ilyen viszonyok között sem szabad feladni: „Szeretetlennek kell elfogadnunk, és ha már így születünk, rabszolgaszívvel - ám szolgáljuk a szeretetlen életet”.

Szinte hihetetlen, hogy Határ Győző már az ötvenes években - mikor még annyian hittek az „eszmei szocializmus” megvalósíthatóságában! - már ennyire tisztán látott és fogalmazott. Későbbi filozófiai eszmerendszerének, vallás-ellenességének gyökerei nem utolsósorban ekkori tapasztalataiból erednek; ekkor ismerte fel megingathatatlan bizonyossággal, hogy az emberjóságban kiirthatatlanul munkál a főhajtás ösztöne (*sensus numinis*), ezért könnyen (sőt! szívesen!) aláveti magát a (világi, egyházi) teokrácia uralmának. Jézus urunk szeretet-vallása nem fogja soha áthatni a társadalmi valóságot, a hatalmat a földi világ fölött Satana-el - azaz Sátán-istenség - gyakorolja. Nosza, kacagjunk hát önmagunkon, emberi gyarlóságunkon - így lehet csak elviselhetővé tenni az életet! Ezért tolódik költői eszköztára is mindinkább az irónia felé: a tragikus pátosz nem illene az efféle emberi szituációkhoz. Igazi bölcsesség és fájdalom sugárzik hát ekkortájt keletkező verseiből (*Derű-ború, Kontárélet, Korkülönbség, Regény, Virágmondás* stb.- 1954-55). Átéltve az életértékek, az igazság megcsúfolását, nem marad más a számára, mint bízni a Sors - a nálunk magasabb és nagyobb erők - egyensúlyozó erejében, persze ezt is némi csöndes iróniával (*Az ő szent tenyerében*).

Természetes tehát, hogy a határok megnyíltával Piroskájával együtt útra kelt álmai országába, a Szabadság földjére, s Londonban rendezett be magának - maguknak egy Kis-Magyarországot (*Hongriusculé-t*). Itt „a Szellem szabad lengésének” törvényei szerint él és alkot mindmáig - távol tőlünk, mindennapos belharcainktól. Azért ő sem viselte könnyen a szülőföldről való elszakadást - mint ahogy egyetlen menekülő sem. „A lélek néha visszajár szállongva, tétovázva / megnyugvást nem talál, s mindegyre hazajárna” (*Szállongva, tétovázva*). Ő azonban a tragikum feloldhatatlan keserűségét, olykori káromlás kedvét játékos-gunyoros hang mögé rejt, mintegy tréfálkozva a világ fölött, amely karneváli maskarádéval csúfolja meg a legtisztább törekvéseket. A világszínpadon a ‘forgandó szerencse’ hol fel- hol le- hullámmázzal röptet mindenkit, a „ma nekem, holnap neked” ősi törvénye szerint. Hiába esdünk irgalomért - szavunk, könyörgésünk visszhangtalan marad (*Képeskönyv, Barbarossza, Gorilla-képtár, Hazátlanul, Psalmus, Postagalamb* stb.). A mélyebb keserűség, kiszolgáltatottság és gyötrelme, 56 emléke csak olykor-olykor tör fel belőle leplezetlen erővel: „mélység homlokának aláhanyatlottam / bár veszttem volna ott veretten halottan / bár vesztünk volna ott / jószágok az Urban / törött csigolyákkal / egymásraborultan” (*Állatok közt állat*). Vigaszt, erőt

a minden tragédiát túlélő, évszázados, sőt évezredes faóriások példájából merít: az örökéletű Természet felől nézve a legnagyobb emberi bánat is paránynak tetszik (*Ember és fa*).

A 70/80-as években aztán sokkal derűsebb, kiegyensúlyozottabb lesz lírája, iróniája is szelidül. Elmélyülve bölcséleti munkáiban, egész életszemlélete, hangvétele meditatívabb, nyugodtabb lesz, s mind közelebb kerül hozzá a halál-gondolat. Úgy érzi: már csak „lassított felvételen” él, a „boltozat” - fizikai valója - „még állni látszik”, de a mozdulatlan felszín már romlást takar (*Boltozat*). *Kronométerrel* méri, hogyan fogy „kincses ideje” ezen a földön. Ami miatt nem is igen bánkodik: tudomásul veszi, hogy rá is érvényes az emberparányok aláhullásának törvénye. Hiszen ha nem lenne halál, a Föld összeroskadna lakói terhe alatt: „ma négy holnap negyven milliárd / a talpalatnyi föld már kevés / akkora a túltülekedés / bénulj és látva láss úgy lakolj / vágtagzó óriás HANGYABOLY” (*Parányiség taposhatatlansága*). Az ember lassan-lassan magától leválik a világról: „meguntam már e földi lakhelyet / lakhelyül meguntam már a földet / hol csillagbörtönök tündökölnék / s túladtak rajtam foglyok smasszerek” (*Sündisznóállásban*).

Egyre inkább a „holtakozás” életen túli, s mégis valóságos mivolta, természete foglalkoztatja, az Élet ellobbanásának titokzatos pillanata, az „álomtár” rejtett tartalmai (*Szavak túlvilága, Gyertyagyújtás, Az álomtárban stb.*). Egy sokat-szenvedett ember lét-konklúziója ez a felismerés: „az aszfaltba / lépcsőbe / kertbe / sírkőbe bugyolált világnak az irgalom nem természete” Ugyanakkor tisztában van vele: az embereknek szükségük van a „gondviselés” illúziójára! „Jaj annak aki imilyen - amolyan üdvöket elvévén más üdvöt nem ad és hitöket kioltván más hiteket nem gyújt, mely mécsével is világítson” (*Nem számos*). Ezért a hívők sokaságától megkövezés jár. De ő - *Thanatosz hívását* meghallván - tiszta tekintettel, bátran szeretne szembenézni saját halálával, az enyészettel, nem áltatván magát semmiféle túlvilági üdvvel.

Ironikus kedve mindmáig nem hagyta el, holott már kilencvenedik életéve felé közeleg. Tréfálkozva veszi tudomásul a világ hamisságait, felülemelkedik a képmutató, hazugságba burkolódzó, egymást megtévesztő - kijátszó emberek mindennapos ökölharcán, elképed az életidejüket herdálók ürességén, mosolyog az érvényesülés káprázataért - címért - rangért tülekedők álarcosbálján, ahol - ki-ki eljátszván szerepét - aláhull az örök megsemmisülésbe (mint Madách Londoni színében). Úgy látszik, Satanael „fekete miséjének” sohasincs vége, nyeli a Pokol új s újabb áldozatait (*Pokolöklendéke, Időseprők, Rendhagyó rangsor, Műhiba, Ostorhegyes, Gyógyjavallat stb.*). Mintha egy *Különös Képtárban* járna-kelne, hol sorra tárulnak fel előtte élete képei - de nem tudja, mi vár rá a következő termekben s *hány* terem van még hátra! Folyton figyelő teremőrök tekintete előtt kell előrehaladnia, mindig vessző-futásra készen. Már nem is bánná, vállalná az újabb vesszőzést is - „csak hogy innen kiszabadulhassak, és akár félrevert-félmeztelen, valahogy odáig, akárhogy - *hazáig* elvergődjek” (*Önarcképcsarnok*). Számára ez a *haza* természetesen a Multiverzum, a Kozmosz, melyben eltűnünk-felszívódunk nyomtalanul. A tudatnyaláb lebomlásának pillanata, amikor eltűnik az „ego” és alábukunk a létóceánba. Nyugalom csak a megsemmisülés után lehetséges.

A mi alapvetően tragikus hangoltságú költészetünkben szokatlan ez a szelíd irónia, a létteljes-ségre figyelő belső derű, a Kozmoszsal való egytlényegűség tiszta tudata és vállalása, s az emberparányok nyüzsgését szemlélő megbocsátó - és nem lenéző! - humor. Határ Győző költészetét ez emeli a legmagasabb rangra: megtanult felülemelkedni minden fájdalomon s az ataraxia által letisztult békét sugároz. Nem dühkitörésekre, netán bosszú-lihegésre pazarolja energiáit - inkább segít abban, hogy mi is feldolgozzuk saját gyötrő élményeinket. Ezért gyógyító ez a költészet; különös írt kínál soha-nem-hegedő, mindig újra és újra felfakasztott, sokszor mesterségesen elgennyesített (társadalmi és egyéni) sebeinkre. Megtanulhatjuk tőle,

hogyan szemléljük a forgandó világ különböző arcait, s azt is, hogy semmiféle illúzió, manipuláció, pártdemagógiának ne essünk áldozatul. Költészetéből egy - belső válságai ellenére is - derűre hajló kedély egyetemes világlátása bontakozik ki, amely segít eligazodni nekünk is az Élet-labirintus bonyolult útelágazásaiban.

„Már csak ő vezetget, magamban nem bízom...”

MEDAILLON MADONNA

„nyolcvan után már mind jeles
nap: nem tudni még az utolsó
a vénség a naptárra aggódva les -
mi az ajándék: könyv vagy koporsó”

(Születésnap)

Határ Győző monumentális életművének mintegy csak „habja-fodra” ez a kis kötet; s mégis, szinte kulcsot ad a teljes oeuvre értelmezéséhez, alaptémáinak keresztmetszetét tárva elénk. A szerző racionális-filozofikus beállítódása átüt a lírai mondandón, s ironikus ön- és társadalomszemlélete a privát-élményeken messze túlmutató „közös emberi” tapasztalatok közvetítését teszi lehetővé. Így lesz e válogatás mintegy *summázata* mindannak, amit az utóbbi évtizedben átéltünk, ugyanakkor nagyon mély, meghitt személyes vallomás az élet végső „határ”-helyzeteiről.

Könnyed-szomorkás mosollyal veszi tudomásul: az élet elment mellette, s művei korántsem épültek be oly mélyen a hazai köztudatba, mint ahogy azt korábban remélte (persze ennek objektív akadályai voltak - elsősorban a sok évtizedes „határonkívüli”-ség!) „E könyvhalomtól a / jámbor visszaretten / véka alá rejtett / lámpásnak születtem (...) nincs olyan teremtet / jó kíváncsi elme / aki a vékát / rólam leemelje // és mint kit a vakok / setétre ítétek / magamnak maradok / kísértetszövétnék” (*Opera Omnia*). Természetesen, ebben a szomor-kasságban van némi szerepjátszás, hiszen költőnk tisztában van vele: életműve arányai - mind mennyiség, mind minőség tekintetében - a magyar irodalom legnagyobbjai közé emelik őt.

A kötet tizenegy ciklusa az alkotói profil egy-egy jellegzetes szeletét rajzolja ki előttünk; ugyanakkor ezek egymással szervesen összefüggő fonatot alkotnak. A halál-közelség az a központi élmény, amely - érthetően - minden más motívum-kört áthat; ez magyarázza a számvetés-jelleget is, mind az egyéni életút, mind a társadalmi vonatkozások tekintetében.

Az élre emelt - életösszegző-jellegű - ciklus (*Tűzfal*) nemcsak az életlehetőségek múltán való kesergés; sokkal inkább annak ironikus tudatosítása, hogy a legzseniálisabb személyiségek is „teher”-ré, „nyűg”-gé válnak empirikus énjükben környezetük számára, így virtuális halhatatlanságuk (f)elismerését késleltetik. S ugyan ki dönti el, melyik élet „hasznosabb”: a mindennapiságba alámerülő - avagy az „örök értékek” után sóvárgó alkotó-teremtő? (*Haldoklandó, Golyhó-jeremiáddák az élet végén*).

A költő, a „világvándor”, erős gyökerekkel kapaszkodik szülőföldje talajába. - Önmagát tréfás-játékosan „gyomai gyom”-nak nevezi, s Gyomának, szülővároskájának, egész ciklust szentel (*Gyomok*). A mesebeli „legkisebb fiú” küldetésével, világhódító ambícióival indult el otthonról - s lám, célba ért: „lesi a márványmestert a temetőben / gondol egyet - arany betűkre válik” (*Arany betűk* - kettős utalás: részint az *Aurora Ezoteria* könyvsorozatra, másrészt jövőbeni temetői sírfeliratára). Fanyar humorral elménckedik hamaros távozásáról, amire oly sokan várnak („másnap elszemfénytüntetnek nyomtalan”; „már posztmodernül dögöm felett rója /

szövegét a gólya-nemzedék / ki derékaljnak ki vendégszövegnek: / szétszálaznak elbánnak velem /.../ legfőbb ideje eldöglennem” (*Eldöglés*, de hasonló jellegű a *Csigamászás* is).

Határ Győzőnek természetesen esze ágában sincs visszavonulni a „küzdő-terepről”, hiszen tudja: helye betölthetetlen (jogos hübrisz!). Mindenütt jelenvalóan, a fiatalokat megszegyenítő szellemi mozgékonyssággal szemléli a hazai történeteket, formál véleményt kialakuló régi-új viszonyainkról; illúziótlanul figyeli a sok-sok szennyet-hazugságot felszínre hozó forgószelet, melynek örvényéből sehogysem tudunk kibontakozni, s amely már-már elnyeli „igazságainkat”. Vitriolos élű mini-szatírákat rögtönöz kabaré-színpadunkról, melyen ki-ki dilettáns módon játszott el szerepét (3-4-5. ciklus: *Rímkabaré*, *Csúfondaré*, *Fancsaltűkör*). A hazai sürgés-forgásban természetesen az ő számára most sem maradt hely: ő - mint mindig - „eretnek”-nek számít, mert egyik pártocskával, írói-emberi csoportosulással sem fúj egy követ. „Ez EGY nemtelen rigmarol ez nem EGY nemes / ez EGY népnemzet- és pártállamellenes / ez EGY egy ami furtonfurt EGYRE hat - ott / ámde EGY álláspontnak ez EGY túlhaladott” (*Ez egy olyan vers* - utalás Vas István egykori kötet-címére: *Mit akar ez az egy ember?*) A világ-vásár - cigány-vásárban mindenki pokolra kívánja őt; de - úgy érzi - emigrációbeli író társai sem különbek hazai ellenfeleinél. Gúnyosan kér tőlük elnézést, hogy „oly hosszúdad könyveket” ír, „melyek olvasása hosszantartó, pusztá meglepte kiállhatatlan égbekiáltó” - „elnézést hogy aggkori elpimaszosodásban (...) létezni merészelek” (*Millescusi*).

A kötet szerkezetben centrális szerepet kap - hiszen hangsúlyos helyre kerül! - az ötödik ciklus: *Ország*. Költőnk minden *lényegit* versbe szed itt az 1989/90-es fordulat óta történt „balfogásainkról”, kudarcos rendszerváltásunkról; természetesen nem napi-politikai szinten, mint némely honi „néptribununk”. Úgy látja: a romlás okai a század elején - az I. világháborúban gyökereznek. Sátán Urunk Őfelsége már akkor kacagva nézte, hogy a jólelkű, önfeláldozó, naiv magyarok - Ady „mesebeli János”-ai! - idegen érdekekért „megtanultak halni szépen / szalutálva esni el”. Azóta sem mi nem változtunk, sem az alaphelyzet; „napok mennek napok jönnek / ölt s ölt nem távozik”. S a Jövő? Lehet-e reménységünk a fiatalokban, akik poprockot ropva „menetelnek / hajuk égnék áll - mint ágyútölteléknek”?! Halott tehát itt minden - ahogy Ady látta-láttatta már: „rég-halottak pusztáján” vergődünk: - „alvó hamvat hant alatt / altat lant és lantolat” (*Verdun 1916-96.*). Az emberek maguk is rég hozzászoktak már saját tetszhalott-voltukhoz, ahhoz, hogy soha nem emelhetik fel a fejüket. Épp ezért nem is a szabadságot akarják, csupán a „megélhetést”, a túlélést. Visszasírják a *Régi szép idők*et, a szolgaság évtizedeit, sőt évszázadait - mint Mózes népe annak idején az egyiptomi húsfazekat! „Ó, azok a régi szép idők, amikor a Fenyítettnek a fenyítést a megfenyítettetés után meg kellett köszönnie! (...) ó, azok a régi szép náspágok, a becsületben lelazsnakolt idők!” - amikor a fenyítések eredményeképp csend volt és nyugalom, „illelmes megsüvegelés, korai ágyba-menés, rendezett utak” - „ó, azok a boldog idők, a soha-volt régi szép idők, amikor úgyan éltünk, mint a mesében Marci: hevesen!” Ez a mindig-megvert, szabadságától megfosztott nép már régóta csak álmaiban, illúzióiban él...

Pedig a nosztalgizálás, a sírás-rívás nem segít mai bajainkon (sem). „Tettsenyv”-ben szenvedünk még mindig - amint azt már *Hátsó-Eurázia* bebarangolásakor felismerte (1939/42-ben). Mindenki csak panaszkodik. Az Országházát átkeresztelték Ország Siralomházának, s aki nem siránkozik az együtt-siránkozó hadával, az - újra!! - fölöttébb gyanús. Persze ez is mindenkor így volt nálunk: aki mosolygott, netán hahotázott, azt elmeógyógyintézetbe zárták, esetleg addig csiklandozták, „míg el nem hagyta száját a vérfagyasztó halálsikoly” (*Sírási-rívás Fogak-Csikorgatása-Ország*). Már-már azt kell hinnünk: a sírás-rívás is csak afféle színjáték, mert a bajokról-nehézségekről nyíltan, őszintén beszélni ma sem lehet; ki-ki rejtegeti kártyáit, azt remélvén, hogy a szerencse majd neki kedvez. Jobb nem észrevenni, nem beszélni róla, hogy süllyed a hajó, s hogy „mi magunk vagyunk a recsegve-ropogva málladozó gálya utasai a

tengerár partomiglan-partodiglan jégvilágán”. *Lebujország* nem menekülhet sorsa elől: a Balkánhoz közelebb vagyunk, mint Európához (*Lebujország, Balkán*). Az idill látszatát elsősorban azok a „gonoszmívelők” igyekeznek fenntartani, akik annakidején maguk idézték elő a most kialakult csődhelyzetet, s ők akarnak a haszonélvezői is lenni. Büntelenségét hangoztatja mind, holott egykor önszántából kiszolgálta a Gonoszt, s „osztott haszna gyalázatában”. S ráadásul most hatalma tudatában fanyalogva elejti-lenézi azon páriákat, akik lelküket eladták neki, s előretolt pajzsain „címerállat”-ként díszlelegtek (*Büntelenség, Címerállat*). Az írástudók pedig megpróbálják sürgés-forgásukkal, mindenütt-jelenvalóságukkal és hangzatos szónoklataikkal azt a látszatot kelteni, mintha rendbe hozhatóak lennének a dolgok; a költészet pótcselekvésébe menekülve illúziókat szítanak - s üres fecsegéssel töltik meg papírlapjaikat (*Költészetközpontúság*).

Határ Győző tehát - a tőle megszokott nyíltsággal - most is fejünkre olvassa bűneinket, mulasztásainkat. Csupán rajtunk múlik, figyelünk-e rá?! Részben prózai, részben versszövegek ezek, a „homo politicus” felelősségteljes gondolatai, de nem jelszavas politikai költészet! Ha megszívlelnénk őket - segíthetnének közállapotaink rendezésében, a közös útkeresésben. Úgy látszik, a magyar költő nem térhet ki sorsa elől - éljen bármily távol hazájától, gondjától nem szabadulhat. Ő is felveszi hát „keresztjét”, de nem „messiás”-ként, inkább alázatos „teherhordó”-ként: „csak mint akinek a bőjtől önsanyargatásból / sebelvakarásból tetvekből sosem elég / hosszútűrő-megviseltem ma csakúgy mint máskor / viselem hordom a haza teherátvitelét” (*Rímkeresztek*).

De ha ilyen súllyal foglalkoztatják a közélet, az ország jelenének-jövőjének kérdései, miért adta kötetének a *Medaillon Madonna* címet? Nyilván azért, mert az ő életfonalát egy valódi Madonna (Mia Donna!) tartja a kezében: Prágai Piroska, aki áldozatos-odaadó szeretetével gondoskodik róla, hogy még most is, túl 85. életévén, eleven ifjontiséggel járja át az életáram, s ne adja át magát az öregedés világon-kívüli magány-érzetének.

A kötet-címlap aranykorongján egy érett, mégis szűziesen tiszta asszonykép tekint a messzeségbe Gyümölcsoltó Boldogasszony életet sugárzó komoly derűjével, Dante „égi vezető” Beatricéjéhez fogható biztonságtudattal arcán. Nem véletlenül került tehát a *hetedik* ciklus - a *Szerelem* - oda, ahova: a hetes szám az Élet-Halál mezsgyéjén egyensúlyozó, a Titkok Titkába bepillantást engedő ezoterikus Szent Szám. Spirituális értelme: Hádesz titkaihoz a Szerelem Kapuján át vezet az út; azaz aki előtt megnyílnak a Rózsa titkai, az megismeri a rejtett ezoterikus tudást, s szabad bejárása van az Örökkévalóság tartományába. A virágkehely - a porzók-bibék-szirmok - bonyolult útvesztőjében van elrejtve az életelixír, az örök ifjúság titka; csakis az nyerhet „megváltást”, aki ösztöneiben az őt kiegészítő női társnak (az „animának”) vezetésére bízta magát. Erről vallanak a ciklus nagyon finom, meghittén pajkos öregkori erotikát sugárzó versei (*Párharc, Gömbölygető* stb.), amelyek az összetartozásnak olyan mélységeibe világítanak bele, ahol már nincs „én” és „te”; ahol közös burok veszi körül a két személyiséget. Kettejük kapcsolatában valóban létrejött a „yin-yang” szintézis! Több mint negyvenévi együttélés után, az öregkor küszöbén is éppoly szoros kötelék ez a szerelem, mint volt hajdanában. Nem véletlen, hiszen a költő sok száz nő közül választotta Madonnáját!

A kötet-címadó vers játékosan-kedves, népdalszerű formája ellenére (vagy inkább: azzal együtt!) irodalmunk nagy sors-összegző költeményei közé tartozik. A Madonna annakidejéni megkérése dalszerű, mesei keretbe ágyazódik, eleven dialógus-formában, mikéntha miniszínpadon zajlana, az élőszó közvetlenségével varázsolódik elénk. A Madonna először elutasító-vonakodónak látszik („én - hogy Kegyelmeddel / osszak életem hálást?! / fényes nappal ilyen *bitang* útonállást...!”); aztán mégis megenged szíve: elfogadja kedveséül a „merénylőt”,

s azóta együtt járják az Élet rögzös ösvényeit. A költő hétköznapijait beragyogja Madonnája „útra világító életnap-derűje” - „mogorvaságomért mosolyával büntet” - s egyre inkább ő vezetgeti lassanként elbizonytalanodó párját. Így lesz életük „paradicsomi”. „*Medaillon Madonna!* / homloka köszöntő / deli lépte mellett életút mi könnyű!” A költő népdal-szerű keretbe foglalja a Madonna-képet, önérzetesen büszkélkedve vele: „magam választottam / nem bíztam ám másra / sem az árendásra / sem a kiskondásra // nem volt se ki mást vall / se jázság se kunság / se beleszólással / karcagi bíróság”.

Ennél játékosabb-kedvesebb szerelem-vallást nem sok nő kapott a magyar irodalomban! Csakhogy a „szárnyas idő” gyorsan elröpül! „Még ősz se volt s / betört a tél / rügyem reménye elvetél /.../ a múlás vastörvénye ez / letaglóz, nem kivételez” (*Borulat*). Az Örökkévalóságba, a Halhatatlanságba nem az ő múltó időbeli alakjuk fog átlebbenni, hanem a szimbolikus összetartozásuk, amellyel legyőzték a modern kor szeretet-nélküli ürességét - ez a példa-értékű Philemon-Baucis-i kapcsolat, amely túléli a kronológiai Időt... A kötetnek tehát ez a ciklus a „szíve”: kettejük hűséges és kölcsönösen önfeláldozó duál-uniója tartja elevenen azt a szellemi erőt, amely Határ Győzöt élteti, s amely lehetővé teszi, hogy mindmáig az ország dolgainak, az ország testének ütőerén tartsa kezét... Ma, az aprópénzre váltott erotika korában, Határ Győző nagyon is komolyan veszi az örökérvényű, egyetlen párkapcsolatot. „Megtartani régről hozott fogadalmas életszentségemet, amely megőrzi írásaim tisztaságát”, „a szerelem szakrális nyelvén” elmondani mindazt, amit az ilyen bensőséges kapcsolatról lehet - „hogy a szerelem édeni tisztaságát ragyogtassa” - ez szerelmi költészetének célja, értelme (Gömöri György interjúja H. Gy.-vel - in: *Az Ige ígézetében*, 213. p. In: *Antibarbarorum libri II.* 467-94. p.)

A *Szerелеm* c. ciklus átvezet a metafizikai kérdések világába, megnyitva az utat a személyes létezésen kívül eső kérdéskörök felé (*Templom, Halál*).

Költőnk számára a templom nem a vallásos elmélyedés, hanem a meditáció színhelye (amint azt *A bátor meditátor* c. verse mutatja a *Csúfondaré* ciklusban). Hiszen „a kápolnakoszorú legsarka” elrejtja a világ szeme elől (*Sírósarok*)! A templomi zene szárnyain az Örökkévalóság magaslataira emelkedik - a Szent Logosz sugárzó Energiával hatja át. Szent Ágoston (kivel egy napon született, 1660 évvel később!) „csengő-bongó művészete” azért bővíti meg, mert szavainak mágikus varázsa a zenéhez fogható; Bach muzsikája szárnyain a Létegeész magaslatára emelkedik. Mindez tehát szakrális élmény Határ Győző számára - „a magos égig nincs megállás / lemarad úrállomás és csillaglabor” (*Korálok, Aranyszáj*).

Ugyanakkor a szó köznapi értelmében vett vallásosság teljességgel idegen tőle. Iróniával szemléli az ún. „közemberi” ájtatosságot: a templomjárók kegytárgyakat, faragott képeket - tehát bálványokat! - imádnak, s miközben látszólag Jézushoz fohászkodnak, valójában e világ Fejedelme, a Sátán előtt alázkodnak meg (a Sátán „Jézusnak templom-nevén imádtatja magát”), aki teljhatalommal rendelkezik minden földi dolog fölött (*Sátántól Jézusig, Az isten kimenője, Húsvét, Pakulás, Tintinnabulum, Koraközépkori legendárium* stb.). Határ Győző szemléletében az anyag és a szellem egy-lényegű, azaz a szellem átjárja-áthatja az ember hústestét („egész testünkkel gondolkodunk”, érzünk, érzékelünk). Tehát nincs külön „Szellem-én”-ünk, hanem szenzóriumnunk tapasztalataiból és intellektusunkból tevődik össze az EGO-nk; az a mód, ahogyan feldolgozzuk élményeinket, észleléseinket, határozza meg, kik s mik vagyunk. Ha ezt felismerjük: együttlélegzünk a Szellemmel - ez a „megváltás” titka. A sok földi „világmegváltó” csak bajt hozott - hoz ma is - ránk; itt az ideje hát: éljünk a Szellem valódi közegében, s „ahánya jön: messiásainknak kössünk a talpacsára útilaput” (*Theodicea*).

Ezért lesz Határ Győző számára Jézus alakja csupán legenda: a világ minden fájdmának jelképes hordozója. Ő is, mint minden ember, a földi kín keresztjét cipeli vállán (*Másodszor esik el, Elébesírató, Ember teremtese*). Ugyanakkor az emberi élet - ezt sugallja az egész Határ-életmű! - több és gazdagabb, mint a „kereszt-hordozás”. Magát a mártír-sorsot is ironikusan kezeli: érdemes-e vállalni? kiért? s miért? Hiszen annyi mártír volt már a világ-történelemben, de annak lefolyásán egyikük életáldozata sem változtatott! A Szent Testvérülés máglyáján égtek el mind-annyian, egymást tessékelve be a Mennyei kapuján - s megdicsőülésükért a földi élet minden örömről le kellett mondaniok (*Dicsőültek*).

Költőnk felfogása szerint a halál ugyan mindannyiunk közös sorsa - mégis, amíg csak lehet, próbáljuk elodáztatni jöttét. Persze, az Örökkévalóság dimenziójából nézve oly mindegy: negyven vagy nyolcvan-kilencven év - de nekünk, földi halandóknak mégis sokat számít az itt-lét meghosszabbítása. Rímjátékokkal, bravúros forma-mutatványokkal ellenpontozza a halál-közelség fenyegető élményét (*A halál Mórckája, Fekete, Háromság, Tuba mirum, A tét a játszó, Összeesküvés, Hallga-csak-hallga stb.*). Nehezen tűri az öregséggel járó fizikai fájdalmakat: „jájni-járni örvengő kergületben / kegyelem-esdeklőn: ne már! elég! / jaj csak ne kellett volna megszületnem / és lennem ez a hústest-martalék” (*Éjféli látogató*). Szorongva figyel az intő jelzésekre, s vágyik a „jó halál”-ra, a könnyű elszenderedésre (*Kuvik*); nyugalmat azonban már sehol nem lel: „Már ágyam bárhol vetem: / fényár barlang verem vagy vaksetés / e nyughelyen nem lelhetem / a fájdalomtalanság fényűzését” (*Ars moriendi*).

A szokványos „halál-költészet” messze túllép Határ Győző, hiszen őt nem annyira a „saját halál” kérdése foglalkoztatja, mint inkább a halál mibenléte, benső természete. „Luciferi”, azaz racionális elméhez illően szeretné meglesni titkait - csak hogy ez élő számára lehetetlen; hiszen az minden ember legszemélyesebb élménye. Titkát senki kívülről, kívülről figyelő nem foghatja fel (*Élet-halál*). Elfogadja - hisz nem tehet mást! -: az ember „fércmű”, a Teremtés félresikerült figurája - hústestébe zárva nem lehet halhatatlan (*Selejt*). „Magzati mivoltunktól porráomlásunkig betölti ösztöneinket az eleven lét”, s mikor az már kihunyóban van, nem szívesen veszünk tudomást „lepusztult-kifosztott szétomlásunk-elporlásunk istenes-istentelen gyalázatát”-ról (*Ágyazkodás - félálom* 1996. 02. 18.). De a mű túlél(het)i alkotóját - így lesz a Szellem örökkévaló - „az életmű megtündöklötti teremőjét” (*Sztélék, obeliszek - Baka István halálhírére*). S hogy mi lesz romló és romlandó anyag-voltunkkal, az önértelmező elmével a halál után? „Amikor megszűnik minden mondható, agykérgi szavafogytán aláhanyatlak minden szavakba-foglalható?” - azt a „költészet intuíciójára” bízta, hiszen erről bizonyosat soha nem tudhatunk (*Az Ige igézetében*, 151. p.).

A két utolsó ciklusban (*Kárvallás, Kánon*) a költő mintegy „elvarrja” a korábbi szálat, s élet-mérleget készít. Látszatra a kudarcok serpenyője a súlyosabb (*Bukás minden tárgyból, Tél, Nyugdíjas stb.*). Bár hazájától már megkapott szinte minden elismerést, mégsem érzi, hogy teljes egészében „ittthon” lenne Magyarországon. Nyolcvanadik születésnapja előestéjén - 1994. nov. 13. - Kis-Magyarországon, Hongriuscule-i otthonában így elmélkedik: „a szólamok a buffogó üdvlövések / fülánkja csontom velejéig hatol / mert kardfoga van a megemlékezésnek / ha mit bedörzsölni ők ingyen sem késnek / a születésnap igazságaiból” (*A rajtvonalnál*). Csoda-e hát, ha panasszal van tele? (*Magánbeszéd, Elárvulás*).

A halál természetén, rejtélyén túl az Élet szerveződésének csodája bűvöli el (*Spórák az Űrben, Hidrogénatom, A Semmi summája stb.*). Úgy érzi magát, mint a sündisznó, kit saját tüskéi szúrtak agyon; szinte megkérdőjelezi az alkotás értelmét, hiszen a tovaszálló Időben az is eltűnik (*Sündisznó, Holtak hitvilága*). Élet-gyertyája már-már ellobbanóban-ellibbenőben, élete utolsó próbatétele a „tapintatos távozás” lesz (*Zsoltár két nyelvre, Évidő*). S vajon mi marad

utána? változtatnak-e művei a Jövő arculatán? Avagy csak „megköhögteti” majd poros eszméivel az utána jövőket? (*Vakablak világossága*).

Hisszük, hogy nem. Mert bár „biztos igazságok” nincsenek, Határ Győző olyan felismeréseket tudatosít olvasóiban, amikről csak olyasvalaki szólhat, aki kívülállóként figyelte az emberi világ „életműködését”, a hazájában zajló eseményeket, s szellemileg próbált felülkerekedni azokon a konfliktus-helyzeteken, történelmi adottságokon, amelyekben mi - itthon élők - fulladoztunk, s amelyek feldolgozása az ő életműve nélkül nem is sikerülhet. A „túlélés” és tisztánlátás Nagymestere ő.

Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1997.

*„Nem a házat utcát és országot:
én a bolygót tévesztettem el”*

**„HATÁR GYÖZŐ LEVELESLÁDÁJA”
(VÁL. VERSEK)**

*„köszönöm élet bántásaidat
nélkülük nem ezzé érlelődöm
sem emberségben sem íróilag
ezen az átok istenverte földön”*

(Vocativusban)

Miért „levelesláda”? - kérdezzük meglepetten az elegáns, klasszikusan szép kiállítású kötetet kezünkbe véve. De amint belelapozunk, azonnal választ is kapunk: olyan az egész, mintha a költő legintimebb, legbensőségeiből gondolatairól vallana, az Élethez, a világhoz, az emberekhez való viszonyáról beszélgetne velünk, „levelet” írna - nekünk, olvasóinak.

A kötet tizennégy ciklusa tematikus elrendezésű, mint a korábbi köteteké, ugyanakkor az egyes ciklusokon belül az időív is jól érzékelhető (a korai versektől a legfrissebbekig). Így a lírai oeuvre egészének arányairól és jellegzetességeiről mind kereszt-, mind hosszmetsetben képet kapunk. Határ Győző „sokhúrú” költő, s lantján kezdettől fogva az összes húr fel van feszítve, azaz minden téma jelen van; az idő előrehaladtával a témák koncentrikus körökben bővülnek-mélyülnek. Az életszeletek-életdarabok át-átfedik egymást, hiszen minden élményt, minden gondolatot saját szubjektumán áramoltat át (azaz „alanyi költő”), így a Teljesség különböző rétegei - az élet-alma-gömb gerezdei - egymással szerves belső kapcsolatrendszerben alkotnak. A ciklusrend körkörösén tángulva halad a legmélyebb személyességtől - az egyedi élettapasztalatoktól - a mind tágabb és elvontabb „közös emberi” valóság rétegei felé. Ha a korábbi kötetek ciklus-beosztásával „megfeleltetjük”, akkor válik nyilvánvalóvá, hogy költőnk ugyanazon húrokat pengeti tovább, egyre mélyebbre hatolva a létitkok feltárásában, az élet ezoterikus működési törvényszerűségeinek kutatásában (de itt csak a költői intuícióra hagyatkozhat, hiszen azok racionálisan nem megközelíthetők).

Az élen a *Szerelmesek levelesládája* áll, mintegy arra utalván: ez az a közös alap, amelyből ered, s amelyhez visszacsatol az élet minden lényegi kérdése. A nemek egymás iránti biopszichikai vonzalmában tárolnak fel életünk-halálunk legfontosabb titkai. A szerelmesek egyesülése olyan rítus, amely a Kozmosz ritmusát felvéve, a pulzáló Végtelenséget „imitálva” - szakrálissá tesz minden elementáris erejű kapcsolódást.

A *villám* (archetipikus férfi-szimbólum) sejti, hogy „végveszélye a villámhárító”, mégis elkerülhetetlenül halad Végzete felé, s „körüludvarolja” gyilkosát: „fogadd magadba, Édes / édes-egy Villámhárítóm! fogadd magadba / riadozva közelítő Villámodat!” (*A villám levele*). Minden ilyen sodró erejű találkozás magában hordja az új minőség - egy „harmadik” - születésének ígérését, tehát a „megszentelődés” lehetőségét. A költő Maeterlinck *Kék madarának* felhő-jelenetéhez fogható finomsággal, poétikusan érzékelteti a „szentháromság” miszté-

riumának titkát: ha a Földön egy Fiú és egy Leány egymásra-mosolyog, „a megszületetlenek tornácán a Trónus zsámolyánál” ez a Mosoly egy „embergyermek ábrabibéit” ölti magára. Az emberparány „letekint a lustalendületű lányra”, majd „a zömök, szélhordta fiatalemberre”, s alakiált boldogan a távolodó két idegennek: „Mama! Papap!” (*Zebulon*). „Az egylényegű s oly titkos oszthatatlan Egész”-ben tehát benne rejtezik a Hármasság - az Élet folytatása. Ezért kísért „a vesztett Éden” emléke minden szerelemben. Az Örökkévalóság és a Teljesség megélése csakis *páros* - és senki mással meg nem osztható - élmény lehet (*Tankréd, Szárny és verőfény, A vesztett Éden* stb.). Az androgün-mítosz minden egymásra talált pár egyesülésében újraéled, ősidők óta napjainkig, több életláncolaton át újraélve az összetartozást (*Ozirisz*). Határ Győző a mítosz nyelvén fogalmazza újra azt az őś-örök felismerést, hogy a szerelem olyan erős élettani-lelki-szellemi vonzerő, amelyet még a halál sem győzhet le (*Üvegkoporsó*).

Természetesen, a ciklusban sok évődő-játékos-frivol hangú vers is van - hiszen az egészséges népi erotika is a szerelem rítusához tartozik (*Románc, Vámpír, Erotica sacra, Vesztaszűz, Juan, Halottak szerelme* stb.). De még ezeket is át-átszínezi a mitologizáló látásmód (*Nocturne - sub specie selenitatis*).

A költő a maga majd' félévszázada tartó bensőséges párkapcsolatáról megrendítően szép, életmeleg versekben vall (*Az elveszett vers, Egy gyűrűre, Embernek párja* stb.). Legyőzve az Élet nehézségeit, végigvívva sok-sok küzdelmet, egymásból mindenkor erőt merítve, derűs és széttéphetetlen összetartozással haladnak párosan a rögzös utakon - „bolondozunk bolondot beszélünk bökverset faragunk /.../ mintha tenyérből-tenyérbe pergetnénk éveket / mi gyöngy és gyönyörűség nekem gyöngyös gyönyörűség neked /.../ a Föld sara csak a *csak-ezüst* csak a *csak-arany!* - - - / mi fénné gyűlünk a Mennyég *gyémánt* fodraiban” (*Jeles napok*). Piroskájának, „70 utánra”, gyengéden festi közös jövőjüket: „kis örökkévalóság vagy annyi se tán / amennyi következik hetven után”. Csillagképük itt a Földön és az Örökkévalóságban is egymásra vetül (hiszen a Bika a Skorpió átlós vetülete, egyazon csillagsugar-tengelyen fekszik az asztrológiai körben!): „ez oly káprázat-biztos vaksetét / hogy itt minden közel nincs messzeség / hol tennen-Tauruszod a Skorpiót szeli / már elővillognak tündérség jelei / ablakragyogás égszőnyeg csudavár / a nekünk szentelt-rendelt nirvána vár / ciprus-öblén surrogó sás ott kikötünk / az a sziget az már a mi szigetünk”. És addig? addig is egymást óvva-védve, szoros összetartozásban lépkednek a földi utakon: „ameddig egyik a másikára jól ügyel / kéz-a-kézben csak nem téveszthetjük el /.../ a semmisülésben mi is együvé leszünk / a tűntön-tovatűnésben is én egyetlenem / egyetlen-egy leszünk és ámen úgy legyen” (*Mondd utánam - Piroskámnak, hetven utánra*).

A *Lovagok levelesládája* c. ciklus több szálon is kapcsolódik az előzőhöz; egyúttal azonban a költő stilizált „önarcképe”. Ő, aki oly „lovagias” volt egykor a nőkkel - barátokkal - az emberi világgal szemben, az életküzdelmekben megkeményedve, az esztendőök során lassanként „marcona vitéz”-zé edződött (*Üröm*).

Az ifjúkor kalandos-vidám, élet-felfedező játékoságát könnyed humorral, olykor a népi rigmusok-ráolvasók hangnemében, néha kicsit vulgárisan, de igazában soha nem bántóan örökíti meg (*Lépcsőház, Budai síp, Olasz szomszéd, Tigris-délután, Virágerdő, Szobátlanság* stb.). Később a tónus megváltozik, a versek lágyabbak, melodikusabbak lesznek, az időmérték lassú-lebegő ritmusa, a rímek zengő varázsa egy csöppnyi melankolikus fájdalmat sugall: „még táj se volt még nyáj se volt /.../ még párkerítő nyár se volt /.../ s már itt az ősz / az őszidő /.../ az ég veres az éj szeles / tavaszra nyár - ősz - tél se lesz” (*Borulat*).

Az elmúlás megrendítő és visszavonhatatlan élményével a költő első ízben igazában csak édesanyja öngyilkosságakor (1968) találkozott. Az emlék kínzóan kíséri azóta is; *Örökperc* c.

próza-költeményében „vezeklően” néz szembe a történetekkel. Mint a *Halotti Beszéd* hajdani monoton zsolozsmája, úgy hangzik fel ajkán a *Sírató*: „szeretett feleim e völgyben, örökperc a mi siralmunk: olyan öröknek tűnő és olyan kurta! Mire végigpergetnénk ezt a gondolatot, elfogy alólunk a gondolkozó!” Hádész templomcsarnokaiban bolyongva, „az álom márványbetűs, gránitgangos folyosóján”, dísz-csigalépcsőházban, üvegajtókon át, megszínezett sugárnyalábok biedermeier tükrében keresi azt, akire többé már nem találhat rá. Azt a kitágult Időpillanatot éli azóta s most már mindörökké, amelyben Szentháromság Napjának reggelén „gyöngyvirág-hálókamrácskájában” rátalált akkorra már megmerevedett édesanyjára. Az egész élet immáron ebben az egy Pillanatban sűrűsödik - s ez a Pillanat a Halálé. Mindannyiunk közös ontológiai alapélményéről van tehát szó. Mintha a költő maga is alászállt volna a Hádészbe, szürreális álom-lebegésben, szaggatott képzet-futamokban éli át a fémes hidegséget, ami az élet távozta után bennünk, köröttünk marad. Most sejtette meg igazán és érezte át: az élet - vándorút; célja-vége a halál. A halandóknak saját benső ösvényük sötét útjait kell bejárniuk, hogy célba érjenek. Egy szép napon mindannyian emlékké merevülünk. „Örökperc. Odabent albumokban szunnyadozunk.”

Külön ciklust is szentel ennek a soha-fel-nem-dolgozható, el nem tompuló megrendítő gyász-élménynek: az *Édesanyák levelesládájában* az anyai Sors kikerülhetetlen tragikumát fogalmazza meg - mélyen személyes, ugyanakkor mégis általános síkon. Életideje mintha egyhelyben állna azóta a Pillanat óta (*Szívbillentyű*). Már 1970-es kötetében (*Hajszálhíd*) nyolc nagy gyászversben próbálta „kiénekelni” magából a döbbenetes élményt; a későbbiekben pedig tovább gyarapítva ezeket, összesen mintegy 40 költeményben; de igazán megnyugodni azóta sem tud.

„Az elgyászolás vékony máza alól az önvád sebesült szuroksziklája feketéllett” (*Életút III. k. 257. p.*). Valamiféle „szörnyeteg” kíváncsisággal analizálja saját fájdalmát-gyötrelmeit (mint tette volt Szabó Lőrinc *A huszonhatodik év*-ben). Még élt édesanyja, bár már orvosságokkal körülsáncolva, mikor költőnk képzeletében megidézte; átélte a halál visszavonhatatlanságának szorongató élményeit: „a vers már nem segít és nem segít a Mester / Szent Dharma sem, s a Tantra - nincs Evangélium”. Nem a halottnak: az élve maradt(ak)nak rettenetes a Halál ténye. Szinte szemére hányja anyjának, amiért „halandó”, miért vágyik a „végmagány”-ra, cserbenhagyva „pojáca-pária” gyermekét, alátaszítván őt az örök sötétségbe. Előrevetíti a búcsú gyötrelmét: „a nélküledi lét karsztjai felett repülünk és rázkódom /.../ és reszketek beleimben” (*Szibilla*).

Szinte atavisztikus erővel idézi meg a gyermekkort, bújócskát játszva fogadkozik: „kiszámolás rámesett vagyok a hunyó / anyám édes jó leszek íni májni mó” (*Íni mini* - kiolvasóvers öreggyerekeknek). Balladás mélységű álmvízióban anyja „bodzalábú lányává” változik, máskor „hitvesanyává” s ő „fiúférjé” - az archetipikus összetartozás különböző alakváltozatait öltvén magukra (*Építem a házam* - Nemes Nagy Ágnesnek). Emlékezetében gyorsfényképként peregnék a jelenetek az Élő Éltetőről. Olykor mintha morbid halotti táncot lejtene torán, megidézvén tudati alámerülése, lelki kiszakadása végpillanatait; máskor imát mormol értehelyette, ki az özvegy Óriás-Úristenhez megtért, s végre annyi töredelem után „dologtalan álom”-ban pihen. Szobája „öngyilkos-temetővé” változik, s „tapintattal vérző csillagfáklyák égnek” lelke kolumbáriumában: „Ő-dolga az én dolgom is ha odaérek / az öngyilkos-temetőm a szobám” (*Vidám táncdal, Szikla hegyoldal, Két özvegy, Amulett, Tapintatos távozók* stb.).

A Halott erősebb az élőknél - már-már birtokába veszi s eluralja a hátramaradottak életét. Fia a versekből eleven ikonosztázt emel *Hajacskám Hóféhérnek*, s immáron az Idők végezetéig vezekel, emlékezik: „élet ékes tornya mért - összeomoltál: / mért hogy kő tömbökkel agyonütő

oltár / lettél előlője eléd borulónak / kinnal elvégzője hitten hitvallódnak /.../ élet ékes tornya mért is hullottál rám / édes asszonyanyám lavinakőbálvány /.../ menekülhetnékkel jött rá ez gonosz láz / minden ikonoddal élő ikonosztáz / maga-elemészto vert asszonyanyádért / zengi neki neki zengi lélekharangjáték” (*Lélekharangjáték*).

Határ Győző az egész XX. századot - okkal-joggal - az emberi személyiséget meggyalázó-megnyirbáló, az életértékeket visszájukra fordító, a hazugságot piedesztálra emelő korszaknak tartja: a gyűlölet és az érdekharcokba alámerülő szeretethiányos lét megzavarta-beszennyezte az emberi viszonyokat is. A zűrzavar világán átnyújtva kezét, „lovagi” üzeneteit küldi a hozzá közelálló emigráció-beli szellemtársaknak: Bakucz Józsefnek (*Sakál*), Kabdebó Tamásnak és családjának (*Torta s tűzijáték*, *Levélváltás*), Gömöri Györgynek (*Váratlan betoppadás*), s a magyar költészetet, költőket oly rendkívüli módon kedvelő Alain Bosquetnek (*Rája*). A Bori Imrének ajánlott *Hüllők kora* c. vers az erős, hatalmas és magas intellektusú személyiségek (a „dinoszauruszok”) korának letűntét panaszolja - az ő nyomukba már csak a „dögbogárság” sereglik, hullatakarítónak. A jövő tanárai majd így nyugtázzák pusztulásukat: „bögésükkel tele volt a bolygó - / utolsó volt s ez is kiveszett”. Mármost a faj, amely még ellenállásra képes volt az egyre jobban elaljasuló viszonyokkal szemben. A „lovagi kor” becsületkódexének feltámadására nincs többé remény (*Dicső Természet* - Kass Jánosnak).

A többévtizedes emigrációs élet minden keserősége a *Földönfutók levelesládájában* halmozódik fel. A korai versek (*Egérút*, *Kísértethajók*, *Világvándora* stb.) már jelzik: a költő „vendég”-nek érzi magát szerte a világban, s nincs hol „meggyökeresednie” - mint szélfűtta levél, sodródik. „Itt megyek én ím ilyen vagyok / ilyen kikopott ilyen leégett / romja csupán a felszárnazott / a lebegtető repülhetnéknek” (*Hazajáró lélek* - Keszei Istvánnak). Feloldást nem remélhet sehonnan, senkitől; mindenben önmaga erejére van utalva. „Mesélem magamnak a világot / amint fölöttem elhalad /.../ már minden áldás lepergett rólam / már minden átok megfogant / vad lárma kélt (hű visszhangja voltam) / elgázolt - - - s a törzs továbbrohant” (*Mesemondó* - Kibédi Varga Áronnak).

Álmaiban olykor-olykor hazalátogat; de rögtön vissza is tér a maga-teremtette „Kis-Magyarország”-ba, védett barlangjába: „fogadj te vissza édes Hongriuscule / selyemmel béelt zsombor kaskavár” (*Álomlátogatás*).

Határ Győző viszonya a Hazához keserédes-ambivalens, mint már a Nyugat költőie is volt, s a XX. században szinte minden szellemi emberé. Ez a nemzet soha sem becsülte igazán élő Nagyjait - csak holtuk után övezi dicsfénnel homlokukat. Mintha a közemberi világ „ellenségének”, ellenfelének tekintené azokat, akik intellektuálisan fölötte állnak; kiváltképp az *univerzális* Génusz számára szűk itt a hely! Vajda, Ady, Krúdy „magányos bölény”-ként vívta harcait; Babits a „világítótorony” Magaslatáról tekintett alá a vesztébe rohanó országra a II. világháborút megelőzően - de a Szellem intó szavára senki nem hallgatott. Weöres, Szentkuthy, Pilinszky, Hamvas Béla évtizedeken át mellőzöttségben alkotott. Határ Győzőről majd’ félévszázadon át beszélni sem volt szabad. Holtuk után persze minden dicsőséget learat a Haza: „ő a mienk volt! a fiunk! a vejünk! / lám nekünk is volt! jókor! ilyenünk! / s aztán amivel kupán trafáltak: / letűzik mellém kopjafának” (*Kopjafa*).

Épp ezért idegen tőle mindenfajta „hazaffyaskodás” - holott nem kozmopolita! Bár a nyelv („az elvágott köldökszín”) a szülőföldhöz köti, ő valójában az „életóceánban” érzi otthonosan magát. Hiszen a Kozmosz gyermeke, szellemével csillagmagasságokban jár. „Ne világpolgár! csak csillagállat / lüktető medúza test legyek: / útlan-útlevéllel csillagának / példázatban él s merőn lebeg” (*Csillagállat*). A Földön, a földi viszonyok között valójában nincs, nem is lehet számára hely: „nem a pólyahordó eszterágot / nem a házat utcát és országot: / én a bolygót tévesztettem el // merre lett vón’ eredetvidékem / s hol a torkolat kiszabva nékem: / tengerár hol elhal énekem” (*Az emigráns*).

A személyesség legbenső körei (párkapcsolat - barátság - otthontalanság) után a költő a külső körökre irányítja fénykévjét: az *Otthonvalók levelesládáját* a közelebbi s távolabbi „hozzátartozóknak” címezi.

1958-ban párizsi „kiruccanása” alkalmából *Postagalambbal* küld hírt magáról legkedvesebbjének: Piroskának s az ekkor már velük élő Margit-mamának („Édes Lelkeimnek, haza - *Lutetia Parisiorum várassából*), biedermeieres-archaizáló stílusban jelentvén, hogy a „pípes hölgyek”, a „tzondrás dámaságok” ostromának hősieken ellenállt - „rendre megtérítém az parázna hadat / már úgy imádkoznak mint a’ vízáradat” - aggodalomra tehát nincs okuk.

Az otthonvalók tágabb körébe szülővárosa tartozik. „Garabonciás” stílusban, évődő melegséggel köszönti őt 1995 májusában távolra szakadt fia (*A gyomai gyom*). Ez a kötelék soha el nem téphető (mint ahogy a szülőtől sem lehet teljesen elszakadni, semmilyen körülmények között sem!). A gyermekkor védettsége, a „pici puha vánkós” emléke kísérte őt hosszú „vándorútján” (*Váram és istápom* - Thinsz Gézának). Mint a mitológiai Anteusz a Földet, úgy érinti meg újra és újra a talajt, amelyből vétetett. Hiszen itt szívta magába az első „életszagú” élményeket, amelyek költészete alaprétegét adják. A népi életképek, ízes jelenetek bősége, az emberi figurák sokfélesége, játékos elevensége, a könnyed, itt-ott vaskos humor - mind-mind szülőfaluja öröksége (amely azóta már a két község összevonásából város lett: Gyomaendrőd). A népi élet színes forgatagát elevenen őrzik versei (*Surrancsárok, Cigánylány-álom, Enyelgés Makucsán, Bojszintó, Vén szatír* stb.).

Az „otthonvalók” közvetlen szeretete szellemi vigaszt is jelent a költő számára: tőlük megkapja mindazt az elismerést és csodálatot, amit - úgy érzi - a tágabb szülőhaza megtagad(ott) tőle (a kitüntetések, elismerések ellenére!). A szellemi élet „Fűzfa-Eldorádó”-jában, ahol „ezer költő / esik egy fő / árva olvasóra”, az igazi költészetet megszenteltségteleníti „a mindent el- s benyelő politika” (*Ráspoly, Sajtószemle, Statisztika* stb.). Az immár szétszéledőben levő „vert sereg”-hez tartozónak érzi magát, akitől „az ifjú Bunkó” még érdemeit is elvitatja - szemére hányván, miért menekült el Polüphémosz barlangjából, ahelyett, hogy agyonverte volna a félszemű óriást (*Tűzkeresztység, A vert sereg, Odüsszeusz és az ifjú Bunkó*)! Rezignáltan veszi hát tudomásul, hogy sorsa: az észrevétlenség - mint a Legnagyobbaké éltükben; hogy annál fényesebben világítsanak haláluk után (*Epikureus*)...

Jóval ironikusabban szól a költő az „otthonvalók” tágabb köréről: a *Magyari népek levelesládájában* élesen satirikus képekben idézi meg közállapotaink s irodalmi életünk elképesztő anomáliáit (*Lebujország, Könyvtemető, A tolvajt meg kell menteni, Írói baloldal* stb.).

Mindmáig vállalhatónak érzi a szegedi ÁVÓ foglyaként 1950-ben írt versét: „Megültem börtöneid Magyarország / és már / nincs türelmem hozzád / mások visszatorolnak / odamarnak / én már / csak átállépní akarlak”. A Szózat jóslata okkal-joggal teljesül be rajtunk: „a sírt hol nemzet süllyed el ne másnak / hányd fel / tulajdonodul ástad”; „népmilliók szemén ez a mély /

közöny / ül - gyászkönnyet ne remélj” (*Türelemfogytán*). Ő, akit 1943-ban és 1950-ben egyaránt „hazaáruló”-nak bélyegeztek, „az utolsó szó jogán” visszafordítja a vádat: „Nem arról van szó, hogy én elárultam a hazát, sokkal inkább arról, hogy a haza hitszegő módon elárult engem. Kérem a hazát elővezettetni és a vádlottak padjára ültetni” (*Az áruláshalmozó*).

Nem Határ Győző az első költőnk, aki „hitszegőnek” tartja hazáját! Már Vörösmarty „vén kacér”-nak nevezte, ki nem tud számot adni róla, „hová tevő boldogtalan fiait” (*Előszó*). Vajda pedig „bukott hölgy”-nek, „eltévedt anyának”, aki cserben hagyta „hű fiait”, s keblére ölelte, kik gyászát szerezték (*Luzitán dal*). Természetesen mindkét vers nagy történelmi vereségek után született (a szabadságharc bukása, kiegyezés); de kisebb katasztrófa volt-e a nemzet számára mindaz, ami 1956-ban történt? Ady százszoros erővel ostromozza nemzetét: „Magyar föld, te juh-legelő, / Öngyilkosa erődnek, / Mi lesz, hogyha kürtöseid / Elfáradva kidőlnék?” (*A kürtösök szava*). Ebben az országban a legjobb szándék is visszájára fordul. Nem csoda hát, ha Határ Győző újjáírja a *Nemzeti dal*-t: „baleknak születünk / balekként halunk meg /.../ ha ránk lemosolyog Álladalom Jóság: / mi csepp dolgunk csupán / az alattvalóság /.../ baleknak küldetvén / balekként megyünk el / békélve sorsunkkal - / gonoszistenünkkel”. Egész történelmünk csupa kudarc, s mi ezt „győzelem”-ként igyekszünk feltüntetni - ezzel fokozzuk önbecsülésünket. A közös Sorsból senki nem vonhatja ki magát, aki ezen a tájon született: „nemzetemért mért bánkódjam? / népnemzethalálban / együtt vagyunk s a hurokban / benne már a lábam” (*Nemzethalál*). Hiszen a néppel együtt pusztul a nyelv is, s azzal együtt az egész kultúra.

Ezekbe a versekbe a költő vendégszövegekként beépíti Balassitól kezdve szinte az egész magyar költészet „vezér-gondolatait”, alap-képeit, ezzel (is) hangsúlyozván: itt egy történelmi folyamatról van szó, amely mindmáig nem ért véget. A *Krónikásének* 1990-ből a kurucdalokra s Ady 1918-as *Krónikásénekére*, illetve Arany *János pap országa* c., 1948 őszén keletkezett költeményére utal vissza - amelyek mind „népnemzeti valóságunk - sírnivalóságunk állapotjáról” adnak hírt az utókornak. Hogyan bízhatnánk *lényegi* változásban, mikor „a János gazda begyulladt trágyadombja / vidáman égdegél és fojtó bűzt ereszt”? „János gazda” persze a mi véreskezű, ‘56 után „rendcsináló” K. Jánosunk is! „Csudák jött Éve nagy-sok várások hite / idetorkollott: a züllés fele halad” az ország. Megújulást nem is remélhetünk, legfeljebb majd a most-születő-felnövő új nemzedéktől, amikor az „új-anyaszülte arányos nemes derék / újdándi nép - új ezredév ígéivel” cseréli fel a „szennyáradat” demagóg szavait.

Az azóta eltelt évtized mutatja: a „váltás” valóban nem könnyű! „Már megint beszélünk s csak beszélünk” - ahogy Petőfi írta volt 1948 nyarán; s „fáradtan biztatjuk egymást” - mint Ady érezte a világégés idején. Valóban a Végkor jött el - amit Nostradamus, s újabban Hamvas Béla jóslatai ígértek? - kérde Határ Győző némi malíciával: „azt mondd ‘jövő ilyenkor’... milyenkor?! / mi jövő leszen jövőre - milyen kor?!” (*Jövő ilyenkor*). Bármilyen kormány jött is - s jön még - a hazai állapotok nemigen javulnak!: „egyik ‘Új Fejezet’ olyan mint a másik” - mindig új s újabb „Megváltók” ülnek a nép nyakába, mitsem bánva, „hogy hány özönvíz jön majd” utánuk (*Hungaria Aeterna*).

Az irodalmi élet torz értékrendje egyre inkább a silányság felburjánzásának kedvez (*Költészet-központúság, Országszentelő, Verbige, A Paava, Bunkóciska* stb.). A „szájjártatás” művészete lett a legkelendőbb, „s mi lett-légyen-vot-vón’ HAZ’ A MAGASBAN / a HIG SZÓFOSÁS / mélylapálya lett...” (*Mélyföld*).

A „mélyrepülésben” - „laposkúszásban” araszolható kisemberek között az igazán Nagyok csakis úgy érezhetik magukat, mint Gulliver Liliputban - hálát, megértést, netán viszonzást nincs kitől várjanak (‘*A falu jegyzője*’ - utalás Eötvös József regényére, Taksony vármegyére; *Az utópiás* - Szász Bélának: „tanulj meg tönkremenni / hogy föld és trágya légy / föld nélkül is

teremni / hogy áldjon majd a nép”). Határ Győző számára mégis elégtétel az a tudat: „... Ami József Attilának a Mama volt / holtomban az leszek a Hazának” (*Mama*).

A 7. ciklus - „hádeszi” szám! - a korábbiaknál elvontabban, filozófiailag hatol be az Élet-Halál titkaiba (*Életszentség levelesládája*). A versek zömét a költő azoknak ajánlja, akikkel együtt vívta szellem-harcait, s akiknek sorsán éppúgy keresztülgázolt a Történelem, mint az övé - „a Jazvaták sakálvilága” volt az erősebb, s Hátsó-Eurázia pokoltüzén elhamvadtak közös álmaik-vágyaik (*Igénytelen szív*, *Une autre vie* - Jékely Zoltánnak, *Havas éden* - Mándy Ivánnak, *Largo* - Lengyel Balázsnak, „70 utánra”, *Kövek* - Siklós Istvánnak stb.).

Az „életszentség” titka: a hűség önmagunkhoz (*Szent* - Babits Mihály emlékének). Határ Győzőt magát is ez tartotta meg annyi viszontagságon át: „hűség életszentelő hűség / szívet reszkettető gyönyörűség” (*Hűség*). Már 1947-es prózaversében (*Határérték*) elhatárolta magát az illúzió-kergető, ámokfutó betűvetőktől. Az igazi költő a Magaslattal táplálkozik, saját „határértékét” a „végzet algebráján” ismerve és számon tartva.

Kezdetől fogva úgy tartotta: Élet és Igazság csak a szembeszegülés méltóságából fakad; a Hazugság Fejedelmének soha nem volt hajlandó hódolni. Szellem-erejét a hamis viszonyok átvilágítására használta; nem saját érdek-útjának egyengetésére. Ezért joggal remélheti: holta után „örök élet”-re támad majd fel (természetesen, műveiben - hiszen a túlvilági életben ő nem hisz!).

Ő, aki nem az élvezetek hajszolására, vagyongyűjtésre vesztegette életidejét, nem szolgált „rab ember barmában” az Úrnak, s nem is uralkodott „rab ember barmán”, hanem elmélődéssel s megfeszített munkával töltötte napjait, éveit, s „utolsó szempersenetéig” azon töpreng: mimondó legyen a Létezésről - boldognak érzi magát, mert jól sáfárkodott a rábízott talantumokkal (*Sokszor úgy*). A „hamis életet” élő, önzően csak önmaga „boldogulásán” fáradozó ember viszont kiüresedik, kiszakad az emberi világból - ezért boldogtalan (*Oszlopszent* c. kisprózája).

Meglepő, hogy ebben a „komoly”, s talán a legfontosabb életproblémákkal szembenező ciklusban is mennyi játékos, könnyed dallamvezetésű, mind vizuálisan, mind akusztikailag különlegesen megformált vers van (*Zeneszer* - hegedű-alakzatban tipografizálva; a pergő ritmikájú *Hullóangyal*; a Balassi modorában írt *Vízivóknak való*; az altatódal-szerű, magamagát halálba ringató *Jóisten*, s a csupazene-zengés-csengettyűző *Tintinnábulum* stb.). Persze, a látvány, az érzékek itt is mélyebb gondolati valóságot közvetítenek: a lélek szárnyaló örömet. „Terülj terülj öt érzék / s az áldás érverését / a melleden dobold” (*Hárfajáték*).

A költő évődő kedvét, pajkos humorát azonban leginkább a *Húgomasszony levelesládájából* ismerhetjük meg. Ide zömmel tréfás, civakodó-udvarló, zamatos-ízes versek, kacagtató mondókák, hadarórigmusok kerültek (*Balkezes bók*, *Kozmetika*, *Széptevés*, *Ha én neked volnék*, *A nyest és a nyuszt*, *Vének a butikban*, *Kesergő*, *Szottyosok*, *Száritó szél* stb.). Határ Győző számára a primér népelet a kiapadhatatlan „tisza forrás”, amelyből mesélőkedve, humora, nyelvi szemléletessége bőséggel merít.

A későbbiekben ez a humor kissé kesernyésebbé válik: a XX. század megszenstelenítette (deszakralizálta) ezt a forrást - így iszapos üledékén, zavaros felszínén már csak ironizálni lehet. A köznapi ember - elfogadva a kaotikus életviszonyokat - „idomult” a hamis kor hamis kíváncsiúihoz (mi mást tehetett volna?). „Ötvenhatban - Hatvannyolcban / Nyolcvankilencben - ki mikor / pattant meg evickélt vagy pottyant / le a Pártállam ágbogaiból /.../ örök markecolásban élünk / hogy szánkra ráfagy a fanyar ficsor / nem volt az mindig így hogy a /

pofánk is csupa áj-váj kámpicsor // ámbárvást élni mindig muszájtott / de nem volt ily zűrös galibás / fene aki kitalálta: a Fő Karambol- / felelős: az! az! Az volt a hibás” (*Zavaros élet*).

A kaotikus élet ellentmondásain csakis bölcséleti síkon lehet felülkerekedni - vagy a Halál szabadít meg tőlük. A Szöllőssy Klára emlékének szentelt *Tudás és szenvedés* c. költemény a megbékéltség létállapotát mutatja: „egy jobb-lét amelyre szenderülnünk és abból fel sem is riadnunk: áhíttatik / gyík-csók / kavics-pipacs / tellurium-tenyér / annak, aki túlhan-túlontúládott tudáson-szenvedésen”.

Ez tehát az „üdvözülés”! - aminek gyönyörét már életében megízlelheti az, aki az eleven élet izgalmaival-fájdalmakkal teli zűrzavarán felülemelkedve, csillag-magányban élvezi a Magaslat derűs közönyét: „légymint e dal olyan sikoly-magányos / örök fényévben úszó égítést / a pusztakép: hártva von magához / meglásd: magányod mindjárt édesebb” (*Édes magány*).

Vajda Üstökőse, Ady „lidérces messze fénye”, Tóth Árpád, Juhász Gyula, József Attila csillag-magánya, Kassák „csillagszíve” jelölik az utat, amely e magaslatra felvezet - a Halhatatlanok lánc-menete tiszta és éles fénnel világítja be a sötét földi labirintus tereit.

A születés-újjaszületés-teremtés titkát is „húgomasszony” örzi; az ő tiszte az Élet dajkálása. Weöres Sándor „bűvölő”-dúdogatóival rokon az a kis „álomdiktató”, amely az ezoterikus tudás mélységeibe világít be: „hullócsillag csíkja fut / égből estem: sírjátok / bűgőcsiga-zenezeng / eltanyáznék idelent / annak aki kandikál / még egy élet kidukál / fél-szeletnyi kis falat / földi élet-futamat / ángyikámnak szóljatok / megszülettem itt vagyok” (*Virágszál*). Ilyen jellegű verseiről írta Makkai Ádám Határ Győzőnek egyik - 1971-ben kelt - levelében: ő és Weöres „irodalmon túli szellemi beavatottságok és tartalmak hordozói”, „clairvoyance”-ok - azaz tisztán-látók, látnokok. A Kozmosz életidejében mi mindannyian csak egy porszem vagyunk - létünk az örök Körforgás része csupán (a levelet közzéteszi H. Gy.: *Életút* III. k. 286. p.). Ugyanakkor költőnk tisztában van vele, miben különbözik költészete Weöres Sándor költészetétől: „W.S. készen ugrott elő a burokból, én hosszan, mind-botladozva kerestem - és kutatom máig - „aretémet”. Benne él a költészet - bennem naponta elbukik és újratámad”. Weöres „par excellence” költő - Határ Győzőnek a költészet csupán egyik műfaja (Gömöri György interjúja H. Gy.-vel; in: *Az Ige igézetében* 193. p.)

A 9. ciklus - a spirál csúcsa, szintén szakrális szám: a Szentek Szentje - a *Sevallásúak levelesládája*, amelyből Határ Győző világképének alappilléreit ismerhetjük meg. A szellemi függetlenség „kiskatéja” ez a maroknyi vers.

Költőnk nem ateistának, hanem agnosztikusnak vallja magát; ami csupán annyit jelent: a végső kérdésekről *biztosat* nem tudhatunk, elménk csak tapogatózik a sejtek labirintusában. Egyetlen valláshoz sem kötődik, mert nem a hitet, hanem a rációt tartja a szellem „fegyverének”, amellyel a léttitkok átvilágítását-értelmezését megkísérelhetjük. Épp ezért ironikusan kezeli mind-azokat, akik a hit lajtorjájába kapaszkodva, egy-egy valláshoz tapadva átkot szórnak a nem-hívókra, sőt a más-vallásúakra is („eretnek”-nek nyilvánítván őket). A „kegyhelyek”, templomok, katedrálisok az ő számára kultikus - kulturális élményt jelentenek (*Vesztőhely, Rubens, Mantegna: 'Férfi-portré', Székesegyház, Hamvahordó, Eső* stb.).

Arany János *Fiamnak* c. versét idézi az *Istenhalál* c. költeménye mottójával („Oh, ha bennem is, mint egykor, épen / Élne a hit, vigaszul nekem”) - ami nagyjából egyidejű Nietzsche *„Isten meghalt”*-élményével. Mindez arra utal, hogy a modern ember tele van kétellyel, nincs tapasztalati „bizonyossága”, hitbeli meggyőződése Isten létéről, hiszen hiába fohászkodik hozzá „hindu mozlim keresztény zsidó” - a földi világ panaszáradatát nem hallgatja meg, nem is orvosolja. Épp ezért Határ Győző csak azt tartja „meglett férfiember”-nek, „ki éjt-nap

szembenéz / a jelképvilággal / bitang bölényként él- / hal s látni nem áttal” (*Kancsal ajánlás az Özön Közöny margójára*).

Az élet az ő felfogásában folyamatos égés - elhamvadás: „máglyák vagyunk / lassúdan égünk / ameddig kiméretett minékünk”. Az élet-gyertyák sorra fellobbannak - ellobbannak - „tengerző századok egymásra dőlnek / mi nem jegyezzük rovását időnek /.../ mi-létünk: a LÉT EGY NAGY SZÉLTE-HOSSZA” (*Máglyák, Gyertyák tengerében*).

Határ Győző - az összes világvallás „tudora” - hatalmas ismeretanyag alapján vont le a következtetést: minden vallás „sántító” elme-konstrukció. A történelem folyamán egymást váltják a skizofrenoid vallásrendszerek, cirkuláris koreszmék, a mániákus-depresszív hősök, a fény és a barbárság korszakai; az épelméjűség és abnormitás közti mezsgyehatár korok és földrajzi helyek szerint váltakozik. Ő, aki „kísérleti idegrendszerén” átpergette az összes tudatállapotot, utánamerészkedett a szellem „összes lehetséges természetének” - a racionális szemléletmódot érvényesebbnek tekinti a „hitbeugrás”-nál. Tisztában van azzal, hogy az emberi élet fölött lebegő „Mennyei Nagyrendőrség” valójában földi konstrukció: „tisztogatja - őrzi és megtartja lelkeinket”, nehogy „a Mennybéli Rend örökérvényűségében” kételkedni merészeljen az emberi nyáj (*Önkísérlet, A Titokzat, Álom*).

A több-mint-ötezeréves zsidó misztika, melynek az Ábrahám Egy-Istenével kötött szövetség az alapja, s amely Mózes Törvényében nyert reális életet, majd *Krisztus* tanai által világvallássá lett, végül *Mahomed* térítőparancsában kard általi világhódító hadjáratra indult - Határ Győző szerint ma már az emberiség szellemi fejlődésének gúzsbakötője. Életideje lejárt - meg kéne szabadulnunk „inkvizitórius” kötelmeitől (*Három imposztorok*).

A turpisság levelesládájába nyelvtörők, furfangos mondókák, játékos rím-konstrukciók, archaizáló versezetek, szatirikus pillanatképek, „sírversek” kerültek - jórészt az ún. „ötvenes évek” világából, amikor az egész élet „zülledelemnek” indult, miközben a szellemi manipulátorok a „szép jövő”-ről zengedeztek (*Sanyaró Vendel létániája, Kehely-nóta, Csülleng-nóta, A tékozló apa, Pont utca, Rassz nő, Kergület, Az igaz szerelem* stb.). A költő Berzsenyi- s Vörösmarty-utalásokkal érzékelteti: „nemzeti gyászoursunk” betelt - a létörvényben kavarogva lassan alámerülünk s elsüllyedünk a mocsárban mindannyian. „Forrt a világ bús tengere / az oly-szent-akarat egyrakáson / el-kicsorbult letört az ész-erő / ki-kimarjult a dulakodásban / ráhágott ezer bösz átvészeltő / bitang - rúgott a cudar világon / és árkába holtan buksengezett / (- én a létörvényből mitse láttam / csakcsupaszcsupán a seggeket) (*Gluteolátria*, 1955).

Az értékválság kátyújából hogy is emelkedhettünk volna ki? Így lett az ezredvég - „világvég”: vége lett egy világnak, amely még őrizte a tradicionális értékeket, s annak normái szerint próbált élni.

Ennek a kaotikus világélménynek felszíni gyűrűzése Határ Győző szerint a nyelvi-absztrakciós játékokkal vadul kísérletező „posztmodern újdándíság” is, amely egyre agresszívebben hódít a régi formák széttörésével, a rím- és strófászerkezetek szétroncsolásával, az elődök teljes negligálásával. „Támad a POSZTHUSÁNG”, jóval radikálisabban, mint azt hajdan a „klasszikus avantgárd” tette. A költészet „ősi kellékeinek” kedvelői pedig riadt-szégyenkezve húzódnak félre a „talmi holmik tombolása” idején, csöndben reménykedve: a „poszt-posztok” uralma sem örökkévaló... Hátha elérkezik a Világ-Avantgárd bukása is! - aminek „hiénabűzét” máris árasztja a világlíra „Dögszag-Trágyadombja” (*Husángos, Talmi holmik tombolása, Világlíra* stb.).

Az *Ujjongók levelesládájából* viszont - az előzőekkel épp ellentétben - valódi életöröm árad. Egy-egy betegségből való „szabadulás”-kor érzünk csak ilyen boldogságot, amikor Napisten gyógyító sugarai elárasztanak bennünket. A Fény feloldja „a szürkesség poklát” s égszín reményekkel tölt fel (*Heliosz-Mithrász, Naphimnusz, Imádság, A Kék szonettje*).

1987-es nagy betegsége, élet-halál-küzdelme idején ismerte meg a költő a halál-rémületet, s az abból való boldog felépülést - újjászületést. Dante szavai jártak eszébe: „ki itt belépsz...” - csakhogy ő nem akart felhagyni „minden reménnyel”! A „kapupokol torkában” tehát felvállalta a küzdelmet „a halál ördögeivel”, bár úgy látszott, minden reménytelen. Egyszers csak a „kapugaratra” érkezett, s rémülten érezte „a világosság vakulásait”, „a némaság vakrémületét”, s szívében megdermedt: „ez hát a miben-sem-lét mibenléte, a gyorskínnal való elhalálozás létállapota - ez hát a halál?” (*Elhalálozás*). Tudja: elkerülhetetlenül elindulunk mindannyian „a végső barangolósdira”; el-eljátszik a gondolattal: kísértetként ő maga szórja szét markában tartott hamvait (*Barangolás* - Lökkös Antalnak, *Hamutartó* - Vanyó Lászlónak). Olykor csábítja is a „csillag-honvágy”: „nekivágni hetedhét határnak / eldobódni olyan röpüléssel / melyet csak a kormorán merészel” Szeretne a felhők fölé szállni, s onnan alátekinteni a Magasból, honnan „Földem gömbörlületére látok / s megölelve tartom a világot” (*Honvágy*).

Senki olyan boldog ujjongással nem köszönti az életet, mint ő felgyógyulása után! *Panegürikon*ban ad hálát az Életnek, s mindazoknak, akik útján segítettek - akik hozzájárultak „diadalához”, akiknek-aminek köszönheti, hogy az, aki. *Hites Édese* az első, ki „a szája körüli derűárasztó lélekmosoly szentjános-lámpásával” világította be útját. *Barátainak* „az ingyen-adó szeretet szeretve-megölelkezését”, *ellenségeinek* pedig a sok-sok vetett gáncsot, emberfogó vasat, tigrisvermet köszöni; hiszen miattuk feszítette meg izmait s nőtt önmaga fölé. A *szülőhazától* ugyan leginkább csak ütésekert kapott - de ezek vitték előre útját; s ügyészei - ítélőbírái - a törvény, sőt még börtönőrei is a továbblépésben segítettek. Minden elmúlt az Időben - s „immár megölelkezve” botorkálnak mindannyian „a dísztelen kijárat” felé, amelynek felirata: EXITUS”. Határ Győző tehát - anélkül, hogy vallásos lenne - beteljesítette a krisztusi parancsot: megbocsát ellenségeinek, sőt: szeretetébe fogadja őket. Hiszen mindnyájan egy „gépezet” részei voltak, s gonoszásaikkal olyan felismerésekhez juttatták áldozatukat, amelyek az „önmagává válás” útján előbbre vitték. Ez hát a Sors keze, amely jót-rosszat közönnyel mér; a mi dolgunk, hogy „hasznosítsuk” ütéseit. Épp ezért „hála a fájdalom lancinálásának” is, hisz „az nyilallja belénk (...) a még meglévő lét gyönyörűségét”. De köszönettel tartozik a *Három Imposztoroknak* is (Mózes-Jézus-Mahomed), akik golyhó szertartásaikkal és szószátyár szent könyveikkel sok mulatságos órát szereztek neki - a filozófia, a szabadlengés fejedelmi lélekállapotáért, a „csillagsugárvasúton” tett felfedező utazásaiért. A *Senex Fornicator*nak azért hálás, mert felfedte előtte: „rajtunk túl Erosz a Lét távol torlásában ismeretlen”; a *Létnek* pedig azért, hogy „kutakodó vágyörülettel” vértelte fel, s „megáldotta a kételkedés képességével”; de azért is, hogy nem kínozza nagyravágyás - hübrisz - s beéri „a kiskevéssel”, mi néki adatott. Persze, mi tudjuk: ez a „kiskevés” csak a Legnagyobbaknak jut - a lét „kegyelméből”... Végül pedig „csendüljön hangos ujjongás, mertmivel énné szenteltettem a létben” - „hála ujjongás és áldásmondás a kilobbanóban”; „hála felvilágolásom végigszántásáért az eleven holtak csillaghullásával a létözönben”.

Hála tehát az Életért... Csak úgy, személytelenül - hisz nem tudni, kinek - s minek köszönhetjük tudatunkat, s azt, hogy életre születtünk. A Kozmosz gyermekei vagyunk - de teljeségükben talán soha nem fogjuk megismerni-megérteni a Kozmosz Törvényeit. Határ Győzőben mindenesetre erősebb a kíváncsiság, mint a halálfélelem: utolsó szempercenétig szeretné éber tudattal figyelni, mi történik majd vele, mit tapasztal, ha valóban átlépi a „halálküszöböt”. Ezért lép „tegező viszonyba” a Halállal, a Tudás Királynőjével („jöttöd lesem jöttöd várom / Regina Scientiarum” - *Bölcsesség végórája*).

Az *Ijedelmek levelesládája* már-már búcsúzkodás - hiszen nyolcvanon túl bármikor betoppanhat a Kaszás... Levél-üzeneteit itt azoknak a szellem-rokonoknak küldi a költő, akikről úgy véli, nem merültek el a kor „vízözöné”-ben, s tiszta tudatukat megőrizve, a Szellem Noébárcáján mentették, mentik a kincseket (*Halak énekelnek* - Áprily Lajosnak, *Robot malacai* - Weöres Sándornak, *Patio ergo sum* - Németh G. Bélának, *Bon Courage, Betegtükör* - Domokos Mátyásnak, *Talpaspohár* - Lakatos Istvánnak, *Kuvik* - Mándy Ivánnak, *Erdőzúgás* - Kenyeres Zoltánnak stb.).

Nem zúgolódik betegségei miatt, hisz tudja: ha itt az Idő, menni kell - „parázsolás hamvadóban / el kell mennem el valóban (...) parázsolás füstölgése / szétvereslő elpergése” (*Paraszas*). Mégis erős megpróbáltatás számára a kórház, a sok gyötretés (*Lancináló, Csöpögtető* stb.). A Hádezből érkező baljós-figyelmeztető jelekre fülel, s csendes halált remél: „közel-távol nékem kuvikolnak / álmom mélyén jóreggelre - holnap / ha úgy adtnék szenderedni el” (*Kuvik*). Megrendítő elevenséggel idézi meg a lassan-fokozatosan leépülő test gyötrelmeit: „A szélben fájok (...) fájok a szélnek a szél fáj nekem (...) csavarodom mint az Inferno emberfái” (*Erdőzúgás*). A fizikai romlást oly érzékletesen jeleníti meg, mint kevesen a magyar irodalomban (ami nem is csoda, hiszen költőink közül igen kevesen éltek túl 80. életévüket - azaz a test leépülését): „röntgenszemmel járom hús setétjét / s csontvázig látok csontig meztelent” (*Aggastyán szól* - Major Zala Lajosnak). Úgy véli: az életforgatagban mindegyikünk szerepe ennyi csupán: „Mellékalaknak lenni egy shakespearei tragédiában, aki a melléadott levéllel tarsolyában hordja tulajdon halálos ítéletét” (utalás a Hamletre - *Sorsközösség*, Kántor Zsoltnak). Nem kíván még egyszer visszatérni a Földre, hol annyit szenvedett (még ha e sok szenvedés javára volt is): „virágzik a japonika / virágzik a róza / itt feszítetek keresztre / húzzatok karóba / ha az Örök Visszatérés / gondolata kísért / legyen gyötres számonkérés / a létesülésért” (*Virágágy*).

Így éli meg minden egyes ember a „világvégét”, persze csak szubjektíve, önmaga számára: „örül”, ha végleg elszakadhat szenvedései szinterétől (*Talpaspohár* - az öreg Arany János „búcsúja”). Persze, a világ, a történelem megy tovább a maga útján - immár tőlünk függetlenül; s közönnyel szemléli a mi kihullásunkat az Időből.

A 13. ciklus (ismét szimbolikus jelentőséggel) a *Haldoklandók levelesládája* - azaz a Változtathatatlanul való végső szembenzés, immár nem pusztán személyi szinten, hanem mint „közös” emberi Sorssal. A hosszú életűek mindnyájan végigélik az *Életévszakokat* (nem úgy, mint azok, kiket még virágzó korban ragad el a halál!). Szinte-szinte kedélyesen búcsúzik „játékszerétől” - földi alakjától, s az evilági örömöktől, amelyek már nem őt illetik (*Játékszer, Oroszlánlábú, Istenhózzád, Kórház, Nekrológ I., II.* stb.).

Mint „halálugrást” a Magasból - úgy képzei el költőnk szelleme végső felszárnyalását - teste aláhullását (*Csukafejes* - Lengyel Balázsnak). Aztán a jég-éj következik, a csontmerev hidegség (*Regények alkonya* - Csoóri Sándornak). A hústest még dönthet: kívárja-e a morfium hatását s tűrje a gyötrelmeket? - avagy ő maga vágja-e el földi kötelékeit? Hiszen a kibíratatlan fájdalommal leépül a személyiség, elveszti méltóságát, tartását. Akkor már jöjjön inkább a Nagy Megsemmisítő: „majd özőn könnyeid is felszárogatja / a könnyű közöny özőn garatja / könnyek áradattal zúgása-bősége / lökj engem éjemet oltó sötétségbe / könnyek özőnével zuhogása: bőség / jöjj életkitoloncoló keserűség” (*Ne múljék el tőlem* - Ottlik Géának).

A „fájdalomtalanság” fényűzése lassanként elmarad, már a csillapító se használ; „iszapsűrű félelem” borítja be az éjszakákat, „a tű-kín áramütése a testen / átalver májon veséken lépen”; ebből az álomtalan-álmatlan éjszakából már nincs, nem lesz felépülés! (*Hallga-csak-hallga, A kipihenhetetlen*). A „haldoklandó” már sejtí: a halál ellen nincs orvosság! Jobb, ha szépen-csendben elfogadja az elfogadhatatlant, s megadja magát! „Alkudni próbálsz esztelen / barom! facsard ki irhád verítékét / benned-széthulló Négy Elem: / szép kiremegéssel - úgy várd a végét” (*Ars moriendi* - Zollman Péternek). Morpheusz-Thanatosz tejtestvérek: legszebb halála annak van, aki észrevétlen siklik át az álomból a nemlétbe: „szárnyak visznek arra úsznak / add meg magad Morpheusznak / kérjed kegyes kedvét s ha van: / - ólomálmát álomtalan” (*Elcsendesedésre*).

A záróciklus (*Világmindenség levelesládája*) kozmikus távlatokba helyezi életről halálról való sejtéseinket (hiszen biztos tudásunk erről soha nem lesz!). A személyesség köreiből kilépve a költő az elpergő Élet objektív törvényeit kutatja, az Emberórán billiószám alá hulló emberparányok évszázmilliomokon át tartó folyamatos vonulását a Világmindenségben. A Mindenségnek valójában mindegy, kik s milyenek vagyunk, voltunk; „a milliárdszor milliárdnyi talajjá enyészett embertömeg” nyomtalanul eltűnt az Időben - az egyedeket senki nem tartja számon; az „üdv történet” csak önáltatás - illúzió! „Leckénk volt a tragikomédiából / alakalimpálunk: ‘üdvösségre’! - - / ránknehezedik már és legázol / a nagymindenség nagy MINDEGYESÉGE” (*A Mindenség Mindegyesége* - Kabdebó Lórántnak). Petőfi *Szeptember végén* c. örökszép versére az *Elhull a virággal* felel: „az élet dolga az eliramlás / mit csudálkoznál költőm ezen? / a semmi testé: a romlás - elomlás / szórás nyelettetés: / a térözön // nyargalj nyargalj riddogálj az éjben / hogy örvények éggé köpüljenek / míg nem léssz az özön ég Ridegében / a halandóságnak / - hadüzenet”.

Határ Győző tehát nem hisz a túlvilági „üdvözülésben”. Az angelológia-démonológia többévezredes képzetrendszerének realitását megkérdőjelezve arra int bennünket: a szeretetet ne az angyalokban s Istenben keressük, a gyűlöletet pedig ne a Sátánban - hanem mindkettőt önmagunkban, mert Jó és Rossz magva bennünk van elrejtve (*Angyal az Angyalnak Angyala*).

Az *Élet - örök ravatal*; mindannyian e ravatalon fekszünk, kiket a létparancs életre szólított. Szellemünk alkotásai viszont túlélnek bennünket; s a könyvek - mint az emberi Szellem fellegrárai - megőrzik „üzenetüket” késő korokon át (*Egy oszlophoz* - Jékely Zoltánnak). A szellem számára - ha szabadulni vágyik a fojtó létbörtönből - „az intermundium a végső vészkijárat” (*Vészkijárat* - Baka Istvánnak).

A bölcselői hajlamú ember valójában egész életét az időtlenségben tölti: eleinte szórakozottan lesi-figyeli az idő telését-múlását, majd mikor már fogyni érzi idejét, „az ömledező lét odaadó figyelmetlenségének” szenteli figyelmét, s onnan-tova már észre sem veszi napjai telését-múlását, végül „elérkezik az időtlenség partjaira és ez az ő megérkezése” (*Az időtlenség partjain* - Károlyi Aminak). Ez szinte minden zseniális alkotóra jellemző, aki nem a cselekvésnek, hanem a szemlélődésnek szentelte életidejét. Valójában az tud meg többet a világ természetéről, aki nem veti bele magát az életcsatába, a „világátalakító” illúziókba, aki kívülreked a mindennapi érdekharcon.

Ez tehát Határ Győző „summázata” az életről s a Világegész működéséről.

Saját személyiség-alkatát „eretnek”-nek tartja, épp azért, mert egyetlen dogma-rendszerbe, bejáratott gondolkodási sémába sem volt hajlandó beilleszkedni, semmiféle csoportérdeket nem tartott szem előtt, s a társadalmi hierarchiába sem kívánt beépülni. Ennek ódiumát viselte -

előnyét élvezte egy életen át. Az ennyire független személyiségű ember a kortársaktól nem is várhat-kaphat tökéletes megértést-elismerést, hiszen élete magasán a középszerűek véd- és dacszövetsége fölött zajlik, kívül a mindennapiságba begyöpösödöttek érdeklődési körén. Találkozási lehetősége csak a Legnagyobbakkal van; azok viszont mind külön-külön, saját szellemalkatuk s magányuk körébe zártan élnek. Ezért érzi talán „vereségnek” személyes sorsát - holott épp ez halhatatlansága záloga; a Nagyság titka: „korszakszelve szálltonszállva szálltam / tengeröltő emberkormorán / otthon voltam száz galaktikában / demiurgosz sorsát verte rám / a lét - lennem munkáló baromnak / túrtön lennem örök Második /.../ mennydörög a lények óceánja: / istenén az ördög átka van / vereségnek jöttem a világra / s vereség hogy tűntön-távozzom” (*Bogumil* - Tudós K. Györgynek, Stockholmba).

A személyes élet gyötrelmei, vívódásai, netán kudarcai az Egyetemes Lét megértésének záloga. Határ Győző kozmikus költő, mert szelleme áttöri a földi gátakat, és az emberi sorsot a Világmindenség összefüggéseibe ágyazza. De „kozmosz” teremtőerejében is: a káoszról Kozmoszt alkot. Ez pedig Isten attribútuma: a legnagyobb művészek Isten erejét és teremtőképességét hordozzák magukban (természetesen szimbolikusan). Ezért Halhatatlanok.

*A Magyar Költészet Kincsestára, 68. kötet,
Unicornis K. Bp. 1998.*

„A szenvedés ijára felfeszítve:
húrod messzebbre hord”

A KARKASSZBAN

*véka alá rejtett az olyan szövétnek
mi csak lángol magában - nem világol
ezért lettem én világszégyenének
a szög - ki kibújik minden zsákból*

*így lettem elvakart világótvárából
kit említeni szégyen ismerni vétek
és egyformán utál tábor - ellentábor
a kiátkozott középén: az a szövétnek*

(A szabadon szólás szörnyetege)

Pontos és hiteles önjellemzés. Ugyanakkor megszégyenítő szellemi életünkre nézve, amely soha nem integrálta legnagyobb gondolkodóink, művészeink „intelmeit” még élünkben; s csak holtuk után döbrent rá arra: iránymutató jelzőoszlopok voltak, akiknek szavára figyelmezve könnyebben megbirkózhattunk volna mindenkori problémáinkkal. Nem rajtuk múlt, hogy „véka alá rejtetten” pislákolhatott csupán szellem-lángjuk - ellentétben a bibliai parancsolattal („Gyertyát sem azért gyújtanak, hogy a véka alá, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék és fényljék mindazoknak, akik a házban vannak” - Mt. 5: 14-15.). A XX. században, kivált annak második felében a fénylő Igazak nem is juthattak szóhoz. Véka alá dugták - nemhogy szavukat, de még őket magukat is!... Csakhogy a szövétnek - lefojtva is, fulladozva is - parázslík; tehát mégiscsak betölti feladatát! Babits „gyertyalángja” (*Isten gyertyája*) még szabadon tört az Ég felé; a szövétnek fénye csak kormozott üvegen át - alig-alig pislákolva - juthat el az emberekhez. S a sokaság már nem is igen viseli el a tiszta fényt, mert nem szeret szembenézni önnön valódi arculatával.

Határ Győző nem igazodik a „sokaság”-hoz, sem pedig az irodalmi szekértáborok szempontjaihoz - mondja a magáét, egyenlő távolságot tartva a különféle érdekcsoportoktól. Úgy véli: az Igazság mindenkor a „kiátkozott” középén van; ezért kezel iróniával mindenfajta részgazságot. Ez teszi líráját némileg „picassoid” jellegűvé: megfricskázza maga körül az egész világot, s benne önmagát is, persze. Ez nem azt jelenti, hogy nincs költészetének tragikus hangoltsága, hiszen az ironikus felszín gyakran mély sebeket, fájdalmat rejt, a sokat-szenvedett embernek a világ bajain való felülemelkedési képességéből fakad. Meggyőződése, hogy semmiféle világboldogító eszmével, „üdv történeti” ígéretekkel nem lehet segíteni a szörny-valóságban; leginkább még a mindenkori „hazugság-összjáték” leleplezésével. Ezért nézi majdhogynem derűs nyugalommal az országos önpusztítást, melyben ismét Ady jóslata látszik igazolódni: „Cirkusponyvák bohócorsa leng előttünk” (*A fajok cirkuszában*). Hiszen a történelmi tragikum nálunk mindig komédiába fűlt (Arany János: *Nagyidai cigányok*, Arany László: *Déli bábok hőse*). Határ Győző lírai oeuvre-jéből pedig a XX. század második felének (tragi)komikus eposza rajzolódik ki: a *Karkassz*, amelynek mindannyian foglyai voltunk - s talán még vagyunk

is, lélekben. Nem véletlenül került a kötet címlapjára egy H.Bosch-festmény-változat: az (élet)fa viruló lombjai közül egy luciferi pofa vigyorog elő, s az ördög Paradicsomkertjében a hóhér segédei lengetnek győzelmi zászlót.

E kötettel válik teljessé a költő szellemalkatáról már korábban kialakult képünk. A hagyomány minden rétegét - a legősibbtől a legmodernebbig - szintetizáló költészetről van itt szó, mind virtuóz verselésében, mind formaképző eljárásaiban, s a legkülönbözőbb nyelvi rétegeket egymásra vetítő, egybejátszó, játékosan kreatív stílfantáziájában. Költészetének avantgárd jellegzetességei is itt mutatkoznak meg a legteljesebben - amennyiben az avantgárd legfontosabb ismérve a kívülállás, az élet minden jelenségéhez való kritikai viszonyulás, a társadalmi konvenciók megbontása s ennek kísérőjelensége: a nyelvi „robbantás” (a kifejezésbeli sztereotípiák szétzilálása, merész újító törekvések mind a szóalkotás, mind a szintagma-struktúrák szintjén stb.). Szuverén személyességgel és hihetetlen belső intenzitással hasonítja magához a poétikai alapformákat - ironikus próza-szövegek, nyelvi blöffök, ön- és világ-csúfoló halandzsakreációk, a stílis szerepjátszás kimeríthetetlen verbális variánsai vegyülnek nála a legtisztább, legmélyebb lírával. Felfogásában a tragédia és a komédia egy-tőről fakad: bármely élethelyzetet szemlélhetünk így is - úgy is; ha nem akarunk belepusztulni a szenvedésbe, akkor meg kell tanulnunk kinevetni önmagunkat („*Tragédia? - nézd komédiának, s legott mulatni fogsz!*” - mondja már Madách Lucifere). Hol sírunk - hol nevetünk önsorsunk buktatói fölött.

A kötet ciklus-beosztása koncentrikus körökben táguló-bővülő (a személyes problematikától a világegész létállapotának filozofikus megközelítéséig).

Álomvízióiban (amelyek végigkísérték egész életét) a tudattalan szub- és szürreális élményei törnek felszínre; a jelenségvilág tengerén lebegve, a szubjektum intuitív tapasztalatai bukkannak elő az abszurd valóságról, amely maga is fantasztikus álmok - rémálmok szövedéke (*Pók az ökörnyálon* c. ciklus). Reviczky ironikus lírája, Csáth Géza félig-élt, félig-álmodott bizarr novellái, Füst Milán vizionárius képzelet-futamai, Krúdy szecessziós, majd később szürreális prózája, vagy a kései József Attila egyszerre tapasztalati és absztrakt komplex képei már előlegezték az „élet - álom” és az „álom - élet” egymás határait át-áttörő szüntelen ozmózisát. De Határ Győző - messze túllépve még rajtuk is - elmos minden „határt” a felszíni és a mélytudat között: „úszni álom tengerén a fulladásig / s ne tudni mék az egyik a másik / a lélek - ha lélek ki hálni jár belém / csak úszik: úszton-úszom az álom tengerén” (*Álomtenger*). Az empirikus valóságnál jóval mélyebbnek, igazabbnak érzi féléber-félálomban megélt intuitív tapasztalatait: „létnek ha van igazándisága és életnek teljessége a létezőben ha van: öbenne van s a kettő közül ő az - ez az, ez a másik / ez a csili-csali csali-csalhatatlan, csali-halhatatlan - ez a fennlétező / ez az élet-tettenérő álomvilág / mégis! inkább! ez tán az igazándi” (*Világálmom* - Kabdebó Tamásnak). A kitágult Idő - a bergsoni „életdús” pillanatok „tartam”-mal telítettsége (durée) - koncentrálódik ebben a nagy-intenzitású álomlebegésben: a képzelet, a gondolat szabadon csapong, nem ismerve sem földi, sem kozmikus határokat.

Költőnk persze ezt az álom-életet sem veszi komolyan. „Határ-átlépéssel” még tágasabb dimenziókba kívánczik: „azt álmodtam, hogy átestem a halálon. Ám alighogy felfedeztem ezt a „halálutánit”, rádöbbsentem, hogy aki ezt belátja, nem ‘én’ vagyok. /.../ „Csak az üres tudat maradt belőlem - az egykori tudat befogadóképességének (aki voltam) a befoglalóformája /.../ egy olyan tudat-keret, amely lélektől / animától - személytől / éntől / éniségtől függetlenül megy - rohan tovább az ismeretlen közegben” (A „*halálután*”). Filozófiájának egyik sarkalatos pontja, hogy személyi tudatunk lebomlik a halálban - s a khaoszmosz „fekete lyukként” magába nyel. Költőként azonban némileg másként képzei el ezt a „felszívódást” (hisz itt az irracionális lehetőségnek is ad parányi esélyt!) - hátha e tudat-keret majdan új és más személyiségtartal-

makkal töltődik fel, újabb „megtestesülések” során?! Az „élet - álom”-ból végül mindannyian kikopunk - Határ Győző tehát ironikusan szemléli magát az elmúlást is: „mint a percegés / a szű percegése a fába / úgy hatol belém az öregedés / minden hiába /.../ szemem is új van: / befele-röntgen - Harmadik Szem / azon lesem hogy folyton folyton / folyvást öregszen /.../ éjfékete én / hálóg mögött ha nyugodni térek: / lógva a lét álommennyezetén / álomdenevérnek” (*Szédülés - alálógás*).

A szarksz (a hústest) fokozatos romlását, lassú leépülését sem fájdalommal, inkább humorral fogadja (*Hullakabaré* c. ciklus). Hiszen az „életvizsgán” végül mindannyian megbukunk, s „gyalázatunkkal” térünk a sírba - ez az emberiség köztragikuma (*Bukás minden tárgyból*). A súlyos témát a játékos forma ellensúlyozza: könnyed ritmikájú, kacagtató versezetekben, kihasználva a szavakban - hangalakban rejlő rímlehetőségeket idézi meg a költő a haláltánc groteszk vízióit (*Covent Garden, A konfabulátor, Bendegúz Béka karrierje, Vis major* stb.). A kabaré műfajának megfelelően vaskos jelenetekben, a népelet vagabundos - olykor trágár - kifejezéseivel, a kivagyiság - heje-huja-vidámság dacos élni-akarásával vonultatja fel a „halálmenetet” (*A cipzár-ballada* - Heltai Jenő emlékének, *Az orvhalász* - Jékely Zoltánnak, *Kacorkirály* - Sulyok Vincének stb.). *Mr Funeral director*, a temetkezési vállalkozó ritornellójában derűsen nyugtázza: „a hullának is élni kell, a hullából is élni kell” - hiába, a világ így kerek! Költőnk magára vonatkozóan is kesernyés fintorral összegez - mint egykor Arany az *Epilógusban*: „Sok kudarcom mit meséljem / ha mi volt is kis esélyem /.../ - fogyatékban / elfogytanak: napok évek - elvitettem szerencsém /.../ péntek tizenharmadikán / ilyen bajnak szült az anyám!” (*Szerencsenap*). Mindnyájunk közös sorsa: az egyre szűkülő életesély...

A *Kárvallás - Szerelemvallás - Hitvallás* c. ciklusok életösszegző jellegűek. Kettős életérzés fogalmazódik meg itt, mint egykor Kosztolányinál a *Boldog, szomorú dalban*. Költőnk „boldog”: „mindent elvégeztem, megalkottam, amit akartam”; mégis „boldogtalan”: „az én teremsem betakarítása húsz évvel elkésve érkezett”. Alighogy valóra váltak ifjúkori tervei - álmai, máris itt a vég: „éjem feketéje felfehérlett / lejárt a bérlet / lejárt a bérlet // szemem eres fehérje csupa vér lett / nincs mit remélned / nincs mit remélned” (*Boldogságról - szenvedésről, Vásári dal, Boldogság bumerángja, Életkép* stb.). Ahogy Füst Milán „kárvallott számadó, megbántott régi szolgá”-nak nevezte magát - „ki bírót ment el keresni, de nem talált” (*Önarckép*) - abban az értelemben érzi Határ Győző is „kárvallott”-nak magát. Az irónia leple alatt nála (is) mély, tiszta emberi fájdalom rejlik (*Beliál főördög, Rohanós* stb.) Az *Utolsó vacsora* itt nem a krisztusi búcsúvétel és hagyományozás („egyétek és vegyétek...”, „ezt cselekedjétek...”), hanem egyszerű estebéd, amely a kietlen valóságból (hol „méhen kívüli léte” telt, hol egyre-másra érte „a lét ártó kőkemény verése sújtakozása”) való kiszakadását jelképezi. Az életet három szóban összegzi: „szenvedés - kínszenvedés - kisenvedés” (*Háromság*).

„Ködlovagnak”, mindenből kimaradottnak érzi magát, akárcsak a múlt századvég „ködlovagjai”: „elkészt” könyveivel nem tud behatolni a kortársi köztudatba: „már csak a múltamhoz - árnyakhoz beszélek / könyvek sokasága sápadt ködlovaglás” - *Múltak árnyalakja* - Csuhai Istvánnak, aki „a magyar irodalomba visszaintegrálhatatlannak” nevezte 1989-ben alkotásait). Mintha „kőedénybe bedugaszolva” élne, csak „az üreske sötétnek” mondogatja - mormogja panaszait; de már-már nem is bánja, hiszen „öreg-mindegy maholnap / hogy ötszáz - ezer - vagy egy szoftver-kötet /.../ hova én indulok ki visz ‘tele koffert’ / betű-sorra rőfnyi vastag föld terül / kiadók szerkesztők nem kajtatnak szoftvert / s a férgek nem értenek komputerül” (*A Tuskólábú vallomásai, Múmia, Szomjúság, Szövegszerkesztőmhöz* stb.). S bár sejti: a Halhatatlanok közt van a helye, mégis fájlalja: „utóélete van csak (élete nem volt) /.../ az ő története: meg-nem-történte”. Szellem-Magaslatáról még visszatekint arra a közegre, amely kivetette magából, s könnyedén odahagyja földi börtönét: „megülök a mennybolt homlokán / félsz se

mersz se - híd felégetése / jut eszembe! gondom a titok / - tejutazás tató tengerzése / s hamvaikban hátatfordítok” (*Utóélet, Hamvadóban*).

Határ Győző nem hisz abban, hogy bármiféle világmegváltó eszme - vagy személy - megmenthetné a „selejt-emberiséget” a maga-felidézte pusztulástól. Effajta illúziók - álmok csak a legendák világában teremnek (*Istenség, Térkitöltősdí, Keletkezés mítosz, Angyalvallomás* stb.). Ezért idézi ironikusan versben is, prózai műveiben is Mózes-Krisztus-Mahomed próféta alakját (*Három imposztorok, Lelenc-evangélium* stb.). Ugyanakkor racionálisan szembenéz azzal a ténnyel, hogy a szellemi ember sorsa mindenkor a „keresztrefeszítettetés”. Ha az élen haladót utoléri a nyomában özönlő sokaság, nincs irgalom: „elvesztél, jámbor; szánd - ne védj magad” (*Tettenért, Karaván*). Ő arra büszke, hogy e „mítosz-zabáló, mítosz-hurkatöltő világban” nem a hit, hanem az értelem szavát hallatja, s illúziók hintése helyett a nehezebb, de egyértelmű utat választja: az áltatások leépítését, a láttatások letörését, a látszatok alásöpprését - „a képmutogatók kiparancsolását a templomból”. Ez az őszinteség és keménység tartást, erőt és méltóságot ad neki. „Az én szemem a sasbércen rebbenetlen; tekintetem a sasbércen tiszta, pillantásom az üres ég boltozatára: felfelé néző”. Mindenféle (tév)eszménél többre tartja a „tényérzést”, az élet eleven áramában megélt tapasztalatokat (*Megvilágosulás, Életideg könyörgése, Második könyörgés* stb.). S ha ezért „kiközösítik” - azaz nem vallja magának egyetlen érdekcsoport sem - ő büszkén vállalja a Legnagyobbak mindenkori magányát: „Visszavételek az Űrközynebe / gyalogsátának fizetett kara / ne sirassa - nem kell a könnye: / krokodil-könny ontó Niagara // jól érzem magam keselyű-belekben: szárnyizomban ojtó életmelegben” (*Magának halt meg*).

Az élet csodája, kegyelme, hogy „sasbérc-magányát” mégis van, ki megossza vele: „Édese”, Prágai Piroska, akivel majd’ félévszázada megértésben-boldogságban él. Magaslati fészkek biztonságos, meleg otthont nyújt kettejüknek, melyből a pajkos-gyermeki jókedv és az egészséges erotika sem hiányzik (*A szerelem vallása, Eleven ház, Kantiléna, Flóra, Diána mozdulatlan, Öregbéres dala* stb.). S bár Határ Győző szerint sem csupán „test” az ember, szerelmi lírájának „üzenete” mégis: a testek harmonikus egybefonódása minden igazi párkapcsolat biopszichikai alapja. Az elementáris erejű találkozások - szerinte - csakis erre épülhetnek, s csak az lehet igazán boldog, aki nem tagadja meg a biosz hatalmát (természetesen, a lelki tényezőkkel összehangoltan!). Az öregkori, egymást éltető szerelem csakis azoknál alakulhat ki, akik megélték „a húscsomag csodáját”, ugyanakkor ez az eredendő vonzás fokozatosan „lélekházassággá”: egymást gondozó - dédelgető összetartozássá finomult (*Húscsomag, Öreg test*).

Határ Győző öregkori lírájának egyik legszebb, legmegrendítőbb darabja az a monoton, mély tragikumú halotti zsoltosma, amelyben - még élve, de már félig-túlannról - búcsúzik Kedvesétől (aki, tizenhárom évvel fiatalabb lévén, feltehetőleg túléli majd). A „fekete lyuk” vonzásába kerülő élet - távozóban - gyöngéd-óvó szeretettel tekint társára vissza (*Ne nézz rám*). A kezdő- és a záró-versszak - egyetlen szó változtatásával - gyászkeretbe vonja a költeményt: „az élet estéje ránk sötétedett / ne nézz rám kormozd be képedet / az élet koporsó éje ránszakad / maradsz magadra - elbocsátalak” (a zárásban: „vigyázz magadra - elbocsátalak”). A halálba menő nem önmagát sajnálja, hanem az élő, akit magára hagy: mi lesz vele? ki fogja vigyázni lépteit? ki fogja megvédeni őt a magány gyötrelmeitől? A komor szabályossággal kripta-szerűen egymásba épített párosímű, négysoros strófák Hádész idézik elénk: „a Nap itt nem sugár a fény fénytelen / itt szó jel kép érvény érvénytelen // se nyelv se költészet - nincs az a toll / hát még ének mi idáig lehatol”. Sugárzó „örömálmom életpalotájuk” összeomolván, vége mindennek.

A magyar líratörténetben egészen kivételes jelenség az ilyen mélységű öregkori szerelmi líra - már csak azért is, mert kevés költőnk élt ilyen hosszú időn át ennyire meghitt, harmonikus párkapcsolatban. Kettejük életére „a szeretet rendje” jellemző (ahogy Aquinoi Tamás mondja: „ordo amoris”), ezért *természetes* módon morális - nem dogmák-konvenciók által szabályozott. „Szentség-házban” élnek, „életszentelő hűség” kötelékében; egymásból merítik az életenergiát, s a kölcsönös segítség-nyújtás (aminek legmagasabb foka az önzésen is diadalmaskodó szeretet) megtartja őket a külvilág minden roncsoló hatása ellenében. Talán ezért (is) hosszú életűek - s még öregkorukban is sugárzóan boldogok.

Egyébként Határ Győző nemcsak az „élet”-hez, de az „irodalom”-hoz is ironikusan viszonyul. Ez a távolságtartó, „fricskázó” attitűd könnyíti meg számára, hogy a nálunk megszokott - elvárt poétai szereptudattal szembeszegüljön (*Darázsduruzsolás, Gyűlölet rákája* c. ciklusok). Ő úgy véli: a költőnek legyen meg a maga sajátos világképe (amelybe természetesen politikai elgondolásai is beletartoznak), de a költészet nem lehet a politika „szolgálóleánya”! - ami a másodvonalbeli magyar költők mindenkori eszménye volt. „Az egyetemes ezeresztendő magyar irodalom mennyei depozitóriumában” - véli - mind megürülnének „a roskadáig telített hatalmas könyvespolcok”, ha a Megítélő utasítást adna: „adjátok vissza ha mivel a politikának tartoztok!” - s maradna „mindösszesen ha tizenkét ösztövért kötet”, ami valóban „irodalom”-számba vétetik (*Műzsátlanok műzsája: politika*). Az irodalmi élet porondján „a tehetség nincstelenjei” nyüzsgönek, akik kaján irigységgel gáncsolják-szidalmazzák, ellehetetlenítik avagy agyonhallgatják azt, aki valóban tehetséges, termékeny s fejjel magaslik a többiek fölé. A „közepesek diktatúrája” határozza meg a mindenkori irodalmi kánont, s „az újdándi neofita titánok” - ledöntve piedesztáljáról Minden Előttük járt Nagyságot - a maguk javára mindig újjászervezik a középszerűség, „a tehetségtelen termékenységet” és „a tehetséges meddőséget” uralmi hálóját (*A tehetség nincstelenjei, Kultúrkuimász, Omninescentia, Poszt-neofiták, A meddőség apostolkodása* stb.).

Költőnk humorról, „felülnézetből” szemléli az egykori barátok áskálódását, egymás elleni gyilkos küzdelmét (a humor - a túlélés titka, az időskori alkotóképesség forrása!). Nincs benne keresztényi ájtatos megbocsátás, de kirekesztését is színpadias játékossággal kezeli: „ellenségeimnek? jaj dehogy bocsátok / meg: az orgyilkosnál / duplán méretik / a rongy bűn - szakadjon rájuk dupla átok / ezer kín! halál a / teljes életig /.../ egymás torkának ugorva mint a sáskák / és lerágva egymást... / porrá hulljanak!” (*Életseb* - Zalán Tibornak, *Kortárs, Tumultus* - Pomogáts Bélának stb.). Viszolygással szemléli, ahogy a múlt szennye feláradt, és a „sárdobálók” egymást okolják mindenért - hiszen „mindenki ott élt a Hóhér Házában / kezére járt neki szorgoskodott / kosztkvártélyról végtére s igazában / Ő Hóhér Urasága gondoskodott”. Lehet-e ilyen körülmények között csak „a másikat” bűnösnek tartani? „Mi élők nem várjuk ki ennek a végét / patakzik a sok szó a zokszó a vád / és de mindenik - fene a mindenségét / a piszok fajzatának - megjátssza magát!” (*A Hóhér Házában*).

Filozófus-költőnk felfogásában az alkotó - teremő munka előfeltétele a szellem „szabad lengése” - vagyis az elfogulatlan, közvetlen életérdekekhez nem tapadó szemlélődés állapota: egyfajta belső magaslatról való alátekintés a nyüzsgő - erjedő „embertenyészetre”, s e sokadalom élettörvényeinek kutatása-feltárása, minden dogmától-előfeltevéstől mentesen. A *Szabadlengés* c. ciklusban egy szuverén szellemiségű alkotó *belső* portréja rajzolódik ki (meditáció a forgandó - változó életről, az ezredforduló emberi - társadalmi valóságáról).

Az Idő Határ Győző filozófiai műveinek is alapproblémája (*Szélhárfa, Özön Közöny*). Költészetében csupán egyetlen aspektusa kap kiemelt szerepet: az, hogy valójában „nem létezik”. Hiszen nem más mint elme-konstrukció; „nincs eredetvidéke / nem folyik - / se belőle ki nem léphetsz” - „naptárkunyhóban nem lakik”, „nem kering a Földdel a Holddal se nem forgadoz intergalaktikális űr-korongokkal”, nem figyelmeztet a Prófétákra, sőt még „tulajdon tengésére” sem; számára nincs Millennium! Tagolására nekünk, embereknek van szükségünk - a kronológiai határokat mi állítjuk fel, tájékozódásunk megkönnyítésére. A Szellem otthona viszont az Örökkévalóság - túl minden tér- és idő-dimenzió: a végességbe nem lehet beszorítani a Végtelent. A Szellem embere tehát nem tapadhat az aznapiság, a mindennapok szempontjaihoz, az „itt és most” érdekeltiségeihez, ha válaszolni akar az „örök emberi” vagy „közös emberi” létproblémákra. Csak így tudja megőrizni irányjelző szerepét (*Az idő*).

Az elme „szabadlengéses” állapotában - félálomban / félébrenlétben - szinkronitásban érzékelhetők a különböző történelmi korok, amelyekben az emberi lét keretei nagyjából azonosak - tehát ismétlődő jellegűek. A Nagy Babilon, az Alagútások palotája, a külvárosi síkatorok s a bennük árván - elveszetten bolyongó emberek - az örök Bábel: mind-mind alapvető mítikus szituációk, toposzok. Képzeljük bármily fejlettnak is magunkat - „a kannibalizmus egy magasabb fokon visszatér”. A „mazochista emberiség” újra és újra leborul zsarnokai előtt, imádja megtizedelőit - megkínzóit - meggyalázóit (*Tanagra, Húsdaráló gép, Itató - csepegtető, Mazochista emberiség* stb.). Tehát a történelemben mindig valóra válnak rémálmaink! Határ Győző, aki megélte az egymást váltó társadalmi formációk egylényegűségét (hiszen mind a Horthy- mind a Rákosi-korszakban ült börtönben!), eme egy-lényegűséget / esetleges fokozati különbséget többrétegű - egyszerre reális-szürreális, sőt szimbolikus-próza-szövegben jeleníti meg (*Udvarok*). A *Napudvar* a „barátságos” földi Pokol, ahol a fogoly-létre kárhoztatott szabad emberek róják köreiket; a *Holdudvar*-ban őr és rab vigyázzák egymás lépteit (a József Attilai „fortélyos félelem” bilincsébe verten!); a *Földudvar* sötét lyukában pedig Plátón gyermekei keringenek halálsápadtan, kiábrándulva az „ideális állam”-ból. Helyüket „odafent” (a napvilágon) az „új gondolkozókkal” töltötték be (ezek: „filozofáló csizmadiák és bélésszabók”, „újdonsült köpönyegforgatók”, „mammonsztinápolyi ügyvédek”, „öntudatos analfabéták” stb. stb.)

Nem volt tehát külön a „diadalmas”, forradalmakkal terhes, „új ember”-t ígérő XX. század sem a többinél! Szerencsére, az Idő garatján már végleg alápergett, történelemmé vált, „elnyúlta háborúit, elnyelte népeit /.../ mi hetven évig állt s fölénkmeredt: a jéghegy / robajló rianással talpighasadt s letűnt /.../ garatra ért hol a mulandóság lebillen / s szóró örletével a lét holttengerébe lép” (*Századvég*).

A *Kiéneklés* és a *Napláng* c. ciklusok ismét személyesebbek, ontológiai hangoltságúak. A költő már-már az Örökkévalóság távlatából tekint önmagára is; egyszerre súlytalanná válik az „itt-lét” s fontosabbá a tőle való búcsúzás.

Az *Áttűnés*: alakváltás, metamorfózis, amelyen egykor mindannyiúnknak át kell esnie (a szó Ovidius *Metamorphoses*-ére utal!). „Az eleven öröm-áram generátoráról / lekapcsolják az életérlelőt”; s bár a való világ objektíve ugyanaz marad, szubjektíve nem észleljük többé. Nem véletlenül őrzik a mítoszok a halál utáni „örök élet” ígéretét: az ember szeretné hinni s remélni, hogy alámerülve az óperenciás időtengerben, hosszú földi vándorútja végén hazatalál (*Richmond* - Vasadi Péternek). Ugyanakkor - „átváltozott” alakban - szerettei körében marad. Még a „hittelen”-ségéről elhíresült költő is azzal vigasztalja élete Párját, hogy távozásban is mellette marad: „itt lengek tengék térben és időben / szobroknak rendjét véled szemlélőben / soklángú csillár fényén gyulladok / a féltett fészek csigaházasa öble / ölel palotásan most s

mindörökre / nyúl át Bogárkám / itt vagyok (*Integető*). Természetesen, ez csupán a képzelet játéka. De a lélekházasságban élők holtuk után is összetartoznak: „virágablakból kertek-alja szélén / állj meg Bogárkám / itt vagyok”.

Az apa-anya-sírató, emlékidéző versek sora jelzi: Határ Győző felfogásában a „halálon-túli lét” valóban csupán az a lenyomat, amit az élők a távozóról lelkükben megőriznek - a holtak így nyernek „örökéletet” hozzátartozóik által (*Hamvvederre, Gyertyák, Az ő utolsó sírása* stb.). A maga vonatkozásában sem riasztja, hogy földi énje megsemmisül: „magam vagyok csillag-sugár-vasútam: / az egyhelybenrobogás mind sebesebb - / amott a tejút szélére borultan / magamra robbant fekete lyuk leszek” (*Egyhelybenutazás*). Csendes, észrevétlen halálra vágyik (nem úgy, miként Petőfi egykoron!), mely álmában lepi meg. Ugyanakkor - mint minden Halhatatlan - sejti-tudja, hogy az ő szellemfénye holta után is sugározni fog (*Jó halál, Öreg gyertyamártó dala* I-III.). Távozni - készülöben tehát szellem-rokonainak is üzen (*Lomb-fedezék* - Hamvas Béla emlékének, *Duruzsoló* - Weöres Sándornak, *Tudós öregapám* - Baránszky Jób Lászlónak, *Én-szindróma* - Vajda Endrének, *Oldaltükör* - Szántó Tibornak, *Betű* - Csatlós Jánosnak, *Lenyugvó nap* - Csorba Győzőnek, 75 utánra stb.). Ők, akik nem fértek be a földi keretekbe - túlnőnek azokon, hiszen szellemhazájuk az Örökkévalóság!

Ez a feltámadás... Túllépve a kicsinyes kortársi közeg irigy-fojtogató gyűrűjén, porhüvelyükből kiszabadulván, alkotásaikban megtestesült szellemiségük új életre születik...

Határ Győző, akit nem tudtak bezárni a közepesek „karámjába”, szinte várja diadalmas feltámadását, mert tudja: szellemereje a halálban fog majd igazán felragyogni: „napláng-oltárán” elégve - legyőzi a halált! Azok, akik élteben „túltengőnek” találták, munkáiért elmarasztalták, meg fognak lepődni még: „számítástok balul / üthet ki: a napláng ha felgyúl vele / holott a főnix a hamvába hull / felelnyőz! a hamvak: / életeleme” (*Napláng*).

Miután költőnk bejárta a személyes sors, a nemzet- és a világállapot köreit, felfedi előttünk az ember- és szellemgyilkos - azaz „luciferi” - XX. század valódi arculatát.

A *Karkasszban* c. (kötetcímadó) ciklus kiemelkedő jelentőségű a lírai oeuvre-n belül. A versek egy része még az ötvenes években keletkezett (a költő raboskodása idején, avagy közvetlenül az után); többsége pedig későbbi „rémálom” arról a szörny-valóságról, amelyben élünk adatott - látszólag „szabadlábbon”, de valójában a Karkassz törvényeinek kiszolgáltatva. Eme vissza-visszatérő álmokban a Sötétség erői által uralt természetellenes világ jelenik meg, amelynek kaotikus borzalmát az álom-elemek kusza, montázs-szerű egybevágása s a blaszfémia határait súroló, szarkasztikus nyelvezet közvetíti. A huszonnégy-tagú verspróza-ciklus a fantasztikum eszközeivel jeleníti meg az abszurd világot - Bulgakov műveihez hasonlóan.

A „tömeg századának” legfélelmetesebb tapasztalata, hogy az (átlag)ember nem tud mit kezdeni a szabadsággal - valósággal kívánja, sőt elvárja, hogy irányítsák (mint bábokat - dróton mozgassák). Cserében ezért csak annyit óhajt, hogy a mindennapi betevő falatja meglegyen. Így hát önként és gyanútlanul - „szabad” elhatározással! - veti alá magát a Karkassz farkastörvényeinek; ami az egész világ-állapotra (nem csupán a mi Köztes-Európánkra!) jellemző.

Eme „sírás-rívás-fogak-csikorgatása-ország”-ban minden érték-jóság-tisztaság a visszájára fordult. Egy Hórihorgas - „ördög-ojtott táncoló dervis”, „Nagyratörő Pojácá” - lekaszabolja az „angyalképű kisfiú” fülecimpáját; mignem a Megítélő parancsára ő maga is aláhull a Mélybe (*Vásár Ulémája*). Az elbeszélő / álmodó eleinte kívül és felül áll a Szörnyűségek Poklán; de aztán őt is elragadja egy fekete álomautó, s alátaszítják az életcsödbe jutottak iszonyatos kavalkádjába, ahol a reményvesztettek gurgulázó üvöltéssel, kárörömmel fogadják. A

karkasszok itt „kergülten dörgölik egymáshoz a kosz-kor gyalázatát, mint bambaszemű sertések-ökrök-juhok a járhatatlan sártócsák közepére vert koszvakaró cölöpéhez /.../ megmakacsodva az esztelen tisztulhatnékban és megtisztulhatatlanul”, kullancsok-rühatkák-szertevándorló tetvektől eléktelenítve (*Elragadtatásom, Palotacsend, A préda, Milliók helyett, Lincshangulat, Koszvakarók stb.*).

Hősünk aztán végül is kisétál álmából (s a Pokolfészekből) feleségével, ki megmentésére sietett - ami szimbolikusan hazájából való távozásaként is értelmezhető. „Gyorsuló lélegzettel az infernális bűzben” igyekeznek el-kifelé, „belegázolvást, neki a völgynek, vízmosásnak, élősvényes legelőknak /.../ a lassúdad ocsúdás - hétrét-nyújtózkodó felébredés felé” (*A tisztségviselő*). A Karkassz-állapotba belesüppedt ország pedig továbbra is fenntartja a látszat-idillt („illetlenek lennénk - vélekednek az emberek - ha felemlegetnénk az alattunk - előttünk - velünk elúszó Államalakulat hajója recsegését”), s „ahogy a Titanicon, a rájuk tornyadzó jéghegy éléből - ormából mit sem látva a lejtőre ferdült hangversenydobogón, a közelgő tengervíznek háttal, alámerülésig, a Titanic szalonzenekarának is megadatott, hogy játssza, és játszotta a Dalt” - ugyanúgy, kart-karba öltve az idillben „mi is énekeljük el Offenbach Vasorrú bábájából - a Barcarólát!” Zeneszóval s országos csinnadrattával süllyed tehát a nemzet hajója saját pusztulásába - miközben önmagát ünnepli, nem hajlandó szembenézni valós helyzetével (*Retorika*). Ez jellemző - Határ Győző véleménye szerint - egész XX. századi történelmünkre. A nemzeti „sorstragédia” forrása elsősorban mi magunk vagyunk, illuzórikus önszemléletünk taszít a sírba.

Egy 1994 novemberéből való álomkép arra figyelmeztet: a „Karkassz-visszafagyás” veszélye még nem múlt el felőlünk! Természetesen, itt sem csak rólunk van szó, hanem „Köztes-Európa” lehetőségeiről. Sőt: az egész világállapotról, hiszen a túlszaporodás miatt az emberiségnek egyszerűen nincs más lehetősége, mint megbéklyózni a személyes szabadságot, s mindenkit „beletaposni” a tömegtársadalomba (*Jégár, Összbolygókarantén a Karkasszban*). Ebből kimenekülni nem lehet semmiféle csillagközi úrutazással. „Íme a boldogtalan emberiség mit-sem-sejtő, foglyulejtett baromcsordája”. A „rémálom-jövő”: az egész Föld Karkasszá változik, hatvanhat milliárdnyi lakossal, visszasüllyedve a természetársadalom szintjére, megfosztva a minimális élettértől - főreggé zsugorodva, otthon helyett ki-ki beéri már egy ágyfiókkal is. Az eltömegesedés a csupasz ösztönszintre redukálja az embert, elpusztítva minden magasabbrendű élet-igényességét, kannibalizmusra - egymás felfalására - készteti az elállatiasult „csordát”. Aki mégis megkísérli megőrizni személyi szabadságát, azt brutálisan „megfegyelmezik”, testét-lelkét megalázzák, kiölik belőle önérzetét s álmait (*Ágyrajáró emberiség, Belterjes kültermek, Haszekihürrem stb.*).

A ciklust *Lectori salutem* zárja: költőnk *A Mentül Nyájasabbhoz* fordul, lelépőben a Világ-színpadról - meghajol előtte, hamiskásan összekacsint vele: „huncut szerrel szerzett verseimben / itt is kedved kerestem - szívem hasad: / itt válnunk kell a függöny rám legördül /.../ farewell! kegyes légy Mentül Nyájasabb / Mentül Nyájasabb!” Vagyis: talán mégsem kell egészen komolyan vennünk rémlátomásait! Lehet, hogy ez (is) komédiás-játék csupán!...

A *Színpadi líra* c. záróciklus is ezt látszik igazolni: a költő „bohóctréfáiból” kapunk itt ízelítőt. „Sírónevető” Harlekin ő maga is: tragikus fehér-bohóc, ki komédiába oldja fájdalmát, hogy megnevettesse - megörvendeztesse - sorsuk háttér-összefüggéseire rádöbrentse embertársait.

Az ide sorolt versek zöme Határ Győző drámáinak betét-darabjai, amolyan világ-csúfolók (a *Golghelóghiból*, *A majomházból*, *A libegőből*, a *Patkánykirályból*, a *Hernyóprémből*, a *Morzsatolvajból*, s az öregekkel drasztikusan leszámoló kor kíméletlen eldurvultságát fricskázó *Bunkócskából*, *Mamu a hamumondóból*). A vagabundos népi játékok és az európai abszurd elemei keverednek itt tréfás - de amúgy véresen komoly egyvelegben.

A verbális játékosság, a szó-gyökökből építkező nyelvi kreációk, hadarórigmusok, az akusztikai hatásra rájátszó rím- és ritmus-variációk a költői leleményesség és eredetiség olyan intenzitásáról tanúskodnak, amilyenre csak legkivételesebb poétáinknál van példa (Weöres Sándor, Juhász Ferenc). A nyelvkezelés módja (szó-tördelés, hangátvetések, szótag-dúsítások - variálások, különleges szóképzések stb.) próbára teszi a szavak, szintagmák teherbírását. A népköltészeti struktúrákat olykor a legbizarrabb, meghökkentő tartalmakkal tölti fel (*A két elátkozott dala*, *A libegősök dala*, *Recepice*, *Vándorkoldus vén házaspár táncdala*, *Az egyszeri ember stb.*). Gyakran él vizuális eszközökkel is - elsősorban a strófa-szerkezet megbontásával, de olykor - olykor a szöveg-elrendezés egésze is a „látható nyelv” szolgálatában áll (*A koldusbot-ballada*, *Aubade*, *Dal a csapodárságról*, *A duhajok dala*, *Rémületes szent-ének*, *Arabinda bűbájolása*, *Getra cigányhóhér epilógusa stb.*).

A világszínpadon az operett-díszletek mögött véres dráma zajlik: a születés-élet-halál körforgásában a „szenvedő-kerék”-be zártan pergedez-forgadoz mindannyiunk élete, egybeszőve mások sorsával. A „haláltánc”-forgatagban kinek-kinek néhány fordulat jut csupán, s aztán vége a bálnak. De a kilépőt észre sem veszik: „mulat a világ mulat / mulat a világ mulat / haláli jó a hangulat / mulat mulat mulat” (*A popmester dala* I-III.). Az „életcsődtömeg”-be jutottak groteszk levonulása a Világszínpadról meghökkentő erővel döbrent rá bennünket: az a „holnap”, amitől tartottunk, máris jelenné vált. Madách eszkimó-színe: mindennapi valóságunk. A *Pokolkapu barlang* tátott szájjal leleskedik ránk, elnyeléssel fenyegetve bennünket (*Golghelóghi alászállása*). Költőnk nem hisz abban, hogy a jövőnk más lehetne, mint a múltunk - vagyis a következő évezredben sem szabadulhatunk Sátán urunk „istenes áldásától”.

Határ Győző tehát - bár nem vallási-mitológiai alapon, mégis - „apokaliptikus”-nak látja az ezredfordulót; ugyanakkor tisztában van vele: „megváltásra”, „Jézus második eljövételére” hiába vár az emberiség! A „hit - remény - szeretet” hármassága csupán szubjektív, bennünk élő vágykép, s teljességgel hiányzik a reális valóságból. Éppen ezért ő ezt az *üres* valóságot világítja át a ráció fényével, erejével, hogy megkönnyítse számunkra az eligazodást benne, bízva abban, hogy esetleg majd - a tisztánlátás segítségével - mégis találunk megoldást. Az „igazlátók” és „igazmondók” - nem pedig az illúzió-hintők! - tudnak rajtunk egyedül segíteni, ha egyáltalán még lehet segíteni rajtunk.

Ebben rejlik a Határ-líra kivételes szerepe és jelentősége: a „szent” és a „profán” olyasfajta elegyítéséről van itt szó, amely realitás-érzékünket, veszélyérzetünket növeli, s ezáltal tesz erősebbé, ellenállóbbá bennünket. Formakultúrája pedig nyilvánvalóvá teszi: az archaikus - ősi és a legmerészebb avantgárd formák tökéletes összhangban megférnek egymással, s a magyar nyelv alkalmas mindegyikük integrálására, szintetizálására. Így ez a lírai életmű összefoglaló és további utakat nyitó - a magyar költészet legnagyobb és legteljesebb teljesítményei között a helye.

Littera Nova, Bp. 2000.

MEDVEDOROMBOLÁS - HALÁLFEJ - ÜVEGKOPORSÓ

„a líra áradása” - öregkoromra?
agylágyulás? avagy „égi kegyajándék”
hogyan unos-untalan dalra fakadok?
mi ez? ‘Új Reveláció’? vagy csak ronda
rím- és ritmuscsörte - üres formajáték
melyben a gondolat didereg-dadog...?!”

„A líra áradása”

S zokatlan, már-már páratlan jelenség a magyar líratörténetben Határ Győző öregkori költészetének elementáris felbuzgása. Nyolcvanadik életéve táján költőnk fiatalos hévvel ontja magából a „vénkor” keserveit panaszoló, a halál-élmény mibenlétét faggató verseket. A három kötet anyagának egy része azóta már itthon is megjelent („Határ Győző levelesládája”, *A Karkasszban*), de egészen más válogatási szempontok alapján.

Így, a keletkezés folyamatában szemlélve a költeményeket, versprózákat, olyan megrázó hitelességű tudósítást kapunk a test esendőségéről, a halálközeli létállapotról, a tudat „utolsó szempersenetig” éber figyelméről, ami nem pusztán poétikailag, hanem pszichikai-szellemi tapasztalatként is sok új megsejtéssel gazdagítja az élet-halál titkairól nyert korábbi tudásunk. Természetesen, a halál „titkát” földi halandó nem lesheti el, így hát Határ Győzőnek sem sikerült megragadnia, mi történik velünk, mikor már tudatnyalábunk szétesőben van. Hiszen a halál pillanatában már nem „én” az ÉN: „aki voltam: az én az én az ábra / - szerte hull az érzékelés nyalábja / visszajelzője már nincs ki lenne / - maga szürke kérgén megjelenne” (*Én-szindróma*). Viszont az, aki már többször is visszatért a „túlso partról” - mint költőnk - tisztában van vele: az érzékelő EGO-n túl (s azon kívül) sokkal mélyebb szellemi összefüggésekbe van ágyazva létünk, semmint azt gondolnánk.

„A Tuskólábú versbefoglalt kóborjárásai a kórságos nyavalyák és a halálközeli Morbid Mappáján” fantasztikus álom-víziókba enged bepillantást (**Medvedorombolás**). Magát az elmúlás tényét a költő könnyed iróniával kezeli - hiszen közös sorsunk ez. A barátok - szerelmek - emlékek - álmok haláltánc-szerű tovatűnését az Időben a természeti folyamat szerves részének tekinti: „alápergésünk Urunk bárány egében / malaszt és megnyugvás... Megérkezés” (*Malaszt és megnyugvás*). Az ősi törvényt („porból lettél és porrá leszel”) lázadozás nélkül veszi tudomásul: „íme visszafogad a nagy - könyörületes - a földevő - pondró - férgek - körforgásában - téged is főlevő: a televény! a veled-termő! - visszafogad a te földed - a Föld” (*Portré*). Magunk előtt seperve az Időt, lassanként mindnyájan alápergünk a Semmi garatján (*Időseprők*).

Magának a hústestnek (szarksz) a felbomlását groteszk folyamatnak tartja, s minden érzékenységétől mentesen, nosztalgia nélkül szemléli: teste „hüllő dögének rozoga kapuzatán” már ott a felirat: „Megkezdődtek az elhalálozási munkálatok” (*Műhelynyitás*). Tudomásul veszi a lét objektív törvényeit: „álomkardok forgatója voltam / lehanyatlok - kivívtam magam”

(*Megadás*), s szinte vigasznak érzi: „szőrös deszka ládába’ / majd kigyógyul” minden fájdalomból, testi-lelki nyavalyából (*Csodaszer*). Számtalan apró bökversben utal a testi leépülés olykor kínosan-keserves, máskor szinte obszcén mozzanataira, már-már frivolan odafricskázva saját szenvedéseinek (*Blődli - Álomblődli - a Tuskólábú* c. ciklus stb.) Morbid mosollyal lép túl a biológiai „halatkozás” gyötrelmein, mintha nem is tulajdonítana neki jelentőséget. Ugyanakkor azt sem titkolja: a „halatkozás” senkinek sem könnyű! A vergődés „a lét légyfogóján”, a fájdalmak, a sajgó csontok, hasgatások, az érgörcs - légszomj - fulladás, a test megpróbáltatásai, a már-már bírhatatlan kín - ugyan mire való? miért kell őket elviselnünk? miért nem vetünk véget önként tengernyi szenvedésünknek? Talán mert a kíváncsiság erősebb bennünk? - szeretnénk *tudatosan* szembenézni a ránk kimért halállal? „Életközegünk a halál / a kitudhatóság vágyörülete fűtöz / a létezés titkáért létezőnk” (*A létezés, Becsapódás, Pokol-öklendéke* stb.). Már egyik korai létfilozófiai versében - amit e kötetébe is beemel - az ezoterikus négyzetrács keretében képzelte el az emberélet metamorfózisait: az alapelemek - a víz, a tűz, a lég, az ég - „emberré akar válni”, aztán minden visszabomlik: az ember vízzé - éggé - tűzzé és földdé akar válni, majd kezdődik minden előlről, ki tudja, milyen rejtelmes erők kényszerítő hívására? (*Asztali ének*, 1938.)

Határ Győző az ember-egészt egyszerre tekinti testi és szellemi valóságnak, azaz a biopszichikai folyamatok szerves egységéből kialakult entitásnak. Épp ezért a halál-folyamatban sem a „saját halál”-hoz való érzelmi viszonyulásunk érdekli (verseiben sem erről ad számot), hanem azok az objektív - mindannyiunkban közös - törvényszerűségek, amelyek végbemennek bennünk, miközben eleven lényekből élettelen „tuskókká” változunk, s tudatnyalábunk széthullásakor szellemi valónk másokban „örökéletet” nyer (közkinccsé válik). (*Jeruzsálem - Lakatos Istvánnak, Az ötödik évszak - Nemes Nagy Ágnesnek* stb.). Természetesen, a „feltámadás”-t nem a vallásos hiedelem szerint gondolja el: a művekben megőrzött szellem valamiképp túléli a halált, hiszen a műalkotások nemzedékekről nemzedékekre átörökítődnék; tehát semmiképp sem a testben való „visszatérés”-ről (azaz többszöri újjászületésről) van itt szó! Groteszk vízióban idézi meg a Végítélet napját, amikor a Háromszor Kiáltó Angyal elvétí a fűvást és a Háromszor Harsanó Fanfár hangjára az emberiség helyett csupán a *nevek* kelnek életre. „És felpeszgett a névóceán és átalbuborékolt az ózonrétegen”, aztán álló ezerszerezer esztendeig zúgtak - susmorogtak - selypegtek - rikácsoltak - cincogtak - dönögtek - kajdácsoltak - csiripeltek - ulluláztak - cserregtek a nevek, „és milliionszorta milliárdszámra, a csontokra hullott emberiség - attól elválasztva s neve nélkül immár - maradt ahol volt, a Földön, a földben”, örökre feltámaszthatatlanul (*Műhiba*). Ugyanez a motívum bukkan fel *Tamás evangéliuma* c. „apokrifájában”. Mikor a Megváltó a sok csonka-bonka embert szólítja („Kelj fel és járj!”) - csak a mankók kelnek fel, járnak össze-vissza, *nem* az emberek!

Költőnk tisztában van azzal is, hogy tudatalattink - „hatodik érzékszervünk” - sokkal többet sejt („tárol”) a léttitkokból, mintsem azt racionálisan elgondol(hat)juk. Éppen ezért számára a saját betegsége is „felfedező út”: a Mélytudatból feltörő érzéseket - gondolatokat - látomásokat mini-diktafonján rögzíti (sokszor a féléberség-féleszméletlenség határán). 1987 májusában életveszélyes állapotban, pankréasz-gyulladással szállították be a dél-londoni Egyetemi Kórházba, s az intenzív osztály harminc személyes kórtermében, a saját leépülésükkel-pusztulásukkal küszködő betegek között, maga is félig-öntudatlanul, különös látomásban részesül (amit majd, felgyógyulván, *Medvedorombolás* c. kötetébe mini-diktafonjáról átemel): kettőzött ÉN-je (racionális Felettes ÉN-je és irracionális tudatalattija) mintha két mitológiai alakba kivetítődve egymással folytatna párbeszédet a Világátalakulásról.

Élni-akaró, *Felintő - Felhorgadó* - öntudatlan - énje reménnyel s bizakodással teli, de *Mindfelseséges Megítélője*, Radamantisz, a *Legyintő* (aki az emberiség Felettes ÉN-jének is felfogható) minduntalan „leinti” - figyelmezteti: minden „nekibuzdulása”, várakozása hiábavaló. A

változásba, a régi struktúrák összeomlásába vetett bizodalma csak képzeleti s időleges... „Elhallgass. Medvedorombolás...”

Felintő - várakozó - instanciázó énje az őt legmélyebben foglalkoztató-gyötrő kérdésekre szeretne választ kapni: „Mivégre voltam hát” a világon, s „mivégre tettem, amit tettem”? De nemcsak *evilági* életének értelmét kutatja; az is érdekli: mi lesz a sorsa megsemmisülése után? „milyen az, amikor szembekerülsz a széteséssel? / a szana-szerte kergettetéssel? / a kilobbanással? és végignézed elmúlásodat? / Hogy milyen az, amikor fokról-fokra szembekerülsz a leépüléssel?” Dermedt-ijedten, ugyanakkor mégis higgadt tárgyilagossággal teszi fel a kérdést (maga-magának, hisz tudja: érdemleges, hiteles választ nem kaphat a *Leintőtől!*): mi lesz, ha a testünket 98%-ban felépítő víz „felmondja a húsfrigyet? s vizenyővé, hullő-dög-vízzé válik bennünk?” Az eszmélet-vesztés mélyáramában még érzékeli: „lépcsőtlen csúszol folyamatosan mind alább”, és amíg van mi nézz (aki *voltál*: éned), és van *mivel* nézz (tudatod), addig végigkísérheted-figyelheted: „a széleken mint feslik, foszladozik éned megbomló nyalábja”. Homályosan ködlik fel előtte: talán az „Édesten-Édes, a megmásíthatatlan Élet” szenvedéseikínjai-örömei-győzelmei mind semmi, s minden elenyészett az Időben”?! A Legyintő közönyösen szemléli vergődését - mint minden emberét - s nem ad érdemi választ: „Csak ne tépdésnétek palástom szegélyét s ne szaggatnátok aranyló uszályomat alámenéskor. Elhagyd már ezt a medvedorombolást...”

Az eszméletvesztés begyűrűző hullámaival küzdve, a költő előtt egy hirtelen fényvillanásban váratlan „világvégi” látomás tárul fel: Avvakum protopópa és hívei - a „két-ujjal-keresztvető” eretnekek - mártíromsága. Az örökös Cár Atyuska mindenkor máglyára küldte „a Lélek Harcosai”-t a „szakadárokat”, „raszkolnyikokat”. A mártírok ezerszám - azóta is - „lándzsákon úszva, lándzsarúdra felfűzve” menetelnek végtelen sorokban a máglyák felé, énekelve s dicsérve a Szent Szellem Örökkévaló Hatalmát - miközben a szellem-irtó, szellem-gyalázó inkvizíció a középkorinál is könyörtelenebbül működik. A képzeletfellángolás tetőpontján a költőből öntudatlan kiáltás szakad fel: „Atyuska! Gorbacsov elvtárs! - Legyen vége már a sok vérontásnak!”? Majd oroszul fogalmazódnak meg benne a Gorbacsovnak szánt szólások, amelyekben hazája jövőjéért aggódva kérleli a Főtitkár Urat: adjon szabad utat a magyarság törekvéseinek, engedje kibontakozni nemzetét a „létező szocializmus” rabbilincseiből.

Tirádái végeérhetetlen lendületű szavalása közben a költőt egy herkulesi termetű Atléta - kinek vonásaiban önmagára ismer - félrelódítja, s a szónoklatot már az fejezi be (aki nem más, mint Határ Győző szellemi alteregója: hatalmas és legyőzhetetlen). Az óriás Ember-kolosszus nem vérontást, hanem „tisztító vizet”, üdítő forráscsobogást ajánl a világnak mint egyedül lehetséges megoldást ezernyi bajunkra: a víz elmossa a szennyet, a vért, begyógyítja a sebeket (*Vízözön-Vízöntő* allegória!), s nyomában megtörténhet a Nagy Hangátvetés: „hogyan ételből életté legyünk, / és életből étellé váljunk / ez kell a világnak: a Nagy Megüdítettetés”. A Szellem-alak ezután „gigászi csapadék-testével párává lazul és eltűnik a vízfelhőben. Ekkor a tároló víztányérból ezernyi-ezer szökőár szökik a Magasba, s gyöngyöző zubogással patakzik alá az égből” s a „beteg, elesett, a halottaiból elevenedő Lázár-világ” könnyek közt fogadja a Csodát: „a Szomj megenyhülését és a Teljes Megüdítettést”. Ez egyben a gyógyulás jele - hiszen a hasnyálmirigy-gyulladásban szenvedő beteg undorodik, ökredezik az ivóvíztől - de ha már jobban van, akkor szomjasan vágyik rá. „Megváltás” tehát számára az üdítő vízcsobogás.

Ebben az 1987-es látomásban az a megdöbbenő, hogy alig két esztendő után valósággá vált. A pécsi Jelenkor 1989-es számaiban - még a történelmi események tényleges bekövetkezése előtt - megjelent a „jósálm”, amely Vörösmarty - Petőfi - Ady nemzeti sors-vízióihoz fogható jelentőségű! Jóllehet Radamantisz erre is csak gunyorosan legyintett: „Fülcsengésből hajaztad,

habókos rohamodban /.../ Hibernáltál a hó alatt és szopogattad téli álmodat”. Volt-e? nem volt-e? álom-e? való-e? - „Medvedorombolás...”

Biztosat a történelmi sorsförgatagban semmiről sem tudhatunk; de a tények ez esetben mégis igazolták a látomást. A halálközelben átélt vízió eltűnik a költő tudatából, amint felépül, de diktafonja már rögzítette mindazt, amit intuitíve átélt. Lehet, hogy az amfetamin-injekciók váltották ki a tudatalatti tartalmak ily intenzív felszínre törését; de ez a lényegen mit sem változtat. A költő több álom-vízióban is viaskodik az „eretnek”-sors gyötrelmeivel, a történelem szélviharában üzött-hajszoltan is szellemi autonómiájukat védő embereket ellehetetlenítő viszonyokkal. (*Fénylepedék-populáció, A Hit kárbunkulusa, Mozdulatlan vihar* - Weöres Sándornak stb.). Olykor mintha meggyengülne küzdőképessége, s már-már megadná magát a Végnek; úgy érzi: betegen-öregén, elzárva a valóság-küzdelmekről, ellenséges közegben nincs ereje a további harchoz: „húzzátok rám ágyam örök függőnyeit” (*Intenzív osztály* - Tábor Ádámnak; *A kipihenhetetlen, Fájdalomtan* - Sz. Clarisszának és Gábornak; *Kandallónál* stb.).

Természetesen, ebből a közérzetből még volt/van kilábalás! Betegágyából felépülve, a halálból - immár sokadszor! - visszatérve, a költő úgy érzi: mind nagyobb becsben kell tartania a „maradék” életet! **Halálfej** c. kötetét „az öreg szerelmeseknek” ajánlja, „azoknak, akik egymásért élnek, egymásnak élnek” - hiszen az Élet legnagyobb ajándéka, ha két - sorsközösségben élő - ember egymásnak támasza lehet (*Az időtlenség partjain* - Károlyi Amynak, *Virágerdő, Aggastyán szól*, stb.). E kötetbe is sok álom-foszlány, álom-diktandó kerül (*Sikerregény, Aranyhal-színház, Vízi-kém, A boldogság, A rózsza lelke, Imádság*, stb.) - ezek szinte kivétel nélkül az „életszerelem”-ről szólnak. Az öreg(edő) ember gyönyörködik az élet - számára már-már tovatűnő - szépségeiben, s ragaszkodik ahhoz, ami neki még megmaradt: „Egy csak egy Édesem él - nemtője / az tentéli - pátolja - öltözteti / meleg életszerelembe’ fűrésztője / s örök-víg vigasztalója neki”; ő rendezi napjait s óvja lépteit - „könyvespallástól - ágyaspadmalyig” (*Öreg test*).

A költő lassan-csendesen búcsút vesz a világ dolgaitól - hívságaitól - örömeitől (*Vízivóknak való*, illetve *Vérivóknak való* ciklusok). Mintha máris a túlpartról tekintene vissza - még a tárgyi környezete is elkopóban-elmúlóban; talán már ő maga is „édes Párja” is - csak képzelet? (*Barlang-Versailles*; álom 1990. 04. 04.)

Az Élettől elidegenedőben, mind zajosabbnak s zavaróbbnak érzi a fergeteges-megállíthatatlan világforgást, szeretne magányba rejtőzni előle (*Metronómiáda*): „minden düböl dobol jobbadára dára dára /.../ harangláb-metronóm harang torony tetőn / alatt a nép ütemre-kergetőn tekergetőn /.../ a világ metronóm az üteny teny teny / dübbög a dübbög a Föld és dübbög a Menny.” Ebben a „sárkányfogvetemény”-világban nincs hely a szellemi ember számára; a „bazári majomförgatag”-ban, a butik-hátán-butik kofa-tolongásban minden érték elsilányul; a hús örömei, a napról-napra élés gondjai töltik be a mindennapokat (*Sárkány-kereskedés, Belváros, Fogyasztói társadalom, Bálványisten, Székesegyház, Verejtékcsepp* stb.). A „világirónia” Kirkegaard óta a modern művészet eszköztárában igen magas értéknívón áll: a mind silányabb, értékvesztett valóság hiteles képét csakis elidegenítő - eltávolító ábrázolásmóddal lehet megörökíteni. Ne legyenek illúzióink: a közemberi világ nálunk is egyre inkább a fent megjelenített szinten él - így hát a költői „diagnózis” általános érvényűnek mondható.

A *Halálfej*: maga a költő, holta után; koponyája: „Gorgóffő, erünniszi szörny”. Elébe sietve az Időnek, arra vágyik, hogy lenne egy „ugróóra”, amelybe halála pillanatát kódolták - s az nap mint nap jelezné, „hogyan is állunk a hátralevőség leszámolásával”, ő pedig - mint visszaszám-

lálásban a másodperceket - követné saját életidejét! Mígnem hirtelen rázárulna a hamvasztó magasfeszültség, s ő tanúja lenne hústeste elhamusodásának: „összesöprik azt a kiskeveset, ami a rostély alá lehamusodott s ami már nem én vagyok, ha maradt is, nem belőlem maradt” (*Visszaszámlálás*).

Költőnk hangsúlyozza: mindnyájunk - kicsik és nagyok, tehetségesek és tehetségtelenek - közös végzete, hogy „elébesiessünk a nekünk nyájas mosollyal örvendező kivégzőnek”; hogy mire felocsúdnánk, már „fejünket elválasztja törzsétől a nyakunkra lehersenő hóhérbárd” - „nem ily tudatlan tökfilkók vagyunk-e mindnyájan a halálban, mi, gyanútlan mellékalakok?” (*Sorsközösség*). Ezernyi jelzést kap arra vonatkozóan, hogy már nincs sok hátra: folytatódnak tehát a hústest lassú élve-bomlását, a hajdanvolt „fizimiska” átalakulását, fokozatosan „lárvává” válását megörökítő versek. Naturálisan jeleníti meg a költő a „romlás” mozzanatait, az elfáradás-hanyatlás képeit (*Budiárium*, *Láttelel*, *Világ lustája*, *Copáka*, *Németes jajgató*, *Tükörírás*, *A nagy tápkörben*, *Lesipuskás* - a „lesből célzó” halál).

Viaskodik a gondolattal: „fergeteg haláldimenzióin / a fájdalomnak: vágja el gyökét / ... / válják meg a testtől”, s adandó pillanatban jó halálugrással vesse-e magát „a meghívott halál” karjaiba? (*El csak el*) Leginkább mégis azt szeretné, ha álmában jönne érte a Kaszás: „hersenését mitsem zabolázva / s jól kifelve: kasza élivel” (*Jó halál* - Rugási Gyulának). Hiszen többnyire „álmokon keresztül távozik a lélek / egyszer egy álomban ottragad / s azontúl abban az álomban élhedd / észlelhesd érzékelhesd magad”. Jólesik tudni-sejteni: „Lelkeddel beletartozol / a szárnycsapástalan elfüstölgésbe” (*Álmokon keresztül*).

Ironikus szösszenetekben reagál arra, hogy sokan - ellenfelei, irigyei - szeretnék már a föld alatt tudni őt; pedig sejtik: szelleme akkor fog csak igazán teljes fényében-erejében felragyogni! S azok, akik most támadják - „bántják-ütlegelik” - hódolni fognak majd előtte (*Ráspoly*, *Országút*, *A vénkor esdekléseiből*). A halhatatlanság csak az igazán Nagyok osztályrésze, akik magaslati „örhelyükről” tekintenek alá koruk apró-cseprő hétköznapi csetepatéira, nem tapadnak le a „közélet” múlandó érdekharcaihoz, s távlatilag - szellemi síkon - keresik a megoldásokat. Szellemtársai, halhatatlan kortársai már a „zord intergalaktikális tereken” bolyonganak; Weöres Sándor „ürgondolán a Holdra száll” - de ott is „földmagány” várja; Hamvas Béla pedig „lombsátor-fedezékben” a „kertekalja-úton” halad a Fény felé, követve a szólítást: „jőjj hív az ösvény jőjj fel, megváltalak” (*Földérintés*, Weöres Sándor temetésén, 1989; *Lombfedezék* - Hamvas Béla emlékének). Határ Győző maga is már félig-meddig túlvan a földi tereken - s mint színész, kinek szerepe lejárt, búcsúzik: „a dobologlást az éljen dörrenését / hallom - hajlongok és megsemmisülök” (*Tapsorkán*).

Keményen, kitartóan végigküzdötte egész életét, s még börtöneiben is - „félajulatban / ... / összesajtolva a vérmaszatban” bogozta-kutatta „a létegező öreg-egy titkát / ... / az eszmélet lejajduló határán” (*Ötéves terv*). Halhatatlan szellemét könyveibe zárta, s mindaz, amit ő - véges elméjével - a Végtelenségről megtudott-megismert, egykoron az emberiség tudásává-tapasztalatává válik. „Perében” az Idő dönt majd („bízom dolgom az Időre” - „hova a szél hordja hull a mag / pendül a fű, hogy benője / földje nyomomat csontomat...” - *Előre*).

Így, visszatekintve, most már világosan kirajzolódik előtte sorsa, amelynek minden mozzanata értelmet kap, hiszen az Egész teljességét szolgálta. „Sasbércnek lennem a mítosz-zabáló, mítosz-hurkatöltő világban” - ez volt a „sorsterhe”; feladata pedig: „az áttatások leépítése, a láttatások letörése, a látszatok alásöprése - a képmutatók kiharcolása a templomból.” Szellem-Énje a hústest börtönébe zártan is Magaslatról szemlélte s értelmezte a világ dolgait: „az én szemem a sasbércen: rebbenetlen; tekintetem a sasbércen: tiszta, pillantásom az üres ég boltozatáról: felfele néző” (*Megvilágosulás*).

„Csillag-magányban” élt, él, mint Petőfi, Vajda, Ady, Füst Milán, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Juhász Gyula, József Attila, Nagy László és a többi Szellemóriás; de neki még az sem adatott meg, hogy „feltündöklésében” kortársai gyönyörködhesse. Oly korban élt, amely a Szellemóriásokat palackba kényszerítette; szava el sem juthatott az áthatolhatatlan köd-gomolyon át hazájába, mely kivetette őt magából. Ezért önsors-képe nem az üstökös, nem is a Kaszáscsillag, de nem is a „lidérces messze fény”, hanem: „csillag, melynek se megcsillanása / se feltündöklése / csak hullása van / és nyugtával vár a megszületésre / ezen / megismerem magam” (*Csillagtalán éj*).

Erre a „feltámadásra” utal az **Üvegkoporsó** c. kötet címadása is. Akár a Hófehérke-történetre gondolunk, akár a másik mesére, amelyet a hasoncímű vers örökít meg (a szegény vándorlegény és királylány-kedvese halála: „üvegkoporsóban tartjuk lakodalmunk” - mert csak így menekedhetnek meg a Vasorrú bába hatalmából): mindkettő tetszhalál, amelyet majd a szellemében való továbbélés követ. A költő szinte vágyik már erre az „áttűnésre” - átlényegülésre. Szeretne túllenni a hústest gyötrelmein, a szenvedéseken; olykor úgy érzi: e világhoz már semmi más nem köti, csak a fájdalom (*Áttűnés, Rohanós, Házipatika, Elégiák* c. ciklus, *Életévszakok, Sole ipso, Elcsendesedésre* stb.).

Bizarr ötlettel már-már befejezett tényként éli meg saját felbomlását: „hullaszagot érzek!” - / ólomba kajátom / akkor veszem észre / ez már a sajátom” (*Hullaszag*). Önsajnálattal nélkül, szubjektumát ironikus-játékosan megemelve, úgy tekint a tovatűnő világra, miként egykor a „szolipszisták” - persze tréfából!: „A világnak ami még hátra van: / ameddig én vagyok / csak én egyszer hanyatt vessem magam / és a világ halott/ ... / szép kis fantom-világ lesz mondhatom / ha én már nem vagyok...” (*A világ*).

Magát az életet úgy fogja fel, mint egy utazást: éber szellemünk szorongva lesi-várja, hova visz bennünket a robogó vonat, amelynek „nincs menetrendje, se megérkezése”, s nem tudni, hol, mikor lesz a végállomás?! Valójában azonban a vonat nem is változtatja helyét a térben-időben: mindig ugyanott vagyunk testünkben, s csupán szellemünk jár be hatalmas távolságokat s fedez fel új és új tájakat - mindeközben pedig eliramlik maga az élet.

Az „időmérő” az örök körforgásra - s ezen belül a lineáris időszakokra figyelmeztet bennünket; strukturálja mindennapjainkat, de életidőnkéről mitsem árul el, csupán arra int: az véges! A költő otthonában, bronz- és ormolú órái között (amiért Ottlik Géza „órávár”-nak nevezte el Hongriuscule-t) szorongva lesi „tizenhárom alakos órájának” együtt-dobbanását, szeretné kifürkészni titkukat, de hiába!: „örjítő Ráhangzás! egy sem árul / el semmit - Időről, Elmúlásról”, pedig „bongásukban évezrek tördelődnek / s verik az odafülelőt”. Az Örökkévalóság rejtezik minden egyes Időpillanatban; de míg az Idő foglyai vagyunk - azaz: élünk - nem ismerhetjük az Örökkévalóság titkait (*Az órávár*).

Határ Győző a halottaihoz való viszonyát is természetesen, mindenfajta misztifikáció nélkül fogja fel. Az otthonához közeleső Székesegyházban minden reggel gyertyát gyújt értük: ők életének továbbra is részei, beszélget velük, emlékezik rájuk. Hiszen tudatalattijában, gondolataiban most is élnek, sőt!: „kő alatt és gyászkeretben / életkedvük telhetetlen”; szinte követelőznek: „egy keresztet értem vessél! / ... / értem búslakodjál! / életáramodból adjál!”. S mint az Alvilágban Achilles az egykor őt meglátogató Odüsszeuszra, szereteteink most is sóváran tekintenek élő hozzátartozóikra: „lemúr-hosszú karjaikkal / s rajt’ kimarjult karmaikkal / minket véresre csikarnak / élni-lenni így akarnak” (*Gyászfátyol*).

A személyes gyászról szinte minden költőnk írt; de Határ Győző e tekintetben is *a közös alapokig* ás le: a mélytudatban játszódó arche-folyamatokat tárja fel. Nem véletlen, hogy az ősi népek hiedelem-világában a „kísértetek” léteznek, vissza-visszatérnek szellem-alakjukban, hiszen mi magunk, az utódok, a környezet tartjuk őket életben!? azzal, hogy megidézzük őket, gondolunk rájuk. Mindenki addig él, ameddig valaki(k) őrzi(k) az emlékezetét! Az élet: „örök ravatal”; fel-fellobbannak, ki-kihunynak a gyertyák, s bár a Halál törvényei uralkodnak testünk fölött, szellemünk szeretné „túlélni” a fizikai megsemmisülést. Amíg az életvágy nem lobban el bennünk, amíg az élet-ideg, élet-inger új s új élményeket keres: addig nem ér utol bennünket a halál - vélekedik a költő (*Élet: örök ravatal, Életideg könyörgése, Második könyörgés*).

Tapasztalata is van erről - hiszen immáron 88. életévét is betöltötte! Az élnivágyban, élet-szeretletben felesége, félévszázados társa segíti; belőle merít életkedvet, neki köszönheti, hogy energiáit, alkotókedvét töretlenül megőrizte idős korára is (*Kantiléna, Titokzat édessége, Nocturne* stb.). „Csak az édes asszonyi buzgólkodás” köti már e világhoz; „a lelket is csupán / csak ő tartja bennem: / ravasz ragaszkodása! - nincs egyéb / ha rajtam állna: / még ma! lepihennem / s megölelnem a / márvány MŰLT hidegét” (*Ravaszkodás*).

A költő tehát valójában már túlvan az életen - de még innen a halálon. Mint a sarokba állított, húrja-vesztett vén *Viola da gamba*: „elvagyok magamba” - „megszoktam nem szédít felpörgő félelem / omlásomba beletanultam: / ezen túl - vagyogatás - az elpergő jelen / azon innen - a múltam”. Ha álomtalan éjszakán szembenéz múltjával, szinte újraéli a „pokol” kínjait, régi szenvedéseit. A leélt élet: irreverzibilis - akár „sikeres”-nek értékeljük utólag, akár „siker-telen”-nek. Nem kívánja vissza a sok-sok küzdelmet, vesszőfutást, a maga-magát teremtő élet magányosságának gyötrelmeit - elég volt belőle!

Ahogy egykoron Dante járta Dis városát, a Pokol köreit, majd ahogy Rimbaud beszámolt „kárhozott”-ként „pokolbeli évad”-járól (amit épp Határ Győző fordított a nyolcvanas években, felkérésre!) - úgy vall most a költő az öregkor lelki vergődéseiről, a „parázson járók” égető kínjáról: „ki öntözében ráng nem szabadulhat / lángnyelve melléből lángoló / futhatnék tőle - füstjébe fullad / már guruló sündisznó - lánggolyó // a tűz ösztökéli felgurulását / csont-halállángremember képiben / ott rohamozza Dis városa pástját / s elfoszlik jó pokla pernyéiben” (*Dis falai alatt*).

Nagyszabású álom-vízióban képzelel el az egész életet mint összehangolt zenekari összműködést, ahol az alvók különböző szólamokon, hatalmas hangorkánban „zenélnék”: szuszognak - sziszegnek - huhognak, s az álmomester vezényli-dirigálja a hatalmas zenekart. Majd az egész lassan elcsöndesül, az álmomester leereszti pálcáját, s már-már maga is elszenderül, mikor hirtelen „nagy tüsszögés - köhögés - pisszegésre riad, ezerféle hangon bontakozik ki az Ébrenlét Nyitánya, az Álmatlanság-Szimfónia Csillapíthatatlan Csinadrattája” - s a teremben többé senki sem alhat: „ki-ki reggelig farkasszemet nézni kényszerült a maga életcsödtömegével s ki-ki lakolta az önmarcangolás Toronyhullámain” (*Alvásnyitány-álom*: 1992. 06. 10.)

Az Üvegkoporsó titka: maga a fájdalommal-szenvedésekkel teli élet, amely a halálban elsimul; s az áttetsző üvegen keresztül már csak a letisztult, a Halhatatlanságba átlépett Élet: az örökéletű Költészet gyönyörű Csipkerózska-mosolya tündöklök.

Határ Győző tehát valóban búcsúzik - hazájától, anyanyelvétől, tőlünk olvasóktól (a „*Mentül nyájásabb*”-tól). Életösszegző tanulsgként hagyja ránk: nem az „empirikus” életút számít (azaz nem pusztán a történések szintjén éljük le életünket), hanem az a szellemi tapasztalat, amit az életút során szerzünk; s az a szellem-ÉN, aki kibomlik belőlünk, akivé életünk folyamán válunk. E szellem-énnek rálátása van már útja végén a világ „ördögi” természetére,

ezért könnyebben el is szakad tőle. Nem siratja „hústeste” múlandóságát, hiszen az megérett a pusztulásra, mikor a Szellem-Én kiszabadult fogságából, és „öntörvényűen” haladni kezdett a fény-piramis csúcsa felé. A költő és az ember nem saját hús-vér valósága (azaz: nem pusztá test!), hanem mindaz, amit szellemileg feldolgozott s műveiben ránk hagyott.

Határ Győző - bár élete nagyobbik felét London-országban élte le, hazájától távol - költészetében kristálytiszta világította át a kort, amelyben élnünk adatott, s amelyet mélyebben ismert, mint mi, akik belülről láttuk-tapasztaltuk. Így hát, „ellebegőben”, úgy köszön el tőlünk, mint aki legszorosabb hozzátartozóját hagyja magára:

*„az én magyarságom egy léghajón van
ellebegőben velem
a nyelv a nyelv kitartott rosszban-jóban
az igazat mondta hogy mimondó valóban
így adatott látnom - így értenem*

*hogyan e csepp gondolatában
ellebegőben
ez a nyelv nincs már csak
a levegőben
/ ... /
előre! mind-előbbre! hiába bátran
se indája már se légyökere
így fogyok - enyészek el én hazátlan
a messzekéklő tépő tisztaságban:
a gondolám - s a gondolat vele”*

(Ellebegőben)

Aurora Ezoteriák, London 1988 - 1991 - 1992

2. A drámai oeuvre

*„bennem játszódik pereg ez a dráma
nagy-nagyon egyszemélyes színpadon
a szereposztás tolongó magánya
mindent arcom titokzatába von
/.../*

*göncöm rángásából ki ne találják
morgásomból elmenet aki lát
hogyan színpadomon vergődik drámáját
ez a véremben vergődő világ”*

Jupiterlámpák

„Bennem játszódik, pereg ez a dráma”

HANGJÁTÉKOK, MESETRAGÉDIÁK

„ma minden ember egy sziget
látóhatárra vak
a szigetnéma társakon átsikló vaksüket
áll szigetnémán és vakon
- várná a másikat - ”

(Prologus universalis)

Határ Győző a „szigetmagányt” próbálja oldani drámaival, megteremtve a több nézőpontú látásmódból fakadó dialógus lehetőségét a különböző valóságszintek, *társadalmi-emberi* szituációk és az empirikus sokféleség, valamint az autonóm személyiség, az *egyed világa* között. Végre itthon is hozzáférhetővé vált drámai életműve az Argumentum Kiadó jóvoltából (Drámák, Bp. 2002.).

Bori Imre „hagyománytalan egyéniségnek”, „színházra született, drámaközpontú írónak” tartja őt, aki eleve sok nézőpontból szemléli a valóság dolgait. Gömöri György szerint „Határ a világot többé-kevésbé színháznak látja, s a nagy emberi színjátékon belül az irodalmat az élet, a Világdráma, a színjátszást pedig az irodalom kvintesszenciájának tekinti”. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza: Határ Győző „drámaíró, de lehet, hogy ez csak ürügy ahhoz, hogy jól kifilozofálhassa magát a színpadon”. Ugyanis nála a dráma is bölcséleti fejtegetésekkel, lírai látomással, versekkel, mondókákkal vegyül, a műfaji határok elmosódnak: világegészben gondolkodik. Sanders Iván szerint Határ ú.n. ‘avantgardizmus’ jószerivel abból áll, hogy „következetesen kiaknázza az ősi látványos-zajos-cirkuszas színház” (a vásári komédia, a misztériumjátékok, a bábjáték, a stilizált keleti művészet stb.) formai-tartalmi lehetőségeit (v. ö.: a kötet Utószava: Szerbusz, *világvége!* 1435-1441. p.). Kabdebó Tamás „a literatura Picassójának”, az irodalom „enfant terrible”-jének nevezi az író, nemcsak groteszk-ironikus látásmódja okán, hanem azért is, mert hosszú élete során minden elképzelhető tabut feldöntött, minden műfajt kipróbált. A másik Határ-szakértő emigráns-társ, Csiky Ágnes Mária szerint az „oly sokáig méltatlanul mellőzött” drámák a Határ-oeuvre egyik legizgalmasabb fejezetét alkotják. Az író valójában nagyon mélyen, felfokozottan szenved attól a világtól, abban a világban, amelyben élni kényszerül, de ezt nem mutatja: inkább nevet önmagán és a világon is. „Nála a tragikum hahotába fül és fordítva; s az ünnepélyesség helyett a bohóckodás a tromf”. Hadaródalai, kifigurázó rigmusai, ráolvasó mondókái - amelyekkel darabjait telítüzdeli - inkább a publikum kizökkentésére, semmint elandalítására szolgálnak. „Mint minden nagy moralista, Határ Győző is fegyvernek használja tollát. Színjátékai hadüzenetek, azért ilyen sokkoló-nyugtalanító - olykor skandalumot kiváltó művek” (Csiky Ágnes Mária: *Expedíció egy föltérképezetlen területen*, Előszó a *Mangún* című kötethez, Aurora Könyvek, London, 1992).

Ifjúkori művei között viszonylag kevés színpadi kísérletet találunk - jórésük parabolisztikus mesejáték, mítoszi-mondai elemekkel átszínezve. De - hozzátehetjük - ezek is többnyire a kor (1945-1956) atmoszférájának allegorikus kivetítései, a keleties művészet „virágnyelvén”.

Ezoterikus témák foglalkoztatják, a kelta mondakör, az Ezeregyéjszaka történetei (amelyeket inkább hangjátékszerűen dolgoz fel, semmint színpadi megjelenítésre szánva).

1945-ben írta első - háromfelvonásos - ironikus színpadi játékát (amit a Nemzeti Színházba be is nyújtott, de Major Tamás elutasította, még a kéziratnak is nyoma veszett): a *Morzsátolvaj*-t, amely maga volt a mesedráma ojtott véres valóság (későbbi drámáit ugyanez a kettősség jellemezte!). Itt a két hadbanálló mesebirodalom (*Tilinkócia*, *Bőrdudácia*) küzd egymással (v. ö. *Életút* II. k. 99. p.). Mindössze a 18 oldalas *Vásárjelenet* maradt fenn a darabból, amelynek egy része, a *Négerballada* c. prózavers meg is jelent az 1972-es *Hajszálhid* c. kötetben. Nagy szenzáció, hogy valaki morzsát lop; de még nagyobb, mikor a Lefetyek - a Táncherceg - a Vasorrú Bába - a Léhűtők - Tányérpotyogtatók s más egyéb „időpocsékolók” körében hirtelen-váratlan megjelenik a Kórházszolga, feje fölé emelve egy roppant tálat, s jogtanácsot kér (Jónás, a versenyevő néger, saját leamputált lábát szeretné felfalni - „joga van hozzá, hiszen övé” - no de civilizált viszonyok között engedélyezhető-e az emberevés?). S végül a Bíró engedélyezi, hadd egye meg tulajdon lábát! ha egyszer éhes! A Tanácselnök: „Inkább engedélyezzük az emberevést, semminthogy illessük a magántulajdon szentségét”! S Jónás boldogan felfalja saját lábát. Ezidőtájt több szimbolikus *mesejátékot* is ír - de egyik sem kerül bemutatásra (lásd a későbbiekben).

Igazi drámaírói korszaka a hatvanas-hetvenes évekre tehető, amikor a BBC-nél órá bízák a színház- és filmkritikai rovatot, lehetőséget kínálnak hangjátékai előadására, s karácsonykor-húsvétkor az általa átköltött és rendezett angol kora-középkori misztériumdrámákat sugározzák.

Összesen nyolc darabot fordít és mutat be ez ünnepi játékok közül, maga válogat hozzájuk aláfestő zenét, s a BBC egész Magyar Osztálya boldogan vesz részt előadásukban. „Előálltak a válogatott cigánylegények - emlékezik az író (*Életút* III. k. 132-133. p.) -, akik tudtak valamelyest alakítani, s számba jöhettek mint közördögök, kisangyalok, sáfárok, királyok, vezérek és alvezérek, poroszlók, pásztorok”. Tarján György, a fő-főnök és felesége, Dán Etelka (a 30-as évek Budapestjén a Vígszínház kiváló művészei) játszották a főszerepeket, de mellettük az Osztály minden tagja szóhoz jutott; örömmel s „nagy zenei csinnadrattával” adták elő a maguk szerepét, olykor kicsit túl is játszva. A darabok itthon is megjelentek 1988-ban a Szent István Társulat kiadásában, **Görgőszínpad** címen.

A *Görgőszínpad*-hoz írt *bevezetőjében* az író alapos áttekintést ad minden egyes misztérium-játék keletkezéséről, utóéletéről, a függelékben közzéteszi a játékok ciklusrendjét, amelyekből ő tetszőlegesen emelt ki néhányat fordításra. A *York--i minster* ciklusába 48 titokjáték tartozik, a *Chester* ciklusába 25, a *Wakefield*-i (towneley-i) ciklusba 32; összesen 105 darab, amelyeket időnként, kicsit „leporolva”-megfrissítve mindmáig játszanak - részint didaktikus cézzal, másrészt egyszerű vásári „mókajátékként”, különböző ünnepi alkalmakkor. Többségük a XV. századból való, de néhányuk már az 1300-as években is ismert volt. Határ Győző maga is rendszeresen ellátogatott a színjátékokra, így alkalma volt meggyőződni róla, mennyire eleven még mindig ez a színjátszó hagyomány, jóllehet vallásos tartalma egyre inkább elhalványul az emberekben. A darabok mindegyike egyetemességre törekszik, keresztényi ‘világtörténetet’ ad a Kezdetől a Végig; a múlt úgy szerepel bennük, mint a „Megígértetett” messiási jövődőlés, a jövő pedig jámbor determinista üdvtörténet. Ennek ellenére meglehetősen nagyok a különbségek is, mind szemléletben, mind műfajilag: a karácsonyi betlehemesdi, az azt követő regölések, a húsvéti passió-játékok, az úrnapián előadott mirákulumok és a pünkösd hetében zajló misztérium-játékok anonim szerzőit olykor-olykor „bámulatos, szertelen elkalandozásra ragadja alkotó ösztönük”. Egykoron minden ciklust más-más céh adott elő, s mindegyikük

iparkodott túltenni a másikon a díszletek látványosságában, színpadi fortélyokban. Voltaképpen az anglikán reformáció elterjedése szorította vissza eme liturgikus színjátszást. A puritán cenzor mind többet ollózott ki a szövegekből, hogy a „pápistaság” nyomait eltüntesse - így egyre inkább „elvértelenedtek” a darabok. Végül - az általános színjátszó tilalom elrendelésével - a céhek is felhagytak az előadásokkal.

A Határ Győző által magyarra átültetett karácsonyi játékok jórészt az apokrif evangéliumokra támaszkodnak, s meglehetősen világias, olykor vulgáris szemléletűek, helyenként blaszfémikusak. Az *ártatlanok lemészárlása* Heródes és a Sátán szövetségét jeleníti meg. Az alvilág összes gonosz erejét mozgósítja Lucifer, hogy a Szabadító Kisded nehogy élve maradjon, - de hiába. Heródes, halála előtt, elméjében megzavarodva, már retteg a Sátánnal való összejátszás következményétől, mert tudja: „Minden művem ördögé lesz, s én is, martaléka”. De nincs számára kegyelem: a pokolkondér magába nyeli. A *Betlehemes játék* és a *Krisztus születése* Mária „hűtlenkedéséről” s József „megszomoríttatásáról” beszél, a „szeplőtlen fogantatás” katolikus egyházi dogmáját némileg kifigurázva, de nagyon emberi-tiszta hangon, inkább a szereplők „esendőségét” láttatva, nem pedig a szakralitást gúnyolva. Más a helyzet a *Tébrus tolvajjal*, amely a népi-vásári komédiákra emlékeztető „mókajáték” a Wakefieldi ciklusból. Tébrus bárányt lop a három pásztortól, akik a Kisjézus látására igyekeznek; a bárányt aztán otthonába menekítve bepólyálja, mint a Kisdedet, de az „együgyű” pásztorok rájönnek turpisságára, s jól elpáholják. Itt az „isten-i igazságszolgáltatás” működésének szemtanúi vagyunk: a hamisság elnyeri büntetését, a tiszták és ártatlanok megdicsőülnek - a három pásztor eljut a Kisjézushoz, s Mária megígéri: „Közbenjárok szent Fiamnál értetek”. A Szabadító sarka a Kígyón tapod. Ez a darab az angol színháztörténet korszakfordító állomása: a világi színjátszás kezdete.

A húsvéti ünnepkör három darabja (*Pilátus halála*, *Jézus pokoljárása*, *Feltámadás*) inkább a misztériumjátékokhoz áll közel. Pilátus számára sincs kegyelem, Ég-Föld kiveti magából, a Fekete Angyal alátaszítja „az eleven tűz lángos fertályára”. Hiába fohászkodik Sátán Úrhoz, a tűztengerből nem szabadulhat. Az ismeretlen szerző kárörvendő gyönyörrel ecseteli Pilátus gyötretését. A Jézus alászállásáról és feltámadásáról szóló darabok viszont szeretetteljes, tiszta humorral jelenítik meg a Megváltó diadalútját. Azért „száll alá poklokra”, hogy megmentse a limbusokon, a külső körben tengődő lelkeket, azokat, akik még nem ismerhették őt s üdvözítő hatalmát (a pogányokat, az ószövetségi prófétákat, az elvetélt-halva született vagy még keresztesetlenül meghalt csecsemőket stb.). Lucifer ugyan mindent megtesz, hogy eltorlaszolja útját, de Krisztus az Igével és az Atyától kapott hatalmával megnyitja a Pokol kapuját, s kivezeti a megtisztított lelkeket („kapu erőt nem vesz Mennysország királyán”). Ádám-Éva áldja őt ezért (mi az eredendő bűnben megrontatott / te szent véred által most megtisztított”). Feltámadásának hírért is minden erővel el akarják hallgatni a főpapok - Kajafás, Annás -, mert attól tartanak, hogy meghallván az örömhírt, majd fellázadnak ellenük a „robotosok”. Csakhogy semmit nem tehetnek Krisztus ellen. A mennyből zúgó zene zendül: „Szent, szent a Megváltó Szentlélek Úristen” - ők pedig megszegyenülve elhallgatnak.

A cikluszáró nyolcadik darab - *Ludus de adventu Antichristi* - bizonyára áttételesen is értelmezhető utalás korunk „sátáni” erőinek uralmára s szégyenteli vereségükre. Itt már a Végítélet idejében járunk. Két írásmagyarázó beszél el a történetet, amint az „Sidók Szent Könyvibe” írva vagyon” (*János Jelenései*): a megjövendőlt „csudák ideje” elérkezett. Maga az Antikrisztus is színrelép: „Kiárasztom ragyogásom / mastan lészen leszállásom! /.../ Nincs Megváltó kívülem!” Jézust „a káprázatok kusza képek mesteré”-nek nevezi, s azzal büszkélkedik: „gúzsba verve kötelemmel sirra hóhér hánnya le”. A tömeg, sőt a királyok is rajongva imádják őt, ő pedig ígéreteivel szítja a tüzet: bőségben fürösztli, minden jóval ellátja majd népét, ha az hódol neki s elfogadja országlását. De ha nem: akkor jaj nekik („felosztom a földkerekség száz

országát köztetek /.../ ideje volt az vallásban / jobbik észre térnetek”). Énok, Illés és a többi próféta az Édenben Krisztushoz fohászkodik: ne engedje dülését a Kevélynek; de az Antikrisztus nekik is megmutatja hatalmát: holtakat támaszt fel. Csakhogy épp ezáltal lepleződik le - a feltámasztottak ugyanis visszautasítják a cipót, amelyen Sátán neve áll, így most már a királyok is felismerik tévedésüket („Álltunk Sátán úr soldjába’ / - nem kell vára, koronája”), s felesküsznek Krisztus zászlajára („Megbocsássad vétkeinket / s Mennyországba végy be minket!”). Inkább mártírhálált hálnak, semminthogy meghódoljanak az Antikrisztusnak, aki immár vérszomjasan kacag s indul trónja felé. De Mikhál arkangyal lángpallossal útját állja („Sátánodnak megszolgáltál / hatalmával sáfárkodtál / hamis pappal sinatoltál / rontást tettél lölkeken”). Hiába hívja most már az Antikrisztus segítségül Beliált s a lázadó Gógot - Magógot: alászáncázik a pokolra, s az öröktűz (őt is) elnyeli. A záróképben Énok-Illés-Mihál s a négy Királyok - népeik seregével együtt - halleluját zengenek: „Új életre virradóra / áldassék e’ fény e’ hora / s ki Tevője és Tudója / az Isteni Szeretet”. Mindnyájan örömben vígadnak: Krisztus megmentette a világot az Antikrisztus rém-hatalmától!

*

A *mesedramák* ugyancsak jórészt a BBC számára készült - a korábbi parabolisztikus mesejátékokból átdolgozott - hangjátékok. A végtelenül sokszínű életműnek egyik - nem is olyan túl keskeny! - szelete; jórésztük álomkezdeményből, más részük az allegorikus - a valóságot csak áttételesen felcsillantó - beszédmódból születik. Az író mintegy kiéli bennük mesélő kedvét s színpadi humorát, s örömet leli a *mesei igazságszolgáltatás* működtetésében - ha már az életből kikoptak a Valódi Értékek, legalább képzeletben teremtsük őket újjá. A darabokat részint még itthon írta (persze egyiket sem adták elő!), később átdolgozza őket. Az utolsó, az *Erdőréme* pedig 1991-ben - tehát már a rendszerváltozás után - keletkezett, az elmúlt korszak szimbolikus meseparódiájaként. Ekkor állítja össze *Mangún* című kötetét (London, 1992), amelyet maga szerkeszt és ad ki. Felesége, Prágai Piroska készíti a kötettervet, válogatja az illusztrációkat (mint a gyönyörű Aurora Könyvek minden darabjához). Ezek a művek aztán kivétel nélkül mind belekerülnek az itthon végre megjelent teljes drámakötetbe, ami azt jelzi: a szerző - jogosan! - egyenrangúnak tartja őket egyéb színpadi műveivel. Szerkezetük viszonylag hagyományosnak mondható; linearitásuk is korai keletkezésükre utal - az író még nem, vagy csak kevéssé érintette meg az abszurd szele, s technikai értelemben sem újít olyan radikálisan, mint egyéb drámaiban.

A mesejátékok többsége olyan varázslatos hangulatot áraszt, mintha az ősi mítoszok honában - az Édenkertben - vagy az Ezeregyéjszaka tündérvilágában járnánk, ugyanakkor mégis - égető módon! - a mához, jelenünkhöz (is) szól. Egy részük nem több, mint amit a műfaj-megnevezés ígér (kedves-humoros színpadi játék), többségük azonban „léttitkokat” ostromol, netán bölcséleti sugallatokat hordoz, némelyikük pedig társadalmi szatíráként is értelmezhető. Az udvari bolond több darabban is szerepel - a bohózatok fontos kellékeként -, hiszen köztudottan a bolond mondja ki mindig a legvaskosabb igazságokat, amit a jó uralkodó el is tűr.

Legmélyebbre hatoló és legdifferenciáltabb „üzenete” az önéletrajzi fogantatású, bizonyos tekintetben sorsanalízisnek is tekinthető **Beszélő bábúk** című hangjátéknak van. Szürreális vízió a hatvanas évekből (de fogantatása az ötvenes évekre tehető!) az állam-egyházban, avagy a valóság-fegyházban „idegenként” élő Egyszeri Ember büntárgyalásáról. Lehetne ezoterikus műnek is tekinteni, de építőelemei nagyon is valóságűiek!

A háttér-kulissza: konok zsolozsmázás közben kopasz emberek jönnek-mennek, temetnek; körükből lépnek ki a beszélő bábúk - valójában árnyak -, akik „az álom ellenmozgással forgó kettős korongján” előperdülnek, átsuhannak egymáson, keresztezik egymást, majd alámerülnek

az álomörvényben. Az Egyszeri Ember *holta utáni* pere zajlik itt; ő csak „ül a bűngombolyagban (...) ég és föld között, ágrólszakadóban”, s hallgatja a minden irányból rázúduló vádakat. Az árnyakat a Hadbíró Százados vallatja, s a Katonaszökevény sorozó tiszt, a vád legfőbb tanúja bizonyítja: az Egyszeri Ember „olybá vétetik, hogy nem élt” - azaz „non-person”. Kicsit alterego-figurának tekinthetjük ezt a bizonyos Egyszeri Embert (a regénybeli alteregókhoz hasonlóan), ha tudjuk, hogy az író is „non-person” volt a Rákosi-rezsim számára, s majdhogynem végleg elnyelte őt is a börtönköztársaság útvesztője.

A Hadbíró először az építész hallgatja ki (ami egyértelmű életrajzi utalás, hiszen itt építész-önmaga tanúskodik író-önmaga ellen: „úgy kell neki, miért gázolta el önmagát!” - azaz miért nem maradt a „neki rendeltetett” polgári pályán!). A vádlott a tanú szerint „már a gyomai porban a karavánszeráj kedvence” volt, csak ránézett a semmire, s máris katedrálisok, cifra kupolanternák, iker-kígyókon cibornákulumok gondolódtak benne. Végül a magabisztrális (azaz magabízó! - tehát a hybrisz-vezérelte) firkaorkán temette maga alá - „senkinek baja nem lett, csak őt ütötte agyon”.

Az ápolónő és a sebészprofesszor tanúskodnak, hogy valóban maga volt az oka halálának: „a megivott nagy-sok keményvízből lerakódott belső kazánkő” masszív réteget képezett benne, amit nem lehetett lemaratni. „Nem csoda, hogy kimúlt szegény...” Az alakok keresztüllengenek egymáson s továtűnnek. A tényállás tehát: senki nem vétkes Emberünk halálában.

Majd megjelenik egy dobmellű fiatal Óriásnő és a Tudós Hetéra, akik mindketten tanúsítják: a „rosszéletű” vádlott számára az érzékiség nem pusztán fiziológiai élmények forrása volt, hiszen általa találkozott „Plotinosz lesugárzó Emanációival”, a lét, a létesülés kényszerképzetével, ami maga az Egy-istenség lesugárzása. Az asszonytest-kínálta „tisztá forrás” tehát szellemi élmény is, a Paradicsom egyszerre biológiai és metafizikai természetű (Platon Lakomájában Diótima - a Titkok tudója - az Eredethez visszavezető lelki kalauz - az „anima”!). Aztán mindkét női alak szertefoszlik - „az álom ellenmozgással forgó kettős korongján”.

Ezután a rabszolga felügyelő lép színre, s megvetően jelenti ki: emberünk tucat rabszolga volt, öntözött-faragott-épített mint a többi, de „szájjártató izgágasága a rabszolgakaszárnya mulatságszerző pojcájává” tette. „Kereszten végezte a tökfilkó.” A politikai biztos lenézően: „kolomposnak született az istenadta”, nekiment a nyílzápornak, dárda szórónak, ostromtornyok hármistrángjába befogva - „ha megadjátok a kegydíjat özvegyének, nem vagyok én semmi jónak elrontója”. E két bábu is átkalimpál egymáson, összefolynak megölelkezőben, továtűnnek.

Végül két reverendás, fekete palástos alak jó. A börtönkáplán fölényesen: „lopott csillagokkal varrta ki takaróját, de beleőszült a gombüzembe”. Mossa kezeit, mint egykoron Pilátus, s megbocsátja neki „fellegjárását”: „Ego te absolvo.” A jogászbizottság összegezője pedig kihirdeti az ítéletet a ritka statáriális ügyben: „tekintettel arra, hogy a megszabott időhatár többszörös el- és leteltével és ismeretlen körülmények között az eltűntek listáján bekövetkezett halálával az élete is elévült, (...) egyszeri amnesztiarendelet hajtassék végre”. Ezek ketten is keresztüllengenek egymáson - középen a lassuló örvényben feldereng az Egyszeri Ember utolsó órája. „Vulnerant omnes” - hangzik el háromszor. A narrátor: „hallom ordítását!” Az utolsó szó jogán az Egyszeri Ember mellverdesve mondja-mondja a magáét - mentegetőzik; „még nem tudja, hogy olybá vétetik, hogy nem élt!” A hadbíró minden kihallgatottól megkérdi: kívánják-e megbüntetését? - de egyikük sem kívánja. Az ítélet tehát: „a fogantatás vádja elejtve - ő ugyan igen hatályát veszítette. Sem a hiányjegyzékből nem hiányzik, sem a feledés bűnlajstromában nincs nyoma”. Tehát: nincs, nem létezik - nem is létezett. Outsider volt életében - maradjon az holtában is!

S mintha a jósálmom valóra vált volna: Határ Győző mindmáig a „birtokon kívüliek” életét éli, jóllehet művei már polgárjogot nyertek a hazai olvasói köztudatban, s „patriarchai” tekintélyét sem vonja kétségbe az írók és az ítések többsége. De mindenki „különösnek”, „szokatlannak” tarja életművét, mert eltér a közgondolkodástól, és nem lehet beszorítani egyik irodalmi csoport skatulyáiba sem.

1947-ben Veress Sándor zeneszerző táncjáték-librettót kért tőle, mire ő megírja **Az öllelhetetlenek** című három felvonásos szomorújátékát (be nem mutatták ugyan soha, de *Hajszálhid* című verseskötetében 1970-ben ez is megjelent). Ezoterikus mélységű darab: hőse Merlin, a Varázsló, Tündérország jó-rossz királya, aki itt a Fekete Mágus szerepét tölti be, s féltékenységeben gonosz tudományával meg akarja akadályozni a gyönyörű Genovéva és az egyszerű, tisztalelkű hétköznapi ifjú, Bertram szerelmi egyesülését. Csakhogy a szerelem erősebb a halálnál: ők ketten - haláluk árán is - egymáséi lesznek. Merlin pedig magányába zártan vezekel irigy és gyűlölködő gonoszságáért.

A darab némiképp Maeterlinck: *Egy faun délutánja*-nak rokona, amit Debussy zenésített meg. A torz, gnóm faun reménytelen vágyakozása az elérhetetlen és illékony nimfa iránt itt a púpos kentaur (aki egy gyönyörű, démoni ifjú leány és a Sátán szerelméből született) erőszakos birtoklási vágyával párosul. A XIX. századvégi sóvárgás itt követelőző erőszakossággá fajul. Miután Merlin hiába udvarol, kedveskedik, ígéretet Genovévának, fenyegetőzni kezd („Növesztek én neked olyan szarvasbogár-csápokat a kezéd helyén, hogy több se kell! A drágalátos Bertramodnak pedig rákollót horgasztok a karjai helyébe. Többől! És ráadásul szenvedélyt ültetek a szívetekbe, oktalan, vad szerelem-dühöt, hogy kínlódjátok végig az öllelhetnéket, és öllekizzetek a kínban, ha tudtok!”). De Genovéva nem ijed meg a Mágusok Fejedelmétől: „Szép halál! Megáldunk érte, és úgy halunk meg!”

A poétikus, mélyen lírai megjelenítésmód a léttitkok rejtettebb régióiba enged bepillantást. Az elvarázsolt szerelmesek az erdőszélen, egy szakadék partján, fejüket egymásra hajtva, mámorosan vallják meg egymásnak vágyakozásukat („a vágytól megszakadunk, hogy nem öllelhetünk”). A kárörvendő gonosz Mágus pedig gúnyosan lesi őket messziről, s meghökkent dühvel szemléli, amint Genovéva irdatlan szarvasbogár-csápjaival önkéntelenül is körülöleli szerelmesét, Bertram pedig ollóival körülzárja kedvese derekát. Zöldvörös lángok lobbannak fel körülöttük, s ők Merlint áldva öllelkeznek („a mi jótevőnk! aki ezt tette velünk! A Jót!...”), mígnem szétkaszabolják egymás testét. A Fekete Mágus dühöngve ront elő rejtekéből: lám, az Élet őt csúfolta meg, nem a Szerelmeseket - egyesülésüket nem sikerült megakadályoznia.

Merlin tehát kegyetlenül megbűnhődik gonoszságáért. Erdejébe visszavonulva, porig alázva lödörög-bitangol egymagában, Genovévát keresi fűben-fában-virágban („legyőztél! megtérítettél, és én megigazultam benned!”). A haldoklók megáldották őt gonosz tettéért - hogyan gyűlölje őket ezek után? Az, akit szeretett, akiért sóvárgott - meghalt; hogyan s miben reménykedjen most már? Genovéva akaratlanul is bosszút állt rajta: elvette tőle a két legemberibb alapérzést (a gyűlöletet és a reményt), így számára értelmét veszítette az élet. Szétveri palotáját, szélnek ereszti háremét - „a szeretet szégyene” emészti őt, aki csak „üzekedni” tudott és akart. Gyűlölködő sóvárgásával magára maradt; belülről szép lassan áthangolódik Genovéva lelki húrjaira, aki örökre megfosztotta őt a Szerlemtől („győzhetetlen öllelhetnéket ültettél Merlinbe, hogy olyan kezekkel ölleljen, amelyek nincsenek”), s elvette tőle az érzékiség és a lélek harmóniájának lehetőségét.

A szerző mindhárom felvonáshoz megjelöli a zenei hangkíséretet és az alapszínt: I. gyermekkar - tengerkék, Végtelenség; II. clavecin - zöldlángú vörös, égő szenvedély; III. mélyhegedű - kék, lila omlások, tragikus beteljesülés. A befejezésben minden szép lassan visszabomlik az

alapszituációhoz: a kék-lila színt felváltja a zöldlángú égővörös, a mélyhegedű bűgását a clavecin, aztán a tengerkék Végtelenségben felcsendül a gyermekkar tiszta ártatlansága: az égi harmónia. Merlin megmenekült: megtisztult a beteljesülhetetlen szerelemben (ahogyan a halott Gretchen lelke magához emelte Faustot, úgy „üdvözült” ő az elérhetetlen Genovéva által).

Hasonlóképp megrendítő - bár korántsem szomorú - **Flore és Blanscheflur** című korai mesejátéka, egy XII. századi francia eredetű középfelnémet széphistória feldolgozása, bőven megtűzdelve hangulatos-humoros versbetétekkel. A Rákosi-korszakban az író - börtönéből szabadulván, megélhetési okokból - mintegy félszáz mesét fordított a *Népek meséi* sorozatba, s egyik-másik megihlette, saját mű írására ösztönözte. Hangjáték-változatát a hatvanas években a BBC sugározta (v. ö. *Mangún* című kötet Glosszáriuma, 313.p.).

Az ezoterikus látásmód ez esetben is nyilvánvaló: Flore és Blanscheflur ikerlelkek, egy napon születtek, együtt nevelkedtek-játszottak-cseperedtek a hispán királyi udvarban. Csakhogy a király nem akarta, hogy fia az árva kislányt nőül vegye, így mikor serdült, messzi idegen országok palotáiba küldte őt tanulni-tapasztalni. A lánykát pedig eladta a babiloni vásáron egy rabszolgakereskedőnek, s mikor fia hazatért, csali-sírhalmot mutatott neki, csali-fejféval (kis játszópajtása fekszik itt - „megfűtta a hajnalszellő, letört virágjában”). A királyné azonban - nehogy eleméssze magát Flore királyfi - elárulja: Blanscheflur él, de hogy hol, azt senki nem tudja. A „lélekházasságban” egyesült két fiatal előtt azonban nem lehet akadály. A királyfi kedvese nyomába ered, s megtudja: a babiloni emír palotájában, az Asszonyok Tornyába zárva szomorkodik, várván, hogy majdan az emír leszakítsa virágjában, és főfeleség legyen belőle. Játszópajtását ő sem feledte, el-elmélázva magányában, róla énekelget („Flore Flore szép királyfi / szerelmes pajtásom! / jobb lesz neked holtan látni / s nékem sírom ásnom / mintsem a Nagyúr - de bárki / rabjaként alázzon”).

Az író bőven él a mesei késleltető s előrevivő elemekkel. Flore csakhamar segítő társakra talál, akik mindenről tájékoztatják, s előkészítik útját. Az ő ügyes cselszövésük révén túljár a palotaőrök eszén: rózsákkal megrakott két hatalmas kosarat küldet a földajkának, egyet pedig - amelyben a rózsák alatt maga fekszik mint ajándék - egyenest Blanscheflur szobájába vitet. Mikor aztán kettesben maradnak, kiugrik a virágok alól - „csak nézték-nézték egymást, ígöző tükrében ártatlan szerelemnek, csudálták mosolyuk fényét, szemük ragyogását”. Aztán napokon át meséltek egymásnak, becézték s szerették egymást. Se a földajka, se az eunuchok nem fogtak gyanút; szívbéli barátnőjét, Klarisszát pedig megkérte Blanscheflur: senkinek fel ne fedje titkát, „mert ha ennek a mi dolgunknak az emír neszét veszi, szörnyű halállal halunk...”

Ám eljön a végzetes nap, amikor a nagyúr Blanscheflurt a Felső Palotába hivatja, s az érte küldött főkamrás a két szerelmest szorosan összesimulva alva találja az ágyban. Rögtön szólítja a poroszlókat: ‘a kettőt mint a tolvajt pribék kötözzé meg’. Tömlöcbe vetik őket, egész Babilon róluk beszél (az ifjúról, „aki dézsmálta az emír kertjének szentelt gyümölcsseit”, s a lányról, „aki zsenge szerelmének örömétől megrabolta az uralkodót”). Mikor aztán ítélkezésre kerül sor, hatalmas sokaság tolong a palota kertjében - a hercegek máglyára akarják küldeni az ifjú párt. Csakhogy az igaz szerelem - most is - diadalmaskodik a gonosz féltékenység és hiúság fölött.

Végül varázslat segít a helyzet megoldásában - csak hogy ez jó varázslat, s így a darab a mesékben megszokott módon, a szerelmesek győzelmével zárul. Flore varázsgyűrűt húz kedvese kezére („megoltalmaz tüztől-víztől, hóhér pallosától, és valamíg hordod, a hajad szála sem görbülhet meg”), csak hogy a lány elhajítja: ha szerelmesét kivégzik, ő se éljen! De az egyik herceg felemeli, saját ujjára húzza a gyűrűt, s most már, hogy minden ártalomtól védve van, a fiatalok pártjára mer állni. Flore - mint udvari lantosok szokták - dalban előadja gyermekkoruk,

szerelmük történetét, s az emír úgy meghatódik ettől, hogy összeházasítja őket, ő maga pedig Klarisszát veszi feleségül. Az ifjú pár tengerre száll, s Hispániában a királyi szülőpár megbékélt-boldogan öleli keblére a hazatérteket. „Telt és múlt sok édes óra, / kinkeservük messze már”... Idővel trónra kerültek, s azóta is szerte a világon énekmondók őrzik, adják tovább bűbajos és megrendítő történetüket...

Az **Aranypalást** című egyfelvonásos tréfás-pajkos napkeleti hangjátékát az író a rádió számára 1949-ben veti papírra - Sarkadi Imre felkérésére (aki persze „elveszti” a kéziratot). Előadására majd csak a 90-es évek elején kerül sor, Szále László rendezésében. A *Nefzávi sejk illatos kertje* című XVI. századi arab erotológiai gyűjtemény egy anekdotájából meríti írónk az ötletet: Harun al Rasid csalfinta bolondja hogyan férkőzik be a kalifa főfelesége kegyeibe (v. ö. *Sírónevető* I. k. idevágó jegyzete, 369. p.).

A „világszép Dinarzád” igen elkényeztetetten éli a háremben kiváltságos életét - 2672 hárem-hölgy előtt és fölött áll! „Minden igaz hívők kalifája” respektálja kívánságait, hódol neki - no de azért mégiscsak Nő-számba veszi, s feltétlen engedelmességet vár tőle /is/. A kis jelenet kezdetén a nagyúr nagy vadászkísérettel érkezik, hogy bejelentse a fődajkának: a vadászat után Dinarzáddal szeretné elkölteni reggelijét, s mellette kíván lepihenni. Kíséretében van udvari bolondja, aki két házsártos feleségére panaszkodik, s pajzánul inti urát: „elég az Egy, el ne vállalj többet / egy asszony is untig elég - egész muzulmán-seregnek!” Tréfás tanácsáért cserébe a kalifa ráteríti aranypalástját, majd kíséretével elvonul a tigrisvadászatra.

Az író vérbő humorral jeleníti meg a széptevő púpos gnóm Abu Hasszán és a gögös Dinarzád párjelenetét: fényes palástját a bolond egy csókért neki adja, s ígéri, hogy megtanítja okarinán játszani. Cserébe többet kap a hölgytől, mint amire számított („tiéd vagyok paláستtal és palást nélkül”). Mikor aztán távoli lódobogás, kürtjelek jelzik: a vadászat véget ért, a fődajka s a világszép Dinarzád riadtan kérlelik Abut: „Menj el! Szerelmünkre... Mindnyájunkat elveszítesz!” Csakhogy a bolond túljár mindnyájuk eszén! Urát hüppögve fogadja: okarináját, erszényét, palástját az asszonyok elvették. Mire Harun Al Rasid szikrázó haraggal fordul „hattyú-kebles hitvese” ellen: „Kalyibád legalsó szurdékjába vonulsz, és ott várod be urad haragját és hódolatát!” Megparancsolja: tüstént adjanak vissza mindent kedvenc bolondjának, akit reggeliző asztalához is meghív („...ahol a világszép Dinarzád maga fog felszolgálni”). Abu Hasszán videran, ravaszul kihasználja a helyzetet, - no lám, még Mekka Oroszlánját is be lehet csapni! Az Igazságosztót vakká tette önhittsége, s ő túljárt a Hatalmasabb eszén!

Míg a korabeli regények élesen szatirikus hangvételűek, a mesejátékokban inkább az áttételesebb humor dominál. A versbetétek könnyed líraisággal színezik át a pajkos történeteket; az író örömet leli a nyelvi cifrázgatásban, a keleties beszédmód imitálásában, a stíleklektikában. Huncutkodás, pajzán tréfálkozókedv, olykor vaskosabb népi kifejezések: maga az Élet s az élő nyelv elevenedik meg a szereplők vidám dialógusaiban. Olyanok ezek a színpadi játékok, mint a vásári életképek, a népi színjátszás „alakoskodásai” a régmúltban. Persze a példázatok háttérben csipetnyi politikai ironia rejlik: a teljhatalmú uralkodó kipellengérezésére (is) irányul a szerzői szándék.

Ugyanígy a korszak parodisztikus rajza a budapesti Bábszínház felkérésére 1954-ben írott három- felvonásos **Majomház**, amit természetesen szintén nem vittek színre soha. Alapötletét az író az Ezeregyéjszaka egyik közismert epizódjából (a szálkát nyelt udvari bolondról) merítette. A mesebohózat Nagy Szolimán idejében játszódik Sztambulban - ami egyértelműen a

Rőt Bizáncra asszociál. A keleti mesekincs sziporkázó kiaknázásával a szerző a „boszorkányüldöző” Hatalom félelemkeltő atmoszféráját jeleníti meg.

A darab valójában érzelmes burleszk, amelyet a *Tutti* című hadaródal tagol: a majom csúfondárosan ünnepli „a nagy szuli hős szuli szuli szulimánt”, ki „szüli-szüli-születésnap ünnepi ülnapot” ül éppen. A szultána karbunkulus kelyhének eltűnése körül forgó humoros történet alkalmat és lehetőséget ad arra, hogy az író leleplezze a Hatalom büntető mechanizmusának működését (mindenki „ütések láncolatán” át érvényesíti félelmét-haragját-akarátát, lehetőleg másra áttolva saját vétkét).

Nüreddin, a szultán első bolondja látogatást tesz a halász-házaspár - Bedreddin és Zubaida - házában; mint kiderül: gyakori vendég náluk, sőt közös („üzleti”) ügyeik is vannak. Husszein majom egy hatalmas láda tetején kuporog (ahol azok a kincsek vannak felhalmozva, amelyeket a halász a szultán kifogóhálójából elorzott - köztük a szultána gyémántkelyhe is). Beszélgetésükből nyilvánvalóvá válik: a szultán magas jutalmat ígért a kehely megtalálójának. A házigazda - miközben jóízűen lakmározik a Bolonddal - terveket szövöget („Majd ha teli a ládánk, elszelelünk és mint illatszerkereskedők nyugalomba vonulunk valahol Korasszánban vagy Szmirnában, tudomisen...”). Közben a majom felnyitja a ládát, mesésnél mesésebb kincseket emel ki belőle - s épp a szultána kelyhét nyújtja oda Nüreddinnek, akinek ijedtében egy halszálla akad a torkán...

Ezzel elkezdődik a kacagtató bonyodalom. A házaspár hiába ütlegeti a bolond hátát, a szálla nem jön ki, Nüreddin lassan megmerevedik, s ők rémülten hurcolják el tetemét a híres örmény orvostudor és csillagjós Digránhoz, aki csillagdájában különleges kristálygömbjével éppen keresi-kutatja, hol lehet a felséges Moáttár szultána legkedvesebb gyémántkelyhe! Döbbsen tapasztalja: előbb egy majom ült a kelyhen, aztán egy hulla sétált vele, majd eltűnt a nyomra vezető csillag; s ő egyre reménytelenebbnek érzi, hogy rátaláljon - pedig ha nem: a szultán a fejét véteti! Mint a róka-fogta-csuka játékban, úgy halmozódnak egymásra a véletlenek. Bedreddin lehívja Digránt a palota elé, az megbotlik a sötétben, rázuhan a (tetsz)halottra, s rémülten felkiált: „Elgázoltam!... Örmény létemre egy muzulmánt! Most mi lesz?” Hazaküldi a halászt (aki persze nem árulja el, hogy a testet már mereven vitte oda!); a hullát felvonszolja szobájába, begyűri a kéménybe, az alápuffan Szerendib pástétomsütő tanyájára, aki dühöden nekiront („pástétomaim dézsmálója, most megvagy!”). Miközben ütlegeti, a tetem oldalra dől, mint egy zsák; Szerendib (is) megrémül („A könyörületes Allahra, agyonvertem egy mozlím testvéremet!”). Így tehát mindenki bűnösnek érzi magát, de a felelősségtől mindenki menekül! Egymást akarják „bemártani” (mint a Rákosi-diktatúra virágkorában mindenki - sugallja az író kacagtató „virágnyelven” - hisz nem volt mindegy, kit visz el a „fekete autó”!).

A pástétomsütőt a csávából kedvese, Aysán - a szultána udvarhölgye - húzza ki, aki lezárt ládában visszacsempészteti a testet (mintha Szerendib pástétom-ajándékot küldene benne a velencei követnek). Eközben lihegve megérkezik Digrán-Bedreddin és Zubaida, s mikor megtudják, hogy eltűnt a tetem, tüstént a „hullahurcoló” láda nyomába erednek. Ibrahim főeunuch sorra nyitja fel a ládákat, hogy ellenőrizze, mi van bennük (nem esetleg színborral teli palackok, amellyel a muzulmánok lelkét akarják „áztatni”?!). Mindeközben pedig a szultán, Mekka Oroszlánja vérfagyasztó üvöltéssel előrontva a harem felől, Abdul basira támad, aki - mint Sztambul rendőrfőnöke - felelős azért, hogy még most sincs meg a gyémántkehely. Teljes tehát a zűrzavar, s most már végképp nem tudja senki, ki miben hibás, hogyan és miért alakult ki az adott szituáció, ki fog „bűnhődni” végül az eltűnt kincs miatt.

A szultán bikacsökkal végigvág a rendőrfőnökön, az - mint a terrorláncban lenni szokott - továbbadja az üteget Ibrahimnak, aki pedig a janicsárbasin tölti ki bosszúját. Az egyik ládában megdöbbenve Nüreddinre talál; kiemelik, párnatrónra helyezik, s köntösében meglelik

Moáttár keresett kelyhét. A szultán dühöngve: „hát bennünket már mindenféle sétáló hullával is felszarvaznak?” - ugyanis főfelesége hűtlenségének bizonyítékát látja abban, hogy a kérdéses tárgyat a bolondnál találták meg. Aysán - asszonya védelmében - töredelmesen bevall mindent, amiről ő tud; a janicsárok pedig épp ekkor vezetik elő Digránt, Bedreddint, Zubaidát, Szerendibet, akik nagyot ámulnak, hogy megvan a kehely. Ki-ki előadja „magamentségét”; Digrán kiveszi a szálkát a bolond torkából, az életre kel; Moáttár boldog: „aranyos pojácám!” - a „kedvenc” Nüreddinnek jobban örül, mint a kedvenc kárbunkulus kelyhének!

A vígjátéki helyzet jelen esetben magától megoldódik, kivégzésre nem kerül sor. A szultán kinek-kinek megbocsát, még Husszein majomnak is (akinek láda-nyitogató mókája elindította a vétségek lavináját). Szulimán méltóságteli közönnyel: „Ma rossz napunk van: születésünk napja” - majd a trónpárnára ereszkedve, maga mellé ülteti a szívének két legkedvesebbet: jobbra Moáttárt, balra Nüreddint. Aztán felhangzik a *Tutti* hadaródal a „galibai nap”-ról, amely szerencsésen elmúlt anélkül, hogy valakit „feltrancsíroztak” volna! Ez persze ritkaság a mondvacsinált „konceptiós perek” világában, amikor a véletlen „szerencse” dönt(ött) csupán arról, ki ússza meg és ki lesz az áldozat!

Napkeleti parabola az **Asszonyok gyöngye** is, ugyancsak az Ezeregyéjszaka mesekincsének finom és könnyed humorával átítatva. Egyfelvonásos „a Megváltó istenek könyörtelen irgalmáról”, a Jóság és Tisztaság varázsserejéről. Ez is az ötvenes évek Magyarországn fogant, s a Rákosi-korszak mohó-harácsoló, hataloméhes urainak, a kegyetlen, hatalmaskodó uralmi módszernek a kifigurázása. Természetesen egyúttal minden diktatúra allegorikus rajza. Végső formáját a hatvanas években nyerte el. Hangjáték-változatát a BBC közvetítette, s a 90-es évek végén a Magyar Rádió is.

Az író a mondai-mesei elemeket saját fantázia-játékával ötvözi, s korunkról, a XX. század második felének „új-hatalmasairól” teremt általános érvényű lírai paródiát. Két narrátor meséli el érdekfeszítő szövevényességgel egy nagyon egyszerű és nagy nyomorúságban élő házaspár (a szíjjártómester Anubaníni s szépséges gyermek-felesége, Zenuhabíba) szomorú, de tanulságos igaz történetét. A fiatalok Babilon peremén egy sárviskóban, a városfalon kívül élnek, s bár végtelenül boldogok, az asszonyka mégis folyvást zokog: „Jaj nekünk! - mit vétettünk a nagyságos isteneknek, hogy ilyen fiatalon kell éhen pusztulnunk?” Hát egyszer csak mit látnak-tapasztalnak? - a gyermekasszony sírása meghatotta a Magasságos Eget, s könnyei igazgyöggé változtak! Rögtön bevásároltak, jóllaktak végre, az ifjasszony egy szál tulipánt is vett magának, amire oly régóta áhítozott. A férj megharagudott „pazarló” asszonyára, s ütlegetni kezdte, egyre noszogatván: „sírj már! sírj már!” - Csakhamar egész ládányi igazgyöngy gyűlt össze, kisvártatva sárviskójukat pompás palotára cserélték. Most már bezzeg nem zokogott Zenuhabíba („elmúlt a sírhatnékom, nevetős kedvemben vagyok!”), mire Anubaníni alligátor-korbáccsal durván addig ütlegette, mígnem újra záporozni kezdtek könnyei. Gyűlt-gyűlt a sok igazgyöngy, feneketlen zsákokba, de a férjnek semmi sem volt elég! Tizenegy várkastélyt emeltetett, aranyhintót tartott, gyémántszőrű paripákkal, asszonyát mégis minden éjjel ütlegette, pedig kincseskamrájában kádakban állt már a sok igazgyöngy. Az szegény hiába könyörgött irgalomért („Minden könnyem elszáradott!... édes férjem, bocsáss el szegénységben!”). Megkeményedett szívé urát semmi nem hatotta meg („Majd én megulem a módját, hogy megeredjen a könnyed /.../ te céda-cemende! Bezzeg cifrálni, tulipánra herdálni a drága pénzt, azt tudnád!...Addig innen el nem mozdulsz, míg ez a kád színültig nem lesz színigazgyönggyel!”) Egyre mohóbbá vált, gazdagsága egyre nőtt, végül király lett belőle - asszonykája pedig visszasírta azokat az időket, amikor még szegények voltak... A boldogtalant lassanként elemészttette a bánat. Férjeura bebalzsamoztatta testét, aztán kiirtotta egész családját (saját szüleit, testvéreit is), nehogy bárkivel osztoznia kelljen a mesés kincseken. Új s

újabb asszonyokat hurcoltatott a fényes asszonyházba, éjjelenként most az ő hátukon csattogott az alligátor-korbács, de hiába: egyikük könnye sem vált igazgyönggyé... Hiszen nem szerelemmel szerették urukat, csak a fény és bőség vonzotta a palotába őket.

Ezután elkezdődött a félelmetes terror tombolása...

Anubaníni egyik éjjel álmot látott. Zenuhabíba gyöngye szellemhangon kérdezte: „Mikor hozol nekem egy szál tulipántot?” Másnap este elszántan beosont a sírtoronyba, hol felesége a kőrvatalon nyugodott, üvegtekintetét a boltozatra vetve, - s ostorával ütlegetni kezdte, káromkodva-üvöltve: „ríjál! ríjál!” Csakhamar híre kelt a városban, hogy még holtában sem hagyja nyugodni asszonyát, - lám, a pénz így elvette az eszét. Most már semmilyen kegyetlenségtől sem riadt vissza: főembereit tanácsba szólította, kincsek garmadáját szórta eléjük, de aki markolni mert belőle, annak kezét, fülét, szakállát lecsapatta, szemét kiszúratta. Csupán három agg bölcs nem kapott a kincs után, - ezeket kinevezte a Király Jobbkezének-Fülének- illetve Szemének, majd miniszteri székbe ültette őket (a Jobbkéz lett a Gonoszságügyi, a Fül a Harácsügyi, a Szem a Győzelemügyi Miniszter); a Király Nyelve pedig - egy matuzsálem-korú papfejedelem - a Hazugságügyi Miniszter. A Gonoszság Csontját, Uttukulimnu Főördög Bálványát pedig elhelyezték az istenség házában, s mindenkinek porig alázkodva kellett előtte hódolnia.

Az író szarkasztikus könyörtelenséggel ecseteli a diktatúra kialakulásának, kibontakozásának fokozatait. Babilóniában bevezették „az általános hóhérkötelezettséget”, s megalapították a Haramia-érdemrendet. Mindenkinek minden esztendőben egy napot ingyen kellett hóhérkodnia; a magasabb hivatalokat a mentől nagyobb haramiak kapták; a kiérdemesült himpellérek pedig fényes medáliát viseltek a hátukon-könyökükön. Az új tisztségviselők is tartották magukat a Régi Gárda cinkos bitangságához: az utcákat álorcás poroszlók özönlötték el, az emberek egymást túllihegve árulták be barátaikat-atyafiságukat; kialakult az új rabszolgapiac, ahol mindenki mindenkit áruba bocsátott, s az erősebb leverte-megalázta a gyöngét. A kegyetlenkedések napirenden voltak, s a vérengzések nyomán Babilónia-szerte lábrakapott a békétlenség és a zúgolódás.

A király egy éjjel ismét különös álmot látott: keselyű szárnyú, tűzláng tekintetű, szomorú angyal állott előtte, s a Halhatatlanok közül való Tűzangyal így szólt hozzá: „Fejed felől addig el nem hárítod a romlást s jaj neked, amíg egy asszony a szájalom könnyét nem ontja érted”.

Az író aztán virágnyelven elmeséli a diktatúra felperzselődésének történetét is, az apokalipszis minden népnél megtalálható mítoszának beteljesülését vetítve korunkra.

A király korbácsütésekkel akarta kikényszeríteni asszonyaiból a szájalom könnyeit, de azokban csak a gyűlölet és átok zokogása fakadt fel. Mire Anubaníni elpusztíttatott minden tulipánt Babilónia-szerte, s busásan megjutalmazta a tulipánok feljelentőit és nyomravezetőit. Niszábá virágisten azonban - látva a Tulipánok Vérfürdőjét - panaszt tett a Világistennél a Tulipánölőre („meddig tűrjük ezt mi, Megváltó Örökkévalók?!“); Merodach-Baál pedig rögtön szólította a Gibbil Tűzördög szolgálatában raboskodó tűzláng tekintetű, keselyű szárnyú nagyangyalát, Tiamatot: „Alámég a gonosz szíjjártó megbüntetésére és elemészted a Tulipánölőt”. Hangját fenyegető (zenei) vihar kíséri; a Háború Angyala alászáll, s a tekintetéből kilövellő tűz lángba borítja egész Babilont. Lobot vetnek a határmenti majorok, állat, ember hiába fut, menekül, rimánkodik könyörületért a vadonerdők lángtengerében.

A főminiszterek persze ekkor már a palota kútbörtöneiben ették a sárlevest, s Tiámáthoz így fohászkodtak: „veszítsd el a tetvet, tisztítsd meg a földet Anubanínitól!” Már a királyi palota is lángba borult, s a tűzpatak elől a nagyúr az asszonyházba menekült, de ott sem szánta senki. Mire ő - végveszedelmét érezve - végigrohant kincsesházán, majd a sírtoronyban rárogyott

Zenuhabíba kőravatalára: „Asszonyok Gyöngye! Ha megindulnál a bebalzsamozott szemekből, és egyszer, még az egyszer édes szájalommal országodat ótton-oltanád és megóttan-oltalmaznád!”

S íme, megtörténik a csoda: mint a világ sebeit sirató Könnyező Madonna, Zenuhabíba is megnyitja szívét, - és a király megmenekül! A kincsesházban a temérdek igazgyöngy visszaváltozik könnyé. A kádakból ömlik a víz, sisteregve oltja országtűzét; Tiámát rabangyal tekintetének lángsugara fokozatosan lehamvad, az ég kárpitján felsugárzik Merodach világisten dicsőséges fényében, s Tiámátot, a Jót feloldozza Gibbil tűzördög rabságából. Győzött tehát az igazság, s helyreállt a világ belső (érték)rendje! A befejezés mesei, de mindenki érthet belőle, aki ismeri a közelmúlt történéseit.

A király zokogva borult halott asszonyára, s könyörögve esdekelt: hadd legyen ő újra szegény szíjjártó - „s te megint oly gyermeki-eleven, indulj meg rajtam, indulj meg még egyszer, Asszonyok Gyöngye - és ha csak addig, amíg felnyújtánék neked egy szál tulipántot!”

Ám ezt a csodát már nem engedték a megváltó istenek, „mert oly gyönyörűséget kívánt, ami egy királysággal felért”. Még egy híján száz esztendeig kellett keserülnie a birodalom gondjából, - de jó király lett belőle! Tulipánokkal ültette tele Babilont, s népe csak úgy emlegette: „a Jóságos, a Kegyes”. De ő naponta „szégyennapot tartott, koronás fővel, színarany pellen-gérben” - így vezekelt sok-sok évi gonoszságáért, s így engesztelte Első Asszonyát, akinek mindent köszönhetett.

Ha a vége jó - minden jó; a terror emléke szertefoszlott, s Babilóniában békesség uralkodott. Az intelm azonban máig érvényes: óvakodj a tulipánölőtől! S a lélek boldogságát ne cseréld fel hamis pénzre!

Úgy tűnik, az 1989-90-es fordulat ihlette az **Erdőréme** című mese-paródiát, amely - kurta öt felvonásban - akár bábszínpadon, akár valódi gyermekszínpadon megjeleníthető (lenne, ha a hazai rendezők ismernék és vállalkoznának bemutatására). Az egész letűnt korszak humoros-áttételes rajza. Az állatmesék - Phaedrusz fabulái, La Fontaine parabolisztikus tanmeséi óta - mindig nekünk, közvetlenül hozzánk, rólunk szólnak. Az itt szereplő „jópipák” (Mackómuki, Rókabóka, Kerecsen szarka) és a gonosz Kacifánt, a farkas, illetve a Haramia-sakál Hihehuha, a Haramia-hiéna Gyalugyula, no meg a Haramia-borz Pudipadács, valamint a semmirekellő Tekergő Gergő a mi közelmúltunk „alakos” figurái. A mű allegorikus jellegénél fogva talán alkalmas lenne arra - Orwell *Állatfarm*-ja után és mellett -, hogy a felnövekvő új s újabb gyermek-nemzedékek számára hangulatilag felidézze, mi is történt itt az elillant fél évszázadban! A verses-játékos forma, a csengő rímek, a felező nyolcasok pergő ritmusa „fölbemászóan” könnyeddé, vidámmá, magával ragadóvá teszi a kis történetet.

A darab kerete (*Előjáték - Epilógus*): Mackó koma téli álmra készülődik. Vidáman énekelgeti dalát: „Mormotának minden gondja: / úgy aludni, mint a bunda / .../ künn lóg kapun öles tábla: / be ne csöngess kis kamrámba /.../ coki gyufa - gyertyagyújtás: innen irhád elhordd, pajtás!”

Otthonkába, bojtos sipkába öltözik, de nincs nyugta: odakünn az erdő izgatottan sűg-bűg-sustorog. Alighogy elpihenne, Rókabóka zörget ajtaján (adjon egy krajcárt - kérleli - varázspálcát vesznek a vásárban, amit majd kettétörnek, s fele-fele varázs illeti őket). Útrakelnek, s Tekergő Gergőtől három krajcárért meg is kapják a csudatékony varázsvesszőt. Csakhogy míg civódnak (van-e benne egyáltalán, s ha van, melyik felében nagyobb a varázserő), Kerecsen szarka lecsap rá, s tovaröpül vele. A vitázók hát jól megjárták! - most aztán kereshetik a mesebeli kincsüket... Késüket fenyegetően villogtatva, nekivágnak Öregerdőnek: „madár-

népség alja-szennye / erdőtolvaj kerecsenje /.../ bújton fenyőlúcon-dúcon / de elkaplak, ha felkúszom!”

Mennek-mennek, vándorolnak, lassan tarisznájuk is kiürül. Egyikük mézesbödönről, másikuk jércehúsról álmodik. Mackómuki dévaj jókedvében még csillogó üveggolyóit is előszedi („hegyen-völgyön fel-letérünk / elgolyózzunk - mendegélünk / eljátszadozunk estelig / s vándor-évünk jobban telik”), de persze így sem férnek meg békességben, még azon is összevesznek: ki gurít nagyobbat. A kerecsen közben lecsap a csillogó golyókra is, de most megkapja a magáét („nincs kegyelem - bűnbocsánat / varázspálca tolvajának / addig verlek - csíplek - rúglak / hol a fészke? odadugtad?”). A szarka bűnbánóan bevallja: a bot a fészekbeli rőzséhez keveredve elégett, csudatékony ereje a hamuba ment („Majd a benne sült pogácsa / lészen csudák Pogácsája”). Csakhogy a „minden hájjal megkent Erdőréme” felfalta a pogácsákat. Így hát a szarka is póruljárt! „A három jópipa” (akik korántsem tökéletesek, mégis rokonszenvesek, bár esetlenül csetlők-botlók a maguk módján) most Erdőréme fölkajtatására szövetkezik („esküvéssel felfogadjuk, / hogy a harcot fel nem adjuk! /.../ majd ha senki nem áll strázsát / szörmentén kicsiklandozzuk / hová tette a pogácsát!”).

A centrális (III.) felvonásban zajlik aztán a csata. Az Ordas-várat felfedezve a mackó-róka-szarka bátorsága inába száll („minden tornyán egy vigyázó /.../ parittyások-pattantyúsok sorakoznak / gulyásálgató-torok tátog: ez a kondér-rohamosztog! /.../ Jaj, végünk van! minket céloz...”), s a kartács-özön elől rémülten bújnak egy ürgelyukba. A három „egyszeri ember” a vakond-alagúton át mégiscsak eljut Kacifánt úr lovagvárába, a bejáratnál azonban a három lesben álló haramia fogadja őket, s gombnyomásra aláhullanak egy vasketrecbe - „csend-gödörbe”. Az ajtó rájuk dörren, s ők aztán összefutva reszketnek-remegnek a vasklepcén, sorsukra várva.

Odafent a Gonoszok: Erdőréme-farkaskapitány s a Haramiák - a Terror Házában, hatalmukat fitogtatva - páncéltalpú csizmájukban a foglyok feje fölött döngő léptekkel ide-odajárnak a rácspadlón, közben csúfondárosan alá-alátekintenek, s jóízűen nagyokat kacagnak. A három póruljárt odalent pusmog-tanakodik-sóhajtoz. Rókabóka nagylelkű ajánlatot tesz: „ha a hóhér / értünk jönne / ma vagy holnap / az elsőség a mackóé: / nemes szívvel feláldozlak”. Mackómuki szerint viszont a szarkát illeti az elsőség, az azonban a másik kettőt áldozná oda. Végül Rókabóka dönt: „Bízzuk a kockavetésre / bolond ha ki / sorsra lázad! /.../ Elfogattunk utóvégre / s nem mi: vélünk / ők kockáznak!” Most már felismerik: saját naivitásuk áldozatai is; sorsuk elől nem menekülhetnek. Ettől kezdve rokonszenvünk egészében az ő oldalukon áll - hiszen ártatlanok.

Ezután már minden úgy történik, ahogy az emberi világban a „börtönköztársaságban” szokott. A három jópipát véstörvényszék elé állítják. Hihehuha, a sakál a szarkát vádolja: „Ránkhozta a mackót-rókát / nyomra-szagra: jó irányba”. A szarka mindent tagad, aztán hármában együtt kérlelik a farkast: engedné őket szabadon. De Kacifánt hajthatatlan: „hóhértönkös vérpad holnap itt néz rátok!” A pribékek pedig fenyegetően: „Ugye nem mer aki bűnös / mozdulni sem?!” Csakhogy a ravasz Rókabóka túljár az eszükön: három kérdést tesz fel, s kiköti: ha nem tudnak felelni rá a hóhérlegények - ők szabadok. A találókérdések mennydörgés-villámlás közepette hangzanak el: 1. „a szuszéken / morzsalékom egér rája: / csepp kis jószág, csudatékony / elefánt a tudománya”; 2. „almáriom dugeszában apró szálla / felemelni alig bírom - / nyakatokra mit kirónak / járomfára nyaktilonak”; 3. „ki vagy, mi vagy, te borzaska? / rozsomák tán? vagy vadmacska?” Persze a három Haramia nem tudja eltalálni a választ, holott azok épp rájuk vonatkoznak, de hogy ezt megfejtse: önismeretre volna szükségük. Hihehuha rémülten egérré zsugorodik, Gyalugyula pocokká, Pudipadács pedig pöcsik-léggyé. Sőt, maga Kacifánt is, aki eddig hangoskodott-vezényelt-fenyegetőzött, elveszti erejét s összeroskad. Rókabóka

diadalmaskodik: „öregerdőt átok ül meg / lovak rablók / eltörpülnek /.../ ilyen a botos varázslat: / fonákjára / fordul másnak / ölü méreg hogyha lopott...” A hiéna- a sakál- a borz rémülten adja elő a varázshotot, a furkó magától ütlegelni kezdi a Haramiákat, - a vasketrec összeomlik, s a foglyok diadallal jönnek elő.

A picire töpörödött poroszlók még fenyegetőzni próbálnak ugyan, - de ki fél már tőlük?! A gonosz farkason is csak mulatnak („ki voltál toportyánféreg / társaidhoz töpörödve / elkélsz széttépett pelének.”) Kacifánt megalázottan ismeri be: „kevély váram ki volt nékem - / utolsókat kalimpálok; /.../ nevetnek az Erdőrémen”. S hadsegéideivel együtt menekülnek - ki merre lát. A három kiszabadult fogoly nem veszi üzöbe őket: „pelét fogni? egerészni? / legyet kapni? - minek annak / ki varázshot hatalmával / uralkodhat ez világon / s triumvirtus vaskarmával / mi hármónké minden lábnyom!” Majd vidáman danolásznak, körtáncot járva veszik birtokba az erdőt...

A zárójelenet: sűrűerdő szélén, menedékház közelében a három jócimbor. Villámlék-dörög, vihar készül, de ők a varázsbottal jó időt parancsolnak: „felsüt a Nap! / fény kiárad! /.../ szivárvány van! / újra nyár van...” A kis házikóból egy ágrólszakadt figura bújik elő s panasolja: elvesztette kenyérkereső furulyáját, amely szakasztott olyan volt, mint a Mackó mancsában lévő varázshot. Szaporán ki is kapja kezéből a vesszőt, s rázendít Öregerdő nótájára („hej tilinkóm / jöjj tilinkóm /.../ tiltestáltos Pán-tilinkóm!”), majd kacagva odébbáll. A három jópipa csak most ismeri fel: Tekergő Gergő! Hát túljárt az eszükön - visszaszerezte a varázspálcát!... Gergő csúfondárosan, messziről: „megjárták három linkócik!.../ varázshotnak? üthess nyomát / másik bottal s ne ábrándozz / nyikhaj!...” Azzal eltűnik Öregerdő sűrűjében.

Amazok hárman tehát ismét póruljártak... Amilyen jámborok, elkönnyvelik: volt varázshot - nincs varázshot; „nem veszítettünk se nem nyertünk / rajta s így: nem történt semmi!” Beletörődnek, hogy Tekergő Gergő (ismét) nyert az üzleten!... Mackómuki - a többieket vigasztalva - rázendít a nótára: „szép vót jó vót igaz se vót! / ki-ki ballag szállására. / Majd istápol ez behemót / öreg erdő - nincsen párja!” S minden marad a régiben: Rókabóka jércék után futkos, a szarka a csillogó dolgokat lopkodja, Mackómuki a kaptárt dézsmálja. Elbúcsúznak egymástól, ki-ki dolgára siet, de megfogadják: a barátságot továbbra is tartani fogják. Fő, hogy Erdőréme s a Haramiák eltűntek Öregerdőből...

Az epilógus: Mackómuki (újra) egyedül a télben - ágyaz magának s énekel: „fálnak fordulok oldalvást / visszaálmodom az alvást: / mese szálát itt elvágom / élem s álmodom világom...”

Rólunk szól a mese. Napjainkról is... Határ Győző - mint életműve minden más szeletében - mesedrámaiban is korunkat, világunkat értelmezi, jeleníti meg. A Tekergő Gergők korát éljük, s nehézkes-cammogó Mackómukikként csak bámuljuk, amint elhúzzák előttünk - előlünk! - a mézes madzagot... Javunkra válna, ha figyelmeznénk intő-óvó szavaira. Minden mesefigurájában valóságos (köz)élő alap-típusokra ismerhetünk.

Úgy látszik, a világ *valóban* nem változik, csak az emberek cserélődnek, s az egyes szerepeket mindig más és más játssza el, de a szerepek ugyanazok maradnak! És az ember-típusok is.

Mangún, *Aurora Könyvek, London, 1992.*
Drámák, *Argumentum Kiadó, Bpest, 2002.*

A BBC színház- és filmkritikai rovatának szerkesztése-gondozása más vonatkozásban is termékenyítő hatással volt a Határ-oeuvre-re. „A szigetország vezető színházainak első soraiban végigülni a legizgalmasabb avantgárd ősbemutatókat, ‘egykorú szemtanú’-ja lenni a modern angol dráma II. Erzsébet korabeli megújulásának H. Pintertől Osborne-ig, S. Beckett-től N. F. Simpsonig, Bennett-től Barnesig, minden korok külföldi szerzőiről és drámai remekek felújításáról nem is beszélve; s utána felkérődzősen újra végigélvezni, amikor az ismertetést róla megírom - mindez nagyon is a szájamíze szerint való volt, s egyenesen ‘az én asztalom’ ” - emlékezik az író ezekre a pezsdítő szellemi élményekkel teli évekre (*Életút* III. k. 131-135 p.).

1972-ben megjelent drámakötete, a *Sírónevető* „margójára” írja: „Jó évtizede figyelem az angol színpadot; felújításokról, bemutatókról, fesztiválokról kötetekre menő színikritikát, beszámolót írtam, valamennyi elhangzott az éteren, jónéhány napvilágot látott a nyugati magyar sajtóban. Ismerem az angol közönség reakcióit csakúgy, mint az angol színikritikusok reflexeit, /.../ ők más kultúra jelrendszerére vannak bekódolva-behangolva, aszerint tájékozódnak” (*Kísértet-tárnák*, in: *Légy minaret!* 116-118. p.).

Ez a másfajta kritikus attitűd és közönségreakció nagyon is ínyére volt, és őt is olyan darabok írására ihlette, amelyek az európai /amerikai dráma hatvanas-hetvenes évekbeli virágkorának vonulatába illenek. Ekkortájt a világszínpadon - már-már a hagyomány integráns részeként - együtt élt a XX. század minden drámai újítása. A francia Artaud-féle „kegyetlen színház” eszközrendszere vegyült Shaw szatirikus drámáinak fekete humorával, Brecht elidegenítő dramaturgiájának ironikus intellektualizmusával; a dűrenmatti analitikus groteszk mellett teret nyert ekkorra már Ionesco-Beckett abszurd, Osborne, H. Pinter sokkoló színháza; mellettük hódított az amerikai újrealizmus (A. Miller), illetve a mélylélektani dráma (T. Williams, O’Neill), az egzisztencialista tézis-dráma (Sartre), valamint Camus tragiko-ironikus darabjai. Ugyanakkor kiapadhatatlan forrásként jelen volt és van azóta is a Múlt - a nagy görög tragédiaírók és Shakespeare mellett Arisztophanész, Euripidész vígjátékai, az olasz commedia dell’ arte, Molière, a népi burleszk, farsangi komédiázások, a modernebb tragifarce minden árnyalata.

Ebben az eleven drámai közegben írónk - érthetően - nem a tradicionális magyar színjátszás vonulatát építi tovább, hanem úgy ír, olyan témákat választ feldolgozásra, mintha a magyar befogadói köztudat is megszokta volna már mindazt, amit az európai közönség. Így került abba a furcsa helyzetbe, hogy mind a diaszpóra publikuma, mind a hazai színházak (mindmáig!) elutasítják darabjait. Néhányat bemutattak ugyan itthon közülük (*Patkánykirály*, *Elefántcsorda*), de az is visszhang nélkül maradt. „Ha a fordítói varázsvessző érintésére a *Sírónevető* átváltozna franciára vagy angolra” - vélekedik Gömöri Györgynek adott interjújában (in: *Az Ige igézetében*, 202. p.) -, akkor a modern drámaírás derékhadában jutna neki hely („sem különösebben jelentős, sem feltűnő nem volna”). Egyik-másik darabját nagyon is előadhatónak érzi - „annyira ‘vérbeli színház’, hogy még csak különleges színpad sem kell hozzá, nemhogy népes színészgárda”. Ő maga is elismeri azonban, hogy bár az életművön belül egészen kivételes helye és szerepe van a Golghelóghi-nak, megjelenítése olyan hatalmas és modern technikai menaszériát és színészgárdát kívánna, amilyenre a hazai színházi viszonyok közepette nincs lehetőség.

Drámai oeuvre-je voltaképpen beleillik a közép-európai abszurdnak abba a vonulatába, amelyet Mrożek-Gombrowicz-Rozewicz-Hrabal-Örkény neve fémjelez, s amelynek itthon is voltak már a hatvanas-hetvenes években jeles művelői (Szakonyi Károly, Páskándi Géza stb.). Azóta pedig

az újabb generációk meghonosították a műfajt, hozzászoktatták a nézőket az absztrakcióhoz; néhány „kísérleti” színpadunkon a legmodernebb darabokat is képesek európai színvonalon megjeleníteni. Így hát neki is meglenne a helye a hazai színjátszásban - ha vállalkoznának egyik-másik darabja bemutatására. Az a fajta ezoterikus-filozofikus létértelmezési mód pedig, amely színpadi művei többségét jellemzi, egyedülálló a magyar drámatörténetben, - Hamvas prózája-esszéi, Weöres lírai szimfóniái foghatók csak hozzá. Leleplezi a „léttitkokat”, bepillantást enged a psziché és az intellektus működési törvényeibe, s az ezredvégi világállapot csontvázát tárja elénk, a különböző nézőpontok ütköztetéséből kibomló belső - absztrakt - képét. Drámái tehát hozzájárul(ná)nak ahhoz, hogy mélyebben értsük, több nézőpontból szemléljük a korszakot, amelyben élünk adatott.

Darabjainak egy csoportját (*Gargilianus, Pásztoróra, A kötélvilág*) mitoszi karakterük okán kifejezetten az ezoteria körébe sorolhatjuk - műfajukat is így határozza meg: „titokjáték”. Jóllehet ezekben is jelenkorunk kérdéseire keresi a választ, „aktualitásuk” mégis örökérvényűségükben rejlik; szerzőnk ugyanis tisztában van vele, hogy a dolgok - jelenségek - eszmék világa a történelemben örök körforgásban ismétli önmagát. Többi darabját - az allegorikus mesejátékokon kívül - korunkról és korunkhoz közvetlenebbül szóló társadalmi szatírának tekinthetjük, amelyekben részint az ezredvégi „világrobbanást” jósolja meg, másrészt - negatív utópiaként - „rémséges” jövőnket festi fel, mint amelyből kiveszett minden tisztesség, hagyományos érték, jószág, szeretet - csak az öregek őrzik még ennek nyomait- emlékeit (*Szalamandrák, A ravatal, Libegő, Bunkócska, Hamu a mamumondó*). A hatalom működésének természetrajzát tárja fel a *Hernyóprém*ben; néhány lélektani abszurdjában pedig azokat a pszichés deformációkat analizálja, amelyek jórészt a modern civilizáció következményei - jóllehet itt is megvannak a mesei - mitoszi előképek (*Mangún, Patkánykirály, Néemberkő-társaság, Elefántcsorda*). Ezek a drámák segítenek - segítenének - abban, hogy őszintén, kendőzés nélkül szembenézzünk korunk valóságával, s ha még lehet, jó irányban befolyásoljuk a spontán folyamatokat.

Szó sincs tehát arról, hogy a Hátár-drámák „világon kívüliek”, netán a fantasztikum körébe utalhatók lennének; nagyon is „értünk valók”, aktualitásuk égetőbb, mint valaha.

Sírónevető, München, 1972.

Mangún, London, 1992.

(Argumentum K. Bp. 2002.)

Ezoterikus drámák

GARGILIANUS, PÁSZTORÓRA, A KÖTÉLVILÁG

*„Amit a donga föld adott
drót ég leengedett:
lombrongyok tornyok hátfalak
kietlen legyenek”*

(Piologus universalis)

A hatvanas évek derekán-végén keletkeztek azok a „titokjátéknak” nevezett darabok, amelyekben az író - félig komolyan, félig ironikusan - a karma-törvény végzetes beteljesülésének „titkát” kutatja. Ekkorra már világosan felismerte: mind egyénileg, mind emberiség-szinten bennünk magunkban rejlenek az ok-okozat, hatás-ellenhatás törvényszerűségének működési feltételei - azaz sorsunk kényszerpályáján rohanunk a kikerülhetetlen tragikum felé. E darabok egyszerre játszódnak a jelenben és az örökkévalóságban - „Hajdanán, Majdanán” - így szerkezetük is „csalis”: történnek itt és most, bárhol és bármikor, vagyis folyamatosan ismétlődnek az Örök Időben, két szinten: a földi realitásban és az ír/szűr/reális szférákban. A groteszk dramaturgiája szerint az isten/gondviselés nélküli univerzumban az ember - mint „másodisten”, avagy önmagát istennek kinevező lény - unaloműző játékképp folyamatosan „teremt” (helyesebben: imitálja a teremtetést). Ugyanakkor azzal, hogy áthágja az isteni törvényeket (amelyek voltaképpen nem mások, mint életszabályozó „parancsolatok”), maga ellen is vét, így - minden metafizikai belemagyarázás nélkül - önmagában hordja saját tragédiáját.

A **Gargilianus** című teofánia az olümpiai Hermész-szentély romjait járva fogamzott meg az íróban, alaphangulatát pedig az athéni Kerameikosz romtemetőben kószálva kapta el (v. ö. *Életút* III. k. 208-210. p.; a darab megjelent in: *Sírónevető* 1972). Egy szabad patrícus és egy rabszolgalány szerelme kétrészes drámába sűrítve idéződik fel. Mint az antik tragédiákban, a halottak „visszatérnek”, s előadják saját rész-igazságaikat, - az egészet csak mi - nézők, olvasók - tekinthetjük át, s az ő egyedi látószögüket meghaladó magasabb szempontú absztrakt szintről összegezzük-szintetizáljuk sorsuk elkerülhetetlen közös buktatóit. A szerző bizarr ötlettel a XX. század valóságába emeli át a Múltat: a háttérben a Vidámpark zsibongása, a hullámvasút, a vurlicer, a dodgem zaja, villanytranszparenszek ugráló-vibráló, színeváltó fénye - a vulgáris élet forgataga. Így élesebb a kontraszt a Sírok Utcájának temetői csendjével, ahol örök köd honol. Az előtérben kétfelől márványkarosszékben két fej nélküli ülőszobor - a halott Lalage és Licinius -, akiket két márványszínre sminkelt arcú színész helyettesít: ők mesélik el felváltva egykori megtestesülésük véres-forró drámáját. Mögöttük-köröttük - a dombra vezető sétány pihenőin - ornamentális márványtalapzatokon négy zsinati atya, szónoki pózban (egyikük zsidós-görögös *gnosztikus*, a másik rómaiás viseletű *hermetikus*, a harmadik tonzúráskeresztényies *skolasztikus*, a negyedik egyiptomias *agnosztikus*). Ők közbe-közbeszólnak, de valójában egymással folytatnak hitvitát élet-halál kérdéseiről, a lélek halhatatlanságáról, az

Öröktűzben való bűnhődésről, avagy a túlvilág létéről, nem-létéről. Mindegyikük mellett olajtálban lobog - hol erősödön, hol gyengülön - a láng, mint gyászszertartásokon a mécses.

Csakhamar kiderül azonban: ez is vidámparki bohózat, hiszen egy pojáca-huligán beszélteti a pénzbedobó automatákat, néma érdeklődéssel figyelve, mint szólalnak meg sorra a szobrok, amint sztélájuk oldalcsőrén bedobja az érmét; közben pedig a sírfeliratokat böngészi. A belső monológok sorából végül összeáll a Múlt: Gargilianus, egy milliomos rabszolgakereskedő adta el egykoron - immár 2000 éve! - Lalagét egy patrícus családnak, akibe aztán a Gazda és Fia egyaránt belebolondult. A lány már Licinius gyermekét hordta szíve alatt, mikor a Ház Ura, aki saját szenvedélyességétől visszariadt, fel akarta szabadítani, s a Városba küldeni őt („majd eltűnsz a szemem elől”), de Lalage tiltakozott: „A rabszolgát akarata ellenére felszabadítani nem lehet! Irgalmazz, Urunk! szánj meg! légy könyörülettel!” Így aztán bekövetkezett a véres tragédia...

Mintha most is élnének és szenvedélyük izzásában perzselődnének, olyan elementáris erővel árad fel belőlük a helyrehozhatatlan Múlt, sebeik nem hegedtek be a halálban sem. Lalage borzadva idézi meg „a felfedeztetés éjszakáját”: Liciniusával épp szökni akart, mikor kitört az iszonyatos Rabszolgazendülés. A lázadókat (köztük a lány apját, két fivérét) karóba húzták, forró szurokkal leöntötték, meggyújtották őket, lobogtak mindenféle az égő fáklyák. Licinius vassal - könyörületből - átszúrta apósa szívét („csak a porontyom anyjára való tekintettel - hisz kínjában eltorzulva is, arca az ő vonásait viselte; szépen szenesedett és megvilágította a tisztást”). Azt remélte: szelíd kedvese majd elfeledi apját, mikor ő a Ház úrnőjévé koszorúzza. Csakhogy minden másképpen lett... Lalage kínban fogant szerelemmel elfogadta ugyan így is őt, de egyre siratta nemzőjét („ezt az én jószág módjára levágott szülőapámat, kilenc sebéből aki kivérzett volna, de nem tudott a szurok alatt”). Bosszút nem rajta állt, hanem Sabidius Flaccus questoron, a Gazdán, („amikor rájött a vén, az úri-kövér Sabidius, amikor tógáját részegen szétterjegetve és hája gerjedelmével nekem támadt - én mint a vadmacska, gyilkomat vettem elő! - hadd lakoljon neki is, az apja, az átkozottnak!...”). Csakhogy az öreg védte magát, kicsavarta a lány kezéből a vaskót („hogy elevenen kitépjem magzatodat! Megérdemelnéd”), de végül, ittas szédületében, maga dőlt bele, markolatig belerázódva. Lalage szívében felbugyborgott a vérség kárörvendése - Liciniusra gondolt: „Apámért apjával fizet!”

Aztán összeházasodtak. De meglakoltak szerelmükért, vérükkel fizettek a kiömlött vérért. Volumnia úrnő gyűlölte Lalagét, s mikor fiát hadba szólították, ő lassanlő méreggel elsorvasztotta menyét-unokáját („apám ágyasát akarta elemészteni - tör fel a még most is eleven fájdalom a halott Liciniusból -, amilyen vak csak az elaggott nő féltékeny bosszúja lehet, azzal a félúton felejtett eszével /.../ Míg futotta éveimből, az olajláng nem aludt ki kicsinyem-apám-anyám, kedvesem takaros sírformájának alatta, hol immár magam is. /.../ Flaccusok... Aki voltam. Míg éltem.”). Lalagében sem csitult a fájdalom, de a sír csendjében végül is elfogadta sorsát: „Itt nyugszom, itt tartogatom gyermekemet, a drágát. Ki sohasem látta katona apját, de míg élt, és édesem ligetében láttuk a napvilágot, ölembe fészkelve annyiszor felemlegette velem. És ő, Liciniusom, aki volt, bilincsemben. Azóta. Lakolja szerelmét - most, hogy holtában dédelgetem gyermekünket porráhullott ölemben ami volt, magam is holtan immár: én, Lalage. A halott. Aki voltam. Míg éltem”

A huligán-pojáca eközben sápadt-reszketősen jár oda-vissza a sztélék között, mintha eleven kísértetekkel találkozott volna, s meg-megszólintatja a filozófus-árnyakat is. A zajongó-rikoltozó vidámparki sokaság alámerül az embertenyészet öntudatlan életélvezetébe, a bölcselők pedig az „örökéletről” társalognak.

A gnosztikus arról elmélkedik, hogy az anyag gonoszsága, a burjánzó - bűnben és élvezetekben tobzódó - hústest megátalkodottsága folytán lehetetlen a testben való feltámadás, ugyanis akkor a matéria diadalmaskodna a lélek fölött. Az emberféreg gyalázatra születik, szeret a sár világában megfürdekezni, holta után sem tud szabadulni élete gyötrelmeitől, ezért képtelen kilépni a szenvedőkörből. Mohón új és új megtestesülésre vágyik. A sóvár árnyak nem érik be az istenség közelében való lakozással, a fénylesugárzással, holott az adja az igazi boldogságot, a lélek nyugalmát. Ezt a titkot hagyta ránk a Tabula Smaragdina, s Nagy Szent Plotinosz Úr is ezt sugallja. A fényben való gyönyörteljes lebegés helyett a lelkek a földi világ körül tülekednek, a hústestre sóvárogva. Ezért a gnosztikus a „négyezer négy milliárd kínsóvár kószálót” egyre csitítja: „Önfelidéző eszmélkedők! Magatoknak hiányzók! Arnyak! Nyugodjatok el...”

A hermetikus tanai a hústestre vonatkozóan némileg rokonok (végül is a héber-görög-római hagyomány sok vonatkozásban összefonódott egymással): „gondolódhat-e más a testben, testnek általa, mint hüvelyének megtartása?” Csakhogy ő a hangsúlyt a túlvilági életre teszi. Hermész Atlantiadész, a lélekvezető szerepét tartja a legfontosabbnak - ő a számontartója a négyezer négy milliárd elhalálozottaknak, akik mind egy szálra bíztak túlvilági kalauzokban. „Jaj a szentélyrombolónak, aki hamis halottvezérlőnek nevezi Hermészt” (s itt egyértelműen Krisztusra utal: „Új évezredek Áltatója, új halott milliárd sehová-sem-vezetője”). „Köpj vissza az obulust a négyezer négy milliárd megcsalatott, ha megcsalatott, ha árnyát Hermész Nekragógosz nem fogta kézen, s Káron, ő révésze, nem fogadta el.” A lelkek tehát a túlvilágon - Hadeszben, az Árnyak Birodalmában élnek tovább a maguk életét,

A skolasztikus viszont egyértelműen Krisztus urunk megváltó küldetése mellett érvel, s azt kívánná, hogy a többiek is hajoljanak meg „a mindeneket egy-akolba-ölelő Egy-Pásztor” előtt. Az őbelé vetett hit vízvázlat: az Öröktűzben megítélt hitetlenek a lángok martalékaik lesznek, viszont a benne hívők Örökéletet nyernek általa. A testben való feltámadás ígését is ő adta az emberiségnek - aki hisz: üdvözülni. Mióta valláserkölcünk hozzávegyült a Teremtett Világhoz - hangoztatja - az időknek teljességével üdvörtörténetünk delelőre ér. A világ 5732 éves, és a teremtés Naturaliter Judaeo-Christiana. Ő a legharciasabb, mert szilárdan hisz abban, hogy csakis a diadalmas kereszténység mentheti meg az emberiséget a lelki haláltól.

Az agnosztikus azonban magabiztosságuk okán egyaránt szidja a pogányokat - a pápistákat - a buddhistákat - a bálványimádókat; ő a „Docta Ignorantia”, azaz a tudós tudatlanság - a Szent Tudomány - híve. Hála multiverzumunk tágulásának - véli - mindaz, amit nem ismerünk, bőven befér az antianyag fogalmába (tehát a szellemi, a lelki valóság is, amelyről biztosat soha nem tudhatunk!). „Ott voltunk az Ige teremtő csillagviaraiban” - hangoztatja - „minden teremtdött önzésképp önmagától és özlött a teremtett Minden” - és „szétgöngyölödött a tér körüle és dagadt-áradt minden jószágával”, s „aztán riadtan kereste a visszavétel, a zabolázás Igéjét, az Ige zabolázóját”. Ő magát a Teremtést (a Létesülést) okolja minden bajunkért; „mi már csak a teremtés jóvátehetetlenségét örököltük, a nyakunkon maradt - elpusztíthatatlanul” A gnosztikushoz hasonlóan csitítja az árnyakat: „Magatokat-káprázók! Sok bolond széllel zengő csontcsigolya! - nyugodjatok el!...” - csakhogy ő nem a „fényben fürdekezést”, hanem a fekete lyuk szívóhatásában való elnyelettetést látja az emberiség közös végzetének.

A darabot az egyházatyák „kórusa” zárja: hogyan kell várnunk-fogadnunk a halált, ha közeledtet érezzük. A *gnosztikus* szerint „hangtalan hozsánna, ami megilleti”; a *hermetikus* arra int: „szátokra helyezett két ujjal: az Ő csendjének jegyével”; a *skolasztikus* figyelmeztetően: „ne káromold Őt idéltlen igéddel...” Az *agnosztikus* zárja a sort: „ne is zümmögjete - szót se többé...” Aztán valamennyien visszahúzódnak szobrukba, köröttük felárad az obulusz-özön a sztélék visszadobó nyílásain, fémcsörömpöléssel körülömlő a síroszlopokat.

A pojáca-huligán halálra rémulten legelteti szemét az aranyosan fénylő pénz-özönön, de nem nyúl hozzá. Botjára tűzi batyuját, s mint aki „csak-azért-se-fél”, nyárfalevél-fütyörészéssel indul felfelé a pipáló ködben.

Az író pontos és részletes szerzői utasításokat ad a darab lezárásához, mintha azt akarná, hogy mi (nézők, olvasók) egyszerre érezzük magunkat otthonosan mindkét létsíkon, s azt éljük át, hogy az Örökkévalóság problémáiból kaptunk ízelítőt.

Méltóságteli, szinte kísérteties, ugyanakkor meghökkentően groteszk a befejezés: „Még átszűrődik a vidámpark érzelmesen turbékoló moziorgonája, az erőmérő kalapács durrogása, a hullámvasút utolsó malacvisítása, de a fényeket már oltogatják: záróra. A huligánpojáca eltűnik a színről, az olajtálap tüze kilobban. A mozdulatlan sírkertre ráborul az éjszaka, s vaskerítése beleolvad a sötétbe”. A függöny lassan leereszkedik: az Idő visszanyeli magába a Múltat, elfedi a véres dráma nyomait. Az átélt szituáció megismétlődhet bármikor, bárhol, hiszen az emberi alaphelyzetek, érzelmek, indulatok mitsem változnak évezredek során. Ez a „léttitok”, vagy ha tetszik: a Holtak titka, intő üzenete az utódok (az új és új „megtestesülések”) számára.

A **Pásztoróra** a bibliai teremtésmítosz profanizált változata, ugyanakkor a férfi-nő örök drámájának, konfliktusokkal telt viszonyának mitologikus síkon való megörökítése. Az újvidéki Híd 1972/2. számában jelent meg első ízben, majd a *Mangún* című kötetben (Aurora Könyvek, London, 1992). „Bukolikus játék” az emberiség eredetéről; történik ama Szép Napon, a Baljós Fordulat Napján: a világ keletkezésekor. Voltaképpen az „életre-születés”, az öneszmélés mitikus rajza; természetesen a Határ Győzőtől megszokott groteszk-szürreális elemekkel vegyítve.

A gnosztikus hagyomány szerint Sophia (a Bölcsesség, a Szent Tudás) a Világ Anyja - éteri-édeni alakja az Örök Ideák honában ragyog (a drámában: *Aranykirálynő* - már földi vonatkozásokkal keveredik éterisége). Voltaképpen minden nép mitológiájában ő az Anyaistennő (az egyiptomi Maat és Isis, a görög Gaia, a hindu Maya, a héber El Ruach és En Soph stb. stb.). Az ő alázuhanásából születik Éva, a földi asszony - Istennél maradt Szüzi Énjének durva mása -, aki érzéki csábvarázssal próbálja magához láncolni Ádámot. De sajnós, a földi tereken Ádám az Úr - teszi hozzá ironikusan a szerző (neve - Ádám: uralkodó - erre predesztinálja). Az Idő - a Történelem - a felébredésre, kettejük találkozására adott lehetőség. Határ Győző természetesen a „szent hagyomány”-t is ironikusan kezeli - az Eredet mitikus titkát mint magától értetődő valóságos történetet jeleníti meg.

Sziklás-csalitos, de műkincsekkel telerakott Vad Vidéken járunk felhőmagasságban. A Tetőn - az orom közepetáján - ÓRA; ennek csúcsán üldögél trónforma nyergecskén pásztorlánynak öltözve Éva, az *Aranykirálynő*. Az óraütés nem tagolja az Időt (hiszen az Örökkévalóság dimenzióiban vagyunk!), csupán előrejelzése ama bizonyos baljós Szép Napnak, amikor Éva - Ádám szerepe, helyzete felcserélődött.

Ádám feszülten jár-kel („Még nem ütött az én órám, a monológom órája” - mondogatja), s mikor az Óra végre üt, ő zengeni kezdi dicshimnuszát az *Aranykirálynő*höz, majd szidalmazza-becézi a megközelíthetetlen-elérhetetlen, mozdulatlan szobrot („Nincs rajtad kívül másom. Csak Te vagy...”). Természetesen rögtön kiderül, hogy Éva csupán egy műtárgy. Ádám az arra járó, jövő-menő pásztorok, lóköltők, tolvajok batyujából vásárolta össze „kincseit”, a Bálvány-Nőt is. Gyűjteményében több más antik női szobrocska is van - köztük a bronz Zöld lány: *Békácska*; az agyagból készült Lila lány: *Korsócska*; és a finoman áttetsző hegyikristály-idealány, *Kristályka*. Az érzéki *Pásztorkirály* megelevenítette, szerette, aztán félredobta őket, s most csábítgatóan duzzogó-neheztelő kacérsággal zsonganak körülötte, de Ádám vissza-

parancsolja mindhármukat a gyűjteménybe. Csakis az Aranykirálynőre vágyik, őt ostromolja: „Értsd meg, meg kell elevenedned, onnan lerohannod, meggyógyítanod-megölelned /.../ pásztorodat, aki mind a sírig őrződül szegődött...”

A három lányalak Ádám életének különböző korszakait és szintjeit jelképezi. A 14 évesen, bimbóként letört Zöld lány most szemére hányja: „Nélküled ma is ott játszadoznék a medencém peremén, a bronzbékámmal”. Ő Ádám „zöld” - koraifjú - korszakához tartozik. Az érettebb Lila lány mosolygósan felkínálkozik újra: „Szomjadat megüdíteni, itt vagyok én! /.../ Azt mondtad, az én korsóm az Élet forrása” - az Eredet titka, az újjászületése... Majd féltékeny haraggal: „A fénymáz már nem is jó? A bőre aranya kell neked? - a bőre, mert arany?” Ez Ádám „lila” korszaka, az érzéki kiteljesedés időszaka. Az átlátszó üveglány, Kristályka viszont már egy spirituálisabb-éteribb korszak - a „kikristályosodás” időszakának - társa („A kék korszakom volt. A Kék Lovak Tornya. A Halottak Szigetének Hegedűje” - emlékezik Ádám). Ő a „Sorskristály”, a Bölcsék Köve. Nosztalgikusan idézi meg szerelmüket: „Hűvös-hivatalosan először Jövendőmondónak jegyeztél be, vagy tán Kristálynézőnek?” Majd váratlan indulattal: „Beletekinteni a kristálygömbbe? Akarod?! A katasztrófa-lavinádat? /.../ Azét, amelyiken a nyakadat töröd?! /.../ Te becserélnél egy lopott aranypalástért!...” De hiába az intelem. A férfi-ereje tudatára ébredt Ádám őt is elutasítja: „Eltemetett korszakok! És most ezek a korszakok akarnak engem eltemetni? Lakatot a lomtárra!”

Miközben Ádám a képzelet világában időzött s előhívta a Régmúlt szerelmeit, az Óra hatot ütött, s az Aranykirálynő megelevenedve, étellel telve, mosolyogva megszólalt: „Pásztorom! Pásztorom! Őriző pásztorom!” Ádám elragadtatva ocsudik: „Aranykirálynő! Élész? /.../ Ilyen aransárga korszakom még nem volt!... életemben először: lángolok!” De a királynő - lusta mozdulattal - álmélkodva jártatja körül tekintetét: „Ki szól?!” Az öntudatlan létezés öntelt boldogságával csodálkozik rá a világra, s csak fokként figyel fel az érte esengő Ádámra. Ez tehát a Nő saját érzéki ereje tudatára ébredésének pillanata.

Ádám félénk hódolattal: „Fejedelmi Hölgy! Aranykirálynő!... ha leszálnál? /.../ ha leereszkednél! létrán?...” Udvarlásában éppúgy, mint Éva válaszában a köznapi, profán elemek a mitoszi rétegekkel vegyülnek. Társalgásukból kiderül, hogy Évának is megvan a maga külön története. „Háromszázegynehány évemmel (a huszonnyolcat leszámítva, ami vagyok) ükanyád lehetnék” - mondja nagyvonalúan, s miközben trónusáról leereszkedik, elmeséli múltját. Királyi palota márványkandallóján üdögélt sok-sok évtizeden át; a párkányon, vele szemben ugyanolyan Órán trónolt az *Aranykirály*. Napközben illedelmesen, elegánsan, helyzetükhöz méltóan viselkedtek: „ütöttük az órát, kongattuk a napokat, hajtottuk magunk előtt az Időt, míg évszázaddá nem kerekedett”. Hajnali háromkor, amikor a Palota elcsendesült, ők leszálltak Óra-trónusukról, táncoltak-kergetőztek-tomboltak-szeretkeztek. „Reggelre aztán újra ott fényeskedtünk” arany-makulátlan a párkányon; ott voltunk őrhelyünkön; „tudtuk, miénk az uralkodás, tőlünk való az Abszolút Jóindulat monarchikus elve” - hiszen övék az Idő, míg az evilági hatalom múlandó.

Az egymás körül keringő, egymást váltó nappal és éjszaka, a Nap-Hold kergetőző egymáshoz tartozására való utalás itt teljesen nyilvánvaló: a férfi-női (szoláris-lunatikus) vonzerő mágneses terében zajlik az Élet, s ez az Örökkévalóság körforgása. Nap-Király és Hold(király)kisasszony soha-véget-nem-érő szerelme átjárja és uralma alatt tartja a Mindenséget. Az emberi élet s a földi boldogság másodpercnyi rövidségű, Kronosz fölfalja gyermekeit, de az Idő maga végtelen, így az Élet és Halál ura.

Az *Aranykirálynő* büszke az Idő legyőzhetetlen hatalmára: „A királykodás több, mint pásztor-kodás. /.../ Ha mi tárgyak hiányozni találunk, a helyváltoztatásnak a legkisebb jelét adjuk a Kozmoszban: Világomlás!” Az ÓRA a Rend őrzője; arra felügyel, hogy vihar, földindulás,

szökőár, tengerrengés, tűzgömbök rajzása, csillagnyalábok hullása „menetrendszerűen” történjék, hogy a Kozmoszban gömbölyű legyen az összhang! „Hogy gömbhalmazok miriád körében legyen tátongás, és a tátongásban lelje meg örvényét minden tejút-spirál-világszilánkok rajzása”. Majd parancsoló méltósággal: „a hidrogénmáglyákat! Nekiindítani a keletkezésnek!”

Határ Győző játékos-ironikus formálásmódjának köszönhetően egyszerre vagyunk a makro- és mikrokozmoszban, a valóság fölötti s a valóságos életrégiókban. Ádám vacogó rémülettel: „Királynőm! már-már félni kezdek tőled!” - s magamagának suttogva: „Honnan tudhattam volna, mikor megvettem a tolvajtól?”

A teremtmény lét ízébe belekóstolt Világúrnót azonban már nem lehet megállítani! Hatalma teljében utasítja a Világmindenség feltámadt erőit: „Lyridák! Aguaridák! Robogjatok a meteoresőben /.../ A tejutak elfércelt zsákja fel ne szakadjon. A rendelt ütemre lobogjanak a rádióhullámokkal lüktető Láthatatlanok. /.../ Hogy ellenanyag-barlangokkal alapoklozott világodat el ne nyelje a Fekete lyuk...”

Ádám borzadva - félig vágyakozva, magának: „A Mindenséget tartanám karjaimban. Ha leszállna hozzám, A Mindenséget nemzeném...” Érzí saját gyengeségét ezzel a mérhetetlen energiával szemben: „Miért is, hogy ebbe kell szerelmesnek lennem!...” Mégis szelíd szóval kérleli: ereszkedjen le hozzá. Az asszony - vonakodva bár - enged a kérésnek: „Kis időre! Mélység - Magasság... lenézni sem merek!” Ádám biztatja: „Ugorj! Kifoglak!” - Aztán zuhanó sikoly, majd sóhajok (a *Királynő*: ÓRA! óra! - *Ádám*: Pásztoróra! - a *Királynő*: Pásztorok órája...). Egymásba feledkeznek a Szerelem-Vallásban, s elragadtatva ráismernek egymásra: *Ádám! Éva!*

Lucifer, az érzékiség „kígyója” vezette őket egymás felé, s most már nem tudnak szabadulni ebből a bűvkörből. Éva elveszti hatalmi gögijét, s mint egyszerű pásztorlány fordul Urához: „Érd be ennyivel! Most eredj! - A Mindenség nem maradhat uralkodó nélkül! /.../ Itt az IDŐ ideje! Ha lekésik magáról, örökéig késésben leszünk...” Tehát ő az, aki önként meghódol, s átadja a számára már terhessé vált hatalmat a férfinak. Ádám büszke elégedettséggel: „Órára, fel!” - s a létrán felmászva elfoglalja helyét az ÓRA trónján, fejedelmi tartással, fémességben. Szárnyas saru, sisak, „isten” póz, mellvértje tükrén a *Világpásztor* címere: átváltozik tündöklő *Napistenné - Aranykirállyá*.

A földi Éva megejtve bámulja szerelmesét, s ösztönösen megérzi: szerepet és helyet cseréltek a világ trónusán. Most ő fordul rajongó tekintettel a férfi felé („ütött ez is, az én órá, az én monológom órája!”). Szeretné magához kötni örökre a neki rendeltetett társat, de tudomásul kell vennie: Ádámnak most már az uralkodás a fontosabb! Hitegeti magát, hogy majd leszáll hozzá Ádámja, s megelevenedik újra - „nekem! velem! erdön-mezőn! élsz-éldegélsz!” Szeretné a hétköznapiakban is magához láncolni azt, akinek odaadta magát, csak hogy a férfi birtokolhatatlan. Mikor ezt felismeri, ő is ugyanolyan szemrehányó, panaszos nővé változik, mint korábban a három szobrocska („mortalékodnak kellettem, csak mortalékodnak, önzésed önelégültségében! - Uram! pásztorem! délibábom! hallod-e? Az nem lehet, hogy ne könyörülj meg rajtam!”). Majd a zuhanóüstökös rémületes sívításával felsír: „Iiii! Uuuu! Aranykirály! Szerelmem!...” Aztán vezeklően-kérlelően lerogy az ÓRA tövébe, mint Mária-Magdolna a kereszttel, s zokogni kezd. Miközben a szín lassan elsötétül, a klavicseballón a zene felárad.

A szerzői utasítás itt is bőséges, különösképpen az auditív-vizuális elemek összhangját illetően. A mozdulatlan Aranykirályon a fény kúpja hosszan elidőz, az is beleolvad a feketeségbe... A Nap-Isten az Atya örök trónusán - ő az Idő Királya; Éva, a pásztorleány pedig - szíve alatt magzatával - a kopár-sziklás földi tájakon, a halandóság törvényének alávetve. Ő lesz az emberiség anyja, de a szellem-erő (a „Nap-logos”) Ádamból sugárzik, akit - mióta a világ világ

- nem tud odaláncolni önmagához és a mindennapisághoz. Maga a földi élet azonban mégis az ő termékenységéből fakad. Ama Szép Napon tehát, mikor az *Aranykirálynő* és az *Aranykirály* szerepet s helyet cserélt - elkezdődött az Élet, a hústest vándorlása a földi labirintusban. És tart mindaddig, amíg világ a világ... Éva cipeli - megoldja - továbbadja a földi terheket; az Aranykirály pedig - a „felébredt ember” - uralkodik önmaga képességei, vágyai, sorsa - s így a Világ fölött.

Határ Győző egyik legérdekesebb és legáttételesebb színpadi műve: **A kötélvilág**. Ezoterikus, „érzékeny titokjáték” ez is, amely azonban földi viszonyainkra vetítve szimbolikusan is értelmezhető. Alapötlete egy 1960-as álomkezdemény, amely többször is visszavisszatért, míg végül 1967-ben drámává kerekedett. Az író műfaj-megjelölése szerint „meta-tragédia”: azaz a már bekövetkezett tragédián túli (s így visszafordíthatatlan) szellemi tapasztalatok megörökítése kétrészes moráliában. Bizonyos értelemben ellenpárja Madách: *Az ember tragédiájának* - a visszavont megváltás drámája, avagy a bűnbeesés paródiája.

A kötélvilág a tér-idő előtti Örökkévalóság, amelyet a Kötélverő - az Első Mozgató - folyamatosan teremt. A szerző elképzelése szerint mint kozmikus méretű vitorláhajóról lelégitott óriás-hágcsó lebeg az űrben (betöltve a színpadteret), rajta itt-ott sátracsák, árbockosarak, könyöklő-erkélyek, mini-trónok, rongykerevetek, amelyeken a facér történelem előtti emberiség tanyázik-elhever boldog tétlenségben, s ebben az édes eseménytelenségben múlik esztendőre millió esztendő. Itt soha semmi nem történik, a testetlen lelkek csupán a megvágás állapotában képzelegnek-álmodoznak a Földről - a cselekvés színteréről. A halál itt ismeretlen fogalom; aki megunja az örök egyhangúságot, az aláugrik, de nem semmisül meg: „boldog önfeledtségben csak hull-hull - az ő életpályája innentova örökéiglen, a tér teljes, nyílegyenes véghetlenségében”. Az alapeszmét a kötélvilág szerkezetéhez az író Platóntól vette át: ő vázolta fel egykoron az égboltot összetartó fénykötélzetet, amely az égbolt egész területét egy abroncsban fogja össze (v. ö.: az író jegyzetei a műhöz, in: *Sírónevető* II. k. 589-591. p.). Gábiel (a végítélet harsonáját megfúvó arkangyal, itt: *Leckeőr*) gondosan őrzi a *Történet Összes Lehetséges Könyvét*, nehogy avatatlan kezekbe kerüljön. A Könyv az aranyborjú bőrébe van kötve, lapozása veszélyes, mert ha a „lehetőség” netán a „ténylegesség” állapotába átfordulna, bekövetkezne a(z új) világhatalmasztrófa: elkezdődne az emberi történelem. Aminthogy az a drámán belül be is következik. Ez voltaképpen a „bűnbeesés”: az örök viszály, a „létezhetnék” csábvarázsa, a küzdelem ígérete - a luciferi „bűn”, a lelkek lázadása - ami végül is előidézi a „földdé-robbanást”. A kötélvilág lakói alázuhannak a „létesülés” szenvedőkörébe, a Földre. A Halál birodalmába. És megkezdődik az *Örök Körforgás: a Történelem*. Ez a mű ezoterikus „üzenete”.

Hermész Triszmegisztosz Tabula Smaragdiná-jára alapozott gnosztikus tanok az emberiség eredetének, múltjának titkát őrzik (ezek a Határ Győző által nagyon mélyen ismert „titkos tanok”), miszerint már több „világhatalmasztrófa” is lezajlott, amiből persze a soron következő emberiség mitsem tanult. Az apokaliptikus korszak(ok)ban seregnyi intő jel figyelmezteti a gyanútlan - és vétkeiben megátalkodott - emberi nemet a hamarosan bekövetkező összeomlásra, tehát a tragédia elkerülhető lenne, ha az emberi világ komolyan venné eme előrejelzéseket. De nem veszi komolyan, nem hajlandó „megjavulni”, az önös álláspontok egymásnak feszülő, pusztító gyehegnájában égeti el önmagát s esélyeit az „öröklétre”. Az egymást megsemmisítő és kioltó vágyak-szenvedélyek-indulatok tüzeiben elpusztuló világ aztán „újászületik” („új Ég és új Föld” keletkezik), s egy új történelmi korszak kezdődik, amely persze megismétli az előző hibáit. Az ember(iség) mindig ugyanabba a kút-verembe zuhan bele, ezért nem lehet rajta segíteni. Így forog a világ, s pörgedez a Leckeőr kezében az Összes Lehetséges Világok játékmmodellje. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a Határ-drámát, tekinthetjük akár ezoterikus bohózatnak is: saját viszályainkon, gyűlölködéseinken s az ebből következő megsemmisülésünkön „mulatunk”. Így nyer ez az elvontnak tűnő darab örök aktualitást. Merjük megkockáztatni: a kötélvilág a mi épphogy összeomlott „paradicsomunk” paródiája (is). („Ez a lecke a 133 ezer billiomodik ‘szentlecke’, hogy váltig tanulja mindenki”).

A szerző ironikusan kezeli mind a Kötélverőt, mind a Kötélvilág lakóit. A kötélhágcsón boldog önfeledtségben ringatózó gyermekded emberiség a tudatlanság édeni ártatlanságával édeleg, szenvet, marakodik, gyűlölködik, s végeérhetetlen panaszáradatot zúdít a Leckeőrré annak „gyógyrendelésén”. Ki-ki ragaszkodik a saját bűneihez, védelmezi saját rossz tulajdonságait, miközben a másikat, a többiekét okolja és vádolja minden bajért. Senki nem szeretne kigyógyulni saját hibáiból, ellenkezőleg: azokat tartja személyisége leglényegibb sajátosságainak, s büszke rájuk. *Mirtuska*, az örökszép, *Bába*, az örök-irigy, örök-féltékeny, *Lilit*, a facér hetéra, *Üdvöske*, az örök mazochista, *Tébrus*, a nagyevő házasságszédelő, *Lajos*, a kevély fejedelmi nulla, *Uriás*, a facér miniszter, *Jeromos*, a másokat meggymaggal lödöző fegyverkereskedő, *Jórub*, a facér hóhér, *Bódog*, a temetésrendező stb. - mind-mind rendkívül elégedett önmagával, s egyetlen kívánsága, hogy szabadon kiélhesse vágyait, rossz hajlamait. Egyedül *Jédutun*-nak nincs panaszkodnivalója: őt „a mindéig-való-létezés gömbölyű öröme” tölti el, a paradicsomi emberiség boldog kibontakozásának, fényre-születésének álma.

A Leckeőr a 7 szentlecke 7 igéjét minden nap előolvassa az üdvözülteknek, nehogy megfélekezzenek róla: „a kötélvilág az igazi világ”; „a föld is, amíg volt, ha volt, csak csillag volt, annak is csak ideigvaló káprázata”. Itt mindenki örök boldogság-mámorban él; „ez a jótton-jó álom, amelyből nincs felébredés”, hiszen a Kötélverő folyton-folyvást veri-teremti, s a kötélt „folyton-folyvást ereszkedik alá”, haránt és rézsút, betöltve a Teret és Időt.

Olykor-olykor a *Kötélverő* is megjelenik a színen a maga egyszerű, hétköznapi mivoltában, s mint szakmájára büszke mesterlegény, aprólékosan elmeséli, hogy-s-mint működteti a kötélvilágot. Olykor fel-felcsendül dala, „amolyan se-füle-se-farka nóta” a boldogtalanságról, ami „abból a régi emberiségből maradt ránk, amelybe beleesett ‘az átok férge’.” Valójában egy erdélyi népdalt énekel (amelynek formahű skót változatát is közli a szerző a Jegyzetekben - i.m. 590. p.): „Kedvesanyám jaj be gyengén neveltél / Kedvesanyám jaj be gyengén neveltél / mikó tunnád a szomorú életem / éjjel-nappal siratgannál engemet”. Atyaian kérdegeti a nyüzsgő sokadalmat: „aztán játszódtok-e?” - mire azok - mint versengő gyerekek - szaporán felelik: „de még mennyire!” - sárkányosdit-párcserélőt-zálogosdit-hidépitősdit-várkerülősdit-szembekötősdit stb. stb. A Boldogsághullám elárasztja őket, „örök játszóterükön” nyugalom honol, s ők az üdvözülés gyönyörében fürdekezve, mit sem tudva a bánatról, csodálkozva hallgatják az okító tanmesét a régen-volt emberiségről és a földről, amelynek „átka a nyugalom elfogyatkozása volt”. Ennek következtében „bevérzett a föld”, „a vérköpő földön elkövetkezett a boldogtalanság robbanása /.../ az atomkirályok harca”. Az átok-földön „a szívek elvaracskosodtak, /.../ s a varacskos szívekben feltámadt a háborgás vágya és a baljós lángadozás”, hogy ‘történjék valami végre már!’ A viszály átka robbantotta szét a régvolt föld(ek)et. A lázadó lelkek aztán megsemmisültek...

Tehát - sugallja a *Kötélverő prédikációja* - mihelyt a lelkeken úrrá lesz a rontás szelleme, s akad olyan boldogtalan, aki fellapozza és történeti a *Történet Könyvét*, akkor a Mester abbahagyja munkáját, a *Kötélvilág* mint a pókháló elvékonyodik, a rajta csüggeszkedők alázuhannak, s az összeverődő testek szikrájából (újra) megszületik a föld. - „Ez felébredés az álomból, mely tökéletes boldogtalanságra nincs gyógyrendelés”.

A rém-jóslat a II. felvonásban be is következik. Alkonyodik, itt-ott papírlámpások sokszínű ragyogása. *Eszembejutó*, akinek feladata a pásztorkodás a multiverzumon, elszunnyad az árbockosárban; a „gyerekek” önfeledten játszadoznak (fogócskát, körtáncosdit, a lányok színes kendők után kapkodnak stb.). A nagy zajgásra felriad *Eszembejutó* is, nyomban indítványozza: „Játsszunk emblémásdit!” - s megkezdődik a *Tárgyak Parádéja*, amelynek ötletét szintén

Plátontól vette a szerző (sorra előkiáltják „a hajdan-való tűzőzön-előtti emberiség facér tárgyait”). Megidézik a király koronáját, öltözkét, vértjét, kardját, majd a hadúri jelvényeket, a bandériumok áradását, a vörösördögök hadrendjét („a legvéresebb ármádia az egész Kereszténységben” - egyértelmű az utalás a „fel, vörösök, proletárok!” jelszóra). Majd felvonultatják a királyi szeretőket tündöklő ruházatukban, ékszereikkel, aztán a templomok-oltárok kincseit, az egyházi méltóságokat, a gályákat-hadiflottákat, a dúsgazdag zsákmányt, a hadakozó egyszerű embereket stb. - s a tolongó sokadalomban ki-ki ráismer hajdani önmagára; civakodnak, versengnek, kiabálnak össze-vissza, gyakran összekapnak egy-egy tárgy miatt („kié is volt?”). Ekkor válik nyilvánvalóvá: az „üdvözültek” már éltek egykor a földön, s valójában nagyon is ragaszkodnak akkori énjükhöz, viselt dolgaikhoz, környezetükhöz, sorsuk tárgyi kellékeihez. A „testetlen” világban sóvárognak a testük, a valódi élet után! *Jédutun* sem marad ki a játékból, örömmel üdvözlí „Lajos Szótér”-t, a Tettek Emberét - az új „Világmegváltót”, aki kiragadja a tétlenség állapotából a „boldogokat” -, hiszen ama *Boldog-Talan* földi világban „egy pille-élet alatt több történt, mint itt nálunk milliárd eón alatt a kötélvilágban”.

Az Élet láza ragadja tehát magával az eddig langyos boldogság-hullámban fürdőző, elkényelmesedett „üdvözülteket”, s most már egymással versengve idézik fel szenvedélyes régi életük képeit - az asszonyragadást, a rabszolgák ünnepi korbácsolását, a kivégzéseket, az aranylázat, vadászatokat, sólyomröptetést, tankcsatákat stb. A *Leckeőr* hiába csitítja őket: „Villámlik! nyakunkon a felhőszakadás! bújjatok a sátrakba!” - sehogy sem akarnak elcsitulni.

A *Kötélverő* alakja is feldereng a homályban: „megártott a nappali nagy hancúrozás - a *Tárgyak Parádéja* megfeküdte a gyomrokat”. A *Leckeőrhöz*: „próbálkozz ábrázoló mértannal, képeskönyvvel - holnap egész nap alhatnak”.

De a háborgást már semmi sem képes elcsitítani. Elég volt az „élet-imitációból”, az örök visszafogottságból, a látszat-harmóniából! Mint gonosz szellemek, tébolyultan őrzöngenek az „üdvözültek”: valóságosan is újra akarják élni mégoly diszharmónikus, szenvedésekkel teli életüket. Ez maga az „ősbűn”: a lelkek lázadása! Lucifer, lám, ismét megmételtyezte a „paradicsomi” emberiséget! *Eszembejutó* rémülten felkiált: „Gábiel bácsi! Foszlik a kötél!...” De már hiába. Az elfajzottak kórusban üvöltik. „elég volt az uborkaszazonból!” Maga *Jédutun* is elégedetlenkedik most már: „talán úgy mászkáljunk örökké, mint a légyeső pók ebben az istenhátamögötti pókháló-világban, ahová az eltévedt légy se repül!?!... ebben a kutyának való öröklétben?!”

Hiába, az emberi természet nem viseli el a mozdulatlanságot, a lefojtottságot, azt, hogy ne történjen soha semmi! Voltaképpen a „bűnök” teszik „emberszabásúvá” és érdekessé az életet. A *Leckeőr Jédutunt* hibáztatja: „te, a tettek rokkantja, kóbor lantverő cigány - bár sose jöttél volna közénk! te hoztad ezt az undok mételyt - azt, hogy történik valami!...” S az *Eszembejutóval* együtt kétségbeesetten fohászkodik segítségért a *Kötélverő*höz: odavan minden! „Az Összes Lehetséges Világaim! A lehetségesből a ténylegességbe” csaptak át!...

A *Kötélvilág lakói* boldogan nyüzsögnek: „Történik valami! Végre!” *Eszembejutó* viszont rémülten konstatálja: „Pattan a kötél! Oldódnak a bogok! Világunk szertefoszlik!” *Jédutun* a *Leckeőrhöz*: „kezedben a Történet Könyve - üsd fel és lapozd!” Gábiel lapozni kezd - fénypár, lassú robajlás, a kötélvilág lakóival egyetemben a Semmibe zuhan. Rémületes halálüvöltés, a testetlen hangok gurgulázása: „Jaj-jaj-jaj! visszakúszni! csak még egyszer, újra! csak lenne a kötélvilág!”

De már nincs. A *Kötélverő* fenséges nyugalommal: „csak én, csak én maradok meg - megmaradok az álomban, mert én az álom tejútja vagyok...” Majd az alázuhanók elhaló sóhajaira-nyögéseire válaszolva: „nincs más remény, csak amit elvesztettetek, és nincs föld

tinéktek, más föld, csak a föld...” Elmélázva a világ folyásán: „Jó játék! jó játék! Kezdhetjük újra!” - s dúdolja dalát, miközben alakja lassanként elhalványul... Elnyeli a Végtelen Örökkévalóság...

Eszembejutó kilép az előszínpadra, pajzsot tartva maga elé: „A kötélvilág volt, atyámfia az űrben. A kötélvilág, amely leszakadt velünk, s nincs már, aki összebogozza. S nekik meg - ó, keserű mérge utolsó serlegünknek! - nincs más föld, csak a föld...”

A függöny legördül, ő belülrre kerül, de a pajzs kívül marad - rajta a felirat: „Incipit tragoedia”. Az ember tragédiája. Az ember(iség)é, aki / amely nem éri be a „paradicsomi” harmóniával: lázad, küzd, akar és elbukik. S aztán minden kezdődik előlről...

Ez már a felnőtt ember(iség) drámája, aki/amely egyedül áll a Sors viharával szemben, és nincs kitől segítséget várjon.

Madáchnál még elhangzik az Úr szava: „Ember küzdj és bízva bízzál!” - a Határ-mű nem kínál semmiféle „égi szózatot”. Úgy tűnik: itt Lucifer a párviadal győztese, mert sikerült neki kitépnie az ember(isége)t az isteni függőség állapotából. De ezzel meg is semmisült az ember(iség). Önerejéből nem képes önmagát megtartani...

*in: Sírónevető, Aurora Könyvek, München, 1972.
Drámák, Argumentum K., Budapest, 2002.*

Az ezredvégi „világrobbanás” Határ Győző drámáiban

SZALAMANDRÁK, A RAVATAL, LIBEGŐ, BUNKÓCSKA, HAMU A MAMUMONDÓ

*„Nekem jutott az a nagyszerű szerep, hogy a világot
kihúzzam abból a slamasztikából, amiben van”*

A XX. század második felében megbolydult világ ironikus rajza jelenik meg Határ Győző fenti drámáiban, az abszurd eszközeivel érzékeltetve: a tradíciók széthullása, az élet szövé-
tének felbomlása katasztrófába viszi az emberiséget. A darabok a bűn-bűnhődés probléma-
körében mozognak, persze minden metafizikai vonatkozás nélkül. Hiszen ki-k szeretne
szabadulni e földi életben elkövetett vétkeiktől, csak hogy ez lehetetlen - nincs menekvése a
„szenvedőkörből”, amit maga teremtett maga köré. A bűn - amint ezt már Dosztojevszkij
feltárta - maga után vonja a bűnhődést: a lélek poklát. E darabok hősei kisszerű emberek,
akiknek személyiségéből hiányzik mindenfajta tragikus fenség, inkább csak „elviselik”
balsorsukat, sodródnak a maguk által felidézett eseményekkel, s nem is igen veszik észre, hogy
egész életükkel a „rosszhoz” tapadnak: már megszokták. Ugyanakkor egyikük-másikuk alakját
(különösen a *Libegő* vándorházaspárját) valamiféle szeretetteljes, melodramatikus hangulat
lengi körül, hiszen nem a „hybrisz” vezérli őket; tévedéseik, esendőségük, botorkálásuk a
Létben inkább megható, semmint megítélendő. Az író persze őket is ironikusan ábrázolja: az
antik hősök belső harmóniáját (az „eudaimónia” fényteli-felemelő boldogságérzetét) nekik sem
sikerül kiküzdeniök, hiszen nem szállnak szembe a Sorssal (mint a tragédia-hősök), csupán
elfogadják azt. Épp ezért tragikomikus egész létük, küzdelmeik. Az író burleszk-szerűen
jeleníti meg világukat, felhasználva a középkori népi bohózatoktól a XX. századi vizuális és
akusztikai kultúra látványos kelléktáráig mindenfajta színpadi megoldást. A darabokat huncut,
olykor vulgáris versbetétekkel, látványelemekkel tűzdeli meg; felfogásában az élet: karnevál,
amelyben ki-ki eljátssza a maga szerepét, s alázuhan a Semmibe.

A **Szalamandrák** az ötvenes években, még Budapesten papírra vetett burleszk-parádé a
szétzilált-felperzselődött életviszonyokról, de a határi világkép minden eleme felismerhető már
benne. Műfaját a szerző így jelöli meg: „oltogató játék”, hiszen a „világégés” ellen próbálnak
itt védekezni az idősebbek, a fiatalok azonban már-már megszokták, sőt kívánják is az „örök
tüzet”. A földi pokol kárhozattüze ez, természetesen szimbolikusan. „Láttál már szalamandrát
tűzből szökni? Ha hülye volna! Abban szeret lubickolni!” - hangoztatja Pityu, a darab egyik
ifjanc szereplője. S mivel a szalamandra kígyófajta, egyértelmű az utalás: a „luciferi” világ nem
fog egyhamar elhamvadni, hiszen égésében sokak érdekeltek! „Majd megtanulunk alkalmaz-
kodni a tűzhöz”, „a dédunokánk már úgy járkál majd benne, mintha a tűz volna az életeleme!”
Azaz Pityu úgy véli: a kígyó-világ végül mindenkit önmagához hasonlít.

A történet egy „lassú égésű nagyváros” ikervilla-negyedében, egy rendetlen-zsúfolt, lángban
álló otthonban játszódik. A családtagok örök tűzoltásban vannak, de hiába, mert a láng hol itt,
hol ott parázslék fel, s belekap a tárgyakba. A nagymama („Nyanya”, özv. Janda Mihályné
Kunktátor Kata) mankóval jár (vagyis az Élet rokkantja); hol vetetlen ágyán hever, hol a tüzet

oltogatja, s lázongó unokái (Janda Pityu, Csibi) körében a régi - még „rendes”! - világ látszatelemeit próbálja fenntartani. Az unokák már a Tűz nemzedékéhez tartoznak, fel akarnak égetni mindent maguk körül, senkitől sem hajlandók tanácsot elfogadni, s bár még alig-alig serdülnek, szabadulni kívánnak „az ősköztől”. A szülőket a Törvény elűzte otthonról („Senki nem kergeti őket, csak épp menni kell, menni, menni, elvegyülni”); s a boldog békeidőkre már csak Nyanya emlékszik („Az én időmben semmi sem égett. Amikor még voltak szorgalmas, dolgozó népek, amikor még súrolták a padlókat, mert még voltak súrolni való padlók”). A csonka-család vendégeket vár - no de kiket? Kappéter Ká Pál tűzőrmester (aki maga is gyújtogat, hivatalból!) érkezik „két frankó céda lányával” (Kinga, Zsizsi). „Ezek nem rendes tűzoltogató népek, fiam!” - inti Nyanya Pityut, aki rendkívül büszke rá, hogy leendő apósa, a főtűzőrmester, a kerületi brigád parancsnoka - „a legjobban fizetett tűzőr-százados”. Ugyanis „az égő városban a tűzőrség az arisztokrácia”.

A látszatra könnyű kis bohózat tehát: világmodell! Nyanya némiképp emlékeztet a *Pepito és Pepita* című kisregény Bábkájára: még „igazi ember” ő, szeretetteljes, gondoskodó (Hajcskám Hófehérhez, az író édesanyjához hasonlóan!), aki ugyan megveti „a széltoló-létrán” felfelé kapaszkodókat - amilyen Ká Pál uram! -, mégis szívélyesen fogadja a vendégeket („uccu, ki-ki telepedjék oda, ahol ami még nem égett porrá egészen”). A tinédzserek bezzeg már nem tudnak illetet! - Kinga Pityuval, Zsizsi Csibivel szerelmi fogócskát játszanak, majdhogynem nyílt színen üzekednek. Képzeletükben előreszalad az Idő, s máris öt-hat poronty veszi őket körül, Ká úr pedig szaladhat a „szülői kijelentkezőbe”, elvegyülni a többivel, hisz gyerekei „árvulnak már, meg se ismerik”.

A látványelemek színpadtechnikai kiaknázásával, az idősíkok keverésével (Múlt s Jövő szálainak összegabalyításával) az író olyan quasi-bonyodalmat teremt, mintha az egész megbolydult emberi hangyaboly ott nyüzsgögne előttünk. Abszurd jelenetek cikáznak, váltják egymást, drámai ütközésről persze szó sincs, hiszen a csemeték korlátok nélkül cseperednek fel (így nincs mit döntögetniök, de felelősségtudatuk sem alakul ki!), a szülők generációja - mint „társadalmi derékhad” - egyszerűen kiiktatódik a családi élet folyamatából. Ők sem érzik magukat felelősnek gyermekeik sorsáért. Ká Pál így indítja útnak tizenéves lányait: „Oltsanak helyet maguknak, ahol tudnak. Ő máglyájuk - ő világuk”. Aztán mikor a kamaszok maguk is szülő-korba lépnek, gyermekeik szemében ők is feleslegessé válnak, mindaddig, míg azok nagyszülőkké nem teszik őket. Kinga máris „a soha-meg-nem-tartandó aranylakodalmuk”-ról beszél („a gyerekek a maguk lábán széledtek szét, és ha széledni tudnak rajta, megállni is tudnak a maguk lábán”). Ugyanakkor retteg a magára-maradástól: „Segítséég! - sikoltja. - Nem tettünk semmit, miért büntetnek?” Itt mindenki „bűnös”, hiszen vét önmaga, környezete és az élet szentsége ellen; felelősséget senki nem vállal senkiért, önmagáért sem, természetes tehát, hogy bűnhődnie kell. Aki fiatalon gyújtogat, később a lángoktól szenved: „nincs egy parányi hely se, ahol ne nyaldosná lábam a tűz!” Az a nemzedék, amely lángra lobbantja a világot, maga is a tűz martaléka lesz!

Rendkívüli mélységű egzisztencialista dráma körvonalai sejlenek a bohózat felszíne alatt, Camus és Sartre darabjaival egyidejűleg, a dosztojevszkiji felismerés szellemében. A Karamazov-testvérek rituális apagyilkossága, Nietzsche „Isten meghalt”-teóriája (a „gonosz ember” megölte őt!) szinte előlegezi a XX. század ember(iség)ének sorsát: a meggyilkolt vére a gyilkos fejére száll. Aki megöli az Atyát, maga is „halálak halálával hal”: gyermekei megölik őt (akár jelképesen, akár ténylegesen). Aki megszegi a Törvényt, megbontja a (szent) Hagyományt, az a törvénytelenység, hagyomány-nélküliség „miazmájában” fuldoklik végül. A kis bohózat így kap mitológiai távlatot: korunk problémái sűrűsödnek benne.

*

A **ravatal** szintén a „bűn-bűnhődés” drámája, de még groteszkebb módon. Az érzelmek nélküli, felszínes, elüzletiesült világban a Gyilkos a „hulla-árverésen” licitál saját áldozatára. A mítoszi háttér itt sem hiányzik: Káin mindig keresi a maga Ábelét, Gyilkos és Áldozat szinte misztikus erővel vonzzák egymást, egymás komplementer párjai. Dosztojevszkij figyelmeztetése („mindnyájan bűnösök vagyunk”) Camus „vezeklőbírójának” szavaival egybecsengve („mindnyájan megérdemeljük a büntetést” - *A bukás*) Határ Győzőnél így módosul: mindnyájan Káin-ivadékok vagyunk, bennünk lakozik mind Káin, mind Ábel (tehát önmagunk szenvedjük el saját „gonosztetteink” következményeit). Ez a hatás-ellenhatás (karma) törvénye. A darabban Heródes apostol testesíti meg közös bűntudatunkat: ez a vén vasúti csavargó, kalmár szellemű kókler, aki ama archaikus gyilkosságot (2000 betlehemi kisdéd lemészárlását) egykoron elkövette, megpróbálja jóvátenni ősi vétkét: annyi felsülés után is, újra és újra nekiveselkedik a halott-támasztásnak.

A „hulla-árverés” közönséges műkincs-árverésre emlékeztet a darabban: az Árverező az Ítéltábla Tanácselnöki Emelvényéhez hasonló mellvédés dobogón áll, a felravatalozott halott pedig a színpad közepén fekszik vert fehér arany-foglalatú gyöngyházberakásos koporsóban. Miután a Gyilkos jól felsrófolt áron (100.000 aranyért) megveszi, az Árverező átváltozik: parókát és bírói talárt ölt, látszat-vádat emel a Gyilkos ellen, aki „valószínűtlenségi kifogással” él: a halál időpontjában külföldön tartózkodott (egy talpig feketébe burkolózott hölgy igazolja az alibit). Aztán az Elnök (ugyanaz a taláros személy) ítéletet hirdet: az Elárverezettért fizetett vételárat mint előbüntetést vagyonek Kobzásnak tudja be, s összbüntetésként a vádlottra áldozatának a temetőbe való kikísérését szabja, valamint azt, hogy ő vesse az első göröngyöt utána (ami szimbolikusan azt fejezi ki, hogy ő a legközvetlenebb „hozzátartozója”).

Természetesen az egész per: paródia, merő formalitás. És mégis, a Gyilkos a legnehezebben az utóbbi mozzanatot viseli el. Valójában saját lelkifurdalásától fél, mintha (benső) Erűnniszei üldöznék: „Belebújnak a párnámba. onnan fognak a fülembe sugdosni, valahányszor aludni térek. Hát nincs annak az első göröngynek megváltása égen-földön?” Ő vigadni szeretne, tort ülni az Elhúnyt lányával „ítéletelengedés és teljes bűnbocsánat után”. Filoméla (akinek neve szintén mitológiai utalást rejt: a királylány, akit Theseus megerőszakolt, fülemülévé változott) arany lamé hóhérruhában a ravatal elé lép, s halálos ítéletet követel a Gyilkosra. Kisvártatva azonban mindketten eltűnnek a ravatal fekete leplei alatt, majd felcsendül *Az Éj Királynője* koloratúrája (a csalogány-ária!), s a Gyilkos kócosan, rongyosan, megtépázva lép elő: a lány tovatűnt. „Elszállt. Elszökött. Elillant, mint a kámfor...” A teremőr szavaiból aztán kiderül: az áldozat magányosan élt, „nemhogy lánya, még utána ugató kutyája sem volt”; „az ilyen köznyilvántartásba nem vett csavargóknak se szeri, se száma”. Nem érdemel kegyeletet: „a bornak élt csupán”. Az ilyenek persze „elárverezhetők”: nem sír utánuk senki. A Tanácselnök most már sürgeti a Gyilkost: vigye áldozatát. „Teljes üzemben dolgozó ravatalozóház vagyunk, nem szeretjük a torlódást. Más is árverezni akar. Más is meg akarja találni a maga áldozatát”. Tehát a nagyüzemi hullaárverésen - mint holmi tőzsdén - ne „lelkizzen” senki!

A mítoszi utalások kitágítják a tér-időt, s minél tágasabb ez a háttér-kulissza, minél több asszociációt von be a sovány történetbe, annál nevetségesebb-kicsinyesebb a valódi szituáció, amelyben minden más fontosabb, mint a kegyelet; árucikké változik a vezeklés-bűnbocsánat ügye is. Heródes apostol jutányos árat szab a feltámasztás-kísérletért, hiszen „egyazon ítélet van mindnyájunk nyakán”. A tömeggyilkosok eme védőszentje hosszasan bizonygatja, hogy még a legelvetemültebb népirtó is csak pár percnyit gyilkol (mialatt 10-20 ezer áldozatot legéppuskáz), s „az Üdv néki is lesugárzik az örök Jeruzsálemből”, ha fohászkodik érte. Miután pedig feltámasztási kísérlete kudarcot vall, botjával ütni kezdi a ravatalt, majd verejtékezve hátrál: „Ilyen csökönyös öszvér halottal még nem találkoztam apostoli praxisomban. Igaz, hogy olyan becsavarodott hozzátartozóval sem, aki a sikeres, modern hullacsinálás

korában a csodára bízna, s nem a megváltástan kiszámítottan bizonyított matematikájára ügyet”. Végül aztán megegyezik a Gyilkossal: a sarki söntésben - csekély díjazásért - majd meghányják-vetik, mi mindent tehetnek még a hulla ügyében. Így működik tehát közemberi szinten, a közemberi gondolkodásmódban a szakralitás!

A Gyilkos azonban mindenáron menekülni akar a lelki megrázkódtatásoktól, ezért könyörögve fordul a Tanácselnökhöz: „Az utolsó kívánságom hallgassák meg! Egy cigaretta a sírnál. Ha azt elszívtam, annak a csutkáját dobhassam utána... A csikket: hogy ne göröngy legyen!...” A Tanácselnök, csakhogy már szabaduljanak tőle, bele is egyezik: „Jó, hát adjuk oda neki azt a cigarettát, aztán hantoljunk, emberek, de máris! - mert az isten se győzi a restanciát, és körmünkre ég a csödtömeg”. S alighogy elindul a menet, az Árverező máris kínálja az új hullát. Megismétlődik az első jelenet, csak most már más szereplőkkel, és így tovább, körbe-körbe (ami az Örökkévalóság parodisztikus leképezése).

A *végjáték* során a ravatal alásüllyed a sírgödörbe, s a Gyilkos - miután rádobta a csikket - béna dongalábát húzva, leszegett fejjel megkerüli a hantot (ekkor válik nyilvánvalóvá: ő is, áldozata is az Élet rokkantja). Hadonászik, vitatkozik-érvel magában, mentségeit felsorakoztatja; látszik rajta: nyugalmat nem talál többé. Ez hát a büntetése. Alakja lassan elhalványodik, majd elnyeli a Sötétség. Mintha a Hádészbe követné ő is áldozatát... mert többé nem tud megszabadulni emlékeitől (vagy inkább: saját lelkiismeretétől).

*

A két fenti egyfelvonásos mintegy exponálta a kaotikussá vált élet, az életfolyamat mint „bűnbűnhődés” problémát. A **Libegő** viszont jóval komplexebb, többirányú megközelítése annak a katasztrófaélménynek, amely a XX. század második felében vált általánossá. Az öregekre valójában nincs szüksége a modern társadalomnak, amely csak elveiben humánus, de nem gyakorlatában. Az Élet gyors iramú dinamikája félreszorítja azt, aki már nem képes állni a versenyt. Ugyanakkor az ember - még ha perifériára vetetten is! - hisz az Élet szépségében, s méltóságát megőrizve, álmait-hitét megtartva szeretné végigélni azt. A közvetlen indítékot a mű megírásához az ötvenes években a Hármashatárhegyen kialakított széklift elnevezése kínálta (*Lebegő* helyett *Libegő*!); de a téma az emigrációban érlelődött létdrámává az íróban.

Ez a nagyszabású „vándorjáték” három felvonásban (I. *A készséges láda*, II. *A koldusbotgyűjtemény*, III. *A horpadásban*) kíséri végig az emberi életút paradoxonokkal tarkított ösvényeit, buktatóit-örömeit Rendkívül nagy szereplőgárdát mozgat. A drámai idő az örök(kévaló) Jelen: egy naptári „horpadásban” Múlt és Jövő között - miközben a teljes Élet elpereg... A dráma mesei elemekkel van telítve: mindannyiánk - tanulságos! - sorstörténete ez. A XX. századi népszínművek hangulata, természetessége idéződik meg az „egyszeri” pár vándorlásában.

Maga a szerző így emlékezik a mű fogantatására: 1960-ban, a párizsi Sacre Coeur „lépcsősivataga” láttán egy régi álomkezdemény ötlött fel benne, majd 1968-ban, Portugáliában Coimbra - Európa egyik legősibb, XIII. századi egyetemvárosa - dombtetőre épült Universitáshoz a Bordatörő Lépcsőn felkapaszkodva, megjelent előtte újra az álombeli lépcsősor, amit az *életút* jelképének érzett már ekkor. Nagy nekiveselkedések, ádáz kapaszkodások, visszacsúszások, bohém vigadozások s keserves nekibúsulások, bordatörések árán - végül is: megérkezés a Halálba (in: *Sírónevető* I. k. 371-372. p. - jegyzet a darabhoz). Mint a középkori haláltánc-moráliákban: oda semmit nem viszünk magunkkal javainkból - minek gyűjtenénk hát földi kincseket? Eme „életbölcsség” sugárzik a Popmester dalából, amely mindhárom rész végén felhangzik: „mulat a világ mulat /.../ haláli jó a hangulat / mulat mulat mulat /.../ szüret a világ szüret / oltári jó a szédület /.../ mindig voltak akik nem voltak /.../ mindig lesznek akik

nem lesznek / attól a világ még nem vesz meg /.../ mulat a világ mulat / haláli jó a! / haláli jó a!
/ haláli jó a! / mulat mulat mulat”...

A vándorházaspár, Csepreghy Rókus és Rozálka immár 40 éve vándorol, lépcsősivatagon-kőfészkeken-könyergeken-sziklafalon-hasadékokon át, egymás kezét fogva, jóban-rosszban összetartva. Fejük felett szabályos időközönként el-elsuhan a Libegő a kacagó-viháncoló, borosflaskákkal aláintegető párokkal („libi-lebegünk a levegőégen / s nem ábrándozunk ama szörnyű végen...”) Ők sóvárogva nézik: „azok a fiatalok! - az más...” A székliften percek alatt a tetőn vannak! Csakhogy a széklift - menetrendszerűen! - le-leszakad, amit velőtrázó sikoly, zuhanás, puffanás, jajveszékelés, távoli szirénázás kísér, s ilyenkor Rókus és Rozálka hálát ad teremtményének, hogy szilárd talaj van bocskoruk alatt. „De jó, hogy mégse libegővel vágtunk neki! Jobb így, az apostolok lován...” Ha elfáradnak, megpihennek egy vándorkövön; ha szükségre kell menniök, előkapják a magukkal cipelt „készséges ládát”; mindeközben tréfálkoznak, civódnak, zsörtölődnek - voltaképpen jól érzik magukat. Alakjuk nagyon is emberi, a bajokat, nehézségeket közösen viselik, együtt oldják meg. Esténként összebújva elszunyókálnak (jobb híján az avaron, kabátjukkal takarózva), s álmukban soha-meg-nem-született (de hön vágyott) lányuk lakodalmát ünneplik a hegytetőn, ahová úticéljuk vezet. Az író - mint „mutatványos”, a népi bohózatok eszközeivel, fény- és hangeffektusokkal dúsítva - fel is idézi, életre kelti álmoképeiket, amelyek már-már boszorkány-varázslatban önnön ellentétükbe, Walpurgis-éji jelenetbe torkollnak: az ifjú mátkapár - Sárika és Jóni, „a Pokol angyala” - egy haramia-hippi-banda karéjában orgiasztikus haláltáncot rop, „Sári-csajt” a duhajkodó sátánfiak-legénykéek már-már „partiba” akarják dobni, miközben a színpad előterében, harlekin gúnyában, fején csörgősipkával, kezében rádióval a Popmester énekli hadarórigmusát. A reménybeli örömszülők elborzadnak lányukon (aki „rongyosnak állt, kábítószereket szed, kokót, heroint”), s megkönnyebbülten ébrednek a valóra: hiszen még meg sem született! Talán jobb is így! Rókus a tamburáján játszva maga is tréfás dalba kezd (a vénasszony-portékáról, aki a lyukas Luca-széken az erőlködésbe belehalt), majd vállukra vetve batyuikat, megragadva vándorbotjaikat - továbbindulnak, „nagy-szent Kristóf úrhoz”, „a vándorélet védőszentjéhez” fohászkodva.

Útjuk kanyargós ösvényeken, kitérőkkel, spirálisan mind feljebb vezet (mintha szerpentinben haladnának, természetesen szimbolikusan). A Haldoklandók Házánál saját későbbi alakmáskkal találkoznak (II. felvonás). Öreg Rókus és Öreg Rozál - a többi itt-élővel egyetemben - már beletörődött sorsába (hiszen mindenük megvan: „tisztá szalvéta, tiszta asztalkendő, minden nap váltás fehérnemű”), s békésen várják, mikor sorsolják ki őket a Végső Útra. Mintha a Purgatóriumban vezekelnének volt-életükért: kőpadokon üldögélnek-beszélgetnek, pergetik maguk előtt a Múltat; már kiléptek az Időből, s félig-meddig az Örökkévalóság részesei. Egy fiatal plébános a túlvilági megváltásra készíti fel őket. Rókus és Rozálka éveket vissza-fiatalodva telepszene meg a Vének körében; az ifiasszony áldott állapotban lányuk jövőjét tervezgeti („megszülöm, megfésülöm, felnevelem, iskoláztatom, férjhez adom - még ma!”). Rókus nyelve is megoldódik a jóféle bor hatására, amivel sűrűn kínálgatják, s előadja viszontagságos életét („Hatszor mentem tönkre, hatszor kezdtem újra”, tanúság rá a hat koldusbot, amit élete hűségese párjával most is magukkal cipelnek). Tamburáját pengetve hozzáénekel („mire megy a koldus a kol- /dusbot-gyűjteménnyel?”), amire vidáman rákontráz a Kompánia („a bot / a Bot / amott a bot a bot / a sorsa-rásabott /.../ a gondja-koptatott...”). A versbetétek bohókás szövege, játékos ritmusa, a farce-okra emlékeztető vígjátéki elemekkel vegyítve oldja-lazítja az alapjában véve tragikus sorstörténetet.

A túl naiv és a maga módján tiszta Csepreghy-pár persze a Haldoklandók Házából is „megkopasztva” szabadul: mikor a vének megtudják, hogy a szép faragott vándorbotok bensejébe pénz van rejtve („valóságos vagyon”! - Rókus élete munkájának eredménye), sóvár mohóság-

gal rábeszéli őket: vegyenek itt hajlékot, legalább lesz hová visszatérniük. Rókus rááll, bár tudja: „Most jutok hetedszerre koldusbotra”. Ez hát a „nyaktörő Élet” paródiája: Rókus saját naivitásának (is) áldozata.

Mindeközben a távolból fergeteges zaj-zsivaj hallatszik, ezernyi torok üvölti skandálva: „Vesz-szen! Vesz-szen!” A plébános szavaiból kiderül: a városban „kölyökforradalom” zajlik, a tizenévesek nem akarnak huszonévesek lenni, szidalmaznak-felkoncolják a harmincas „véneket”, az aggastyánokat pedig korbáccsal üzik el. Valójában az élet rendje, a saját megöregedésük ellen láznak, botorul azt hívén: ők megmaradhatnak „örökfiatalnak”, s a világ immáron végérvényesen az övék! Nem sejtik persze még, milyen buktatók várnak rájuk ama „bordatörő lépcsőn”, amin - tetszik, nem tetszik - nekik is végig kell haladniuk.

Rókus és Rozálka - kitérve az anarcho-ifjúság útjából - nekivág a magaslatnak, alakjuk lassan tovatűnik a sziklák mögött. Az aláereszkedő sötétségben ismét a Popmester éneklő dalát, mögötte zajosan vonul a hippi-esküvő násznépe, Sáríkával-Jónival az élen. Aztán elhal a zene is...

A hajnali derengésben pedig ismét feltűnik az elcsigázott pár, amint épp ébrednek (III. felvonás). Rozálka már nem állapotos (ki tudja, hányadik képzelet-szülte gyermekét veszítette el!). Lassan szedelőzködnek: „A tető már kődobásnyira!” Vállukon a batyu, kezükben kosarak, vándorbotok. Útjukat azonban csakhamar egy vámsorompó torlaszolja el („Karaván-karantén van, csempészárut keresnek”), s három óriási vámszedő maradék javaikból is kiforgatja őket (mesei, „késleltető” - mozzanatok). Rókus törös botjával hadonászva zohorál: „hát van maguknak szívük? mit akarnak a mi kódorcsányoktól?” - de azok még tamburáját is elveszik. Mire célhoz érnének tehát: semmijük sem marad. Rozálka keserűen veti ura szemére: „abból a rakás aranyból igenis telt volna libegőre! De te mindent veszni hagytál! /.../ Azóta már fenn lennénk... /.../ Soha-de-soha nem bocsátom meg neked - te zsupori fősvény!” Majd boldogtalanul, mégis sorsába beletörődve elszunyókál Rókusa vállán: ennyi volt hát, ez volt az élet!

Álmukban most is feldereng a hegygerincen a lakodalom forgataga - Walpurgis-éji tobzódásában. Ha a Haldoklandók Háza a Purgatórium volt, ez itt maga a Pokol, valóságosan, az Éjszaka sátáni erőinek elszabadulásával. Rókus-Rozálka kapcsolata - negyven éve tartó „vándorlásuk” - szilárd és meleg életszövetség volt; a képzeletbeli Jóni-Sárika viszont orgiasztikus ösztöneiket élék ki a Kis Sakál, a Kis Hiéna s más ragadozó vadak társaságában (akiknek vonásai a három vámszedőre emlékeztetnek). Aeóniusz Szokratidesz Szótér (Jóni), a Királytigris - zsákmányszerző útjáról megtérve - rendet tesz „főfelesége”, Sárika szerelmi ügyeiben, majd szabályos „feketemisét” tart, mikoris a Kis Hiéna eltűnik a Pokol lángjában. Kisvártatva a halottvivők a gyászmenet élén elindulnak a tető felé két koporsóval, rajtuk felirat: „élt 84 évet”, „élt 77 évet”. Még le sem zajlott a lakodalom, már temetik „a legjobb örömapát” és „a legjobb örömanyát”! Fölöttük a magasban ismét vidám fiatalok húznak el a libegőn, cédulákat szórnak, kiabálják: „Éljenek a legjobb örömszülők!”

A befejezés végül is nagyon meghitt, poétikusan felemelő. A népszínművek megható - ugyanakkor mégis kacagtató - „együgyűsége” sugárzik át rajta; valójában azonban nagyon is mély életigazságot hordoz. A Csepregy-pár szorongó együttérzéssel szemléli a látomást: „Temetnek... Isten nyugosztalja őket, akárkik”. Már csak egy futamatnyira vannak a tetőtől, megpihennek. Rókus gyöngéden: „Hát már nem akarod megszűlni Sárikádat? /.../ Még nem késő!” Rozál mindig gyermekesregről álmodott, egész nemzetség ősanja akart lenni - s lám, az Élet épp ettől, a legfőbb boldogságtól fosztotta meg! Férje most - engesztelőül - elővesz két libegő-jegyvet: „Látod, megvolt! itt őriztem a mellényzsebemben!” Rozál szemrehányóan: „És te engem nekihajtottál ennek az istenverte felhágónak?!” Mire Rókus: „Értsd meg, nem vállalhattam a libegőt veled, Sáríkával várandósan!... Te se mertél volna felszállni...” Nagy

csend borul föléjük, összebújnak, Rókus betakargatja Rozált: „Jóreggelre az utolsó futamat következik...” Aztán melegen: „most olyan szépnek látlak, olyan fiatalnak, mint akkor először! (...) Holnap is lesz egy Rozálka! - megszülsz?” Rozál ujjongva: „Meg! Kisborcsámat, Sáríkámat... Aludjunk rá egyet!”

Így telt el az Élet, észrevétlen, mindig tervek s remények között. Nem is sejtik, hogy előző éjszaka, álmukban, saját temetésüket látták. S míg most újraálmodják ifjúságukat, a Popmester elénekli a maga dalát. A nyaktörő Élet paródiáját...

Az író - mint a középkori moralisták - „a gyorsíramú élet” mulandóságára int tehát bennünket. A melodramák szomorkás hangulata árad az apró jelenetekből összefűzött darabból. Álom és valóság határai egybemosódnak valamiféle szürreális lebegésben (talán ezért is Libegő a darab címe, nem csupán a „székliftes” könnyebb - de bizonytalanabb! - élet értelmében). A Csepreghy-pár valójában képzeletében, soha-meg-nem valósítandó/valósult tervei ígézetében él. Az Életet ugyan nagyon is komolyan veszik - nem úgy, mint a fölöttük elsuhanók! - s lám, mégis, mi marad belőle nekik, mire felérnek a hegyre? Semmi más, mint az elpergett Idő... Ez a „bűnhődésük”? Az elvesztegetett, családtalan vándoréletért? De legalább a „nyaktörő” katasztrófákat elkerülték! „Lassan járj, tovább érsz!” - tartja a közmondás; a „reáliák” keretei között maradva hősei egyfajta benső békességet vívtak ki maguknak, hosszú közös útjukon egymást gyámolították. Míg a levegőégben cikázók - karambolozva - alázuhanak. De akár így - akár úgy: egy a vége. A „haláltánc-játékban” mindannyian a Megsemmisülés felé keringözünk. Ezért „haláli jó” a hangulat...

A popmester három hadarórigmusa itthon lemezen is megjelent (Hungaroton LpPX. 14230, szerk. Szakolczay Lajos), Határ Győző és Prágai Piroska remek, játékos-színes előadásában. A művet líratörténetünk egyik legkiemelkedőbb alkotásaként tarthatjuk számon - az ősi népi ritmika és a modern életszemlélet mesteri ötvözete okán.

A tragikum és komikum furcsa, megrendítő egyvelege a darab. A Határ-drámákra általában is jellemző a műfaj-keverés, hiszen az Élet maga is „kevert műfajú”! Hol sírunk - hol nevetünk. Ezért választotta kötetcímmül az író a bizarr paradoxont: *Sírónevető*.

*

Határ Győző már 1972-ben így jellemzi a Szabad Nyugat vezető államaiban kialakult helyzetet (*Sírónevető* II. k. 598-599. p.- jegyzet): a „lazuóban”, züllőben lévő társadalom a „legsza-badabb alkotmány” lufiját pukkasztgatva afféle „grandiózus Vidámparkká” változik, amelyben ki-ki szabadon élvezi a törzsi narkotikumokba való alámerülést. Aztán majd, amikor ez a felelőtlen „eltartott nemzedék” megörökli a világot, és a soha fel nem nőző törpe óriásoknak kell(ene) a törvényeket megalkotniok-betarta(t)niok, bekövetkezik „az államalkotásra képtelen huligán-hadak” hatalomátvétele (bandaháborúk, szokásjog, ököljog stb.). Akkor a fehér faj *valóban* „végveszélybe kerül”.

Ortega y Gasset már a húszas években felismerte, hogy a lényeges történelmi változások nagyjából harmincéves periódusokban követik egymást, és egy-egy nemzedék felfutásához hanyatlásához köthetők (*A tömegek lázadása*). Határ Győző is a nemzedéki egymásnak-feszülésben látja a társadalmi mozgások dinamikájának legfőbb forrását. A XX. század második felében különösen kiéleződött az ellentét az „újat” akaró - forradalmi lelkületű - ifjúság és a régi formákat megőrizni kívánó konzervatív idősebbek között. Osborne *Dühöngő ifjúság*-a már az ötvenes évek derekán exponálta az alapproblémát: a tizen-huszon-éves korosztály *nem akar* „belenőni” a felnőtt világ normarendszerébe, életformájába. A hatvanas évek anarchista ifjúsági mozgalmi, az egész Nyugat-Európán végigsöprő diáklázadások, a

beat-nemzedék gyors, világméretű térhódítása is azt jelezte: a fehér civilizáció szövete felfeslőben van, a nemzedékek között a folytonosság (kultúrában és életmódban egyaránt) megszakadt. A fiatalok megkísérlik fellazítani az évszázados tradíciót, és a „*saját világuk*” erőszakos megteremtésén fáradoznak. Határ Győző mindezt a hyperbolizáció eszközeivel jeleníti meg „réskomédiáiban”. Megmutatja azt is, hogy a „bűn” magában hordja büntetését: a most lázadó és kíméletlen „anarcho-ifjúság” majdan - megöregedvén - visszakapja utódaitól mindazt, amit ő adott elődeinek egykoron. A „politikai pop-együgyűség üvöltése” órá, „a mozgalmizásból kiöregedő nemzedékre” majd éppúgy halált kiált, mint ő kiáltott egykor az előtte járókra (u.o. 599-600. p.).

A **Bunkócska** és a **Hamu a mamumondó** egymást kiegészítő „párdarabok”. Az agyon-technicizált, látszólag magas fejlettségű, valójában azonban rebarbarizálódott civilizáció rémdrámái. Mindkét darab a hatvanas évek végén született, s az azóta eltelt bő negyedszázad során - sajnos! - negatív utópiából szinte a megvalósult jelen parodisztikus rajzává változott. Így aktualitásukat felfokozta-felerősítette az Idő - ma fontosabbak talán, mint keletkezésük idején voltak. Az író jegyzete szerint (u.o. 595. p.) 1967-ben egy híres londoni kórház igazgató főorvosa bizalmas jellegű utasítást adott arra, hogy a hatvanöt éven felüli agonizáló betegeknel ne tegyenek kísérletet az életben tartásra (N.T.B.R. jelzésű kártyát csatolva irataikhoz - Not To Be Resuscitated). Ennek paródiája a *Sintérminisztérium*, amelynek ember-vágóhídjain lebunkózzák a hatvanéveseket; valamint az *Aggmenház*, a „szeretetüzem”, amelynek alsó szintjén „a hamvasztópokol folyamatosan üzemel”. A túlnépesedés és elöregedés problémája mellett pedig az állam fokozatos elhalásának lidérce is kísért: a társadalmat elnyeli a Káosz, a civilizáció struktúráit felőrli a zűrzavar.

Az íróban közvetlen élmény-előzményként munkált édesanyja halála is (aki 1968 pünkösdjén öngyilkos lett - „a szeretet börténé” esvén áldozatul). A lelkipurdalás mellett megviselte az is, hogy a Halottkém Bíróság beidézte, s neki a búcsúlevél bemutatásán túlmenően vallomást kellett tennie, előadván „magamentségét” - hisz közvetlenül valóban nem volt vétkes, mégis „bűnös”-nek érezte magát. Megrendültségét, „bűnbánatát” voltaképpen csak „kiírnia” sikerült magából drámaiban, de feldolgozni - elfeledni soha. Bár a Bíróság felmentette, ő önmagát vádolta, vádolja azóta is. „Ez lett tehát a sorsom: a szabadláb és az arra való ráhelyezés boldogtalansága. Az elengedés - a megszégyenülés boldogtalansága” (erről bővebben lásd: *Életút* III.k. 251-256.p.). Ez az ambivalens és kínzó élmény-komplexum magyarázza, hogy bár „bohózatot” ír, valójában mély tragikum feszül a darabok mélyén.

A **Bunkócska** vidám, féktelen „fekete bohózat”; ahogy az író megjelöli műfaját: „bohóság-robbanás két részben”. Csak félig-meddig kell komolyan vennünk az elképesztő cselekményt. Hiszen az író maga elidegenítő elemeket iktat be (a brechti „V-Effekt” mintájára: a szereplők el-elfelejtik szövegüket, a „Helyzetmentőhöz” fordulnak segítségért, aki - a Sűgő szerepét betöltve - nyelvükre adja kezdősorukat). Tehát színjátéknak (színház a színházban) kell tekintenünk az egészet, s mégis hátborzongató mindaz, amit megörökít. Maga az élet vált itt bizonyos értelemben „színjátékká”. A darab a kora-középkori misztériumjátékok modellje szerint épül fel, de minden metafizikai-szagrális vonatkozástól mentesen (ami inkább süllyedést, s nem emelkedést jelent, hiszen az „isteni törvények” megtagadásával az ember elvesztette az Egyetemes Értékek önkorlátozó mércéjét).

A mű három szinten játszódik szimultán jelenetekben. A szerző a megvilágításra vonatkozó utasításokkal jelzi, mikor hova tevődik a hangsúly (olykor párhuzamosan több helyszínre is). A *Menny* a Mindenható Sőhivatal székhelye; alsó szintjén, az Empyreumban (Tűz-Ég) a császári Főtáltos, Joycelin Mabuse-Merlerault (a héroszok-féistenek szimbolikus megtestesítője) székel.

Bársonydolgozójában az evilági, öt világrészbe szerteágazó kapcsolatrendszert biztosító Forró Drót működik, s miközben a komputer-tanácsadó Úr a „mennyei hurik” társaságában élvezkedik, hol a Szentatya, hol az amerikai Elnök jelentkezik nála tanácskérésre. - A *Föld* a családi élet színtere; itt készül a tizenéves Pierre-Luc Dalille a „világhódításra”, az ÁLLAMCSÍNY-re, szerető nagymamája (özv. Vernet-Fernet, szül. Nanette Lavardin) támogatásával. A „forradalmi kapcsoló pucstábla”, a krómozott fali díszgolyószóró, az ultramodern berendezés egyaránt azt jelzi: a Jövő előszobájában vagyunk. A két cselszövőt: a nagymamát (aki - mint a Határ-művek minden jóságos öregasszonya - Hajacskám Hófehér szeretetteljes vonásait testesíti meg!), valamint unokáját valódi, bensőséges kapcsolat fűzi össze. A közbülső nemzedék ellenében szövetkeznek egymással, Mme Yvonne Dalille, az anya, valamint a hatalmon lévő 30-35 éves „vének” kijátszására. Pierre-Luc segédcsapata kisöccse, a „huligán-tanonc” Theautocopule (azaz Theo), akit anyja a legszélsőségesebb szabad elvek szerint (magyarán: szabadosan) nevel, azt vallva: „inkább legyen meg neki a napi három-négy kirakattörése, minthogy lelki sérült legyen”. - A *Pokol* központifütéses kényelmén pedig - a Purgatórium-szinten - a Főtáltos Főfelesége, Mme Seraphine Mabuse-Merleault élvezi a privilegizáltak göggyével a földi luxus minden lehetséges kényelmét, a TV „életöröm-csatornáival” stimulálva magát, s lenézően alátaszítja a *legalsó szintre*, a *szenvedés bugyrába* a „szegény rokont” (Yvonne), aki pártfogásáért esedez.

A színpadtechnikai masinéria bonyolultsága ellenére a cselekmény lineárisan halad a végkifejlet felé. Fokozatosan derül fény a túlnépesedett társadalom emberi-pszichikai és biológiai problémáira. A „nemiségrobbanás” károsnak ítélt következményét, a szaporodást minden eszközzel korlátozni próbálják, hiszen az utcákon már mozogni sem lehet a csoportszeretkező szexuálforradalmároktól. A fiatal férfiakat a Hereminisztériumban megférfitlanítják, a nőknek „szajhasági bizonyítványt” kell szerezniök, mielőtt férjhez mennek (szűznek lenni széken), ugyanakkor csak kivételes esetben kaphatnak terhességi engedélyt, s egy bizonyos kor után „özvegykötelesek” lesznek (a férfiaknak nyakönlvágóval végezniök kell önmagukkal). A Sintérminisztérium embervágóhídján pedig a 60. évüket betöltött állampolgárokat egyszerűen lebunkózzák. Az anarcho-forradalmár ifjúság a korhatár leszállítását követeli. Mivel nincs hol laknia, egyszerűen leírná az 55 éven felülieket. A Söhivatal folyamatosan hozza a különféle rendelkezéseket az ifjúság korlátozására, az pedig „állam-aláaknázó-masinériáját” folyamatosan működteti. Az életlehetőségek persze a mindenkori hatalom kezében vannak, épp ezért a szabadjára engedett tizenévesek máris a hatalom után sóvárognak!

A „mini-összeesküvés” valójában egy családon belül zajlik, a szűkebb-tágabb rokonsági kör a teljes társadalmi modellhálót lefedi. A lázadás szelleme a legparányibb sejtektől a legnagyobb szervezetekig áthatott már mindenkit és mindent. A *Mennyben* Joycelin - miközben 15 esztendő titkárnőjével, Nadine-nal enyeleg - képtelefonon a Pápa Öszentségével a zsinati atyák mozgolódásáról tanácskozik, akik a teljes pornográf Biblia kiadását követelik, illetve a papok többnejűsége és csoportházassága ügyében zaklatják. Caesar, a komputer kompromisszumos megoldást javasol: „pornográf biblia: igen - többnejűség: nem”.

Eközben Seraphine a Pokolban leereszkedő szívélyességgel hallgatja unokahúga, Yvonne panaszát: „napok kérdése már, hogy anyánkat mikor teríti le nagy kettős ütésével tarkón és fültövön a Bunkó”; pedig a Nagymama tartja el az egész családot - „a feketén szőtt tilos háziipari sáljaival, amit kötöget”. Ráadásul ugyanakkor a lakásból is kiakolbólintják őket, hiszen a Nagymama jogán élnek ott mindannyian. Yvonne a nagyhatalmú Joycelin pártfogásában reménykedve, alázattal csókolgatja unokanővére lábát, majd kifizeti a kismilliós számlát, mert míg ők beszélgettek, kisebbik fiacskája, Theo huligánkalapácsával szétzúzta Seraphine gyönyörű vitrinét. Végül megkönnyebbülten távozik: „Köszönök mindent! Ha egyebet nem, hát azt, hogy ilyen jól kibeszélhettem magam!”

Az élet kisemmizettjeinek tehát ebben a jólszervezett, csupa-fény világban is csak a megaláztatás és a nélkülözés jut. Így nem csoda, hogy Pierre-Luc az országot a slamasztikából kihúzó intézkedések özönét tervezi! A Föld színterén a Nagymamával az Államcsíny előkészítéséről tanácskozik („Jobb hóhérellátást, szakszerű tömeggyilkosságot, otthonosabbá tenni a népirtást!” - ezek a fő követelése). Nagymamát rajongó odaadással biztatja: „Majd én magam bunkózlak le egy különleges vastag husággal és teljesen gyanútlanul, amikor nem is álmodod. Szebb jobblétre szenderülést már nem is kívánhatsz magadnak!” Mindezt cserébe azért, mert Mme Vernet-Fernet segít győzelemre vinni mozgalmukat! A Nagymama persze lelke mélyén nem vágyik mártír-sorsra, és nem helyesli az ifjúság anarcho-forradalmi terveit, de szívét meglágyítja kisunokája, és érte-miatta még ekkora áldozatra is hajlandó.

A túlnépesedett világban a meztelen érdekekre épül minden, s az ember „káini” természete (ön)korlátozás nélkül jut érvényre. A II. részben aztán fény derül a legmagaságosabb *Mennyei Sóhivatal* működési törvényeire is. Nadine, Pierre-Luc „főmenyasszonya”, akit Joycelin Szürke Eminenciás Világcsaló Főtáltos egy még ifjabb - mindössze 13 éves - szexis titkárnővel cserélt fel, bosszút forral: az Igazi Mennybe vezető Tejúti Rámpán elindul a Sóhivatal felé, bepanaszolni Fő-főnökét, akitől még a szajhabizonyítványt se kapta meg. Megérkezvén, a Rettentő Hármasság forgószékeken ülő krampuszai (valójában totem-álarc mögé bújt herélt katona-papok) figyelmeztetik: „Mi csak megtorlást ismerünk (orvoslatot nem!): négyelést - kapura kiszégezést - keréketörést - máglyát; s ha gyanúja nem elég alapos, a megtorlás a fejére visszahull”. Orwelli világban járunk tehát (itt is); Határ Győző nem kíméli a társadalmi hierarchiát (most sem), a „kegyosztó” hatalom büntető-jutalmazó struktúrája - mind Keleten, mind Nyugaton - egyforma. Nadine először megrémül, de aztán beletörődik sorsába: „végződjék bár meszesgödörben, fűvószenekarra, még úgy is: életem nagyáriája lesz!”

Az író az egész mitológiai kelléktárat mozgósítva csípős iróniával rajzolja meg a „földi menny-országot”, de nem kevésbé ötletes a „kárhozat helyének” megjelenítésében sem.

A *Pokolban* Pierre-Luc hever Seraphine lábainál, mohón csókolgatva azt, s eufórikus lázban szaval neki „korszakdöntő” terveiről, a „krucirevolutionárdok Ragyabizottsága” nevében kérve őt - a Nagymama javaslatára -, hogy biztosítsa számukra főférje, a Nemzetközi Tanácsadó Agytröszt Első Agya támogatását. Seraphine aztán - felismerve az őt és Joycelint fenyegető veszélyt - a bőrhencserre huppanva unokaöccse mellé, szeretkezés közben kifaggatja: „hol-kik-hányan? - mikor lesz a végső titkos találkozás”, a vasútrobbantás, hol tartják az új Ragyabunkót - az új felségjelvényt? stb. stb. Aztán sietve felkeresi főférjét a Menny *Tűz-Ég* szintjén, aki képtelefonon éppen az amerikai Elnökkel tanácskozik a népirtás lehetséges módozatairól (hiszen a túlnépesedés ellen ők is védekezni akarnak!). Az író vitriolos gúnnyal ecseteli a „kiritkítási javaslatokat” (a „hasnyálka-lobby” már a harminc évesek életműködését is le akarja állítani élelmiszerek által, a „csenevészsedők pártja” pedig - szintén a közéletmezés útján - „törpenövésíteni” akarja az embereket, hogy a lakássá átalakítandó méhkasokban elférjenek). A komputer hirtelen füstölni kezd, villámlik - az Elnök sietve bejelenti: „most zárják körül a Fehér Házat, most törik be az ablakaimat! /.../ Meghajlok a népakarat előtt! Éljen az elcsenevészsedés!” Majd a kép kialszik, Joycelin pedig meglepetten fogadja főfelesége izgatott beszámolóját: „Egyetlen pokolgép az ország végig a pincéken és a palotajáratok alatt /.../ Repül az anarchomonarchia, repül a császárság és repülsz te is, mielőtt elérnéd a hatvanötöt! Kikiáltják az Új Ragyabunkót! Cselekednünk kell!...”

Határ Győző a paródia felfokozott szúrósságával és kacagtató könnyedségével, ugyanakkor a brechti intellektuális dráma racionális leleplező módszerével mutatja be, hogy az erőszak, a gengszterizmus minden szinten átjárta a társadalmat, a felül- és az alullevők egyaránt

terroristákhoz illő módszerekkel dolgoznak. Joycelin betáplálja komputerébe az adatokat az összeesküvőkről, s Caesar csakhamar prüszkölve kiad egy kutyanyelvet, rajta az ifjoncok nagyhangú és üres kiáltványa: „Ha eddig koromsötét volt a világ, mátol fogva a mi tizen-éveseink verőfénycsiholó hajnala azt kiáltja: ezután másképp lesz! A halálsorkötelesek koporsóküszöbére ezzel a pörölycsapással adja le névjegyét az Új Fiatalságragyogás!” Joycelin dühödten olvassa, majd kikapja Seraphine kezéből az Új Bunkót, s fenyegetően kiáltja: „a saját ragyabunkójával verjük le az Új Bunkó ragyogó forradalmát!”

Eközben a *Föld* szintjén már zajlik is a Söhivatal ellenőrző vizsgálata. A szentéletű heréltek (Dupanloup szuszpektor, valamint Bidoux, a kiszolgált porkoláb) tolószéket hoznak, amiről csakhamar kiderül: vallatószek. Nadine-t beültetik, elektródákat kapcsolnak rá („Kérni fogom a teljes fellazítást - mondja udvariasan Bidoux -, de csupán ami magától gondolódik, a többi az analízátorok dolga”). Aztán a Nagymamát faggatják fenyegetően: „Sálszövés? Szövegetés? Titkos háziipar?!” Majd házkutatásba fognak. Ez a jelenet felidézi az 50-es évek „házkutatás”-élményeit, amikor bizony bárki lakásán megjelen(hetet)t az ÁVÓ! Csakhogy Mme Vernet-Fernet túljár az eszükön: teával kínálja őket, amibe altatót kavar, s mikor elszunyókálnak, gúzsba köti mindkettejüket. Később persze feleszmélnek s fenyegetőzni kezdenek: Hatósági Közeg Ellen Elkövetett Lefegyverző Erőszak büntette címén majd tíz évi börtönre ítélik Nagymamát. De ő csak mosolyog ezen: „jövőre betöltöm a hatvanat, úgyis megüt a Bunkó...”

Kisvártatva aztán diadalmas üvöltéssel betoppan Pierre-Luc: „Győzött a forradalom! Készülj a halálra!” Mire Nagymama megkönnyebbült büszkeséggel: „Istennek hála!...Győzött! Az én unokám!” S rajongó szeretettel nyújtja át neki az épp elkészült sálat: ez az én halotti ajándékom A kis Theo viszont kétségbeesetten fordul bátyja ellen: „Te, te huligán! Te! - Nagymama! Nem engedem!...” Nadine is dühödten támad fővőlegényére: „Elment az eszed! A mi családunk mentesül! Az élcsapat családja kivétel, a Nagymamira nem vonatkozik az Új Bunkó!” A kellő pillanatban aztán megérkezik a Seraphine-Joycelin páros az Új Bunkót rázva. A Főtáltos dühödten: „Te tucatharamia, te! Fellázadtál törvényes uralkodó családod, a Bourbonaparte Ház ellen?!” Mire Pierre-Luc a földre rogy: „Oda a Harmadik Aranykor! Oda! /.../ Utolért hát az igazi forradalmárok végzete, a mártíromság! Ők győztek!” (mármint a „30 éves vénemberek” és a „25 éves vén trotlik”). Csakhogy az ádáz bosszúvágyat visszafogja, most is csillapítja az asszonyi szeretet. Nadine és Yvonne hirtelen-váratlan Pierre-Luc védelmére kel („Nem engedem agyonverni a fővőlegényemet!” - „Nem hagyom agyonverni a gyermekemet!”). A kötelékeiktől időközben megszabadított Dupanloup és Bidoux fenyegetően fordul Pierre-Luc ellen: „A herélési rendelkezés azonnal végrehajtandó!” De most Joycelin - mint rokon - lép közbe pártfogóan: „Én mint a Császár Füle és a Komputertanács Főtáltosa még ma kieszközlöm őfelségénél a kivételt!”

Győzött tehát a családi összetartás! A nemzedékeket összekötő szeretet-kapcsolatok erősebbnek bizonyultak a kíméletlen és könyörtelen társadalmi érdekharconál. Így a rémdráma happy end-del végződik. Ki-ki megkeresi párját: Dupanloup úr hódolattal megkéri a Nagymama kezét („arra a kis időre, ami még hátravan a Bunkóig - Madame!”), Bidoux Yvonne-nak nyújtja karját, Seraphine pedig Joycelinnel összeédesedve levonulnak a lépcsőkön. Pierre-Luc, feledve anarcho-elveit, büszkén karolja át Nadine-t: „feltaláltam a monogámiát!” S hogy a „Boldogság-robbanás” teljes legyen, a kis Theo huligánkalapácsával szétveri a kapcsolótáblát; szemkápráztató villanás, hosszas robaj; majd konfetti-eső hull alá a táncra perdülő párokra. A „világjobbítás” ügye tehát - egy kis időre! - elnyugodott. Amíg nem viharzik elő a soronkövetkező tizenéves rohamcsapat, a maga radikális élet-átalakító elveivel.

A **Hamu a mamumondó** „kegyes-goromba játék a feltámadásról és azokról, akiknek Nincs Köszönet Benne”. A színhely itt is meghatározatlan („egy ötvenmillós óriásváros” „se Keleten, se Nyugaton”: „a két szuperhatalom” ellentéte az író képzeletében már feloldódott). Az idő: a várható Jövő, „az állam elhalásának korszaka”. Ez is anti-utópia, már-már napjainkban játszódó valódi „fekete bohózatot” láthatunk benne, amely még a *Bunkócskánál* is döbbenetesebb.

A rokonság az *Aggfevyházban* „tárolja” előregedett hozzátartozóit, akik hosszú, polcszerű galérián üldögélnek-bóbiskolnak-pusmogznak. Ha egyikük-másikuk „végelgyengül”, netán megszédül, az alázuhan az éjjel-nappal üzemelő hamvasztókemencébe. A gondozónők utánavágják személyes holmiját s a nyekergő „zsoltármásinat”, ami sercegve elég; nevét felvésik a széktáblára, amelyen üldögélt, hamvait pedig egy közös gyűjtőtartályba engedik. Ha aztán a család érdeklődik, kis papírstancicliban kiadják a hamvakat (természetesen, nem tudni, kiét), de a kegyeletnek itt már nyoma sincs. Nemcsak a halál, az élet is személytelen, a sok-sok szereplő közül csak egy-kettőnek van önálló arculata.

A háromfelvonásos színmű a szerző szerint könyvdráma (v. ö. *Utószó*, Sírónevető II. k. 608. p.), mégis olyan pontos, részletes színpadi utasításokkal látja el, hogy nyilván gondolt rá: bármely nagyszínházunk sikerrel előadhatná (felfigyelvén aktualitására). A felvonások címe éppoly bizarr, mint magáé a darabé: *I. Szeretetüzemünk diadala a halálon*, *II. Parádés Kurvát Minden Otthonba!*, *III. A vizsgálat a felmentő ítéletet elejti*. Itt szabályos drámaszerkezettel van dolgunk: az I. rész exponálja, a III. rész lezárja (és részben feloldja) a II. részben kibontakozó bonyodalmat. Kivételesen katarzisban is van részünk, ami pedig a Határ-drámákra általában nem jellemző.

Az I. felvonásban azonnal kiderül, miféle szeretetüzemről van szó: az aggmenház az úttest alatt, egy mélypincében van, ahova csak a rácsos levilágítón át szűrődik be némi fény. A rácson a járőr csizmájával nagyokat dobant, olykor teherautók rakodnak, elfogva a gyéren átszűrődő napsugarakat, máskor pedig a „boldogságellenőrök” villantanak alá fényszóróikkal, s ostoba kérdésekkel zaklatják az öregeket. A pincehodályban három egyenruhás társalkodónő rendezigondozza-fegyelmezi az aggokat: Linda kezében tánciskolai ütemverő, Tündinél korbács, Gundinál riasztópisztoly, - ha netán valamelyik „öregbaba” vétene a szabályok ellen. A látogatási idő közeledvén, a kietlen társalgó megváltozik: megtelik kényelmes luxus-heverőkkel, fotelekkel, dézsapálmákkal; az ülőpolcok - alsó tengelyük körül megforgatva - „panorámaablakká” alakulnak át, amelyeken keresztül tetőemeleti csodalátkép tárul a látogató elé. „Elvégre városunk díjnyertes nyugmenházi csodapalotájában vagyunk, világszép felhőkarcolónk főemeletén”. Mikor aztán a látogatók betódulnak, boldog z sivaj tölti meg a termet, ki-ki saját „óbabáját” becézi-babusgatja, a három grácia pedig mézes-mázos arccal jár körbe, cukorkát-süteményt kínálgatva, miközben azt figyelik: vajon a „babák” nem panaszkodnak-e szeretteiknek a „babaházbeli” bánásmódra.

A darab középpontjában a Gonda-család áll, a Város egyik nagymenő családjá, amely a málvölgyi kormánynegyed csodapalotájában lakik. Gonda Frigyes, az Államrovancsoló Főtanács helyi főnöke édesanyját, Zsóka mamát - felesége, a pazarszép Mici pedig édesapját, Boldi papát adta be egykoron az Aggfevyházba. A két öreg (immár 90-hez közel!) egymásra talált, megszöktek nászútra (a lapok tele voltak históriájukkal), aztán persze visszakerültek a „boldogság-paradicsomba”, de azóta is meghitt békekességben viselik a „fegyházi” viszonyokat, és szerelmes összetartozással üldögélnek kényelmetlen tonet-székükön, türelmesen várva gyermekeik s két szeleburdi unokájuk (Lidi, Ödi) ritka, 3-4 havonkénti látogatását.

A cselekmény itt is bohózatba illő, - ha nem lenne mégis inkább tragikus. Shakespeare, Molière óta a vígjátékok örökzöld témája, hogy a fiatalok az örökségre várnak, de míg korábban jókedvűen kacagtunk ezen, most inkább sírásra görbül a szánk. Ugyanis a klasszikus komédiákban szinte mindig felsül a cselszövő, s helyreáll az erkölcsi világrend. A Határdrámákban nem ilyen egyszerűen működik az „isten i gszágszolgálatás”! Itt a kisemmizett, kifosztott öregek legalább olyan keservesen „megbűnhődnek”, mint kisemmizőik. Frici-Mici nem az öregek „lebunkózására”, csupán Boldi papa vagyonkájának megszerzésére tör, amit - Frici sejtése szerint - a szalmazsákjában rejteget. Miciben még van némi szeretet-maradvány: „Megmérgezni? Az apámat? Megőrültél?! - háborog férje terve ellen. - Mi rendes család vagyunk! Amiben ilyesmi nem fordul elő!”

Rendes család, persze viszonylagosan. Olyan, mint korunk átlag-családjai, ahol első helyen az anyagi jólét áll. Minden a látszatért történik náluk (is). A „boldogság-osztás” édes percei a szeretetüzemben igazi örömet jelentenek mind a látogatóknak, mind a gondozottaknak, de mindnyájan tudják: ez (is) csak színjáték. Mint a *Libegő*-beli Haldoklandók Házában, ki-ki az égetőkemencébe való aláhullásra vár, s amint a vendégek elmennek, a „kisbabák” újra visszaroskadnak a szürkéségbe. A kietlen hodályban kórusban zümmögik: „...vagyogatunk... éldegélünk...csak-csak...” Az elvonuló rokonság pedig egymás hátára tett kézzel, cammogótáncot járva a kivonulási indulót énekl: „csak-csak / csak-csak / deli dali élünk / él-dele-gélünk / üle-dülő-gélünk /.../ kire mire várunk?...”

A bonyodalom aztán a II. felvonásban bontakozik ki, szent karácsony estéjén, a szeretet-ünnepen, amikor is a Gonda-család hazaviszi gyönyörű álmovillájába „könyörlátogatásra” a két öreget. A pazarszép Mici mama haboskávával-kuglóffal kínálgatja Boldi-papucit, Zsóku-babucit, akik „megrabolt fiatalságuk” tengernyi szenvedését és örömét mesélik vég nélkül („végigcsinálni a le-nem-dobott atom-világháborút, három világforradalmat, két világégést. A hordákat. Éhséget, kavargást, a folyosórobbanást. Átvészeln”). A többiek természetesen már unják a sokszor hallott történeteket; a szülők izgatottan készülődnek az esti bulira, hiszen Gondáné indította el - mint egy jólmenő reklámcég alkalmazottja - a „Parádés Kurva”-mozgalmat, hogy’ maradhatna el tehát éppen náluk a szexparty?! A kisunoka, a kamasz Ödi (aki a *Bunkócska*-beli Theohoz hasonlít, kicsit idősebb kiadásban) sztriptíztre ösztökéli az öregeket (Mici mama szorongva sejt, hogy kisia talán most is kábítózt!). Gál Illés boldogságellenőr is betoppan a 15 éves (és még „szégyenszemre szűz”) nagylány, Lidi oldalán, hiszen az Aggmenház számontartja a gondozottak közérzetét házon kívül is. Kisvártatva aztán a szemrevaló Tündi is megérkezik, hozva magával a vagyont rejtő szalmazsákot. Így hát kezdődhet a „boldogságest”, remek malacpecsenyével, finom italokkal, a mennyezetről gombnyomásra aláhulló rózsasövel. Végül, a hangulat tetőpontján, mindenki (a két öreg is!) „boldogságpírulát” kap. Boldi papa az örömtől (és a bortól) reszketeg hangon régi melódiákba kezd, Zsóka mama aggódva óvja ugyan („Elég lesz, Kicsim! Nem lesz jó vége...”), de azért lassan-öregesen még táncra is perdülnek (bemutatván, milyen volt egykoron a pálcátánc). Közben Ödi bekapcsolja a tévét, ahol éppen a „Parádés Kurvát!” műsora megy, majd a tomboló zenére ki-ki párjával (Frici Tündével, Mici Illéssel) szilaj törzsi táncba kezd, ami a hálókamrák szeretkező-ágyán végződik. Hajnalban aztán a „vendégek” elosonnak, Ödi részegen elpihen, Lidi pedig szűzi magányban vergődik heverőjén („Minek élni? lenni? Ilyen kitaszított-szüzen?”), közben olvassa a Meretricin (a „boldogságkapszula”) hatását: lehangoltság, halálvágy. Ez tehát a „modern” ünnep, a szakrális tartalmát rég elvesztett karácsony!

A két öreg hálókamrácskájába húzódva sorsuk kilátástalanságát panaszolja („Visszatérni az aggfegyházba? /.../ Arra várjunk, hogy beleszedülünk a lyukba? /.../ hogy öreg csontjainkkal összeégjen az utánunk hajított zsoltár a darálómasinán?”). Elszánják hát magukat a „szökésre”,

de most már végérvényesen, Az aggmenházban gyógyszer címén kapott - és összegyűjtött - 100 tablettát porrá törik, vízben feloldva megisszák, megölelkeznek: „mondjunk istenhozzádott úgy, mint akik azért nem válnak el...”

Megrendítően szép, lírai jelenetben búcsúznak egymástól és az Élettől. Az író bizonyára édesanyja „utolsó sírását” képzelte bele ebbe a búcsúzásba. Drámáiban csak kivételes esetben (talán a *Libegő* egy-egy mozzanatában) találunk ehhez fogható gyöngéd és szeretetteli jelenetet. Zsóka zokogása közben (amely hangszórók által kivetített-felerősített zokogó-orkánként árad szét) Boldi elmondja utolsó közös imájukat („Hiszek a megölelkezés hülve-enyhülő elbocsátásában. Hiszek minden eleven fereg-parány gubójából előmorajló örök ujjongásban”). S mikor társa már elcsendesült, átadja önmagát is a Sötétségnek: „Szűnjek meg én is akkor hát, szűnjek meg - ámen!”

Határ Győző kitűnő drámai arányérzékére vall, hogy rögtön ellenpontozza ezt a megrendítően tiszta és bensőséges jelenetet, hiszen nem tragédiát, hanem bohózatot ír. Másnap kora reggel - a nagyszülők hálókamrájába benyitva - Frici-Mici döbbsen fedezi fel halálukat. Az esetről természetesen azonnal értesíteni kell a rendőrséget! Persze előbb még Frici mohón feltépi a szalmazsákot, de csak egy pár katonacsizmát és egy hegedűt talál benne. Az utóbbit dühödtlen összetöri (hátha a hegedűtestben őrizte az öreg a pénzt?). Az író leplezetlen ironiával világítja meg a „szeretet-ünnep” valódi hátterét, a házastársak mohóságát, az érdekekre csupaszított emberi viszonyok kietlenségét.

Kisvártatva megérkeznek az újságírók és a mentőrendőrök, akik űrlapokat osztanak a család minden tagjának. Velük van Gál Illés is, aki másodállásban gyászfelügyelő a Halottkém Hivatalban. Az orvos megállapítja: „mérgezéses tünetek, de a méregpoharak hiánya és az üvegek eltűnése gyanússá teszi az ügyet”. Miközben a tetemet elviszik („csupán a kórházi vizsgálat döntheti el”, van-e remény?), Illés a hegedűroncsot veszi szemügyre: „Stradivarius - 500 éves - milliókat ér!”

Ez aztán a sorscsapás Friciék számára! Kámforrá vált mindaz, ami a Papa után maradt? Egymást vádolva-szidalmazva alaposan összevesznek. Persze a következményektől is tartanak, bár tudják: ők közvetlenül nem vétkesek.

A III. felvonás kettős síkon zárja le a történeteket. Kettéosztott színpadon, párhuzamosan játszódik: balfelől a *Vádelejtő Tanács* tárgyalóterme, ahol minden kristályosan fehér; jobbfelől a *Kísérleti Kórház* halottas műtője, ahol viszont mindent fekete lepel borít. Hol egyik, hol másik térfél van megvilágítva, a tárgyalást időközönként félbeszakítja a Halottkémi Hivatal szakvéleményt adó referense.

Gál Illés egyenként hallgatja ki a gyanúsítottakat (a Gonda-házaspáron kívül Lidit, Ödit, sőt Tündit is). Mici zokogva védekezik: „Mi rendes család vagyunk! Ilyesmi a mi családukban soha-de-soha nem fordult elő!” Mikor Illés felelősségre vonóan kérdi: „honnan került a kapszula második lökete a borba?” - az egész család izgalomba jön (hiszen Illés ezt jól tudja! - maga is jelen volt a „boldogságpírula”-osztáskor!). Ödi az apát okolja, Lidi anyjára támad erünni dühvel („Te vitted bele apát! Együtt terveltétek ki, hogy könyörlátogatáskor hogy kopasztjátok meg az ősoket!”). Tündi vallomásából kiderül, hogy bár ellopta a Frici által szorgalmazott méregkapszulát az Aggmenház gyógykészletéből, de elfelejtette magával vinni, - így hát az nem okozhatta a halált! Közben a Főbész a műtőben „teljes zsigeri átültetést” rendel el, miután megállapították: a két öreg májában-lépében a boldogság ingertükör-szintje süllyedt mélyre. Főbajuk tehát a boldogtalanság volt! - egy olyan társadalomban, ahol mindenkinek kötelezően „illene” boldognak lenni! Mintha az Alvilágban játszódna az egész

pantomim-műtét: a sebész, a műtősnő, a nővérek átváltoznak, ki szigorú szárnyas angyallá, ki krampuszá, a kisegítők metafizikai segédhadakra emlékeztető stilizált figurákká, így az egész újraélesztési ceremónia mítoszi háttérrel kap, s mintegy rájátszik a *pokolraszállás-feltámadás* képzetkörére.

A „rendes családról” tehát szemünk előtt hullt le a lepel: a mérgezést nem ők követték el, az igaz, de szándékukban állt elkövetni, és nem tettek semmit az ellen, hogy be ne következzen a tragédia. Mindnyájan érzik, hogy lelkiismeretük előtt mégiscsak bűnösök (és felelősek mindazért, amit „gondolatban-szóban- és cselekedetben” vétettek a két öreg ellen). Csakhamar meg is kapják mohóságukért a méltó büntetést, mégpedig épp azon a síkon, amelyen vétkeztek. Gál Illés ridegen bejelenti, hogy a nyomozók „az egyik szalmazsák tüzetes átkutatásakor két összekötött újságpapírban nagy mennyiségű bankjegyet találtak”. Egyelőre zárolták. „Annyira még nem halt el az állam, hogy engedélyezze az örökösödést”.

Illés ezek után kihirdeti a Bírói Testület határozatát: „A kórházi lelet átutalásáig a hivatal a felmentő ítéletet elejti”. A műtőből ekkor két koporsóval elindul az ünnepélyes, komor gyászmenet a hátsó szárnyasajtó felé. A család felbolydul, de a fősebész megnyugtatja őket: „Dehogy koporsó! Inkubátor, kérem!” A két öreget az ‘isten küldte’, hogy kísérletezhessenek: „ilyen élemedett korban lehetséges-e a teljes zsigeri csere”?!

Ez a boldogság-bohózat is happy end-del végződik tehát, mint a *Bunkócska*. Annál mégis tragikusabb, bár itt is ki-ki párjára lel. A nagyszülők a tetszhalálban összeforrnak, a szülők - vereségükbe beletörődve - összebékülnek. Gál Illés megkéri Lidi kezét, aki ujjongva mond igent, egyúttal persze anyja felé vágva: „Nem akarok se díszringyó, se parádés kurva lenni senki otthonában! Feleség akarok lenni, egy szál férfi felesége, azé, aki hisz az egynejtűségben, és nem csereberél senkivel! aki azt az egyet szereti, csak azt az egyet!” Ődi kamaszos örömmel, tánclépésekkel figurázva lejt el mellettük: „Hogy így egymásba gurultak!” Aztán groteszk kísértet-zene, a haláltánc és nászinduló bizarr keveréke hangzik fel.

A *quasi-happy end* azonban nem zárja le a darabot. Majd’ egy év múltán ismét az Aggmenházban találkozunk a szereplőkkel. A szín, a kellékek, a „boldogság-látogatás” ugyanaz, mint az I. felvonásban, csak hogy most már a két öreg - látszatra - megújult („Bizony nem piszkítunk magunk alá! - új vesénk-hólyagunk-mindenünk van!” - dicséri Tündi őket.) Ez persze mintegy megcsúfolása a természetes Életnek, hiszen csak szenvedésüket, lelki magukra-hagyottságukat hosszabbította meg az „újraélesztés” a mélyhűtött tetszhalálból. „Éltre ítéltettek” tehát, pedig ez már inkább teher, mint öröm nekik. Mikor a gyerekek megérkeznek, vak pillantással révednek el fejük felett, s amint Mici a szép karácsonyeste felől kérdezi őket, bizonytalanul válaszolnak: „Valahová mentünk volna... / Valamiről lemaradtunk... / Valamit elaludtunk... / Valami... rémlik... Valami... Volt...” Viszont a két fiataalt - Lidit, Illést - azonnal szívükbe fogadják...

A *zárómozzanat* ugyancsak kétpólusú. A társadalmi élet síkján beteljesül a szülők bűnhődésének folyamata. Nyilvánvalóvá válik: morálisan ők a „halottak”. A nagyszülők és az unokák viszont (itt is, mint a *Bunkócska*-ban) egymásba kapaszkodva, a szeretetlánc folyamatosságát helyreállítva, felismerik összetartozásukat. A szülő-pár a hétköznapi érdekek, a múlandóság foglya, de a nagyszülők s unokák glóriával lépik át a Mélység csapdait

A mennyezetrácson át egy rikkancs két újságot dob be a hírrel: „Az állam hullája bűzölög mindenfelé! Az állam elhalása! Rendkívüli kiadás!...” A „három Grácia” felujjong: „Munkába vesszük az őseket! Csak próbáljanak ne úgy hagyatkozni, ahogy nekünk tetszik! addig

élnék...” Majd összefogódzva körtáncot lejtene: „Szeretni fognak bennünket! ha ha ha!... És mi is őket: szeretni fogjuk! Szeretetüzemünk diadala a halálon! Bruhahaha!...”

A Gonda-házaspár (ismét) egymásnak esik: most csúszott ki a vagyon végleg a kezükből! Frici megdöbben: „Elúszik alólam a hivatal?” - Mici kárörvendve: „nekem még mindig nyitva áll a világ legöregebb mestersége!” - mire Frici gúnyosan: „Legfeljebb bordélymamának mehetsz el! Magad is holnap nagymama vagy!...” A Boldi-papa szalmazsákjából előkerült milliók „állami zár alatt” - de a zárlatot feloldani „államelhalás után”? Reménytelen! A zár nyitját persze Illés őrzi, így az ifjú pár majd egykoron talán profitál belőle.

A fiatalok Boldi-papa áldását kérik, s ő ünnepélyesen fejük fölé emeli kezét: „Ha így összefogódzva maradtok, viharokat téptek ki tövestől, mert szeretitek egymást, ahogy a szeretni-mulasztók elmulasztják”. S ez maga az áldás! Mert a Szeretet megvéd a „körülkelepce világ” minden ármánya ellen. Boldi-Zsóka és Illés-Lidi közös hitvallása: „Hiszek a boldogságban hivatala nélkül. Hiszek a minden féregparány gubójából előmorajló örök ujjongásban /.../ Hogy hitten-higgyem páros magányom lopott izgalmaiban is örömöm késő jóságát és gyászom hamar megenyhülését. Ámen.”

Alakjukat a szeretet fényglóriája övezi, s aztán elsötétül a színpad.

Határ Győző azt sugallja, hogy a világot a „slamasztikából” csakis az Élő Szeretet, az emberi kapcsolatok megtisztulása, az egymásba kapaszkodó emberek egymást támogató bensőséges hite húzhatja ki. Nem pedig az anarcho-ifjúság állam-döntögető, államot-reformáló igyekezete. Azok, akiknek szíve tiszta marad az érdekviszonyok, a hatalmi és pénzharok közepette is, s meg tudják őrizni hitüket a szeretet erejében, azok valóban diadalt vesznek a Halálon. Így áll helyre az Élet szakrális egyensúlya.

Ez a konklúzió ugyan ellentmondani látszik bölcséleti opuszai „üzenetének” (miszerint a világot nem hatja át a Szeretet-törvény, a Gondviselés sem működik benne). A kontraverzió azonban könnyen feloldható: épp azért, mert mindez hiányzik valóságunkból, nekünk magunknak kell/ene/ úgy élnünk, hogy ne hiányozzék. Ha meg tudjuk teremteni egy-egy szűk körben a bensőséges, egymást segítő, szeretetteljes Élet feltételeit, akkor a valóság elveszti kietlen, közönyös arculatát, s legalább egy-egy kis „boldogság-szigeten” béke honol.

*in: Sírónevető, Aurora Könyvek, München 1972.
Drámák, Argumentum K. Bp. 2002.*

Lélektani deformációk, avagy a szenvedély drámái

MANGÚN, PATKÁNYKIRÁLY, NÉMBERKÖZTÁRSASÁG, ELEFÁNTCSORDA

*„...bár nem mindig emlékszünk arra,
miért is voltunk boldogok,
azt sohasem felejtjük el, hogy azok voltunk”*

H atár Győző drámáinak eme csoportja nem a szokványos értelemben „lélektani”, hiszen nem hősei lelkiállapotát analizálja, nem is szerzői-narrátori pszichológiai eszmefuttatásokra építi azokat. Ellenkezőleg: mintegy „tárgyasítja” hősei érzelmvilágát, viselkedésmódját, elidegenítve őket magukat is a bennük zajló viharoktól. Inkább a külső szituációkból, illetve viselkedésük bizonyos mozzanataiból következtethetünk arra, mi is megy végbe bennük. Többnyire maguk a szituációk is bizarrak, paranormálisak; a hősök belvilága, viselkedésmódja eltér a „megszokott”-tól, ami aztán vesztüket okozza. Sorsuk korántsem tragikus (bár belülről nézve az!) - inkább tipikusan tragikomikus alaphelyzetek áldozatai ők. Ezért nem élünk át katarzist, inkább valamiféle „kárörömet”: jogosan bűnhődnek, sorsuk kátyújából kiemelkedni nem tudván.

A **Mangún** c. kétrészes mesejáték a „kegyenc tragikomédiája”. 1973 végén született; a szerző feleségével, Prágai Piroskával közösen készített hangjáték-változatát a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 1976-os tanulmányi napjain mutatta be, Janaček szimfoniettájából válogatva hozzá háttérzenét. Alapötlete egy álomkezdemény (amit először *Ajándékpalota* c. prózaversében örökít meg, de már akkor érzi, hogy a téma nagyobb szabású műbe kívánczik).

Maga a szerző így jellemzi hősét: „Mangún - a hűség abszurduma. Komikus is, de nevet-hetnénkünk lefagy elrémülő szánkról - hiszen abszurd hűségéért életével fizet. /.../ Ő maga idézi fejére végzetét - ‘alámenését’ -, hogy amikor már minden kiutat eltorlaszolt és zsákutcának nyilvánított, megrekedjen saját képzelgésai kelepccéjében és hűségének rögeszméjével falassa fel magát” (*Megjegyzések a mesetragédiához*; in: *Drámák 1309-10.* p.). A kezdet mesei, így a téridő a Végtelen, hiszen az író nem egy *adott* történet izgatja, hanem az „örök emberi” lélektani szituáció: a Nagyúr és kegyence viszonya. A darab „egy soha-nem-volt-világ Világuralkodójának uralkodása idején”, „világcsászár-vendéglő déli-lakomaidőben” játszódik. A szereplők fiktív személyek.

Szerkezete egy modern filmére emlékeztet: az *Előjáték* szinte azonos a *Végjelenettel*. Az előszínpadon feltűnik Mangún alakja, akit két néma árny követ; a félsötétben a várkapuboltnál hirtelen-váratlan rárontanak, vasukkal összeszurkálják, s ő küzdelmes haláltusával múlik ki szemünk láttára. A két orgyilkos - kihúzván vasukat a vérző testből - meghengergeti-tovább-rugdalja, majd elsomfordál; hangszórón át halljuk izgatott tanácskozásukat-suttogásukat. Az előzmények pedig mintha a meggyilkolt tudatában peregnének le: a holttest megelevenedik, visszaugrunk az Időben, s az ő szemszögéből, belső monológjának sodró áramában éljük át, mi miért és hogyan történt...

Mintha fojtó köd terjengene a színen, a füstös sötétből lassan kibontakoznak Mangún palotájának körvonalai: a mongol fejedelmi sátor és a normann beütésű várkastély különös keveréke; a háttérben függőkert-várudvar-várfal-várkapubolt. Az I. rész (*Mangún palotája*) a lovagteremben játszódik, ahol az előszínpadról rejteklépcső vezet a trónemelvényhez. Mangún - mintegy a szemünk előtt materializálódva - lassacskán lépdel felfele a lépcsőn, egészen a „sastrónig” (amelyet két élő sas vigyáz, adott esetben röptet a benneülővel). Közben Hurpagu, a tangut fejedelem dicséretét zengi; egyúttal önmagát, saját hűségét magasztalva. Óriási megtiszteltetésnek veszi, hogy a Selyem Horda Sasa elfogadta meghívását főfeleségével - a Világháremet kordában tartó Ruscillánával - s Ènikő lányával egyetemben. Felérve a Sastrónhoz, Ura előtt meghódolva, felajánlja neki „minden paloták közül a lepalotásabb palotáját”; a (fegyver)barátság jeléül tört cserélnek, amit „ivókehelybe csurrantott vérükkel” meg is pecsételnek.

Az író keleties elemekkel díszíti-szövi át az egész darabot. Mangún nyelvezete, a fejedelem dicséretét zengő szómágia is a keletiek beszédmódjára vall; ugyanakkor a rejtett gondolatok elfedésének szándékára is (rendkívüli ajándékával nyilván saját pozícióját akarta erősíteni - s az sem lehetetlen, hogy tudat alatt Ènikő szívét-kezét szerette volna elnyerni általa). Épp ezért marja belül a gyanakvás: a többi vendég irigyli őt! Képzelve kezd - látván, hogy ellenlábas, Tigríd kán a többi kánnal a lakomaasztalnál fojtottan suttog; s amit elképzel: valóra is válik. Arra vágyik, hogy Hurpagu „közelédesgető váratlan bizalmával” megtisztelje őt, s a szépséges Enikő skófiumos fátyolán át ráragyogtassa tekintetét. Féktelen jókedvében előszólítja hát a kardtáncosokat- tűzkarikadobálókat-lángnyelőket-bakugrókat, s a Világbíró Fejedelem felséges családja kedvének derítésére roppant cirkuszparádét rendez. Ő maga a trónkerevet szélére ereszkedik, a Nagykán mellé, s a szórakozóktól eltávolodva, keleti szokás szerint évdőnek-nyájaskodnak-enyelegnek egymással.

A II. részben (*Mangún alámenése*) még egy ideig folytatódik az orientális kavargás, zshivaj; de aztán Mangún csendet parancsol a tekintetével s diadallal néz szét a teremben („Vetélytársaimat az ájulás környékezi, irigyeim torka összeszorul /.../ Első Kegyence vagyok Uramnak”). A hybrisz tehát, az okozza vesztét...

Mikor az országnagyok - Tigriddel az élükön - sorra hódolni járulnak a Nagyúr elé, ő szerény udvariassággal hátrább vonul, lépésről lépésre, le a trónlépcsőn („leköszöntem házigazda tisztemről, én sem vagyok több látszatra, mint akárki más vendég”). De a forgatagban mind lejjebb sodródva, mintha valami láthatatlan örvény húzná-vonná magához - önbizalma fogyóban. Az asztalnál lakomázók ügyet sem vetnek rá, ő mégis úgy érzi: a megvetés és káröröm fullasztó légköre veszi körül. Kegyvesztett lett? A Nagyúr nemhogy magához emelte volna - inkább eltaszította?! Most már kifosztottnak érzi magát, saját palotájában, a maga által rendezett lakomán éhkoppon marad, s szinte menekülés-szerűen húzódik a kijárat felé. Tévképzetek raja kering a fejében, furcsa szorongás-émelygés fogja el; kioldalog a lovagteremből, s a vakító napsütésben szédelegve indul el a bástyaút fokán, a falak mentén meglapulva. Szinte fél a saját árnyékától is; most már „a kurgán ebek bitang harmincadja” üldözésétől tart. Paranoid gondolataitól nem tud szabadulni; szinte látja-hallja, amint Tigríd Hurpagu fülébe suttog („Hátha ez a te Mangúnod ellenfeledhez, Huláguhoz vágdat!... hátha azért rakta lábad elé palotáját, hogy gyanakvásodat elaltassa.”).

Mangún most már végleg elveszti valóság-érzékét; fülében zakatolnak a Hangok: „Mondják, hogy császári lány kezére pályázott és azért rakatta palotáját...” Úgy érzi: mindenki az ő ellensége, őt rágalmazza, hűségét kétségbe vonja; már talán követik is. Hallja üldözői távoli lépteit, mire rohanni kezd - s talán épp különös viselkedésével ébreszt gyanút, hívja ki a sorsot

maga ellen! Most már valóban nyomába szegődik két árnyalak. Rémült igyekezettel épp csak eléri a várkaput, de a kapurabszolga nem figyel rá, nem nyit neki ajtót. Mögötte kardpenge suholó sivitása; tudatán átcikázik: „Sohasem gondoltam volna, hogy kardpenge / ilyen temérdek hosszú lehet / rajta utaztam /.../ míglen át nem ért szívemig”. Gyilkosai még utánamutatnak vasukkal („bizonyos vagy benne? Mangún-e? Mangún legyen ám, élve vagy holtan!”), s aztán eltűnnek...

A *Végjelenet* csupán annyiban különbözik az *Előjátéktól*, hogy most nem a gyilkosok, hanem Mangún, a halott szavait halljuk a hangszórón át, felerősödve az éterből hullámokon érkező visszhang által: „Ez jár annak aki / a Császári Megajándékozónak / Ez jár /.../ Markolatig a vassal mellemben görögtem el / avval a tévtudattal, hogy még szaladok / hogy még elérem az Elérhetetlen Császár Köntöse Szegélyét / Lábának - trónján - még elébeeshetek / és jogos haragját / egy újdonság / de sokkalta káprázatosabb palotával / megengesztelhetem...” A szöveg megismétlődik, többször is, áradó hangon, de egyre elhalóbban. Mangún kilehelte lelkét... örökre távozott.

Ez tehát a kegyenci - az alattvalói tudat! Amit Heinrich Mann *Untertan* c. regényéből már megismerhettünk, de itt tömör drámaisággal, lépésről lépésre bomlik ki előttünk. Illyés *Kegyenc*-ének párdarabja, csak absztrakt, parabolisztikus formában. Még halála után is szolgálni kívánja Urát; kegyét, szeretetét akarja magához láncolni (rendkívüli ajándékával, megalázkodásával „adósává” tenni). Szégyenteli hűségéért, szolgálalkúságáért a fizetség: halál. Amit voltaképpen - magasabb szempontból - meg is érdemelt. Sorsa ezért tragikomikus.

A **patkánykirály** nem kevésbé parodisztikus; ugyanakkor a lélektani árnyaltságot illetően jóval differenciáltabb. Kétszereplős kamaradarab (*I. Ébresztőnap; II. Teletex népe*), amely a II. és a - feltételezett, elképzelt - III. világháború köztes időszakában játszódik. Magát a történetet az író egy angol napilap hírvonatából merítette a hatvanas évek végén; de azóta már számtalan hasonló esetre derült itthon is fény (volt, aki 40-50 éven át rejtőzködött a pincében „katonaszökevény”-ként, s asszonya óvta-tartotta el). Így hát azt mondhatnánk: korunk „tipikus” sztorijáról van szó. Csakhogy a dráma ennél jóval több: az író elsősorban a *bezártság*, a „fogoly-lét” pszichikai alaphelyzete és következményei izgatják; az a „lélektani kutyaszorító”, amelyben a személyiség óhatatlanul eltorzul, úrrá lesz rajta a szorongás. Ami a „páros magány”-ra is értendő - ugyanis a külvilág teljes kirekesztésével a hosszas összezárttságban az egymásra utalt felek kölcsön-kapcsolata is eltorzul, felcserélődnek a férfi-női szerepek, s végül nyilvánvalóvá válik: a légüres térből, a fulladásos szituációból egyikük számára sincs kiút.

Szimbolikusnak tekinthetjük, hogy a darab ősbemutatója 1987 januárjában volt a nyíregyházi Móricz Zsigmond színházban, amire a szerző így emlékezik: „Valóságos haditett volt ez, hiszen a ‘kultúrnyikok’ akkor még egy Nyugaton élő író darabjának a bemutatását provokációnak minősítették. Így hát nem is a színház impozáns nagytermében, hanem csupán a „kísérleti stúdió”-ban mutatták be.” De kétszer a fővárosba is felvitték vendéglőadásra (*Életút III. k.* 244-45. p.)

A fulladásos közérzet állapotrajzán túlmenően a darab annak az ambivalens lelki folyamatnak is hiteles megörökítője, amely minden „beltenyészet”-jellegű párkapcsolatra (tehát nem csak a férfi-nő viszonyra, és nem csak a „fogoly-lét”-ben!) jellemző bizonyos fokig: mindkettő szeretné megtartani a másikat, ugyanakkor független akar maradni. Egyfajta belső „hatalmi hintajáték” zajlik tehát köztük, amelyben hol a szeretet, a segíteni-akarás, hol pedig a szabadulás vágya dominál. A belterjes szimbiózis - ha nem oldják és nem tartják kontroll alatt a külvilágból jövő impulzusok - végül olyannyira fojtóvá válik, hogy a két fél elpusztítja egymást.

Dosztojevszkij felismerése érvényes erre vonatkozóan is: mindannyian „potenciális gyilkosok” vagyunk!

A darab-beli pár - akárcsak Genet „furcsa pár”-jának - „fogoly-léte” végzetes és elkerülhetetlen szituációban alakul ki: egy 17 éves katonaszökevény-ifjú a normann partraszállás után megszökve alakulatától, „betéved” egy érett, 35-36 év körüli asszony házába, akinek férjét-fiát szintén a háború nyelte el. A nőt eleinte anyai, gondoskodó érzelmek fűzik a fiatal katonához, amit csupán átszínez a szexualitás, később mindkettő egyre mohóbban birtokolni akarja a másikat, majd - az Idő múltával - az asszony mindinkább felveszi a „családfenntartó” (férrias) szerepkörét. A férfi egyre kiszolgáltatottabbá, alárendeltté, végül „herévé” válik; majd - beletörődve a változtathatatlanba - passzívan elfogadja helyzetét. Szorongása olykor-olykor megmagyarázhatatlan (bár érthető!) düh-rohamra vált; az öregedő asszony pedig egyre inkább őt okolja saját elhibázott életéért.

Az író az asszonyban végbemenő lassú metamorfózist magával a megszólítás változásaival (is) érzékelteti. Az alig 17 esztendő „didergős kis patkánykát” mint „lelkéből lelkedzett” porontyát fogadja be, elrejt a pincében, s dédelgetve-babusgatva becézi („kinek volna szíve olyan embertelen, hogy kiadjon vagy feljelentsen, te kis árva! /.../ Édeske, te, te pondróféreg, te patkány, te...”). Mikor azonban a rádióból értesülnek, hogy „a normann megszállók kitarodtak”, Françoise már noszogatja Fredet, hogy jelentkezzen önként a városparancsnokságon. Csakhogy a fiú retteg („ami neked felszabadulás, az nekem a tábori rendőrség, a kivégzőosztag”). Az asszony ettől kezdve lenézéssel vegyes szánnalommal gondoskodik „kis patkány”-áról. Mint szakképzett baba, állást vállal a helyi kórházban, hogy kettejüket el tudja tartani, miközben a férfi - „patkánylyukába” rejtőzve - mindinkább rászokik a heverésző életmódra. Esténként a pinceparadicsomban még összebékülnek ugyan, de a munkában elfáradt Françoise egyre zsörtölődőbb lesz. S mikor „úgy marad”, elveteti gyermekét („te ideszakadt patkány! - ettől legyen gyermekem, egy ilyentől!?”). A férfi ezt persze - fokozódó vitáik során - mind gyakrabban a szemére veti; mire Françoise dühödten: „istenem, egy félkegyelművel vagyok összeárva! - te patkány! ezután másképp lesz!... Patkánykirály!” Azért a test vágya még mindig össze-összeédesíti őket, s e furcsa érzelmi kettősségben peregnek a hetek-hónapok-évek. Végül rádöbbennek: a szituációból nincs kitörési lehetőség; egymásra vannak utalva, ki kell alakítaniuk a kölcsönös „játékszabályokat”, s a reáliák szintjén be kell rendezni közös életüket.

A II. részben aztán már ezt a „beszabályozott” ál-életet látjuk, nagy időugrásokkal. Mindketten tudják: csupán „komédiáznak”, valójában *nem élnek!* A pincét mindig éppen az aktuális szerepnek megfelelően rendezik be (hol piac, hol vendéglő, ahol Fred a maga-főzte ételkülönlegességekkel kínálgatja szíve hölgyét, majd mint jólöltözött, választékos ízlésű polgári pár, randevúznak stb., stb.). De Françoise - mind fáradtabban térve haza munkájából - többnyire unja a játékot; már csak a közös ágy tartja őket össze, az is csupán ideig-óráig. Hiszen az esztendők pergésével - Fred lassan 35-36 éves, ereje teljében levő férfi lesz, Françoise pedig 56-57 éves öregedő nő - megszűnik a szexualitás varázsa; viszonyuk egyre gyűlölködőbbé válik („Nem tetszik? - fel is út, le is út! - ad ultimátumot az asszony. - Vidd innen a mancsodat, te patkánykirály!”)

Mintegy újabb 10 esztendő múltán már semmiféle érzelmi-testi kapocs nincs köztük. Fred beletörődött „a fürtelem megszokott kényelmébe”; már tudja, hogy számára nincs megváltás. A tudatalattijában munkáló szorongás rémálmaiban csapódik le. Egy ízben Françoise úgy jelenik meg előtte, mint Gábiel arkangyal, „mennyei hadrakelt seregek fejedelme”, aki arany pálmaággal megérinti („gömbvillám-kezelés”). Mire ő - ráeszmélve élete magasabb szempontú megítélésére - kétségbeesetten kapálózik: „Honnan tudhattam volna, hogy van égi hadbíróság?

és van ítélet?” Saját felettes énje nem hagyja nyugodni: „aki így élt, megbújva, tehetetlenül, az az örök életben is erre van kárhoztatva”... A Hóhér-angyal zordan jelenti ki: „Földi zarándokutad végetért”. Felizzik a Pokol tüze, a lángtengerben megjelenik egy guillotine, az Angyal utasítja: „Lekushadsz! Fejed a tőkére!” - mire ő felüvölt, majd nyöszörögve, verejtékben úszva felébred. Tehát nem „tisztá” saját lelkiismerete előtt sem - érzi „bűnös” voltát, de azt is, hogy már nincs korrekciós lehetősége.

Az asszony épp ekkor toppan be fáradtan, mogorván: „odakint háborús szelek fújdognak”. Újra zsákokat cipel, élelmiszert hord haza - ki tudja, mi vár még rájuk? S Fredre nem számíthat semmiben („Istenem, ha volna egy emberem! - ha férfi állna mellettem!” - hajtogatja). Mikor Fredet kéri, hogy segítsen, az rémülten tiltakozik: „Oda fel nem! még nem jött el az én időm!” Tehát a „patkánylyukból” nem mer kilépni: megszokta a patkány-közérzetet. Most már lávaszerűen árad fel a nőből a düh és gyűlölet: „Patkánykirály! A Megítélő Jézus Krisztus legyen irgalmas hozzád, ha eljön az ő ideje!”

Fred közben szinte észrevétlen leakasztja géppisztolyát a falról („a gitárom! hogy kéznél legyen!”). Bekapcsolja a rádiót, amelyből zagyva szöveg árad („Halljad, Teletex népe! a telekatasztrófa szakértők a helyükön vannak, a telekormány a helyén van /.../ nem igaz, hogy 15 teleperc a világtex telex teletex...” Majd sejtelmes-groteszk nászinduló hangzik fel, Françoise fehér menyasszonyi ruhában, fején mirtuszkoszorúval, fátyollal - megfiatalodva, mint égi ara, jön le a lépcsőn s önfeledten suttog: „bontsd le a fátylam, vedd le rólam a mirtuszkoszorút /.../ szeksszeleksz-teleszeksz...” De a látomás hirtelen szertefoszlik: Fred megbomlott képzeletének varázslata volt csupán... Utolsó, önkéntelen kísérlete kapcsolatuk „égi” szinten való helyreállítására.

Aztán mindketten bort isznak - látszik, hogy ez az idők folyamán rendszeres szokásukká vált. Most már mindketten a „mélység” - a pinceélet foglyai. Fred hirtelen - józan eszét veszve - felkurjant: „Most jött el az én időm! A világ mától fogva fogolytábor! Nincs katonaszökevény!” Paranoid szorongása hirtelen-váratlan agresszióba csap át, durván felröhög: „ha-ha-ha!... Ezentúl úgy táncolsz, ahogy én fütyülök!...” Mire a kócos, galambösz öregasszony haragra gerjed: „A ‘te időd’? Patkányok szaladgálása! pusztulj előlem!” Már-már egymásnak rontanak, Françoise hangja elakad, felkapja a priccsre dobott „gitárt”: „A mezőre! patkánykirály!... a mezőre! - Lódulj!” A férfi fejvesztetten menekülni próbál, fel a lépcsőn - az asszony utánaereszt egy sorozatot. Vége! - szívlövés...

S ekkor az öregasszony is összeroskad. Csüggedten elejti a fegyvert, vaksin tapogatózik a holttest után - rátalál, dédelgeti, babusgatja, mint első találkozásukkor 17 évesen - szeretői mint „vértanú Isten-testét” - vagy mint kisfiát. Botorkálva keresi a lépcsőfeljáratot, de nem találja - odakünn sziréna, fényrobbanás, egy sugár végigpásztázza a holttestet. Kitört a III. világháború.

És vége ennek a furcsa párkapcsolatnak, amely mégis valami módon az *emberiesség* jegyeit viselte magán. A szeretet és a gyűlölet kettős kötésében - valahol mélyen nagyon is „emberi” volt! Ki az igazi vesztes? - az élő? vagy a holt? Az élő, aki immáron mindörökre az Alvilág (a pince) foglya marad - maga is „patkány”-ként, hiszen éteri-édeni énjét magával vitte a halott. Aki ugyan pincelakó „patkánykirály” volt a földi tereken - de mártírhálála lemosta róla félelemtől torzult, beteg élete minden gyalázatát!

Ő magasztosult fel mégis? Miközben önfeláldozó ápolója rabtartóvá, gyilkossá silányodott?

Az élet „hintajátéka” mindenkor kiszámíthatatlan. Ki a bűnös? ki az áldozat? - ez soha nem egyértelmű! Határ Győző e darabban azt is feltárta, hogy a férfi-női szerep felcserélődése, az eltorzult férfi-nő kapcsolat mindkét nem vesztét okozza - s így az emberi világ pusztulásához vezet. Darabja vérbeli komédia - méghozzá a balzaci értelemben. (*Comédia Humaine*)

A fűriává változott, eltorzult nő démonikus, pusztító hatalomra akar szert tenni a világ fölött - „üzenni” Határ Győző bizarr egyfelvonásosával, a **Néember köztársasággal** (is).

Az európai irodalomban tekintélyes hagyománya van e témának (*Arisztophanész: Lüsizisztráte, A nők ünnepe*, valamint *A nők állama* c. komédiái; *Euripidész: Médeia, Bakhánsnők* c. darabjai, *Molière: Nők iskolája, Tudós nők* c., a „nőuralmat”, ill. az emancipációt kifigurázó művei stb. Határ Győző még ezeknél is élesebb és könyörtelenebb szatírával lep meg bennünket. A nők - sugallja - szexuális hatalmuknál fogva nemcsak leigázzák a férfit, hanem el is pusztítják. Jegyzetei szerint (*Sírónevető I. k. 370. p.*) a műbe „beleolvasható” egy-két gondolat a lappangó matriarchátus előretöréséről, a komikusan primitív és kannibál vadságú erupcióról és a betört férfi-psziché lassú átkristályosodásáról a rabszolgai alázat ábráiba”. A modern abszurd eszközeivel jeleníti meg Csokonai *Dorottya*jának és *Őzvegy Karnyóné*jának XX. századi, démonikus - már-már bestiális - asszony-változatát. A női lázadás - ad absurdum víve - félelmetes pusztító erő; maga alá temeti egészében a férfi-világot.

A hercegnő, aki folyvást férje levelei után kotorászott, s bebújt annak pazarul aranyozott íróasztal-fiókjába is, egy szép napon beszorul oda. Férje különös kárörömmel csúfolja: „így jár, aki féltékeny!” - „vezekelj bűneidért!” - „viseld sorsod keresztényi megadással!” - inti. Már el is képzei, hogy neje mindörökre ott marad, áltemetést rendez neki, cifra koporsóval, s talán becsempészi majd a családi kriptába őt magát is. Két fiolácskát tartogat magánál, egyiket át is nyújtja feleségének - altató van benne, a másikban fiatalító elixír - azt magának szánja. Miközben elmerül gondolataiba, Gaston, a főkomornyik látogató érkezését jelenti be: unokaöccse, Edmond, új világrész-felfedező körútjáról hazaérkezvén, pazar ajándékaival együtt tiszteletét kívánja tenni. A herceg szívesen fogadja, bár kínosan érzi magát a fiókban lapuló felesége miatt - mi lesz, ha fény derül ottlétére!? Az asszonyt szinte fölösleges tárgynak tekinti már, akitől/amelytől jobb lenne mielőbb megszabadulnia. Ez az érzelmek nélküli kapcsolat csupán egymás kölcsönös birtoklására épül.

Az új, a 6. földrész - Atrabázia - egy aszfaltsivatag, ahol egy horpadás humuszában Edmond magas fokú őskultúra nyomára bukkant; onnan hozta a herceg számára Nagy Szent Hugolatróniusz oltár-orgonáját; egy szárnyasoltárt, amely gyógyszer minden testi baj s létrémület ellen; gömbölykockát, mellyel nem lehet csalni, s még ezernyi más apró csuda-dolgat. Végül egy négykerekű gyaloghintót mutat be, amelynek négy oszlopa mögül - gombnyomásra - négy földrész legszebb konkubinái lépnek elő (külön-külön, de akár egyszerre is elő lehet őket hívni). AsszírIA - Egyiptom - Ázsia - Atrabázia hetérái káprázatok ugyan, mégis mintha önálló létük lenne: táncolnak-csábítanak, dallamos hangon felkínálkoznak, sőt! Atrabázia szépe még vetkőző-számot is produkál!

A herceg - köszönetül, örömeiben - odaajándékozta íróasztalát unokaöccsének (gondolván, így feleségétől is nagyobb bonyodalom nélkül megválhat - aki az altató-elixírtől nyilván már mélyen alszik). Csakhogy meglepetés éri: Louise karcsún-elegánsan, megfiatalodva, kacéran kilép az asztalfiókból (ugyanis férje a fiatalító, s nem az altató elixírt nyújtotta oda - tévedésből - neki). A 16 éves tündér aztán Edmond karján tovalejt. „Elhatároztam, hogy hadat üzenek a férfi-nemnek; én leszek kipusztítója” - veti oda férjének; ha Edmond ebben segít, neki megkegyelmez.

A herceg dühöng, hisz azt hitte, feleségét már végleg fiókba zárta, s így leírhatja. Lám, most csak a bábok maradtak meg neki. Magányában egyszerre mind a négy gombot megnyomja, tobzódni akar - a látványban legalább. S bár Edmond figyelmeztette: a hölgyek „nem léteznek egymás számára, nem látják egymást” - tiktak-himbák, inga-bingák, öreg-rugók, összerendezetlen a mozgásuk; ha egyszer elromlik a szerkezet, kiszámíthatatlan lesz a viselkedésük! A gép-babák érzéketlenek, eleinte felváltva ugranak elő függönyük mögül, majd egyre „lustábbak” lesznek (a szerkezet kimerülőben van!). A herceg mind türelmetlenebbül nyomogatja a gombokat, végül rugdalni kezdi a masinát; a gyaloghintó aranyos pagoda-tetején vörös láng lobban, a függönyök mögül zöld füst tör elő - félelmetes morgás-morajlás, majd robbanás, s a négy nőtény-sárkány (madaras-sakálos-polipos-cápás rémálarcban) kezében kígyókorbáccsal, vállán halálsugár-géppisztollyal lép elő. Fenyegetőleg közrefogják a herceget, s mint afféle könyörtelen női kápók, a gyaloghintó felé terelik. Majd minden tiltakozása-ordítása-kapálózása ellenére bekényszerítik a hintóba, ráhúzzák a függönyt - ő onnan üvölt ki dühödten: „Mi ez a lázadás? a Világkonkubinátus lázadása Uratok ellen; mit akartok velem?!” Mire a rángógép mozgásba jön, bedarálja őt. Most már úrrá lesz rajta a félelem, irgalomért esdekel, majd fenyegetőzik: „fúriáknak ringyók, ringyóknak fúriák! felnégyeltetek benneteket, csak egyszer visszakapaszkodjam a trónra, én, férjcsászárotok! s elérjem a hóhérsengőmet!...” - de hiába. A négy amazon rásüti halálsugár-pisztolyát, s követeli, hogy megéljen az asszonyuralmat. Ő tiltakozik, de mikor alulról is satuba fogják, elkiáltja magát: „Éljen az anyajogú asszony-társadalom! éljen a nővilág! éljen a némbor-köztársaság!” Hangja a fájdalom jajgatásába fül - ááá!-ééé!-uuú! - majd elhal. A női szörnyek körbejárják a gyaloghintót, félrehúzzák a függönyöket - fülkéje üres. Felvihognak, a függönyöket visszarántják. Belép Louise, diadallal „szépséges amazonboszorkány”-nak öltözve, s nyomogatni kezdi a gyaloghintó gombjait. Most a *herceg* (Egyiptom), *Edmond* (Asszíria), *Piton apó*, az udvari patikus (Kína) és *Gaston*, a férfi-stripper (Atrabázia) lép elő a függönykének mögül, gépies rabszolgamozdulattal. Louise a gyönyöráldozat önkívületében marja-csipkedi-pofozza az előelőbukkanó férfi-figurákat. „Asszonytársai” (az életre kelt bábok) elsárkányosodva, a menádok dévaj őrjöngésével, vad ricsajjal diadalmas sárkánytáncot járnak játékuk körül. Groteszk sárkányzene - majd a szín lassan elsötétül...

Így lesz hát vége a világnak! - sugallja az író. A szabadjára eresztett érzékiség (bár tobzódásának eleinte mind a férfi, mind a nő örül!) átsap a birtoklás ösztönébe, s végül a nők akarnak uralkodni. No de kin? - a fogollyá, bábuvá tett férfin? S kinek van/lesz öröme ebben?

Más értelemben, mégis éppily bizarrnak tekinthető az **Elefántcsorda** szerelmi drámája. Ötlete egy fényképsorozat nézegetése közben merült fel az íróban a hatvanas években. Maga a történet is, a megjelenítésmód is egzotikus. A darabot bemutatták itthon, a Várszínházban, kiváló rendezéssel, a szerző utasításainak megfelelően, 1994 júniusában.

Egy földközi-tengeri sziget igazságügyi palotájának egyik kihallgatótermében elegáns, idősödő - sok furcsaságot látott-tapasztalt - őrnagy egy leromlott állapotú, rongyos vizsgálati foglyot hallgat ki, akit hulla-gyalázással vádolnak. A szoba hátfalán kandalló, rajta ormolú óra, fölötte olajkép: *A keleti konkubina*; az arany kökeret zárókövén arany elefántfej. A képnek a darabban különös - ezoterikus - funkciója van: mintha a konkubina elevenedne meg, a keretből gyakorta ki-kilép a halott asszony, mélyen kivágott bársonyruhában, vállán muszlin kendővel, kezében csilingelő, intarziás doboz, s lázas-szerelmes tekintetét a fogolyra szegzi. Ő ebből erőt merít; s az őrnagy hosszas faggatására, elkínzottan, dadogva feltörnek belőle végre a szavak: „nem volt hulla, kérem...” A darab mono-drámának is felfogható, hiszen az őrnagy csak kérdez-biztat-ítélkezik, de mindvégig a vádlott beszél.

Aktái már le vannak zárva, négyszáz diákja tanúsította, hogy tanári ajtáját éjnek évadján kellett feltörniök, s őt a már kihűlt asszony testén találták - belemerevedve. Az őrnagy mégis noszogatja: mesélje el, mi történt azon éjjel - esetleg fellebbezhetnek még az ügyben. A jóindulatú érdeklődésre a gyanúsított erőt vesz magán, s mesélni kezdi Lolával közös életük, boldog szerelmük történetét. Ő mint természettudós, az elefántok életét kutatta Ruanda Urundiban, ahova Lola is elkísérte. „A szigeten olyan nyugalmas volt - imádtuk egymást, egymásnak voltunk teremtvé”. Lola hirtelen beteg lett (vírusfertőzést kapott), egyre többet beszélt az elefántokról, őrizgette azt a levelet, amit szerelmese az elefántok szerelmi életéről írt neki. Lola kilép a képből, olvassa a levelet, suttogó hangját a hangszórók felerősítik (a nagy nőstényelefánt haláláról, akit - amelyet - a csorda együttérzően vett körül, s a vezérelő gyöngéden meghágt a haldoklásában - mert lám, hisznek a csodatékony szerelem életre ölelésében. Mikor már elszállt az élet belőle, a hím akkor is vele maradt). Lola lázas alakja ismét eltűnik a képből; a fogoly folytatja a vallomást.

A korábban virágzó fiatalasszony állapota egyre romlott, végül általános szepszist kapott. Egy füledt délután valósággal kikövetelte, hogy együtt legyenek; érzéki lázzal suttogta: „és ha én mondanám, hogy játszunk elefántot? - Szép halál! Megtenné?” A fogolyból kétségbeesetten törnek fel az emlékek. „Nem a hulláját gyaláztam meg, hiszen még élt! Ő akarta! /.../ a szerelmemet adtam, a szerelmemet!” Gesztikulál, veri az asztalt, végül elfulladva: „Elefántcsorda akartam lenni!” Mire az őrnagy, megnyugtatóan: „és elefántcsapdába esett!” Lola ismét megjelenik, lázas tekintettel; a hangszórón hatalmas testek dobogása-trombitálása, felerősödik majd elhalkul - az elefántcsorda elvonul... A fogoly hangtalanul sír: „Meghasadt a szíve! - éreztem, amikor meghasadt! Isten veled, Lolám!”

Eközben az őrnagy ridegen és szenvtelenül a jogi álláspontot ismerteti: „hogy a jogos, helyes és hatályos nemi érintkezés mikor lép a hitvesi viszony lassan forduló olyan szakaszába, amelyben már kezdi kimeríteni a hullagyalázás ismérveit - ebben, kérem, a házasságjog világosan nem intézkedik; sem arról, hogy enyhítő körülménynek minősül-e, hogy a férj, felzaklatott lelkiállapotban, /.../ félig kómában, ottfelejtkezik a testen, rajtafeledkezik, hogy maga sem tud róla...”

Hiába, a Törvény érzéketlen! ritkán veszi figyelembe az érzelmi mentő-körülményeket! A fogoly csak mondja-mondja a magáét: „Lola! - az elefántok! - nagyon szerettem!” Mire kihallgatója dühösen: „a törvényszéki fogdába vele! - hullagyalázó bitangja!” Elvezetteti; a helyén maradt társát látva, undorodva: „maga alá piszkolt! abban ült!”

Az író itt sem analizálja a lélektani folyamatokat, de nyilvánvaló: az elítélt igazsága „emberileg mindenképpen jogos, érthető”. Tette mégis „abnormis”-nak minősül - no de hol a határ „normalitás/abnormitás” között? deformálódott pszichéje készítette-e a tette? avagy miután megtörtént a dolog, s úgy, ahogyan történt - deformálódott pszichéje, keresve a „magamentségét”?!

A szerzői utasítás a zárásban a szöveg drámaiságának felfokozására irányul. A hangszórón felerősödik az elefántcsorda robaja, a fortissimo percében Lola feltündököl, majd szertefoszlik, a konkubina képe helyreáll. Az őrnagy - mint a rideg szabály képviselője - mozdulatlanul áll helyén. Együttérzésünk semmiképp sem az övé; sokkal inkább a vádlotté, aki e nem mindennapos tragédiába bizonyára beleőrül(t) - a lét magasabb síkján talán mégis az ő igazsága diadalmaskodik.

*in: Sírónevető, München, 1972;
Drámák, Argumentum K. Bp. 2002.*

Forradalom és restauráció - avagy a történelem hullámmozgása

HERNYÓPRÉM

„Belenyugszunk a megmásíthatatlanba, megengesztelve hágunk a vérpadra, és levágott fejünk a vérpárnáról felszökő vérével nem kiált bosszúért...”

Határ Győző szerint a történelem mozgása a kétütemű robbanó-motor működéséhez hasonlítható, amelynek két hengere van: forradalom és restauráció. A motor hol neki-durálja magát, hol besül-beragad, hol visszafelé teker, de folyamatos egyirányú előrehaladást hullámozó hernyó-mozgásban nem fedezhetünk fel, miként azt Hegel, majd az ő nyomában Marx tételezte. Egy már korábban kialakult, megmerevült hatalmi állapottal szemben mindenkor felgyűlnek-felerősödnek az ellenerők, s ha győznek, saját javukra az előzőhöz hasonló új status quo-t alakítanak ki, amely működés közben ugyancsak megmerevül. Akkor már ez ellen láznak a visszafojtott / visszametszett erők, amelyek - győzelmük esetén - visszahozzák a megelőző állapotot - „és megint kezdődik előről”. A mindenkori hatalmon lévők a terror eszközeivel tartják fenn uralmukat, míg aztán a kocka fordultával ők lesznek a terror áldozatai. A sóvárogva vágyott szintézis (az „aranykor” üdv-állapota) csupán a távoli Múltba-Jövőbe vetített álmokkép, legenda, illúzió.

A **Hernyóprém** színpadi allegória (az uralkodó hermelin-palástjának gusztustalan - „undok-ságos” - utánzata). Modell-dráma; utalásaiban és cselekményében a nagy francia forradalom paródiája - hasonlóan Jarry Übü király-ához! -, de valójában történhet bárhol, bármikor. Metaforikus jelrendszerébe az író bevonja a XX. századi forradalmak történetét is, olykor egészen egyértelmű asszociációkkal. A Bourbonaparte Ház (a Bourbon és a Bonaparte név kontaminációja) egyszerre képviseli a Hatalmat és az Ellenhatalmat, jelezve, hogy minden forradalom-ellenforradalom pusztán az uralomváltásról szól, de a struktúra lényegileg mitsem változik. Mindhárom felvonás ugyanabban a trónteremben játszódik, ugyanazon színészek - álarcot cserélve - más-más szerepkört töltenek be (pl. a trónálló - trónhullnok, vagy az államelnök - rendőrminiszter - bajmegelőzési miniszter stb.). Maga az uralkodó (XXV., később XXVI. Lajos) és neje, Toinette (Mária Antoinette parodisztikus képmása) is több alakváltozatban lép színre (ő a Tricoteuse, illetve a prófétáló Banya). A Népet pedig (néma, magatehetetlen báb-szerep, szinte csak „ajtónálló” funkcióval) egyetlen színész játssza, akit hol lepuffantanak - elhurcolnak, hol ismét strázsának állítanak: elszenvedője, s nem cselekvője a Történelemnek.

A szerző szándéka szerint (*Sírónevető* II. k. jegyzet 594. p.) a darab egyúttal a Racine-i szónoklatszínház paródiája is, dagályos stílusával, udvariaskodó szóvirágaival azt sugallván, hogy a véres uralomváltás maga is pusztán szerepjátás. Mint ahogy az elegáns francia négyesben forognak a párok, partnert cserélnek, hajbókolnak és az etikett szabályai szerint ütemre lépnek - a forradalom „szennyos árjának” betörése a trónterembe, majd aláhanyatlása voltaképpen nem más, mint a Bourbonok „vészballetje”, „fejjel belefrcianégyeszeve a forradalomba”. A forradalmi vézskormány terrorja, majd bukása jóformán csak megismétlése a

fentieknek, jóval kisszerűbb kiadásban; a restauráció aztán egy elegáns kézmozdulattal félresöpri, s láncreakciószerűen visszaáll a monarchia udvari szertartásrendje. Viperáciusz Venceszláv, Őfelsége Örökös Udvari Forradalmára (nevében a „vipera” szó bujkál!) szinte nélkülözhetetlen kelléke a hatalmi struktúrának: léte bizonyítja, hogy a „jó” uralkodó megtűri maga mellett „Őfelsége Ellenzékét”, sőt adott esetben - ha a szükség úgy hozza - át is adja neki a Hatalmat, de aztán, mikor eljön az ideje, könnyörtelenül eltapossa. Az író - bevallása szerint - Jules Renald tervezett (de soha el nem készült) Journal-jából vette az ötletet, hogy a királynak - lenyakazása előtt - felolvassák a felmentő ítéletet (I. felvonás), ami aztán a III. felvonás zárójelenetében - a szimmetria kedvéért - szinte szó szerint megismétlődik, mielőtt az Udvari Forradalmárt lovakkal széjjeltépetnék (hogy örömkönnyek között, hálálkodva haljon meg). A Sors tehát - és a Történelem! - mindenkinek „visszavág”...(Az írói elképzelésekről bővebben lásd: *Életút* III. 245-248. p.)

A hatvanas évek végén született darabban akár az ezredforduló „színeváltozásainak” előre-vetített parodisztikus jóslatát is láthatjuk (Határ Győzőnél mindig fontos szerepet játszanak a „jósálmok”!). A nagy francia forradalom, majd a restauráció miniatúra-változata a XX. század végén lejátszódó történelmi eseményekre is vonatkoztatható. Ez persze csupán azt bizonyítja, hogy a Határ-darab soha-el-nem-évülő (remek)mű: minden históriai alaphelyzetben érvényes modell. Az „itt és most” attribútumait sikerült a „mindenütt, mindenkor” dimenziójába emelnie.

A darab nem követi híven a históriai eseményeket. A nevek is fiktívek (hiszen nem XXV., hanem XVI. Lajost végezték ki 1793. I. 21-én, és a restauráció, azaz a monarchikus államforma visszaállítása 1820-ban nem XXVI., hanem XVIII. Lajos nevéhez fűződik - XXV. és XXVI. Lajos nem is szerepel a francia történelemben!). A bohózatban mindkét király párja Toinette királynő, holott a valóságban Mária Antoinette-t is kivégezték az I. Köztársaság kikiáltásakor (1792. IX. 22.). Viperáciusz személye pedig Danton - Robespierre - Napóleon együtteséből lett szimbolikusan megformálva; ő a jakobinus diktatúra (1792-1795), illetve a Napóleon által kikiáltott I. császárság (1804) terrorisztikus uralmának megtestesítője. Az író nem az alakok pszichikai-történelmi hitelessége izgatja, hanem az *uralkodás természetrajza, a hatalomváltás mechanizmusa*, amelyben ki-ki eljátssza a rárótt szerepet, anélkül, hogy teljes személyiséggel részt venne a „játékban”. Mint Hamvas Béla *Karnevál*-jában, itt is maszkot hord mindenki, - és a maszkok felcserélhetők!

Az indításkor Lajos és Toinette uralkodásának látszólagos fénypontján vagyunk („válogatott-szép hernyógereznákból” összeszótt hernyóprém-palástban, fejedelmi pompában jelennek meg; a trónálló dicshimnusz zeng birodalmukról, amelynek három tenger mossa határait, s amelyben boldog béke honol). Maguk is érzik, hogy azért nincs minden rendben körülöttük. Mintha „valami sötét gomolygó felleg, pestis, ármány” leselkedne rájuk, netán „kaszabolásra készülő mezítlásosok” fenyegető hada gyülekezne odakint - tömegmorajlás, fegyverek csörgése háborítja a trónterem csöndjét (az egésznek „felségárlás íze van” - gyanakszik Lajos). A hízog trónálló (aki közben a trón elé hullva „trónhullnökká” változik) az utolsó pillanatig tagadja, hogy bármiféle felfordulás fenyegetné a Birodalmat. Mézes-mázos szavakkal, magasztaló szólamokkal nyugtatja a Felséget („palotád arany relikviáriumban mint eleven járkáló erekle te szent tündökléssel teleárasztod az oltárt és a trónt...”). Végül mégis kénytelen figyelmeztetni az Uralkodót: a veszély Viperáciusz Venceszláv felől közelít, „aki a nép vélt sérelmeiért ellened pártot ütni és forradalmat vívni, dinasztáinkat letaszítani és téged lenyakazni esküdött”. Lajos fejedelmi nagylelkűséggel megígéri: „belenyugszunk a megmáshatatlanságba, megengesztelve hágunk fel, és levágott fejünk a vérpárnáról felszökő vérével nem kiált bosszúért feléd”.

A királyi pár nem számít valódi kivégzésre, csupán időleges száműzésre. Toinette hiú módon meg is kérdi: „lesz-e annyi zsványbecsület bennetek, hogy a hernyóprém-palástot, az újat leolmozott királyládában utánunk külditek külszországba?” A darabból a későbbiekben sem derül ki egyértelműen, hogy valóságosan megtörtént-e a kivégzés, avagy az is csak a nézőknek szánt „bohózat” volt? Természetesen, ez csak jelzése annak, hogy az egész színpadi történet „szimuláció”! Hiszen maga Viperáciusz is - a Térdkorona és Hernyóprém-Rend tulajdonosa - szerepnek tekinti saját forradalmár-voltát („Felségtek legalázatosabb alattvalója és az uralkodó család hű ellenlábasa nemzedékről-nemzedékre”). S míg a palota körül tombol a forradalom vihara („az utcák vércsatakosak”, „sistergő lángtaraj csipkézi a palota egét” stb. stb.), odabent a Hoppmester muzsikásokat rendel, s az uralomváltás szertartásának megfelelően járják a quadrillt, Lajos a Bakóval, Toinette Viperáciusszal, a Nép pedig a Főkamarással. Eközben a királynő átváltozik kócos-hárászkendős tricoteuse-zé, aki gúnyos-rekedtes hangon durva-goromba szitkokat szór, átkozódik, káromkodik, s a királyi pár pusztulását követeli-jövendőli.

A bohózat-jelleget erősíti az is, ahogy a zsinórpadlásról aláereszkedik a vesztőhely dobogós négyszöge, s Viperáciusz udvariaskodva fordul Lajoshoz: „apostoli szent felséged vértanúi trónja”; majd nyugtatón: „inkább műtėti beavatkozás csupán a fölösleges fej eltávolítása, érzéstelenítéssel”. S valóban, a Rendőrminiszter már készíti is a két óriás injekcióstűt, amivel majd a nyakszirtet, illetve az egész nyakat érzésteleníti, miközben elhallgattatja a tricoteuse-t („A forradalom nem tűrheti, hogy a csöcselék mocskolódása megzavarja e magasztos pillanat fenségét”). Csakhogy a vérgőzös banya egy idő után újrakezdi: „Szeptembristák! Októbristák! Novembristák! Decembristák! Ki akarják forgatni a forradalmat jogos örökből! Fegyverbe! Fegyverbe!” Szavai egyértelműen jelzik: az író a kitágított Időben minden későbbi - XX. századi - forradalomra is utal. A „csöcselék” önnön indulatait gerjesztve egyre tovább lendül, s végül vérszomjasan elsöpri az útjában állókat. A tanácsköztársaság „*Fegyverbe! Fegyverbe!*” - szólító jelszava után és mellett a *Fényes Szellők indulójára* is asszociálhatunk: „Holnapra megforgatjuk az egész világot!” Ez a vágy minden forradalom elindítója, hajtóereje, - de természetszerűen soha nem valósulhat meg, hiszen az Élet-egész szerves összefolyamatát elmentszeni nem lehet. Minden kezdet egyben folytatás is; naivítás azt hinni, hogy az élet rendje megváltoztatható.

A megbuktatott Uralkodó Ház mind kultúrájában, mind életszervezési szokásaiban jóval magasabb szintet képvisel, mint az ellene lázadók, akik persze mégis fölényben érzik magukat. Lajos méltóságteljes színpadiassággal lép fel a vérpadra („írják meg - míg fejem lehullt, szüntelenül peregetek a dobok”). Utolsó kívánsága, hogy elbúcsúzhasson gyerekeitől, de Viperáciusz ezt nem teljesítheti („a királyi gyermekek menekülőben vannak, de megígérem, hogy a trónöröklés rendje szerint végezzük ki őket”). Majd dobpergés, ítélethirdetés „Novarrai Lajos Fülöp Károly ügyében” (ami szintén anakronizmus, hisz Lajos Fülöp, a „polgárkirály” majd csak az 1830. júliusi forradalomban kerül trónra). Miközben a Főbíró felolvass („a Szék a vádlottat in toto felmenti, a Novarrai Házat minden rangjába - címébe - birtokába - uradalmába és trónjára visszahelyezi”), a quillotine kése alázuhan; a bakó egy véres zsákot dob Viperáciusznak: „Lajos feje”. A rendőrminiszter: „Ki mondja, hogy nem boldogan halt meg?” Viperáciusz: „Abban a boldog hiszemben, hogy felmentették!” Mire a bakó: „Valóban felmentették - csak kilazult a pöcök a masinámon!” Hát mégiscsak színjáték volt az egész?

A véráldozat egyben a megdicsőülés-felmagasztaltatás kezdete. A tricoteuse prófétanővé változva vészjósló hangon jövendőli: „Él a Király! Él! Visszajön! Nem hagyja cserben az ő szenvedő népét! Az ő kálváriás népét! nem hagyja!...” Viperáciusz pedig odahajítja az államelnöknek a levágott fejet: „A Panteonba! Halhatatlanjaink közé. A forradalom tudja, mivel tartozik nagyjainak!” S ahogy Antonius a legyilkolt Caesar temetésén, vagy az orosz forradalmárok Raszputyin kivégzése után, úgy hajol meg ő is most uralkodója előtt: „a mi

királyunk volt, pártkirály, a forradalom koronás előhírnöke /.../ szocialista népkirály, bár egyszerű párttagnak elígérkezett minőségben”. Itt magával az ironikus szóhasználatkal jelzi az író: a társadalmi mozgalmak „mártírjai” így nyernek „örökéletet”, felmagasztalva saját gyilkosaik által (gondoljunk csak a sok kivégzett mindenkori rehabilitálására!).

A II. felvonás egészében Viperáciusz - Übü „királyságához” hasonló - megdicsőülése. Most már a Nép is színen van, két oszlop között, állandó permanenciában „vigyázz!”-ban áll; aztán ha nem elég szolgálatkész, mint kutyát lelövik, kivonszolják, új Népet állítanak helyébe („más népet nekem, más népet!” - kiáltja hiszterikusan Viperáciusz).

A trónterem a Jóléti Bizottmány tanácstermévé alakult át; a trónszékeket szürke vászonhuzat borítja, az aranybaldachin eltűnt fölül (mindössze ennyi tehát a szimbolikus változás, csak most a falon, a kandalló fölött Viperáciusz képe lóg - Lajosé helyett). Venceszláv szorgalmas polgártársként egész napját az akták között tölti („az éjjel harangkongása itt talál ország-örhelyén /.../ ország-gondjával körülsáncolva magam”), Mindent úgy csinál, ahogy Lajostól látta; ő is „lajospraktikákkal” (azaz itallal-mérgekkel-érzéki ajzószerekkel) él, - egyre inkább „tivornyáciusz Venceszlávként” emlegeti a környezete. Tehát a Hatalom szükségképpen magához hasonítja azt, aki belekóstol. Hajnali háromra hívja össze a Jóléti Bizottmányt „forradalmi titkos ülésre”, s ha az elhúzódik, „az őrseregnek néma ébresztő és daltilalom”. Persze várakozás közben az álom el-elnyomja, s ilyenkor a hernyóprém tekergőző libegéssel jelenik meg lelki szemei előtt („leólmozott királyládában küldöm utánuk a tengerentúlra, ahogy ígértem”), a falon pedig föltetszik minden Lajos össz-lovasképe, s a Banya sejtelmes hangon súgja: „Lajos...Lajos!...”

A Jóléti Bizottmány tagjait mindössze három színész alakítja, akik - szerepüknek megfelelően - mindig maszkot cserélnek, ha szólítják őket. A rendőrminiszteren és főállamügyészen kívül jelen van a közmegelegedési és bajmegelőzési miniszter, a főboszorkány és az aktuális horoszkópokat folyamatosan készítő asztrológiai miniszter is, de legalább ennyien hiányoznak (vidéken vannak, szemlekorúton stb. stb. - ezernyi kifogással élnek, csak hogy ne kelljen a kormány munkájában részt venniök. A járandóságukat persze felveszik.). Minden idők parlamentjének gúnyrajza ez is - érvényes akár napjainkig! Viperáciusz rigorózan utasítja a távollévőket („a fegyelmi tagozaton jelentkezzenek! önként! rabomobilban!”), majd megnyitja a titkos ülést: az anyagyarmat és a kondominiumok problémáit kell megbeszélniök (a fekete lakosság ugyanis egyre több gondot jelent az országnak - nem ártana „fogyatéka venni”). A zagyvalék nyelvezetű alapokmányban rögzítették: „forradalmi rendünk állapota a véglegesség, átmeneti jelleggel; államformája: Üdvköztársaság! Jubileum! Gömbállam, amelynek mindenkori fő-fő Tintárnoka: Viperáciusz Venceszláv, a Birodalom Első Tiprátora, az Óriásölő”. Tehát ő is minden jogosítványt megkapott, ami egykor Lajosnak kijárt!

A kipróbált régi gárda mindenben támogatja az egyre erőteljesebben centralizáló Venceszlávot, aki az Üdvre nézvést a legveszedelmesebbnek tartja az állam elgyengülését-elhalását: „ha az álladalom gebéje eldöglik, veledöglünk mi is”; az Üdvnek többé nem lesz öre. Ismerős a képlet? Nem hasonló módszerekkel szervezte maga köré Sztálin is a lenini „rég gárdát”? hogy aztán néhány év múlva tőlük is megszabadulva, létrehozza a maga még keményebb, erősen központosított államát?! Az Elnök az államelhalás ellenszeréül ajánlja: „szervezzünk Éberségi Örminisztériumot örökből és ébrencsekből - a Főébrencs magad légy!” Alighogy az uralom-váltás lezajlott, máris kiépülőben van az új diktatúra. Venceszláv retteg, hogy a „lajoskodók” majd egykoron őt is letaszítják a trónról. Büntudat gyötri; sejti, a királygyilkosnak előbb-utóbb lakolnia kell! Saját szörnyű kivégzését álmódja meg vissza-visszatérő rémálmában (lábaikat két muraközi igáslóhoz kötik, pattog az ostor, feszül a hám - szívszaggató kiáltása betölti a teret,

amely feketéllik a tömegtől, de senki nem segít. Szétszakadni mégsem tud, mert a magdeburgi féltekét előzőleg elnyelték vele: tagjait a légüresség összetartja). S bár a főasztrológus hosszú életet jósol neki, ő érzi: „az ellajosodás nyüves nyavalyája” kerülgeti. Ez tehát a mindenkori diktátorok főbüntetése: a félelem pszichésen szétroncsolja őket.

A főkirurgus „gyógyrendelést” ír elő számára, „lajos-mintára” (meztelen táncosnő, nagy tivornya, hét uncia feketemise), ami ellen ugyan először tiltakozik, aztán mégis beadja a derekát. Ismert a történelemből később is ez a tivornyázó metódus: a tudathasadásos szituációban a forradalmi vezérkar nagy ivászatokkal próbálta elaltatni lelkiismeretét, mígnem végérvényesen elvesztette önbecsülését, s a hatalmi célok engedelmes kiszolgálója lett. Végül Venceszláv is teljes odaadással veti bele magát a „lajoskodásba”. Vad ritmusú doblárma, fülsiketítő gépzene, dúsan megrakott asztal, hernyóprém-szoknyás sztriptíz-táncosnő (aki Toinette-re emlékezteti) - s Viperáciusz máris levetkezi a „forradalmi erkölcs” gátlásait: „Vége az aszkétaságnak! vége!... Egyhajtásra, mindent, amit mulasztottam! /.../ Ellopták az életem szebbik felét!” S már nem törődik semmivel; „lajoskodni akarok! lajoskodni akarok!” - kiabálja, vetközteti a táncosnőt, mindenki szeme láttára magáévá akarja tenni, de részegen beesik az asztal alá, kezében a csáb-varázsú hernyóprém-szoknyával. Ilyen könnyen elszabadulnak hát a „pokolbéli” ösztönerők!

Aztán lassan elhal a zene, Viperáciusz polgártárs kijózanodva előbújik az asztal alól, tölt magának a kumiszból, szivarra gyújt. S máris visszavedlik államfővé, szintén „lajos-mintára”. Az Elnök tisztelettudóan felkéri: üljön modellt az állami diadal-szobrásznak, aki a Bizottmány forradalmi óhajának eleget téve megörökíti őt az Örökkévalóság számára. Viperáciusz Venceszláv a trónszékre ereszkedve, napóleoni pózba merevedve fölényesen beleegyezik: „Ebéd után, negyedórára, ne nagyon vegyem észre. Ülök neki”.

A III. felvonás „tíz perccel - s egyszermind tíz évvel később az időben” játszódik. Venceszláv még mindig trón-pózban, modellt ülve, - de az eltelt évtized elnyűtte: galambősz-dacos-szikár öregember lett belőle. Kicsit dühösen szemléli az ágbogakból-karikákból-botokból összerótt absztrakt szobrot, amelynek tetején sokágú kófic-korona-forma: „Lajos fajtája”, érezhető rajta az egész „lajos-diadalmi derű”. És ez a szobor fog forogni - kinagyítva - minden város főterén! Haraggal ront a szobrászra: „Emlékeztetni városainkat, hogy az Üdv meghirdetése előtt egy monarchia mocsarában hempergőztünk, /.../ a királypárti eszmeiséget visszahozni - ezt akarod? /... / Lajoskodol, miközben odabízol, hogy puhul már az ország, a dinasztia visszahívását követeli a nép!?” Eközben a trónon ülve piócák szívják a vérét, amelyeket aztán szerte-hordanak az országban s a tartományokban: hadd legyen bővérű piócája mindenütt a népnek, s Venceszláv vére járja át a vidéket is! A Banya is megjelenik a színen, s „Viperáciusz Venceszláv Második Eljövételét” jósolva előadja kísérteties látomását: „Fekete karvaly lovast láttam lobogni égi föllegen és karvaly lova bóbitája fekete korona volt és karvalyom lovasa koromfekete fején goromba korona feketélt /.../. A te királyságod fekete fellege!... Ha-ha-ha!” Venceszlávnak nincs ugyan ínyére a Banya tolakodása, kérésére mégis odanyújtja neki tenyerét, vélvén: „ha nem adom oda, még azt hiszi a tömeg, nem vagyok sebezhetetlen...” S a Banya a tenyeréből jósolja a csodákat, amelyek Jézus Második Eljövételéhez mérhetők csupán. Azaz Viperáciusz „megistenül”.

Ennek ellenére Venceszlávunkat csakhamar rossz sejtelem keríti hatalmába: se a főboszorkányt, se a lajostalanítási kormánybiztost, se a torzsalkodási ébrendőrt nem látja maga körül; s hol a Jóléti Bizottmány? hol van a forradalom? Félelemtől remegve üvölti: „Mindenkori! Egész ország, letartóztatás alatt!” Az ajtónálló Nép pedig - hogy a fejtelenséget fokozza - magára süti az asztalról elvett pisztolyt, holtan összerogy, a dördülésre az absztrakt szobor sistergő

villanással szétesik. A szobrász jajveszékel: „A mű! az életmű! Oda!” Viperáciusz elképedve: „öngyilkos lett a nép! az én népem! Őrmester! új Népet!” Csakhogy kiderül: nincs. „Az utolsó példány volt! /.../ Néphiányban szenvedünk...”

Így omlott össze hát percek alatt a jól-kiépített forradalmi diktatúra! Mindazok, akik támogatták, sőt istenítték Viperáciuszt, hirtelen szembefordulnak vele. Ő fenyegetően pisztolyt szegez most már mindenkire: „Megállj! Ne mozdulj! Kivégzéshez elkészülni!” A XX. századi kápók, keretlegények, ávósok, smasszerek, tömeggyilkosok hangján üvölti: „haramia csürhéje, a szátokba rakatom a golyókat, a szátokba, hogy magam is megbánom! /.../ Aki a véradó gazdátok voltam - a véradó gazdátok! - most majd megmutatom, hogy tudok csapolni is. Aki nektek az Üdvösség Második Eljövetele voltam - az Üdvösség Második Eljövetele! - most majd megmutatom, hogy tudlak én pokolraküldeni is! /.../ Azt hiszitek, kapcabetyárok, megússzátok szárazon: azt?! hogy viszed az irhád és át se lyukasztom?...”

A Forradalom megálmodott-megígért „Üdv-paradicsoma” tehát egyetlen szempillantás alatt pokollá változott, s megmutatta valódi arcát. De Viperáciusz hiába süti el pisztolyát, az üresen kattant: annyszor lőtt már a népre, hogy kifogyott belőle minden golyó. A feltárló szárnyasajtón váratlanul belép Lajos, vadászöltözékben, fiatalon, karján Toinette, korhű jelmezben, toronyparókásan. Mindkettejük csupa fenség és ragyogás - most már újra ők kínálják az „üdvöt” népüknek. Amint megpillantja őket Venceszláv, arca fokról fokra derűsebb lesz, végül mennyei mosolyba öltözik, hódolattal szól: „A király! /.../ Ludovicus Rex, Isten kegyelméből mind e birodalom törvényes fejedelme és örökös ura - a király!” Közben a két trónszékről lehullik a szürke bútorhuzat, s a karvalyos-koronás aranybaldachin aláereszkedik régi helyére, a trón fölé. Kezdődik a Restauráció! A szabó nyargalva hozza a hernyóprém-palástokat.

A fejedelmi pár aztán beszámol „mulatságos” száműzetéséről, külszági labirintus-palotájáról („utánunk menesztett orgyilkosod ugyancsak eltévesztette a járást benne!”), s barátságosan érdeklődik Viperáciusztól: „Ha számláltad is, míg szerződött időnk lejár - a bitorlással hogyan sáfárgodtál?” A trónbitorló saját uralkodása legfőbb eredményének a „karmazsinpiros Lajosrózsa” kitenyésztését tartja: „népeink nem mondhatják, hogy korszakom hiába volt”. Hálás az árulónak, aki hazasegítette Őfelségét: „Egy becsületben megöszült, Felséged iránti önfeláldozásban eltöltött élet bekoronázó jutalmát köszönhetem neki, akárki volt: hogy viszontláthatom így, az országlás palástos-hernyóprémes díszében te nagyszent Felségedet, XXVI. Lajosunkat”.

Tehát mégsem ugyanaz a Lajos? Ő is - és nem is! Akárki: a Bourbon, a Bourbonaparte Ház leszármazottja. A Történelem csele (és az írói ötletesség furfangja), hogy az ex-király újjászületett az új uralkodóban! Már Madách megfogalmazta a Történelem színeváltozásának lényegét: „más név alatt a Végtet ugyanaz!” Most Venceszlávra vár az a sors, amit ő (korábban) az uralkodónak szánt. Lajos (a régi? az új?) keblére öleli őt, gyűrűjét csókra nyújtja: „Kipróbált hívünk, Viperáciusz! /.../ Nehezünkre esik megválnunk tőled. /.../ Kínosan ügyeltünk arra, hogy tiszteletben tartsuk hatáskörödet, amint bitorlási egyezményünk titkos záradéka megszabja, s távol álljon tőlünk, hogy egyetlen túllépéssel, túlkapással megsértsük, ami rád tartozik...” Vagyis az egész forradalmi színjáték, a Hatalom időleges átjátszása a polgártárs kezébe - jól kitervelt komédia volt! Most következik az örömnépzene; a nép ujjongva kiáltja: „Éljen a király!” Harminc ágyú üdvözlővése, a palota fellobogózása, ökörsütés, a foglyok elengedése, közkegyelem - mind-mind benne volt az előzetes szerződésben! Viperáciusz mindent hűségesen megtervezett, előkészített, - s most boldogan adja át (adja vissza?) Lajosnak az őt illető helyet: „Felség, az út végére értem... Tudtam, megálmodtam! /.../ Ha futja még csepp időmből, tán hálás is leszek az uralkodónak, hogy megszabadított a rémtől, amelyet felidéztem - a forradalomtól. Rosszabb voltam a Restaurációnál, amely elsöpör!” Lajos

vigasztalóan: „maradványaidat titkon királyod mellé helyezzük örök nyugalomra, hogy együtt légy azzal, akit meggyilkoltál. Márvány síremléket emeltetünk fölédnek egy sírkertben, s a márványt a te futórózsád futja be - a karmazsinpiros Lajosrózsa!”

Viperáciusz elrendeli a Restaurációt, - s egyúttal saját halálra korbácsolását. Az uralomváltás szertartása és a kivégzés szinte szó szerint úgy zajlik le, mint az I. felvonásban, csak éppen ellenkező előjellel: az akkor távozó diadallal tér vissza. Most Viperáciusznak olvassák fel a felmentő ítéletet, miközben ő iszonyú kínok közt vonaglik (végtagjain megfeszülnek a kötelek, amelyek - éppúgy, ahogy megálmodta! - négy muraközi lóhoz vannak kötve). Extázisban kiáltja: „Szabad vagyok, szabad! Lajos ellenparancsot adott!...” - majd velőtrázó sikollyal kiszenvéd. A király utasítást ad: széttépett testét vigyék a Panteonba; a Bastille-t pedig rendbe kell hozni, „egészen fölépítve se, de lerombolva se legyen”.

Ezután Lajos és Toinette boldog mosollyal táncot jár a terített asztal körül, majd lakomáznak. Kintről madárcsicsergés szűrődik be, s helyreáll a régi Rend. A Bourbonaparte Ház uralma.

A trón lassan homályba borul, s a rivalda előtt három vidám pojáca vonul el vigyorogva, fejét ingatva: ők a Nép. Kerekas kintornát tolnak, rajta a felirat: „ÉS MEGINT ELŐLRŐL.” A verkliből groteszk himnusz árad (a Verklärungsmusik karikatúrája!), s miközben a hangorkán felárad, lassan aláereszkedik a függöny. A Történelem tehát folyton ismétli önmagát. Ezért tartja a latin közmondás: „Historia est magistra vitae”. Ha nem tanulunk belőle - magunkra vessünk! Ez Határ Győző „üzenete”, amely a Mához is szól...

*in: Sírónevető, Aurora Könyvek, München, 1972.
Drámák, Argumentum K., Bp. 2002.*

A XX. század apokaliptikus víziója

GOLGHELÓGHI

„Írtam:

*gonosz Jó Rablók botránkoztatására
tudományosság füle-hasogatására
kurafiliszterség felzaklatására
rúgó filiszteusság bántására
hamisság szomorítására”*

A század magyar irodalmának egyik legérdekesebb műve, amelyen szerzője valójában egész életében dolgozott. Mint Utószavában ő maga írja: a vízió magja első ízben 1952 végén, késő őszi hideg éjszakán, Márianosztra felé rabszíjra fűzve menetelés közben fogamzott meg benne; s aztán a vallatópincében, a fűtetlen magánzárka farkasordító hidegében új s újabb részletekkel gazdagodott, mígnem egészen elmosódtak a valóság és a képzelet határai: „Olykor már azt se tudtam, az ébrenlét fogódzóját merre keressem? Történik ez velem, vagy csak álmodom? velem történik vajon, vagy az álmalakokkal? avagy tán én történülök alakjaim álmán - hogy csak általuk és addig vagyok, ameddig ők vannak s akarják, hogy legyek?”

Kezdetben a hangok keltek életre... Mint valami bizarr hangfantázia-kép, „hegedűopera”, ahogy elnevezte (talán a cím is ebből született? - „Galgen-Lüge”, Golgen-Logen, Golghe-Lóghi); majd megjelentek az alakok is a világszínpadon, akik aztán démonikus erővel teremtették-alakították a maguk törvényei szerint a művet tovább s tovább... „Bízvást mondhatni - emlékezik az író - az első betűtől az utolsóig elkészült bennem a nagy morália, a teljes építkezés: felosztás, képek, fejezetcímek. Ha akkor valami csoda folytán írógéphez jutok, szélsebesen lekopogtattam volna a készet, és meg sem állok, míg az álomdiktandó után pontot nem teszek.” De hát Márianosztrán erre nem volt lehetősége, itt még papírhoz-ceruzához sem jutott; nem úgy, mint a Csillagban vagy Dudujkán!

Más alkotók művei a Múzsza ígézetében születnek - Határ Győző úgy érezte: démoni erők veszik körül, s „íróhártya híján” a kortexére jegyezte fel sugallataikat. Ő maga a valóságban is démonikus világélményt élt át; feltárult előtte „Kozmokrator Szatanael hűbérúri főhatalma” az Univerzumban. Joggal érezhette: nincs kegyelem az emberiség számára, amely kiépítette és jóváhagyta a „Sátán uralmát” a Földön, s most saját Poklában borzongva-főve-sülve sorra eszeli ki az új és újabb kegyetlenségeket... Így alakult ki „a Nagy Érzékeny Titokjáték” terve, a középkori „mirákulum”-ra emlékeztető, kilenc drámából álló *Magnus Ludus Passionalis*, 24 órányi játékidőbe sűrítve, több mint száz szereplőt mozgatva a színpadon. Korunkat az első évezred zárásához hasonlónak érezte írónk, mikor is a Megítélő Jézus Krisztus Második Eljövételére várt/vágyott az emberiség. A „csoda” természetesen akkor sem következett be; mint ahogy a második ezredfordulón sem.

A mindenkori „kisember”, Golghelóghi „gonosz kalandokkal terhes csudaságos históriáját” a Mutatványos Gazda varázsolja elénk; tehát: ha akarom, igaz, ha akarom, nem. A XX. század kisembere „anti-hős”, démonikus politikai erők áldozata: a földi Paradicsom ígértét kínálták

neki a Gonosz Hatalmak, s ő vágyakozva indult annak megteremtésére; aztán saját csapda-vermébe esve, a földi pokol bugyraiban találta magát!

Határ Győző az egész „mutatványt” kívülről szemléli, s mint hűséges „íródeák” rögzíti az emberről, az emberi természetről, a világ működéséről szerzett tapasztalatait. Ahogy azt majd saját poklából kiszabadulva versben is megvallja:

*„szemlélődve én csak annak éltem
- beérve mindennel mit épp adott
a szolga-lét - börtönző büszkeségben
hogyan elgondolkozhassam rajtatok
a földön kik gurultok mint a pelyva
a szél előtt...”*

(A Néző)

Mitikus szimbólumok segítségével próbálja feltárni az író a valóságot átható rejtett - s a mindennapi tapasztalás számára hozzáférhetetlen - törvényszerűségeket. Átvilágítja - mintegy röntgensugárral - az emberi természetet, mely se jó - se rossz; mindig a körülményeknek alávetett és kiszolgáltatott. Golghelóghi - mint a többi „kisember” - „gézengúz”nak töredelmes volt, jámbornak meg túlon túl elvetemült; herék hergelték hurították - gazok gurultában gurították”; s miután megjárta a poklokat, „lőn megdicsőülése Gyalázatra és nagy Fénylésben sanyaró Újjászületése.”

A manicheus hagyomány szerint (amit Határ Győző ebben a drámájában is ironikusan kezel) Szatanel, a világ Ura, rabszolgává tette az embert: megfosztotta őt a teremtő, életet adó Szellem jótékony hatásától, s „szükségletei”, pusztító létfenntartása szintjére fokozta le életét. A kérdés: vissza tud-e találni az ember szellemi lényegéhez („Ősvalóságához”), avagy örökre az anyag s a luciferi varázs foglya marad? Hogy Szatanael uralma a világban végérvényes és megingathatatlan, az csak a dráma végén derül ki. Az első jeleneteket olvasván még azt hihetjük, hogy szabályos „Jámbor Játék” zajlik előttünk - mint a misztérium-drámákban szokott. Semmi sem utal a zárójelenet „fényrobbanására”, amelyben Lucifer jelenti diadalmát. Jézus nem szállt alá, a „megváltás” (mindkét ezredfordulón) elmaradt - az író csúfondáros kacajjal foszlatja szét illúzióinkat: ne reménykedjünk a „csodákban”!

A játékidő: az „Üdv ezredik éve”, az emberiség első nagy apokalipszis-váró korszaka; valójában az apokaliptikus XX. század. A játéktér: a Világút, a Végtelenből a Végtelen felé haladó emberiség zarándoklásának egy állomása. Golghelóghi „egy a milliókból”; vele együtt gurul célja felé a Világúton a sok kis „selejtes guruló”, akiket a Nagy Korongoló, a Teremtő, százszámra mintáz agyagból, de mindegyik tökéletlenül sikerül. A „via mundi” minden pontja, minden szakasza „középpont”, itt nincs hierarchizált Rend, kinek-kinek a nézőpontja viszonylagos.

A Magnus Ludus két nagy ciklusa: *Golghelóghi világgá megyen* (1-4. rész); *Golghelóghi vezeklése és futása*; ennek zárórésze: *Gyalázatos megdicsőülése* (5-8., ill. 9. rész). A játékot nagy-színpadra, kilenc estére tervezte a szerző.

A furcsa nevű parasztleányke (kinek nevében nyilván a magyar „lóg” - lófrál - ige is el van rejtve) naphosszat a suton üldögélve egy papírlapot forgat - amit az útfélen elszórva talált, talán egy bibliából eshetett ki. Olvasni nem tud - mégis, egyszer csak „megvilágosodik” előtte: „küldetése” van, mennie kell... „Nemzeti” hősiünk, Bolond Istók figurájához is hasonló némileg, *elvágyik* szülőfalujából, s furcsa kalandokra indul. A faluszéli kőkeresztnél Pelbártus atya megáldja; anyja megsiratja, s Máge, „a falu szépe”, lelkére köti: térjen vissza érte, miatta majd egykoron...

Kilépve a kisvilágból, mint a mesék „legkisebb fiú”-ja, vagy mint Faustus doktor vagy akár Peer Gynt, a Nagyvilág meghódítására indul. Eleinte csupa negatív élmény éri: álmában a Kaszás jön érte; a Korongoló felfogadja inasnak, de mert ügyetlenül összetöri az agyagfigurácskákat, megveri s elűzi; a Székesegyházban pedig ő maga érzi: mennyire hamis a szertartás áhítata („addig angyalokdoltok, míg léleknek gyöngyét nem szórjátok a disznók elé”). Azonban egyszer csak - mintha ráeszmélt volna a „vezérürü” titkának kulcsára, arra, hogy s mint kell megnyergelni és meglovagolni a Végkor kollektív vakrémületének hullámtaraját - nekilódul; s csodák csodája: minden sikerül neki. A temetőben, ahol üldözői elől megbújt, egy sírveremben tetten éri a sírrabló bandát. Elszántan rájuk ijeszt, majd élükre áll; hadiportyára indul, miközben serege egyre nő-dagad. Sátáni mestergondolata: az Állam - a *Magnum Latrocinium*, azaz a „Legnagyobb Latorság” - feltalálása. Ördögi ravaszsággal azt a látszatot kelti, mintha a gazdagoktól elvett javakat az Állam a szegényeknek juttatná; valójában pedig épp ellenkezőleg: a szegényektől azt a keveset is elveszi, amijük van, s titkon a gazdagoknak-hatalmasoknak adja. A szegénység pedig - mintegy „varázslat” alatt - éljenzi-bálványozza jötevőjének vélt megrontóját, s ezrével sereglik zászlaja alá. Valójában a XX. század legkáprázatosabb „mutatványáról” is szó van itt: maguk az emberek emelték maguk fölé saját kifosztóikat, s „isten”-ként ünnepezték meggyalázóikat, akik aztán lábbal tiporták a meghódítottakat. A Tűzfolyam - a Harapdálás - a Fehérláng pokla valóságos élménye volt írónknak is - a sepregető-strázsaálló-madárijesztő, a festetlen visszhang-ördögfiókák, a vallató-legények, börtön-smasszerek stb., stb. valódi és nem „költött” szereplői e századnak.

„Othó császár urunk” csakhamar felismeri, hogy az országos mestercsel az ő malmára hajtja a vizet; Golghelóghit örgrófi rangra emeli, és az országnagyok-főrendek élére állítja. S miközben ország-világ Végítéletre indul, ő, az ország „Első Embere”, a „Jó Rabló”, groteszk bordalt énekel a győzelmi tivornyán, s találmányára, az Államra koccint, amely - látszatra - a Javak Igazságos Újraelosztója; de senki jobban nem tudja, mint ő, hogy valójában minden Gonoszság legfőbb forrása. Golghelóghink élné vidáman „aranyéletét”, ki tudja, meddig, ha egyszer eszébe nem ötlene, hogy a bűbájos boszorkány Arabindától jóslatot kérjen. Undorát leküzdve felkapaszkodik hát sátorkocsijába; de vesztére, mert a szibillikus szipirtyó minden korábbi gáztettével szembesíti őt. Felidézi múltját, nagyratörésének drámai következményeit; sírjából felhossa Mágét, faluszéli szép szeretőjét, kinek megígérte egykor, hogy maga-verte aranyért kiváltja gyalázatából, s akiről időközben szépen megfélemedezett. Aztán megmutatja neki családja romlásának képeit: molnár apja megrokkánását, húga vesztét, édesanyja elestét - mind-mind a lelkét terhelő „gonoszművelést”, amit országjáró harácsai közben elkövetett.

Most döbben rá Golghelóghi, hogy a *Magnum Latrocinium*, amely elméjéből kipattant, s amire oly büszke volt, mennyi szerencsétlenséget hozott másokra! Így ő, mint Legfőbb Lator, valójában Júdásnál is nagyobb bünt követett el: Júdás csupán az emberré vált Istent árulta el, ő azonban az egész emberiséget, amelynek az istenember is csak egy tagja. Így hát - kiesvén fővezéri szerepköréből, fényes aranygúnyjából - letámolyog a vásári szekérbódéból, s mint közitéletes, elindul ő is a sokasággal a Megítéltetésre. Most már maga is érzi bűne súlyát, és tudton-tudja, hogy minden ember között ő a legbűnösebb; így hát vezeklésül a legnagyobb büntetést akarja önként választani: ki akarja túrni Júdást Gyehenna tűzéből, annak forrómagjából. Ebben is egyfajta gőg munkál: ő, ki a legnagyobb volt a megdicsőülésben, legyen legnagyobb a bűnhődésben is. Büszke rá, hogy alávalóságban felülmúlt mindeneket. Hogy célját elérje, találkozni akar valamely „főördöggel”, aki Beliál, a Pokol Fejedelme elé vezetné őt; hogy majd tőle - audiencián - kikövetelje helyét a Tűz Magjában, elfoglalván Júdás irigylt „fő”-helyét. Hiszen „elsőkből lesznek az utolsók” - és fordítva!

Felkaptatva az *Átokhegyre*, szeme előtt megelevenedik ama bibliai történet, minden

szereplőjével - de profánabbul, paródia-szerűen, megfosztva „isteni” komolyságától. Határ Győző a groteszk láttatás nagymestere; itt valójában a Sátán tart végítéletet. Artaud „kegyetlen színháza” eszközeivel varázsolja elénk a szerző a megromlott emberi világ bűnkavalkádját, amint Szatanaelt imádva ki-ki várja a „feloldozást”; s megátalkodva saját gonoszságában, „bűnbocsánatra” érzi jogosultnak önmagát.

Megválva világsikert megélt önmagától, önnön tudatosabb és gonoszabb Én-jétől („Arany-Golghelóghitól”), hősünk zárándoköltözékben újra „kisemberként” baktat a Világúton. Csakhogy mihamar tapasztalnia kell: az ártatlan „együgyűség” világába nincs többé visszatérés: végig kell járnia küldetése útját, a maga kálváriáját. Tudja: „Arany-önmaga” tetteiért most felelnie kell. El is indul a Pokol felé, de a kapuból a „pokolsekrestyés” visszairányítja: „eredj világutadra, s gurulj tovább”. Hiába érzi, hogy az „ezrével guruló minden golghelóghi” Káin-fajzat, s így az ördögé, valójában mégis megkönnyebbül, hogy csak „a siralomvölgyi kárhozat” stációit kell végigjárnia. Mikor a Pokolsekrestyés a „közjámborokkal” való közös elkárhozás jeltelen gödrébe utasítja, tiltakozik, s iszonyatos tette - „szentséggyalázásra” - szánja el magát (leköpdösi a monstanciát s az ostyatésztába veti), majd gőgösen felkiált: „Immár elvégeztetett, hogy elkárhozom!” Így akar sátáni rangot adni „kisember”-mivoltának: „milliomod-magammal egybeállok Antikrisztusnak”. Váltig Sátánját keresi, és mindenáron ki akarja provokálni a Pokol valamely főemberével a találkozást, hogy ha törik, ha szakad, Beliál színe elé kerüljön.

A jámbor zárándokok azonban jóakarátú szánalommal elküldik („eredj utadra, Golghelóghi, s gurulj tovább!”); hiszen tudják: a kisember hősködése csak addig tart(hat), amíg nagyobb s keményebb hatalommal nem találja szemben magát. Valójában tehetetlen játékszer, aki nem a maga akaratából cselekedett soha, csak engedelmeskedett - így nem is lehet felelősségre vonni tetteiért.

Golghelóghi tehát gurul-gurul tovább; egészen a Megítélő Szék közelébe jutva, most már maga is hallgathatja a Végítéletre járulók vallomásait. A Kihallgató Szikla karikahasadékában meghúzódva, döbbenve látja-tapasztalja: az embereket nem a „megítéltetés” érdekli, hanem itt is csupán apró-cseprő hétköznapi ügyeikkel vannak elfoglalva; a kellemes árnyas-bokros „pihenőhelyen” berendezkedve élvezik a pillanat-kínálta előnyöket. Természetesen eközben időnként „Megváltó-Úrjézushoz” fohászkodnak. Golghelóghi gúnyosan veszi szemügyre őket: no lám, „már mind idvezülnének”! S természetesnek tartja, hogy a Csontember egy pokol-keringőre kérve fel őket, a kárhozatra táncol velük. Hiszen az az ember, aki belső szabadságát - a lélek függetlenségét - szolgaságra cserélte fel, nem is érdemel mást, mint kárhozatot. Ő maga is alázattal borul le az Ítéletet hirdető Fény előtt:

*„Általad vettetem örök kárhozatra
(...)
nagyralátásnál is vastagabb bűnömért:
istenülésre törtem.
Vassal szereztem aranykorszakot.”*

Az író hol kis, hol nagy kezdőbetűvel írja hőse nevét; ez is arra utal, hogy itt valójában nem egyetlen személyről van szó, hanem általában a XX. század tömegemberéről, aki mindig ahhoz a szituációhoz idomul, amelynek szorítójába került. Hol ő az üldözött, hol őt üldözik; egyszerre hatalmaskodó és alávetett. Mint Örkeny Pistije a „vérzivatarban”, örökké változik, s mindig olyan, amilyen *lehet*, nem pedig olyan, amilyennek egy „erkölcsi ember”-nek lennie kéne. Ezért nem is válthatja meg a világot - ami pedig fő ambíciója! -, hiszen nem az Abszolút Értékek nevében, azokat figyelembe véve cselekszik (tehát nem „Isten-ember”). Az életet pusztán az anyagi értékek, hétköznapi érdekek szintjén gondolja el, a Hatalom és a Pénz ígézetében él, ahelyett, hogy az emberi világ humán értékeinek magasabb minőségű kimunkálását tekintené

feladatának. A „nagybetűs” Golghelóghi mindezt tudja, ezért lehet ő mégis több és más, mint a „guruló emberké” sokasága.

Az utolsó kép: a Végítélet freskója, a Sátán diadala és uralmának megerősödése az elvetemült „kisemberi” világ felett. A Jehózaft Völgyében, az Örök Város főtemplománál türelmetlenül gyülekeznek az ítéletre várók. Középpont az Ítélszék: valódi evilági törvényszéki pódium, kétfelől az „advocatus Diaboli” és az „advocatus Sanctae Sedis”. A Szentély bizáncias óriásmozaikján „a Kínhalál Arany Trónjára Feszített, Megítélő és Ítéletet Szenvedő Krisztus” ragyog. Az Isteni Jelenlét Angyala harsonájába fú; jobbra: Fény, Ragyogás, Hozsanna - balra: pokolpára, gurgulázó üvöltés; Káin és Júdás követői itt sorakoznak.

Mikor Golghelóghit előszólítják, ő gögösen elismeri: a Pokolra való. Önként kíván ott vezetni a maga és a Világ bűneiért. No de ez csak a valódi „Meváltó”-nak jár ki! - Golghelóghit tehát a mennyei sereg kapacitálja: „hágy fel, fiam, az Angyalok közé!” Csakhogy a mi emberünk vétkében és gögjében megátalkodott; a Sátán Úrhoz fohászkodik: „Magamra vennem ez világ bűnözönét megsegíts! pokolkeresztén!” Azonban Szatanael, a Világ Ura, akinek hatalom adatott minden földi dolgok felett, izzó Fényrobbanásban lép elő és időtlenül sugárzó kardjával Golghelóghi felé suhint, kiutasítva őt Birodalmából: „Angyallá kárhozol! s viseled szárnyad szégyenét, felszárnyazott!... Léssz és maradsz a gyenge oldalon!”

S itt, a dráma kilencedik - azaz utolsó - végjelenetében a nézővel nagyot fordul a világ. A hit hatalmi rendje tótágast áll, a *coup de théâtre* dörgedelmesebb már nem is lehetne. Ekkor derül ki fürgeteges drámai erővel, hogy a Mindenség Gyámola, Ura és Valódi *Fulcruma*: Szatanael. A világokat teremtő apróka, istenfélő segédmunkások, törpe *demiurgoszok* csupán Sátán Ő Mindszentfelsége hűbéresei, s csak azon a jogon szerepelnek és tündökölnék szentírásaik ragyogásában, hogy Véle kötésük van: „cselédi kötés” arról, hogy „a jámborság látszatával és a kegyesség színe alatt, kenetes csaló szerrel a Gonosz művét munkálni tartoznak mint ő szentjeikben”.

Az apokaliptikus ítélet tehát: „Korongoló házába mégy, és elkezded az új Évek-Ezerét”. Ez ismét a Sátán jegyében leélt évezred lesz, mert jobbat az ember nem érdemel: „Te meg tulajdon levedben főni sültön-sülni saját tüzedden csontoddal magad alá fűtözni - Földedre, Világutadra tekeregj, takarodj vissza sokaság!”

Az ember tehát Életre - azaz: földi Pokolra - ítéltetett; „szabad akaratából”, gyarló volta miatt a Sötétség és a Kín uralmát választotta maga fölé. Korongoló pedig - eme „sármunkáló nyomorult Demiurgosz” - újabb ezer esztendeig gyúrhatja a „hibás” agyagemberké szászait-ezeit - mint Ibsen Gomböntője a silány, se jó-se rossz gazembereket! S ő boldogan megesküszik, hogy továbbra is hűbéresként teszi, amit Sátán-Ura parancsol. Aztán „Ikonná merevedő képe eltűnik”, Szatanael pedig hűbérúri mosollyal foglalja el trónját: „Megtérek Koronás Közönyömbbe, s valamíg Te nyomorultul tündökölsz, nékem lesz fölötted égen-tengerzésem fejedelmileg”.

Ez tehát a modern „üdv történet”. Határ Győző nem oldja fel a kínzó kérdést: van-e lehetőség a világ „megjobbítására”, a „sátáni” erők legyőzésére?! A XIX. század illúzióival élő Madách még megkísérelt - bármily bizonytalanul is! - reményt nyújtani („*Ember, küzdj és bízva bízzál!*”). A XX. század költője már nem érez erőt és hitet magában ahhoz, hogy biztassa embertársait. Olyan sötét Poklot élt meg - éltünk meg mindannyian! -, amely felemésztett minden reménysugarat.

Az *Epilógus*: napjaink jelenvalósága, ugyanakkor az örök világ-állapot ironikus rajza. A Világúton törpék sokadalma áramlik-tülekedik-vándorol visszafelé, a maga selejtes életét

húzza-vonja maga után, „elkárhozatlanul s meg-sem-igazultan”. Sátán Úr „jóvoltából” ki-ki fellélegzik: ismét SZABAD A VÁSÁR! Apróbb-nagyobb vétkeikkel, aljasságaikkal, kis örömeikkel s csalásaikkal az agyagemberkéek változatlanul élhetik tovább a maguk életét. A „legfőbb Jó” ismét a „megélhetés”! A „démoncsürhe” elszabadult a világ felett, s a Kisember „gyalázatos megdicsőülésben” önként s boldogan szolgálja a Gonoszt.

*

A Magnus Ludus groteszk elemekből építkezik. Katarzis nincs, nem is lehet; hiszen a XX. században csak „megtörtént” az emberrel a történelem, s ő alkatrészévé vált a fölé épült torz kínozópületnek. Elviselte, amit a sors ráért; kiszolgált a mindenkori Hatalmakat, s nem küzdött ellene, mint az antik tragédiák hősei - nem is érdemel tehát feloldozást. Ezért gyalázatos Golghelóghi „megdicsőülése”: a Sátán Birodalmának felépítésében, fenntartásában teljes szívvel közreműködött. A XX. századi apokalipszis sem hozott, nem is hozhatott megváltást.

Határ Győző változtatás nélkül épít be apokrif szövegrészeket munkájába - így teszi földivé és evilágivá a biblikus üzenetet. Nyelvezte, fogalmazásmódja is biblikus, ugyanakkor keserűn-ironikus. Az Anti-Próféták kegyetlennek tűnő igazmondásával és figyelmeztető fenyegetésével mutatja fel az ember kicsinységét, buzgó igyekezetét, amellyel saját pokla kialakításán mindenkor munkálkodik. Eközben persze arcára rákövül a fájdalom; hiszen e pokolból a Jók sem szabadulhatnak!

A komédiának vége... „Áll a világ ez a kurva világ - áll kivirradtig a Sátán Úr Apokalipszise!” Az író búcsúzik:

*„Oszladozzék ki-ki s míg meg nem hal
- éljen a jámbor!
Sátán Úr nagyságos
nagyon gonosz jóvoltából
tevegéljete haza hát!”*

A Függyöny legördül; arcunkon döbbszent mosoly: lehullt a lepel világunkról, röntgenképet kaptunk a világ működéséről, hiábavaló „megváltás”-álmainkról. A szerző hamis-huncutul mosolyog: mese volt, játék volt, talán igaz sem volt. Ébredjünk s tegyünk ellene! Nekünk magunknak, megannyi kis „golghelóghinak” kellene végre szabad akaratunk szerint a Jó felé „gurulnunk”, s nem felfalni egymást, bekebelezni saját „üdvösségünk”! Hogy tisztán megállhasunk az ezredforduló „ítélőszéke” előtt...

*

Külön kell megemlékeznünk a *Golghelóghi* tizedik részéről, amely könyvnyi terjedelmű kismonográfiában foglalkozik a drámaciklus hittudományi háttérével. A *Ludus Magnus Passionalis* ugyanis kétségkívül a teológia drámája. Már Kierkegaardnak is erősen szöveget ütött a fejébe Jahvénak az a „gonosz” parancsa, hogy Ábrahám hurcolja fel a Morijja hegyére egyetlen fiát, Izsákot; ölje le és mutasson be vele égőáldozatot az Úrnak (Zsid. 11, 20). E nevezetes epizód a Morijja hegyén mutatja, hogy az Ótestamentum istenének még megvolt az a szörnyeteg arculata, amely a világvallások többségénél általános. Az iszlámban Allah hol jó, hol gonosz - magas tetszése szerint; sőt, végső soron ő minősíti (tetszése szerinti választása által), hogy mi a „jó” és mi a „gonosz”. Az indiai földség népes Olümposzának beláthatatlan istenseregletében minden főisten ambivalens; jó is és gonosz is, tetszésjogának isteni szeszélye szerint. Egyedül a kereszténység tartja fontosnak, hogy istenének fő attribútuma a „jóság” legyen, ennek hitele érzelmi reakcióinkon nyugszik. A judaizmus még „büntető”, kegyetlen Istenről beszél; mi viszont „Jóistennek” hívjuk; de nem azért, mert érzelmeinkben az Ő „jó”

voltát mintegy „megbizonyítva látjuk”, hanem egyszerűen azért, mert: szeretnénk, hogy „jó” legyen. E kegyes óhajt erősíti az a tanítás, mely az egyetlen nyilvánvalóan pogány elem a pálvallásban, t. i. hogy a Gonosz egyáltalán nem létezik, önálló léte nincs, s mint olyan, csupán „a Jó hiánya”. A tétel a pogány Plótinosztól származik, akitől Aquinói Szent Tamás is átvette. A nem-euklideszi teológia szerint, amit írónk itt felvázol, épp ellenkezőleg: „a Jónak nincs realitása, hiszen a Jó a Gonosz hiánya”. Természetesen mindkettő olyan abszolút előfeltevés, amely bizonyíthatatlan marad az Idők végezetéig. Háttha az istenség eredendően gonosz? - vetődik fel a szerzőben, s ha ez így lenne - ugyan miért is reménykedünk a világ „megjavítható”-ságában?

Így tehát a keresztény teológiai konstrukció fölött a *Golghelóghi* drámaciklusa meghúzza a lélekharangot. Az író „nem-euklideszi” teológiának nevezi azt a különös világrendet, melynek piramidális csúcsán Szatanel uralkodik ugyan; de - természetesen - ez sem az egyetlen lehetséges világrend. Mint ahogyan a hivatalos keresztény teológia is csupán szinguláris esete azoknak a „nem-euklideszi” teológiai spekulációknak, amelyek különféle abszolút előfeltevésekre épülnek, s teljesen egyenrangúak, lévén egyaránt megalapozatlanok. Szerzőnknek esze ágában sincs, hogy „sátántisztelő” legyen, csupán mert a teológiának ezt a „nem-euklideszi” változatát választotta. Inkább arra akar rádöbrenteni - sokkoló eszközeivel -, hogy a földi világot nem a „Jóisten”, hanem a Sátán kormányozza (szimbolikusan, természetesen). Elég fortélyos ahhoz, hogy az utolsó percig fenntartsa a szabályos keresztény misztériumjáték látszatát. A „turpisság” csak a végjelenetben derül ki, amikor kipattan Jézus Krisztus második el-nem-jövetelének világbotránya, s helyette, akit mindenek vártak, a magasban föltetszik az igazi világuralkodó, Szatanel. Ő az az Örökerős és Örökifjú, akinek a kezéhez teremtés szennye nem tapad, s aki mint Hűbérúr, számtalan törpe hűbéres istennek ad kötést és engedelmet, hogy Földet és embert teremtsen, és játékvilágán - megalázó feltételek mellett - ideig-óráig uralkodjék. „A néző” mindezt a végjelenetben fedezhetné fel; ha alkalma lenne rá, hogy színpadon is lássa...

Hogy a *Golghelóghi* mindörökre könyvdráma marad-e, vagy lesz valaha színpad, ahol a Sötétség és a Világosság erői szemünk láttára megmérkőzhetnek - ezt majd a jövő dönti el. Szerzőnk - amilyen pesszimista minden egyébben - ebben optimista, hiszen világdrámája minden ízében színszerű és színpadra kívánczik. Mint ahogy a *Faust*, a *Peer Gynt* és *Az ember tragédiája* is megállja helyét a színpadon.

Most, az ezredforduló „apokaliptikus” változásai közepette e darab aktuálisabb, mint bármikor: az egyén - a nemzet - az emberiség nagy válságaiból nemigen látszik a kiút. Ezért szükséges, hogy illúziók nélkül szembenézzünk léhelyzetünkkel, s az új évezred küszöbén keressük a megmaradás-tovább lépés *reális* lehetőségeit.

Csiky Ágnes Mária nagyon szép Golghelóghi-elemzésében (in: *Volt egyszer egy ötágú síp*, Bethlen G. Kiadó, 1996; 79-86. p.) írja: „Szó sincs itt könyvdrámáról. A díszletek többsikűstílusú fantázia-építményeit papíron már fölállította a szerző”, ez megkönnyíti a rendezőnek, „hogy megteremthesse a dráma játékstílusát valahol a mágia, bölcsélet, pátosz, irónia, álom és vaskos realizmus ‘Határ’-mezsgyéjén”. Valóban: új Nemzeti Színházunk talán technikai felszereltségével is alkalmas lenne egy ilyen monumentális alkotás bemutatására. Az ezredforduló „millenniumi” rangját nagyon megemel(het)te volna, ha ezzel a szemképráztató művel ünnepeljük az új Nemzeti megnyitását.

*Aurora Ezoteria, London, 1976,
ÉLETÜNK könyvek, Szombathely, 1989,
Kass János illusztrációival*

IV. fejezet
A „hatarológia” mint
létértelmezési kísérlet

EGY BÖLCSELETI RENDSZER KÖRVONALAZÓDÁSA
HATÁR GYŐZŐ TÁRSADALOMFILOZÓFIAI, ONTOLÓGIAI MŰVEIBEN

*„Mindig a léten való elcsodálkozás volt a kiindulópontom:
ontológusnak születtem, a lételmélet, a lehetséges lételmé-
letek kristálytani alakzatai: ez gondolkodásom korund-
magva, a legkeményebb, a legreménytelenebb és legkilá-
tástalanabb disciplina.”*

(Életút I. k. 17. p.)

„A szépirok bölcselőnek könyvelnek el,
a bölcselők betolakodónak”

ANTIBARBARORUM LIBRI I-II.

„Jóideje már, ahogy magamat nem kímélem,
a többieket sem tekintem hímes tojásnak”

Határ Győző bölcséleti opusai csupán az ezredfordulón kerülhettek a hazai olvasók elé - néhány mozgékonyabb, vállalkozó szellemű kis kiadó jóvoltából (*Özön Közöny*, Tevan K. 1997; *A fény megistenülése*, Terebess K. 1998; *Szentföld a Föld*, Kortárs K. 2000; *Szélhárfa* I-III, Argumentum K. 2000). A sorozat most vált teljessé, a két újabb vastag kötettel, amelyek az első ízben itt napvilágot látó *Juveniliáktól* a korai filozófiai műveken át egészen napjainkig követik az író gondolkodásmódjának, világképének alakulását. Némi változtatással, az aktualitásukat vesztett eszmefuttatások helyenkénti elhagyásával, más szövegegységek, újabb felismerések közbeiktatásával - az író újraközi azon korábbi munkáit is, amelyeket társadalomfilozófiai elmélődései szempontjából különösen fontosnak tart.

Pályi András kitűnő és hozzáértő *Előszavában* felvázolja a Határ-bölcsélet alappilléreit: a kvark-parányoktól a *Multiverzum* egészét szemhatárába fogó tágas boltívet, amelyben kristálytisztá racionalitással helyezkednek el az egymásba épülő részletek. Ugyanakkor jelzi, mi az, ami e filozófiai világképet számunkra szokatlanná, sőt megrendítővé teszi: „Határ Győző életművét olvasva az önmagát ismeretelméleti lényegére csupaszító és minden kínálkozó ‘lelki’ könnyítéstől megfosztó emberi tudat drámájának részesei vagyunk.”

Az író-bölcselő másként veti fel az ontológiai alapkérdéseket, mint általában szokták a filozófusok. Ahelyett, hogy „van-e értelme az életnek?” - ő azt kérdezi: hogyan is lehetne „értelmetlennek” nevezni azt, ami adottság? Az élet tehát önmagában hordja értelmét: ha már megszülettünk, egyszerűen *élni, létezni tartozunk*. A filozófia „nem engedheti meg magának azt az intellektuális fényűzést, hogy a létparancsból kihátráljon”; így koronáriuma csakis az ontológia lehet. E megközelítésben viszont az ember semmiképp sem a Világmindenség centruma, „minden dolgok mértéke” (ahogy Protagórasz nyomában a művészet tartja!), hanem csupán „mikrobatenyészet” a maga élettani törvényeivel; az örökké pulzáló Multiverzum egy különös - korántsem örök életű! - jelensége, önészlelékeny parány, a Világegyetem „özön közönyébe” kivetve.

Határ Győző protagoreus megalapozottságú világképe szerint gondolkodásunk hordozója a szenzorium, azaz „egész testünkkel gondolkodunk”. Valódi természettudóshoz illő kíváncsisággal és imponálóan bőséges élettani ismeretekkel felvértezve kutatja a biosz működési mechanizmusát, szenzorikus felépítésünket, amelytől nem választható el - szerinte - pszichés, mentális tevékenységünk. Intellektusunk teljes mozgásterét a hústest enkapszulálja (a „szarksz” börtönébe vagyunk bezárva!). Így hát magasabbrendűségünk gögje merő agyrév; az emberi faj - a biosz igazában - eredendően és kiirthatatlanul ragadozó természetű. Ezért hiábavalóak a

legszebb elméleteink is a társadalom jobbítására. Történetfilozófiai szkepticizmusa e felismerésből fakad - nagyon is indokoltan!

Már korai „filozófus-regényében” (*Csodák országa, Hátsó-Eurázia*) kifigurázta a mélylélektani, valamint a spiritisza lélekgyógyászatot, s a testi-lelki egészség forrását a szervezet biopszichikai összhangjában látta. A létesülés szakadatlan folyamatában minden egyes ember egyszeri és megismételhetetlen jelenség - vallja - alávétve a keletkezés-megsemmisülés törvényének. Életünk tehát (a tudatfolyamatok lebomlásával) a halálban véget ér (azaz nem hisz a lélek vagy a szellem-én testtől független továbbélésében): „részt veszek halálomban életem minden erejével”. Ha szétesik a tudatnyaláb, az *ego* megsemmisül; az (ön)észlelékenység kialszik: „csatlakozunk a végéremehetetlen többséghez” a fűtakaró alatt. Viszont amíg élünk, addig elkerülhetetlenül, folyamatosan töprengünk a lét alapkérdésein (még az úgynevezett „egyszerű” ember is!): „A léten meditálni meg nem szűnik az elme, amíg ember él a Földön”. A már felismert igazságokat mindig továbbgondolják - kiegészítik, korrigálják - mások, az utánunk jövők, így egyre több ismeretfoszlány, felismerés-parány áll rendelkezésünkre a Világegyetem működéséről (ez az emberiség egyre bővülő-gyarapodó „tudáskészlete”).

„Egyre kijebbeljebb, ‘valamerre’ tovább terjeszkedünk bölcséletünkkel a kitudhatóság - protagonereicitás - behatárolatlan alapszövetén” - vallja. A „halhatatlanság” az ő fogalomrendszerében a művekben hátrahagyott szellemi tartalom; a filozófiatörténet e „hagyatékokból” áll össze. „A filozófusok: lépőkövek, amelyeken a gondolat lépeget a századok vize fölött”. A vallások transzcendenciáját, a lélekelméletet, a különböző mitológiai hitregéket Határ Győző olyan elmekonstrukcióknak tartja, amelyeknek édeskevés a valóságalapja. Ő inkább „józan észére” hallgat, s a reáliáktól nem rugaszkodik el, bármily magasra röpteti is gondolatait. „Kényszerpályákon mozog a világ, s e kényszerpályák összességét az antikvitás Aténak, Heimarmenének - Sorsnak, Végzetnek, Rendeltetésnek nevezte volt.” Az ő szemében a mitológia: *létszimbólumok tárháza*, amelyben az emberi élet esszenciális mozzanatai sűrűsödnek. Az ember szereti elhárítani magától a sorsáért való felelősséget, ezért különböző absztrakciókba vetíti bele vágyálmait (Gondviselés, őrangyal stb.), illetve azokat teszi felelőssé kudarcaiért (büntető Isten, Sátán, démonok stb.). Holott az *Ég csarnokai* üresek: csak képzeletünk népesíti be őket emberfölötti lényekkel.

Határ Győző eredendően racionális látásmódja az iróniának, sőt olykor a blaszfémianak kedvez: előtte semmi sem „szent” és sérthetetlen. „Az elme rátámad és megkísérli, hogy lerombolja” a korábbi „tévedhetetlen”, „vitathatatlan” igazságokat, az „egykönyvű” hittételeket-dogmákat. Látásmódjában kezdettől fogva jelen volt a teokrácia és a különböző diktatórikus parancsuralmi formák iránti ellenszenv (meg is fizetett érte kétszeri börtönnel!). „Bizony a szkepszis harmadfélezer éves bölcséleti iskolája nem való a nyárfalevél lelkeknek!” - írja, hiszen aki önálló utat jár, azt előbb-utóbb „eretneknek” bélyegzik (veszélyesebb korokban máglyára is vetik!). Ő a kételyt tartja az elme legfontosabb fegyverének; kételkedni annyi, mint működtetni az elme minden pozitív funkcióját. Úgy véli: „semmit nem hallgathatunk el, ami bennünk gondolódik”. Rákérdez tehát a hamisságokra, szertefoszlatja az illúziókat; a szellem „szabad lengésének” bölcséleti állapotában, távol mindenfajta érdek- és haszonelvűségtől, magasan a hétköznapiaság fölött, világúri magányban szemléli a burjánzó embertenyészetet, léttörvényeit kutatva. Kétségbe vonja minden olyan tanítás intellektuális tartalmának s lényegének érvényét, amely hieratikus jellegű, s „oly igen ‘hétszer-szent’, hogy hozzá kétség nem fér”. Úgy tartja: minden filozófia, amely valamely elv vagy elmélet igazát hasznával bizonyítja, avagy azzal, hogy az emberiség jólétéhez és boldogságához hozzájárul, hamis. „A haszonelvűség bölcséletének útszélségei érvénytelenek a filozófiában”. A kefalizáció csúcán a kételkedés az érzőszerv aretéje, a civilizációk építőköve, „az emberi termitárium hajtóereje és vezérlő princípiuma”.

Művészetbölcseleti írásaiban az író hasonlóképpen ostromozza a haszonelvűséget. Természetesen nem hisz az írás világot megváltoztató hatalmában, megváltó erejében - hiszen egész életében azt tapasztalta: az Erőszak mindig erősebbnek bizonyul az Igazságnál. Szatirikus minisszéiben (*Rólunk szól a történet* I-III.) a kívülálló humorával szemléli honi irodalmáraink buzgólkodását: „A magyar irodalom a százezres artézi kút irodalma. Művelői százezer artézi kút fűrészt sürgetik-követelik a mindenkori kormánytól - ennél fogva ellenzékiek. De ha véletlenül egyikük-másikuk bekerül a kormányba, azonnal frontot változtat: nyúlógátakat épít a felelőtlen artézikút-fűrészek rohama ellen”.

A valódi írástudók - szerinte - a közgondolkodáson ‘kívül’ és ‘felül’ állnak. Nem öltik fel Mr. Tipikus álarcát. Ezért persze nagy árat fizetnek: többnyire csak az utókor méltányolja őket érdemük szerint. Aki nem hajt fejet a közlés-közelvárás, netán a kényszerítő hatalmi sugallatok előtt, az minden tekintetben hátrányt szenved. Hiszen *semmilyen szervezett közösség / állam / vallás nem képes elviselni a rá irányuló kritikai szellemet*. A „közélmoralizáló”, a „szervilis törvényhozó”, a „hatalmukat féltő prelátusok” stb. - hangoztatja az író - folyvást a gondolat megbéklyózására törekszenek, s a KÖZ nevében mindegyre óvják a „szabad lengés” állapotában kutakodó elmét önmagától, esetleges túlkapásaitól. A Hatalom emberei először csak könyveket égetnek, aztán szerzőiket is tűzre vetik, hogy megerősítsék saját dogmaik-elvárásaik feltétlen uralmát. Épp ezért a valódi teremtő szellem sorsa csakis a megbélyegzettség, kiközösítettség lehet.

Az emberek zöme ‘egykaptafára’ gondolkodik - hangsúlyozza az író -, „mintha csupa egyetű ikrekből és klónokból állna”. Így hát szinte törvényszerű, hogy azt, aki mélyebbre ás, a dolgok lényegéig hatol, szeretnék a maguk konvencionális, sztereotipizált sablonjaiba begyömöszölni. Ezért volt-van-lesz is mindig Szent Inkvizíció. Filozófusunk - érthető okokból! - nem rokonszenvez a különféle - szakrális és világi - ‘megváltó-vallásokkal’, az erőszakos térítést pedig a legnagyobb szellem-ellenes bünténynek tartja. Kereszténység-kritikája is ebből az ellenérzésből fakad - társadalomfilozófiai eszmefuttatásai homlokterében a térítőparanccsal való szembeszegülés áll.

A pusztá tényeket szemmel tartva veszi számba kereszténység-ellenes érveit. Leginkább az ősi, pogány görög kultúra elpusztítását fájlatja: i. u. a IV. században kiirtották a pogányság hiedelemvilágát, a káprázatos templomok, szerapeionok, amelyeknek masszív építményei akár három évezred vasfogával is dacoltak volna - mind-mind odalettek. A görögség a Bölcsesség, Róma viszont (mind a Római Birodalom, mind a pápaság korában) a Hatalom bűvöletében élt (*Köponyeg sors - Julianosz ifjúsága* című regényében mutatja be ezt a pusztító folyamatot a szerző.) Az erő-hatalom lényege pedig az intolerancia a másvallásúakkal, másként gondolkodókkal szemben. Az író a vallási türelmetlenséggel azonosítja - lényege szerint - az ideológiai türelmetlenséget is, mikor a ‘megváltó Eszme’, a Purifikátori Princípium nevében megbélyegzik, kivégzőosztag elé állítják a szembeszegülőket, legfeljebb annyi választást hagyva nekik: ki ölje meg őket s milyen halálammal. Ő mindenfajta utópiát (s a megvalósításukra törekvő diktatúrákat!) a judeo-keresztény ‘üdv történet’ evilági változatának tart. Mórú Tamásnál, Saint Simonnál még csupán tudósi álmodozás volt a ‘tökéletes társadalom’ ideája - véli -, Fourier ‘szent örölete’ a társadalmi üdvörről, az eszményi államról azonban már veszedelmes tévtanok kialakulásához vezetett. Ezek nyomán köszöntött ránk az a csodálatosnak remélt jövő, amelyet ma a legbarbárabb jelenként élünk meg. Csak remélhetjük - hangoztatja az író -, hogy a marxióta üdv történet rémképét már magunk mögött tudhatjuk, azonban ‘a hazugság liberalizmusának’ és ‘a liberalizmus hazugságának’ kettős forradalma még a diktatúrájánál is elborzasztóbb totalitárius uralomhoz (a Pénz korlátlan hatalmához) vezet(het).

Fellazul a jogszolgáltatás, viszonylagossá válnak az erkölcsi normák, s a maffiák hatalmának megerősödése, végül kormányra kerülése, az emberi életérdek semmibe vétele minden korábbit felülmúló 'hódoltság' állapotába sodorhatja a tömeget.

Az emberiség sorsa-jövője mellett írónkat természetesen *a magyarság tudati állapota* is aggasztja. A pártállam irányítása alatti negyven év során „a töredelmek megtörték és elcsigázták, a szellemi ínség felőrölte és falusiassá tette a lelkeket”. A hosszú diktatúrának sikerült az emberállomány négyötödét (zsenge óvodás kisgyermektől a nyugdíjas aggastyánig) intézményes tömegbüntényébe beszerveznie, uralmának fenntartásában érdekeltté tennie. Így aztán előállt az az 'erkölcsi impasse', amelyben a demokrácia eszményei csütörtököt mondanak. Hogyan is sikerülhetett volna hát az 1989/90-es fordulat után egy valódi demokratikus társadalmat kialakítanunk? A hang-adók azok lettek, akiknek 'ugyanaz a vaj van a fején', mint az országnak: az 'országos vaj', s akik büszkén és emelt fővel vállalják szeplős múltjukat. Összeverődnek a hasonszőrűek, előrukkol az országos Konfraternitás, - s a néhai intézményes tömegbüntényből aranyfedezetet kovácsolnak régi-új hatalmuk megszervezéséhez. Az egykori nomenklátúra megmilliomosodik, minden adható és vehető, az országos és nemzetek fölötti 'hazugság-összjáték' (újra) fölerősödik.

Itt, Köztes-Európában - hangsúlyozza az író - a történelem mindvégig azt bizonyította, hogy a tömeg a függőség-védetség-biztonság-eltartottság kívánalmait részesíti előnyben a függetlenséggel, a szabadság-kínálta lehetőségekkel és felelősséggel szemben. A gyám-állam kliensei ők, az Állam Öslény Alattvalói, akik a kicsinyke Jólét demokráciájára szavaznak az eszmények, sőt saját valódi, távlatos érdekeik ellenében. Az utóbbi évtized tapasztalatai azt mutatták: azokat, akik valóban képviselni tudnák a nép érdekeit - cserbenhagyják; azok viszont, akiket maguk fölé emelnek bizalmukkal, őket hagyják cserben. Így a „népképviselőt” pusztán álom marad. A hivatásos naivista törvényalkotók, a TV-mérgezett tömegek s az önkiszolgáltatottságot továbbszolgáló politikusok jóvoltából az ördögi kör egyre szorosabban zárul körénk. A Gonosz - 'Malum Metaphysicum' - tehát szüntelenül hat és közreműködik világunk alakításában.

A Gonosz - Határ Győző felfogásában - nem pusztán szimbólum: ő a faji-nemzeti-vallási-emberi *intoleranciát* tartja a legfőbb Gonosznak, valamint a hitre apelláló ideológiákat (legyenek bár vallási vagy ateista jellegűek!). Többször, több helyütt hangoztatja: a vallások találták fel a népirtás tömegbüntényét; az iszlám már a középkorban a fasizmus előfutárának tekinthető. A fasizmust magát a judeo-kereszténység világi eretnekségének tartja, nemkülönben a kommunizmust, amelynek egész eszmerendszere a millenarizmus első szektáitól származtatható, s a különböző eretnekségek láncolatán át a hit világi töltetűvé válásával Marx-Engels-Leninig vezet az útja. Így hát *a szovjet kommunizmus* - az ő szemében - „*a judeo-kereszténység fattyúhajtása*”. De ma már mindezeknél veszélyesebbnek tartja az iszlám fanatizmus előnyomuló térhódítását.

Határ Győző a demokráciát tartja az egyetlen olyan - viszonylag ideális - rendszernek, amely a szellem szabad lengését nem korlátozza, s amelyben - elvileg - mindenfajta nézet megfér egymás mellett, anélkül, hogy egymás kiirtására törne. De megvalósításához szabad, független gondolkodású személyiségek kellenek! „A demokrácia a nemes alku, a megalkuvásban való nemes megállapodás iskolája! akadémiaja! - hangoztatja. - Márpedig az iskolázatlanok az iskolát, a barbárok az akadémiát, a fundamentalisták a kompromisszumokat nem szenvedhetik”. A barbárok csak a maguk „egykönyvű” részizgazságaihoz ragaszkodnak, de azt aztán tüzzel-vassal próbálják érvényesíteni más részizgazságokkal szemben. Így *a társadalom a hatalmi játék erőterévé válik*, a ki kit győz le arénájává, - amiben csak elvérezhetünk mindannyian, vagy az egész küzdelem egy új diktatúra melegágya lesz.

Tisztában van vele, hogy *a demokráciának* - főleg ha a „barbárok” játékszere - igen komoly *veszélyei vannak*. Hiszen a demokratikus viszonyok közepette szabadon fejlődhetnek azok is, akik épp a demokrácia megdöntésére törnek! Ezért ha el akarjuk kerülni, hogy ismét hosszú évtizedekre lerázhatatlan parancsuralom telepedjen nyakunkba - bármiféle ideológiai előjellel! -, akkor éberem kell ügyelnünk arra, nehogy a „zombik” (a zanzásított elméjük, a közepszer, a kábszerek-utópiák-mítoszok-különböző téveszmék rabságában élők) vegyék át a hatalmat, s a „sensus numinis” (a főhajtás ösztöne) animális készítésének engedve a tömeg eufóriában hódoljon előttük. (Nemcsak nálunk, Köztes-Európában, de Nyugaton is fennáll ez a veszély az író szerint!) Toleranciát csakis azokkal szemben lehet gyakorolni, akik tiszteletben tartják a szekuláris társadalom jogait (a személyiség, a gondolkodás szabadságát), de keménynek kell lenni mindazokkal szemben, akik mások függetlensége ellen törnek, akik „hittérítő” buzgal-mukkal veszélyeztetik az ember szabad döntési jogát. „A sevellésük és a vallásban élők közös érdeke, hogy egymással békén megférjenek, mert csak így vészeltethjük át az elkövetkezendő évszázadok társadalmi megrázkódtatásait.”

Határ Győző úgy véli: a magafajta sevellésű, racionalista, agnosztikus elmék többet használnak az ember(iség)nek, mint a ‘világmegváltó’ szellemek, épp azzal, hogy nem áttatják hamis illúziókkal, időben figyelmeztetik a reá leselkedő veszélyekre. Ők azok, akik - dacolva a tömeggel, a közszellemmel, a politika mindenkori elvárásaival - konzekvens gondolkodói utat járva az emberiség felnőtté válását érlelik.

Az író éppoly ironikusan szemléli önmagát s világbeli helyzetét, akár a Mundust, avagy a Multiverzumot, amelyből kiszakadni élve lehetetlen. Miközben tudván tudja, hisz egész élete során tapasztalta: a ‘tetten ért’ világ nem bocsát meg leleplezőinek, ő mégis - ‘Sancta Candiditas’! - rendre írja pasquillusait ellene: „a maffiánál leleplezem és följelentem a maffiát, a lelkiismeretlen világ lelkiismeretére apellálok”. Hogyan vár(hatna) hát bünbocsánatot, ha nem is kér?! Provokatív szellem, hiszen folyvást olyan dolgokról ír / beszél, amelyek a sablon-gondolkodók sémáiba sehogy sem illeszthetők. Lehet, hogy éppen ezért lesz életműve halhatatlan - messzi korokon átívelő!? Kedélyét eltölti az ataraxia derűje, nemigen törődik semmiféle vallással, öfelőle bárki szabadon gyakorolhatja saját hitét, meggyőződését - csak őt ne akarják erőszakkal megtéríteni. Derűje (kiegyensúlyozott kedélyvilágán túl) abból a biztos tudatból fakad: valamelyest ő is hozzájárult műveivel ahhoz, hogy tisztán lássuk - mind egyéni, mind nemzeti, mind európai, sőt egyetemes szinten - az ezredforduló problémáit, s hogy a veszélyek elhárítására is fel tudjunk készülni. Most már csak rajtunk múlik: odafigyelünk-e racionális tényfeltárássá, hasznosítjuk-e valósággyökerű elemzéseit.

„Hogy az olvasók döntő hányada nem ismer? - magamra vessek - világgá szaladtam...” De: „ha idehaza maradok és másodszor is végigszenvedem a jelenlétükkel, amit már, köszönöm szépen, előszörre, börtöneimmel végigszenvedtem - akkor soha nem írom meg azokat a könyveket, amelyeket megírtam, soha...”

Hiába, kis hazánk szellemi klímája az utóbbi fél században nem kedvezett a szellem „szabad lengésének”, a független, bátor, tiszta és egyenes gondolkodásmódnak. Ezért Határ Győző - mint legnagyobbjaink, bármely korban - csupán remélheti, hogy eljön még az idő, amikor az ő életműve is majd „befoglaltatik a magyar irodalom korpuszába”.

Ezért hát büszkeséggel vegyes alázattal bízza életművét az Időre... „Beszéljenek magukért Küsded Munkátskái, ahogyan a könyvespolcon sorakoznak, elég vallomásosak és elég szenvedélytelenek ahhoz, hogy megadjanak minden felvilágosítást”.

*„Szemléletünk ólomcipőit a múlt századi
materialista természettudománytól örököltük”*

PANTARBESZ

*„A jövőbe menekülő még annyival is nyomorultabb a
múltba menekülőnél, mert ez legalább valami konkrét-
tumba ereszti gyökerét, míg amaz gyökértelen”*

Határ Győző felfogásában a bölcsélet: reflexió az életre, életkommentár. Alig 35 évesen - 1949-ben - vetette papírra első nagyobb szabású filozófiai művét; természetesen csak íróasztalfiókja számára, hisz tisztában volt vele, hogy az adott kor politikai-ideológiai viszonyai között nem remélheti megjelenését. A hatalom emberei így is ráleltek, s ez hozzájárult büntetése súlyosbításához. A „börtönköztársaságból” 1953-ban szabadulva, átfésülte-korrigálta a kéziratot, majd 1956 decemberében átlépve a határt, útipoggyászában - többi kiadatlan munkájával együtt - ezt is magával vitte „szabad földre”. De csak 1966-ban látott napvilágot, Münchenben, a Molnár József alapította Auróra Kiadó gondozásában. A szövegen ekkor már mit se változtatott a szerző: „legyen kordokumentum, amely éppen olyan áruló írójára, mint amennyire rávilágít arra a történelmi leviátánra, amely csak mélyebbre süllyedt, de nem úszott el a hódoltság szellemi és hatalmi rendje alól”. Azóta félszázad telt el, de a mű érvényességén, frissességén ez mitsem változtatott: mintha a közelmúltban lejátszódó folyamatokról kapnánk - a filozófiai általánosítás síkján - értelmező elemzést. Az író a „nagy” felől nézi a „kicsit”, *az egész felől a részt*: a kozmocentrikus világkép alapjáról kísérli meg társadalmi viszonyaink, az „itt és most” - azaz a 40-es évek végén - végbemenő szociális és emberi változások átvilágítását, felmutatva a „világátalakító” nagy nekibuzdulás illuzórikus, sőt ember-ellenes voltát - így eleve kudarcra-ítéltséget. Úgy véli: az *uralkodó koreszmék* először mindig a közösségi „tudatfeletti”-ben jelennek meg; majd megvalósításuk során „közseren-
csétlenséggé” válva, az emberi világ igyekszik tőlük megszabadulni (ez a „*semmi*” közbjátéka, a szkepszis táptalaja); ez után új eszmék jönnek, s a körforgás kezdődik előlről.

A *Pantarbesz* az ősidőkben a brahmanok szent köve volt: varázserejű karbunkulus-kő. „Tüze éjszaka vakított és nappal színeket játszó fénnel világolt; deleje minden más követ magához vont, belőle olvasták ki a messze távol lejátszódó eseményeket, uralkodók legyilkolását, eltévedt karavánok pusztulását, fejedelmi vendégek közeledtét és a jövőt”. Az India mocsarai-ban tanyázó tűzokádó Szörnysárkány koponyájából hasították ki bátor, halálra szánt sárkány-vadászok, akik az életüknél is fontosabbnak tartották, hogy közelférközzenek a „szent tudáshoz”.

Határ Győző e Szörnysárkányhoz hasonlítja az emberiséget irányító-szervező mindenkori Hatalmat, álmaival, vallásrendszereivel, mumifikálódott intézményeivel, amelyek a gerincét, szívét, taraját és hasának csörgő aranypikkelyeit alkotják. A sárkány fejében „Minden Forradal-mak képtelennél képtelenebb elképzelhetetlen Pantarbesze” rejtezik. „Az alvó sárkánykígyóhoz közellopakodók (...) megállapíthatják, hogy valamennyiünk százmilliókból eggyészervült Szörnnyeteg-fejében a gyémánt honnan-merről sugárzik”, s kileshetik a Jövő titkát. A

képzeletbeli varázskövet faggatva, az író ilyesfajta „sugallatot” vélt belőle kiolvasni (már 1949-ben, illetve 1953-ban!): „A jelek szerint számíthatunk uralkodó koreszméink és vallásaink elsikkadására a történelemben; nevezetesen a szocializmus minden olyan eszméjének lealkonyulására, amely a koldusmentalitásból és az elirigylésből született, örökölte a zsugori szellem gazdagodásmániáját és ebbéli eredménytelenségét, ragaszkodik a legnagyobb nehézségek árán életre galvanizált ‘tudományos’ alapjaihoz, és felteszi életét arra az osztályharcra, amely az igazi remediumnak - az atomerőnek - felfedezésével elveszíti létjogosultságát”. Tehát az ipari társadalmakban nem a társadalmi osztályok közötti küzdelem lesz az életszervezés motorja, sokkal inkább az individuális erőre alapozott kiemelkedés-vágy. „Számíthatunk a kereszténység további hanyatlására és elmeredezésére” is, amely kétezer éves történelme során többszöri vedlésével, megújódásaival és önlényegét feladó alkalmazkodásával „percenként többször tagadta meg Mesterét, mint Péter azon az éjjelen”. S bár messze még az idő, amikor az emberiség eldobhatja mankóit, hogy kiegyenesedve járni tanuljon; s az is, „amikor lakhatunk a földön, nemcsak meghúzhatjuk magunkat, s világpolgárként portyázhatunk rajta keresztül-kasul”; talán mégis bízhatunk benne: „moráliáink megállnak egyszer majd az ódon gyámolok nélkül”, ünnepeink szaporodnak, művészeink megszépülnek, emberi kapcsolataink kiteljesednek - majd, „ha elegendő nagykorúak leszünk a toleranciára”. „Egy olyan világ, ahol a szeretet előbbrevaló a hitnél, sokkalta inkább betölti a Törvényt”.

De vajh’ lesz-e ilyen világ? Vagy ez csak a Pantarbesz csali káprázat-jóslata?

Határ Győző úgy véli (már itt és ekkor, s ebbéli meggyőződésén az elmúlt 50 év mitsem változtatott!): a felvilágosodás történelmi következményeit „kioperálni” az emberiség életéből, a múltat meg-nem-törtéنتé tenni nem lehet. Nincs visszaugrás az Időben: a szellem elindult „szabadságútjára”, a fegyverek - visszamenőleg - nem tartóztathatják le. A természettudományos világkép térhódítása megtörte a kereszténység hatalmát (a lelkek fölött is!); a magenergia felsugárzásával, ipari felhasználhatóságának tudatosításával „gellert kapott” a kétezeréves múlttra visszatekintő koreszme. „Sorra borultak a bábok”: a keresztény eszmekörre épülő szocialisztikus utópiák, az anyagelvű világszemlélet, az osztályszellemű történelemszemlélet stb. Az energia-elv elterjedésével párhuzamosan nem térhetnek már vissza a skolasztika ködképei. Egyetlen „kapcsos könyvvel” a kezünkben nem igazodhatunk el a modern kor útvesztőiben. A vallás nem ad(hat) választ konkrét történelmi, politikai kérdés-feltevéseinkre; aki csupán a „kapcsos könyv” élet-eligazító hatalmában bíz, az legalább akkorát téved, mint aki azt képzei: a szocialista világszemlélet akár csak távolról is útbaigazításul szolgálhat a kezdődő atomkorszak valóságos problémáinak megértéséhez, megoldásához. Antropomorfizmusokkal telített, ókori alapozású „egzakt tudományos világképünk” szintűgy torlaszt jelent gondolkodásunk továbbépülése előtt, mint a Biblia: mérhetetlenül szövevényessé vált életünk szörnykérdéseit nem tudjuk már erről az alapról megválaszolni.

Határ Győző a multiverzum tágasságában gondolkodik; a *kozmozcentrikus világkép* körvonalai sejlenek fel nála (ami az 50-es években hazai gondolkozótól elképzelhetetlen merészség!). A metafizikával való (újra-)találkozásunkat elkerülhetetlennek látja, de - úgy véli - nem a teozófus-szektariánus vagy akár a Rudolf Steiner-i ingoványos területek felé kell(ene) tájékozódunk. Ellenkezőleg! Azt kell(ene) megértenünk, hogy a világ: „egy” (azaz: „monista”). Felfogásában a világ fizikai és metafizikai síkja kontinuos egységet alkot, ami épp az energia-elv jelképes egységében rejlik (az energia anyaggá sűrűsödik: ez a látható világ). A „mi” világunkat tehát nem választja el éles határ a „más”-világtól. A múlt századi szimplifikáló, lapos anyagelvűség csak egyetlen síkvetületét ragadta meg a komplex világtüneménynek; szerinte úgy kell(ene) metafizikai koordináta-rendszerünket megválasztanunk, hogy az életjelenség több aspektusát - több nézőpontból is - szemügyre vehessük. Meg kell(ene) tanulnunk egzakt-tudományos elméletekkel értelmezni az emlékezet, az észlelés, a gondolat-

közlés oly módjait, amelyek a mienktől nem emberi léptékben, hanem egy léptékváltással különböznek.

Rendkívüli idegéletteni felkészültséggel érvel amellelt, hogy a mi bolygónkon valójában nincs kvalitatív léptékváltás az egysejtű protozoák alapérzékenységtől az ember idegingerületéig, a magasabbrendű önészlelésig, a tudatig. Viszont ha majd elhagyjuk bolygónk lénykörét, sok meglepetésre bukkanhatunk; hiszen fölöttébb valószínű, hogy a csillagvilág a legkülönbözőbb lénykörök lakása, s több (netán valamennyi) égitesten kialakult valamilyen érzékeny, önészlelő szféra. Földi moráliáink nyilván érvénytelenek a metafizika régióiban. „A teremtés könnyen azt a tréfát is űzhette velünk - jegyzi meg az író némi malíciával -, hogy valóban létezik szellem-természetű lényekkel benépesült világ körülöttünk-felettünk, amely fölényesen mulat moráliáink mennyekbéli analfabétizmusán”. Majd ha elindulunk „csillagrendszerünk nagy szellemalakásai felé”, rákényszerülünk annak (felismerésére, hogy „metafizikai lény minden önészlelő, aktív tünemény, ami vagy aki közvetlenül, érző szervünk receptoraival nem érzékelhető”. E lények „természetfelettségükkel” nem esnek ki az oszthatatlan mindenségből, csupán abba a fejezetbe tartoznak, amely a fizika *után* következik (*meta*-fizika).

Határ Győző az emberiséget „egyetlen lényként” fogja fel (ebben látja egységét, és nem a hamis „egyenlősdiben”): akár „a halhatatlan csíraplazma”, akár a morfé más hordozója nemzedékek hosszú láncolatán át az egyedi testeket egyetlen összefüggő élőtestté kapcsolja össze, valóságos gigantikus „gyűrűsféreggé”, amelynek biológikumához tartozik hátgerinci felfűző „közös ösvénye”: az Idő. Az ember(iség)lény ilyen aspektusába - véli - természetszerűen kapcsolható a transzcendentális kiterjedés: „miért ne volna elképzelhető, hogy az ember maga is - mint az alacsonyabbrendű állatfajok - az élet magasabb szférái felé igyekszik?” - hogy maga is a két- és három-élűek, sokad-élűek fajtájába tartozik, s nemzedékláncot egybefoglaló staféta-sejtekben folytatott lappangó imágó-élete után - végtelenül szövevényes metamorfózissal - lárváját, a „hústestet” (szarksz) levette, „átvedlik” szellemivé? E felfogásban az emberi életjelenség új aspektusa tárul fel előttünk: *horizontálisan* látjuk az emberi nem „summáját”, adott tér-idő koordináták között (időben a nemzedékek láncára fűzve, térben egyetlen lényre összetapadva); *vertikálisan* pedig e roppant organizmus minden sejtemberéhez tartozóan a metamorfózisok egész láncolatát látjuk, levetett álcait-bábjait, emelkedését egészen addig, amivé még lehet! Az egyes egyedeket a kéregfölötti reflexintegrál (ami valójában csak absztrakció, hiszen az egyedekben nincs fiziológiásan jelen) milliószám a magatartás magasabb egységébe fűzi össze (ezt az író véleménye szerint „szellemi közösségnek” lehet tekinteni, egyfajta „tudatfeletti” összetartozásnak).

A *nyugati ember* gondolkodásmódjára az jellemző, hogy a faj kéregfölötti reflex-integráljából tudatfeletti gondolkodása révén *lehoz* a tudatba olyan civilizatórikus tartalmakat, amelyek a magatartását meghatározzák, „szabályozzák”. A *keleti ember* viszont - meditációja során - a tudatalattiból, tengéleti mélyérzéseiből *felhoz* az akaratlagos szférába olyan tartalmakat, rejtelmes „üzeneteket”, homályosan derengő sejtéseket, amelyek biztonságosan „elkalauzolják” az életben. Az író úgy látja: a görögségtől átvett keresztény lélekelmélettel nem tudunk magyarázatot adni a rendkívül bonyolult élet- és gondolkodás-jelenségre; azt összetéveszteni a metafizikai spekulációval - gyerekes képtelenség. Amit ma „érzékfelettinek” vélünk, arról holnap kiderülhet, hogy - akár műszerekkel is! - érzékelhető, akár érző szervünk receptoraival, akár fogalmilag, racionálisan megragadható. Kanttól a modern pszichológiáig, Jungig egy gondolat diadalmenetét kísérhetjük végig: tudniillik, hogy a történelem elegendően nagy léptékén az antinómiák azonos tudattartalmat fejeznek ki, azaz eszméink vektormennyiségek, és az ellentétpárok vektora közös. A hegei „fejlődés”-elvnél sokkal jobb szondákra, finomabb tentákulumokra van szükségünk Határ Győző véleménye szerint, hogy kitapogathassuk a

történelem menetében érvényesülő törvényszerűségeket (nevezetesen azt, hogy a történelem a hegeli szellem megvalósulása-e, avagy működésének bonyolultabb felépítése van?).

Az ontológiai alapvetés után Határ Győző konkrét történetfilozófiai eszmefuttatásba kezd. Keserű iróniával állapítja meg: a közemberek maguk teremtik és maguk tartják fenn az őket megcsonkító társadalmi formációkat. „Hosszas vizsgálódás után a történelemben arra az eredményre kellett jutnom, hogy az emberiség nagyobb részben mazochista, mert úgyszólván vonzódik a rossz kormányzathoz; félreértésből isteníti azokat, akik a föld egyszerű örömeinek ígérgetésével a legegyszerűbb földi örömeiből is kisémmizik”. Így lesz „a népek kurta emlékezete a demagógok meghitt szövetségese”: a tömeget eredendő infantilizmusa nem csupán politikai prédává teszi, de szellemiségét is kiszolgáltatja manipulálóinak. „A mai terror-technika messze meghaladja a felvilágosult abszolutizmusok naiv rendőrségeit”.

Hogy az emberiség mégis túléli a saját-maga-teremtette diktatúrákat, az - az író vélekedése szerint - elsősorban a természetközeli(bb) életet élő, a történelem sodrása és a hatalmi manipulációk alatt meghúzódó népek, és az életet minden körülmények között továbbvívó asszonyoknak köszönhető. A nők valóságérzéke, ősi rutinja, amivel a férfiak történelmi paranoiáit átvészelik - csodálatot és elismerést vált ki Határ Győzőből: „A férfi élete a Bábelek véget nem érő tornyolása az ég felé; az asszony azt nézi, hol találna vacokra a fejére robbantott ház üregeiben”; s míg „a férfi futva-fut a politika valamelyik délibáb-oázisa felé”, az asszony „a csecsemőnek a pusztában szoptatósüveget keres”. A természeti ember, így a paraszt is - a nőhöz hasonlóan - „vontcsövű apostolaira és a botcsinálta ‘boldogság’ csábvigyorgásaira Déméter arcával tekint” - kimegy a határba, és megnézi a tengerit. „Boldogságának lelkigondozói” nem tudják megingatni ösztönös bölcsességében. Ha „az utópia mámoros kajdácsaitól” rábeszélő szölamokat hall arról, hogy „unokáink paradicsomáért néhány nemzedéket áldozunk fel és rekesszünk ki az üdvöből” - bólint és már sejti: „a holnap történelme rekvirálásból és ingyenes ebédosztogatásból áll majd”. De azt is tudja: ő túléli hajcsárait. Az igazi erő benne rejtezik - nem az erőszaktevőkben.

Határ Győző bölcséletének egyik legfontosabb alappillére - már itt és ekkor! - az a felismerés: csak önmagunkra hagyatkozhatunk életünk alakításában. „Lelencek vagyunk” a létben, abban az értelemben, hogy nem számíthatunk „atyai gondoskodásra”. De ez éppoly felemelő, mint amennyire nyomasztó tudat: „megváltásunk” ügye csakis önmagunkra tartozik, nekünk kell kézbevennünk sorsunkat. A „lelenci lét” - hangoztatja - megtanít bennünket a *kemény* életre, autentikus személyiségünk kimunkálására. „Nézzünk körül a földön: bennünket ugyan alaposan megváltottak; s nem tudom mi volna velünk, ha kényelmesen, örökké a kívülről érkező gyámolításra várnánk”. Demiurgoszainkat ösközömbösség tölti el irántunk. „Hiába kukorékolunk baromfiudvarunkból”: „Isten, ha vagy, mentsd meg a lelkemet, ha van!” - Isten, ha van is: nem kér belőlünk, sorsukra hagyja teremtményeit. Az író Plótinoszt idézi: „az istenség nem él, hanem az életnek felette áll”. Mi, emberek a Legfelső Lényt is csak a magunk lényköre, a magunk *emberi* modusza szerint, az emberlény mintájára képzeljük; sok határozmánya közül csak kettőt ismerünk: a kiterjedést (*emanációt*) és az észet (*intelligenciát*). „A Natura Naturans, személytelen mivoltával, bölcsessége kristálytani summájával és eleve elrendelt szabadságával” kívülesik felfogóképességünk, de az emberi pragmak birodalmán is.

Platón felfogását osztja Határ Győző a tekintetben, hogy „uralkodni annyi, mint megakadályozni, hogy rajtunk méltatlanabbak uralkodjanak”. A független szellem soha nem kerülhet a békaperspektívájúak terrorja alá, még akkor sem, ha „szellemi bokáját” élethossziglan „a rendészeti filozófia facsarókái” tartják fogva. Soha nem halad(hat) együtt a szellemileg manipulált („begénszerelt”) tömeggel, amely „a főemlősök legdicstelenebb fajtáját: az elvtelen embert” emeli piedesztálra. Ez a fajta: „a szabadság parazitája”, „a tűzön-vízen boldoguló”,

„aki az országos, mindennapos hajótörésben abból improvizálja a maga tudatát, amiből éppen tudja”. E típusnak három fokozata van: a mindenkit-eláruló, az önmagát eláruló, s végül a személyiségét felejtett ember, akinek már nincs kit/mit elárulnia: ő a bizánci lélek, akinek lételemévé vált a mimikri. Valójában már Musil is ezt a típust jeleníti meg a század eleji Monarchia jellegzetes figurájaként *A tulajdonságok nélküli ember* című regényében. Határ Győző szerint „nincs nagyobb veszedelme a szabadságnak, mint az elvtelenek lődörgő csürhéi”. Diktatúrák atavizmusaiknál fogva szívesen sereglenek a szabadságra rátörők köré, elkótyavetyélik saját meggyőződésüket, eladják „értékeiket” az ócskapiacon.

*

Rólunk, napjainkról is szól a mese? Minden szava aktuális! - és sajnos, még sokáig az marad. Nem csoda hát, ha az író (1949-ben, 1953-ban, 1966-ban és 2000-ben) „meteoropátának” látja önmagát, „aki - mint a mágneses viharokat és frontátvonulást - érzi az emberiség kéregfölköti reflexintegráljában a jövő ösképeit”, s hírt ad arról az utódoknak, hogy „népvándorlás-korabeli visszaeséseink, rendeleti filozófiáink idején, a türelmetlenség erényének felségjelvénye alatt míg élt, mint bújt meg a gondolkozó a lép alá süllyedve mélyen és szeme körül a morajló iszap - hogy csak a szájába fogott nádon át vehetett lélegzetet”.

Határ Győző nem félt, nem fél attól, hogy sokan „abszolút fekete szellemnek”, „sötétén látónak” tartják. Nem tett, nem tesz mást, mint életben tartja a múltat, intón megőrzi a történelem tanulságait. „Mesteremmé fogadtam minden embert”, aki a földön valaha élt - vallja -, felnyújtottam antennáimat a tudatfeletti régióiba; és ha igaz, hogy gondolkozni annyi, mint emlékezni - nem tettem egyebet: emlékezem”. Egy nép, de az egész emberiség is csak úgy maradhat életben, ha ismeri eredetét, történelmét, levonja jó és rossz cselekedeteinek konzekvenciáit. Jövője csak annak lehet, akinek megértett és feldolgozott múltja van.

Az író egyszemélyes világfeldolgozást végez. Eközben minduntalan „modern eszmevilágunk TABUiba” ütközik, amelyeket áttörni lehetetlen. A „semmiből” indult ki elmélődéseiben, s úgy érzi: visszajutott a semmihez. „Maradjunk is ennyiben, szeretett híveim és hívőim - zárja eszme-futtatását -, nem szóltunk semmit, nem beszéltünk semmiről / a semminél is kevesebből beszéltünk”.

És mégis: eme kis „csevelyben”, a semmi körüljárásában szó esett szinte minden alapgondolatról, amelyek majd a nagy bölcséleti munkákban (*Özön Közöny, Szélhárfa I-III., Az Ég csarnokai* stb.) később kibontásra kerülnek.

*Bp. 1949., kézirat;
München, 1966, Aurora Könyvek
in: Antibarbarorum Libri, II. k. 143-193. p.
Argumentum K. Bp., 2001.*

*„Mindannyiunkban második természetté vált
az ‘intra muros’ pszichózis”*

INTRA MUROS

*„Majd még visszasírjuk azokat a bukolikus időket, amikor
a papírmalmok csupán könyveinket zúzták péppé, s nem
pedig csontjainkat is.”*

A hetvenes években papírra vetett könyv csöppet sem veszített aktualitásából, mire a hazai olvasókhoz eljutott. Ellenkezőleg, a történelem mintegy „igazolta”: az ezredvégre jósolt krízishullám végigsöpört egész civilizációnkon, a közös tradíció, amely a nemzedékek közötti párbeszédet, folytonosságot biztosította - szétesett, s az „elgazdátlanodott világ” az egymásnak feszülő, Hatalomra törő Akaratok könyörtelen túlekedésében, bábeli nyelvzavarban halad a mind áttekinthetlenebb Káosz felé. Az atomizálódott Létben a fiataloknak már egészen más társadalmi-emberi problémákkal kell megküzdeniök, mint apáiknak; a gyorsuló időben, a kivédhetetlenül dinamikus változások közepette, az elődök teremtette világ szűkös kalickájában feszengve és szorongva forgolódik az ifjúság, s lázadozva utasítja el a tapasztalatra épülő bölcs tanácsokat: *még bízik abban, hogy elődeinél különül boldogul.*

Az író - „repülőcsészealj-állapotnak” tekintvén az emigrációt - mint „ürközi” megfigyelő, kívülállóként szemléli korunk nagy, feloldhatatlan antinómiáit, s a csillagűrből érkezett ember „ kozmikus higgadtságával” jelöli meg a veszélyzónákat. Két szellemi vezetőt választ, hogy minél hitelesebb és pártatlanabb képet rajzolhasson: a Fény és a Sötétség apostolát - az ideális gondolkodásra hajlamos Szókratészt, s az ő kortársát, szellemi ellenfelét és dialektikus kiegészítőjét, a pragmatista Thraszümakhoszt. Így tudja ütköztetni az eszmei-ideológiai szféra és a mindenkor politikai gyakorlat egymásnak ellentmondó nézőpontjait, s felmutatni a század nagy „népboldogító” eszméinek kudarcát a szükségszerűségek vas-szorítójában. Tisztában van vele, hiszen majd’ évszázados élettapasztalata megtanította rá: „e világ a Sátánnak adatott”, tehát *lényegileg* megvált(oztat)hatatlan, az isteni törvények nem működnek benne; úgy, ahogy van - rossz. Ezért feltartóztathatatlanul halad saját pusztulása - legalábbis a nyugati civilizáció felbomlása - felé. Amint azt már Spengler megjósolta a század elején (*Unergang des Abendlandes, A Nyugat alkonya*, 1919), akire a szerző gyakran hivatkozik.

Hogy a diametrálisan ellentétes, többnézőpontú valóság szemléletet érvényre tudja juttatni, az író mesteri fogással megkettőzi önmagát: mint „senior” Hatar, képzeletbeli fiával, ‘junior’ Hatarral fűzet aporematikát eszmefuttatásaihoz. Így mintegy saját ifjúkori alakmásával (vagy azzal, aki ma lehetne) kérdőjelezteti meg vérrel és szenvedéssel kiküzdött életigazságainak érvényességét a változó valóság változó viszonyai között. Fiatal alteregója - történelmi tudata hézagossága miatt - még hisz abban, hogy van haladás és lehetséges ideális államszervezés; idősebb és bölcs énje viszont tisztában van vele, hogy a valóság fokozatosan szétrombolja minden generáció illúzióit, ezért szelíd iróniával és az életharcokban kiküzdött meggyőződés eleganciájával kezeli ‘fia’ reményeit. Tapasztalatból tudja: az eszmék és meggyőzések ócskapiacán mindig a bővli a kelendő; a romlatlan és gyanútlan ifjúság mindenkor önfeledten csatlakozik a „Menetelő Milliók Mámoros Testvériségéhez”, hogy felvásárolt kacatjait

átmenthesse „a Világraszóló Megölelkezés Tökéletes, Végleges és Lezárt Társadalmába”, a „Majdan Világsodául Szolgáló Kötelező Aranykorszakba”. S eme fényes célért bármikor kész feláldozni akár ember-milliókat is. Az egymás sarkára taposó nemzedékek mindegyike más és más módon akarja birtokba venni az életlehetőségeket; így végül is egyiküké sem lesz a Föld, egyik nemzedék sem találhat rajta otthonra.

‘Senior’ Hatar alapos történetfilozófiai felkészültséggel analizálja a XX. században működő társadalmi törvényszerűségeket. Szerinte a „világmegváltó” apostolok elsősorban azok közül kerültek ki, akik elviselhetetlen tehernek érezték az elődök sok-sok nemzedéke által felhalmozott szellemi-kulturális értékeket, intellektusuk összeroskadt azok súlya alatt, ezért radikálisan le akarták rövidíteni az utat saját hatalmi törekvéseik megvalósításához. Az úgynevezett „kerubi Nemzedék” a marxizmus „szent edényében” próbálta összegyűjteni az ó- és újbalos, maoista-trockista, bankrabló-túzszedő-anarchista „pokolgépes Megváltást” ígérőket, no meg az Üdv csalétkével róka-ravaszul üdvhalogató, konok sztálinista ortodoxokat és eretnekeket, s ezek „euro-kommunista” variánsait. A „marxióták” - ahogy Hatar telibetaláló iróniával nevezi őket - felelőtlen boldogságban éltek a szellemi és jogi kiskorúság Paradicsomában (tetteikért nem ők felelnek, gyilkosságaik büntetlenek maradnak, ha teljesítik az „Anyaszentegyház” követeléseit). A „fanarióták” (eredetileg: a XV. században behódolt görögök), az új Hatalmi Elit kiszolgálói, mindent megtettek a „Marxiarcheion” (a Pártház) korlátlan uralma fenntartása érdekében. Lenin, Sztálin és Hitler voltaképp egyek voltak mentalitásukban: szabadságot adtak az „újgyarmatosítók” százezreinek, hogy növelhessék személyi hatalmukat, s hogy kultúrában-tulajdonban-jólétben mindazt elharácsolhassák és felélhessék, amit az előttük járó nemzedékek vérrel-verítékkal felhalmoztak. A század arculatát így a kettőig számolni sem tudó terrorlegények határozták meg, akik azt a tévhitet terjesztették s adták tovább utódaiknak, hogy az állam köteles őket fedél alá juttatni, eltartani, sőt államellenes összeesküvéseiket pénzelní, netán saját megdöntését is elősegíteni - s mindennek fejében tartozik nem-összeomlani. Mert mi lenne, ha netán az utódoknak dolgozniuk kellene?

‘Junior’ Hatar természetesen rosszindulatot gyanít ‘apja’ eszmefuttatásai hátterében. „Miért lenne törvényszerű, hogy ami nektek nem sikerült, azzal mi is kudarcot valljunk?” - teszi fel a kérdést a mindenkori ifjúság mindenkori naivitásával; s ő természetesnek, sőt „helyesnek” tartja, hogy a még vállalkozó szellemű fiatalok igyekeznek megszabadulni „az apák civilizációjának dögtetemétől”, hiszen az úgylis továbbvihető. Ők „alternatív társadalmat” akarnak létrehozni - hangoztatja -, amelyben a Marxtól átvett dialektikus látásmódot a keresztény szertartással és az asztrológiai ismeretekkel vegyíték. Számukra már nincsenek öröktől fogva érvényes igazságok, tabuk; az ő szemükben semmi sem szent!

Az *Elveszett mesterség* című fejezet a szerző politikai-filozófiai remeklése; benne az úgynevezett „létező (szerencsére ma már csak: létezett) szocializmus” hatalmi struktúráinak machiavellisztikus kiépítését és működtetését veszi szemügyre. Lehánt minden hamis eszmeiséget és illúziót „az uralkodás mesterségét” bizantinikus módon gyakorló elit manipulációiról, ahogyan az „udvaronc lelkületű” emberek sokaságát maga köré gyűjtötte, s a nekik juttatott konc fejében megszerezte egyetértő hallgatásukat, sőt közreműködésüket a kóros hazudozás mesteri rendszerének fenntartásában, egészen a tömegbüntények végrehajtásáig. Akit netalántán mégis az őszinteség „férgé” bántott, azzal maga a közösség számolt le, nehogy a kéretlen igazmondó róla is lerántsa az álarcot. Így aztán a magányos hős vagy fuldokolva alámerült a közös hazugság szennyvizében, vagy megtanult a többiekhez idomulva megbújni saját világában.

Az író londoni megfigyelő-állásából már a 70-es években világosan látta (amikor a hazaiak még csak a struktúra megreformálásában gondolkodtak), hogy a „történelemnek a munkásmoz-

galom címszó alatt számontartott fejezete” valójában „az uralkodó elit csatasorba álló fiainak történelmi léptékben kibontakozó ravasz stratégiája”. Maga a szocialista mozgalom élcsapata pedig ELITMENTŐ EGYESÜLET a polgárság mimikrizáló fiai számára. A proteuszi vedlés és átváltozás egyik megnyilatkozása a nyugati „újbalos” lázadás is: a mimikrizáló elit - félvén a hatalmát veszélyeztető egalitáriánus mozgalmaktól - az özönhordába beállva, vele együtt kiabálja „csillagokig létrázó cinizmussal”; „az elit szükségképpen rossz!”. Hogy aztán majd fiaiban-lányaiban újratesztelve újra megvívhasssa csatáját a Hatalomért: „a proletár milliók öntudatra ébredése” című találmánnyal elkábítva a többséget, megszervezi a „prolidiki” rendszerét. A tömegkommunikáció, miközben magakellettő pózokban tetszeleg, s demagóg szlogenjeivel („közösségi szellem”, „köznek áldozott élet” stb.) megnyeri a tömeget, mentesítve őt a saját véleményalkotás fáradságától, a „csizmadia-filozófia” segítségével átmenti uralmát egyik társadalmi formációból a másikba - most már terrorisztikusan mindenkit meghódolásra készítetve. A hozzácsapódó elég széles „elitoid” réteg pedig „bulldog-állkapoccsal” védi urai érdekeit, jogilag igazolja tetteit, naponta „megfeszítették” a közélet keresztjén, végül gerince a kettős szorítóban összeroppan, s szemétre kerül.

Az ifjabb nemzedék ebben sem lát semmi kivetnivalót; hiszen a történelem során minden trónralépő legyilkoltatta volt ellenfeleit, s utána dísztemetést rendezett nekik, a tömeget pedig mindenkor minden hatalom manipulálta; az természetes, hogy a politikai jelenségvilágban a polgári tisztesség morális mércéje érvénytelen. Furcsállja, hogy ‘apja’ elvárna az apparatcsikoktól a szentek önzetlenségét, holott az ő feladatuk: „beilleszkedni” és fenntartani a kialakult status quo-t, amíg lehet.

Határ Győzőnek nincsenek illúziói sem a Keleten, sem a Nyugaton kialakult társadalmi struktúrákkal kapcsolatban. Itt az államegyház, amott a „koalíciós cselgáncsba belenyaklott pártok” küzdelme emészti fel a szabadságot. Végeredményben „a rehabilitált rabszolgaság” korát éli mindkét társadalmi formációban az emberiség. A történelem „thraszümakhoszi pillanata” az volt, amikor Marx egyházatya azt a gondolatot sugallta híveinek: „a történelem képlékeny és alakítható”. Holott valójában mindig csak elitváltásról van szó - aminek a folyamatát több fejezeten át (*Thraszümakhosz idézése, Alapfogalmak zsinatja, Rehabilitált rabszolgaság*) elemzi az író. A XX. századi „néptulajdonos” csücselit felölti a korábbi arisztokrácia allűrjeit, miközben a polgár-jellegű elit-zömnnek átengedi a hatalom haszonélvezetét, cserében azért, hogy az lehetetlenné tegye egy hatalmi ellen-elit kikristályosodását valamely epicentrum körül. Nyugat „újbalos” ifjúságát az író a keleti államforma „ötödik hadoszlopának” tartja: nimfo- és narkomániájával, perverz szubkultúrájával az eurokommunizmus szálláscsinálója volt (lehetett volna; de ma már - szerencsére! - úgy tűnik, az eurokommunizmus eszméje elvesztette táborát).

Az emberek zöme manipulálható - tudatosítja bennünk az író -, hiszen a „hit” és az erre alapozott „vélemény” a kölcsöneszmék befogadásából táplálkozik, s aszerint változtatható, ahogy az érdekek kívánják. Bensőleg kiküzdött autentikus meggyőződése csak kevés embernek van; többnyire ők a mindenkori „eretnekek”, akiket maguk a „hívők” taszítanak ki maguk közül, s adnak a Szent Inkvizíció kezére. ‘Senior’ Hatar szerint a fideizmus hitelve csalta-csalogatta tévutakra az emberiséget az őskeresztény időktől a marxista „csízióig”: a haladás-illúzió diadaláig, az „evangéliumi maszattal átmeszelt” szocializmusig. A vérrel-vassal összekovácsolt társadalmi rendet „circum-csízió” működtette: a hazugság és képmutatás illemтана, a hasonszőrűekkel összekacsintó, sokoldalú szupercinizmus, amely a „sóderbe” vetett Rendíthetetlen Szent Hitet harsány álószintéskedéssel tartotta fenn. A kicsikart közmegegyezéssel malterozott-összetartott kártyavár azonban pillanatok alatt összeomlik, ha a „hazugság-összjáték” láncszeme valahol megszakad! - ezt már a 70-es években világosan látta az író, s „jóslata” az ezredfordulón valóra is vált...

A modern állam - Határ Győző szerint - a Jótton-Jó Nagy Igaz Rabló, amely a Harácsolásra toborzott Útonálló Aranyhorda segítségével kifosztja alattvalóit, s utána „szociális támogatás” címén visszaad nekik egy fél petákot. Az állampolgárok pedig a „modus vivendi” érdekében egyenként kiegyeznek a Szörnnnyel; legfőbb ellenfelüket nem benne, hanem egymásban látják, így megkezdődik a „bellum omnium contra omnes” (mindenki háborúja mindenki ellen), ami-ben mindazok, akik nem hajlandók (vagy nem képesek) elsajátítani a Csízió csodaszerét - alul-maradnak. Így zuhant az emberiség, amely a „tökéletes Állam” utópiáját dédelgette magában évszázadokon át, saját csapdájába: mazochista áldozatvállalással beleegyezett teljes szellemi elnyomorodásába, autonómiájától való megfosztottságába. S a rabszolga-szellemben nevelt embertömeg szabad préda lehet (lesz) a „harmadik világ” vad és nyers erői számára, amelyek „mindenki rabszolga, aki fehér!” csatakiáltással bármikor elsöpörhetik az egész civilizációt.

‘Junior’ Hatar szerint - aki még a „beilleszkedni” kívánók szemével látja a világot - mindez korántsem annyira kétségbeejtő, mint azt az idősb nemzedék gondolja. Ő úgy véli: a „hitleridák-sztalinidák”-típusú államformák idején nem vádolható intellektuális becsstelenséggel az, aki „modus vivendi”-t keres, de még az sem, aki „a bizantinizmust mint mentalitást” idejekorán el akarja sajátítani, nehogy hátrányba kerüljön a virtuóz köpönyegforgatókkal szemben. „Az öregúr gyermeteg rémlátásának” tartja a csúcseletről festett képet, s örül annak, hogy ő személy szerint - az angolszász kultúrában nevelkedett ifjakhoz hasonlóan - reálisabban gondolkodik, mint „a közép-európai jöttment ködevők” (‘apja’ és nemzedéktársai). Ő természetesen találja, hogy a huszonévesek többsége bármely korszakban manipulálható, hiszen „az általános emberi jogok nem töltik meg bendőjüket”, s mivel még nincsenek társadalmi tapasztalataik, tiszteletet éreznek az „energikus államszervezés” iránt. S ő még az „üdv történeti” haladás gondolatában is bíz: „A vallás és a baloldal egygyólvadása korszakos továbblépés a kinyilatkoztatás lépcsőzetén”; s ha a templomok megnyitják kapuikat a diszkónak, akkor majd ismét megtelnek, s a kereszténység új értelmet kap. A „biológiai hódítás” veszedelmét pedig egyáltalán nem látja reális veszélynek - ő Európa megújulásában bíz.

Határ Győző maga is szeretne bízni, ha másban nem, hát az ifjúságban. Hiszen a jövő, bármily kilátástalannak s ellentmondásosnak tűnjön is, az ő kezében van (*Mumusba vetett reménység* című fejezet). Ezért érez iránta haragvó szeretetet, ezért fordít oly sok figyelmet arra, hogy reális világképet, józan önismeretet hagyjon örökölni neki. Bár tudja: jelenkorunk ifjúsága érzéketlenebb és önzőbb minden korábbi korszak ifjúságánál. Míg a nomád népek szakrális rituálé keretében vitték fel öregjeiket - ha eljött az ideje - „az ősök szellemhajlékába”, a mostani ifjak - természetadta erejüket fitogtatva - apáikat a próbatétel fájára kergetik fel: vajon lerázhatók-e?

Számba veszi a XX. század három nagy történelem-alkotó generációjának „küldetését” és sorsát, felmutatva, hogyan fakultak meg fokról fokra a XIX. század illúziói, amint előrehaladtunk az Időben. Az I. világháború előtti ifjúság még tradíció-tisztelő volt, s a szocializmus evangéliumi bűvöletének fényében élt; a II. világháború előttiek a hadra kelt és kisemmizett sereg; java elpusztult, eszményei bemocskolódtak. S most - a III. világháború küszöbén - (ez a 70-es évekre vonatkozott, de mindmáig érvényes!) az ifjúság az „örök béke” biztonságában sütkérezve narkotizál, nem tud mit kezdeni öröklött és lejáratott eszményeivel; s mégis talán ő hozza el a megbékélést az érdekek dúlta, ellentétek szabdalta, az elszabadult agresszív ösztönök poklában vergődő emberiségnek: fakókéék farmereiben dezertál a politikából, s rakéta-meresztő citadelláinkra tüzi az alternatív világ fehér lobogóját. E „szabad nomádokat” az író közelebb érzi magához, mint saját - sokszorosan manipulált - nemzedéktársait, hiszen ő is egész életében kívülálló volt. Ezért nem tud igazán haragudni rájuk, bár sejti: a XXI. század küszöbén kialakuló „új világ”-ban már hely sem lesz az „elaggott állampolgárok” számára: munkamegvonással, sőt talán a szavazati jog megvonásával is leszorítják az „idősecskéket” az életporondról.

Vajon e „rémkép” nem kezd napjainkban valósággá válni?

Határ Győző a *krizeológiát* az emberiség fennmaradásához nélkülözhetetlen *gyógyszernek* tekinti. Az írótól, aki figyelmeztetően feltárja a ránk leselkedő veszélyeket, legfeljebb a mindenkori Hatalomnak van félnivalója - írja -, de magának az emberiségnek szüksége van az önismeretre, hogy meghaladhassa a mind fenyegetőbb válságot. Ha „intra muros” élünk, bezárkózva illúzióvilágunkba, süketen és vakon a kívülről áradó jajszó és panasz iránt, akkor könnyebben összeroppanunk! Helyrehozhatatlan hibának tartja, hogy a nyugati civilizáció - „a Jóistenke Kis Kivételezettjének” érezvén magát - kínosan ügyel a jogállam látszatának fenn-tartására, miközben a terroristák, pop-evangélisták, gonosztevők, egyebek szabad garázdálkodása szétmárcangolja-felőrli belső erőforrásait. Európa - az „intra muros” Nagy Laboratóriumában - büszkén hirdette (s hitte is): „az Emberlény Eredendően Evangéliumi”; s most az „extra muros” vadak sátáni erőként törnek rá, az „Elrettentő Fegyver” kilövőgombján tartván mancsukat. Idegen metszésű szemeik nem értik meg majd papírszignáljainkat, s ha civilizációnk összeomlott, azt sem fogják tudni: Répának vagy Eu-Rópának neveztek-e valaha bennünket.

Az „ellenpont” - ‘Junior’ Hatar - rosszallja, hogy ‘apja’ Spenglerrel, a halálmadárral ért egyet; ő elutasítja magától ezt a szemléletet („az öregúr jeremiádjából nemigen lehet kivenni, mi fáj neki - hacsak az nem, hogy mindez már az én nemzedékemnek hallótávolon kívül van”). Az utolsó fejezetekhez már nincs is hozzáfűznivalója, így az ‘apa’ azt a következtetést vonja le: ez a nemzedék (is) csak *élni* akar, *túlélni*, *bármi* áron, még ha ez a túlélés a személyi szabadság, az önrendelkezés jogának feladását jelentené is. Tehát az „intra muros” hadállását nem adja fel! Gyávaságában (vagy inkább meghunyászkodásra képes anti-bátorságában) bízik, s ez az őskeresztény mártírok heroikus gyávaságára emlékeztet: hisznek benne, hogy térítő erejű hitükkel magukhoz tudják szelídíteni ellenségeiket (lerohanóikat).

E hittel szembeszállni oktalanság volna: a még tapasztalatok nélküli nemzedéknek ugyanúgy el kell indulnia a saját útján, mint elődeiknek kellett egykor, s mire az út végére érnek, az ő illúzióik is szertefoszlának majd.

Ezért az ‘öregúr’ *Bolhaköhögés* címen rövid epilógust fűz művéhez, melyben szinte restelkedve kéri olvasóit: ne vegyék komolyan e keserű képet világunkról („Tekintsétek kérlek, e könyvet egy bolha köhögésének”). Arról azért mégsem mond le, hogy intsen bennünket: keressük időben az orvoslás módját. Legyünk keményebbek, „rómaiként” próbáljunk felülkerekedni belső válságainkon („a te mesterséged, római, az, hogy uralkodj!”) - különben a „barbárok” körülzárnak, felkoncolnak, biológiaiilag túlszaporodnak bennünket.

Politológiai pamflet? Intellektualizált dialógus-formában megírt esszéregény? Nehéz eldönteni a műfaját. Mindenesetre olyan absztrakt, cselekmény nélküli csontvázát kapjuk itt a XX. századi társadalmi-emberi folyamatoknak, amely alapján az ezredvég minden ellentmondása értelmezhető. Ha realitásnak tudnánk elfogadni, talán még lenne esélyünk a menekvésre és a gyógyulásra. De mi mindig szeretünk megszokott vagy újabb keletű illúzióink fedezékében élni, így „intra muros” pszichózisunk bármikor végveszélybe sodorhat bennünket. Ha nem vigyázunk, ha nincs fülünk a „hallásra”...

Aurora Ezoteriák, London, 1978;
Pannon Könyvek, Budapest, 1991.
in: Antibarbarorum Libri, I. k. 11-178. p.
Argumentum K. Bp. 2001.

A „hatarológia” elméleti megalapozása

ÖZÖN KÖZÖNY

„E vaskos könyv jó részét igazában nem én magam írtam, hanem egy fiatalember nyeregképájában találtam. A fiatalember az 1945-ös ideológiai harcokban esett el, de különös szerzet lehetett, mert alighogy leterítette a golyó, felkelt és továbbment.”

„E lmélkedés az elmélkedésről, mint önmaga tárgyáról”, számtalan létproblémáról s az élet fiziológiás alapjairól - határozza meg a szerző e vaskos opus műfaját. Nem tudományosan rendszerezett filozófiai munkának szánja tehát művét, amely merev szabályokba szorítja, típusokba skatulyázza a jelenségeket; sokkal inkább olyasfajta intellektuális létfeldolgozásnak, amely a hallatlanul gazdag filozófiai ismeretanyag és az elementárisan megélt élettapasztalatok szintéziséből született. *Egyedi*, egyszemélyes világképet ismerhetünk meg belőle (ezért *művészi* alkotás), amely azonban minden pontján az *Egyetemesség*hez kapcsolódik, új felfedezésekkel gazdagítja a filozófiatörténetet is (ezért *filozófiai* mű). Az író nem az a kérdés foglalkoztatja elsősorban, hogy *mi* a lét, hanem az, hogy *hogyan* éli meg az ember, *hogyan* viaskodik - az univerzális közöny közegében - sorsa buktatóival. Egységben látja és láttatja a multiverzumot, otthonosan mozogva múlt és jövő dimenziójában. Az empirikus valóságszintet a „lét-tükör” fényében vizsgálja, s átvilágítja az emberélet labirintusának minden zegét-zugát. Az *ontológiai kíváncsiság* velünk születik - véli, ez készíteti a gondolkodó embert szüntelen arra, hogy létünk eredetét, célját, értelmét kutassa.

„A bölcselet privilégiuma a tanácstalanság” - vonja le az író a konzekvenciát az egész életét átszövő filozófiai bűvárkodás alapján. Ő, aki ifjúkorában filozófusnak készült, s átrágtta magát azon a több tonnányi betűhalmazon, amit az emberiség e tárgyban évezredek során felhalmozott - élete alkonyán elérkezettnek látja az időt, hogy némiképp átrendezze-átrostálja, esetleg más megvilágításba helyezze mindazt, amit hajdanában gondolt az életről és a valóságról. Bizonyos vonatkozásokban le is számol ifjúkora illúzióival, s racionálisabban, a bio- és pszichofiziológiai jelenségek mélyére fúrva veszi szemügyre magát az „életjelenséget”, amely minden élőben - az intellektuális megfontolások nélkül, vagy akár azok ellenére is - leküzdhetetlenül működik.

A monstrum kötet tizenkét fejezetből áll, bőséges jegyzetanyaggal, valamint a kommentárként hozzáfűzött Appendix-szel kiegészítve. Precíz név- és tárgymutató könnyíti meg a tájékozódást. A lapszéli kiemelések, utalások világossá teszik a szövegösszefüggéseket, lehetővé teszik az előre- és hátrautalások nyomon követését ott is, ahol az író netán kissé „elkalandozna” tárgyától. Nemcsak az európai, hanem az indiai bölcselettörténeten, a buddhizmuson is végigpásztázva, határozottan kijelöli azokat a gondolkodási csomópontokat, amelyek eszmélkedését meghatározták, vagy amelyek ellenében a maga világlátását kialakította.

Határ Győző nem kínál „receptet” az ember(iség) bajaira, hiszen tudja: ez kívülesne mind a művészet, mind a filozófia kompetenciáján. Ugyanakkor antropocentrikus (művészi) látásmódját megőrizve, olyasfajta humanoid tudásrendszert ad át, amelynek segítségével könnyebben

megbirkózhatunk saját létproblémáinkkal. Arra tanít, hogy a ráció, az értelem segítségével próbáljuk felmérni parány-voltunk jelentéktelenségét a Világegyetem nagy összefüggés-rendszerében, s tekintsünk szerényebben saját „világátalakító” képességeinkre, lehetőségeinkre. Nem mi határozzuk meg a természetet, a természeti törvényeket - hanem azok határoznak meg bennünket.

„Egyháztalan, hazátlan ember voltam, vagyis gondolkozó” - jellemzi önmagát. Olyasvalaki tehát, aki a szellemi függetlenséget kora ifjúságától fogva többre becsülte bármiféle közvetlen „életérdeknél”. Eliszonyodva a vallás „térítőparancsától”, megundorodva a magabiztos marxió-ták „egyetlen igazságától”, kezdettől fogva ironikusan szemlélte a „hívők” bálványimádó szertartásait, s nem volt hajlandó engedményeket tenni semmiféle „emberisten” hatalmi-politika-i, illetve művészeti manipulációinak. Sohasem akart „magyari módra” saját piedesztálján munkálkodni (együtt a kórusban éneklő sarlatánokkal). Nem pusztán íróvá akart válni, hanem azzá, „ami azon túl következik”: nem az élet „leírására”, hanem „értelmezésére” törekedett. Nem azokhoz kívánt (és kíván) szólni, akik „búfelejtést-menekülést-vágyolgást” keresnek s várnak az irodalomtól, hanem azokhoz, „akik erőt vesznek magukon, és bölcs egykedvűségükben szembenéznek a valóval”. Számukra talán - észrevétlen - „mindennapi táplálékká válhat ez a könyv”.

A tradíció legősibb gyökereit számba véve, az író nem a görög („ismerd meg önmagad!”), nem is a kínai („valósítsd meg önmagad!”) életparancsot vallja sajátjának, hanem az indiait („felejsd el önmagad!”); hiszen az emberi tudat csak úgy válhat a kozmikus tudat (a „dharma”) részévé, csak úgy ismerheti fel a Kháoszmosz működési törvényeit, ha képes kikapcsolni Ego-ját, és felfelé tudja tenni individuális érdekeit.

A multiverzum őselvének Határ Győző a *rezonancia*-törvényt tekinti (az egy-fázisban lévő kinetikai energiák összeadódása, az ingák együtt-ingázása, a keringő korpuszculák együtt-pörgése). Ez az elv érvényesül a nyelv felépítésében, az ember fiziológiás életjelenségeiben, „a Világfárról az univerzum titkait szedegető éhségében” éppúgy, mint a Kozmosz működésében. „A bölcsélet legezoterikusabb elvontságai is közel vannak a dajkadal ritmikus lüktetéséhez”. A bio-szféra megtartó elve „*az élettani szolidaritás*”: sok milliárd sejt szimbiózisára, pontos és összehangolt együttműködésére épül az emberi szervezet és a Kozmosz Rendje. Az író *az élet iránti affinitást* magát is elsősorban biológiai eredetűnek tartja: az „egészség-gyönyör” (bukolikus) reflexei vezérlik és határozzák meg az emberi tapasztalatszerzés útjait. A *humor* (eredeti jelentésében: életnedv) átjárja az érzékelés minden csatornáját. Ifjúkorában az ún. „talamusz-elméletek” csodálója volt: az „érző szervet”, „e szakadatlanul buzgó energiaforrást” tekintette pszichofiziológiai életműködésünk szervező motorjának. Később azonban felismerte az idegélettan rendkívül differenciált önszerveződési folyamatának áttételesebb voltát. „Egész testünkkel gondolkodunk” - véli -, és nem egy speciális „érző szerv” szabályozza környezetünkre adott reflexválaszainkat.

Ugyanakkor mindmáig jelentős szerepet tulajdonít mind az erotikus, mind az erre ráépülő szellemi-metafizikai élményfolyamatban a gyönyörérzetet jelző hasüregi Napganglionnak, a *plexus solaris*nak. Az „isten-élmény” (egyfajta Végtelenség- és Tökéletesség-érzet), az Unio Mystica, az istenséggel való egyesülés transzcendens átélése is voltaképpen részint innen ered, az Énekek Éneke boldog extázisától Avilai Szent Teréz, Szent Brigitta, Boldog Ágnes és a többiek szellemi révületéig. Az erotika „formátlan ösingerületeit” általában véve is a mitikus látásmód fontos forrásának tartja: *Erosz Kozmokrator*, a Világteremtő Erő Uranosszal, Gaiával és Tartarosszal egyidős. A mítoszok alaphelyzetei (ideértve a keresztény misztikát is), a vallások kultikus szokásai, sőt a hominoform istenképzetek is sok tekintetben az erotika-

élményben gyökereznek - a dionüszosz-ünnepek mámorától az angyalok karának légies víziójáig.

Ezzel összefüggésben és ezt kiegészítően az író a *phototaxizmus*nak tulajdonít fontos szerepet az emberi tudat differenciálódásában. Az *optikus reflexív* túltengése következtében a *fénytartomány* túlzott jelentőséget kap gondolkodásunkban (a mitológiai ősképektől, a Fény-Sötétség polarizációjától a morális értékfogalmainkat meghatározó szimbólumokig: a Fényt a Jóval, az Istennel, a Hatalommal, az értékkel társítjuk, minden evilági és metafizikai Magasrendűvel kapcsolatba hozzuk). „Metaforikus értelemben akár ‘fénybogaraknak’ is nevezhetnénk az emberlényt - írja -, mert jóllehet organizmusunkban nincs fénykibocsátó áramtelep, tudatunk építményeiben túlteng a fénytartomány”. A „megvilágosodás”, a gnózis voltaképpen az Élő - teremtetlen - Fénnyel való szellemi egyesülés. Minden vallás középpontjában a Fényárasztó Istenség áll, ki az Örök Fényben lakozik, s a bűnbánó az ő lesugárzó fénye által tisztul meg, nyer bűnbocsánatot vétkeiért. Az isteni Jelenlét ragyogó aureolájában tündökölnék a szentek s az angyalok stb. Határ Győző érzéksalódásnak, az optikus reflexív túlzó játékanak tartja magát a vallásos érzületet, a vallási élményt. Racionális gondolkodó lévén, világosan elhatárolja a fiziológiás érzéksalódást a valóságos tapasztalati világ reális mozzanataitól.

Az idegi szervezés önészlelésével hozza kapcsolatba *tér- és időérzékelésünket* is. Számba veszi a különféle időelméleteket (Arisztoteléstől, Platóntól kezdve Bergsonig, Samuel Alexanderig, sőt Heideggerig, aki végül is „kincses titkát” magával vitte a sírba, hiszen *Sein und Zeit* című főműve torzó maradt). Ő maga egyikkel sem azonosul, hanem úgy véli: időérzékelésünk alapja „az az önészlelt, szervült tapasztalat, hogy ‘bennünk’ (*idegrendszerünkön*) egyszerre csak egy ingerjáték lehetséges”. Vagyis „a személyiség alapintegrátorának az ‘időrezen’ át érzékelt jelenlét-kontinuuma az, amit létnek nevezünk”. A *tér: egymás-mellettség* (egyszerre érzékelünk több dolgot); az *idő: egymás-utániség* (múlás). Ugyanakkor az idő-fogalomba egyaránt beletartozik az „egyszerre” és az „egymásután”; egymásba „átömlik” a kettő (*téridő*). Valószínű, hogy az előbbi (a térérzékelés) az elsődleges; így a filogenetikai sorban az időérzés a magasabbrendű és a bonyolultabb (bizonyos állatfajok - pl. a gyíkfélék - „örök jelenben”, a *tengés* állapotában élnek, múlt- és jövőtudat nélkül). A Kozmosz sem ismeri az Időt, az emberi tudat e találmányát - „teng” az „özön közöny” létállapotában. Plótinosz szerint az istenség állandó metafizikai jelenben él, ezért nem is érez(het) részvétet a halandók iránt. Spinoza úgy véli: az „öröklét”, az örök állandóság nem ismer(het)i a múlás fájdalmát. Ezért a részvét a világegyetemnek „nem természete”: humanoid kategória, mi alkottuk meg, hogy könnyebb legyen elviselni „múlándóságunkat”.

Bennünket, halandókat épp az Idő („végeességünk” tudata) készítet arra, hogy keretet (és tartalmat) adjunk életünknek. A határi felfogásban az agresszív *életakarát* (ami némiképp a nietzschei „Hatalomra törő akarattal” is összefügg - bár az idősödő író egyre kevésbé osztja ifjúkori bálványa nézeteit) valójában ugyanabból a forrásból fakad, mint az *életigenlő dionüszoszi mámor* (a „bukolikus gyönyörérzés”). Csak az él, aki „igenli az életet”, „igenli és szereti igenlő társait”. Épp ezért - véli az író - csak azok tudnak hangot adni minden valaha-élt ember *közös* tapasztalatának, akik ráleltek a *biologikum hermetikus, trizmegisztoszi parancsára*. A táplálkozás-alvás-fajfenntartás létimperatívusza alól senki nem vonhatja ki magát büntetlenül („bűnhődése” az ezt követő betegség, a szervezet egyensúlyának felbomlása). Ugyanakkor ha életünk pusztán ebben a dimenzióban zajlik, nem emelkedhetünk túl az „animalkuluszok” szintjén.

Határ Győző harmadik jelentős gondolati novuma (az optikus reflexív túltengésének, valamint az Idő-élmény „egy-csatornás” egymásutániságának tudatosítása mellett) az *ÉN-szindróma* mibenlétének újragondolása. A *Létegyész* özön-tengerében mit jelent az Ego-parány élete, amely

az Idő-dimenzióban elpereg? Mindnyájan be vagyunk szöve Maya fátylának szövetébe - hangoztatja - „egyetlen jelenség van csupán, s ez magába foglalja a világjelenség egészét”: a létegeszt. A jelenségvilág „tengerző túlzásából” egy pillanatra - mint magasba csapó hullám - kiemelkedünk: „a biológiai Stradivariuszon felfeszül az autentikus ÉN”. Megszervezzük „ego”-nkat, örök párbeszédet folytatva belső, vitális késztetéseinkkel és a külvilággal. A Létegeszre irányuló kíváncsiságunkkal magunkra hagyatva, külső („isteni”) segítség nélkül kell alakítanunk életünket. Az ÉN-szindróma egyszeri és megismételhetetlen tünetnyaláb - halálunkkal szétesik. Az író (már) nem hisz a plótinuszi „emanáció”-tanra épülő, Jacob Böhme által kidolgozott (és sokak által mindmáig éltetett) „szikorka”-elméletben, amely ifjúkorában olyannyira elkápráztatta tetszetős csillogásával. Nem gondolja, hogy „halhatatlan részünk” - az isteni szikorka - túlélné halálunkat. Épp ezért nem hisz a buddhisták „létforgatagában” sem, abban, hogy személyiségünk lényegi összetevőit „karmikus adósságainkkal” együtt továbbvinnénk következő életünkbe. Az önérvényre emelkedés „engedetlen” vágya - a „létbűn” - számára nem „bűn”, hanem velünk-született természetes kíváncsiság. Elhatárolja magát az egész neo-platonista iskolától, s úgy gondolja: Arisztotelészhez kell visszatérnünk, ha a létezés alapkategóriáit meg akarjuk érteni.

Az *Özön Közöny* keletkezéstörténetéről így vall a szerző: soha, egy pillanatig sem az volt a célja, amit recenzensei feltételeztek, hogy a bölcsélet-történetet végigjárja átértékelés/újrabesorolás céljából. Nem azért írta művét, hogy földigiliszta módjára befalva-megemészte a talajt, amelyben lakozik, s annak mintegy végére érve, eljusson a filozófiai gondolkodás valamiféle „mai állapotáig”. Könyvével hármas konkrét célja volt:

- (1) amint azt az *Életút* lapjain maga kifejti (III. k. 340-44. p.), Akvinói Szent Tamás *scintillája*, Eckehart Mester, Johannes Tauler, Jacob Böhme *Fünkelein*-teorémája óta Whitehead-ig és Samuel Alexanderig bezárólag a legcsábosabb mestergondolat a *szünthereszisz* elmélete volt. Az ember: „szikorka”; amaz „isteni szikraparány”, amellyel az istenség önmagára visszanéz és rajta keresztül szemléli önmagát (mondhatni, nélküle nem is ébredhetne tulajdon létére). Szerzőnket - fiatalsága óta - izgatta, foglalkoztatta ez a gondolat, sokáig bűvöletében élt, míg azután érettebb fejjel rá kellett jönnie, hogy az mindenestül hamis. A könyv egyik célja tehát: e káprázatos, de végképp hamis elmélet lebontása, lerombolása.
- (2) Rámutatni az optikus reflexív túltengésére filozófiában / teológiában. Az ún. „Fénytartomány” ambivalens, megtévesztő szerepére, kortikálisan vakító roncsolására, amelyet mohamedán szufik és keresztény eksztatikusok, hindu arkhátok és ókori miszterozófusok az „istenséggel” tévesztenek össze, illetve azonosítanak. Felismerései, amelyekkel a tudomány eddigi eredményeit gazdagítja: elmeműködésünk protagonereitása, s belőle következően: a megismerés szervült határainak tudatosítása. A jelenségvilág plasztikus, láttató metaforája az *Alvearium Magnum*, amelyben a Khaoszmosz egyetlen, egyszeri és önlebontó törvénye, a *dègringolade* érvényes csupán.
- (3) Időelmélete, amely teljesen szakít a mindmáig Ágostonra támaszkodó időelméletekkel és az idő-kiterjedés keletkezését az idegrendszer szerkezeti adottságaira, adott szenzorok működésére vezeti vissza.

Szerzőnk tehát könyvének igazi célját ebben a hármasságban jelöli meg és nem abban, hogy filozófiai „revüparádén” felvonultassa a bölcsellettörténet óriásait, vagy mestergondolataikhoz való hozzáállását, illetve viszonyulását - ezt ugyanis mindenki elvégzi, aki a filozófiatörténeten végigzarándokol.

Fölöslegesnek érzi a Sextus Empiricus óta koronként esedékes „wittgensteiniádákat”, miszerint fogalmaink elégtelenek a „kimondhatatlan” megközelítésére. Nem ért egyet a misztikusokkal-exztatikusokkal sem, akik „földöntúli” (transzcendens) élményeiket „ultranyelven” (rejtjelesen) közvetítik. Szerinte a filozófiai gondolkodás lényege a *kétkedés*: csakis ez vezethet a már ismertek meghaladására. Osztja Whitehead nézetét arra vonatkozóan, hogy az újkori filozófia története alig több, mint végeérhetetlen lábjegyzetek tömege Platónhoz, aki viszont Szókratésből, illetve a preszokratikus hagyományokból (Parmenidész, Herakleitosz, Eleai Zenon stb.) merített. Elhatárolja magát Nietzsche - majd az ő nyomában Heidegger - heroikus-nagyromantikus „Übermensch”-pózától is, hisz ők még - komolyan véve azt a humanista dictumot, hogy „az ember a dolgok mértéke” - egy új, a mainál jóval „szellemibb” világ előképének megrajzolásán fáradoztak. A valóság azóta minden ábrándképet érvénytelenített az emberiség humanizációjával kapcsolatban: egyre inkább az „elbarbárosodás” felé tartunk.

Az ezredforduló küszöbén ki törődik már a „homo humánus” ideájával? - teszi fel a kérdést lakonikusan az író. „Az emberiség milliárd-számra összetelepült özön-hüllő planktonja” mint hangyaboly, megszervezi önmagát a különböző konkrét (vegetatív) feladatok ellátására, s „a begérszerelt boldog milliók a Civilizált Gyámállam önkéntes alattvalóiként” lelkesen hajtanak fejet a Mindenkori Nagy Manipulátor előtt. Nem Platón *Politeia*-ja, hanem a természetársadalom erősen hierarchizált kasztrendszer a minta. Az író - a XX. század tapasztalataival háta mögött (amelyben lassan évet töltött!) - meg van győződve arról, hogy „az emberiség természetes állapota a diktatúra”, amelynek kontinuum a rövidebb-hosszabb megszakításokkal mindig helyreáll. „A rovarok világkorszaka következik” - amint azt Herbert Spencer már a múlt század végén megjósolta. „Az özönhüllő alsó gerincszeletein (metameriáin) élők” - az ideológusok, a közéletcsinálók - újra- és újragerjesztik ugyan a tömegben a haladás-illúziót, de a felsőbb szintek lakói már rég tisztában vannak vele: „istennél a kegyelem! (vagy ott se)”. A diktatúra - kis szünetekkel - mindig újraképezi önmagát.

Az író feltárja azt a folyamatot, hogyan vált az európai filozófia „Ancilla Theologiae”-ből lassan-fokozatosan, hosszú évszázadok szabadgondolkodóinak ostroma alatt „Regina Scientiarum”-má; hogyan lazította fel a skolasztika zárt dogmarendszerét a beszivárgó görög és arab szellemi hagyomány; hogyan irtotta ki az egyház saját kebelén belül a „másként-gondolkodókat”, s hogyan szívódtak fel lassan mégis a „tévtanok”, fokozatosan a szakrális tradíció elidegeníthetetlen részévé válva. S végül: hogyan hordta ki anyaméhében az egyház az őt leromboló racionalizmust; hogyan kezdte ki a hit megingathatatlanságát a Sátán kaján árnya: a kétely.

Az ő példaképe Cusanus, aki *Az abszolút igazság felfoghatatlanságáról* írott értekezésében (1438) arra figyelmeztette követőit: a tudásra törő elmének legelőször is saját tudatlanságával kell tisztába jönnie („minél jobban megismeri tudatlanságát - tudása annál teljesebb”). S arra int: nincs „abszolút és egyetlen Igazság” sem emberi, sem társadalmi értelemben. Cusanus Falánál sokan megtorpantak a filozófiatörténet nagyjai közül, s visszamenekültek a „hit” biztonságos fedezékébe. Az évszázadok során azonban a tiszta ráció mégiscsak áttörte a dogmák börtönrácsát, s a Felvilágosodás trónra emelte a kételyt. A szkepszis azért több a hitnél - véli az író -, mert óvatosságra és alázatra int: a *Mysterium Magnum* mibenlétéről csak sejtéseink lehetnek, tudásunk soha!

Az újkori filozófia legnagyobb tettének tartja a szerző, hogy a racionalizmusnak sikerült önmagát a vallás gyámsága alól felszabadítania. A közel-keleti vallástriász (*judaizmus, judeo-kereszténység, judeo-mohamedanizmus*) hitbéli erőszakosságát (térítőparancs) „világi asszisztenciával létrehozott szellemi autodafénak” tekinti. „Magnum Labyrinthus”, az emberi szellem bámulatos ikonosztázaival felépített katedrális, amelyet a hitbéli közmegegyezés (*Consensus*

Gentium) tart fenn. „Üdvözüléstana” pedig nem egyéb olcsó practicizmusnál. Akkor már inkább az ázsiai vallásbölcselettel (*dzsainizmus-brahmanizmus-buddhizmus*) rokonszenvez: itt nem juthat egyszerű megtérés által az üdvözüléshez senki, hanem ki kell érdemelnie a „megvilágosodást” - „*ki-ki ájtatosan küzdje ki a maga megváltását!*” Buddha, az emberiség nagy Tanítója (nem pedig „Istene”!) „az arra érdemes kevesekkel” megosztja a Magasztos Lét titkait. De nekik maguknak kell elvergődniök a Tan megértéséig akadályokon, próbatételeken át!

A világot eluraló Gonosszal szemben az ember tehetetlen, védtelen; az elsátániasult viszonyok, az özön szenvedés kizárja a „Jóságos Teremtő” fogalmát. Ezért tartja az író naivitásnak a pálvallás megváltás-tanát, a teremtéssel és az üdvtörténettel kapcsolatos dogmáit. Magát Jézust, Jehosuaht is naiv álmodozónak tekinti. Az emberiség mindig is álmodott, álmaiban élt (v. ö.: a madáchi világtörténelem!). Szeretünk szellemünk, vágyaink elringató biztonságérzetében megkapaszkodni, vereségeinket győzelemnek látni; hinni abban, hogy létezett valaki közöttünk, „aki diadalmat vett a halálon”. Önvigasztalásul, bátorításul tehát álmodunk magunknak transzcendentáliát, gondviselést, üdvtörténetet.

Az író felfogása szerint a pálvallás: zsákutca. De nem kevésbé tartja zsákutcának a pragmatizmust és a vitalizmus többezer éves iskoláját sem! A vallás a túlvilági, emezek az evilági „hasznosságelvét” helyezik előtérbe, s gazdasági racionálékkal, avagy „a szent termékenységgel” óhajtják szabályozni a valóságot. Határ Győző osztja Bergyajev véleményét: „az igazság nem valami hasznos vagy célirányos dolog e földön; nem tesz szolgálatot senkinek, sőt, esetleg ártalmas és romboló a világ rendjére; áldozatot követel és megvannak a maga mártírjai”. Mégis, a racionalista gondolkodónak következetesen az Igazság útján kell járnia - önáltatások nélkül.

Ha a közel-keleti vallástriász hagyományos, euklideszi, egylépcsős transzcendenciáját félresöpörjük - vélekedik az író -, akkor kiderül: a jelenségek mögötti lét maga is csak látszat, s ha azon túl hatolunk, újabb látszatokkal találkozunk, egészen a végtelenségig. Tehát az ontológia végproblémája mindig kisiklik a kezünkéből: „*eddig és ne tovább!*” (ez Cusanus Fala). Nagarnudzsunát, a szkepticizmus fejedelmét (II. század) idézi: „A gondolatok hombárja oly temérdek, hogy ami bennünk felferődik és képzeleteinket kivetítve teremtő erejével jelenségvilágga összeáll, hullámverése csupán annak, aminek óceáni mélysége meg se mozdul”.

Ez az „óceáni mélység” valójában az „özön közöny” közege. Ennek mibenlétét, a létezés természetét próbálja körvonalazni az író az *utolsó két fejezetben*, anélkül, hogy meghatározásait „véglegesnek”, netán „egyedül igaznak” tekintené. Úgy gondolja: a filozófiából mindenképpen ki kell iktatni a hit, a vallás elemeit, elismervén, hogy *a vallás* lényeges - és lényegi! - emberi szükségleteket elégít ki, de *nem bölcseleti* kategória! A gnosztikusok, misztikusok kései utódai: a százszámra burjánzó szekták jelenkori szellemi bóvli-áruja álbölcseletével csak megzavarja az embereket. Nem kell mindenáron a transzcendenciában keresnünk a vigaszt, a megnyugtató választ életünk értelmére. A „*halálközeli lét*” állapotában, amikor lassan elfogy körülünk „a szellemközösség istállómelege”, az író arra int: ezen a ponton *mindenki magára marad életével, emlékeivel, élete értelmével*. A középkori „haláltánc” valójában az ifjakkal szólt figyelmeztetésül („*memento mori!*” - tudd, hogy életed véges, ne kótyavetyéld el hiába-valóságokra!). Az öregek már más dimenzióban élnek: számot vetnek önmagukkal, s lélekben felkészülnek az előttük álló utolsó nagy feladatra, amelynek megoldásában senki nem segíthet. „A végmagányban a feladatnak nekigyürkőzve, úgy érhetjük el a végelnyugvást csupán, ahogy a világosba-ugrásnak nekigyürkőztünk: anyaszült-egyedül”. A távozás képeje: a csonkig égett, hamvadó gyertya *kilobbanása*. Halottaink „bennünk élnek, ha élnek, valámig élnek”, ha mi nem éltetjük őket, „az özön-közöny ürhidegében hullton-halatkoznak”. Ha gyertyát gyújtunk értük: „szeretetünk felidéző erejét” árasztjuk rájuk, s ők hálásak ezért: „*íme élek teáltalad,*

megélek tebenned és megismétlem halálomat, mikor a te-gyújtotta lángban ellobbanok megint”. A kegyeletre tehát szükség van, akkor is, ha nem hiszünk a „halál legyőzésében”, a síron túli létben: önmagunkért, szeretteinkért. A lét irdatlan közönyét velünk, emberekkel szemben csak így ellensúlyozhatjuk magunkban.

Az emberiség felnőtt-kora ott kezdődik - hangsúlyozza Határ Győző - ha tudomásul veszi: a *lét-paradoxonok feloldhatatlanok*. A jelenségvilág valójában nem is igényli e paradoxonok feloldását: „vidáman pereg-forgadoz” a maga ellentmondásosságában. A hurok bármely pontján elhelyezkedhetünk véleményünk, ösztöneink, hajlamaink, alkati beállítódásunk, neveltetésünk szerint, de elismerve és fenntartva a többi pont - velünk egyenrangú! - létjogosultságát. S tudomásul véve azt, hogy a *Lét* fűtül a mi emberi aggyal felállított paradoxonainkra: özön egykedvűséggel *nem foglal állást vitáinkban*. Eredendően „ártatlan”, ártatlanul közönyös, nem ismeri a bűnt és az erényt. A „jó”-„rossz” fogalompárt csak mi, emberek vezetjük be a létbe, a morális kategóriák mind az emberi tudatból származnak! Mi vetítjük ki a valóságra a vágyálmot: milyen „legyen”, milyennek „kéne lennie”, de a valóság nem olyan, mint amilyennek szeretnénk látni - tehát a mi értelmezésünkben: „rossz”. Ösparadoxonaink újra és újra felélednek - természetes állapotuk a patthelyzet. Ezért csücsülünk még mindig Cusanus Falánál - ennél tovább nem is juthatunk.

Határ Győző felfogásában nem az a filozófia alapkérdése, hogy „kik” és „milyenek” vagyunk, hanem az, hogy „mi a szerepünk a megismerés őssingerében”, s hogy a lét episztemikus ősrá-mában hol és merre helyezkedünk el. A világtünemény mibenlétén csupán szemlélődhetünk, töprenghetünk. A fogalmi rendszerépítés hívságos dolog: nincs, nem lehet tökéletes, kompakt rendszer, hiszen az emberi világban éppúgy, mint az univerzumban, minden változó, s minden kisiklik a kategorizálás alól. Leibniz megalkotta a „tökéletes világegyetem” képét, Marx a „tökéletes társadalomét” - mindkettő ábránd csupán. Eddigi fogalmainkkal nem közelíthetjük meg a multiverzum titkait. A *harmadik* évezred küszöbén, a poszt-keresztény korszakban, hozzáedződve a világban-való-árvaságunkhoz, rá kellett ébrednünk: *a protagonéus látásmód érzelmi mozzanatainak a kozmikus közönyben nincs keresnivalója*. Sem Empedoklész „gyűlölet”-elve, sem a zsidókereszténység „szeretet”-parancsa, sem a judeo-iszlám „könyörülete”, sem a buddhizmus „részvét”-felfogása nem fedezhető fel a Kozmoszban. Az ugyanis „nem emberi közönnyel fordul el tőlünk, hanem azzal, amelyről az érzések/moráliák biomorf bőrtönében elméjével foglyul ejtett ember szetetétsége, lázadozása mindenestől lepattan”. A létözön *kozmosz közönye* „összezárt, roppant háttérfüggöny módjára, sötét redőzet-ütegeivel bekerítő Caveatként zárkózik körénk”. „A közöny bennünk is jelentkezik” - hangsúlyozza az író. Belénk hatol, a bennünk fokozatosan lerakódó holt anyagban elküldi előhírnökei - lassan-lassan átpártolunk hozzá, míg végül a közöny visszaölel magába, s mi magunk is részesei és hordozói leszünk: fegyverhordozói. Az elme kihull a nyelvből, az *én-szindróma* utolsó szikrája is *ellobban*, szertehull az érzetek nyalábja, és *már nincs személyiség*, amely megszenvedje a lét elvesztésének fájalmát, elárultatását a porhüvelyben. Természetesen még ez a közöny is *emberi* diszpozíció, afféle „boci-illatú, melegtejszagú lelkiállapot”, szemben a *kozmosz közönnyel*, amelynek felőlünk éppoly kevésbé van ismerete, mint önmaga felől. Vakon gázol és pusztít, hisz nincs érdekelve a mi létünkben!

Határ Győző úgy gondolja tehát: nem az a főprobléma, hogy van-e vagy nincs isten. „Isten üzeni, hogy él és jó egészségnak örvend”: egében a vallások és a bölcséleti rendszerek még jó ideig fenntartják. Azonban a világ működésében nemhogy az ő kezenyoma nem fedezhető fel, de még „a Gonoszisten poklos gondviselése” sem. „A *kozmosz erő* irdatlan léptéke, dúlásuknak egykedvűsége láttán - ha háborgásukban tetten éri - az életföltő emberlány a protagonéicitás emberbőréből kibújhatatlan *létrémületével* nem is nevezheti őket másnak, mint *emberellenesnek*”, s szeretné megszeliidíteni, maga képére formálni, értelem-közelbe hozni az

elviselhetetlent. Mindhiába: az ember a lét torlásában csupán „a részvétlen könyörtelenség permanenciáját tapasztalja”.

Végül is mindannyian átesünk a halál „defloreáló” aktusán, mint az ősi-indián kultuszokban feláldozott Napszüzek. Mindegy, hogy mit érzünk - rettegünk-e, remélünk-e, s mit mondunk-gondolunk „az utolsó szó jogán”. „Az aszfaltba / lépcsőbe / kertbe / sírkőbe bugyolált világnak az irgalom nem természete”, „az üdv a természetben nem számos”.

„Jaj annak, aki ilyen-amolyan üdvöket elvévén, más üdvöt nem ad” - zárja monumentális eszmélkedését Határ Győző. Tehát „jaj neki”, mint mindenkinek, aki szertefosztatja az illúziókat. Ezt nem szabad. „De a nemszabad a természetnek nem természete”. Őszinteségével, kíméletlenül konzekvens racionalitásával rászorít bennünket, hogy illúziók és önáltatás nélkül nézzünk szembe önmagunkkal s lét-esélyeinkkel.

*

A marxizmus hosszú és nyomasztó szupremáciája után felszabadítónak érezzük ezt a monumentális létfilozófiai értekezést, amely mind bölcseleti, mind művészeti alkotásként megállja a helyét. Előzményeit leginkább a Madách nyomán megélnékölt múlt század végi és e század eleji filozófiai érdeklődésben ismerhetjük fel. Ekkortájt indult el néhány európai rangú gondolkodónk azon a magyar irodalom és közízlés számára „idegennek” tűnő úton, amely az empirián túli „léttitkok” ostromlásával az emberi önszemlélet határait igyekezett tágítani, a tradicionális „szemléleti”, „tapasztalati” valóságát a metafizikai „lényeg”-látással kiegészítve-felcserélve. Csupán a legismertebb neveket említjük, kiknek művei - sok-sok évi eltemetetés után - jószerivel csak az utóbbi évtizedben kerültek felismerésre: Palágyi Menyhért, Szende Pál, Schmitt Jenő Henrik, Ferenczi Sándor, Posch Jenő, Zalai Béla, majd Szilasi Vilmos, Tábor Béla, Szabó Lajos, Hamvas Béla stb. Ezek a különböző indítékú és felfogású, bizonyos értelemben egymást kiegészítő-ellenpontoszó, de a bölcelet autonómiáját, mindenféle ideológiai, vallási befolyástól mentes szabadságát egyként tisztelő alkotók inkább gondolkodói, mint irodalmi munkásságukkal tűntek ki - Hamvas Béla kivételével, aki szépíróként is jelentős. Tábor Béla, Szabó Lajos a zsidó hagyományra épít („chaszidista” bölcselők); Hamvas Béla a gnosztikus hagyományt tekinti kiindulópontnak; erre épül - felfogásában - a kereszténység. Kezdeményezéseik jórészt már a maguk korában megfeneklettek az elvont gondolkodásban meglehetősen iskolázatlan hazai közszellem ellenállásán. A „fordulat éve” után a „lukácsizmus” még nevüket is törölte a köztudatból; vagy fordítói „gályapad”-hoz láncolták őket, vagy „kiszígezték” a szellemi életből - aki pedig elmenekült (mint *Határ Győző*, kétszeri fegyház-büntetés után), annak emlékét is igyekeztek eltemetni.

A művek azonban feltámadnak és újraélnak. Határ Győző, aki „filozófus-regényekkel” kezdte pályáját (*Csodák országa Hátsó-Eurázia*, 1943; *Heliáne*, 1947; *Az Őrző könyve*, 1948 stb.), mostoha sorsa következtében végül csak a „Senex Fornicator” időszakában, élete delelőjén, önként vállalt száműzetésben teljesíthette ki a maga bölcseleti rangú szépirodalmi munkásságát, avagy: szépirodalmi rangú bölcseleti munkásságát.

Nála a *filozófia vált a művészet anyagává*: belőle - saját élettapasztalatai bölcseleti átvilágításával - szívja gondolati konstrukciójához az éltető nedvet. A világirodalomban talán leginkább H. Hesse és H. Broch, esetleg J. L. Borges alkotásmódjával rokoníthatjuk a szűzsét gondolatisággal átítató, intellektualizált anyagfeldolgozási módszerét: *esszenciális tudást* közvetít az élet természetéről, mibenlétéről. Ennek megfelelően egy áttételesebb, elvont prózaszerkezetet alakít ki; nyelve is fogalmibb - ugyanakkor plaszticitását, szemléleti eleveenségét is megőrizte.

Úgy hisszük: e mű alapjaiban felforgatja eddigi gondolkodásunkat a létről. Szembenézni kényszerít a „magunkra-utaltság” állapotának szabadságával és felelősségével - „létbevetett-

ségünk” felemelő öntudatával. Tudatosítja bennünk, hogy korrekcióra nincs lehetőség - se evilágon, se a túlvilágon. Bajainkra gyógyulást csakis a Szellem erejétől remélhetünk: a hétköznapi fogóságából az emel ki bennünket. A Szellem: maga az élő Élet, a teremtő Valóság, amelynek mi is mindannyian teremtő részei vagyunk. Életünk tehát: sors-teremtés, és nem csupán sors-elviselés! Magunk is okai vagyunk kudarcainknak-sikereinknek; életutunkat *jórészt* mi magunk alakítjuk. Így hát nem háríthatjuk a felelősséget se a „Jóisten”-re, se a Társadalomra, másokra, a „körülményekre”, ha nem úgy alakul életünk, amint azt mi magunk szeretnénk. Természetesen, a *sors-erők* (is) sodornak-visznek - de a döntés *szabadsága* mégis a mi kezünkben van! E kettő egymáshoz való viszonyáról, a sorsalakítás művészetéről szól valójában Határ Győző minden további bölcséleti műve.

Aurora Ezotériák, London, 1980, 1993
Tevan K. Bp. 1997.

„Szélhárfa vagyunk a dombtetőn.”

SZÉLHÁRFA I-III.

A RÁKÓRA IDEJE, FÉLREUGRÓK - MEGTÁNTORODÓK, ANTISUMMA

„felcsendülünk, ha a felszél belénk kap
- s messzececsengőn kicsendülünk,
ha leszáll a szélcsend...”

Egy régi gael legendát idéz az író a tengerparton sétáló Plektrudisz ír királyleányról, aki mint különös hárfadallamot, megigézve hallgatta a partravetett, kiszáradt cápacsonton átdudáló szél zúgását... Ezzel a megrendítően finom és poétikus metaforával érzékelteti életünk illékony-suhanó, megfoghatatlan voltát: valójában mindannyian „zeneszerszámok” vagyunk nálunk magasabb sorserők kezében. S vajon az a dallam játszódik-e rajtunk, amit mi szeretnénk? amire vágyunk? Küzdelmeink, megpróbáltatásaink során „az gondolódik bennünk, ami gondolódik”; de biztos-e, hogy az *történik* velünk, amit mi akarunk? s tudatában vagyunk-e igazán terveinknek, szándékainknak? „Vajon tudja-e a hárfá, mit muzsikál össze s hogyan komponálja a magáét a szél véletleneiből? Előre kiterveli-e a témát, a feldolgozást, amikor szellő se rezdül; s egyáltalán, ha csak rábizza magát a felszél ötletszerűségeire - van-e a hárfának a hangról képzelet? S mi, akik elmélázva hallgatjuk e zenét - kihalljuk-e belőle, mimondó a szél? s vajon jól értelmezzük-e rögtönzéseit?”

Olyan költő gondolkozik így a rejtetten szövevényes s titkokkal teli emberi sorsról, akiben nemcsak saját élettapasztalatai, hanem a szellemi-filozófiai ismeretek is költészetté szűrődtek; aki átrágta magát a bölcsellettörténet többezeréves és többezer-kötetes anyagán, hogy eljusson (visszajusson) az egyetlen fontos kérdéshez: *mi is az ember?* - sárból gyúrt földlány, avagy szellemi léthordozó? *S mi az élet?* - értelmes, maga után nyomot hagyó erő, avagy csupán egy fuvalom, egy barázdányi hullám az özön közöny porsivatagában?

A háromkötetes mű az író eredeti szándéka szerint „jegyzetkiegészítés” az *Özön Közöny*-höz; az ott felvetett alapkérdések továbbgondolása, új szempontokkal való bővítése. Minden kötet két-két könyvből áll, egy-egy korábbi problémakör köré koncentrálva (az Idő, a lélek-elméletek, a fényérzékelés túltengése szemléletünkben, a racionalizmus kicsírázása, majd „kiugrása” a hitből, az özön közöny szerkezetének árnyaltabb bemutatása stb.). Az egészet egybefogja és líraian lezárja a *Szélhárfa* c. zárófejezet, amelyben aforizmák-versek-álomszövegek szövedékébe vegyülve „lélekharangjáték”-ként csendülnek vissza a korábbi művekben - itt-ott többször is fel-felbukkanó - súlyos gondolatok: mit is tart az Élet természetéről egy már-már távozni készülő?

Mint egy szellemi katedrálisban: a hét könyv egységes, zárt rendszert alkot. Talán a hetes szám szimbolikus - hermetikus - értelmére is gondolhatunk: a léttitkok faggatása történik itt mindvégig. Mint egy izgalmas regényben, amelynek azonban pusztán gondolati anyaga van, haladunk mind mélyebben és mélyebben előre a „megismerés” felé. Az arányos, szinte mérnöki precizitással kialakított szerkezetben (nemhiába szerzett építészmérnöki diplomát ifjúkorában a

szerző!) kiegyensúlyozzák és ellenpontozzák egymást a sokszor egymásnak is ellentmondó, ugyanakkor egymást kiegészítő, az olvasóban egyfajta szintézis kialakítását inspiráló gondolatok. Épp ez a fegyelmezett architektúra teszi lehetővé, hogy viszonylag könnyedén eligazodjunk az egyébként rendkívül nehéz, ismeretanyaggal és csapongó reflexiókkal túlszűfolt szövegben. Az ontológus-író a legfőbb alkotói erénynek „a végső tömörségre törekvést” tartja - s ennek csak látszólag mond ellent a mű vaskossága, hiszen szilárd belső motívum-háló fogja össze a részleteket, s egyetlen építőkövét sem emelhetnénk ki anélkül, hogy az összhang ne sérüljön.

Határ Győző nem biztos abban, hogy szokatlan léptékű és jellegű, „nem az ismert morzsolgatnivalót ismételtető, nem a törzsi siboletet hajtogató” műve hazájában széleskörű olvasótáborra talál; mégis reméli: „a magyar irodalom perzisztensen kamasz közszelleme” ellenére is akad majd, akit ezek a lételméleti kérdések érdekelni fognak. Ezért mondja a magáét „várásának”-szerűen (s ebben van rokonsága irodalmunk korábbi nagy szellemeivel!); hiszen tudja: senki úgy nem élhette-érezhette át a „tengerző lét”-nek az ember iránti közönyét, mint ő, akinek ifjúkori álmait sorra lefejezte a történelem, s aki végül majd’ negyvenévi emigrációban még potenciális hazai olvasóitól is kényszerű elszakítotttságban él. Tapasztalatai arra tanították: a Jó sohasem győzheti le a Rosszat. Tisztában van vele: a XX. századi ember(iség) már nem bízhat az „isteni gondviselés” működésében; hozzá kell(ett) edződnie ahhoz a „megszemélyesíthetetlen” rettenethez, amely minden pórúsát átjárta, reményeit-illúzióit sorra lekasabolta. S most már, az ezredfordulón, bele is törődött (törödtünk!) a létrettenet morbiditásába, s mintegy „önvédelemből” egyfajta derűs közönnyel szemléljük önmagunk s a többiek vergődéseit, szembenézvén az egyetemes közöny áttörhetetlen falával...

Az *első* kötet (**A rákóra ideje**) az Őzön Közöny két alapproblémáját gondolja tovább (I. könyv: *Az idő*; II. könyv: *A bölcselet haszontalansága*). Maga a kötet cím először is szürrealizmusával lep meg: mi az a „rákóra”? Azonban csakhamar magyarázatot kapunk rá - valójában egy nagyon is konkrét kép többsikü absztrakciójáról van szó. Az író valamikor a madridi királyi palota óramúzeumában látott egy rákot formázó furcsa órát, amelynek számlapja a tor közepén aranylott, mutatói - a rák ollói - pedig az időtengelyen egymással szemközt haladtak: egyik a *Jövő*, másik a *Múlt* felé. A zenélő csengettyűk minden órában pontosan elütötték az időt (a *Jelen*-t). Mintha az Élő Egy, az Örökkévalóság időtlenségét jelképezte volna a mutatók találkozása: az Abszolút Jelenben az Abszolút Múlt és az Abszolút Jövő egységét. Don Felipe herceg, az óra egykori tulajdonosa, gyűlölte az Idő előrenyargalását, szeretett volna a múltba temetkezni - azzal áltatta hát magát, hogy az ő életideje hátrálva halad. S valóban: a rákóra látványa azt a meghökkentő képzetet kelti a szemlélőben, hogy a kortexen (is) megfordítható a múlás vektora; s akkor a Mútból sorra előlépnek élményeink, emlékeink - valóságosan is (!). Hiszen mindaz, amit hajdan elraktároztunk, meg is van bennünk: hat a Jelenben, alakítja a Jövőnk. Végül „visszajutunk” a gyermekkorba, s rádöbbenünk: akkori élményeink határozták meg mindvégig személyiségünk alapjait (valójában már Proust feltárta ezt *Az Eltűnt Idő*...-ben!).

Az idő-elméleteket már az Őzön Közönyben számbavette az író, itt most inkább az idő-*érzékelés* és az idő-*múlás természetét* kutatja. Az Idő lefoszlatja a maya-fátylakat mind egyéni, mind emberiségszintű tévedéseinkről; utólag világosan felismerhetők, rekonstruálhatók azok a téveszmék, amelyek egy adott korban mint „közmegegyezés” működtek és befolyásolták az emberi (egyéni és történelmi) világlátást. Az „igazságot” leginkább azoknak sikerül megközelíteniök, akik (akár életkoruknál, akár élethelyzetükénél fogva) képesek kivonni magukat a különféle kor-illúziók rabságából, s túljutottak azon, hogy világmagyarázó kísérleteikbe a „világmegvált(oztat)ás” szándékát rejtse.

A modern kor valójában az ember(iség) „*haladás*”-*illúziójának* áldozata - hangsúlyozza Határ Győző. Minden nemzedék az örök (biológiai) hódítás programjával indul: azt hiszi, képes lesz „különbet” teremteni, mint elődei; aztán saját „aknamezőire” fut: szembe kell néznie azzal, hogy egykori álmai - az új nemzedék képében - ellene fordultak. Valójában minden vallás, filozófiai rendszer, ideológia stb. életideje limitált. Nem azért, mert amit az emberiség „igaznak” vélt, egyszer csak „hamisnak” bizonyul, hanem mert kikezdi a „neuron-korrózió”: amiben tegnap még ezrek hittek, az mára már ugyanezen ezrek szemében - naivitásnak látszik. Így „halad”, azaz mozog előre az Időben maga a Történelem. Az utókorra maradó tárgyi emlékek, könyvek, szekrényekben őrzött rekvizitumok alapján aztán a későbbi korok tudósai rekonstruálják a múltat: az Időből kihullott nép vallását, államformáját, tabuit, értékrendjét: kultúrkinccsé válik a letűnt élet. Végül az is szétporlik: „valahol-valakik-valami volt”-tá bizonytalanodik, s minden alásüllyed - mint tenger-elnyelte földrés - az emberiség emlékeztének homályos mélyrégióiba.

Az író nem áttatja önmagát (sem bennünket) azzal, hogy az élet-felvetette problémák valaha is megoldhatók (lennének, lettek volna). Minden egyed - és minden nép - saját téridejének „létrácsába” zárva kell hogy kiépítse szellemi „koordinátarendszerét”, amely megkönnyíti számára a létben való tájékozódást, a létfeltételek számbavételét; ugyanakkor e létrácson belül folyamatosan keletkeznek az új és újabb problémák, amelyeknek a megoldására irányuló „vágy-örület” új és újabb ideológiák teremtését indukálja. Az *univerzumban* egyszerre van jelen múlt és jövő - tudatosítja bennünk, rendkívül alapos fizikai-filozófiai-fiziológiai búvárkodásra alapozva felismeréseit. Mi, emberek azonban - élettani sajátosságainknál fogva - egyetlen Idő-síkon élünk. Az Idő számunkra kronológiai „rendező” fogalom (a múlt eseménytömegét általa rendezzük el). Neurobiológiai adottságunk, hogy az idegrendszerünk egészen egyszerre csak egy ingerjáték játszódhat le; ezért nem lehet az idővektort sem megállítani, sem visszafordítani.

A *rákóra* tehát: képtelenség; a *rák-idő*: abszurd idő - nem élhetjük újra valóságos életünk, legfeljebb csak képzeletben eljátszadózhatunk a gondolattal: mi volt, mi lett volna, ha... Ugyanígy „előreacsapongani” sem tudunk, hiába tartjuk meg a vektor irányát: felgyorsítani az Időt, megismerni a Jövőt - szinte lehetetlen. Az idő - az író plasztikus képzelete szerint - süldő Unicornis: behatol a Semmibe s megtermékenyíti, „a jelen metszékén Öegyszarvúsága felszúrja a jelenségvilág membránját” és betör létünkbe. Ábrák vagyunk az Idő szövetében, belesodrott szálként létezzünk, a mintából nem emelkedhetünk ki: a jelenvalóságban élünk; a Voltat csak az (egyéni és történelmi) emlékezet tárolja, a leendő dolgok meg nincsenek egyáltalán sehol. A Jövő csupán az elme fikciója - és sohasem olyan, mint amilyennek előre képzeltük / terveztük.

A „neuron-korrózióval”, az ideológiák (a teológiát és a messianisztikus „üdvтанokat” is ideértve) limitált életidejével függ össze Határ Győző szerint az is, hogy csak a „haszontalan” (azaz utilitarista érdekekhez nem fűződő) bölcséletnek van túlélési esélye; alapvető - s hosszú távú - életproblémáinkra választ csak az ilyenből meríthetünk. Az alkotó abszolút szellemi függetlensége, az egyéni és közösségi *haszonelvűségtől való távolságtartása* a záloga mindenfajta gondolati előbbrejutásnak. Ezért az író kizár a bölcsélet fogalmköréből minden kompakt, tökéletesen lezárt gondolati rendszert, amely egy adott kor „idée maîtresse”-e köré szövődik. Így az ő felfogásában a Szent Tamás *Summá*-ja, a buddhizmus proto-agnoszticizmusa, Mc Taggart ateista metafizikája, az antiracionalista Wittgenstein „*racionalizmusa*”, Whitehead panteizmusa, Bradley újrealista transzcendentáliái, Kant dualizmusa, Leibniz monadológiája, Heidegger monizmusa, Merleau-Ponty *egzisztencializmusa* stb. - mind-mind „jól egybeszerkesztett tautológiák remeklése”. Az ilyen típusú (egy-egy alapelv köré kikristá-

lyosodó) rendszerek éppoly ingatagok, mint a hitre épülők - ha egy elem meginog bennük, az egész kártyavárként omlik össze.

A bölcelet nem lehet a „végső elvek” kergetése sem (ezért tartja hamis premisszának pl. Hegel „Logosz”-át, Schopenhauer „vak Akarat”-át, Nietzsche „Hatalomra törő Akarat”-át vagy akár T. de Chardin „Szeretet”-elvét stb.). A valódi bölcelet körébe csupán az ontológiát utalja: egyedül az „haszontalan”, nem normatív, nyitva hagyja a problémákat, nem axiológikus, nem „optimista” vagy „pesszimista”, nem is „világ-átalakító”, nem manipulatív. Egyetlen elfogadható vizsgálati módszernek pedig a *szkepszist* tekinti: minden állításunk mellé azonnal oda kell tennünk a kérdőjeleket is. Egy-egy korszak magabiztos illúzióit, hamis önteltségét csak a kételkedni merők foszlathatják szét.

Határ Győző kiegészíti és továbbgondolja a fénytartomány túltengésével, valamint a különböző lélekelméletekkel - mint hipotetikus „munkafogalommal” - kapcsolatos saját korábbi felismeréseit is. Úgy véli: az optikus reflexív az agyműködés jó felét teszi ki. Elementáris hegemoniája már a születés élményében is felismerhető. Az újszülött az anyaméh sötétség-burkából „átzuhan” a fény-tágasságba (ami traumatikus megrázkódtatás: a csecsemő mintegy hat hétig nem is lát rendesen, majd fokozatosan megtanulja, hogy a fény-körvonalhoz tárgyat, a tárgy-körvonalhoz viszonylati fogalmakat asszociáljon). Az optikus reflexív a legfelső reflexintegrál mindenféle tevékenységét meghatározza. Idegélettanilag domináló volta és szerepe az agyműködésben indokolja a fény-képzetek és fény-metaforák túlsúlyát gondolkodásunkban, s ugyanígy a vallás és a költészet rendkívül gazdag fény-szimbolikáját. A serdülőkori második (szellemi) „újjaszületés” ugyancsak a fény-érzékeléssel függ össze, csak fogalmibb az elsőnél (a „tisztánlátás”: örömforrás, kinyílnak előttünk a „fény-grádicsok”, ahogy mind „világosabbá” válnak bennünk a dolgok közötti összefüggések). Harmadik (újja)születésünk a Senex Fornicator életszakaszában történik: a „szabad lengés” (a szellem saját felelősségére történő csapongása) állapotában átemelődünk az individuumon túli magaslatokba; az „Igazság”, a „Bölcsesség” tiszta Fényébe, az *objektív mérlegelő-képesség* világába. Tudatunk ekkor válik a - buddhista értelemben felfogott - *Kozmikus Tudat* részévé, a „szellemi ragyogás” átvilágítja életünk rejtett tartományait, s megértjük az Egyetemességbe ágyazódó létünk magasabb összefüggéseit.

A keresztény lélekelmélet különböző variánsait az író a fénytartomány túltengéséből eredezteti (fény-lény, tűz-lény, isteni szellet, szikorka stb.). Bár az egyház mindmáig tiltja az erről való elmélkedést („Isten titka”), maguk az egyházatyák sűrűn megszegették e tilalmat: „eredetünk” alapkérdései mindannyiójukat mélyen foglalkoztatták.

A „lélek” egyiptomi eredetű mitologizma - hangsúlyozza az író -, amely görög közvetítéssel került át a kereszténységbe és az iszlámba. Az eredeti buddhizmus pl. nem ismeri, viszont a brahmanizmus „világlélek”-ről (Atman) beszél. Ő maga sokkal közelebb érzi magához a buddhizmus harmadfélezeréves agnoszticizmusát, mint a kereszténység hipotéziseit. Felfogásában a kozmosz az érzülékenység és az önészlelékenység galaktikális szivacsa; ebben a „szivacs-univerzumban” a logosz minden szintje-fokozata-árnyalata érvényesül, anélkül, hogy bárhol összefüggő vagy személyes karaktere lenne. Bár mindannyian individuálisan különbözünk egymástól, mégis *mindannyian a kozmosz részei vagyunk (milliárdnyi pont, külön-külön centrummal*, ugyanakkor az Egésszel egylényegű). Az agnoszticizmus nem azonos az ateizmussal - hangsúlyozza az író. Isten mibenlétéről nincs, nem lehet tudomásunk, de ez nem zárja ki létét! Ugyanis a létezésnek különféle módozatai, „létformái” lehetségesek, s ezek nem feltétlenül individuálisak. Mivel e kérdésekben bizonyosságot soha nem szerezhethünk, az emberek szívesebben hagyatkoznak a „hitre”, semmint szembenézzenek a *hit-nélküliség* velejárójával: *életfelelősségükkel*.

A bölcelet azért nem juthat el végérvényes válaszokig - hangoztatja az író többször, több helyütt, nyomatékosan -, mert emberi elméhez kötött, „emberlényi, fiziológiás adottságaink rábéklyózott láncában botlogol”. Az önmagunkkal és a világgal folytatott folyamatos párbeszédben körvonalazódnak (vélt vagy valós) igazságaink. Szükségünk van az „igenek” és a „nemek”, az állítások és a megkérdőjelezések szüntelen párviadalára, dialektikus-dinamikus egymásrahatására (ami soha nem mehet el a teljes etikai viszonylagosságig, az elvtelen szofisztika csűrés-csavarásáig; inkább ugyanazon problémák többoldalú körüljárása, higgadt mérlegelése kell hogy legyen). Ezért becsüli sokra Határ Győző az egyházon belül azon bátor gondolkodókat, „félreugrókat”, akik az abszolút hit-igazságokat megkérdőjelezték, s kolostorcellájuk börtönfegyelmét áttörve, a „feltéve, de meg nem engedve”, illetve a „horribile dictu” védőpajzsát maguk elé emelve, kételyeiknek hangot mertek adni.

*

A *második kötetet* épp nekik szenteli. Első könyvében (**A hit becsülete, a térítés utálatossága**) elkülöníti egymástól azt, ami számára rokonszenves, illetve ellenszenves a vallásban; a *második könyvben* pedig számba a veszi mindazokat, akik a skolasztikán belül a racionalizmus felé egyengették az utat (**Félreugrók - Megtántorodók**). Az *Özön Közönyben* már szinte mindannyiukról szó esett, itt azonban felgombolyítja az író sorra azokat a szálakat, amelyek az egyház hivatalos felfogása alatt és mögött húzódva, valóságos rendszerré szövődtek, s lassan-fokozatosan szétroncsolták a dogmatika felszíni struktúráit.

Határ Győző a szkepszist és az agnoszticizmust védőoltásnak tartja a hitbeli „bálványimádással” szemben. A közel-keleti vallás-triász (a monoteista judaizmus, a pseudo-monoteista judeo-kereszténység és a judeo-iszlám) szerinte „vérbeli gnózis”; ugyanakkor csírájában már kezdettől fogva bennük lappangott a racionalizmus lehetősége is. Ennek bűvópatakszerű útját vezeti végig elegáns nagyvonalúsággal és tájékozottsággal. Kimutatja, hogy a teológiai „istenérvek” valójában Arisztotelész oksági és mozgási érveire vezethetők vissza, aki a létmeghatározó kvalifikátorok oksági felgöngyölítésében egy végső, sorlezáró elemet feltételezett: a „primus motor”-t, a maga-mozgatót, amit nem mozgat semmi más. Csakhogy, ha a kiinduló mozgatóra nem vonatkozik a törvény („omne quod movetur ab alio movetur”), akkor a többire *sem bizonyosan* vonatkozik, s így tucatjával lehetnek „önmozgók”, amiket nem mozgat más - ezzel viszont logikailag megdőlt az egész érvrendszer. A „végső mozgató” kérdésében tehát csakis a hitre hagyatkozhatunk; a hit viszont: *kegyelem* dolga. Ezt nyilván már Arisztotelész is megsejtette, még inkább az érvet tőle átvevők: Avicenna, Maimonidesz, Albertus Magnus, a Doctor Universalis, valamint az ő tanítványa: Aquinoi Szent Tamás.

Határ Győző viszolyog a közel-keleti vallástriász mohó hódításvágyától, az „utálatos” térítőparancstól („kannibál lélek vadászok, akik farkascsapdákkal, csáklyákkal-szigonyokkal lelkeket hajkurásznak”). A hívők: monáshoz, akik egymás iránt se képesek rezonanciára; egymáshoz csak a Nagy Monász, a Kegyosztó kapcsolja őket, hitében mindenki egyénileg tőle függ, de hogy ő kibe csepegteti a hitet? - e titok belevész az istenség abszolút előfeltevéseinek bozótrengetegébe, amely megbilincseli a szellemet. Az iszlámot az író még a kereszténységnél is fullasztóbbnak tartja: mint valami torok-maró, mérges acetátokkal támadó, orvosolhatatlan kontamináció. „Hálát adok Allahnak, hogy nem igazhitűnek születtem” - írja. Sokkal közelebb érzi magához „a keleti ókor dzsungeles hitregéit” filozofikus jelentésgazdagságukkal, mint az „egykönyvű” kereszténységet. „Ha a *Mahábhárata*, a *Rámájana* áttekinthetetlen legenda-kincsére, példázatainak bölceleti sarkítottóságára, az indiai irodalmak, nyelvek és nemzetek szerint rendeződő szentírásainak Himalája-vonulataira gondolok a *Védáktól* az *Upanisádokig*, az ősi *Puránáktól* a buddhista *Tripitákáig*, a *Dhamma padától* a *Terigatáig-Jatakáig* az

ÚrBuddha születéséről” - belőlük legalább nagyokat lehet szippantani, akárcsak a görögség verőfényes józanságából.

Valójában már Plátón is szem elől veszítette a „létfölötti istent”, Plótinosznál pedig az istenség transzcendenciája mindenek fölött való; „fellegvárába” utánamászni s „a lét dib-dábságaival háborgatni”: hiábavaló. A lépték katasztrofális különbsége miatt az istenség és az ember bármiféle viszonyáról lehetetlen beszélni, s e viszony lezártságán és áttörhetetlenségén változtatni: képtelenség. Ilyesmivel csak a balga szent próbálkozhat - „odatámasztva a transzcendentáliák fellegvárának falához az imádság ostromlétráját, s meg-megújuló rohamra indulni, hogy kiharcolja a feltolakodás jogát”. Ehhez bizony korlátoltság kell - vélekedik az író -, s az eredmény igen kétséges. Már a XV. századbeli természetfilozófus, Cusanus világosan felismerte: „Isten mindent magába ölel, úgy, hogy mindenek benne vannak; ő mindenek a kifejtése, úgy, hogy ő maga van mindenkiben”. Tehát a Jó és a Rossz egyaránt belőle fakad!

Határ Győző toleráns gondolkodó, ezért engedékeny a ráció és a hit kérdésében: kinek-kinek legyen saját meggyőződése/hite szerint. Szerinte az ataraxia derűje, a filozófia „haszon”-talanságán érzett öröm (lehetne) a valódi biztosítéka annak, hogy a más-nézetűek egymással megférjenek, s tiszteletben tartván egymás apodiktikáinak jogosságát, fékezzék a maguk türelmetlenségét.

A *második könyvben* az „eretnekek”, az új igazságok felé nyitók nyomvonalán haladva, rendkívül bő és alapos ismeretanyagra építve térképezi fel a vallás „útvesztőiben” megbúvó és fel-felbukkanó mélyáramot, amely az európai gondolkodásban a racionalizmus fokozatos megerősödéséhez, majd a hit és a ráció útjának szétválásához, végül a ráció diadalához: a felvilágosodáshoz vezetett. Azonban azt sem tagadja, hogy a ráció „túlgyőzte” önmagát, s egyben meg is ásta saját sírját: most, a XX. és XXI. század fordulóján szembe kell néznünk felhígulásával, elsekélyesedésével, önnön ellentétébe való átcsapásával.

Számba veszi a görög szofisták legkiválóbbjait - Szókratész kortársait és bizonyos értelemben ellenlábasait -, akiknek első nemzedéke dialektikus gondolkodása magas színvonalával tűnt ki (élükön Abderai Prótagorasszal, Eliszi Hippiásszal, Kalkedoni Traszümakhosszal), s akik hidat vertek a szkeptikus Pürrhon, majd Sextus Empiricus felé, s felfakasztották az egyházon belül is a „kétkelés” forrásait.

Már a XI-XII. század fordulóján bizonyos Abelard Mester *Sic et non* című főművében bizonyította (még hozzá a Szentírásból és az egyházatyáktól ügyesen összevágott idézetekkel), hogy minden eszme egyszerre lehet igaz is és hamis is; minden „igazság” abszolút előfeltevés ugyan, érvényessége mégis viszonylagos. Emiatt megfosztották katedrájától és kolostorfogságra ítélték; de hiába: a XIII. században Aquinoi Szent Tamás újra (s végérvényesen) jogaiba emelte a szkepszist („olyan, mint a kutymarás, amely szörével gyógyul”). Az ő *Summája* mentette át és hozta el a XVIII. sz. küszöbéig az oksági elvet, amelyre aztán Newton mozgástörvénye épült. Az egyház kebelén belül a „félreugrók” sora követi őt, akik többségét ugyan eretnekké nyilvánították (s ezek aztán vagy visszavonták tanaikat - „megtántorodtak” - vagy máglyahalált haltak), mégis nyomról nyomra haladva, tágitották-taposták az utat a racionalizmus felé.

Hogy a racionalizmus a tömegek gondolkodásmódját is áthatotta, az - Határ Győző szerint - az 1680-1740 közötti időszakban Párizsban megjelent mintegy félezernyi titkos könyvnek (mai szóval: „szamizdat”-nak) köszönhető. Többek között Averrhoész XII. századi arab filozófus *Három imposztor* c. művének újrakiadása kavart nagy port (ellenfelei II. Frigyes, illetve Boulainvilliers számlájára írták). A szerző *Mózes*t szemfényvesztő mágusnak, *Krisztust*

Dzsingisz kán méretű hódítónak nevezte, akinek „szent tanai” nyomán a legtöbb vért ontották a történelemben; *Mohamedet* pedig a tüzzel-vassal keresztülvitt térítőparancs miatt tartotta veszedelmesnek. A korabeli papírtengerből még Jean Baptista de Mirabaud, Nicola Fréret, valamint Caesar Chesneau Dumarsais munkái tűnnek ki, amelyekből az enciklopédisták egyházellenes érveik nagy részét merítették.

A *félreugrók* a görögségen, a kereszténységen s az iszlámon belül előkészítették az utat a modernkori racionalizmus kibontakozása számára, félresodorván az „argumentum ad utilitatem” érveit. De nem kevesebb elismerést érdemelnek a *megtántorodók* sem (Abelard, Szent Tamás, Pascal, Kirkegaard stb.), akik az „argumentum ad horrendum” fenyegetésére visszariadtak ugyan a végső konzekvenciák levonásától, mégis szétfeszítették a dogma-rendszert merész felismeréseikkel. Ironikusan szól viszont az író az ún. „gebeszkedők” típusáról, akik az utókor szekerére mindenáron fel akartak kapaszkodni, közben mégis kiejtette őket az Idő. Ilyennek látja a XVII-XVIII. század fordulóján pl. Jean *Meslier*-t, aki Mon Testament-jében titkon örököltette ránk saját „elhajló” nézeteit, miközben a falusi plébánosok példásan szabályos életét élte; vagy a *Ferney-i Remetét*, *Voltaire*-t, aki a kereszténység sötét történelmi örökségét kárhóztatva az ateisták későbbi Szentírás-ellenes kirohanásait inspirálta.

Határ Győző mértéktartóan és imponáló toleranciával szól a vallásról, amelynek történelmi szerepét elismeri, ugyanakkor meg van győződve arról, hogy e szerep már lejárt. Nem kell tehát vádaskodnunk, küzdenünk ellene, hitelét veszítette magától is. A vallást érő kétévszázados támadások túlexponált igazát mára ugyanúgy kikezdte a neuronkorrozó, a ráúnás, mint magát a vallást. Nem valószínű tehát - véli -, hogy az egyházellenes irodalom ásta alá a vallás tekintélyét, inkább arról van szó, hogy először a filozófia, később aztán a közember is megpróbált kibújni az egyház szellemi felügyelete alól, s kivívta szabadságát a vallási utilitarizmussal szemben. Ez nem azt jelenti, hogy szellemnélkülivé vált, válik a világ, inkább azt, hogy új szellemi formákat keres, amelyek képesek (lesznek) kivezetni a válságból.

Az író úgy véli: a XX. századi történelem tanulságaival tarsolyunkban többé nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy az ember „isten” eredetű, tehát „eredendően jó”. Ellenkezőleg: inkább az bizonyosodott be, hogy az ember az állattal közös genushoz tartozik, cselekedeteit nem a lélek vagy az események irányítják, sokkal inkább ösztönei, primér érdekei. A vallás maga is „jószág-hagyomány”, a „csorda-ösztön”-ből született. Mindennapjainkban világosan látjuk-tapasztaljuk: a világot nem képes áthatni a *szeretet-elv*, hiszen az *az önfenntartás érdekében szöges ellentétben áll!* A legkíváncsiabb, sőt leggyümölcsözőbb érzelem- és magatartásforma éppen ezért az egymás iránti tolerancia, jóindulatú udvariasság, megértő-készség, egyfajta derűs közöny, amely nem zárja ki a részvétet, figyelmet, odafordulást.

Határ Győző a derűt „a lét kegyelmi ajándékának” tartja, a morbid létközönnyel szembeni védekezés egyetlen lehetőségének. A „derűárasztó tékozló természet” áldás a környezetére nézve - hangoztatja; ugyanakkor azt is elismeri: mindenki nem lehet ilyen, hiszen a kedély-állapot a lény „hormon-hangoltságától függ”: egész testünkkel („szenzóriumunkkal”) gondolkodunk. Ő, aki legszemélyesebb érzéseiről, intim világáról csupán költészetében vall olykor-olykor, most szemérmes visszafogottsággal felfedi előttünk „lét-titkát”: élete „szerencsecsináló pillanata” az volt, amikor ilyen „derű-árasztó” élettársra talált. Szívából kívánja ugyanezt minden bölcselőnek: „Kertje grottáiban magára maradva, kuncogva, töredelemmel s nagy röstelkedve csak hadd vallja be magának, alkotó művészete titkát és titkos megújuló erejét, hogy minek köszönheti”.

*

A harmadik kötet első része (*A felvilágosodás avagy a fekete lyuk*) szorosan kapcsolódik az előzőekhez: az író befejezi a skolasztika történelmi szerepére, a racionalizmus kicsírázására vonatkozó fejtegetéseit. Eljutván a racionalizmus „diadaláig”, a felvilágosodásig, nem „ünnepel”; ellenkezőleg: szembenéz az azóta tartó időszak válságtüneteivel, s úgy látja, hogy jelenkorunk a III. században lezajlott eszmétörténeti jelenségekkel analóg jelenségeket produkál. Kimutatja, hogy a kereszténység valójában sohasem volt egységesen „Jézus-követő”: már a II-III. században azon fáradoztak a görögség félpogány konvertitái, hogy egyfajta szintézist hozzanak létre a pogány és a keresztény kultúra között. Platón, Püthagorasz, Plótinosz eszméit elegyítették Hermész Trismegisztoz egyiptomi főmágus gnosztikus tanaival, s az egésztest leöntötték az asztrológia-mágia-számmissztika szószáival. Még pogány volt a római birodalom, amikor a IV. század elején az udvarnál felülkerekedtek Areiosz pátriárka hívei, az ariánusok, akik az Egy-Isten-fogalmat a *Szentháromság-tan* abszurdumától (a trideizmustól) féltették (voltaképpen már náluk felbukkan a racionalizmus teológiai mustár-magja: egyfajta *proto-protestantizmus*). E szektát azonban - több más vallási csoportosulással együtt - a század második felében visszaszorították. Theodosziosz császár 391-ben kiadott pogányellenes rendelet-törvénye kiirtott mindenféle „elhajlást”, ami nem a pálvallás megszilárdulását szolgálta; leromboltatta a pogány oltárokat, kötelezővé tette a keresztelést. A VII. századtól kezdve aztán a kolostorokba tömegesen betóduló pogány szökött rabszolgák egy része mint analfabéta betűrajzoló fráter másolta az Írást (mint Ákombákomot, gyöngybetűkkel). A széthulló római birodalom mindjobban elbarbárosodó tömegei a klasszikus kultúrát „evangéliumon kívüli fölös és hívságos portékának” nyilvánították (ez volt a *Saeculum Obscurum* kora!), miközben a skolasztika integrálta azt, és így a jövő felé közvetítette (különösen a római kultúra értékeit; míg a görög bölcsélet átmentése főként az iszlámra hárult). Érthető tehát, hogy a skolasztikában kezdettől fogva jelen volt - bár rejtetten! - az agnoszticizmus csírája is (a *Theosz Agnosztoszbán*, kinek mibenléte „hit-titok”!). Majd a XIII. században a Szent Tamás-i *Summá*ban nyíltan kimondatik: a hitigazságok ugyan meghaladják az észet, de nem ellenkeznek vele. Ez a felismerés volt - az író szerint - „az a tornaszer, amelyen az elme első saslegéseit végezte”, hogy aztán messzire rugaszkodva maga mögött hagyja a hitet, s végül szétzilálja az apodiktika terrorisztikus szellemrácsait. Így jutottunk el a felvilágosodás kárpit-lefoszlató „igazságaiig”, amiből aztán végső fokon jelenkorunk szellemi zűrzavara fakadt (a mindent elnyelő „fekete lyuk”).

Határ Győző szerint nem lehetetlen, hogy a kereszténység elmúltával újra a neoplatonikusok „logosz szpermatikosz”-a tér hozzánk vissza felfrissülve, meggazdagodva: a „minden él, és minden istennel teljes” szelleme. Így, állandó többesben - véli - talán még az „istenek” kifejezést is visszaemelhetjük szótárunkba, lehántva róla a vallási vonatkozásokat. Esetleg „más csillaglakáson tartózkodó lényeket” nevezhetnénk így - ajánlja -, akiknek életmegnyilvánulásai nem találkozhatnak analízatorainkkal.

Az író rendkívül fontosnak tartja, hogy a vallásos érzés gyors elapadását megelőzve, a vallások legendáriumát, szellemi kincsét mint kulturális örökséget számba vegyük, s épen, egészében átmentsük egy újabb kor számára. Meg kell szabadítanunk magunkat - hangsúlyozza - a felvilágosodás és a materializmus képzeletszegény beszűkülésétől, amely „gyermeteg puritanizmusával és kultikus filiszter-szellemével” akadályozza, hogy „a határtalanság teljességének *cusanuszi*”, vagy „a létlehetőségek para-matematikus, *giordano-brunoi* fogalmaival” tekintsünk szét a multiverzum jelenségvilágán (amelyben oly igaz, hogy nem vagyunk egyedül, mint ahogy az is igaz, hogy tökéletesen egyedül vagyunk). Ez a kulturális örökség elsősorban patrimoniumunk számára fontos: gondolkodásunk alapszövege; e nélkül aláhullunk az elbarbárosodás „fekete lyukába”, s akkor nem a folytatás és a feljebb lépés lesz a sorsunk, hanem az újrakezdés (ki tudja, talán egészen a pattintott kőkorszaktól?!).

A VI. könyv, a valóságos **Antisumma** nem zár le semmit, csak továbbgondolja az *Özön Közöny* fenomenológiai megállapításit. Józanul szembenéz az író azzal a létállapottal, amelybe a XX. századvégi emberiség jutott; talán mert úgy gondolja: a pontos diagnózis maga már felgyógyulás. Úgy véli, mára végérvényesen kiderült, hogy a jézusi életelvek használhatatlanok a modern társadalomban, s csődbe jutottak Platón álmái is a jól szervezett, emberléptékű ideális államról, a *Politeiáról*. A történelem Traszümakhosz igazságát bizonyította: menetét mindenkor a hatalmasok és gazdagok vezér-elitje határozza meg („a siker igazol”: utólag minden gaztett felmentést kap, és a machiavellista szellem *soha* ki nem pusztul). Tudnunk kell tehát: minden, ami a politikában történik, „esztétikán és erkölcsön kívül történik”. A múlt századvégi medievalisták még bíztak egy gyógyító szellemű „új középkor” eljövételében, amelyben a közösségi szellem, a közösségi kultúra újra felvirágozik. Álmuk naivitásnak bizonyult: tündéregéket táltak történelem gyanánt. S aztán a világszínpadon megjelent az új inkvizíció új hóhéraival, s végérvényesen eltörölte közösségi álmainkat. Ugyanakkor ez a tudásunk nem zárja ki azt, hogy elismerjük *a kereszténység kultúrtörténeti jelentőségét: átmentette a klasszikus ókor kultúrkincsét a modern világ számára.*

Határ Győző úgy véli: a mi emberléptékű lehetőségünk nem több, mint hogy farkasszemet nézzünk a legyőzhetetlen, pusztító létevel túltengő *özön közönnyel*; s elfogadva annak feltételeit, kihívásait, lakályossá, otthonossá tegyük a magunk számára azt a kis teret („zugot”), amelyben élünk adatott. Ironikusan tekint azon embertársaira, akik úgy fogják fel kiszakadottságunkat a Providentia Deorum világából, mintha valami nagy méltánytalanság történt volna velünk: a világnak gyámola visszavonta rólunk oltalmát, holott kutyakötelessége lett volna, hogy létünk biztonságáról gondoskodjék. A paternalista világképet a kereszténységből eredezteti: a gondviseléshez szokott, abban bízó emberek „amolyan hitregékből, csöpögő hitbuzgalmi legendákból szőtt kozmikus uteruszról álmodoznak”, amely ha nem borul védőn fölébük, kétségbeesve kornyadoznak a fenyegető ég borulata alatt, az *özön közöny* kegyetlensége miatt keseregve. Holott nem keseregnünk kell(ene), hanem felismernünk és megértenünk: semmiféle segítségre nem számíthatunk. Évezredek emberisége hitt abban, hogy az ember mikrokozmosz: kicsiben mintegy megismétli, tartalmazza a Mindenséget; épp ezért az ihlet erejével és az introspekció optikájával megismerheti a makrokozmoszt. S remélte: egyszer majd képes lesz a Kozmosz működési törvényeit is áttekinteni.

Csakhog - hangsúlyozza az író - az Alveárium Magnum, a Nagy Kaptár - azaz: a Mindenség - világán kívülreked a Logosz: a mi értelmezési kísérleteink leperegnek róla; mivel egytől egyig szubjektívak, objektív érvényességük nem is lehet. Az anyag örökké az átalakulás képlékeny állapotában van - a Végtelen Térben ismeretlen minden törvény, ami itt, földi keretek között érvényes - ismeretlen a „kezdet” és a „vég”. Magára a világegyetemre nem vonatkoznak intellektusunk szerkesztményei; protagonikus szemléleti formáink összessége kicsorbul rajtuk. A világba mi magunk visszük bele a szellemi formákat, magát a Rend fogalmát is (*ordo rerum, ordo idearum*). A Kozmosz folytonos mozgásban-alakulásban van: a keletkezés és elmúlás dinamikus állapotában. Mint egy monumentális kaleidoszkópban, a formációk örökösen változnak, átrendeződnek. Egyetlen „kép” sincs, amely megismételné önmagát: a lét minden egyes elemi pontja egy-egy konfiguráció (maga az ember is!), és *minden egyes konfiguráció egyedi, egyszeri törvényt képvisel*. A Kozmosz „Törvénye”: egyetlen „buborék” (törvény) sem tér vissza elpattanása után; a természeti törvények itt érvényüket veszítik (ezt a jelenséget nevezi az író „dègringolade”-nak). A multiverzum egyszeri, egyedi regulátorok-vezérelte történéspontok halmaza: leírható, de nem értelmezhető; rendezett Anarchia uralkodik benne (*Kháoszmosz* - mint erről az *Özön Közönyben* már szó volt).

Határ Győző racionális világlátása kizár mindenféle transzcendenciát. Imponálón sokoldalú, bőséges ismeretanyagra alapozott fizikai, sőt asztrofizikai felkészültséggel bizonyítja: a jelenség-világ hátterében nincs, nem is lehet „mögöttes” világ. Ugyanakkor azt is elismeri: ebben a kaleidoszkópikus kozmikus kavargásban benne rejlik az a lehetőség, hogy bizonyos jelenségeket transzcendentáliákként interpretáljunk. Nyilvánvaló, hogy más égitesteken is vannak - tőlünk eltérő - élőlények, ugyanakkor a tudathordozó struktúrák és szemléletformák különbözősége következtében lehetetlen az egymással való kommunikáció. Az angyalok-démonok-szellemek s egyéb hasonló képzeink bizonyára e más bioszférában élő, különböző típusú „intelligenciákkal” (avagy egyszerű automatizmusokkal) való véletlenszerű találkozásainkból fakadnak (pl. az ufó-jelenségek), amelyek a klasszikus metafizika „kísértet-populációjára” emlékeztetnek. Biztos tudásunk erről sem lehet soha.

A harmadik évezred küszöbén - vélekedik az író - ideje lenne kitörni antropomorf szemléletünk korlátaiból, s elfogadnunk: az ember csak parányi s jelentéktelen létező a multiverzumban. Ha „egónk” felbomlik, szétesik az a vonatkozási rendszer, amit a világról kialakítottunk, fenn-tartottunk. Talán fáj feladnunk azt az önáltató hitet, hogy „Isten képére és hasonlatosságára” lettünk teremtvé; hogy a bioszféra „választott speciesze” vagyunk, mégis tudnunk kell: túl-méreteztük fontosságunkat. „Eredendő bibliai beképzeltségünket legyűrve, s annak illúzióit hátrahagyva, annyit mondhatunk csak: ‘nincs kizárva’ - zárja fejtegetéseit. - Nincs kizárva, hogy valóban visszacsatolások vagyunk, de csupán galaktikánk e zugolyában, mint a naprendszerünkre korlátozódó életszigetek visszajelzése”.

Az *Antisumma*: az a „kevés”, amiről az író úgy érzi: az életéből, tapasztalataiból, gondolataiból végül leszűrten és tisztán megmarad. Óriásokhoz illő szerénységgel csupán annyit remél, hogy tengerző életművéből néhány felismerése segítséget, fogódzót ad másoknak, az emberiségnek a túléléshez. „Ezek az utolsó gondolataim, amelyekben minden egyébbel leszámolva, imhol megkapaszkodom”.

Könyvét *Vademecum*-mal (azaz a gondolati együttutazásra csalogatóval) zárja. Ugyanakkor arra int: „Ne várjatok tőlem csodát, ‘megvilágosulást’, mestergondolatot, amely az anti-logoszbán megmerülő özön közöny értelmezéséhez kulcsot ad”. Az egyetlen bizonyosság létünkben: mind-annyian (mi, emberek és maga a multiverzum is) alá vagyunk vetve a születés-halál törvényének. Utolsó kérése tehát: „emlékezz rám, gyermek, amikor magadra hagylak; úgy, amint majd te is, vén szakáll, magukra hagyod a rád emlékezőket”. Ez az Élet folytonosságának biztosítéka.

*

A kötethármas zárófejezetében a *Szélhárfa* húrjait lágyan-líraian pengeti-rezegteti a Gondolat. Régi és újabb keletű megsejtések, filozofikus álom-villanások, egymással összeszikkasztott fél-fél igazságok lebegtetik a dallamot, mígnem az belenémul a végső csendbe. Az élet és a halál nagy kérdései, az Életre-születő s az Idő-órán aláhulló porszem-parányok keserve, a „fájdalom-cafatokból” gyúrt ember szűnyognyi létének tragikuma, a kegyetlen létküzdelemben egymást-tipró és egymást megalázó „homunculusok” gyilkos párviadalának szégyene mint érzet- és érzékenység-szilánkok úsznak, felbukkannak-alámerülnek a tudatáram sodrásában (*Ember-óra, A szűnyog létezése, Isten bűnbeesése - avagy a teremtés, Adam Kadmon, Sziámi ikrek, Térkitöltődi* stb.).

A versek, prózai szövegek egy része korábbi művekből (*Heliáne, Golghelóghi, Az Őrző Könyve* stb.) lett átemelve ide; más részük a témához illeszkedő ironikus-bizarr „Elme-játék”. A végső *Summa*, egy küzdelmes életből leszűrt tanulság: e világon vétek nélkül, etikusan élni a legnagyobb bűn. Az „isteni igazságszolgáltatás” így hangzik földi viszonyok között: „én futni

eresztem a bűnöst hetedízigen; de meg nem bocsájtok és pusztítom a bűn-nélkül-valót ezer-ízigen”. A jók, az igazak hadd lakoljanak - „megérdemlik”, mert gőgösek: tisztaságuk által elkülönítik magukat az általános alantasságtól és kivonják magukat a haszonelvű kölcsönös-ségből. A gyűlöletbe belemerevedett ember-csoportocskák a legkülönbözőbb „elvek” alapján irtják egymást, s még az antropomorf „túlvilágban” sincs ez elől menekvés: az Ég mennyezetét is hadizónák, demarkációs vonalak szelik át meg át. Mennye a Mennye ellen, Poklok a Poklok ellen csatáznak; „az Égben a becsapottak, a vértanúk hajuk sugarát cibálva, egymás mennyei belein térdepelve” küzdenek. Az elysiumi mezőkön a halott filozófusok (a *Gnosztikus*, a *Hermetikus*, a *Skolasztikus* és az *Agnosztikus*) Isten létéről s mibenlétéről vitáznak; míg az előző három hozsannázva dicsőíti, az utóbbi (itt is) keserűen lázad: „isten? a világot? szerette? - gyűlölet nyálával ragasztotta, epéje sarával tapasztotta”. A kiszipolyozott helóták pedig így fohászkodnak: „Uram, add meg nekünk a mi mindennapi méregadagunkat!” (*Menyhárt evangéliuma, Angyal az angyalnak angyala, Fuimus troes, Örök cirkusz, Levél Szerapion szellemhez, Hangok odaátrol, Határérték* stb.).

Ironikus szemlélettel kezeli az író saját hajdani álmait, legtisztább törekvéseit is. Hiszen míg ifjú volt, bízhatott abban: „Valahogy majdcsak lesz...”, de most, megöregedvén, többé már nem hagyatkozhat a „majd valahogy”-ra; „az Idő néz velünk farkasszemtel, mint aki többé semmire nem adja meg a feleletet”. Mindnyájan kissé úgy járunk, mint az egyszeri Epikureus: „elment mellette az élet és őt / észre sem vette // elment az élete mellett és ő / észre se vette” (*Az Ige igézetében, Epikureus*). Keserű paradoxonnal búcsúzik, amely tömörségében akár sírvers is lehetne:

„Hogyan legyen nékem könnyű a föld
(miként mondják majd) - ha én nem
voltam könnyű a földnek?! ”

(*Könnyű a föld*)

Ez tehát a *Szélhárfa* „üzenete” - az Özön Közöny-éhez hasonlóan: magunkra hagyatva, magunknak kell (meg)birkóznunk sorsunk buktatóival. Az ún. „nehéz emberek” soha nem fogadják el a valóság-felkínálta könnyű vagy sekélyes életmegoldásokat. Kiküzdik a saját útjukat; szemközt az özön közönnyel, kicsikarják tőle mindazt, amiért élni érdemes: a függetlenséget, a szellemi tisztánlátást, a világgal való állandó konfrontációban megszerzett belső biztonságérzetet. Az ilyen ember - mint Határ Győző is - bárhová vesse a Sors, megáll a maga lábán, mert nem „függvénye” semmiféle külső hatalomnak, nem esik semmiféle ideológia (illúzió), hamis érdekek fogságába. Önmagában hordja benső iránytűjét, ugyanakkor nem különíti el gőgösen a világtól önmagát; épp ellenkezőleg: szelíd iróniával, az ataraxia derűs fölényével megbocsátja mindazt a sok-sok igazságtalanságot, amit a világ elkövetett vele szemben. Azért ő a *győztes*; bármiféle sorshelyzetbe kerüljön is. Segít bennünket abban, hogy megtanuljunk mi is illúziók nélkül szemlélni a valóságot, s ne essünk kétségbe, ha a szél erősen belekap „húrjainkba”, s fájdalmasabb dallamot játszik rajtunk, mint szeretnénk... Segít abban, hogy méltósággal vállaljuk önmagunkat, s ne külső „kapaszkodók” után kapkodjunk, ha bajba jutottunk. Azaz: segít emberhez illően leélni életünk...

*Aurora Ezoteriák, London 1982/83,
Argumentum K. Bp. 2000.*

*„A filozófusok: lépőkövek, amelyeken
a gondolat lépeget a századok vize fölött”*

AZ ÉG CSARNOKAI

*„Itt, most, a 2000. esztendő felé haladóban, valamíg csak
éltem, idegenként éltem a Földön (...) Rajongtam a járat-
lan utakért, érettük volt, hogy a járt utat következetesen
elhagytam.”*

L átszólag csak amolyan odavetett fragmentumok halmaza a kötet; valójában mégis szervező komponált mű-egész. „Minden gondolat abban a goromba frissességben, kusza ötlet-szerűségben és nyers pongyolaságban” halmozódik itt fel, ahogyan az íróban felvetődött, „elgondolódott”. A mű számos ponton kiegészíti és új megvilágításba helyezi azokat a problémaköröket, amelyeket korábbi létfilozófiai alkotásaiban (*Özön közöny, Szélhárfa I-III.*) már felvetett és körüljárt. Épp ez ismétlések által sikerül hangsúlyossá tennie azokat az új és sajátos szempontokat, amelyekkel eddigi tudásunkat a létről gazdagította. Tréfás bevezető versében ugyan azt bizonygatja: „Nem én írtam: úgy találtam s forgatgattam hóttraváltan” - valójában azonban nagyon is egyéni módon, *személyes* léttapasztalataiból kiindulva közelíti meg a mindnyájunkban - bevallva vagy bevallatlan - lappangó kérdéseket.

Mind mélyebbre hatolva a létmegismerés koncentrikus köreibe, sorra lehántja illúzióinkat, s tükröt tart „a jómadarakkal teli világ” elé, hogy torkukra forrjon a hazugság-csicsergés. Az önáltató ideológiák haszonelvűségével szemben ő a „haszon nélkül való” (tehát öncélú, ön-
elvű) *igazmondás* híve: a terepet, amelyre kivettünk mi, emberek (*létbe-vetettségünk színterét*), *belátni s nem „megjavítani” kívánja* (mint annyi „népboldogító”, magát filozófusnak képzelő ideológus). „Törpék vagyunk, akik óriások vállára állnak, hogy messzebbre lássanak” - vallja Newtonnal.

Ifjúkorában ezt a jelszót tűzte maga elé: „Élj jutalmazhatatlanul!” - s ehhez mindvégig hű maradt. Tisztában volt (van) vele: mindenkinek csak „egy dobása” van: a saját élete. Ha ez nem talál, akkor vesztett; az élet ugyanis „jövőtehetetlen”, korrigálhatatlan, mert irreverzibilis. Alkatánál fogva vonzóbbnak találta a boddhiszátvák „veszedelmes életét” az epikureisták „rejtőzködve élj!” óvatosságánál. Elindult tehát abba az irányba, amelyet már a 7000 éves *Rig Véda* mint életparancsot tűzött minden bátor, független szellemű ifjú elé. A „hiten-kívül-élők” mitsem-alkudó tisztaságával élt, bárha ezért mindenkor megkapta az *eretnek*nek kijáró „büntetést”. Mégis: az ilyen élet önmagában hordja jutalmát - a belső egyensúlyratalálás örömét.

*

A kötet három nagy gondolkör köré épül, amint azt az alcímek is kifejezik: a filozófia (I. *Gondolkozni annyi mint*), az ember és társadalom (II. *Hülyegyerek emberiség*), valamint a vallás (III. *Kereszténység utáni idők*) alapkérdéseit veszi szemügyre a szerző. A bölcséleti vizsgálódást szigorúan elkülöníti a vallástól.

Életünk delelőjén, a Senex Fornicator időszakában - írja - mindannyian többé-kevésbé hajlamosá válunk az „elmélődésre”. Főként azzal a paradoxonnal kényszerülünk szembenézni, miért jár annyi szenvedéssel a földi élet, ha egyszer Isten a Jót szánta nekünk; s ha valóban az ő teremtményei vagyunk, miért az ő ellenlábas, a Gonoszisten az úr világunkban? - amint azt már az ó- és középkori eretnek szekták (markioniták, manicheusok, bogumilok) felismerték. Voltaképpen mind a filozófia, mind a vallás e kérdésekre keresi a választ, más-más utakon és más-más módszerrel; de örökérvényű feleletet soha nem kaphatunk. Határ Győző a „ráció” pártján áll a „hit” ellenében; a vallások „egyetlen igazságát” és az ebből következő „térítő-parancsot” ironikusan kezeli (hiszen ebben potenciálisan benne rejlik a legkegyetlenebb erőszak is - lásd az inkvizíció középkori és XX. századi változatait).

Az író rendkívül alapos elme- és idegkórtani fejtegetésekkel, ingertükör-elemzésekkel próbálja átvilágítani azt az atavisztikus ösztönstruktúrát (a hajnalkorig visszanyúló „jószághagyományt”), amely a vallásos érzületet mindmáig fenntartja bennünk: a „Tudás”-hoz vezető útrövidítésnek véljük. Átvéve Rudolf Otto kifejezését, a *sensus numinis* ösingerében (bólintás, főhajtás ösztöne, „alattvaló-tudat”, isten-félelem) látja az istenkeresés kompenzatórikus kialakulásának okát (bár a legtöbb kérdésben vitázik a fenti szerző hitvédő alapművével: *Das Gefühl des Überweltlichen*, 1937). Az „emberjószág” egyszerre érzi magát kiszolgáltatottnak a nála magasabb erővel szemben, ugyanakkor az állatvilághoz képest „felsőbbrendűnek”, hiszen őbenne magasabbrendű teremtmény munkál. Épp ezért keresi a „megváltódás” (a szellemibe való felemelkedés) lehetőségeit.

A pogány hitvilág spektrumában az író véleménye szerint már benne rejlett a kereszténység mint a megváltóvallások egyike. A lélekelmélet - a püthagoreusok közvetítésével - az egyiptomi mágikus kultuszokból szivárgott át a kereszténységbe, amely a pogány-görög hitvilágot a judaizmus Egy-Isten-hitével szintetizálta, s közbeiktatta a Megváltó alakját (Jézust), aki által mindannyian „üdvözülünk” ha hiszünk benne s elfogadjuk értünk hozott áldozatát.

A buddhizmust - fenntartásokkal ugyan, de - közelebb érzi magához, mint a gnóvizist (amelynek egyik leszármazottja a kereszténység is). ÚrBuddhát „megvilágosulttá” éppen a létben való csalatkozás tette; gondolkodásának monizmusa mentes mindenféle csodavárástól, transzcendentáliától. Megtapasztalta a Baj - a Kalamitás - a Gonosz állandó jelenlétét, hatékonyságát a világban, de nem foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy van-e valahol (és hol?) valamiféle csupajóság istenség. A lélekelméletet elvetette; az ÉN-tudat kilobbanását, szertehulló elpergését feltételezte a halálban. Igaz, hogy ennek ellentmond „szenvetőkör”-elmélete, mert ha az Én-szindróma szétesik, mi és hogyan mentődik át belőle a következő életre? Magán az elméleten belül van tehát az ellentmondás - amit maguk a buddhisták is számon tartanak, mint „az Úr-Buddha szent jellegű Megtévedését”. Határ Győző a létforogatót - az újjászületések láncát - logikai képtelenségnek tartja a buddhizmuson belül. Ugyanakkor fontosnak tekinti azokat a mozzanatokot, amelyekkel a buddhizmus az európai gondolkodást megtermékenyítette. Ilyen pl. a *lét káprázatként* való definiálása. A világ (vagy amit annak hiszünk) s benne mi magunk: csupán „kivetítés”. Mint a háromdimenziós hologram: a dolgok teste látszat csupán, ha meg akarjuk ragadni, szertefoszlik (mi magunk is, érzékelő lények, megszűnünk létezni, ha az érzetek nyálábjába szertehull).

Határ Győző a „docta ignorantia” cusanusi elvét osztja: „a tudás - a nemtudás; a nemtudás - a tudás”. Biztosak soha semmiben sem lehetünk, legfeljebb feltételezéseink lehetnek a „végső” kérdésekről. Talán annyit sejthetünk, hogy a *pulzáló Világegyetem alaptörvénye* (is) a *rezonancia*. Bámulatos természettudományi felvértezethez analízálja az író a multiverzumban - feltételezése szerint - lejátszódó folyamatokat. Az atommag körül keringő korpuszculák

kinetikai energiáját - véli - ugyanaz a rezonancia-törvény szabályozza, mint a csillagterek gravitációs körláncát, egymásba-tűnését, távolodását. Meggyőződése szerint a történelemben és a társadalomban is (mint minden életjelenségben) a ritmus és a rezonancia-elv érvényesül. Ezért nem ért egyet a felvilágosodás „haladás”-illúziójával, megkérdőjelezi a hegeli tant a történelem spirális mozgásáról, az Abszolút Szellembe való visszatéréséről. A társadalmi életben nem érvényesül(het) a „fejlődés” elve, hiszen a nemzedéki tapasztalatok átörököltetlenség: amit egy-egy nemzedék a maga élettanulságaképp mint rosszat elvet, az két-három generáció után újra mint megvalósítandó eszmény merül fel. Tehát „hullámozás” van, nem fejlődés; ebből fakad a már lejárt eszmék - így a vallások - folytonos megújítása is. A történelemben is ugyanez a „hullámmozgás” figyelhető meg (ezt képezte le a *Hernyóprém* c. drámájában.)

A szervült szervilitás örökké újjáteremti a diktatórikus társadalmi viszonyokat (II. rész). Határ Győző úgy véli: a XX. századi államstruktúrák minden korábbinál erőszakosabban ronsolták (roncsolják) szét a személyiség autonómiáját. Maguk az emberek tartották/tartják fenn „lyukmentesen” azt a *hazugságösszjátékot*, amely a „kettős valóság”-ra (eszmények és tényleges viszonyok diszkrepanciájára) épült/épül. A politika „a mesterfogások művészete”, amely a hatéves gyereksereg szintjén élő „*hülyegyerek-emberiség*” választópolgárait az orruknál fogva vezeti. Az íróknak nincsenek illúziói a Szellem lehetőségeit illetően sem. *Az érvényesülési érdekeinél fogva gúzsba kötött értelmiség* a szellemileg visszamaradott népmilliók, a gyerkőcök módjára játszadozó politikusok „kiszolgálására” kényszerül; avagy avantgardista „élbajnokfutóvá” válik, a Bölcsök Kövének tekintett irodalmi és képzőművészeti „haladás-illúzió” hajszájában görcsös rohanással siet, „hogyan maradjon”.

Határ Győző, akinek keserves élettapasztalatai vannak az egykori „vasfüggönyön” inneni és túli világról, tisztában van azzal, hogy az ún. *Jóléti Állam mesterségesen agyaltalanított tömegembere semmivel sem különb az ideológia gyámságában élőkénél*. A kézzelfogható anyagi javakon kívül semmi nem érdekli, s a „megélhetően” kívül nincs semmiféle eszméje. Az állami „jókodás”, a liberális-libertáriánus közszellem éppoly haszonlesővé, piócáskodóvá tette neuraszténiás eltartottjait, mint az ideológiai manipuláció a maga szellemi rabszolgáit. A közös eredmény: a körömlakk-vékony civilizáció alatt az agyonszórakoztató nagyipar rokkantjai, a bambuláda előtt naphosszat figyelem-elvonókúrázó zombik (ismét) alámerülnek az egylabdahívés csodavarárásában.

A remek nyelvi telitalálatokkal, sziporkázó szellemességgel plasztikusan megjelenített emberiség-állapot valójában igen lehangoló, szkeptikus világlátást fed fel előttünk. Az író nem kínál „gyógyjavallatot” - hiába is tenné. Nem hisz abban, hogy egy neo-vallásos hullám megmenthetné az emberiséget. *Az egalitárius utópiának* - véli - mind keresztény, mind marxista változatában végérvényesen *befellegzett*. Az iszlám világhódító törekvései (a „térítőparancs” mai továbbélése) elsorvadással fenyegetik az egész európai civilizációt.

Mint ahogy annak idején a romboló keresztény szekták feldúlták a görög-római kultúr- emlékeket - a Belső Barbárság szétfeszítette a jogállamiság kereteit, aztán a Külső Barbárság hulláma elmosta végül az egész Birodalmat. Határ Győző úgy gondolja: a keresztény államiságból épp elege volt az emberiségnek. Szatirikus éllel rajzolja meg a keresztény évszázadok történetét. Az „új hitre” tért Theodosziosz császár 391-ben kiadott pogányellenes rendelet-törvénye már előlegezte a hitleri „végső megoldás” szellemét: szentélyrombolások, könyvégetések, a kereszténység-ellenes vitairatok (köztük a II. századi Kelszoszé és a IV. századi Julianoszé) megsemmisítése, az óhitűek (máshitűek) likvidálása, az indifferens tömeg demagóg meghódítása az „új hit” számára. Aztán szépen-fokozatosan kiépült *a keresztény államiság*

diktatórikus rendje. A VI. században Jusztiniánosz kötelezővé tette a keresztelest, az ellenszegülőket törvényen kívül helyezte vagy halállal büntette. A terrorisztikus tendenciák azonban igazán csak a második évezred elején erősödtek fel. A XIII. században IX. Gergely pápa felállította a Szent Inkvizíciót, s a dominikánus rend tagjaiból megszervezte a *Szent Testvérülés* intézményét, amelyből aztán kikerültek a papi porkolábok, vallató barátok, a börtönszemélyzet. A pápai trónon öt követő IV. Innocent 1252-ben kiadta az *Ad Extirpanda* kezdetű bulláját, amelyben felhatalmazta a világi hatóságokat kínzóeszközök alkalmazására; majd IV. Sándor pápa a kínzás jogát a papi személyekre is kiterjesztette. Ennek értelmében 1310-ben látványos máglyakivégzéseket rendeztek (kirakatperek!), s a XIV. században már vég nélkül lobogtak a máglyák, miközben a bírúk - a hitbuzgó szerzetesek - szigorúan ragaszkodván imarendjükhöz, rendíthetetlen áhitattal gyakorolták a „szeretetvallást”.

Az *Időgépen* előreszaladván, az író a 2500. esztendőből tekint vissza az ezredfordulóra, s úgy látja: a „szeretet-vallás” megvalósulásából semmi nem lett az eltelt kétezer évben. Ahol a tisztességet balekségnek nevezik s szégyenbélyeget sütnék homlokára, ahol a nem-bűnözőt a bűnözők mint életterhetlenséget kinevetik s lenézik, ahol a bírúk akarva-akaratlan a társadalom züllőfélben lévő zömének cinkosai - e „gadarénus zülledelemben” lehet-e még *szabadság-egyenlőség-testvériségről*, szeretetelvűségről szót ejteni? A nyájszellemű tömeg az *áldemokrácia*-biztosította szabadossággal élve, lerombolja a szabadságot és demokráciát, kirabolja és jogfosztottan félreállítja a „tisztá eszményekben” hívő mazochistákat, akik majd feltartott kézzel vonulnak be egy új bal- vagy jobboldali diktatúra koncentrációs táboraiba.

Csoda-e hát, ha az emberiség nem kér a „diadalmas világnézet” újkori variációiból? A 2500. évből az író a túlélő megkönnyebbülésével közli velünk: „Isten üzeni, hogy él és jó egészségnek örvend. Csak épp a vallások haltak meg.”

A kereszténység utáni idők (III. rész) előhírnökének érzi magát Határ Győző. „Valláson kívül élek, és jóllehet a tolerancia jegyében, de leeresztett sisakrostéllyal képviselem azt a vallások utáni világnézetet és világérzést, amelyet az egyházak, saját jelrendszerük szerint, az önmagukra vonatkoztatott ‘szekuláris’ címkével jegyeznek”. Szkeptikusnak és agnosztikusnak vallja magát: „agnosztikus úgy, mint a Vaiszeszikaszútra indiai Mestere, évezredekkel ezelőtt, mint Pürrhon, mint Sextus Empiricus, mint a bölcsélet háromévezredes iskolája”. Egy láncszem szeretne lenni a gondolkodás folyamatában, *messzire távolodva a vallásos (és ateista vallásos) fanatikusoktól*. Fanyar iróniával idézi a Bibliát: „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött fiát adta érte”. Hát mi lett volna - kérde -, ha nem így szereti? - vagy ha meg sem teremti ezt a szörnyűséges pokolfajzatot, az embert? „Ő nélkülünk, mi nélküle: jól meglettünk volna; ő a kiterjedéstelen nem-időben, mi meg a semmikor-sehol-semmiben”. Mit mondjunk arról az istenről, aki „a maga képére és...” *ilyen* lényt teremtett, mint az ember? Mi meg istent formázó képünkre és hasonlatosságunkra Sátánt teremtünk?

A „hatarológia” szerint az istenfogalmat „megvagyási alapon” hívta létre az ember („szeretném, ha lenne” - és ő lett!). A Krisztus-legenda is a kollektív képzelet szüleménye. A bennünk ma élő Krisztus-kép pedig a Bizánc aranykopoláin tündöklő *Hresztosz Panktokrator*nak a művészet által megszépített vonásait örzi (hiszen az ősegyházon belüli ezoterikus hagyomány szerint meghökkentően csúnya, sőt durva ábrázatú volt!). A reneszánsz máig ható Krisztus-ábrázolása egy bizánci ihletésű őshamisítvány alapján rajzolódott ki.

Az *Ég Csarnokai* tehát a képzeletünk-teremtette gnosztikus pogány és keresztény „istenekkel” vannak tele. Ezek bizonyára úgy keletkeztek, ahogyan a tibeti tantrayana-yogi a képzeletéből kilöki a tulpa-t, amely - elszakadván alkotójától - elkezd a maga önálló útját a világban, s

végül elpusztítja teremtményét, ha az nem tudja őt „visszahívni”. A csarnokok tehát *valójában* üresek; mi mégis képzeletbeli lakóinak hatalmában vergődünk.

A vallás- és a filozófiatörténet minden zegét-zugát, fő- és mellékágát impozáns alapossággal feltérképező Határ Győző kimutatja azokat a kapcsolódási pontokat, amelyek a pogányságot a kereszténységgel összekötik. Sok érdekes adalékot tár elénk a judeo-kereszténység világképének kialakulására vonatkozóan is. *Harnack* azon véleményét osztja, hogy a ma ismert (legalább is a köztudatban élő) keresztény vallás - a Szent Pál-kialakította *misztériumvallás*. Magát a vándorprédikátor Jehoshuaht Pál sohasem látta „szemtől szemben”; tanaiból keveset vett át, inkább az *Ószövetségből*, Hillél, Sammain, Gamaliel szövegeiből merített. Tőle ered az erőszakos térítőparancs is. Ő helyezi középpontba az „eredendő bűn” fogalmát, s a kárhozat fenyegetésével megfélemlíti a híveket (Sátán szolgáinak nevezvén azokat, akik nem hódolnak a Kereszt előtt). A kint, a szenvedést erénynek, a mártíromságot hősiességgnek minősíti. Az új vallás (*pálvallás*) kultikus szertartásait a pogány kultuszokhoz igazította - mást nem is tehetett, ha híveket akart toborozni. Mivel Kilikiában született, jól ismerte Baál-Taraz „megváltó-kultuszát”. Az ehhez hasonló pogány megváltó-kultuszok (Dionüszosz-Zagreusz, Dummuzi-Tammuz, Adonisz-Attisz stb.) mind „az istenség széttépése - elpusztítása - feláldozása - lappangása a misztériumban - végül feltámadása - titokzatos diadalvétele a halálon” sémáját követik. Pálnak tehát csupán transzcendentális értelmet kellett a „megváltásnak” adnia. (Ugyanis a nazarénusok szerint a Messiás, a Szótér - Szabadító! - konkrétan Róma adószedőitől, népszámlálótól stb. volt hivatva megszabadítani a híveit.) „A gnózis pedig felkapaszkodott a pálhit új szerekére” - jegyzi meg ironikusan a szerző - majd feltolakodott a bakjára hajtónak; előtérbe került a ‘szentelő lélek’, a Kozmikus Krisztus, az üdvörtörténet” - mely Jézus kereszthalála árán mindannyiunkat „üdvözüléshez” juttat.

A kereszténység tehát eredendően kannibál-vallás - hangsúlyozza az író: elpusztítja-felfalja saját Krisztusát, eszi-issza testét-vérét. Ennek kultikus értelme: a leöldösött(ek) esszenciális szervének mágikus áthasonításával a túlélők beépítik lényükbe az áldozat(ok) testi és szellemi tulajdonságait. A judeo-kereszténységben és a judeo-iszlámban közös *messianisztikus világ-hódító mánia is a 'kannibalizmus' egy újabbkori változata*: az „idegenek” (nem-keresztények, nem-mohamedánok) letiprása - bekebelezése - erőszakos térítése árán való „megerősödés”. A keresztesháborúktól az indiánok kiirtásáig (a térítő misszió égisze alatt) az ideológiai lepel hátterében valójában az evilági hatalmi érdekek kíméletlen érvényesítése folyt. Szerencsére azonban - jegyzi meg az író maliciózan - szellemileg mégsem sikerült a pálvallásnak teljesen úrrá lennie a világ felett. Ennek köszönhető, hogy a racionalizmus, a szkepszis, a szabad gondolkodás az anyaszentegyház méhén belül fogamzott meg, s az ki is hordta magzatát: a felvilágosodást. Az egyház a racionalizmus bebörtönzésével kezdte földi pályafutását, míg végezetül a racionalizmus hordozója lett.

A hitben élés - az író szerint - illúzióvilágban élés. Ennek ellenére bocsánatot kér keresztény lelkiületű olvasóitól, kiket netán érzelmileg sért felfogása. Ugyanakkor fenntartja jogát a szabad vélemény-nyilvánításhoz; annál is inkább, mert ő senkit nem akar erőszakosan meggyőzni igazáról.

Legyen kinek-kinek a maga meggyőződése szerint. Ő mindenesetre utolsó leheletéig szeretné megőrizni szellemi szuverenitását: „Abban az üdvöz állapotban szeretnék meghalni, amit a maga naiv negativizmusában az egyház a végső penitenciátlanság állapotának nevez”, „szemközt az ürességgel”, „az utolsó szemperceneticig regisztrálva az ‘én-szindróma’ végveszély-tüneteit”. Kötetzáró versében (*ÉN-szindróma*) már mintha a túlparról intene, a nemlétből küldené felénk utolsó üdvözlését:

*„aki voltam: az én zümmögő kaptárja
- fedelét a kas a verem égre tárja
inger aki voltam megszűnt az az ajzás
- itt az oltó éntelenítő kirajzás
(...)
Aki voltam az én az én az ábra
szertehull az érzékelés nyalábja
(...)
vonásaimra rádermed a végső finálé
finalitása”*

Megrendítő olvasmány Határ Győző e szubjektív, mégis filozofikusan objektív számvetése a „végső kérdésekkel”. Mindegy, hogy egyetértünk-e vele vagy sem, a *poszt-keresztény* szituáció rajza döbbenetesen pontos láttelep korunkról. Jean Paul már a XVIII. század végén „kereszténység utáni idők”-ről beszélt. Abban az országban, amelyben Határ Győző otthonra talált, a sajtó, a rádió jelenleg is mindennaposan használja ezt a kifejezést, hiszen az élet minden területén a szekuláris, a világi szellem a hangadó. Maguk a közemberek is természetesnek tartják ezt, hiszen nem-keresztény módon él a többség.

A XX. századi történelmi tapasztalatokkal a hátunk mögött már nem tekinthetünk olyan ösbizalommal az Ég Csarnokai felé, mint tehették még XIX. századi elődeink. Szembe kell néznünk létünk magárahagyottságával, az önmagunkra-utaltsággal. Isten - akár valóságos, akár csak szimbolikus léte van - nem hajol le hozzánk, nem von gyámsága alá bennünket, nem oldja meg helyettünk problémáinkat. E felismeréssel kezdődik „felnőttkorunk” emberiség-szinten. Ebben az értelemben valóban üresek az Ég Csarnokai: hiányoznak belőlük a segítőkész angyalok. Az „özön közöny” vesz körül bennünket, mind egyéni, mind kozmikus értelemben.

De van-e így létünknek távlata? Van-e jövőnk? Ezt a kérdést az író nyitva hagyja, hiszen jó lelkiismerettel nem is válaszolhat rá. Mint minden szkeptikus gondolkodó, ő is reális látásra próbál szorítani bennünket; tudván, hogy ha egyáltalán van esélyünk a vég-katasztrófa elkerülésére, az csakis a reális valóságismeretből fakadhat.

Aurora Ezoteriák, London, 1987.

in: Antibarbarorum Libri, Bp. 2001. I. k. 179-339. p.

„A gondolkodás és a kételkedés ikerfogalmak”

FILOZÓFIAI ZÁRLATOK

„Egészségem, épelméjűségem, lelki egyensúlyom, jó judiciumom védelmében a bölcséletben 50 éven át egyebet se tettem, lapáttal hánytam útfélre - kiírtam magamból katasztrófa-neurózisomat, akasztófahumormmal enyhítve”

„Ellenszenves ember ellenszenves könyvét” ajánlja maliciózan Határ Győző az olvasó figyelmébe. Olyan embernek tartja önmagát - okkal s joggal -, „aki nem káprázott gondolatainak révbe-érést, magának diadalkikötőt”, de aki mégis valamelyest hozzájárult ahhoz, hogy tisztán lássuk saját dolgainkat, megértsük, mi ment, megy végbe körülöttünk és bennünk a III. évezred küszöbén. Nem tudományos-rendszerező munkának szánja művét, hanem olyasfajta *világértelmezésnek*, amilyenre valójában csak a művészet vállalkozhat. Voltaképpen létfilozófiai, ontológiai természetű fejtegetések (olykor „forgácsok”) ezek az ember(iség) sorsbuktatóiról, kiszolgáltatottságáról, életküzdelseiben való magárahagyatottságáról. Úgy, ahogyan azt csakis egy olyan ember élhette-tapasztalhatta meg, aki maga is az életküzdelmek sodrában élt, ugyanakkor kezdettől megvolt benne az a szellemi képesség, hogy a közvetlen (így szubjektív) élmény-régióktól elkülönítve önmagát, reflektíve feldolgozza és értelmezze a jelenségszintű valóságot. Úgy tárja tehát a világ ellentmondásait elénk, ahogyan az benne „gondolódik”, s nem ahogy „megélte”. Az *életfeldolgozó munka* közben szertehulló forgácsokat ő maga „profán epigrammáknak” nevezi. Hiszen számára a bölcsélet egyben nyelvi játék, sőt, játék maga a világ, az uni- és multiverzum is (a szellemi energia szüntelenül teremtő-alakító kiáradása), amelyet játékosan kell megismernünk (azaz átlátnunk és ironikusan fölébekerekedünk), hogy élni tudjunk benne.

Az I. rész (*Bölcselőkről - bölcselétről*) a „hatarológia” eddigi eredményeinek továbbgondolása. Minél inkább áttatjuk magunkat a megismerés tökéletességével - hangsúlyozza az író -, annál nyilvánvalóbbak optikánk torzításai. Épp ezért egyetlen filozófus sem lehet annyira önhitt, hogy azt higgye: ő a Kiválasztott, aki előtt megnyílik az Arcanum Magnum. A bölcsélet történetében világosan elkülönít egymástól két ellentétes vonulatot. *Prótagorász és követői a nyelv* felől ostromolják a „lét-titkot”; számukra a művészet „epigrammata sacra”, a Szent Logosz megnyilatkozása: a nyelv *rendezi* a valóságot, nevet ad a dolgoknak, értelmezi a Káoszt, a ritmus „leképezi” a pulzáló Világegyetem lüktetését. A *Püthagorász-iskola* viszont a *számot* tartja a „lét-titok” kódjának, a matematikát szakrális tudománynak: az elme, a ráció vihet csak Rendet a Káoszba, általa közelíthető meg a Világlényeg (absztrakció). A létegész leírására tehát e két úton tehetünk kísérletet.

Az „Isten” fogalmát (amit *talán* a lét-titok szimbólumának tekinthetünk) nem kerülheti meg a filozófia, amikor az emberről beszél. Arisztotelész szerint „az istenség belőlünk néz vissza önmagára”; Jacob Böhme úgy véli: „az isteni szikorka fénye sugárzik elő szembogarunkból”. Határ Győző azonban úgy gondolja: mivel az isten(ek) kilétéről biztosat nem tudhatunk, az (és a túlvilág is) a vallás körébe tartozó fogalom. Ezért ő nem is tekinti valódi filozófusoknak a

misztikusokat, az Istennel „egyesülő” gnosztikusokat. Számunkra az az egyetlen hiteles világ - véli -, amelyben élnünk adatott, ezt kell megismernünk, *működését megértenünk* - ambi- és polivalenciáival, feloldhatatlan paradoxonaival együtt kell élnünk. Minthogy az egymásnak ellentmondó jelenségek csupán a valóság *felületi* - szemléleti - formái („tünetek”), a megismerésnek az őket előidéző okokra (lényegi forrásokra) kell(ene) irányulnia; csakhogy ezek rejtve maradnak mind a ráció, mind az intuíció számára. Határ Győző tehát agnosztikus; a legfontosabbnak épp „tudatlanságunk” felismerését és tudatosítását tartja. E tekintetben Cusanus bölcselői magatartását érzi követendőnek: az elme „minél jobban megismeri tudatlanságát, tudása annál teljesebb”. A bölcsesség előcsarnoka: „a tudatlanság feltátongásának látomása”.

A bölcelet csúcdiszciplínája Határ Győző szerint (is) az *ontológia* („Fej a Törzsön”, a teljes Egész „idegi szervezője”). Nélküle a filozófia csupán leíró tudomány, a létállapot rögzítője. A filozófia: a legfelső kortikális integrál *reflexválasza* az életingerre, amellyel önészlelésünkben a *létegész* érzetével és fogalmával ajándékozott meg bennünket. A léttudat generátora az „én-szindróma”; *én-tudata* csak az Embernek van, ezáltal különíti el magát a Lét-egészről („az érzetnyalábban, amelyet szindromatikus énünknek fogadunk el, szüntelenül tételeződik a lét, amellyel elménk örök ritornellóban foglalkozik - szűkebb, vegetatív értelemben a *lét eszméjével*, az *én* és a *világ* viszonyával, a kettő kölcsönhatásával, a kettővel mint fenomenonnal, együtt és külön-külön”). „Kinek-kinek saját látásmódja szolgálja az élet élhetnékjét”.

Épp ezért ellensége Határ Győző mindenfajta „térítő-parancsnak”, jöjjön az vallásos alapról, avagy a „marxióták-fanarióták” fanatikus meggyőzősi - világmegváltoztatási - szándékából. Mindkét felfogás (egyik istenes, másik ateista alapon) önmagát tekinti „az Üdvösséghez vezető Egyetlen Útnak”, s nem riad vissza az inkvizíció legszörnyűbb eszközeinek használatától sem, hogy a világot kedve s céljai szerint átformálhassa („a cél szentesíti az eszközt”!). A judeo-kereszténység és a judeo-mohamedanizmus (iszlám) erőszakos intoleranciája a korábbi évszázadokban éppúgy maga alá gyűrte és engedelmességre kényszerítette a személyiséget, mint a XX. századi hitlerista-sztálinista önkényuralom „világátalakító” nagy stratégiája. Mindegyik háttérben voltaképpen egy szűk csoport *hatalmi aspirációi* munkáltak (uniformizált államvallás). Határ Győzőhöz akkor már inkább a buddhizmus aktív passzivitása áll közelebb. Tisztában van azzal, hogy az élet a maga állagában nagyjából mindig azonos, nem „javul” és nem „romlik”; az életproblémákkal minden egyes embernek saját magának kell megbirkóznia, ehhez támaszt legfeljebb a múlt tanulságaiból kaphat (ha ismeri a múltat, és fel tudja használni annak tapasztalatait). *Az eszmék-eszmények jönnek és mennek, a megvalósulás során szétporlanak* (ahogy ezt már Madách felismerte és bemutatta *Az ember tragédiájában!*). A „hatarológia” tehát „a tanácstalanság filozófiája”; hiszen már az ókori görögök is ugyanazokra a kérdésekre keresték a választ, amelyekre ma keressük; mindent elgondoltak, amit mi ma gondolni tudunk. Platónról - Plótinosz közvetítésével - egyenes út vezet a kereszténységig, amely voltaképpen a görög (pogány) sok-istenképet is felszívta magába (szentek), nemcsak a zsidók Egy-Isten-hitét. Ugyanakkor a görög gondolkodói hagyomány egy igen értékes részét elvesztette (a leszaboszi Theophraszosz életműve Platónéval vetekedett jelentőségében; Prótagorasz nimbusza Szókratészével; Traszümakhosz szkepszise máig eleven erőforrás; hagyatékuk azonban csak töredékekben, hivatkozásokban maradt fenn). Holott újkori eszmélkedésünknek talán éppen e háttérbe szorított tradíció előhívására lenne szüksége.

Határ Győző - érthetően - a protagonéusok nyelvi szemléletéhez áll közelebb, de nem osztja a későbbi nyelvfilozófusok véleményét, akik a filozófiát „nyelvjátékként, nyelvi szabályrendszerként” interpretálják. Semmiképp sem ért egyet Wittgensteinnel, aki „az elme kényszerzubonyát” látta a nyelvben; úgy véli, az ő logikai pozitivizmusa nem a bölcelettörténet körébe tartozik. Inkább B. Russell felfogását érzi rokonnak. Határ jószerével a belső beszédet - a monologue intereur-t - tartja elsődlegesnek; ezt követte a hangzós nyelvi megformálás, először

zeneileg artikulált dallamtöredékekben, rikoltásokban, gajdolásban (a *zene* volt az első *közös anyanyelv*!). Elmeműködésünk alaptörvényének - mint erről már szó esett a korábbiakban - Határ a *rezonanciát*, a ritmust tekinti: a zenei elv az a demiurgoszi formáló erő, amelyre minden bűvölés-varázslás-bájolás (is) épül. Nyelvünk ősrétege, tektonikája, titkos belső szerkezete a zenei elemek együttrezgéséből, ráhangzásából áll, ebben rejlik igéző erejének titka. A szó és jelentése elválik tudatunkban; a beszédközpont előbb azonosítja a hangtestet, s csak azt követően identifikálja értelmét. Az alliterációnak, a szó- és sorvégi összecsengésnek, a szójátéknak és a nyelv más, fonémás-zenei elmozdulásainak argumentum-felerősítő hatása van (a szójátékok, nyelvi játékok nemcsak irodalmi, de bölcséleti szövegekben, szillogisztikus gondolatsorokban is gyakoriak). Az orosz avantgárd „nyelven túli nyelve” (zaumnij jazik), Joyce *Finnegans wake*-je nyelvünk őstörténeti dzsungelébe hatolva, a *nyelv működéstanát* teszi vizsgálat tárgyává, s már ez magában véve is irodalmon túli terület. A nyelv nemcsak intellektusunk alapszövege, gondolataink rögzítője és rendszerezője - hangsúlyozza írónk -, de megtartó „kartotékrendszere” is. Egész emberi mivoltunk a nyelvre épül, belőle táplálkozik, a nyelv viszont a szellemre vezethető vissza („szent Logosz”!). A határi filozófiában tehát a lét végső soron szellemi természetű, ugyanakkor nem metafizikai („*bennünk* gondolódik”).

Az ontológiai alapvetés után *Írókról, írásokról*, majd *Vallásokról, kultuszokról* (II-III. rész) elmélkedik az író. Maga sem tagadja: az ironikus bíró pozíciójából.

Villanófénnyel világítja át az irodalmi élet rejtett háttérugóit (*Károgó irodalomtörténet, Génusz a görbetükörben I-III*). A Halhatatlanok még a Panteon hűvös csarnokaiban sem férnek meg békén egymás mellett - hangoztatja - ki-ki sírba vitte ellenérzését („rivalizációját”) a többiekkel szemben. Az „ifjú titánok” pedig minden korban támadták, támadják idősebb, szerintük „érdemeiken felül sikeres” pályatársaikat, akik - úgymond - elveszik előlük a publikálási lehetőségeket. Ugyanezen törvényszerűségek még virulensebben jelentkeznek - véli - a határon belüli és túli *magyar irodalomban*. Határ Győző maga is oda-odacsíp egyik-másik közismert Nagyságunknak, akik - véleménye szerint - valóságos értéküknél többnek akarnak látszani. A század legnagyobb *európai* költőjének Weöres Sándort tartja, hozzá képest törpéknek látja „vatesz-poétáinkat”, kiknek alkonya már rég elérkezett. „Elöregedő, cserzett bőrű, érett népek nem hisznek az irodalmár-prófétákban, és elutasítják a nemzetük élén járó füstoszlopokat”. Elévültnek tartja a tradíció és az újítás erőltetett, örök vitáját is. *Az újíto* - írja - valójában *újráfelfedező*, ugyanis *az új mindig a betemetett*, a feledésbe merült, a kézen-közön elveszett *hagyomány*. A hagyományrétegek mint függönyök rakódnak egymásra; egyik kor ízlésének, műformáinak a szövedéke eltakarja a másik kor ízlés- és műforma-szövedékét. Az avantgárd költő is csupán az őt közvetlenül megelőző kor függöny-rétegét töri át, s egy korábbi tradícióhoz nyúl vissza. Ezért lehetséges, hogy egyes alkotók (pl. Eliot) egyszerre hagyományörzőnek és újítónak tekintsék magukat. Az avantgárd valójában így állítja helyre az irodalom folytonosságát: emlékezetbe idézi a régmúltat. Így tehát igazában nincs is „eredeti” ötlet, „eredeti” író: évezredek kútjából, a kifogyhatatlan készletekből merít mindenki.

Határ Győző nemcsak az irodalmi életet, hanem az emberi világ általános állapotát is szkeptikusan szemléli. Úgy véli: a felvilágosodás „haladás”-illúziójának végérvényesen befellegzett; Malthus 200 éves jóslatai megvalósulásukhoz közelednek. De még ennél is pusztítóbb veszély: az uniformizálódás. Mint már az *Intra murosban* is szó volt róla, az író a *XX. század Mysterium Magnum*-át „*az egyen-individualista*” fiatalok, az indigókék farmer-nadrágosok győzelmes *világforradalmában* látja. Minden más forradalmi eszme megbukott, „*az Üreljövettől a proletárforradalomig*”, a művészet ‘izmus’-epilepsziáitól a vallásmegújhódásokig. Úgy tűnik: a világot végül is nem a falrengető nagy eszmék, hanem „a népbolondító, üdvösségre-együttmenetelő farmeresek” fogják alapjaiban megrendíteni, akik az

Orgé Járszalagján, ösztöneiktől űzve felbomlasztják-megtagadják a Kultúra értékrendjét. A belülről legyengített, védekezéséptelen *fehér* civilizációt aztán vagy a „*sárga veszedelem*” (a japánok, kínaiak magasan fejlett technikai gyarmatosítása), vagy a *feketé* Afrika biológiai hatalomátvétele söpri el. A fogyasztóvá degradált, uniformizált, engedelmes felvevő-piacca manipulált, mesterségesen korlátozott termékenységű s szellemileg elerőtlenedett Nyugat *önként* fogja átadni a stafétabotot az „erősebb” kultúrköröknek, hogy aztán majd szellemi-lelki, anyagi hódoltságban éljen.

Határ Győző úgy véli: a keresztény kultúrhagyomány 2000 éves története mindenképp befejezéséhez közelít. A *multiverzum* (amelynek intergalaktikális tere mintegy 200 milliárdnyi univerzumból áll, s amely folytonosan teremti önmagát), már nem értelmezhető a judeo-keresztény fogalom- és képzetrendszer alapján. Az író - mint következetes szkeptikus gondolkodó - a vallást éppoly kóros téveszmének tartja, mint bármely más idegéletani téveszmét. A XX. század borzalmas tömeggyilkosságait, a *nemzeti szocializmust, bolsevizmust is vallásos jellegű téveszmének tekinti*, jöllehet ateista ideológiára épültek és zsidó-keresztény-ellenesek voltak. Az Állam-Egyház az Inkvizíció mintájára szerveződött, s az emberek az evangéliumi Eszményeket akarták evilági síkra átültetni. Ha másképp nem ment (mert nem is mehetett), hát terrorral, erőszakkal. A kereszténység emblémája a kereszt; ennek árnyékában pergett le az Idő-órán 2000 év. A „nyáj” mindvégig engedelmesen tűrte-viselte a szenvedést, amit az egyházi (és a világi) hatalmasok róttak ki rá. A *kereszt* aztán fokozatosan átadta helyét a *bitófának* - a XX. századnak már ez lett az alapszimbóluma. S az engedelmes nyáj - lázadva ugyan, de - ezt is elviselte. Miközben a Marxiarcheionban az ájtatos gregorián azt a propaganda-hazugságot zengte, hogy mindez a népakarat kifejeződése. Sztálint még ma is milliók siratják, sokan szívesen visszahoznák a Gulágot is. Ha pedig ez így van, akkor a kereszténységet és a ráépülő *messianisztikus világképeket* - véli az író - úgy is felfoghatjuk, mint „*Szatanael legravaszabb csapdáját*”: elkápráztatni a hiszékenyeket egyfajta „haszon” illúziójával (a kereszténység a túlvilági boldogságot ígéri jutalmul, a XX. századi „evangélium-hirdető” demagógok pedig a földi paradicsomot), s eközben az evilági hatalmat a legsátánibb eszközökkel szervezni meg. A szellem-ellenesség, az „eretnekek” kíméletlen eltiprása, az ájtatos justizmord végigkísérte ezt a 2000 évet; reverendás és reverenda nélküli ajatollák ügyeltek az emberi élet minden mozzanatára. Ezért nincs mit siránkoznunk a kereszténység hanyatlásán. Haldoklása elnyúlhat még pár száz évig, de régi tekintélyét visszaszerezni már nemigen tudja.

Ugyanakkor Határ Győző azzal is tisztában van, hogy a poszt-keresztény korszakban sem fog az elysiumi béke ránk köszönteni. A farmernadrágos nemzedék talán elsodorja-elsorvasztja a politikai pártokat, s azok szerepét világszerte a popegyüttesek veszik át, a székesegyházak pedig átalakulnak rockzene-palotákká; mégsem valószínű, hogy az emberi világban a szeretet-elv érvényre juthat (bármikor is). Az író megdöbbenéssel vegyes gyanakvással szemléli a burjánzó bázisközösségek, a szaporodó szekták délibábos kavargását, amelyek (ismét) a *térítőparancs erőszakosságával akarják a szeretet-elvet általánossá tenni*. Csakhogy azt „kötelezni” nem lehet - hiszen az emberek *életérdeke* fontosabb az elveknél! A „hívők” minden nem-hívőt legszívesebben még személyi szabadságától is megfosztának. A hivatalos egyházak pedig, amint újra szóhoz jutnak, azonnal betöltik a kínálkozó hatalmi teret, s világi befolyásra próbálnak szert tenni. A katolicizmus a bankok markában régesrég függetlenedett eredeti eszmei tartalmaitól. Az iszlám még erőszakosabb; ha tehetné, bármikor kiadná a parancsot a „hitetlenek” legyilkolására. Tehát nincs sok remény arra, hogy a „nyáj” - akár a bevett vallások keretében, akár rajtuk kívül - bármikor is „jobbá” válhat és békésebb világot teremthet.

A IV. és V. fejezet (*Öregedésről, öregségről, halálról, valamint A székszisről*) bensőségebb, szubjektívebb, itt-ott vallomásszerűen megrendítő. A 90. évéhez közelítő, sokat megélt ember saját élete alapvető tanulságait summázza. Az *Élet*: „a mi dolgunk volt - magunknak viseltük, ha viseltük”. A *Halál*? - még inkább a mi dolgunk. „Egyszeri, megtanulhatatlan és mindig új”. Valójában életünk minden ténye - születéstől halálig - csak önmagunkra tartozik. „Magunknak szenvedünk üldöztetést, magunknak ülünk végig börtönöket, s ha történetesen felakasztanak - magunknak akasztatunk fel”. Segíteni senki nem tud megpróbáltatásaink elviselésében és feldolgozásában - legfeljebb mellettünk állásával könnyítheti a terheket.

Határ Győző mint filozófus-művész sem az egzisztencialistákkal, sem az abszurd művészekkel nem ért egyet: ő nem tartja „a lét botrányának” a halált, nem háborodik fel a múlandóságon. Ellenkezőleg: derűs belenyugvással fogadja el. Amint életidőben mind jobban közeledünk felé - hangoztatja -, úgy törődünk bele egyre inkább a kikerülhetetlenbe; mire „a nirvána torkolatvidékére” érkezünk, már nem is vágyunk egyébre, mint a békés befelé-fordulásra. Lassan közömbössé válik minden. Objektívan szemlélve az önmagában végbemenő (biológiai-pszichikai) folyamatokat, pontos analízist készít: az embernek először a szellemi horizontja szűkül be, fokozatosan elveszti érdeklődését a természet iránt, aztán megszűnik számára - mint örömforrás - a zene, majd a képzőművészet, végül a könyv (nemcsak az idegen, hanem a saját - megírandó - is). Egyre többet foglalatatosodik önmagával, a múlttal, elkövetett s elkövetni elmulasztott bűneivel; mint pergő filmszalag, cikáznak agyában ide-oda a fel-felvillanó emlékek, töredék-gondolatok. Minden fáj, a jó is és a rossz is; fáj maga az egész ember.

Az írás értelme azért kérdőjeleződik meg benne, mert nincsenek illúziói a jövőt illetően. Ugyanis nem hisz abban, hogy az új nemzedék az előző nemzedék(ek) tapasztalatait hasznosítani tudná. - Érdemes-e az íróletért feláldozni a köznapi boldogságot, s nem a biológiai továbbörökítésben, hanem a szellem gyümölcseiben keresni a halhatatlanságot? Nyújt-e „elégítetelt” a Szellem síkján kivívott diadal a földi szenvedésért? - Ezek a kérdések foglalkoztatják, miközben lélekben már-már készülődni kezd az Elkerülhetetlenre.

Végigtekint a különböző népek és korszakok temetkezési szokásain. Szíve az ókorhoz húzza inkább, amikor az ember(iség) még tegező viszonyban volt a Halállal, nem félt tőle; halottait a másvilágra átköltözött élökként kezelte, étellel-itallal ellátta. A kereszténységben már jobban elkülönült az élők és a holtak világa (a halottak „alusznak”, szeretteiktől távoli sírkertben csendesen pihennek). A XVIII. században divatba jött a halott „felmagasztalása”, emléke emocionális aurájának fenntartása (individuális síremlékek, kripták stb.). Aztán a XX. században - kivált az angolszász kultúrkörben - a halál lett a Nagy Tabu, nagyobb tabu a nemiségnél is (virágözönnel fedi el az ember önmaga elől saját „hulla-hurcoló” mivoltát, eufémisztikusan megszépítve benső vacogását a Semmitől). Határ Győző nem hisz semmiféle túlvilágban; nem fél szembenézni azzal a rideg ténnyel, hogy *a halálban az én-szindróma szertefoszlik*, örökre megsemmisül.

A filozófián (főként a szkeptikus tradíción) iskolázott elme - véli - felnőttként néz szembe saját „világba-vetettségével”, a világban való árvaságával, léte végességével, egyszeri és megismételhetetlen voltával. Tisztában van vele: a Létegeész „füttyül ránk”, füttyül Úrbuddhára, Hume-ra, Kantra, Sartrera, de még Szent Ágostonra, vagy akár magára Jézus Krisztusra is: szenvedéseink, nyomorúságaink, keresztre-feszüléseink meg sem rendítik. „A Mundusz, a Létegeész - van, ahogy van”. Itt e földön tehát minden kérdésben önmagunkra vagyunk utalva, ezért kell megtanulnunk *reálisan* tájékozódni. Ehhez azonban nem elegendő a delphikus parancs („gnoti sze auton!” - „ismerd meg önmagad!”), sokkal fontosabb a valóság, az uni(multi-)verzum működési törvényeinek megértése, hiszen *az önismeret a valóságismeretben*

gyökerezik. E cél felé két út vezet: a szkepszisé vagy a hité. Határ Győző az előbbit tartja fontosabbnak: a hiányok, a negatívumok felfedezése, netán korrekciója egy gyakorlatiasabb, tapasztalati megismerést eredményez, s nagyobb biztonságot ad. Az ész érveivel, monista alapról talán az igazság is jobban megközelíthető, mint egy dualista valóságkép alapján, a hit dogmatételeire hagyatkozva. A hit lovagjai éltetik ma is a „kettős igazság” elvét (amely a XIII. századi Brabanti Sigertől a XVI. századi Pomponazzin és Cornelius Agrippán keresztül Vaniniig, sőt egészen Descartes-ig a lelkek kordában tartásának varázsigéje volt). A két alap-felfogás (ráció - hit, monizmus - dualizmus) szakadatlanul birkózik egymással, s a végeredmény - évezredek óta már! - patthelyzet. Hiszen az ontológiai problémák sem ész-, sem hitérvekkel nem dönthetők el.

Az író mégis megkísérel hidat verni a kétféle felfogás között. Megosztva önmagát - a szkeptikus Alciphron és a hívő Euphranor görög bölcselek álarcába bújva - dialogikus formában elmélkedik „Minden Bölceletek Sommás Érvénytelenségéről”, valamint arról, hogy „az ellentétek / ütközések / antinómiák az egyes bölceleti irányzatok / rendszerek / iskolák között látszólagosak csupán”. Ebből - Alciphron szerint - az következik, hogy „rendszerünk, metaforáink, mestergondolataink, ha életünkben mégoly szembenállók voltak, s mégannyira ütköztek is, halálunkban eleve érvénytelenek és semmisek”. Ha pedig ez így van, „akkor megölelkezhetünk, összebékülhetünk, bölceleteinknek nincs mit egymás szemére hányni”. Csakhogy *a hívő* - voluntarista - Euphranor nem hajlandó összebékülésre, *elutasít minden toleranciát az ellentétes állásponttal szemben!* Arra hivatkozik, hogy „a Letaszítottak - Sátánnak - is az volt a hiedelme, hogy az ő hiedelme a quidditásznak / haecceitásznak a Létezésben közömbös; s míg a Munduszban más szeretetlenekkel egyezkedni próbált, megmaradott ebben a hitében”. Hát ezért nem jöhet létre párbeszéd hívők és szkeptikusok között! *A hívők újra és újra felvonultatják az Inkvizíció teljes eszköztárát a kétkedőkkel szemben,* s az evangéliumi Szeretet-elv nevében irtják a „másként gondolkodókat”! Más igazságot nem hajlandók elviselni, mint a magukét; ha kell, még mártírsorsot is szívesen vállalnak érte. Ezért örök a küzdelem a két álláspont között, s a patthelyzet feloldására nem is kerülhet sor.

Ezek persze az elme párbajai. Maga a tömeg, a „nyáj”, az „egyszerű emberek” sokasága semmiféle gondolati, elvi struktúrát nem alakít ki magának. Ki-ki él, ahogy tud, hívőként vagy hitetlenül, jó- avagy rosszindulattal, jószívűen vagy gonosztevéként, s követi, ami a kényelmét, nem pedig azt, ami a szellemét szolgálja. A többség „életigénye”, „kultúrigénye” nem terjed túl a vegetatív funkciók kielégítésén. De ne feledjük - figyelmeztet az író -, az *egyszerű ember* vagy *tömegember* kategóriájába éppúgy beletartozik a kishivatalnok, a munkás, mint az iparmágnás, az újságkirály, a világhírű pop-énekes, sőt akár maga a királyi család is! Határ Győző tehát nem társadalmi értelemben vett „arisztokratikus” álláspontot képvisel, amikor a szellemi elitet elhatárolja a minden rendű és rangú tömegtől, csupán *rámutat arra a lényegi és soha el nem törölhető alapellentétre, ami a gondolkodót a nem gondolkodótól végzetesen elválasztja.*

Szeretné, ha minden ember felismerné önmagában saját belső erejét, s képes lenne egyéni életútja önálló alakítására. Voltaképpen minden művész ebben a titkos reményben szólítja meg olvasóit - ebben rejlik a művészet utópisztikus jellege. A szkeptikus filozófus viszont tudja: ez lehetetlen. Határ Győző azonban *művész-filozófus*, még ha *szkeptikus is*. Épp ezért makacsul újra meg újra megkísérti a Lehetetlent. Egy érdekes álmát jegyzi fel (1991. 03. 22.): Álomszónoklatot tart az Országház üléstermében a filozófia fontosságáról s arról, hogy az embernek végre meg kellene tanulnia önmaga lábára állni. „Szokjatok hozzá a gondolathoz - inti hallgatóit -, hogy egyedül s egymagatok vagytok a multiverzum e peremtejútja bolygó-porszemcséjén, magatok is porszem. Eleget mondogattátok egymásnak bigyergősen és remegő

szájszáj: ‘mindnyájan az istenek térdén vagyunk’, hogy végül az istenek rákuntak és lelöktek: álljunk a magunk lábára. Nem segít senki. (...) Nőjete fel a gondolathoz, hogy felnőttetek és inentova egyedül vagytok: nekifeszülve és kiszolgáltatottan az ellenséges környezetben, mely még soha nem volt úgy, hogy ne lett volna ellenséges. (...) Figyelmezzetek arra, hogy filozófusaitok mimondók (...): a bölcsélet enigmatikus, a megfejtésében a jutalom”.

A Sors kegyéből Határ Győző megérhette, hogy álma valóra váljon: a Széchenyi Művészeti Akadémia felkérte, hogy Álomszónoklatát székfoglalóként valóságosan is előadja az Akadémia márványcsarnokában. Így művészként, filozófusként egyaránt hazaérkezett.

Arurora Ezoteriák, London, 1992.;
in: Antibarbarorum Libri, Argumentum, Bp. 2001.
I. k. 341-469. p.

„A világvallások mellékhatása a misztika”

LÉPTÉKVÁLTÁS (SZÉKFOGLALÓ A SZÉCHENYI AKADEMIÁN) 1994. MÁJUS 31.

„A lélekrengés első, kisebbik lökete rázökkentett arra a felismerésre, hogy engem (...) elsősorban az ember érdekel. Ember- és emberség körülforratása, fiziognómiája, anatómiai szelvényei, idegi szervezése, mirigykiválasztása, hormonforgalma, szenvedélytörténete (...) vergődése a lét kelepccéjében.”

A monumentális bölcséleti életmű tömör summázata, a gondolatkatedrális alappilléreinek felvázolása ez a rövid munka; a sokszáz oldalon kifejtett elmélődések esszenciális sűrítménye. Azokat a gondolatait fogalmazza itt újra az író, amelyeket vastag köteteiből - eszméi tengerárjából - a leginkább kiemelkedőnek tart.

Határ Győző önmagát „a léptékek szenzorának” tekinti, helyesebben „a léptékváltás megszállottjának és magatehetetlen érzülekeny pontjának”. A Magasból, a Szellem kilátótornyából tekint alá a földi viszonyokra, s mintegy távcsövön át szemléli „az embertenyészetet”. Ilyen távolságból világosan látszik: „mikrobák vagyunk a Földön: csupán egy mikroba-kultúra”. Tenyészetünk fő jellemzője: „esendőségünk - ideigvalóságunk”; szervező elve pedig a brutális, primordiális Őselv: Orgé istenség, aki a civilizált Érosznak is fölébe nő. Azonban „lehetségesek olyan élősférák is - vélekedik az író -, amelyekben a Föld Orgéjának hatalma nemcsak hogy megszűnik, de nincs és nem is volt soha sehol: teljesen ismeretlen ökelme”, s amelyek szervező elve tökéletesen más. Ezekben az - esetleg szintén önészlelékeny - bioszférákban a tudat, ha egyáltalán létezik, az önészlelékenységnek „másfajta szerkesztési elvek szerinti magas-összerendezettségű integrálja”.

A tudat valójában protagonus, földi fogalom - hangsúlyozza Határ Győző. Azt, hogy „tudatunkban ember-mivoltunkból, bioszféránk kategóriáiból / szemléleti formáiból kilépni nem tudunk”, senki olyan világosan nem fogalmazta meg, mint Protagorász. Az ő nevezetes dictuma („minden dolgok mértéke az ember, a létezőnek csakúgy, mint a nemlétezőnek”) nem az egyedi emberre vonatkozik, ellenkezőleg: az Emberre, „aki ‘szenzor’-mivoltában Középre helyezve áll a maga-alkotta multiverzumban”, s megpróbálja értelmezni annak jelenségeit. Elménk szerkezetének alapvetően protagonus jellege: adottság („mint teknőcnek a maga levethetetlen páncélja”), s ez „megszabja a gondolhatóság határait”. Az örök múlhatatlan elmélődés a létről, az örök ontológia - mint a bölcsélet csúcdiszciplínája - mindig újra- és újrakezdi a létértelmezést, de *végérvényes válaszokat adni soha nem képes*. Mi mégis elég szerénytelenek vagyunk ahhoz, hogy - „az episztematikus imperatívusz ösztökélésére” - Végső Igazságokon törjük a fejünket.

Az élet természetéről, mibenlétéről való elmélődés - a határi terminológia szerint - mintegy nyolcvanezer esztendő. Bölcséleti örökségünk, „a gondolkodás aranyalapja” - Nagardzsuna

klasszikus kifejezésével: „a gondolatok hombárja” - ekkortól eredeztethető. A bölcs mindenkor ebből merít, s ezt gyarapítja a maga felfedezéseivel. Természetesen - „a történelemből való kibutulásunknál fogva” - számunkra a mi utolsó nyolcezer esztendőnk nagyobb súlyt képvisel, mint a megelőző évtizedek.

Minthogy a gondolkozó „szerszáma” az elme, mindenfajta bölcselkedés az elme működésének, neurobiológiai szabályozottságának megismerésével kell, hogy kezdődjék - tudatosítja bennünk az író. S a hatarológia egyik fontos nívója valóban épp ebben rejlik: feltárja a szenzórium idegi szerveződésének sajátosságait. Maga a látásérzékelés az agyvelőállományának több mint a felét lefoglalja; innen ered az *optikus reflexív túltengése* gondolkodásunkban. Ennek köszönhető a fénynek a hatalommal, a pompával, az uralkodással, a kozmogónia őselvével, a multiverzum működtetésével, az istenséggel való egybeszővése / összevegyítése / összetévesztése stb. A neurológia a legfőbb tudója annak is, hogy a különféle hitelvek, eszmerendszerek bizonyos ponton túl gyengülnek, megbuknak, netán önmaguk ellentétébe fordulnak át. Ezt nevezi az író „neuronkorroziónak”, ami nem más, mint a neuronéma „elfáradása”. A másik fontos nívó, amit élettapasztalataiból szűrte le, és amit mi magunk is tapasztalhatunk, ha néminemű „bölcselei” adottságaink vannak: „egész testünkkel gondolkodunk”, sőt: „egész fajtánkkal gondolkodunk” (hiszen magunkban hordozzuk fajtánk genetikai örökségét). Mindezekről az *Özön Közönyben* szólt bővebben - itt most csak eszméi foglatát adja.

Az elmúlt 80 millennium (azaz nyolcvanezer esztendő) „föld alá bújt és ott elporlott tetemeinek / csontjainak végeérhetetlen majoritásához képest az éppen élő mindenkori emberiség: *quantité négligeable*” - int szerénységre bennünket a filozófus-író, „porszem”-vontunkra irányítva a figyelmet. S a régmúlt eme beláthatatlan embertömegéből elindult szokványútjára *mintegy százezer messiás - mindje megbukott*. „Az emberiség alapvetően megválthatatlan”, az is marad - alapuljon bár a paradicsomi eszmekör mégoly „közmegegyezésen”. A Consensus Gentiumok sorsa az, hogy az ember rendre mind kinője őket; ezek valójában „az emberiség kollektív tévedéseinek katalógusa”. Ha nem „tető-léptéken”, azaz a puszta mában gondolkodunk, hanem történelmi távlatból szemléljük jelenünket, azonnal nyilvánvaló, hol, mikor s miben tévedünk (ez a „léptékváltás” értelme!). *A tegnap „szentelt igazságai” holnapra elenyésznek*.

A „messiásokkal” egyidejűleg minden időben felkél és kereső útjára indul *a másik százezer: a gondolkodók, a filozófusok pléiade-ja*, azok, akik váltig az emberlény létén, léhelyzetén és végső fokon magán a léten jártatták az eszüket. S bár a filozófia - „mint a tanácsstalanság privilégiuma” - a paradoxonok és szolipszizmusok „Circus Maximus”-a, mégis: a gondolatok hombárjának sáfárai újra és újra elvégzik a számadatolást. Mert van egy *Summa*, amely az emberi Gondolat mindenkori (jelenidejű) állását tükrözi, „míg a mögöttes millenniumok recesszív jelleggel leáldoznak / aláhullanak”.

Határ Győzőhöz - bevallása szerint - az angol filozófia hagyományos tárgyilagossága (racionalizmus) áll legközelebb. Ezért becsüli többre az ehhez kapcsolódó francia Merleau Ponty-t, mint a neo- vagy posztromantikusnak minősíthető Heideggert. Nem akar a létén „javítani”, hanem a létet mint visszavonhatatlan „adottságot” fogadja el. Szerinte *a kereső elme* - „szenvedjen bár mégoly tomboló megoldásvágyban” - a saját maga adta válaszokban is *kétkedik* (kétkedni köteles). Nem lehet sem vallásos, sem nem-vallásos, hanem „e szimplifikatorikus terminológián messze túl”, a „kinyilatkoztató” eszmerendszerek fölött kell életét töltenie, „az eleaták szent olvasóját morzsolgatva”. Hiszen „Ömindszentfelsége a Multiverzum nem kéri ki tanácsainkat, s mestergondolataink nélkül (is) forog a maga tengelyén”.

Nyolcvanadik életéve csúcsáról visszapillantva, az író már világosan látja: minden életszakasznak megvannak a maga - látszólag sürgető - „kérdés-koronáriumi”. Ifjúkorban „Orgé Öregisten túlhatalma igaz le bennünket” (a misztikusok is általa élik át az ‘istenközel’ élményét); aztán maga az életút: „barlangutazás”; míg végül - úgy 60. évünk körül, „a Senex Fornicator üdvöz idején” - anélkül, hogy szellemünk „alattomos átkristályosodását” érzékelnénk, feltetszik előttünk „holmi kék azúr, ismeretlen világosság”, s megérjük „a teljes horizont varázslatos feltisztulását”. Halálközelben pedig már „egyenesen megmosolyogjuk a lét állítólagos tragikumát”, és sok-sok évünk tapasztalatából leszűrődik „az a filozófia, amely már a mienk”.

Határ Győző elismeri: akadnak olyan bölcselek, akiknél már ifjú- avagy középkorban felmerül az az „idée maîtresse”, az a mestergondolat, amely köré eszmerendszerük kikristályosodik. Az ő világlátása azonban öregkorára, gondolatainak „koráll-építkezését” szinte észre sem véve, teljesedett rendszerré. Szeretné hinni - mint minden valódi filozófus -, hogy meglege a helyes kérdésfeltevést, s bár a gondolkodása leglényege még mindig „a saját gondolatok iránti véghe-tetlen gyanakvás, egyfajta szextus-empiricus szuper-szkepszis”, mégis reméli: sikerült kör-vonalaznia „a létegező *adottságát* és ami abból következik, sub specie serenitatis, az elkerülhetetlent”...

„Noha a könyvek tíze már megíródott-kiadódott”, a java még várat magára. Aki kíváncsi: beléphet az író „meggyőződéseinek templomába”. Olvassa el a vaskos köteteket: beléjük rejtve bölcselei arcképe. Egy olyan ember tudása rólunk és világunkról, aki a század minden borzalmát végigélte-átszenvedte, mégsem felejtett el mosolyogni és örülni az életnek.

Tisztelői-rajongói gráciájába ajánlva magát, búcsúzik tőlünk. De nem véglegesen. Csak a „vizontlátásig”. Addig is tovább elmélődik hongriuscule-i megtartó fészkében.

(A székfoglaló szövege a szerző Léptékváltás c. kötetében jelent meg, két másik tanulmány kíséretében (Teiresziász hét élete; A fény megistenülése), a Magyar Írószövetség és a Belvárosi Könyvkiadó gondozásában, Bp. 1995.)

TEIRESZIÁSZ HÉT ÉLETE

„Nincs olyan életkor, amelyben túlon túl korán avagy későn ne volna, hogy a lélek épségére törekedjünk”

Hatar Győző *Léptékváltás* című kötetének bevezető tanulmánya a szerző társadalom-filozófiai nézeteinek tömör foglalatja. A példázatnak szánt *Előbeszéd*ben az író arra a problémára világít rá, hogy a történelemben egymást periodikusan váltó - diktatórikus vagy demokratikus - formációk csak „rossz” és „rosszabb” megoldások a társadalomszervezés módját illetően, hiszen a „jó Állam” merő illúzió.

A matuzsálemi kort megélt, hétszer-született (újjaszületett), a férfi-női sorsot egyaránt ismerő vak jósnak végtelen hosszú élete során módjában állt mindannak bekövetkeztét megtapasztalni, amit jóval előtte már figyelmeztetően megjövendölt - persze hiába, mert senki nem állhatta útját a Végzetnek. Halála közeledtét érezvén, Kithairón öregbarlangjába visszavonulva, hűséges kísérei bízta a titkot: „Halandó tökélt kormányforma nincs, amelynek igáját magatokra vevén meg ne bánnátok, és de kormányzás és állam bárminő formáját válasszátok is, végezetre a Tartarosz fenekére kívánjátok valamennyit”.

*

Kis dialogizált tractatusában az író kettős nézőpontból veszi szemügyre a *demokrácia kontra diktatúra* problematikáját, s Justicia mérlegén kiegyensúlyozva az érveket, felmutatja mindkét formáció előnyeit-hátrányait. Bár tudván tudja, hogy a Jótól (a Tökéletestől) mindkettő messze van, mégis, a demokráciát - hibáival egyetemben - egy fokkal jobbnak tartja.

A tractatus alcíme (*Egy patrícius mazochista böjtnapja az emberiség bűnlajstromának ünnepén*) jelzi: csupán elméleti síkon lehet vitázni a kétféle konstrukcióról, hiszen a gyakorlatban mindkét államforma önmagában hordja saját buktatóit. A diktatúra kiváltja a demokrácia vágyát, de aztán a hatalmi erők szabad játékában egy idő után ismét a diktatórikus tendenciák erősödnek fel, a győztes elit megszervezi a maga totális uralmát, - s minden kezdődik előlről. A *demokrácia* tehát pusztán „intermezzo”, vagy ahogy már Platón megfogalmazta: „afféle szatírtjáték két diktatúra között”.

Két római szenátor - a negyvenes éveit taposó Trebellius Pollio s az ötven felé járó Trebonius Glabro - beszélgetnek a társadalomszervezés optimális módjáról (természetesen mindketten az író alteregói, hasonlóképpen, mint az *Intra muros*-ban senior-junior Hatar). A kitágult tér-időben a Görög-Római Birodalom napjainkig terjeszkedik - a diskurzus bárhol, bármikor lejátszódhat, hiszen ugyanazok a trendek érvényesek az európai államberendezkedésekben is, amelyek az antikvitásban voltak.

Trebelliust magányos vezeklésben, „vérbűn-katalógusát” morzsolgatva (amit „a Vörhenyes Kő Városában”, Petrában rózsafüzérnek mondanak) találja látogatóba érkező barátja, aki felettébb elcsodálkozik: miért és min gyötrődik a nemes patrícius, - mintha ő lenne felelős a társadalom bűneiért? Sorra-rendre meghallgatja az elfajzott világállapotra vonatkozó érveit, de nem ért egyet borúlátásával; „látnoki látással megvert Teiresziásznak”, mazochistának nevezi, aki reménytelenségével csak megzavarja a közemberek derűs bizakodását, ugyanakkor tisztánlátásával nem viszi előbbre a társadalom ügyét. *Trebonius* sokkal inkább a gyakorlat embere, akit nem elsősorban az „ideális államforma” érdekel, hanem az, hogy éljen és virágozzék a Birodalom („míg te aggodalmaid szentolvasóját morzsolgatód, odakünn belevakulsz a márvány

napsütésbe, árad és tündöklék az Urbs, virul a civilizáció - Róma él, míg világ a világ!”). Mikor minden rendben zajlik, a cirkuszi játékok, a Diadalünnepek, simán peregnék az állami szertartások, a plebs örül és boldog - szabad-e a fényt és ragyogást apokaliptikus, fenyegető jóslatokkal elhomályosítani?

A beszélgetőtársak minduntalan oda- s visszautalnak korábbi / későbbi filozófusok, művészek felismeréseire, - ez is a vita allegorikus, parabolisztikus voltát jelzi: itt valójában az emberiség, legalábbis a fehér civilizáció alapproblémáiról van szó. A történelem ciklikusan ismétli önmagát, hiszen mi, emberek nem tudunk jobbak, mások lenni, mint ami természetünkéből fakad, - hát hogyan is teremthetnénk jobb társadalmi valóságot, mint amilyenben élünk-élünk!?

Trebellius - végigpásztázva a törzsféjlődésen, majd a történelem menetén - érvek sorával bizonyítja: az emberi faj eredendően és kiirthatatlanul ragadozó természetű, alaptörvénye a mások elpusztítása-felfalása (amin a sok évezredes kultúra sem tudott finomítani!). Kiváló élettani felkészültséggel magyarázza, hogy maga az agyképződés (még szájhasbél féregkorunkban) a szájkörítő érzőpontok átfunkcionálódásából indult el, amelyek az egész szenzóriumot a Falás, a Falhatnék szolgálatába állították. „*Ragadozók vagyunk*, ragadozók elsősorban, és morális lények csak huszonötödsorban” - ezért „hiábavalóak a legszebb elméleteink is az ideális államról, demokráciáról”. Ezért van az, hogy amint az emberek egy parányi szabadsághoz jutnak, az egész társadalmat - a legfelső szinttől a legalsóig - átjárja a „szabadrablás” szellemisége, behálózza a korrupció. Maga az *állam* csak akkor működőképes, ha *supermaffiává* nővi ki magát, s teret enged a korrupciónak. Hiszen a tisztségviselők fel se vállalnák hivatásukat, „ha nem enyhítené a Fáradalmat a Váradalom”, amibe a korrupció hozamát is belekalkulálják. A demokrácia buktatója: benne mindenki nyereségre vágyik (hiszen a demos alapelve: mindenki egyenlő!), a piacon vagy árut hajszol, vagy önmagát árulja, - így érthetően meggyengül a jog-érzék. Ennek ellensúlyozásaképpen újraélednek az Aranykor-nosztalgia, az „üdvözülés” ábrándkergető téveszméi. *Trebellius* szerint maga a lélekelmélet is veszélyes fantomfogalom, hiszen hogyan is beszélhetnénk annak a lelkére, akinek „váltig a gonoszmívelésre forog az esze, mivelhogy arra hajlamosított elvetemült” - hát ha egyszer nincs neki lelke! Ha társadalmi ábrándjainkat „veleszületett szívjóságra”, moráliákra alapozzuk, nem csoda, ha újra és újra kudarcot vallunk velük! Ilyen pusztá ábránd a valódi demokrácia, bár „a sok szükséges rossz közül ez a legkevésbé rossz”.

Trebellius-Teiresziász azért kesereg, mert tudván tudja: a demokrácia nem lehet *tartós* társadalmi állapot. A szavazó népocéán tudatlansága, nemtörődömsége, bárgyú indulati motiváltsága, tétovasága miatt már rosszak a kiinduló premisszák is (a nép nem valódi népképviselőt választ, hanem egy ragadozó hatalmi elitet szavaz maga fölé). Az általa megválasztott parlament a továbbiakban fűtyül szavazóira, s egyre inkább fokozódik antidemokratikus, kontra-szelektórikus jellege. A „politikai korrektség” álcájában mindinkább korlátok közé szorítja a szabad szellemet, a független véleményt, s ezzel elfojtja a továbblépés csíráit.

A computer-forradalommal végképp befellegzett a demokrácia eszméjének - vélekedik *Trebellius* álarcában az író (aki e passzussal félreérthetetlenül elárulja, hogy *rólunk, napjainkról, reményeinkről, jövőnkéről van szó!*). Ha az általános szavazati jogot ki lehet terjeszteni az egész világra, fölöslegessé és értelmetlenné válik a voksok titkossága, sőt, a szavazóképernyők beköszöntével az országház, az országnagyok is feleslegessé válnak (ha otthon szavazhatnak a honatyák, többségük már nem is fog szavazni!). *A demokráciát a hatalomra törő csoportok vetélkedése anarchiába fullasztja*, végül - a teljes csődöt elkerülendő - ismeretlen tettesek kihirdetik a szükségállapotot, s vagy a *praetoriánus gárda*, vagy a *gladiátor-iskolások bevezetik a diktatúrát*, ami a ragadozó emberjóság természetes állapota (írta ezt 1993-ban a szerző!).

Trebonius mindeközben hol helyesel barátjának, hol ellenvéleményét fogalmazza meg, olykor pedig kiegészíti-gyarapítja érveit. Ő sokkal inkább a reáliákban mozog, mint partnere, néző-pontja is praktikusabb, tisztában van vele, hogy a társadalom működtetéséhez nem elegendők a helyes alapelvek, hiszen idővel azok is korrodálódnak! Persze, hogy az „uralom-nélküliségben” egy idő után felörlődik a demokrácia, ezért szükségszerűen követi azt a diktatúra, amelyben a hatalmi elit „erős kézzel” megszervezi a közemberi világ rendjét, s abból busásan lefölözi a maga hasznát. Az pedig, aki nem jut a Hatalom közelébe, alásüpped a jogfosztott, pórázon tartott emberállományba. Viszont ha nincs erős állam, nincs civilizáció, a barbárság üti fel fejét, - tehát egy idő után *maga a nép is új erőhatalom után sóvárog*. Ilyenkor összefognak a demokrácia-ellenes erők, s az urnákon át megdöntik a demokráciát, bevezetik a parancsuralmat (vagy ők, vagy a volt demokraták, akik immáron felsorakoznak a diktatúra mellett). Így működik a világ! - ez ellen nem lehet védekezni. A szaporodó megváltó-vallások, burjánzó szubkultúrák épp a tehetetlenségből fakadnak. *Trebonius* szerint a virágzó államnak nem megváltó-vallásokra, nosztalgiákra van szüksége, hanem rabszolgavásárookra járó, józan érdekeiket ismerő, erős-egészséges patríciusok biztonságos uralmára, ami csakis a jól szervezett, erős állam keretei között alakulhat ki. Ő tehát nem tartja tragédiának, ha a demokráciát egy új diktatúra váltja fel. Filozófus-tekintélyre is hivatkozik: „ama tetovált bendőjű britón, ki a halszagú Hobbes névre hallgat”, megmondta már: „Mikoron nem ama közhatalom alatt él az ember, amely valamennyit megfélemlíti, akkora hadiállapotban él”. A demokrácia felszínre hozza az emberben rejlő vetélkedő, egymást felfaló hajlamokat, mindenki mindenkinek az ellenségévé válik (ahelyett, hogy egyetértésben, közmegegyezésben élnének!); a diktatúrában ezeket a hajlamokat elfojtja a félelem. Melyik a jobb? - egyik sem, és mégis mindkettő szükségszerű.

Trebellius elsősorban a Szellem emberének helyzete aggasztja a diktatúrában. „Meglásd - panasolja barátjának - a ‘számonkérőszék’ jobbról is-balról is még számonkérheti rajtam, miért nem álltam elő állam-tervrajzzal, utópiákkal, de legalább gyakorlati javaslatokkal: hogyan barkácsoljunk olyan államot, amely ezt a gonoszmívelésre hajlamosított főemlőst kordában tartja és megállítja ezt a zülledelem rohanást a teljes elbarbárosodás felé”. Tart tőle, hogy tetemét majd alágurítják a Hullák Lépcsőjén.

Trebonius viszont józan érvekkel nyugtatgatja barátját: „Ha a diktatúra rád törne, téled keménységet, hajlíthatatlanságot tanulhat” - hogy ne engedjenek a ‘népszerű’ kontraszelekció csábításának, a demagóg érzelgősség, a nép kegyét kereső jókodás szirupos érveinek, s hogy ne legyenek elnézőek a különféle neo-obskurantizmusokkal, szubkultúrákkal, rabszolgakonfraternitással szemben.

Mindketten aggódva látják, hogy a demokráciának „a szellem tőzsdéjén szakadatlanul esik az árfolyama”, maguk az emberek is alig várják, hogy a népakaratot valamely parancsuralmi pártra / királyra / pontifex maximusra bizzák (a barbár törzsek nagyfejedelem-nosztalgiája szerint). Az egyre korruptabb világban egyre több fundamentalista szaladgál, az iszlám, a hebreus / galileus, szélbal / széljobb fundamentalistái, mindegyikük csak „a Respublica kedvező történelmi balfogására vár”, hogy törzsi szekercéjükkel, népi szurkapiszkáikkal előrontson.

*

Rólunk szól a mese? A mi ezredvégi állapotainkról? Határ Győző nem hagy kétséget afelől, hogy két alakmása szájába adott érvei és társadalmi állapotrajza a mi mindennapi valóságunkban gyökerezik. A demokrácia álma: „Eszmény a Magasban” - amit a barbárokkal, fundamentalistákkal soha nem lehet megvalósítani. „Félő, hogy a megelőző diktatúra eltakarodása után a rákövetkezőnek szálláscsinálója csupán”. Mennél barbárabb egy nép, annál inkább kívánja az

„erős kezét”, s a *sensus numinis* (a főhajtás ösztöne) kiirthatatlanul működik benne, örömmel nyakába vesz bármiféle „teokráciát”-diktatúrát!

Trebellius-Trebonius diskurzusa végül egyetértésben zárul: a demokráciát kell mégis védeni-erősíteni a diktatúrával szemben. Mindketten ellenszenvvel néznek mindenfajta „karddal térítő” isten-uralmat, legyen az vallásos avagy ateista indíttatású, mert tudják: ha a teokrácia a pártpolitikával frigyre lép, csakis szörnyállam jöhet létre. Hiszen a pártok is, mint a vallások, „a mindenki más üdvösségének” jobban-tudói. Az „új vallásosság” a Ház bálványát imádja (országház, egyház stb.). Határ Győző (mindkét alakmása nézeteit egyesítve) úgy véli: a Respublikát a legnagyobb szigorral el kell különíteni az ‘egy-ház’-tól s mindazon erőktől, amelyek a hatalmat a maguk számára akarják kisajátítani, s amelyek a szabadság tényére törnek. A nép nem lehet, nem maradhat örökké a törvető hiedelemvilágok foglya, sem a végeérhetetlen törzsi vérbosszúk eszköze. A demokráciát veszélyeztető mindenfajta megmozdulást csírájában kell elfojtani. „Szereteted kegyetlen legyen!” - „Orvoscélszédben csontvágó fűrészs is legyen!” - „A teljes szabadság mindig gigászi, s őrzője is gigászi legyen!”

Az író szerint kemény kézre és erőre van szükség a demokratikus értékek védelmében mind-azokkal szemben, akik azok ellen törnek. Csakhogy lényege szerint ez is utópia, - amivel Határ Győző maga is tisztában van. Ezért marad mindörökké csupán csak képzeleti lehetőség és vágyálom, hogy az emberiség valaha is tökéletes, demokratikus államformában éljen. „Magunkban hordozzuk a tökéletlen államot”.

*In: Léptékváltás; a Magyar Írószövetség
és a Belvárosi Kiadó kiadványa, Bp. 1995.*

A FÉNY MEGISTENÜLÉSE

„Kipányvázva születünk. Kipányvázva a nyelv, a földrajzi hely, a korszak és a kor hiedelemvilága közt. (...) Valamennyiünk közös sorsa, hogy elavult motiváltságunk, vezéreszméink, mestergondolataink, rendszereink - nyelvemlék-filozofémává degradálódva - elhevernek majd a bölcsellettörténet szarkofágjában, jószerével érvényüket veszelve...”

A kis karcsú, elegáns kötet anyagának jó része megjelent már a szerző *Léptékváltás* c. kötetében. Így azonban, némileg átrendezve-kiegészítve az Appendix-szel, még erőteljesebben körvonalazódik a szerzői szándék: Határ Győző az ezredforduló leglényegesebb válságtünetére akarja felhívni figyelmünket - a ráció vívmányait veszélyeztető szellemi totalitarizmusok régi-új hódítására, akár vallási, akár szekuláris köntösben jelentkezzenek. Az író hisz a felvilágosodás-kori racionalizmus máig ható erejében, amely az illúziók szertefosztatására, a tapasztalati világ mélyebb megismerésére irányul, s úgy véli: a távolságtartó kétely mindenfajta szellemi előbbrejutás nélkülözhetetlen eszköze. Beérhetjük-e hát azzal, hogy lemondva kiküzdött „felnőtt-emberségünk”-ről, (ismét) a hitbe-ugrás könnyebb-megnyugtatóbb, ám nyilván csalóka álbiztonságával keressünk történelmi megoldásokat az emberi létet veszélyeztető problémákra? A XX. század ember(iség)e befáradt az illuzórikus eszményei megvalósításáért vívott reménytelen küzdelemben, s most szeretné átadni magát az „isteni elrendelés” fátumának: könnyebb elfogadni a Végzetet, mintsem felelős emberséggel mindent megtenni annak feltartóztatására. Határ Győző „az emberjóság azonosulási mániáját”, a beleérzés empátiás ingerét teszi felelőssé azért, hogy a vallásos ateizmus alapján kialakult diktatúrák összeomlása után máris újfajta - vallási s tán faji alapú - diktatúrák kialakulása fenyegeti az európai népeiséget. A történelem tanúsága szerint a vallások életideje limitált; csak hogy lejártukkal nem a racionális gondolkodásmódnak adják át helyüket, hanem egy új, másfajta vallásnak. Ezért aligha remélhető, hogy a felvilágosodás eszmeköre diadalra jusson - legalább a Szellem Birodalmában, ha a közemberi gondolkodásban nem is.

A kis kötet három arányos részre tagolódik:

- I. A misztika és szentség fogalmának földrajzi változásai
- II. Eszmék felernyőző - visszaeső tűzijátéka az elmében
- III. Appendix - a vallásos beállítódás társadalmi következményeiről, napjaink történelmi fenyegetettségéről: az iszlám mindjobban terjeszkedő térhódításáról

Az I. részben Határ Győző az iszlám szufi misztika kialakulását, sajátosságait veszi szemügyre, kimutatva a belső rokonságot a judaista és a két judeo-származék vallás (a kereszténység és a mohamedanizmus) között, hangsúlyozván, hogy hiedelemviláguk azonos gondolkodásmódra

épül. A zsidó, a keresztény, a gnosztikus tanok erősen befolyásolták a *szufi misztikusok* gondolatvilágát, sőt, a manichaeizmus, a zoroasztrianizmus és a buddhizmus is. E tanok természetesen éppúgy *eretnekségnek számítottak az iszlám ortodoxia szemében*, mint a „pálvalláson” belül a legkülönbélebb eretnekségek. Mindazokat, akik kivonták magukat egyházuk fennhatósága alól és sértették az örök-fundamentalista iszlám szellemiséget, kivégezték, vagy meghunyászkodásra készítették.

Határ Győző meg van győződve róla, hogy az enkefalizáció/kortikalizáció, vagyis az „értelmesedés” az emberiség történetében megfordíthatatlan folyamat, hiszen gyökerei a törzsféjlődésbe nyúlnak. Íróknál szokatlan, sőt meglepő idegéletteni felkészültséggel vizsgálja magát az emberi agyműködést, s biopszichikai felépítettségünkben ismeri fel a gondolkodás fiziológiai gyökereit. Hangsúlyozza, hogy mind a művészi-intuitív, mind a racionális-kétkedő gondolkodásmódra való képesség megvan bennünk, s a kettő - egyénenként különböző - szintéziséből alakul ki az ember belső szellemi habitusa. Az intuitív látás- és érzékelési mód jobban kedvez a „hit”-nek, míg a racionális a „kétely”-nek. Ahogy az egyénben, úgy jelen van mindkét irány a filozófiában is - egyik a misztikus, másik a racionális bölcsélet szülőanyja. A kettő egészségesen kiegészítheti-gazdagíthatja, rosszabb esetben azonban kiolthatja egymást.

Az író természettudományos megalapozottságú racionalitással szemléli a misztikusokat - s éppen kétkedő távolságtartása könnyíti meg számára, hogy az ő munkásságukban is felismerje a racionális magot. Bizonyítja, hogy a szufi misztikus líra éppoly erősen érzéki, mint a keresztény extatikusoké, s mindkettő a *fény-látásra épül* (aminek alapja a Mindenség panteisztikus azonosítása Istennel).

A szufi misztika összefüggése a *panteizmussal* (Al-Ashari, XI. sz.), az Allah tetszésjogáról szóló abszolút *determinizmussal* (Al-Gazali, XI. sz.), valamint a jézusi *szeretet-vallással* (Al-Arabi, XII-XIII. sz.) ingerelte az iszlám ortodoxiát, mert megzavarta hatalmi biztonságát azzal, hogy a létproblémák továbbgondolására ösztönzött. Legmesszebbre talán Al-Baqillani (X-XI. sz.) merészkedett, aki *Egység (Al-Tawhid)* c. tractatusában arról ír, hogy a világegyetemet egyforma részecskék (atomok) sokasága alkotja, s közöttük a tér teljesen üres (*anti-tér*, azaz *anti-lét*, vagyis az Abszolút Semmi!). Az idő is idő-atomokból: khrononokból áll, sőt a történés is: apró mozgás-elemekből. Vagyis a *tér-idő-történés* szaggatott, s nem folyamatos! A teljes Univerzum állandó mozgásban: megsemmisülésben-újjaalakulásban van. Al-Baqillaninál tehát szinte megelőlegződnek a modern kísérleti fizika felismerései! Az újabb elméleti atomfizika szerint ez a folyamat huszonnégy órán belül többmilliárdszor lezajlik - vagyis az állandóság csupán látszat, érzéksalódás! A jelenségvilág - úgy, ahogyan azt megtapasztaljuk - valójában nem is létezik!

Határ Győző úgy látja: Al-Baqilani a természeti törvények tagadásának, s implicite a csodák elvetésének tanával elérkezett a legújabbkori világlátás „*antitranszcendentáliái*”-hoz. A Koránt, a Kinyilatkoztatást és a Szent Hagyományt szintetizáló, ugyanakkor azokat a miszticizmusban feloldó-meghaladó eszmével valójában ő tette rá a koronáriumot a szufi panteizmusra. Gondolatrendszerében az istenség-világ azonossága elérte a rajongás-teológia csúcsát, s ezzel a világ és az istenség egyaránt fantom-fogalommá vált. A gondolkodás az atom-alatti léptékek világán elindult a természettörvények lebontása - azok alkalmi egyszerűsége - irányában. Így tehát a szufi misztika az atom, a kvantum, a khaoszosz-elmélet megsejtéséig vezetett.

A természettudományokban a legkorszerűbb, legfrissebb - „naprakész” - ismeretekkel rendelkező író eszmefuttatásának gondolkodástörténeti újdonsága, hogy racionális eszközökkel bizonyítja: nincs antagonisztikus ellentét misztika és ráció között; az *értelem* (Verstand) a kettő szintéziséből születik. A racionális rendszereket gyakran éppen az intuitív felismerések

alapozzák meg. Az utókor aztán a bölcsellettörténet szarkofágjából mindig azokat a nyelv- emlék-filozofémákat-theorémákat-ráhibázásokat emeli ki, amelyek a kozmosz, a természet és a társadalom működésének mélyebb megértését segítik elő. Ezeken a „lépcsőfokokon” továbbhaladva, a filozófiai megismerés mind mélyebbre hatolhat az ontológiai problémák feldolgozásában.

A II. részben a szerző megkérdőjelezi az utóbbi két és félezer esztendő bölcséleti vezéreszméinek igazságtartalmát (ezek: *Egység a Mindenségben*; *az ember mint mikrokozmosz* - a makrokozmosz miniatűr leképezése; a szikorka-elmélet stb.). Az ő hipotézise: Isten-képzeteink kialakításában fényérzékelésünk dominanciája játszott elsődleges szerepet. Az „Ádám-ivadék” valójában fénybogár, imádja és ősidők óta az istenséggel azonosítja a fényt (tűz- és nap-imádók!). A fény tehát gondolkodásunk nyersanyaga és építőköve (ezt bizonyítja két alapigénk is: *lenni, látni* - azaz: megérteni!). Ez abból ered, hogy az agymunka felét az optikus reflexív - közvetlen és közvetett - működése teszi ki. Az optikus reflexív túltengése gondolkodásunkban nem magyarázható pusztán a fényrobbanás traumájával, amelyet születéskor átélünk; sokkal inkább az agy szerkezeti felépítéséből, a neuron-képletek arányeltolódásából, a szubkortikális mélyrétegek integrált kapcsolásából és a kortikális központok hierarchiájából következik. Az újszülött valóban „fényrobbanást” él át, először traumatikusan, majd - mély alvásaiból ébredésén - egyre játékosabban; s a felnőtt misztikusnál ez a kettősség marad meg: számára az „istenfénylés” egyszerre irtózatossá-félelemteli, ugyanakkor bukolikus boldogság-élmény.

Az élettanban ifjúkora óta elmélyülten bűvárkodó Határ Győző mind az erotikában, mind a *sensus numinis* (vallás-élmény: a főhajtás ösztöne) kialakulásában kulcsfontosságúnak tartja a *plexus solaris* (hasüregi nap-ganglion) szerepét. Szerinte a misztikus élmény a kettő összefonódásából születik (erotikus vallási élmény, ami a szufi misztikusoknál és a keresztény szenteknél - apostoloknál - egyaránt megfigyelhető: mindannyian a fénytartomány foglyai): a vallási élmény izgalma kortikálisan áttérjed az optikus reflexívre, s a kettő kölcsönhatása lavinaszerűen „a fény megistenülésének” élményét váltja ki. Dionüsziosz Areiopagitész (akit a kegyes legenda szerint Szent Pál térített meg Athénben jártakor) *Theologia Mystica*-jában leírja, hogy az istenség az Örökfényben lakozik, s az imán keresztül belénk is „leárad” a lélek-megvilágosító illuminizmus, s mi is bekapcsolódunk a „fény-láncba”; majd az istenközei állapot tetőpontján kialszik a Fény (a vaksötét is beletartozik - mint ellenpólus! - a fénytartomány spektrumába!). A VI-VII. században aztán Hitvalló Maximus bizánci arisztokrata rajongás-teológiája lép tovább az Areiopagitész nyomdokain, tőle Scotus Erigena (X. sz.) több-mint-mindenható létezőjén át vezet az út Robert Grosseteste lincolni püspök (XII-XIII. sz.) fényelméletéig, amely viszont a racionalizmus nyitánya (nála a fény nem isten, hanem jelenség). Tőle aztán egyenes út vezet R. Baconon át Leibnizig, kinek *Dictum*ában már szó esik a *nervus opticus*ról.

Az agyállomány mélytelepébe sebészkéssel hatoló Határ Győző úgy véli: a „Teremtetlen Fény - istenség” azonosságát hirdető judeoszármazék vallásokban az alapellentmondás: ha valóban létezne olyan „primordiális elem, amely a teremtés aktusára rá nem szorul”, akkor a teremtő Logosz *ab ovo* nem lehetett „kizárólagos létező”, s semmiképp sem volt egyedül (tehát „együtt-léteztek”). Akkor viszont Isten nem lehet Fény-árasztó, hanem csupán a Társfény foglya! Ezek szerint maga a bibliai *Genezis* is tele van ellentmondásokkal, s valójában ezért nem tartalmaz sem az Ószövetség, sem a Korán teogóniát (nem úgy, mint a babiloni s más hitregék!). A keresztény bizánci szerzetespap, Szt. Simeon (X-XI. sz.) ugyancsak az istenfénylés látomásából vezeti le krisztológiáját s az Oltáriszentség Sugárzásának tanát. Nem véletlenül benne látják a későbbi kvietisták előfutárát. Hasonlóképp „fénylátók - fényárasztók” Amithába Buddha, illetve az indiai Shiva is. Az író - alaposan áttanulmányozva a „fény-

bogarak” tanait - úgy látja: „Az összes fénylító extatikus állapotok *fiziológiája* számos egyezést mutat: kivétel nélkül valamennyi a fényszimbolika megszállottja, látomását a Fénytartományban keresi”, s erotikus jelképrendszert használnak „az istenfényles gubójában” töltött extatikus élményeik közvetítésére.

Az író, aki a kételkedést, a demitologizálást tekinti elsődleges gondolkodói feladatának, úgy véli: a szürkeállomány szervült adottságáról van itt szó (hasonlóképp, mint a hallucináló-vizionáló elmebetegeknél). Bár tisztában van azzal, hogy „eretnek” tisztánlátásáért kiközösítés jár, mégis hangsúlyozza: a filozófusnak elsődlegesen „munkaszerszáma”hoz”, az elméhez kell értenie, ismernie kell annak anatómiai felépítését, működésének. Épp ezért nem tartja filozófusoknak a misztikusokat: sokkal inkább empiristák ők, akik ki vannak szolgáltatva egyetlen kísérleti eszközüknek, a neuronémáknak - azaz idegi szerveződésük, belső elválasztású mirigyeik „készülékének”; s mivel fogalmuk sincs annak működéséről, így mindent elhisznek érkezőiknek.

Ugyanakkor Határ Győző a racionalistákat sem tartja mindenhatónak, hiszen ők éppúgy alá vannak vetve a „protagoreicitásnak”, mint a misztikusok vagy a hívők. „Biztosat tehát az istenelméletéről nem mondhatunk”; nem állíthatjuk / tagadhatjuk biztonsággal sem létét, sem pedig nem-létét. Ő maga azért áll a „szabadgondolkodók” pártján, mert azt tartja az emberhez legméltóbb szellemi magatartásnak; vállalván, hogy a szellem mibenlétét, működési törvényeit nem ismerjük, nem is ismerhetjük meg talán sohasem. Ez az *agnosztikus bölcselői álláspont* lehet az egyedüli biztosíték arra Határ Győző szerint, hogy valaki ne tévedjen el a „hitben élők” illúzió-dzsungelében; ugyanis a hívő eleve nem adhat objektív választ ezekre a kérdésekre (mert hipotéziseit bizonyossággként kezeli).

Az I-II. részt lezáró *Utószó*ban az író arra figyelmeztet bennünket, hogy a „nervus opticus” dominanciája gondolkodásunkban még komoly következményekkel járhat a jövőben is (a TV, a computer hipnotikus hatása, a vizualitás varázsereje egyre intenzívebben rabul ejti hétköznapi énlünket, életünket!). Persze ettől nem félni kell, hanem meg kell majd tanulnunk filtrálni a ránk zúduló vizuális információ-tömeget. Nem az a fontos, hogy „lássuk” - azaz vizuálisan meg- tapasztaljuk - a „lényeket”, hanem az, hogy látásunkat-hallásunkat-érzékelésünket kikapcsolva a *lényeknek hitt dolgok egyetemes szellemi meg- tapasztalására* törekedjünk az *Ordo Idearum* világában. Az elme „szabadlengéses” állapotában a filozófus jobban ráérezhet a lényekre, mint ha gondolkodását dogmák-hittételek béklyózzák.

*

Az *APPENDIX* egy önmagában is megálló történetfilozófiai tractatusnak tekinthető: az ezredforduló közvetlen veszélyeire figyelmeztet az író, s az „*iszlám veszedelem*”-ről mint a *jövő legnagyobb fenyegetéséről* szól. Úgy véli: az iszlám térhódítása, Európába való benyomulása immáron feltartóztathatatlan folyamat, s ez egy újabb fundamentalizmus megszilárdulásához, egy parancsuralmi rendszer - vallási alapú - kialakulásához vezet(het). „Félő, hogy ennek az eszement parancsuralomnak még erős retardáló hatása lehet nemünk felnőtté- válásában”, *egy újabb teokrácia rémuralmát készítvén elő*. „A Nyugatnak csak akkor van esélye e nagy kihívás kivédésére, hogyha 1. megvallja magát szekulárisnak, 2. a szekuláris világ kultúrkincseinek védelmében indul küzdelembe, a demokrácia, a többpártrendszer és a teljes lelkiismereti szabadság megóvására”.

Az iszlám *totális predesztináció-tana* ravasz és kegyetlen - fejtegeti az író - ráadásul haszon- elvű: a fennálló társadalmi állapot tartósítására, az ember alárendeltségi tudatának erősítésére irányul - s éppúgy, mint a XX. századi totális diktatúrák, a személyiség autonómiáját korlátoz-

za a teokrácia uralmának megerősítésével. Térhódítása a keresztény középkornál is mélyebb szellemi sötétségbe való visszazuhanást jelentené. Úgy tűnik: a különféle vallások és ideológiák jönnek-mennek, letűnnek-változnak, de *az agresszivitás mennyisége a világban nagyjából állandó*, hiszen a mindenkori hatalmi struktúrák (rém)uralma csak ezáltal biztosítható. Ez a „Gonoszisten” uralma - írónk felfogása szerint -, amelyet maga az ember(iség) tart fenn, s képez írónk felfogása szerint újra és újra maga fölé.

Tehát jelenkorunk „szellemi nagyhatalma”, amely totális leigázással fenyeget bennünket: az *iszlám*. A Korán válogatatlanul rendeli el a „hitetlenek” legyilkolását (szemükben a hindu - a keresztény - a sevallású-szekta - az agnosztikus egyaránt e kategóriába tartozik; velük szemben a hitszegés, a cselvetés megengedett, sőt ajánlott!). Allah „átok alá” helyezte az emberiséget: halálnak halálával haljanak mindazok, akik nem öbenne hisznek. Hódító törekvéseikről tehát nem mondanak le: ami nem sikerült Nagy Szolimánnak 1529-ben, azt most békés eszközökkel - „pasztorizációval” - próbálják elérni; az egész világot „iszlamisálni” szeretnék. Az aranykupolás mecsetek-minaretek szaporodóban vannak Európa-szerte (egyelőre főként Angliában és Franciaországban, de már másutt is!). Ha a fundamentalista iszlámmal netán konfrontációra kerülne sor, az képes a kereszteshadjáratok történelmi „revanche”-hangulatába beleélni magát. Még előfordulhat, hogy 1-2 évszázad múltán *mohamedán Európában* fognak éli utódaink!

Határ Győző úgy véli: az iszlám filozófiai zsákutcája, a szufi panteizmus - amelynek mibenlétét a korábbiakban taglalta - valójában a fundamentalizmus diktátuma: paralizálja a szellemet és elsorvasztja a filozófiát; ugyanakkor ideológiai alapot kínál a parancsuralmi rendszer kiépítéséhez. Ellene már nem védekezhetünk pusztán a kereszténység zászlajának meglengetésével! Az iszlámnak Afrikában pl. máris sikerült háttérbe szorítania mind a katolikusok, mind az anglikánok missziós térítését. Ráadásul az iszlám biológiai hódítással, népességrobbanással is fenyeget (túlnépesedik, s elvárja a fehér embertől, hogy az „tartsa el”!). De a legnagyobb veszedelem mégsem ebben, hanem *az inkvizíciós szellem újraéledésében* rejlik. Ugyanis az átlag-mozlim „igazhívőnek” - éppúgy mint a „pálvallásúnak” - fogalma sincs a múltbeli könyvmáglyákról, az eretnek-égetésről, a szakadár-mozgalmak vérbefojtásáról! A fanatizmus cementje egyfajta jóindulatba ojtott „sátáni jóhiszeműség”: fenntartja azt a vakhiedelmet, hogy a közemberek javát akarja, s világ-átrendezésének ránk kényszerítésével a társadalom jövőjét szolgálja. Az ortodox síita iszlám kétszakaszos parancsolata szerint 1. Ajatollának mindig Nagyon Igaza van; 2. ha a látszat mégis ez ellen szól, akkor a Parancsolat 1. szakasza azonnal életbe lép. Ugyan ki vádolhatja azzal a mindenkori Inkvizíciót, hogy máglyára küldött áldozatainak nem az „üdvét” akarta?? - teszi fel a kérdést az író.

Határ Győző a modern kori iszlám inkvizíció egyik legmegdöbbentőbb bizonyítékát látja abban, hogy Salman Rushdie fejére vérdíjat tűztek ki, könyveit ezrével égették el nyilvános máglyán, s olasz, japán, illetve török nyelvre fordítójukat meggyilkol(tat)ták. Rushdie az angol hatóságoktól kapott rendőri védelmet, azóta is titkos rejtekhelyen bújtatják. S mi a „bűne”? Mohamedet Mahmudnak aposztrofálja verseiben - ez pedig a középkorban a próféta elsátánosított neve volt; tehát istenkáromló célzás arra, hogy *a Koránt a Sátán diktálta*, vagyis az semmis, érvénytelen! Rushdie-n kívül több más íróra is kimondták „istenkáromlásért” a fatvát (a fanatikuskok vallásjogi ítéletét); s akire azt kimondják, meg is ölik. A shíita Khomeini Ajatolla „személyes sérelem”-ként értékeli minden kijelentést, ami a vallási fanatizmus ellen irányul. S lám, a Korán-terror még idegen felségterületen is arrogálja magának a törvény hatalmát és védelmét - hiszen Rushdie nem is hívó! - márpedig hitehagyással csak az vádolható, aki a hitnek vallója volt...

Fejtegetései végén az író remekbeszabott portrét rajzol Suhrawardiról, a XII. századi nagy perzsa miszterozófusról, akit az iszlám arisztokrácia 36 éves korában kivégeztetett eretneként. Bár tanait nem osztja, mégis elismerően szól róla: a Fénytudomány legjelentősebb arab művelője volt - „angyaltana” Zoroaszter angeológiáján alapszik, s a plótinuszi fényemanációk és a perzsa angyalkatalógusok amalgámját - egyfajta pszeudo-fizikai világképet - teremtett meg. Határ Győző szemében épp az ő nézetrendszere bizonyítja, hogy a misztika tévúton van.

Az „eretnekeket” - vélekedik az író - valójában politikai okokból üldözték minden valláson belül, mert azok a teokrácia *földi hatalmának jogosságát* kérdőjelezték meg, s a szellem függetlenségét védelmezték: ők Allah (Isten) „lelki gyermekei”, s nem a földi Hatalmasságok „alattvalói”. Márpedig a mindenkori Egyház - valljon bármiféle ideológiát - *a földi élet megszervezésére* irányul, s azt, aki nem ismeri el „mindenhatóságát”, *aki lázad a szent Hierarchia ellen: eretneknek nyilvánítja*. Ez vonatkozik természetesen az iszlámra is, noha szervezett egyháza nincs a szó nyugati értelmében, soha nem is volt; viszont évszázados törekvése az eszményi UMMA - az Egységes Arab Világ megvalósítása a Diadalmas Iszlám jegyében.

Határ Győző *ezért áll a racionális filozófia pártján*, mindenfajta misztikával, vakhitre épülő vallásossággal és politikai fundamentalizmussal szemben. Az európai kultúra vívmánya az értelem, a gondolkodás szuverenitása, a szabad választás a különböző nézetek, felfogások között, s a felelősség, amellyel sorsunkat irányítjuk (nem külső parancsoknak engedelmességgel!). Ezért hangsúlyozza: „felnőtt ember” módján kell szembenéznünk problémáinkkal, léthelyzetünkkel, veszélyeztetettségünkkel (többek között éppen az iszlám mind fenyegetőbb térhódításával!). A felvilágosult európai ember legfőbb jellemzője az *önismeret* - erre épül a „sors-beteljesülés királyi útja”! - s a *helyzetismeret*, amelyből kiindulva szabad akarattal, tudatosan alakíthatjuk jövőnket. Különben elveszünk: elnyelnek légváraink, illúzióink, álmaink - „üdvtanaink”.

Terebess K. Bp. 1998.

*„Nem hiszek abban, amit én hiszek
- azért vagyok filozófus”*

A FÜLEM MÖGÖTT

*„Amíg csak élek, halálig ár ellenében
kell előredolgoznom magam”*

Elmélődései közben, magános sétáin, csendes esteken vagy álmatlan éjszakákon húsz év folyamán felgyűlt, „a gondolat első hullóvillanásának frissességében” zsebdiktafonon rögzített gondolatforgácsait rendezzi, szervezi itt mű-egésszé az író. „Amit fülem mögé tettem, most előrukkolok vele (...) Vegyétek, vagy vessétek el...”

Az elme borotvaélével újra sorra lemetszi illúzióinkat, nehogy azt hihessük: hazai berkeinkben, kis portánkon végre rendben folynak a dolgok az 1989-es nagy világváltozás óta. Figyelmeztet bennünket: habár végre „szólásszabadság van a honban”, jobb, ha tisztán látjuk: ez ma sem több, mint „álarcos némajáték”. „Az álarcok mereven vigyorognak, a szemlyukakon és a szájak táti nyílásán mögéhelyezett mécslángok libegnek”. A szabad szólas „olykor úgy cseng, mint a szabadkozás”.

Négy nagyobb témakörben csoportosítja az író a „hulló” gondolatforgácsokat (I. *Írás hiába-valósága*; II. *Álladalom és társaság*; III. *Írás tudatlansága*; IV. *Nyelvemlék-filozófémák*). Szinte naprakész elemzést kapunk közelmúltunk, sőt napjaink történéseiről, amiből nyilvánvalóvá válik: az 1994. májusi fordulat nem véletlenül következett be. Ahogy 1990-ben fellélegeztünk s boldogan próbáltunk szippantani a szabadság levegőjéből, úgy kullogtunk vissza alig négy év múltán a megszokott karám védőrácsai közé. 2002-ben pedig megismétlődött újra önkéntes meghódolásunk egykori „kínzóink” előtt.

Határ Győző azt tartja: „Ha a királyok udvariassága a pontosság, az írók udvariassága a rövidség”. Sajnos - jegyzi meg ironikusan - a magyar irodalmi Nagyságok „udvariatlanok”. Ami nem csoda, hiszen „ez az ország sokáig élt diktatúrában, (...) ezért hol agyonbeszélte magát, hol elfelejtette becsukni a száját”, végül „a locsi-fecsi beszédmódból közmodor lett”. „Az orientális túlírotság - vélekedik - szittyá átok, amelyet virtusként tisztelnek odahaza, s könyvnapi csodálat övez”: „milliméteres Titánok”, „Bíborbanszületett Fiatal Költő(k)”, „gyalogszerrel poroszkáló, gőgös nemtudomkák újdándisága”, nyegléskedése vonzza a rajongókat, s ők a „posztmodern” ifjoncok kedvencei.

A valódi írástudók - hangoztatja - mindenkor a közgondolkodáson „kívül”- és „felül”-állók. Ennek persze ára van: többnyire csak az utókor méltányolja érdemük szerint őket. Ugyanis semmiféle szervezett közösség / állam / vallás nem képes elviselni a rá irányuló kritikai szellemet. Határ Győző ezt sokszorosan tapasztalta a bőrén, ezért nem hagyja magát megvesztegetni semmilyen látszat által. Tisztában van vele: a hatalom emberei csak ideig-óráig érik be a könyvégetéssel, előbb-utóbb „emberégetés” kell nekik, hogy megerősíthessék dogmaik parancsuralmát. Viszont az „argumentum ad horrendum” teológiai gáncsvetésének a

bölcseletben nincs keresnivalója - amint erről már bővebben szó esett a *Szélhárfa*ban - ő tehát „mondja a magáét”, bármi legyen is a következménye.

Vajon nem volna itt a legfőbb ideje, hogy törvénybe iktassuk végre a toleranciát? - teszi fel a kérdést az író. A Szent Inkvizíció és annak újabb változatai még a harmadik évezredet is elnyeléssel fenyegetik. Ahelyett hogy „lámák, ajatollák, imámok, ulémák, sámánok, Nagy Katolikosok, archimandriták és tiarás püspökök mindje” közösen szorgalmazná a Mennyeekben a kölcsönös toleranciát - vélekedik - mindegyik a maga „egyedül üdvözítő” hitére esküszik, és a saját nézőpontját emeli Bálványtrónra. Az Isteni Színjátékra ráfelel az Emberi Komédia. Ilyen körülmények között a bölcselet (továbbra is) állástalan, hajléktalan „gyanús elem”, helyette a teológia triumfál mind evilági, mind religiózus értelemben. Tehát az írónak még kevesebb reménye van arra, hogy filozofikus eszmefuttatásai szomjas befogadókra találjanak, s eligazításul szolgáljanak legalább azok számára, akik a napipolitika manipulációitól távol szeretnék tartani magukat. „Még amit írtam, az is odavész - írja keserűen -, az ország elúszik alóla, mint a Leviatán”.

Nem sok jót vár az ezredfordulótól Határ Győző (amint az már korábbi bölcseleti munkáiból is kiderült). Még ha el is tűnnének a mai erőszakos - világi és szakrális - vallások, „a mazochista emberjóság” egészen biztosan kieszeli magának (újra) valami újat, elgondolhatatlant, „világgyötretésére, maga-megszomorítására, vérenek csapolására”. Találnak majd (új) Tant a Megváltóhoz és (új) Megváltót a Tanhoz.

A magyarság számára a pártállam irányítása alatti 40 év: bolyongás a pusztában, ahol végezetül már „a marxista manna-hullás is elmaradt”. Mégis, a változaskor az általános rokonszenv azok felé fordult, akiknek ‘múltjuk’ volt, sőt esetleg ‘félnivalójuk’ is (a levitézlett diktatúra tömegbüntényében való valamelyes, kisebb-nagyobb részvételük, bűnsegédi bűnrészességük, szennyes feladatvállalásuk stb. miatt). Egyre lármásabban hangoztatták: „a mindenki bűne - nem bűn”, s követelték a bűnök, a felelősség, a felelősségrevonás igényének agyonhallgatását, az elévülés törvénybe iktatását. Így aztán nem következ(het)ett be az a megtisztító katarzis, amit az addig „alattvaló”-ként kezelt nép - okkal-joggal - várt.

Az 1994 januárjában megjelent könyv helyzetelemzése annyira találó, hogy a „második szabad választás” eredményét ismerve utólag elképedünk pontosságán és jóslatainak realitásán: „E titkos cinkosságból az egykori főkolomposok a pártmegújodás reményteli hangját vélik kihallani; a pártkismunkások, a volt mini-apparatesikok már aprómunkában dugványozzák az új párt hagymáit-gumóit, és a dalosajkúak elébedalolják elfelejtett mozgalmi dalaikat az Új Kikeletnek” - vajha (újra) megvirradna „a meggyőzés eszközének” napja! A közember, a mazochista jószág visszaimádkozza (visszatapsolja) megtizedelőit, a zsarnokság éjjel-nappal üzemelő kínszerszám- és besúgószolgálatát, a Jó Gonoszt, akire átháríthatja a felelősséget saját kudarcaiért, s aki naponta dádázza és így kényszeríti nem-szeretem dolgai elvégzésére.

Ezért *megválthatatlan* a világ - tudatosítja bennünk Határ Győző. Maguk az emberek teszik azzá. *A hit* valójában jól felfogott *önérdek* (ki az *evilági*, ki a *túlvilági boldogulását* akarja általa biztosítani). A szupercinikusok kezében uralmuk megerősítésének, biztosításának eszköze: segítségével a hazugság-összjátékot - a többiek bizalmát kihasználva - a maguk céljára, javára fordítják. A francia forradalom utópista eszméinek hangoztatása s a romantikus lobogólengetés hátterében a balkanizálódás ragálya pusztít (minden nyelv, minden kiscsoport, minden egyén függetlenséget, önállóságot követel magának). Olyan katasztrófák leselkednek ránk - véli az író -, amilyenekről a hidegháború rideg békéjében álmodni sem álmodtunk: „felvirrad az atombanditák kora”. Harmadfél évezredes európai történelmünk során sikerült kidolgoznunk a maffiát, „az önérvényesítő-önbeiktató-önszentesítő Magnum Latrociniumot”, „a Mentől

Nagyobb Latorság” szervét, amely köré magán-maffiák tömörülnek: kisállamok az Állam körül.

Mint korábbi bölcséleti munkáiban, most is felteszi magának - s mindannyiúnknak - a kérdést az író: vajon sikerült-e túlszárnyalnunk a természet-társadalom szervezettségét? Különbözőnk-e tőle lényegi adottságainkban? Vajon nem teljesült-e be máris Spencer jövendölése: „A rovarok világkorszaka következik”? Bizonyos-e, hogy mi, ‘ádámiták’ vagyunk a kefalizáció bekoronázó speciesze?

A történelem azt bizonyította: a tömegek - ‘a begénszerelt milliók’! - a függőség, a védettség, a biztonság, az eltartottság kíváncsiait részesítik előnyben a függetlenséggel, illetve a szabadság-kínálta felelősséggel szemben. Maguk választotta politikusaikat - mihelyt színre lépnek - ellehetetlenítik; a közülük kiemelkedők becsületét, értelmi képességeit, szaktudását azonnal kétségbe vonják. Velük szemben inkább az ellentársadalommal rokonszenveznek. A terroristák, gyilkosok, alvilági figurák glóriás hősként ragyognak szemükben. A jogérzékében megrendült, etikai ítéletében megingatott embercsőd-tömeg az alternatív társadalomhoz húz, „s szíve mélyén hatályon kívül helyez minden törvénykönyvet, amit valaha is a síttesek, sítjelöltek, siti-princek s más jeles mákvirágok zaklatására a fiskálisok kieszeltek”.

Kell-e ennél tökéletesek korkép, azaz kórkép? „Mi magunk ássuk saját sírunkat”. „A kiüresedő hatalmi vákuumba betódulnak a nálunk erősebb-nyersebb-kíméletlenebb fajok”.

Kész a diagnózis, elhangzott az intő figyelmeztetés. A gyógyszer nekünk magunknak kéne megtalálni - de hogyan?

Határ Győző úgy véli: a magafajta sevallású, racionalista elmék többet használnak az ember(iség)nek, mint a hitben élők - épp azzal, hogy illúziómentesen feltárják és tudatosítják helyzetét. Míg a vallások, a hitre alapozott világképek a gyermetesség infantilis állapotában próbálják konzerválni. Szent Ágostont idézi az író: „Az Igazi Gonosz itt jár közöttünk. Megismerszik arról, hogy egyébről sem beszél, mint az ő Makulátlan Tisztaságos Jóságáról, ami Isteni Természetéből fakad”. Határ Győző az intoleranciát tekinti a Legfőbb Gonosznak, mert az magát Jónak tételezi, s az önálló szellemiség irtására tör. *A vallás* (és a hitre hivatkozó, a hittel visszaélő mindenfajta ideológia, tehát *az ateista vallásosság is!*) e Gonosz szolgálatában áll. A sevallású, aki a vallást egy magasabb szellemi síkról meghaladva, annak hátat fordítva él, mindenkor toleráns a más meggyőződésűekkel szemben; míg a vallásos lelkületű ember, „ahelyett, hogy megadná a sevallásúnak a maga szabadságjogait, szüntelenül gyalázza és a saját hitére téríteni kívánja őt”.

A „hatarológia” egyik fő tétele: a kefalizáció (értelmesedés) a vallások fokozatos elsorvadása, kisebbségbe szorulása felé vezet. A harmadik évezred minden valószínűség szerint a blaszfémia jegyében fog leperegni. Európának csak akkor van esélye a túlélésre - akár az iszlám ellenében is! -, ha vállalja és megvallja szekularitását, s a szekuláris világ kultúrkincseit védi. Erejének letéteményese: a demokrácia, a többpárt-rendszer, a teljes lelkiismereti szabadság megóvása, a való világ megismerése és valódi törvényszerűségeinek elfogadása.

Nem gyors folyamatnak jövendöli Határ Győző a vallás(ok) elhalását. Úgy véli: eltelik még egy-két évezred, „amíg racionalizmusunk annyira elhorgonyzódik az idegrendszerben, hogy bekövetkezik a dominancia-váltás”. Addig pedig az ősi türelmetlenség mindenkor „megtalálja magának a Kinyilatkoztatott Ürügyet, Megváltó Eszmét, Purifikátori PrINCÍPIUMOT”, aminek nevében a ‘másként gondolkodókat’ megbélyegezzék és kivégzőosztag elé állítsák. Legfeljebb annyi választást hagynak nekik: ki ölje meg őket s milyen halálennel?

Az emberiség a „Kimérák Szentháromságát” („ókori hordalékainkkal együtt megörökölt fantom-fogalmainkat”: a teremő, teremés és a lélek hármását) eldobhatatlan mankónak hiszi. Ahelyett, hogy ép és önálló valóságérzékre hagyatkozna - vélekedik az író -, „e mankó-fogalmakon hajítva-veti-dobálja előrefele önmagát”; nélkülük még a filozófusok, esztéták, teológusok jó része sem tud megenni.

Az író - mintegy önmaga állításait is megkérdőjelezendő - három dialógust épít be a szövegbe, amelyekben a korábban már megismert alteregói: a kriptó-agnosztikus Alciphron és a gnosztikus Euphranor - „magukat filozófusnak tekintő ködalakok” - szembesítik nézeteiket.

Alciphron gondolatrendszerében az Özön Közöny alapfelismerései visszhangzanak. A Létegész fűtül ránk, nem törődik elmekonstrukcióinkkal (még az olyan mestergondolatainkkal sem, hogy a Mindenség fejlődési iránya, célratörése az ‘istenné válás’; mint ahogy azzal sem, „ha a Via Negatíva erdőcsapásán próbáljuk mibenlétét megközelíteni”). Nincs tehát, ki vitáinkban igazságot tegyen. Ha pedig így van, akkor „megölelkezhetünk, összebékülhetünk, bölcselteinknek nincs mit egymás szemére hányni: egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz”. A misztikus *Euphranor* felháborodik barátja cinizmusán: hiszen a Letaszított téveszméje is az volt, hogy az ő hiedelme, véleménye a Létegésznek közömbös. Márpedig ez a legnagyobb bűn. Hiszen „minden tudásunk a Teremtőtől való”, ezért állandóan dicsérnünk, imáinkkal ostromolnunk kell őt. *Alciphron* szelíd iróniával veti ellen: „mit kezd a te hő-imád tömkelegével az Úr, mi hasznát látja?” Ennek ellenére ő komolyan gondolja: bármi legyen is a véleményük, hétköznapi síkon jól megférhetnek egymással („családjaink összejárnak, gyermekeink összeházasodnak” stb.), fölösleges tehát egymás ellen hadakozniok. *Ki-ki hadd tartsa meg saját hitét vagy hitetlenségét, így kerek a világ!*

Alciphron-Határ tisztában van vele: „Világvallások ellen nem lehet frontális támadást intézni”, ki kell várni, míg létidejük lecseng, míg kikezdi őket a neuron-korrózió. Hiszen mi, közhalandók nem egy léptéken vagyunk velük: a világvallások az évezredek történelmi léptékén vannak; az ideológiák a politika százados léptékén; az egyes ember viszont a maga tetűnyi léptékén él - hogyan is indíthatna hadjáratot egy többezer éves eszmekonstrukció ellen? A zsidó-kereszténység elleni átkaroló-bekerítő hadmozdulatokkal fényes elmék próbálkoztak már, Voltaire-től Nietzsché-ig, de ők is elvétették a léptéket: a kétezer éves bölényóriás fel se vette csípéseiket. A pálvallás Köztes-Európában - annyi viszontagság után - ma újra reneszánszát éli. A valláson kívül élők ismét van félnivalója, de nem biztos, hogy „vallási” értelemben: netán megint felállítják a Számonkérőszéket, s őt - hányadszor immár! - ‘istenkáromlásért’ perbefogják. „Majd a világ - ismét - torkomra helyezi mancsait, hogy belémfojtsa a szuszt”. Ennek ellenére ő csak mondja-mondja a magáét, remélve, hogy „mint néhány jeles pogány esetében” (Szókratész, Marcus Aurelius, Traianus stb.) talán vele is „kivételt tesznek” s feloldozzák el nem követett bűnei alól.

„A bölcsélet-történet kilenctizede: *nyelvemlék filozoféma*” - állapítja meg Határ Győző -, azaz oly korok tanúságtévője, amelyeken már túlhaladt az Idő. S mint ilyen, nem is lehet semmiféle végső igazság hordozója. A *végső kérdések* megválaszolásának igényével egyetlen tudomány sem léphet fel, legfeljebb a vallás, s esetleg a költészet merészel ilyesmit (pl. *az Orfikus Költők* önmagukat „Igazi Tudóiként tételezik mindannak, ami ép elmének elérhetetlen, ép elme elmélődésével kitudhatatlan”). „A gondolkodás euráziai térképén - hangsúlyozza az író - romokban hevernek az emberiség temetetlen tévedései”: az eszme-koponyák, égre ásító, vagy éppen hiányzó, elkallódott állkapcsokkal, nyelvemlékbordakások társaságában. Mind a gnosztikusok, mind a szkeptikusok a nyelvben keresik - és meg is találják! - a maguk bölcséletéhez az argumentatív építőköveket. De újabban is többen (Wittgenstein, Heidegger stb.) a nyelvnek

alapvető szerepet tulajdonítanak a gondolkozás differenciálódásában (Heidegger: „a lét háza a nyelv”). A lét hajléka a gondolat, a gondolat hajléka a nyelv. „Nem ez vagy az a nyelv” - hívja fél a figyelmet Határ Győző, még csak *nem is az anyanyelv*, avagy *a nyelv platóni ideája*, hanem „a nyelvnek nevezett ingerjáték” bejárható idegpályái. Ezért lehet a filozófia a közös emberi tapasztalatok tárháza, azaz az emberiség közös nyelve. A filozófiában - Határ Győző felfogása szerint - mindenféle karizmatikus varázs: szemfényvesztő csalás. Ha mindaz az ‘ens rationis’, ami képzeletünkben megjelenik, valóra válna: csillaglakásunk, a bolygó tele lenne kétfejű-ötlábú borjakkal s más egyéb szörnyekkel! Azt elismeri ugyan az író, hogy az emberlény ‘egész’-ségéhez az is hozzátartozik, hogy ‘imaginárius szervei jól működjenek’ (mint ahogy szíve, tüdeje, nyirokrendszere stb.); ez azonban nem jelenti azt, hogy mindaz, amit képzel-gondol-hisz, valóság lenne. A protagoreus látás- és kifejezésmód elsősorban az optikus reflexív sajátosságaiból eredeztethető; így hát ez bizonyára az ember „örökös” attribútuma.

Korunk „i”-betűje (azaz a középkor-újkor határmezsgyéjén folyó homo-*i*-uzion vita jelenkori analógja) a *meg-* illetve *felvilágosodás* ellentétpár. Egy világ választja el a két fogalmat egymástól. „Napjaink szubkultúrájában elsikkasztják a felvilágosodást” - figyelmeztet az író -, és az így támadt szellemi vákuumot - a ‘megvilágosodás’ ürügyén - „az ingoványos valláspótlékok és zagyvalék-filozofémák selejt-dömpingjével” töltik be. Virágoznak a pseudológiák. Így a tömeg agyában a tisztázott koreszmék helyett újra zagyva koridegen eszmék kísértének; akadálytalanul hódít az obskurantizmus, a vallások ‘megújhodásdija’, a virulens ideológiai ‘térítés’.

A határi szkepszis mindenkit önmérsékletre, az arányérzék kialakítására és megőrzésére tanít. Senki nem lehet olyan öntelt - int bennünket -, hogy azt higgye: az ő tanai, felfedezései megrengetik a világot. Ez a legnagyobb elméknek sem jár ki! Hiszen az Idő még az olyan korszaknyitó gondolkodók műveiről is lefoszlatja a leplet, amilyen Nietzsche - az ő ifjúkori bálványa - volt: ma már világosan látszanak tévedései, félrefogásai, hamisságai; főműveit kikezdte a neuron-korrózió. Legfelkapottabb eszméink, eszményeink, gondolat- és vallásrendszereink éppígy aláperegnek az Időben, sőt, többbezredévnyi léptéken nyelvünk is eltűnik a Múlt hombárjában. Kultuszok, stílusok, civilizációk szupremációja megbukik egy idő után, mert „utoléri őket a neuron-korrózió azokon az idegrendszereken, amelyek a hordozói voltak”.

Határ Győző rendkívül plasztikus, szemléletes képpel érzékelteti, mennyire jelentéktelen parányok vagyunk mindannyian az Idő tengerárján, amelynek múlását is csak mi, „homunculusok” érzékeljük a magunk mikroléptékén. A Létegészt mint monumentális homokórát vetíti elénk (*Emberóra* című versbetét), amelynek garatján milliószám pergünk alá végeérhetetlen láncolatban. Az *Óriás Homokszem* közönyösen üldöggél az óra előtt, észre sem véve, amint az év-tízezrek évszám-milliomja aláhull. „Billiószámra emberszem-parányok / peregnek az idő üvegén / főveny életüket úgy használom / nagy időm mérésére én”. A Multiverzum nem ismeri az egyirányú, lineáris időt (mint az *Özön Közönyben* már szó volt róla: az idő fogalma „a neuronéma ama szerkezeti adottságának megtapasztalásából keletkezett, hogy idegrendszerünkön egyszerre csak egy ingerjáték futhat át”). A multiverzum a *khaoszmosz* állapotában az időtengely kétirányú végtelenjén pulzál: „létét keletkezések és katasztrófa-záratok hullámmozgása határozza meg”. Mi, parányi porszemek feloldódunk s tovatűnünk az ősgomolyban...

Az író - korábbi bölcséleti munkáinak már „kitaposott” nyomain továbblépve - szemügyre veszi a filozófiatörténet egyik „legkényesebb” kérdését, az objektum-szubjektum viszonyt. Csak egy ennyire elfogulatlan, racionális elme képes arra, hogy - mindenfajta előítéllettől és felfogásbeli sztereotípiától megszabadítva gondolkodását - mint jelenséget vegye számba akár önmagát is, mint egyedet. Protagoreus önhittségünk („minden dolgok mértéke az ember”)

nagyon megcsorbul - figyelmeztet -, ha felfedezzük, hogy a Létegész objektív törvényszerűségei miránk is vonatkoznak! A Sztageirita (*Arisztotelész*) *Dictum*-ából kiindulva („a megismerő és a megismerés tárgya egy”) monista alapról vizsgálódva állítja fel tételét: „nem létezik szubjektum-objektum, és azok szembenállása”, hanem csakis és kizárólag objektumok vannak, nagy O-val és sok kis o-val (az objektumok sokaságának szinguláris esete az Objektum). Az egyediség, az individuáció e szinguláris eset objektívációja: az *‘én-szindróma’*. Erről már szólt az *Özön Közönyben*, de itt most ontológiai aspektusból vizsgálja a problémát. Az Objektum szingularizációjának kiteljesedése - véli - a kefalizáció egy bizonyos fokán következett be. Tény, hogy „ideérkezésünkkor adva van az objektum (apeiron) egybekapcsoltsága”. Születésünk előtt és után tehát az objektív valóság részei vagyunk - abból (életünk során) *tudatunk* által kiemelkedve *alkotjuk meg ‘ego’-nkat*. Természetesen az Ego is az objektív valóság része, de amíg élünk: tudatunk van önmagunkról (*ön-tudat!*). Az exitusban viszont az Ego-szindróma szétesik, szertehullanak az érzetnyalábok. S e pillanatban már minőségileg *‘nem-mi’* vagyunk: „szertehullunk ugyanazokra az objektumokra, mint amelyeket észlelni véltünk, érzékelni gondoltunk, s amelyek apeironja eladdig vivő-hordozónk volt”. (*Én-szindróma* c. versében is e folyamatot rögzítette.)

Fenomenológiai nóvumként javasolja tehát Határ Győző, hogy kapcsoljuk ki végre tudatunkból „a szubjektum-objektum harmadfélezer esztendőn át álmodott, szimplifikatorikus, s kultúránkban mindmáig perszeveráló szembenállását”, hogy „végezetre magunk is szerényen visszahúzódjunk és besorolódjunk az objektumok közé”, s így - *‘visszavételre’* - alámerüljünk az apeironban. Gyermetegnek tartja a Létegészre vonatkozóan emberi fogalmainkkal feltett kérdést („mióta van?”), valamint egész rögeszme-világunkat az örök életről és a halhatatlanságról. Világunk, a multiverzum s az egész bioszféra: *ontológiai adottság*; immanensen semmiféle értékítéletet nem tartalmaz (nem ismeri sem a *‘jó’*, sem a *‘rossz’* fogalmát), s nem ismeri az Időt, a kronológiát - csak „teng”, „elvan”: nincs tudása önmaga felől.

A szám is csupán „protagoreus tájékozódásunk tabulatúrája” - bontja tovább az író a korábbi műveiben már felvetett gondolatot („a szám a természetnek nem természete”). Aprószerkezeti léptéken a folyamatok törvényszerűek ugyan - állapítja meg -, de törvényszerűségük egyszeri, s lepergésük után (a *‘jelenség’* megtörténtével, amelyre vonatkozik) az egyszeri törvényszerűség felépülését a törvény azonnali lebontása követi (ezt a jelenséget nevezte az *Antisummában* *‘dègringolade’*-nak). Tehát minden jelenség - az ember is! - egyszeri és megismételhetetlen *‘csoda’* (amint azt már Kosztolányi is megfogalmazta a *Halotti Beszédben*). A multiverzum törpevilágán - hangsúlyozza Határ Győző - ilyen egyszeri törvényszerűségek - *‘csodák’* - ezerszámra, milliószámra vannak; a mikroincidenciák felépülése-lebomlása-újratámadása, a *rezonancia* (*‘a lét motorja!’*) torlásán és hömpölygésében. Ahány incidencia, annyi törvényszerűség!

Így a filozófus-író felfogásában „a léptékváltás határa: a limesz, ahol a Kozmosz rendjének matematikai érvénye megszűnik, és birodalmát átveszi a *dègringolade*”, a *‘csoda’*.

Határ Győző a modern filozófia „herkulesi feladatának” tartja, hogy a *‘hitregéket’* kiebrudalja végre a bölcséletből. Az újkori filozófusok nagy érdemként ismeri el, hogy az *‘aranyat’* - dacolva a vallásterrorral - már felszínre hozták. *Vico* az új történelemlátást, *Descartes* a kételkedés szupremációját, *Hegel* a hamistudat diagnózisát, *Hume* a lélekelmélet elvetését, az okság megkérdőjelezését stb. A továbblépés csakis elfogulatlan objektivitással, mindenféle szellemi gyámság alól való felszabadulással lehetséges. A szervezett egyházaknak (vagy akár az állam-egyházaknak!) - véli - nem lehet döntési joguk bölcséleti kérdésekben. Az egész civilizáció a racionalizmus terméke (s még az irracionalisták is élvezik és használják vívmányait!). A kefalizáció maga a ráció legfőbb szövetségese: a törzsfejlődés törvénye, amelynek eredete

magára a létingerre vezethető vissza - ez egy olyan 'biológiai tengeráram', amely nem szakad meg soha.

Határ Győző *a bölcseletet* a létimperatívuszra (*az ősz-életingerre*) adott reflexválasznak tartja. Nem-gondolkoznunk nem lehet: „elménkkal szervült elmélődésünk”. Mindazoknak, akik „a vallásoktól messze már, azok hatósugarán kívül élnek”, a se-vallásúaknak a bölcselet: magatartás, sőt életforma. A gondolkodó elme - kérde - „lehet-e más, mint empirista?” „A misztikus is empirista” a maga módján: hallja - látja - tapasztalja istenét. „Fürdik a teremtetlen fénylésben...” A közhalandó viszont „nem engedheti meg magának a misztika fényűzését”: ő „a maga gyalogosan poroszkáló módján” empirista. „Empirizmusa csupa kudarcélmény és frusztráció”, míg végül - tapasztalatai árán - megtanulja: mindennek (eszményeknek, gondolatnak stb.) „próbája” van. Így mindenben kételkedik, s kételyei viszik előre a megismerés útján. Míg a misztikus a kételyt nem ismeri.

A *Kimenetelre* c. rövid zárórészben az író büszkén vallja: „szkeptikus vagyok”, azaz kereső. „Nehezen hiszek a végleges és lezárt eredményekben, kivált amikor a történelem így a nyakunkba zúdul”.

Ha valaki netán pesszimistának vélné látásmódját, annak ezt válaszolja: „egyfajta kiegyensúlyozott pesszimizmus: férfierény”; a minden sorsfordulóra felkészülő, minden csapásra készen álló 'próbált ember' sajátja. Ugyanakkor nála ez a pesszimizmus inkább „a jövőért aggódó ijesztgetés”: szeretné kikökönteni a közhangulatot „otthonos-összkomfortos biztonság-érzetéből”. Talán a szellem ébersége figyelmezteti és segíti az emberiséget, hogy elkerülje azt a jövőt, „amely a fehér faj elenyésző kisebbséggé zsugorodásával, szellemi patrimoniumunk elsikkadásával fenyeget”.

Lassan-lassan számadásra készülődve, Határ Győzőt nyugalom tölti el: „kertelés nélkül” szólt minden fontos kérdésről, amiről úgy vélte, szólnia kell. „Szólottam, hahogy amikor (és amiről) szólnom kellett, nem hallgattam cinkos némasággal, amikor „iam arcet Ucalegon”, azaz „nyakunkon a veszedelem”. S mégis, nem megkönnyebbült, inkább elnehezült szívvel gondol majdani búcsújára: „Nem sikerült kiírnom magamból katasztrófa-neurózisomat, szorongásom a sírig elkísér”.

Meggyőződése: a bölcseletnek nincs, nem lehet 'haszna'. S mégis reméli: tisztánlátása, kemény, bennünket, embereket, de magát sem kímélő őszintesége nem (volt, lesz) hiábavaló. Soha nem ismert határt, amely előtt elméje megtorpant volna. Irodalmunk (és bölcseletünk) legfüggetlenebb szelleme, aki immár fél évszázada fáradhatatlanul fáradozik azon, hogy tágítsa és rugalmassá tegye a dogmákhoz és előítéletekhez szokott gondolkodás határait. És hogy megtanítsa bennünket védekezni mindenfajta szellemi diktatúra, politikai-ideológiai manipuláció ellen.

Aurora Ezoteriák, London, 1994;

in: Antibarbarorum Libri, Argumentum K. Bp. 2001.

I. k. 471-656. p.

*„Semmiről nem hallgathatunk,
ami bennünk gondolódik”*

SZENTFÖLD A FÖLD

*„Élet- és világlátásom végső fokon egységgé, rendszerré
kerekedik, melynek hossz- és keresztengelye, irányulása,
deleje van”*

Határ Győző filozofikus elmélődéseinek újabb gyűjteménye szintetizáló-összegző jellegű: bölcséletének „kvintesszenciája”, egy XX. századi „eretnek” létről való gondolkodásának dokumentuma. Az írások egy része már korábban is megjelent (*Az Ég csarnokai - Álomjáró emberiség - A Fény megistenülése* c. kötetekben), de most újragondolva, némiképp átstrukturálva, plasztikusabban kirajzolódnak bennük az írói gondolkodásmód kozmikus összefüggései. Minden korábbi előfeltevést megkérdőjelezve, a független gondolkodó bátorságával szállt / száll vitába szemléleti sablonjainkkal; s bár tudja, hogy ezért „kiátkozás” jár - járt minden korban! - nem tesz semmiféle engedményt a „sensus communis” javára. Óvatosságból azonban mégis elhatárolja magát az *Előszóban* írói alteregójától, aki a „vaskos igazságokat” kimondja helyette, nehogy megkövezzék miattuk őt, a 90. életéhez közelítő örök-ifjú aggastyánt („nem én írtam, úgy találtam” - mint Kosztolányi a lázadó, minden Értéket megkérdőjelező Esti Kornélt).

„Határ-ember” ő a szó szoros értelmében: „hidat épít” földi-érzéki és magaslati-szellemi valóságsszféráink között, felmutatva a kettő szerves egymásba-épülését, dialektikus összetartozását. Ezekről a „határokról” szól valójában egész életünk: ha nem érzékeljük az átjárhatóságot a két szféra között, vagy alámerülünk az anyagi világ sötét labirintusába, vagy „elszállunk” az elvont szellemiség légkömbjébe kapaszkodva. A modern élet e kétféle - látszatra ellentétes, valójában nagyon is összefüggő - csapdája torzulással fenyeget mindenkit, akiben az egészséges „tényérzés” nem működik - hangoztatja ifjúkora óta a szerző (voltaképpen már erről szólt első filozófus-regénye, a *Csodák országa Hátsó-Eurázia* is). Ő kezdettől fogva a görög gondolkodásmód híve (amelyben az „isten” szféra szoros szimbiózisban él az anyagival - nincs külön „szellemi” és „földi” valóság!). Vallja, hogy az egészség alapja biopszichikai struktúránk harmonikus összműködése. Felfogásában a biosz: energiaforrás; a szexus valójában transzcendentális életerő - az életöröm felfakasztója, „karbantartója”, s nem pusztán biológiai funkció (ezért „megszentelt”, áldott a test - és „szentföld a Föld”, az ősi „arche”, amelyből mindnyájan vétetünk). Ez az a „közös emberi” alap, amelyben összetartozunk, egymás testvérei vagyunk. „Nekem mindenütt Szentföld a Föld, ahol emberlakta - írja. - Az én naptáramban minden nap pirosbetűs, és az év örök vasárnap...” Éppen ezért érzi úgy, hogy csakis az egymást kiegészítő, a biosz síkján is összetartozó - „komplementer” - párok kapcsolata lehet „szakrális” (azaz „gyümölcsel” áldott!), hiszen az ösztön-biztos szerelemre épülő életszövetség minden akadályt legyőz (míg az ösztönök elfojtása személyiség-torzuláshoz - is! - vezet). Így lesz az Egy több mint a kettő: az egymással kiegészült két fél egységben forr össze. Határ Győző szerint a nevelés (és az élet) alapja csakis ennek a

ténynek a tiszteletben tartása lehet. Az ösztönöket megregulázó (keresztény) erkölcsi normatívákkal nem lehet az emberi világ „egészséges” életkereteit kialakítani. Többek között e felismerésből is fakad kereszténység-kritikája.

Új könyvében három - egymással összefüggő, ugyanakkor rövidebb-hosszabb „szösszenetekből”, eszmefuttatásokból álló - fejezetben (*Aranykaptafa, Világoló vakablak, Mókuslét*) összegzi azokat a legfontosabb felismeréseket, amelyek egy hosszú élet szellemi tapasztalataként rakódtak le benne. Minden részt egy-egy verssel zár le, amelyek sűrítve közvetítik mondandója lényegét (*Költészetközpontság, Vakablak világossága, Sámli-rigmusok*).

Elsőként az „eretnek”-sors mibenlétét, a gondolkozásbeli különbözőzés előnyeit és hátrányait veszi szemügyre. Az emberek többsége „egykaptafára” gondolkodik, empirikusan - véli -, épp ezért szinte törvényszerű, hogy azt, aki a dolgok lényegéig hatol, s a konvencionális egyezményeket elutasítja, ámokfutónak, „eretnek”-nek, tévelygőnek bélyegzi, s akár erőszakosan is „megtéríteni” kívánja. A „másként gondolkodó” azonban nem hajlandó fejet hajtani a többségi vélemény előtt, s bármi áron - akár élete árán is! - ragaszkodik saját meggyőződéséhez. Nem véletlenül került az író maga is két ízben börtönbe. „A félreértések országútján, a félreértések körforgalmában, alul- és felüljáróin, bekötésein és alagút-csatlakozásain, a félreértések forgatagában éltem le életemet” - összegez. Nem sütögette pecsenyéjét soha „az irodalmi élet lacikonyháiban”; inkább kívülről s felülről szemlélte a vásári forgatagot - „a lacikonyhák utcasorán az életmeleg embertenyészet tüneményét”. Így jobban megismerte e tenyészet létmódját, mintha elegyedett volna vele. Szinte a „földönkívüli intelligenciák” magaslatáról és tárgyilagosságával szemléli mindmáig e beltenyészet-jellegű, az érharcokba alámerülő emberi világot; most sem csatlakozik egyik irodalmi/politikai csoportosuláshoz sem. Őt csupán a Testimonium Veritatis érdekelte mindig. „Ez volt a vesztém” - írja; ugyanakkor ez jövőendő győzelmének záloga is (*Győző - nomen est omen!*): életműve túléli hétköznapi csetepatéinkat, a törtető kisszerűség támadásait, s az „egykaptafára”-gondolkodók ellenérzéseit. Az érdekvizonyok fölé magasodva, „eretnek” tisztánlátásával ítéletet mond téveszméinkről, tévutainkról - hiányainkról.

Láttelelet készíti „édes jó magyar népünk” kulturális - mentális állapotáról (ami többé-kevésbé „Köztes-Európa többi kisnemzetére” is érvényes). Úgy véli: ahol az írásbeliség későn kapott lábra, mindenütt a Költészet volt (és maradt) mindenki Alfája - Ómegája; s most mint valami „pogány ösvallás”, *messianisztikus szerep-tudatával provincializmusunkat erősíti* - nem engedvén, hogy európai értelemben „nagykorúsodjunk”. Ennek ellenpontjaként szinte törvényszerűen jött létre az a másik szélsőség, amely gátlástalan sznobizmussal majmolja „a Nyugat teorémás divatörületeit, hisztériáit”. A „farmer-dandy”-nemzedék lassan „kibutul a történelemből”; nem veszi észre, hogy „mint országos prérítűz, pusztít a nyelvromlás”, s egy szép napon majd arra ébred, hogy más óriás-nyelv bölcsőjében ring. Unokáink - miközben utópikus jövő-képről álmodnak - valamikor a XXII. század derekán „ott állnak majd a Nyugat spengleri alkonyulatánál”, úgy járván, mint két évszázad óta minden nemzedék járt a maga utópikus álmaival.

Határ Győző a társadalmi *utópiákat* a zsidó-keresztény „megváltás”-gondolat evilági változatainak tekinti. Ezek nyomán köszöntött ránk az a Jövő, amelyben ma mint Jelenben élünk. Ha nem sikerül az „üdv történet” vágyörületétől megszabadulnunk, újabb - s talán még szörnyebb - diktatúrák várnak ránk. A „megvágott” Jövő napjaink valóságos fenyegetése lett, közelhözva a „végítélet” nagyon is elképzelhető realitását (a fanatizmusok összecsapását).

Ebből a nem-is-olyan-túl-messzi Jövőből szemlélve az ezredforduló irodalmát, a szakadékbazuhanás legfőbb okának azt tartja Határ Győző, hogy az irodalom elvesztette méltóságát, érték-tudatát, „feladta az irodalmi eszményt” (*Irodalomtörténeti visszapillantás 2098-ból; Az irodalom köztársasága*). A Költő Ömérvadósága ekkortájt csupa anti-költőieskedő, szürke, sorokba-tördelt lapos-langyos prózát írt vers gyanánt. Mikor már maguk a költők is fulladozni kezdtek „a versmenés inflációs óceánján”, szerették volna helyreállítani a nemes-veretű, értékálló Rosta tekintélyét, amelynek „végeláthatatlan emelet-sorain minden a helyére talál, s a maga értéke - rangja szerint helyeződik el”. Csakhogy már késő volt: a „költészetközpontúság” a *pótcselekvés* költészetnyavalygásához vezetett, s mindinkább alásüppedt a giccs-pornó, az alternatív szubkultúra, a bestseller színvonalára. „Ez üdvözít kitart ez mit ‘Haza s Nemzet’ áhít: / tespednünk mindhalál-költészetközpontúságig” (*Költészetközpontúság* c. vers).

Határ Győző azért ragaszkodik „eretnek”-pozíciójához, „földön-kívüli” megfigyelő-hadállásához, mert tisztában van vele: a költő-filozófus - és általában: a szellemi ember - dolga nem az, hogy közvetlenül beavatkozzon a társadalmi folyamatokba (egyébként sem hisz abban, hogy hatással lehetne rájuk). „Megszenvedem különállásomat - írja - de mindig megnyugszom, ha visszatalálok önmagamhoz” - „London nemzetek-fölötti promontóriumán” az „ország-dolga nélküli, tiszta irodalomhoz, amely a világ felé nyit, s limeszein a bölcsélet világirodalmával határos”. Annyi évtizedet töltvén hazájától távol, már-már feledte annak negatívumait. De most, hogy újra közeledni próbált hozzá - szertefoszlottak illúziói. Végre megláthatta, milyen is ez a ‘Haza’ a maga valóságában. „Megkaptam a Hazát. Meg - a magamét” - írja kesernyés - fájdalmas öniróniával. Itthon van és még sincs itthon: műveit kevesen ismerik, hiszen alig hozzáférhetők.

Eltávolodván a hazai viszonyoktól, az író most már tágasabb horizontú *ezredvégi láttelepet* készít - a világállapotról. A bajok legfőbb forrásának azt tartja, hogy a felvilágosult racionalizmus két évszázada folyó küzdelme a vallással két ellentétes irányban polarizálta Európát; s egyre kisebb a lehetőség a gondolkodók és a „hitbuzgalmárok” közötti párbeszédre. A *Válasz-utak véghatárán* két szemközti kapu áll: egyik a filozófia (a *gondolatszabadság, a kétely*), a másik a valláshiedelmek (*abszolút előfeltevések*) birodalmába vezet. Az ezredfordulón úgy tűnik: az emberiség a hiedelmek útját választotta (virágkorukat élik az „új borzongások”, a kézrátétel-gyógyítások, a karma-kergetők, lélekvándorlók, a sámánok - bázisközösségek - szekták - gyógyboszorkányok - drogos kultuszok stb.). „Kibutulásunk a Történelemből magától ment. Most azon próbálkozunk, hogy útfélen felejtve - elhagyogassuk, ami tegnap még megvolt: jobbik, józan eszünket”.

Határ Győző furcsállja, hogy amikor az emberiség birtokában már évezredek felhalmozott tudása van - még mindig a metafizika útvesztőiben forgolódunk. Felfogásában mind a „materializmus”, mind az „idealizmus” - a metafizika két ellentétes végpontja - csupán *munkafogalmak* (éppúgy mint a lélek, a szeretet, a gyűlölet, az akarát stb.). Hiszen az anyag csupán receptoraink káprázata - valójában rezgés, frekvencia; alacsonyabb szinteken sűrű, nehézkes, magasabb szinteken finomabb, áttetszőbb. A *szellem* pedig metafora - „parányi ikon a gondolat képernyőjén” - az anyag szubtilis formája (*energia*, amely anyaggá alakulhat - az anyag viszont adott esetben energiává változik! - amint ezt az „anyagmegmaradás törvényé”-ből ismerjük). Az, hogy mi az anyagot tömörnek és áthatolhatatlannak látjuk / tapintjuk - vélekedik az író-filozófus - pusztán abból fakad, hogy fizikai testünk és a környezetünket alkotó anyag rezgésének frekvenciája között viszonylag kicsi a különbség. A magasabb frekvenciájú rádióhullámok számára pl. nem jelentenek akadályt a falak, s bizonyos szubatomi részecskék úgy hatolhatnak át egész bolygónkon, hogy egyetlen más anyagi részecskével sem ütköznek össze. Maga a gondolat sem a fizikai világhoz tartozik - *mégis: az anyagi világ bizonyos*

értelemben a gondolat hatására alakul (tervrajz - megvalósult épület; célképzet - elért eredmény stb.). Az, hogy hol vannak a fizikai világ határai, mit fogadunk el még anyagi valóságnak, s hol kezdődik a szellemi? - közmegegyezés kérdése csupán. Ókori „munkafogalmaink” az író szerint a harmadik évezred derekára el fognak homályosulni, s átfogalmazódik a „normalitás” kánonja is (esetleg épp a „vallás-mániások” lesznek a Szürke Ház lakói!?)

Maga a tudat is protagonéus fogalom - hangsúlyozza az író - az „önleső ÉN-szindróma magalkotta tükre”. Valójában érzékenységünk együttese, az élet-érdeket, a fennmaradás ösingerét szolgálja - egyszeri és megismételhetetlen. A jelenségvilág aprószerkezeti léptékén a törvényszerűségek, ha vannak is, egyediek; az atomfizika elemi eseményei, incidenciái kőgörgeteg lepergéséhez hasonló „dègringolade-ok” - nem ismétlődnek meg, egyenletekbe-képletekbe nem foglalhatók -, amint erről már az *Özön Közöny*-ben szó volt. „Kozmikus Tudat”-ot - akár Jót, akár Gonoszat - Határ Győző szerint „az Úr tátongásán hiába keresnénk”. Hiedelmek, mitológiai képzeink időlegesen, még ha évezredekben mérjük is uralmukat. Kialakulásukért az optikus reflexív túltengése gondolkodásunkban a felelős (amiről *A fény megistenülése* c. kötetben már bőven esett szó). A létesülés, a létbe-vettetés biofizikai kényszerűség - a lét „pezsgése-forrongása, ösrobbanásainak sorozata, a multiverzum ezernyi Fekete Lyukának és galaktikális spirál-örvényeinek tömkelege erjed-mozog, mióta van” (istenek - kimérák - demiurgoszok nélkül, melyek csupán tudati konstrukciók).

Határ Győző - a „Kozmosz-ember” - úgy véli: a Multiverzum léptékével mérve jelentéktelen minden magunk-fontosságát felnagyító, önáltató képzelgésünk arról, hogy „örök életünk” van. Nem vagyunk több és más, mint „mikroba-tenyészet a Föld kérgének beélhető tájain”; s az őskor óta valójában folyamatosan *gyermekkert*-ben élünk, gyermeki - gyermeteg képzetekkel telve. Ő a pogány hiedelemvilágot sokkal szebbnek, gazdagabbnak, emberre-szabottabbnak érzi, mint a kétezeréves kereszténység ember-csonkító törvényeit. Nem áll egyedül azzal a nézetével, hogy Észak- és Közép-Európa népei eredendően pogányok; a nép eme tájakon mindvégig megőrizte ősi hitét - szokásait - életmódját (Márai is ír erről *Napló*-jában!). Ereinkben „Koppány vére” folyik, s ezeréves államiságunkat egy szörnyű „népirtás”-nak köszönhetjük: első Szent Királyunk a félmillió ösmagyarságból mintegy 150 000-t „kardélre hányt”. Az ösztönök szabadabb játékára épülő népi élet valójában sohasem vette magára a katolicizmus „életszabályozó” - az Életet gúzsba kötő - törvényeit, s idegenkedett a „szent-emberek” vizionárius képzelgéseitől. Ebből fakadtak a pogány-lázadások, az eretnek-mozgalmak; magának Luthernek és követőinek a szellemében a kiirtott ariánus eretnecség éledt újjá.

E nézetekben rejlik tehát Határ Győző „eretnek”-volta, amit ő konokul vállal a kereszténység látszólagos megerősödése ellenében. A judeo-származék vallásokat életidegennek, az „üdv történetet” pedig a gondolkodás vakvágányának tartja. Szemében a kereszténység és az iszlám nem „megváltó”, hanem „ítélet”-vallások, amelyeknek a hitbéli / etnikai tisztogatások kétezeréves hagyománya köszönhető. Úgy véli: napjainkban a „haladás”-eszmé teljes kudarcát éljük. Az élet a maga amorális törvényei szerint szerveződik, mind politikai, mind gazdasági vonatkozásaiban. A „komputer-forradalom” (napjaink nagy vívmánya) új dinoszaurusz-korszakot készít elő: „Az internet világhálózata még ki sem bújt a szoftvergubóból és máris kalózok/csalók/sikkasztók/folyószámla-fosztogatók, pornóval és gyermek-prostituáltakkal házalók hálójába került”. Feltartóztathatatlanul „haladunk” tehát előre, a *rebarbarizáció* felé.

*

Határ Győző - bármily sivárnak látja, láttatja is Jövönket - hosszú távon bízik a *ráció* erejében. Az ember - mint független szellemű létező - el tudja saját személyes életét különíteni az emberiség objektív lététől (nem úgy, mint a mókus, aki „eszmélő tudat nélkül, szekundumról szekundumra, ‘örök jelen’-ben él”). Azonban a létet érzékelni csak a „szabad lengés” állapotában képes a szellem - azaz ha nincs alávetve különböző fundamentalista (világi, vallási) ideológiáknak. Ezért tartja Európára nézve a *legfőbb veszélyforrásnak* az iszlámot: miután a tömegember „beprogramozható” bármire, mint a számítógép - hiszen „mankókra”, kívülről belétáplált életszemléletre van szüksége - az iszlám jó eséllyel indul „térítő-hadjáratára” (Európa különböző országaiban máris 20 millió mohamedán él!). De a kereszténység újraéledése sem teljesen veszélytelen! - véli - hiszen egy újfajta szellemi terrorhoz, eretnek-üldözéshez vezethet (amiről az elmúlt 2000 év során volt bőven tapasztalatunk!)

A *kereszténység* c. ál-lexikoncikke, amely *Az Ég csarnokai* c. kötetében már megjelent, de itt és most továbbgondolja-kiegészíti - az újabbkori kereszténység-kritika egyik legtömörebb és legmeggyőzőbb darabja. Hazai berkekben kissé szokatlan a hangnem, de az európai fülek számára ismerős. Az eszme-futtatás kikezddhetetlenül logikus és pontos; természetesen szöges ellentéte mindannak, amit a „hitben élők” e tárgyban vallanak. Az író racionális megfontolások alapján vizsgálja a kereszténység történelmi szerepét, társadalmi hatásának negatívumait. A „hívők” életszabályozó értékrendet keresnek a vallásban, kétségeikben útmutatást, döntéseikhez támaszt várnak tőle. Határ Győző viszont - mint szuverén gondolkodó - *a szellem gúzsba-kötését látja* benne. Természetesen, a racionális szemléletű ember soha nem értheti meg a „hívőt”, és fordítva: a hitben élők mindenkor „eretnek”-nek fogják látni a hitetlent. E kérdésben tehát az álláspontok nem közelíthetők.

Az ismert protestáns teológus-vallástörténész Harnack nézeteivel egybehangzóan Határ Győző a kereszténységet mindenestül tarszoszi Szent Pál valláskoholmányának tartja: „rókaravasz zsenialitással” összefércelt illúziórendszernek, amely a pogány görögség és a zsidóság tanait szintetizálja, s amelynek szinte semmi köze sincs Jehosuah zsidó vándorprédikátor szeretet-elvei tanaihoz. *Paolosz*, a Szünhedrion szolgálatában álló keresztény-üldöző, megvakulván - és „megvilágosodván” - a damaszkuszi úton, maga is egy *üldöző-térítő vallásrendszert kreált*. Meglovagolva az ősi „megváltó-vallások” divatját, középpontba helyezte a „bűn” és a „megváltás” tanát, s a szenvedést erénnyé léptetve elő, azt a Szentség privilégiumává avatta (így lett a vértanú-halál felvállalása a legfőbb Jó). Mindeközben pedig a *láza-dást* - a *taga-dást* - a „másként gondolkodást” eretnekségnek, a *Gonosz mivének nyilvánította* (minek nyomán a Szent Inkvizíció a legszörnyűsegebb kínzóeszközöket szentesítette a bűn megtorlására, s ezerszám irtotta a szembeszegülőket). Így hát Pál - Jézus nevében, aki átvállalta a világ bűneit - valójában a Gonoszság tartós uralmát, a bűn szado-mazochizmusának gazdagon burjánzó kultuszát készítette elő, menlevelet adván a legnagyobb gonoszmívelőknek... Határ Győző a XX. századi diktatúrák (*fasizmus, bolsevizmus*) gyilkos eszközrendszerét is *a Szent Inkvizíció egyenesági* - csak „világi” sikra áttett - *leszármazottjának tartja* - némileg jogosan! Pál megfosztotta világi tartalmától a „szótér” - szabadító - szót, hiszen Júdea valóságos felszabadításának tervét a Birodalom fegyveres hatalmával szemben kilátástalannak tartotta. Ezért alakította ki a pogány megváltó-kultuszok mintájára az „üdvösség-tervet”. Dionüszosz / Zagreusz, Dummuzi / Tammuz, Adonisz / Attisz stb. sorsában felismerte és kiemelte a közös elemeket (széttépetésük, szimbolikus „elfogyasztásuk” - ami persze mind elvontabb lett az idők folyamán: a „helyettesítő áldozat” - bika, kos - után az ostya; majd a kannibalisztikus misztériumban a velük való eggyéválás - végül feltámadásuk halottaikból s diadalvételük a halálon). Az új hit elemeit Paolosz nyilvánvalóan gyermekkori emlékeiből merítette (a tarszoszi Attisz-misztériumból).

Határ Győző felfogásában tehát a kereszténység a késő-egyiptomi, a fárszi, a görög-római megváltóvallások mixtuma. Az orphikus beavatottak elragadtatása avagy a didümai Apollón-szentélyben Phoibosz első sugarainak a megpillantásába beleborzongó hívek kegyes áhítata szerinte „nem sokban különbözött attól az áhítattól - borzongástól - elragadtatástól, ami a keresztények osztályrésze volt a maguk mártírionjaiban”. „Ma már, a kereszténység utáni korban - vélekedik az író - nem nehéz egybelátnunk az összképet az ókorról, amelyben a kereszténység is csupán az un. pogány valláshiedelmek egyike /.../ egész teológiájával az ókori pogányság megöröklője, letéteményese, folytatója”. Ami új ingrediense - az már mind Pál *után* keletkezett: a gnózisból átvett - átszüremlett (tehát szintén ókori!) elemek; onnan kölcsönözte a metafizikát s transzcendentáliát. A kereszténység valójában már a manicheizmussal való küzdelmében elvérzett - állítja az író - amely a Gonoszt valóságosan ható elvként posztulálta; hiszen „a Sátán hadmenete” azóta is tart, mind hódítóbban, mind diadalmasabban (persze szimbolikusan!). A szektákat az a felismerés élte mindenkor s élte ma is, hogy „a gonosz a világban mind vakmerőbben munkál, s vele szemben mind tehetetlenebb s mind szálnalmasabb az isteni Jóság”. Isten mibenlétét nem ismerhetjük - tartotta a görög gondolkodás (*Theosz Agnosztosz*). A kereszténység a *Monotheosz* fogalmát állította a görög isten-képzet helyébe; de mellette szükségképpen posztulálnia kellett a Gonosz létét, amely a világban működik. Isten tehát kettős arcú - vagy pedig, ha ő a Legfőbb Jó - vélekedik az író - akkor a világ felett átengedte hatalmát a legfőbb Rossznak. Ezt naponta látjuk - tapasztaljuk.

Határ Győző tehát az „eretnek”-léttel rokonszenvez. A „diadalmas világnézet” győzelmét valódi katasztrófának tartaná az emberiségre nézve. A harmadik évezredtől egy olyan szekuláris világ megvalósulását reméli, amelyből hiányozni fognak a „halleluja”-vallások mese-szörnykoholmányai (köztük természetesen a marxióta „üdv történet” is!) „Voltak, vannak sevallásuk - hangoztatja - akiknek ókori hordalékoktól mentes elméjében a ‘Megváltó’ Csodalény fel sem merült soha” - tőlük s a „sensus numinis” általános eltompulásától (az ösztönrendszerből való kikopásától) várja az ember(iség) felnőtt-korának beköszöntét. Az ember „megváltását” ő nem a csodától, a „megváltó-vallástól”, hanem az *értelem*től reméli. Ezért is tartja magát a felvilágosodás *kései gyermekének*.

A kései Határ-művekből tehát egy „üdv történetek” nélküli emberiség-kép tekint vissza ránk. A harmadik évezredben vagy átlépünk a „felnőtt”-korba - vagy elpusztulunk. Írónk szemlélete annyiban tér el a XX. századi „katasztrófizmus” felfogásától, hogy ő a katasztrófát elkerülhetőnek tartja: rajtunk múlik minden, mi vagyunk felelősek jövőnk sorsunkért. Ha beérjük a „zombi”-állapottal - méltán süllyedünk vissza az „állatvilágba”; de ha racionális tisztánlátással, felnőtt felelősségtudattal kezünkbe vesszük sorsunk irányítását - megmenekülünk. Nem a „megváltás”-ra kell szomjaznunk, hanem az emberi szabadságjogok és kötelességek egyensúlyára építve kell „megszerveznünk” a civilizáció előnyeire épülő, de természeti mivoltunkat is tiszteletben tartó társadalmat. A történet tehát „rólunk szól” - bennünket figyelmeztet az író, hogy vegyük végre kezünkbe jövőnk alakítását.

Kortárs K. Bp. 2000.

Határ Győző életműve újabbkori irodalmunk egyik legösszetettebb, legizgalmasabb oeuvre-je, Szentkuthy Miklós és Hamvas Béla alkotásai mellett. Mindhárman az esszé felé tágították a művészet határait, Th. Mann és H. Hesse alkotói módszerével egybehangzóan, az emberiség legősből kultúrkinéséből merítve szellemi tapasztalataikat. Mindhárman „elszemélytelenítik” bizonyos értelemben az irodalmat, azaz leáznak a közös arche-alapokig, s bevilágítanak a „kollektív tudattalan” (Jung) személyiség-alatti rétegeinek működésébe.

Életművük úttörő jelentőségét Rugási Gyula a hagyományhoz való újszerű viszonyban, a tudomány/művészet határainak fellazításában látja (in.: *Szent Orpheusz arcképe*, Pesti Szalon Könyvkiadó, Bp. 1992., 100-101. p.). Kirekesztve a valóságos társadalmi jelenlétből, megfosztva a közvetlen hatni-tudás lehetőségétől, az elmúlt fél évszázadban újraélesztették az eleven szellemi hagyományt; ezoterikus pozícióból, valóságos „írnoki” hevülettel. A kultúra ősi anyanyelvét beszélték egy olyan korban, amely „a múltat eltörölni”, a szakrális tradíciót kiirtani kívánta. „Hamvas-Szentkuthy-Határ Győző szinkretikusnak nevezett szellemi pozíciója a hellénizmus, a római kor összeolvadó kultuszaira, egymással keveredő filozófiai elgondolásaira emlékeztet. (...) Erős tradicionalizmust tükröz ez az állapot, valamint - logikai értelemben - kerülőutat is: terjedelmes, s mindig visszafelé irányuló múlt-áttekintést, lenyűgöző tudással, szakrális műveltséggel” (u.o. 107. p.).

Háromjuk között azonban alapvető különbségek is vannak. Szentkuthy a tudatalatti mélyvilágában kalandoz; Hamvas szintetizálja és értelmezi a teljes szakrális tradíciót; Határ Győző viszont otthonosan mozog a társadalomfilozófiai régiókban is. Ő egyszerre ezoterikus és exoterikus alkat; ugyanakkor „kettős én”-je teljes harmóniában él egymással: folyvást a *földi-szellemi, empirikus-egzakt* határán mozog. Élettapasztalatait absztrahálja - s a szellemiből teremt művészetet. „Határ-életet” él tehát: egyszerre otthonos és kívülálló a valóságban; útban van a világból önmaga, illetve önmagából a világ felé. Így képes bennünket, olvasóit is kiemelni önmagunkból, átléptetni a Szellemibe - távlatot és horizontot kínálva saját dolgaink megítéléséhez. Egyik ifjúkori műhely-forgácsában (*Írni annyi, mint...; 1948.*) már így jelölte meg célját: „a műfajproblémát nem a művészet felől, hanem a végveszélybe jutott emberiség gondja felől, a sorsprobléma - és végső fokon a bölcsélet felől megközelíteni” (in: *A nyugati magyar irodalom 1945 után*, Gondolat K. Bp., 187. p.).

Épp ezért életművét *egységben* kell szemlélnünk: nála nincsenek merev „határok” a műfajok között; minden műnemet egyenrangúnak tart, s mintegy szubjektív élményeivel, alanyi közlendővel itatja át őket. Ugyanakkor mégis távolságtartó objektivitással: személyesen személytelenül. Ebben kapcsolódik az avantgárd vonulatához - nem „népben-nemzetben”, hanem *személyiségben* gondolkodik; szavait az *egyes* emberhez, de egyszersmind az emberiséghez (nemzetéhez), kortársaihoz *is* intézi. Azt szeretné, ha *tágasabban*, magasabb nézőpontból szemlélnénk „közös dolgainkat”, s nem fulladnánk bele önös-pártos-csoport-érdekeink ádáz küzdelmeibe; nem egymás megsemmisítésére (hanem építésére-erősítésére) törekednénk. A magyarság számára csak akkor van/lesz életlehetőség, s így „megújulás”, ha az európai (közép-európai) népekkel *közös* jövőt épít, nem pedig a kirekesztés-rivalizálás-vádaskodás politikáját folytatja. „Rendezni végre közös dolgainkat” csakis az Európai Unión belül lehet; ehhez kínál európai, sőt világ-horizontot Határ Győző a Kárpát-medence lakóinak. És ebben rejlik e monumentális életmű aktualitása. Önismeretet ad, amelyre építve tovább léphetünk. A magyarságnak a III. évezredben nem hegemoniára kell törekednie a népek fölött, hanem tradicionális értékeire alapozva, velük együtt kell egy „nagyzenekarban” a maga szólamát életerősen játszania.

Irodalomjegyzék

I. HATÁR GYÖZŐ MŰVEI

Csodák országa Hátsó-Eurázia - avagy a Hajnali Novellák (filozófus-regény I-II.) Írás ideje: Budapest, 1938-1942; Megjelenés: *London*, Aurora Regénytár, 1988. — **Heliáne** (regény) *Budapest*, Magyar Téka, 1947., *Budapest*, Magvető Kiadó, 1991. (reprint) — **Liturgikon** (versek) *Budapest*, 1948. — **Az Őrző Könyve - (Egregor)** - „regényes elmélkedések” és „üzenet a jövőből” (történetfilozófiai tractatus) *Budapest*, 1948. (40 példányos „szamizdat”), *München*, Aurora K. (Molnár József), 1974., *Szombathely*, Életünk Könyvek, 1992. — **Eumolposz avagy a hazudozás zsoltára** (regény) Írás ideje: Budapest, 1948. Megjelenés: *London*, Aurora Regénytár, 1986. — **Pantarbesz** (bölcseleti esszé) Írás ideje: Budapest, 1948. Megjelenés: *München*, Aurora K. (Molnár József), 1966. — **Bábel Tornya** (misztérium-burleszk) Írás ideje: Budapest, 1949. Megjelenés: *Stockholm*, Magyar Intézet kiadása (Molnár József), *München*, 1966. — **Anibel** (regénytrilógia) Írás ideje: Budapest, 1953-54; Megjelenések: franciául: Denoël K. *Párizs*, 1970. (*A napsütötte zápor c. rész*), *London*, Aurora Regénytár, 1984., *Budapest*, Szépirodalmi Kiadó, 1988. — **Pepito és Pepita** (regény) Írás ideje: Budapest, 1956. Megjelenések: franciául: Juliard K. *Párizs*, 1963. *München* (Molnár József), 1983. *Budapest*, Szépirodalmi Kiadó, 1986. Bp. 2002., EPL (Edigion Plurilingue) Kiadó, Bp. 2002. — **Hajszálhíd** (versek - rímek - rigmusok - költemények három évtized terméséből); *Budapest - Párizs - London*, 1940-1970), *München*, Aurora Kiadó (Molnár József), 1970.; *München*, Aurora Kiadó (Molnár József), 1970. — **Sírónevető** (tizenkét dráma, I-II.) *München*, Aurora Kiadó, 1972. [*I. Kötélvilág; A majomház; Az aranypalást; Némbarköztársaság; A libegő; Elefántcsorda; Gargilianus; A ravatal. II. A patkánykirály; Hernyóprém; Bunkócska; Hamu a mamumondó*] — **Golghelóghi Rémretentő képekkel Gonosz Kalandokkal teljes Csudaságos Históriaja** (*Magnus Ludus Passionalis I-IX.*) *London*, Aurora Ezoteria, 1976, 1978, 1989; ennek reprintje: *Szombathely*, Életünk Könyvek, 1989. (két kötetben, Kass János illusztrációival) — **Archie Dumbarton** avagy: **Éjszaka minden megnő** (absztrakt regény) Megjelenések: franciául: Denoël K. *Párizs*, 1972., *London*, Aurora Regénytár, 1984., *Budapest*, Magvető Kiadó, 1986. — **Intra Muros - Tanulmány a véleményről, a hitről, a meggyőződésről** (filozófiai dialógus) *London*, Aurora Ezoteria, 1978., *Budapest*, Pannon Könyvkiadó, 1991. — **Özön Közöny** (filozófiai tractatus) *London*, Aurora Ezoteria, 1980, 1993., *Békéscsaba*, Tevan Kiadó, 1997. — **Szélhárfa I-III.** (bölcseleti mű) [**I. A rákóra ideje**, időelméletek, bölcseleti kommentárok, **II. Félreugrók - megtántorodók**, a kereszténység kultúrtörténeti szerepéről, **III. Antisumma**, a racionalizmus diadala: a felvilágosodás, *London*, Aurora Ezoteria, 1982/83., Argumentum K. Bp. 2000.] — **Köpönyeg sors - Julianosz ifjúsága** (pszichológiai regény) *London*, Aurora Ezoteria, 1986., *Szombathely*, Életünk Könyvek, 1997. — **Lélekharangjáték** - tallózás a líra torkolatvidékén (1969-1986) *London*, Aurora Ezoteria, 1986. — **Angelika kertje** és egyéb elbeszélések - mesék, nosztalgia; *London*, Aurora Ezoteria, 1986. — **A szép Palásthyne a más álmában közösül** - és egyéb elbeszélések; *London*, Aurora Regénytár, 1987. — **Az Ég Csarnokai** - bölcseleti töredékek; *London*, Aurora Ezoteria, 1987. — **Medvedorombolás - a Tuskólábú versbefoglalt kóborjárásai a kórságos nyavalyák és a halálközelítés Morbid Mappáján** (Szirtes György grafikáival); *London*, Aurora Ezoteria, 1988. — **Bojszintó** - Határ Győző 75 éves; Szántó Tibor bibliofilája (válogatott versek); *Békéscsaba*, 1989. — **A fontos ember - szatirikus regény az emigrációról**; *London*, Aurora Regénytár, 1987., *Szeged*, Egyetemi

Kiadó, 1989. — **Rólunk szól a történet** - esszék, kritikák, kisprózák; **I. Légy minaret!, II. A költészet kiskatéja, III. Az Ige igézetében**; London, Aurora Regénytár I-III., 1990., Budapest, in: *Antibarbarorum libri* II. k., Argumentum K. 2001. — **A léleknek rengése** - válogatott versek (válogatta és szerkesztette: Parancs János); Gyomaendrőd, Orpheusz Kiadó, 1990. — **Halálfej** - verses példatár a vénkor esdekléseiből; London, Aurora Ezoteria, 1991. — **Határ Győző Irodalomtörténete** - tanulmányok, kritikák (válogatta és szerkesztette Lakatos István a BBC és a Szabad Európa Rádióban elhangzott könyvismertetések anyagából); Békéscsaba, Tevan Kiadó, 1991. — **Üvegkoporsó** - „ódon versek”; London, Aurora Ezoteria, 1992. — **Filozófiai zárlatok** - *Epigrammata Profana* (bölcseleti elmélődések); London, Aurora Ezoteria, 1992.; **Mangun** - hang-, mese- és színpadi játékok; London, Aurora Könyvek, 1992.; [*Rendes lány* (párfajelenet), *Zongoravizsga* (színpadi habfelfűjt), *A világsztár* (párfajelenet), *A rablás* (hangjáték), *Az ölelhetetlenek* (szomorújáték), *Flore és Blanche-flur* (mesejáték), *Erdőréme* (mesejáték), *Asszonyok gyöngye* (napkeleti parabola), *Beszélő bábuk* (hangbábjáték), *Szalamandrák* (oltogató játék), *Pásztoróra* (bukolikus játék), *Mangun* (mesetragédia)] — **Életút I-III.** - Kabdebó Lóránttal készített életrajzi interjúkötetek; [**I. Oly jó követni, emberélet!, II. Minden hajó hazám, III. Partra vetett bálna**]; Szombathely, Életünk Könyvek, 1993-94-95. — **A fülem mögött** - esszék, karcok; London, Aurora Ezoteria, 1994. — **Léptékváltás** - három filozófiai tanulmány; Budapest, Belvárosi Kiadó és a Magyar Írószövetség, 1995. — **Álomjáró emberiség** - filozofikus elmélődések; London, Aurora Ezoteria, 1996. — **„Bábel Tornya”** - három kisregény (**Bábel Tornya, Eumolposz, Az éjszaka műszaka**); Budapest, 1996. - „Örökségünk” sorozat (Trikolor-Intermix Kiadó) — **Medaillon Madonna** - újabb versek; Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1997. — **„Határ Győző levelesládája”** - válogatott versek (A **Magyar Költészet Kincsestára** sorozat 68. kötete); Budapest, Unicornis Kiadó, 1998.) — **A Fény megistenülése** - fejezetek a filozófia abszurd drámájából; Budapest, Terebess Kiadó, 1998. — **Keleti Kulisszák** (H. Gy. színjátékai); Budapest, Terebess Kiadó, 1999. — **A Karkasszban** (válogatott versek); Budapest, Littera Nova, 2000. — **Antibarbarokum libri I-II.** (I. k.: *Intra Muros, Az Ég csarnokai, Filozófiai zárlatok, A fülem mögött*; II. k.: *Léptékváltás, Juveniliák (A veszélyes fordulat-szám), Pantarbesz, Rólunk szól a történet (Légy minaret! A költészet kiskatéja, Az Ige igézetében)*; *Álomjáró emberiség*) Budapest, Argumentum Kiadó, 2001. — **Darályvilág Buzdugániában**; Felső-magyarországi Kiadó, 2001. — **Drámák** (*Prologus universalis, A majomház, Az aranypalást, Néberköztársaság, A Libegő, Elefántcsorda, Gargilianus, A ravatal, Jupiterlámpák, A kötélvilág, A patkánykirály, Hernyóprém, Bunkócska, Mamu a hamumondó, Rendes lány, Zongoravizsga, A világsztár, A rablás, Az ölelhetetlenek, Flore és Blanche-flur, Erdőréme, Asszonyok gyöngye, Beszélő bábuk, Szalamandrák, Pásztoróra, Mangún, Réztenger, A felfuvalkodott baba, Teiresziász hét élete*) Argumentum K. Bp. 2002. — **Tururu és Tűrürü**, Littera Nova, Bp. 2002.

II. HATÁR GYŐZŐ MŰFORDÍTÁSAI

Sztanyiszlavszkij, K. Sz.: **Harminc előadás**, Budapest, 1946.; **A popmester három hadarórigmusa** (Hunaroton LpPX 14230, szerk. Szakolczay Lajos, Bp. 1992.); Nyekraszov, Ny. A.: **Verses játékok**, Budapest, 1947.; **Négy szovjet egyfelvonásos**, Budapest, 1948.; **Huszonöt szovjet egyfelvonásos**, Budapest, 1948.; Korolenko: **Maruszja**, in: Három kisregény, Budapest, 1949. (Sárvári Elekkel és Szöllősy Klárával közösen); Panferov, F. E.: **Harc a békéért**, Budapest, 1949.; Solohov, M. A.: **A hazáért harcoltak**, Budapest, 1949.; **A hegy szelleme** (szerk.: Ortutay Gyula), Budapest, 1955.; Pratolini, Vasco: **Szegény**

szerelmesek krónikája, Budapest, 1955.; Sterne, Lawrence: **Tristram Shandy**, Budapest, 1956.; Feuchtwanger, Lion: **Rókák a szőlőben**, Budapest, 1956.; Sterne, Lawrence: **Érzelmes utazás**, Budapest, 1957.; Heym, Stefan: **Keresztvesztések**, Budapest, 1957.; **Imposztorok tüköre** (válogatás spanyol pikareszk regényekből), Budapest, 1957. (Benyhe Jánossal és Szokoly Endrével, szerk.: Honti Rezső); London, Jack: **Válogatott elbeszélések I-II.**, Budapest, 1968.; Katajev, V., **Hajrá!**, Budapest, 1972.; London, Jack: **Messze földön**, Budapest, 1975.; Rimbaud, Arthur: **Egy évad a pokolban** (in: *Napfény és hús*), Budapest, 1989.; **Görgőszínpad** (középkori angol misztériumjátékok), Budapest, 1988.: [*Betlehemes játék, Krisztus születése, Pilátus halála, Az ártatlanok lemeszárlása, A feltámadás, Tébrus tolvaj, Jézus pokoljárása, Ludus de adventu Antechristi.*]

III. FONTOSABB ANTOLÓGIÁK, AMELYEKBE HATÁR GYŐZŐ IS SZEREPEL

Antologie de la Poésie Hongroise (Du XII. Siècle à nos jours) szerk.: Gara László, Párizs, 1962.; **Szép versek** (szerk.: Bata Imre), Budapest, 1979.; **Nyugati magyar költők antológiája** (vál. és szerk.: Kemenes Géfin László), Bern, 1980.; **Vándorének** (vál. és szerk.: Béládi Miklós), Budapest, 1981.; **A nyugati magyar széppróza antológiája** (vál. és szerk.: Ferdinandy György), Bern, 1982.; **A dal szüli énekesét** (in memoriam Babits Mihály), szerk.: Téglás János; a Ságvári Endre Szakközépiskola kiadványa, Budapest, 1983.; **Nyugati magyar esszéírók antológiája** (vál. és szerk.: Borbándi Gyula), Bern, 1986.; **Innen és túl** - Versek az Isten-kereső emberről (vál. és szerk.: Lukács László), Vigília Könyvek, Budapest, 1984.; **Virrasztók** - a Vigília 50 éve (szerk.: Lukács László), Vigília Könyvek, Budapest, 1984.; **Öröktűz** - Elbeszélések az Isten-kereső emberről (szerk.: Lukács László - Pomogáts Béla - Rónay László), Vigília Könyvek, Budapest, 1986.; **Két dióhéj** (vál. és szerk.: Berkes Erzsébet, Rónay László), Budapest, 1987.; **Új aranyhárfa** - Versek gyülekezeti és keresztyén családi alkalmakra (vál. és szerk.: Tenke Sándor); Református Zsinati Iroda, Budapest, 1987.; **Duna-antológia** (vál. és szerk.: Vargha Balázs - Nagy András - Perczel Anna), Budapest, 1988.; **The colonnade of teeth Modern Hungarian Poetry**, Bloodaxe Books, Newcastle upon Tyne, 1996.; **Hét évszázad magyar költői** (szerk.: Kovács Sándor Iván, Németh G. Béla, Lakatos István), Budapest, 1996.; **The Right to Sanity** (V. Hatar Reader) Corvina K. 2000.) — **A csodaszarvas nyomában** c. kétnyelvű antológia (in: *Quest of the Miracle Stag*), Tertia K. Bp. 2002.

IV. A HATÁR-ÉLETMŰ EGÉSZÉRE VONATKOZÓ FONTOSABB SZAKIRODALOM

Kézikönyvek, lexikonok

Bori Imre: **Határ Győző kísérlete**, in: *A szürrealizmus ideje*, Újvidék, 1970. (284-293. p.); Gömöri György: **Tradition and Innovation in the Literature of the Hungarian Diaspora**, in: *Books Abroad* No. 2., Cambridge, 1976.; Pomogáts Béla: **Az újabb magyar irodalom (1945-1981)**, Budapest, 1982. (407-410. p.); **A magyar irodalom története, IV. kötet: A határon túli magyar irodalom** (szerk.: Béládi Miklós), Budapest, 1982. (407-410. p.); Béládi Miklós - Pomogáts Béla - Rónay László: **A nyugati magyar irodalom 1945 után**, Budapest,

1986. (182-195. p.); Borbándi Gyula: **Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia**, Budapest, 1992. (150-151. p.); Kulcsár-Szabó Ernő: **A magyar irodalom története (1945-1991)**, Budapest, 1993. (113. p.); Margócsy Klára: **Határ Győző drámái** (kandidátusi értekezés), MTA Kézirattára, Budapest, 1994.; G. Komoróczy Emőke: **Felvonásvég a világszínpadon** (Vezérlő kalauz *Határ Győző bölcséleti munkáihoz*), Budapest, 1994.; Csíky Ágnes Mária: **Volt egyszer egy ötödik síp**, Bethlen G. K. 1996.; Rugósi Gyula: **XX. századi freskó** (H. Gy. életművéről), Budapest, 2000. **A nagy Larousse**, Párizs, 1985. (51-68. p.); **Encyclopaedia Hungarica I-III.** (főszerk.: Bagossy László), Calgary, 1992-93. I. kötet (705. p.); **Kortárs magyar írók kislexikona** (1959-1988), Budapest, 1989. (167-168. p.); **Contemporary World Writer's Encyclopaedia**, Detroit - London - Washington, 1993. (233-235. p.); **Új Magyar Irodalmi Lexikon**, Budapest, 1994. (770-771. p.); **A Magyar Irodalom Évkönyve**, Budapest, 1997. (165. p.); Kabdebó Lóránt: **Próza az 1930-as években** (Határ Győzőről is), **Pannon Enciklopédia**, Magyar nyelv és irodalom (szerk.: Sipos Lajos, Budapest, 1997. (348-349. p.), valamint: „Kinler” **Világirodalmi Lexikon** 444-45. p. (Haldimann Éva szócikke) — Borbándi Gyula: **Nyugati magyar irodalmi lexikon**, Hittel, 1992; 150-51. p. — Gömöri, Georges: *Conception Historique et Structure dans les pièces de Witold Gombrowitz et Győző Hatar*, Littérature in Emigration, Paris, 1996 (193-202. p.)

Interjúk, beszélgetések

Gömöri György: **Beszélgetés Határ Győzővel**, Híd, 1972/1. sz., 43-61. p.; Saáry Éva - Vadnay Zsuzsa: **Érdekes emberek** (in.: *Nyugati magyar portrék*; a svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör kiadványa, Zürich, 1981.); Mezei András: **Beszélgetés Határ Győzővel arról, hogy mitől magyar a magyar író, és hogy kiket szeret a haza?** Műhely, 1981/3. sz., 26-30. p.; Pomogáts Béla: **Az emigráció második költőnemzedéke**, Életünk, 1981/6. sz., 555-567. p.; Szántó Péter: **Londoni beszélgetés Határ Győzővel**, ÉS, 1984. VIII. 26., 7. p.; **„Az álom az én munkatársam”** (Gách Mariann beszélgetése Határ Győzővel), Film, Színház, Muzsika, 1986/49. sz. 10-11. p.; Rónay László: **A Vigília beszélgetése Határ Győzővel**, Vigília, 1988/5. sz., 378-384. p.; Hegyi Béla: **Távolsági beszélgetés Határ Győzővel**, in.: **Hosszú távolsági beszélgetések**, Budapest, 1989. 147-241. p.; Frances Welch: **Rebel with Applause**, London Evening Standard, 1990k/1., 10. p.; Sándor L. István: **Nyugatról nézve** (beszélgetés Határ Győzővel), Magyar Napló, 1991/6. sz., 10-11. p.; Határ Győző: **Újszülötthöz intézett Admonitio**, avagy hogyan ne írjunk életrajzot? in.: **Curriculum vitae - 30 kortárs magyar író önéletrajza**, Budapest, 1995. 159-176. p.; Erdélyi Erzsébet - Nobel Iván: **„Én nem tudok semmit, a nyelv tud mindent...”** Tiszatáj, 1994/1. sz., 10-14. p., in.: **De azért itthon is maradni...** Budapest, 1994. 7-14. p.; **Elveszett otthonok** - Kabdebó Lóránt interjúja, Jelenkor, 1989/11. sz. 1029-1044. p.; **Hongriuscule** - Önéletrajzi beszélgetés Kabdebó Lóránttal, It 1993/3. sz., 571-599. p.; **Életút I-III.** (Kabdebó Lóránt magnetofonfelvételei alapján), Szombathely, Életünk Könyvek: [Oly jó követni, emberélet!, 1993. — **Minden hajó hazám**, 1994. — **Partra vetett bálna**, 1995.]; Kántor Zsolt: **Kvantumgravitáció** (interjú Határ Győzővel), Bárka, 1997. márc., IV.évf. 1. sz., 27-31. p.

Tanulmányok, ismertetések, köszöntők

Szöllősy Klára: *Határ Győző - nekrológ*, Budapest, 1956. február. *It* 1994/1-2. sz., 230-238. p.; Kabdebó Tamás: *Költészet a századdal haladóknak (Makkai Ádám és Határ Győző költészetéről)*, *Irodalmi Újság*, 1971/9-10. sz., 11-12. p.; Pomogáts Béla: *Egy Nyugaton élő magyar költőről*, *Forrás*, 1972/4. sz., 84-86. p.; Gömöri György: *Határ Győző 60 éves*, *Új Látóhatár*, 1975/1. sz., 51-56. p.; Kabdebó Tamás: *A 60 éves Határ Győző köszöntése*, *Nemzetőr*, 1975/9. sz.; Rónay László: *Határ Győző, avagy egy magatartás végső konzekvenciái*, *Műhely*, 1981/2. sz., 84-85. p.; Béládi Miklós: *Jegyzet négy költőről (Baránszky László, Bakucz József, Határ Győző, Kibédi Varga Áron)*, *Alföld*, 1981/8. sz., 29-30. p.; Erdődy Edit: *Látomás a múltból és a jövőről (Határ Győző prózai és drámai műveiről)*, *Műhely*, 1984/6. sz., 5-11. p.; Borbándi Gyula: *Határ Győző köszöntése*, *Új Látóhatár*, 1984/4. sz., 425-426. p.; Rónay László: *Nyugati magyar írók*, *Vigília*, 1984/3. sz., 196-201. p.; Gömöri György: *A hetvenes Határ*, *Irodalmi Újság*, 1984/4. sz., 20. p.; Gömöri György: *Határ Győző köszöntése 70. születésnapja alkalmából*, *Életünk*, 1985/12. sz., 1146-1148. p.; Kenyeres Zoltán: *Határ Győző köszöntése*, *ÉS*, 1984/45. sz., 7. p.; Lökkös Antal: *Határ Győző 70 éves*, *Katolikus Szemle*, 1984/3. sz., 280-282. p.; Szakolczay Lajos: *Határ Győző tükörszobája*, *Vigília*, 1984/11. sz., 844. p.; Hanák Tibor: *A túlélés magasiskolája*, *Új Látóhatár*, 1986/11. sz., 25. p.; Csuhai István: *Határ Győző*, *Szegedi Egyetemi Lapok*, 1986/11. sz., 5. p.; Földényi F. László: *A szavak túlpártján*, *ÉS*, 1986. okt. 3.; Kabdebó Lóránt: *Határ Győző*, *Újhold Évkönyv*, Budapest, 1987/1. sz., 267-283. p.; Mócsi Ferenc: *Homo hipoteticus - Határissimus*, *Szivárvány*, 1987/21. sz., 121-126. p.; Kabdebó Tamás: *Határ kozmoszai - a kozmosz határai*, *Irodalmi Újság*, 1987/3. sz., 20-21. p.; Horkay-Hörcher Ferenc: *Oxfordi napló (1987-88)*, *Budapesti Egyetemi Lapok*, 1988/1. sz., 8. p.; *A 75 éves Határ Győző köszöntése*, *Életünk*, 1989/11. sz.; Oláh János: *Arckép, háttérrel (962. p.)*, Csuhai István: *Ami látható és ami láthatatlan - életrajzi vázlat Határ Győzőről (963-68. p.)*; Eva Haldimann: *Morbide Landkarte (Határ Győzőről)*, *Neue Züricher Zeitung*, 1989. jan. 30.; Eva Haldimann: *Zwischen allen Stühlen*, *Europäische Rundschau*, 1995/1. Wien; Hanák Tibor: *A diszharmónia művészete*, *Új Látóhatár*, 1989/3. sz., 10. p.; Mészáros Sándor: *Üres ég alatt (Határ Győző regényei itthon)*, *Alföld*, 1989/11. sz., 61-70. p. I. rész, 12. sz., 73-77. p. II. rész; Rugási Gyula: *Extra muros (Határ Győző filozófiai írása)*, *Jelenkor*, 1989/11. sz., 1045-49. p.; Lengyel Balázs: *Határ Győző*, *Magyar Napló*, 1989/10. sz., 6-7. p.; in: *Visszatérés - esszék, tanulmányok*; Pécs, 1990.); Szepesi Attila: *A földet is körülölelő szentolvasó*, *Hitel*, 1990/6. sz.; Román Győző: *Pár lépés a határ (Békés beszélgetések Békésben)*, *Romániai magyar szó*, 1990. VIII. 11., 2. p.; G. Komoróczy Emőke: *Az időtlen madár (Határ Győző modern apokalipszise)*, *Stádium*, 1990/4. sz., 6-16. p.; Vargha Balázs: *A magyar Rushdi*, *ÉS*, 1990/26. sz., 11. p.; Szakolczay Lajos: *A költészet koldusbotján - Európába (Határ Győző életművéről)*, *Forrás*, 1991/4. sz., 72-78. p.; Szöcs Zoltán: *Mai magyar múzsa (Határ Győzőről)*, *Szivárvány*, 1991/35. sz., 163-164. p.; Pomogáts Béla: *Anyanyelvszigeten*, in.: *Noé bárkája*, Budapest, 1991., 161-164. p.; Zelei Miklós: *Mi van, mi lesz? Szeged*, 1995/5. sz., 7. p.; Rugási Gyula: *XX. századi freskó (Határ Győző életműve 1956-ig)*, *Jelenkor*, 1992/1. sz., 61-72. p. (I. rész), 2. sz., 153-162. p. (II. rész); Tóbiás Áron: *Budapesti beszélgetés Határ Győzővel*, *Magyar Nemzet*, 1992/287. sz., 11. p.; Kulcsár Szabó Ernő: *Szöveg és világmodell (Határ Győzőről is)*, *Literatúra*, 1992/2. sz., 185-199. p.; Szegedy-Maszák Mihály: *A hontalanság irodalma (Határ Győzőről)*, *Kortárs*, 1993/11. sz., 103-108. p.; Kabdebó Lóránt: *A háborúnak vége lett*, *Kozmosz Könyvek*, Budapest, 1983.; Kabdebó Lóránt: *Határ Győző*, *Holnap*, 1993/2. sz., 18-22. p., *It* 1994/1-2. sz., 195-229. p., in: *Sorsfordító pillanatok*, Miskolc, 1993. 175-205. p.; Opponensi vélemény Margócsy Klára *Határ Győző drámái című kandidátusi disszertációjáról* - Pomogáts Béla: *It* 1994/1-2. sz., 259-262. p., Görömbei András: *It* 1994/4-5. sz., 147-158. p.; *Határ Győző tiszteletbeli doktorrá avatásának indo-*

kolása, *Irodalomismeret*, 1994/9. sz., 6. p.; *A viccelődés nem irodalmi érték* (Tóbiás Áron riportja Határ Győzővel), *Magyar Nemzet*, 1993/236. sz., 19. p.; Rónay László: *Az örökifjú Határ Győző*, *Somogy*, 1993/4. sz., 7-11. p.; *Hazatalál-e a nyugati magyar irodalom?* (Papp Gábor Zsigmond riportja Faludy Györggyel, Határ Győzővel és Pomogáts Bélával), *Európai utas*, 1993/3. sz., 36-38. p.; Perecz László: *A szólásszabadság szörnyetege*, *Népszabadság*, 1994. nov. 12.; Domokos Mátyás: *A 80 éves Határ Győző köszöntése*, *Új Magyarország*, 1994. XI. 12.; Lőcsei Gabriella: *A 80 éves Határ Győző*, *Magyar Nemzet*, 1994. VI. 18.; Mócsi Ferenc: *Nincs összhangban*, *Szivárvány*, 1994. dec., 48. p.; Sárközi Mátyás: *Határ Győző 80 éves*, *Ahogy tetszik*, 1994. XI. 12.; Lengyel Balázs: *Három Határ, sőt több*, *Életünk*, 1995/3. sz., 203-210. p.; Lengyel Balázs leveleskönyve: *Újholdak és régi mesterek*, *Enciklopédia K. Budapest*, 1999.; „Mintha mindig is itthon éltem volna...” Zsille Gábor riportja Határ Győzővel, *Könyvhét*, 1995. okt. 8., 5. p.; Fried István: *Határ Győző antikvitása*, *Szivárvány*, 1995/18. sz., 27. p.; Pomogáts Béla: *Az emigráns költő konfliktusai* (Határ Győző: Kandallónál), *Életünk*, 1995/3. sz., 211-213. p.; Tüskés Tibor: *Hét határon túl*, *Lyukasóra*, 1995/4. sz., 29-30. p.; Perecz László: *Az Idő koldusa*, *Népszabadság*, 1995. VII. 7.; Filip Gabriella: *Határ Győző köszöntése*, *Észak-Magyarország*, 1995. VI. 27.; Panek Sándor: *Határ Győző*, *Dél-Magyarország*, 1995. VI. 17.; Martin Varga Lajos: *Határ Győző*, *Népszabadság*, 1996. III. 19.; Csíky Ágnes Mária: *Egyszemélyes forradalom* (A 75 éves Határ Győző), in: *Volt egyszer egy ötödik síp*, Budapest, 1996. 110-113. p.; Niedzielsky Katalin: *Hazája a filozófia*, *Békésmegyei Hírlap*, 1996. X. 20.; Kabdebó Lóránt: *A modern magyar próza két modellje* (Határ Győző, Szentkuthy Miklós életművéről), in: *Vers és próza*, Budapest, 1996. (241-286. p.); Kabdebó Lóránt: *Mibe harap a posztmodern kelgyó?* *Tiszatáj*, 1997/2. sz., 65-73. p.; Györgyey Klára: *A dudujkai brigádvezető visszaemlékezései a rozmárbajszú „Határtalan” rabról*, in: *Szerelmes szurkapiszka*, Budapest, 1997. (15-24. p.); Rugási Gyula: *Via Victoris* (Lezáró megjegyzések Határ Győző életművéhez), *Alföld*, 1998/8. 65-84. p.; *A pergula hűvösében* (Határ Győző életműve 1956 után), *Kortárs*, 2000/1. sz. 49-76. p.; G. Komoróczy Emőke: *Köpanyeg sors* (Julianosz ifjúsága), *Kortárs*, 1998/2. sz., 103-108. p.; H. Gy. „levelesládája” *ARGUS* 1999/2. sz., *A Karkasszban*, *Tiszatáj*, 2001/5. sz.; Kabdebó Tamás: *Határ Győző Golghelóghija*, *Kortárs*, 2001/4. sz., 89-100. p.; G. Komoróczy Emőke: *Éjszaka minden megnő*, *Somogy* 2001/6.; *Így éltünk London-országban*, *Életünk* 2001/8.; *Antibarbarorum libri I-II.*, *Tiszatáj*, 2002/7.; *Drámák*, Színház, 2002. nov.

*

Az Irodalomjegyzék összeállításához felhasználtam: Határ Győző-bibliográfia (készítette Buda Attila) in: Emlékkönyv Határ Győző 85. születésnapjára; Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Miskolc, 1999.

AZ 1945 UTÁNI HAZAI, VALAMINT AZ EMIGRÁNS IRODALMI ÉLETRE VONATKOZÓ FONTOSABB SZAKIRODALOM

Kenyeres Zoltán: *Gondolkodó irodalom, Szépirod. K. Bp. 1974.*; Kabdebó Lóránt: *A háborúnak vége lett, Kozmosz Könyvek, Bp. 1983.*; Rainer M. János: *Az író helye (Viták a magyar irodalmi sajtóban, 1953-56), Magvető K. Budapest, 1990.*; Pomogáts Béla: *Irodalmunk szabadságharca, 1956. Gondolat K. Budapest, 1989.*; Standeisky Éva: *Az írók és a Hatalom (1956-1963), 1956-os Intézet, Budapest, 1996.*; Irányított irodalom I-II. (1956, 1961-1970), MTA Irod. Tud. Int. kiadványai Budapest, 1990, 1992.; Révész Sándor: *Aczél és korunk, Sik S. K. Budapest, 1997.*; Béládi Miklós - Pomogáts Béla - Rónay László: *A nyugati magyar irodalom 1945 után, Gondolat K. Budapest, 1986.*; Erdélyi Erzsébet - Nobel Iván interjúsorozata a határon túli magyar irodalom jeles személyiségeivel I-VII. kötet, Tárogató Kiadó Budapest, 1993-1999. (*Én otthon vagyok költő, 1993; De azért itthon is maradni, 1994; Határokon járok örökké, 1995; Induljunk tehát: otthonról haza, 1996; Várnak a kapuk, 1997.; Hazajöttünk hát... hazajöttünk?, 1998.; Örökké itthon már e tájban, 1999.*) *A határon túli magyar irodalom kislexikona, Fiesta-Saxum K. Bp. 2000.*); Pomogáts Béla: *Nyugati égbolt (Tanulmányok a nyugati magyar irodalomról), Bibliotheca Hungarica, Budapest, 1994.*; Siklós István: *Világ világossága mögöttem; Kézirat K., Bp. - Szepsi-Csombor Kör, London, 1992.*; Czigány Lóránt: *Gyökértelen, mint a zászló nyele, Szabad Tér K. Bp. 1994.*; *Irodalmi Újság 1960-62, London-Párizs (reprint kiadás), Bethlen G. Kör - Akadémia K. Budapest, 1990.*; *Irodalmi Újság 1957-89 (Dokumentumok a lap történetéből), Argumentum K. Budapest, 1993.*; Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza, Bern, 1985., Budapest, 1989.*; *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia, Budapest, 1992.*; *Magyarok az Angol Kertben - a Szabad Európa Rádió története, Budapest, 1996.*; *Nem éltünk hiába - Az Új Látóhatár négy évtizede, Budapest, 2000.*; *Számadás - a Hollandiai Mikes Kelemen Kör, 1951-2001, Kalligram K. Pozsony, 2001.*) *Nyugati magyar költők antológiája (szerk. Kemenes Géfin László), Bern, 1980., Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem; Vándorének (Nyugateurópai és tengerentúli magyar költők), szerk.: Béládi Miklós, Budapest, 1981.*; *Ötágú síp (a határokon túli magyar irodalom antológiája), szerk.: Pomogáts Béla, Budapest, 1992.*; Pomogáts Béla: *Faludy György, Glória K. Budapest, 2000.*; Bori Imre: *Írók, események, jelenségek, Fórum K. Újvidék, 1997.*; Lengyel Balázs: *Újholdak és régi mesterek, Enciklopédia K. Bp. 1999.*; *Ki találkozik önmagával? Széphalom Könyvműhely Bp. 2001.*; Németh G. Béla: *Hét folyóirat (1945-1950), Csokonai K. Debrecen, 2000.*